

కై మురియుటేటికనునై రాగ్యభావముతో మనస్రాచీను
 శాశ్వతములగు కార్యము లొనరించుటయందు నిమగ్నులై
 యుండిరి. వారియభిప్రాయము లనుచితములని నే ననఁజాలను.
 ఆమహాత్ముల విపులజీవితము నాలకించుటకు మనకుఁ గోర్కెలు
 క్షేణ్యవాటుచుండుననుటకు సందియము లేదు. వారిజీవిత
 చారిత్రము నాధారముగాఁగొని, మనము వారొనరించిన ఘన
 కార్యములను బాగుగా నర్థమొనరించుకొనచ్చును. అప్పుడు
 వారివిలక్షణజీవితము వారిఘనకార్యములకంటె మిన్నయై వన్నె
 కెక్కఁగలదు. ఆమహాత్ము లీరీతి నభిలషించి యుండలేదు.
 మీఁదుమిక్కిలి వారిజీవితచారిత్రముల నాధారముగాఁగొని
 చూచినచో వారిఘనకార్యములయందలి యర్థగాంభీర్యమున
 కొక్కొక్కప్పుడు లోపముకలుగుచుండును. ఇందుచే మనస్రాచీ
 నులకు స్వీయచరిత్రలు లేకపోయెఁగదా యని నే నంతగాఁ
 జింతింపను. కాని భారతీయులదౌర్భాగ్యమునఁ జేసియే,
 హైందవజాతీయనాయకుల జీవితచారిత్రములు లేవని నాయభి
 ప్రాయము. లేకున్న, నిత్యులై నిలువఁదగిన యామహాపురు
 షులు విస్తృతసాగరమునఁ బడి విలీనులైపోవుట కేమనుకొన
 వలయును?

స్రాచీనహిందూదేశచరిత్రకు జీవకళయైయుండిన యీ
 జాతీయనాయకులను హైందవు లేల మఱచిపోయిరి? దీనికి
 నాలుగు కారణము లున్నవి. ముఖ్యముగా, మనపూర్వులు రాజ
 కీయవిషయముల నంతగాఁ బరిశీలించి చూచెడివారు కారు.
 బుద్బుధప్రాయమగు నైహికజీవితమునకు సంబంధించియుండు
 యుద్ధములు, దండయాత్రలు, నిస్సారములనియు, తుచ్ఛము
 లనియు వారు భావించుచుండిరి. విహికాముష్టికఫలదాయక

మును, పూర్వోత్తరజన్త కారణము నగుపరమార్థవిచారముంగల, యుద్ధయాత్రలు నివాళియైత్తుటకై నఁ బోలవనగు రభిప్రాయపడియుండిరి. నూతనవిజయోత్సవమునకంటె, వినుల మతసిద్ధాంతము ప్రాచీనుల కామోదము నిచ్చుచుండెను. అసమానబలశాలి గ్రీకుచక్రవర్తి అలెగ్జాండరునకంటెఁ జూర్యాకునిఁ బోలిన సామాన్యతత్త్వజ్ఞునియే వారి కెన్నియోవిధముల సంస్తూయమానుఁడై యుండియుండును. ఇట్లు దేశదేశములను దీప్తముగా నూడ్చుకొనిపోవుటే! ఈతఁడు జీవిత ఫలమునుగాని ప్రకృతితత్త్వమునుగాని యించుకైన గ్రహించెనా? ఇట్టిసంప్రశ్నముల వారడిగియుండురు. ఇట్లయ్యును బ్రాచీనహిందూదేశచారిత్రమునందు యుద్ధములును దండయాత్రలును వెనుకఁబడి యుండుటలేదు. అవి లెక్కకు మిక్కిలియైయున్నవి; వెగటునుగూడఁ బుట్టించుచున్నవి. జనసామాన్యము విజ్ఞానమయమై యుండిన కారణమున, నీభౌతిక విషయములను గమనించుచుండెడిది కాదు. విజయసంకీర్తనములు స్తుతిపాఠకులపనియని, యాకార్యమును వారికి వదలుచుండిరి. ఇట్లు నందిజనము రచియించినవిజయకీర్తనలు వారిస్వామి యనంతర మంతరించుచు, మఖలోఁ బుట్టి పుబ్బలో నస్తమించుచుండెను. తత్త్వార్థవిహీనములును సామాన్యమానవ స్తోత్రబంధురములునగు సమరచారిత్రరచనమునకు, మహాకవీశ్వరులగు వాల్మీకి, వ్యాస, కాళిదాసాదులు పూనినవారు కారు. రాజాస్థానవర్త్యులై యుండియుఁ గాళిదాసునంటికవీంద్రు లట్లు తలంచిరి. వారి నాదరించుచుండిన సార్వభౌములే, యాకవీచంద్రులయభిప్రాయము సమంచితమని యంగీకరించిరి! కాళిదాసమహాకవి 'చంద్రగుప్తవిజయమో' 'సముద్రగుప్తదిగ్వి

జయమో' రచియింపక కుమారసంభవమును వ్రాయుట వెనుక
ముందు లాలోచింపక కాదు.

రెండవకారణము: స్త్రాచీనరాజులు తమకు సమానులగు
వీరులతోడనే పోరాడుచుండిరి. మతాచార్యులు, కవులు,
తత్త్వజ్ఞానులు, నక్షత్రశాస్త్రజ్ఞులు, భిషగ్గురులు, వైయా
కరణులు, రైతులు మున్నగుజనులు వారివలన నుపద్రవ
మొందకుండిరి. కాన దండయాత్రలచే దేశప్రజల స్వాభా
వికజీవితము కలకలబాటకుండెడిది. రాజులు పోయి రాజులు
వచ్చుచున్నను, స్వకార్యవ్యగులై శాంతజీవన మొనరించు
ప్రజలను వారు తట్టిలేపువలకు, వారాతని గమనింపకుండిరి.
నిరాటంకములగు నిట్టిజీవితములు, జాతీయనాయకులవిస్తృతికి
ముఖ్యకారణములై యున్నవి. అనంతరము మహమ్మదఘోరి
మున్నగు మహమ్మదీయరాజుల దండయాత్రలవలన ప్రజల
సౌఖ్యజీవితము చెదతెను. కాన వారి కష్ట డాత్తసంరక్ష
కార్యము జాతీయనాయకులఁ దలఁచుకొనక విధిలేకపోయెను.
వారప్పుడు కన్నులఁ దెరిచుకొనిరి. అప్పుడు 'చందవరదాయ్'
అనుకవీశ్వరుఁడు 'పృథ్వీరాజ్ రాసో' అనుగ్రంథమును రచిం
చెను. ఆగ్రంథము జనరంజకమయ్యెను. హైందవులు నాటి
నుండి పృథ్వీరాజును బూజింపసాగిరి. అలెగ్జాండరు హిందూ
దేశదండయాత్రను సాగించి, హైందవులజీవితక్రమమును
మార్చియేయుండిన మార్యచంద్రగుప్తుఁడుకూడ భారతీయుల
యనురాగము నింకను జూటఁగొనియుండెడివాఁడు.

మూడవకారణము: తత్త్వజ్ఞానులు, వైయాకరణులు,
వైద్యులు, నక్షత్రశాస్త్రజ్ఞులు మొదలగువారివలె, జాతీయ
నాయకులు చిరస్మరణీయులగు ఘనకార్యము లాచరించి

యుండలేదు. వై యాకరణాదులకృత్యము లాచంద్రార్కములై యుండును. కాని రాజకీయకృత్యములవై జ మట్టిది కాదు. అని నిత్యములై యుండనేరవు. మార్కచంద్రగుప్తుఁడును, సముద్ర గుప్తుఁడును కని, పెంచి, పెద్ద చేసిన సామ్రాజ్యము లేయిరువది ముప్పదివత్సరములోమాత్రము మనియుండఁగలిగెను. ఇఁక హైందవకాలమానములగు కల్పములు, యుగము లెక్కడ? ఆయిరువది ముప్పదివత్సరము లెక్కడ?

నాలుగవకారణము : హిందూదేశమునకుఁ జారిత్ర మారంభమైననాఁటినుండి, అయ్యది యున్న తాదర్శముల ననుసరించుచుండెను. హైందవజాతీయనాయకులయందాయున్న తా శయములు చాలవఱకు లోపించియుండెను. కాని ప్రాచీనభారత మనీషు లాయాదర్శముల నేమాత్రము జాఱవిడువక, సామాన్యవీరులగు తమసంతతివారొనరించిన కార్యములను నిరసన భావమునఁ జూడసాగిరి. వారు తలఁచుటకై నఁదగరని ప్రాచీనులు భావించుచుండిరి. త్రిలోకవిజయము, ఒక్కొక్కప్పుడు చతుర్దశభువనాక్రమణముహూడ సనాతనులది వ్యాదర్శమైయుండినది. అతిమోహములగు నీవిజయములతో సరిపోల్చి చూచిన, మార్కచంద్రగుప్తుని విజయములుగాని, సముద్రగుప్తుని విజయములుగాని యేపాటివి? చతుర్లోకములలోని యొకానొక ప్రపంచమునందలి 'మట్టిపెళ్లను' మాత్రము వీరు స్వాధీనమొనరించుకొనిరి చతుర్దశభువనాధ్యక్షులతోఁ గూడఁ గూర్చుండుటకేని వీరు తగుదురా? ఎన్నటికి దగరు. అదియుఁగాక, దుష్కృత సుమారుఁడు భరతుఁడాసేతుహిమాచలము పరిపాలించి యున్నాఁడు. అతనివలన నీదేశమునకు భరతవరమని పేరు

వచ్చినది. ఆసేతుహిమనగమును బాలించుట కసమర్థులై యుండిన చంద్రగుప్త, సముద్రగుప్తు లెంతటివారు? భరతవర్ష మిట్లు చిన్నాభిన్నములై పోవుటఁ గాంచి, జాతీయాశయములు సన్న గిలిపోవుచున్నవని ప్రాచీనులు తలంచుచుండిరి. చంద్రగుప్త సముద్రగుప్తులు జైత్రయాత్ర లొనరించుచుఁ గీర్తికై ప్రాచు లాడుచున్నారలేకాని, మరల నీభరతవర్షమునకు సనాతనకీర్తి ప్రతిష్ఠలఁ గలిగించుట కించుకయైనఁ బ్రయత్నించుట లేదని భావించుచుండిరి.

ఇటీవలి పాశ్చాత్యపండితులు కొందఱు మిగులనోర్పుతోఁ బరిశోధనలు సల్పి, విస్తృతిసాగరమునం దడుగంటియుండిన హైందవజాతీయనాయకమణులను బయటికిఁదీసి, నేటి హైంద వులకుఁ బ్రసాదించిరి. అనర్థములగు నిట్టి కాన్కల బహుశ రించినవారికి మనమెంతయుఁ గృతజ్ఞులమై యుండఁజనును. ప్రాచీనహైందవజాతీయనాయకులు ప్రతిహైందవునకుఁ బూజ నీయులై యున్నారు. ఏలయనఁ, బ్రాచీను లాత్మ దేశోద్ధరణార్థ మెట్టిత్యాగమునకుఁగాని వెనుదీసినవారు కారు. దేశమాతకుఁ గాలు నొచ్చిన, వారు తమకుఁ గన్ను నొచ్చినట్లు భావించుచుం డిరి. కానఁ బ్రాచీనుల యున్న తాశయములు భవిష్యత్సంతతి కవశ్యాచరణీయములై యున్నవి. హైందవజాతీయనాయకు లగు బాలాదిత్యుశోధర్మలపరిచయమును బ్రతిహైందవునకుఁ గలిగించుముఖ్యోద్దేశముతో నీగ్రంథము వ్రాయఁబడినది.

ఈనవలను వ్రాయుటలోఁ జరిత్రాంశములను 'తూచా' తప్పక వ్రాయుటకంటె, నాయుగధర్మములని నేను నమ్మినవానిఁ జిత్రించితిని. పుట్వములగు చరిత్రాంశములనుగూడ ననుసరిం

చుట నవలాకారునకు విధి కాదు. కాన నీనవలయందలి డెబ్బది పాత్రలలో, నాలుగైదు మాత్రము చారిత్రాత్మకములై యున్నవి. మిగిలినవన్నియు నేను గల్పించినవి.

హిందూ దేశమునం దొకానొకసందిగ్ధసమయము నీనవల వర్ణించుచున్నది. అప్పుడు హిందూ దేశమున కగ్నిపరీక్ష జరుగుచుండెను. శ్రేయస్సమృద్ధమును, విశ్వవిఖ్యాతమును నగుగుప్త సామ్రాజ్యము, నీతిమతనాగరకతావిహీనులగు క్రూరకిరాత బలములచే విధ్వంసమైపోయెను. హిందూ దేశము నాక్రమించినజాతులలో, నద్దాని పరిజ్ఞానము నించుకేని వృద్ధిచేయని వారు, హఠాఁబలుమాత్రమని నాయభిప్రాయము. గుప్తరాజస్థాపితములై, గుప్తసామ్రాజ్యమునకుఁ బెట్టనిభూషణములై యుండిన శిల్పచాతురీవిలసితములగు ప్రతిష్ఠాపనలను వెచుక ముందుఁ జూడక నేలమట్టముగావించుటకై హఠాఁబలు చాల పాటుపడిరి. కాని యానిషాదులంతలో హిందూమతాంతర్గతులైరి. తోరమానుఁడు హైందవసాంప్రదాయముల ననుసరించి 'మహారాజ' బిరుదము దాల్చి, యీపద్ధతికి దారిజూపెను. ఆతనికుమారుఁడు మిహిరగులుఁడు శివారాధకుఁడయ్యెను. హఠాఁబ లిట్లు రెండుపురుషాంతరములలోఁ, దమకు ముందు వచ్చినశాక్యులు, కుశానులు, యూచులవలె, హైందవజాతి యంధు విలీనమైపోయిరి. హఠాఁబులపరాక్రమము, హైందవుల సాహసాదార్యాదివీరోచితగుణములతో సమ్మేళనమొంది రాజపుత్రవీరప్రభవమునకుఁ గాగణ మయ్యెను. రాజపుత్రులు మానరక్షణార్థము స్త్రాణములనైన సరకుచేయని శూరశిఖామణులని ప్రసిద్ధికెక్కిరి. ఇట్లు కీడులో మేలొనఁగూడెను. రుధిర

పిసాసువులగు హాణులవలన రాజపుత్రవీరు లుదయించిరి.
 గుప్తరాజులు నూటయేబడేండ్లపాటు ధర్మపరిపాలన మొనరిం
 చుటఁజేసి, యెల్లకడల శాంతి ప్రబలియుండెను. జనులు కడుపు
 లోనిచల్ల కడలకుండ జీవించుచుండిరి. దానంజేసి వారాత్త
 రక్షణోపాయముల మఱచిపోయిరి. ఆమహాసామ్రాజ్యసూక్ష్మఁ
 డస్తమించి, గుప్తపై నికకిరణములు దోహకరులగు నిషాదబల
 ములచే దరుమఁగొట్టఁబడఁగా, జనసామాన్యము కింకర్తవ్యతా
 విమూఢత్వాంధకారమునఁ జిక్కుకొని పరితపింపసాగెను. వారి
 కెటుపోవుటకుఁ దోచినదికాదు. పశ్చిమస్రాంతములన్నియు నా
 కిరాతులకు లోఁబడిపోయెను. మిహిరగులుఁడు నిరంకుశుఁడై
 ప్రజలను జిత్రవధలఁ బెట్టుచుఁ గటికరక్కసుఁడే మేలనిపించు
 చుండెను. వీనిదారుణకృత్యములను కల్హాణుఁడచు కవిచంద్రుఁడు
 కన్నులకుఁ గట్టినట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. మిహిరగులునివలని
 హింసలు దుర్భరములైపోయెను. కడకు హైందవోర్వీకులు
 యశోధర్మనాయకత్వమున నొకటియై, కారూరుయుద్ధమున
 మిహిరగులు నోడించి, కాశ్మీరమునకుఁ దఱిమివైచిరి. గుప్త
 కాలమునాఁటిహైందవులువోలె, ఆధునికహైందవులుపై తము
 నిరాటంకశాంతజీవితమును జాలకాలముగా ననుభవించు
 చున్నారు. దానంజేసి వారాత్తరక్షణోపాయముల మఱచి
 పోవుదురేమో యని భయమగుచున్నది. కాని మన కదృష్ట
 భానూదయ మగుచున్నది. విపన్నేభుములు విజయఁబాటుసూచ
 నలు పొడకట్టుచున్నవి. జిజ్ఞాసువులకు పై నికశిక్షణ మొనంగుట
 కవసరములగు ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. దూరదృష్టివలన
 నాభూరవిపత్తును మనము క్రమక్రమముగఁ దప్పించుకొఁ

గలుగుచున్నారము. హిందూదేశమునకుఁ బశ్చిమోత్తరసరి
హద్దులుగాఁ బర్వతశ్రేణులున్నవి. కాని వానియందుఁ బ్రకృతి
సిద్ధములగులోయలు పెక్కులు గలవు. మరల హిందూదేశ
ముపై నేకీరాతబలములైన నాలోయలఁ బడి దండెత్తివచ్చు
లోపల, గుప్తరాజులనాఁటిప్రజలవలె యనదలై యుండక,
ఆధునికహైందవులు స్వరక్షణోపాయములకు సంసిద్ధులై యుం
దురుగాక!

మాలగ్రంథకర్త.

సెజ్జూరుజిల్లా, గూడూరువాస్తవ్యులు మ-రా-రా-క్రీ, అబ్బిరాజు
రామచంద్రయ్యగారు కథానందర్థానుసరణిని రమణీయములగు చిత్రప్రటము
లను నిర్మించి మామొసంగి యీగ్రంథమునకు మఱియొక వన్నెసూర్చినందులకై
వారియెడ మే మొకయుఁ గృతజ్ఞులము.

ఇట్లు,
ప్రకాశకులు.

. విషయ సూచిక

తరంగము.	పుట.
1. నడురేయిపోరు	1
2. మాలగుడిసె	11
3. నారాయణశర్త—గోవిందాచారి	20
4. పరాజితాన్వేషణము	31
5. వికారదృశ్యము	43
6. సోదరునిశోకము	56
7. జీర్ణ మజీరము—ఆగంతుకుడు	65
8. విశ్వకారిణిమహారణ్యము	80
9. బాలాదిత్యుడు—నరస్వతి	92
10. బారుకచ్చమునకుఁ బోవుబాట	104
11. లక్ష్మీ—పార్వతి	118
12. బంధితుల పునర్బంధనము	131
13. స్త్రీచాతుర్యము	141
14. బందీవిమోచనము	151
15. పాలబానలోఁ బాషాణపుంజుక్క	161
16. ధర్మకాల	169
17. అజ్ఞానాంధకారుఁడు	184
18. ఘోరమగుకుట్ర	207
19. పసుక	223

తరంగము.

పుట.

20. ఇంతకు వారీయదృష్టము మంచిది ...	...	234
21. శేరళమునకుఁ బ్రయాణము ...	...	253
22. కాలాగ్ని—సర్వసమృద్ధుడు—సుమతి ...	...	273
23. ఒకస్వయంవరము ...	...	315
24. కలాంజారుకోట ...	...	335
25. క్రౌంచమవిజయము ...	...	356
26. ధర్మదత్తునియంగడి ...	...	369
27. తోరమానునిమరణము ...	...	383
28. తలవనితలపు ...	...	393
29. కళింగ మగధరాజ్యములు—సమరసన్నాహములు ...	...	412
30. మిహిరగులుని యుద్ధాలోచనసభ ...	...	426
31. అమలాపురియందలి బహిరంగసభ ...	...	440
32. పరాహమిహిరుడు ...	...	452
33. కారురుయధము ...	...	470
34. యుద్ధపర్యవసానము ...	...	491
35. కాలాదిత్యా క్షమయము ...	...	504
36. యశోధర్మ—చారుమతి—తూరి జగన్నాథము ...	...	517

నవలయందలి పాత్రములు

పురుషులు.

1. బాలాదిత్యుడు గుత్తపంకియుడు; మగధరాజు
2. యశోధర్ మహావమచక్కినసాధిపతి
3. తోరమానుడు హూణరాజు; గుప్తులనోడించినవాడు
4. మిహిరగులుడు తోరమానునిమారుడు; యువరాజు
5. భూమకుడు తోరమానునికమ్మడు
6. భానుగుప్తుడు పశ్చిమమాళవాధిపుడు; హూణసామంతుడు
7. నారాయణశర్మ ఉజ్జయినిపురమందలి రాజోద్యోగి
8. గోవిందాచారి నారాయణశర్మ స్నేహితుడు
9. భద్రబాహువు ఉజ్జయినిపౌరుడు; శైవుడు
10. రఘుపతి ఉజ్జయినిపౌరుడు
11. హరిరాముడు దొంగలరాయుడు
12. అజ్ఞానాంధకారుడు ఒకనన్నాస్త్రిని
13. సుబంధువు ఇంకొకనన్నాస్త్రిని [జుండు
14. నాతన్యాధి ఒకపండితుడు; తత్త్వవేత్త; వైయాకర
15. కుణవదంతుడు మాయావి; మంత్రవేత్త
16. శుక్రాచార్యులు వైదికుడు; బోస్థుడు
17. ఉదరానందుడు చార్వాకమతస్థుడు
18. కమలాక్షుడు ఒకధర్మశాలాధికారి
19. నానుజేవుడు యాభేయనీరుడు

20. నానాపాణుండు (పెద్దవాండు) నానాగృహదుర్గాధికారి
21. కాల్పిదాసు   నానాగృహదుర్గమునందలి   కారాగృహ
రక్షకుండు
22. చేష్టనుండు లేక రణవీరసింహుండు నానాపాణునికుమారుండు; నానాజుని
దళవాయి
23. నానాపాణుండు (చిన్నవాండు) లేక ధర్మసింహుండు } చేష్టనునికుమారుండు; ఇంకొక దళవాయి
24. మహాసేనుండు   కేరళస్వామి
25. మహేంద్రవర్మ   వేగి దేశాధిపతి
26. అపంతివర్మ   కాంచీపురీశుండు
27. కాకవర్ణుండు   సింహళరాజు
28. గుణసాగరుండు   కళింగాధీశుండు
29. వ్యాఘ్రరాజు   గంధర్వాన, మహాకాంతారస్వామి
30. వజ్రాయుధుండు   కాశీరవల్లభుండు
31. కుమారపాలుండు   కామరూపనాయకుండు
32. సింహభూపతి   నేపాలరాజు
33. అవరాజితుండు   దేవరాష్ట్ర, మహారాష్ట్రస్వామి
34. ఇంద్రద్యుమ్నుండు   కాశీరాజు
35. పులకేశి   చాళుక్యరాజు
36. రుద్రసింహుండు   సౌరాష్ట్రాధిపుండు
37. మురారి   బాలాదిత్యునికుమారుండు
38. ధర్మగుప్తుండు   బాలాదిత్యుని రెండవకుమారుండు
39. నరసింహుండు   యశోధర్మకుమారుండు
40. చంద్రభానుండు   యశోధర్మ రెండవకుమారుండు
41. రామచంద్రుండు   నానికుండు

42. కాలాగ్ని	సూధచారి
43. సర్వసమృతము	సూధచారి
44. విద్యాసముద్రము	గుణసాగరుని రాజపురోహితుడు
45. జ్ఞానప్రియుడు	అమలాపురియందలి యొకవిప్రుడు
46. యుద్ధకేశరి	మహాశివలమనందలి యొకవీరుడు
47. విశ్వనాథుడు	భానుగుప్తునిభటుడు
48. మేఘసర్థుడు	కాకవర్ణునితమ్ముడు
49. ధర్మదత్తుడు	పాటలీపుత్రమునందలి యొకవర్తకుడు
50. పరమార్థి	పాటలీపుత్రమునందలి వేటొకవర్తకుడు
51. ధనభూషణుడు	బారుకచ్చమునందలి యొకవర్తకుడు
52. అనందుడు	పాటలీపుత్రపౌరుడు
53. పరానామిహిరుడు	నక్షత్రకాస్త్రజ్ఞుడు
54. దండి	కవీశ్వరుడు

స్త్రీలు.

1. సరస్వతి	రఘుపతికుమారి; భాలాదిత్యునిరాణి
2. చారుమతి	గుణసాగరునితనయ; యశోధర్మరాణి
3. దాక్షాయణి	కళింగరాణి
4. మహామాయ	యశోధర్మతల్లి
5. తుషచ్చ	తోరమానునిరాణి; మిహిరగులునితల్లి
6. హుజేష్వ	తోరమానునిరాణులు
7. వజేష్వ	
8. మాధవి	ఉజ్జయినియందలి చండాలాంగన; ఊడ్ముకతై
9. లక్ష్మి	పరమార్థిభార్య

10. పార్వతి	పరమార్థికనయ
11. అకుంధుని	అనురాగపురియందలి యొకబ్రాహ్మణవికంకువు
12. వసుంధర	ఒకగొల్లభాను; మహానయన సెచ్చెలి
13. లలిత	యశోధర్మకూతురు
14. నారాయణి	బాలాదిత్యునికూతురు
15. సుమతి	గూఢచారిణి
16. చంద్రమతి	వరాహమిహిరునిభార్య
-

బాలాదిత్య

శ్రీ రామ బాలాదిత్య మొదటి తరంగము

నదురేయిపోరు.

ఆరాత్రి నక్షత్రకాంతి శోభితమై యుండెను. ఎల్లకడల మాటు మణింగియుండెను. వీధియరుంగులవై నిద్రించువారలగుఱకలుతప్ప, ఆనమయ మున నుజ్జయసీనగరమునం దెట్టియలుకుడుగాని వినబడుటలేదు. అనిశ్శబ్దతను మెండుకొలుప వారిగుఱకలు తోడ్పడుచుండెను. రెండురేఖలుగఁదీరి, నాలుగు వీధులుగఁజేలి, చదుకమునందలి విష్ణుదేవాలయముకడ నొండొంటిఁ గలియు రాజమార్గ ములయందు విశ్వబ్రహ్మము ఘనీభవించి యుండెను. ఆయస్సప్త కాంతులయందు గంభీరాకారముతో నిలిచియుండు సున్నతస్రాసాదములు, అంబరచుంబితమగు నాలయగోపురములు గాపాడచుండు మహాకాయులగు రక్షకవర్గమునా నొప్పారుచుండెను.

అట్టిప్రకాంతరంగమున నగరాభిముఖుడై యరుదెంచు పథికుఁ డొకఁడు కాననగుచుండెను. సంకయముగొలుపున ట్లాతఁ డేలాళో, రాజ మార్గ ములవీడి మరుగుదారులఁబడి వచ్చుచుండెను. ఆతనియుడుపు లాతని కులీనతను, రాజతీవినిఁ జాటుచుండెను. ఆకాలమున సున్నతపంకియులును, రాజపుంగవులును, వైభవోపేతులును సామాన్యముగ నట్టియుడుపులను ధరించుచుండెడివారు. మేలిరాగులును, ప్రళస్తకంఠుకమును, కనిష్కనికాలము నుండి వాడుకలోనికివచ్చినపాదరక్షలను నాతఁడు తొడిగియుండెను. కంచు కిరీట మాతనియుత్తమాంగమున నలరారుచుండెను. ఆతని నడుమునుండి

త్రేలాడుక త్రివీదివై జెక్కఁబడియుండు “తక్షశిల” యనునక్షరచతుష్టయ మాకరనాలము మేలిమియుక్కులోఁ జేయఁబడినదనియు, నందుచే నయ్యది ప్రకస్తతమగు నాయుధరాజమనియుఁ బ్రకటించుచుండెను. ఎగుబుజముల నుండి చీలచుండలవఱకు జేరాడు నమూల్యమగు మొకమూల, అతని యున్నతపంకాభిజాత్యమును జెప్పకయే చెప్పుచుండెను.

అతనికి రమారమి యిరువదియైదేడుల యాడుండును. కాని యాతని మోముఁదప్పి కాంటిఁబాసి, యాతనిహృదయమునందలి చింతానైకల్యమును దెలియఁజేయుచుండెను. అతని నడవడి యాతనిచిత్తసంక్షోభమును వెల్లడించుచుండెను. కొంతనే పాతఁడు తడఁబడును; ఒక్కొక్కతడవు నివ్వెఱఁజెంది నిశ్చలఁడగును; ఒక్కలేవ కన్నార్పక మింటఁజూచును; ఒక్కసారి పరధ్యానమున మునుగును; అంతట నాయానమున ‘సుస్సు’రనును; ఉన్నట్టుండి గబగబ నడచి, నలువంకల వెట్టిచూపులఁ జూచుచు, తనదారిఁ బోవుచుండును. ఒకమారాతఁడు శోకవ్యాకులమునఁ బరవశుడై, పైచుండుతారలవంక నిశితవీక్షణములఁ బఱపుచు, వాని జీవితరహస్యము నెఱుంగుకొని గన్నార్పక చూచుచు మందస్వరమున “అకటా! ఈపాపిష్ఠుని జీవితాంధకారమున నక్షత్రభాగ్యోదయ మగుటెన్నఁడు?” అని ముందుకు సాగిపోవుచుండెను.

క్రమముగా నాతఁ డారాజమార్గమును గడచి, రాజవీధికిఁ దిరిగెను. అవీధియం దాతనినడక యలికయిల్లెను. పర్జనాతీతభావ మెద్దొదియో, యాతనిమానసమునఁ దోచి యాతని కిండుక కళవళపాటుఁ గొల్పెను. వీధికిరువైపుల బారులులేరియుండు భవనములపై నాతనివిలొకనములు వ్రాలెను. చిరఘరిచితములగునవి యంతలాఁ బొందినమార్పుల గమనింప నిచ్చుగించు వానివగిది, సంభ్రమనయనములతో నాతఁడు వానిఁ జూచుచుఁ బోవుచుండెను. అంతలా రాజగృహము నమీపించెను. ఆగొన్ననేత్రముల నాపాంథుఁ డారాజప్రాసాదముఁ జూడసాగెను. విస్తృతభావ మెద్దియో యాతనిమానస వీధిని దళుక్కుని మెఱసెను. వీలాకో, యాతనినయనవారిదము లశ్రుకణ

ముల వర్షింపసాగెను. కాని యాతం దంతలోఁ బ్రజ్వలదనీ, యచట నిలుచుట తగదనుకొని, సంద్యోండులఁబడి పట్టణబాహ్యప్రదేశముఁ జేరి యంతయో దూరము చేసెను. అచట వసారాతోనుడు నిల్వొకటి యుండెను. ఆ యింటిముంగళి బాటకడ్డముగా నొకచిన్నగోడ యుండెను. మనతెరువరి యాగృహముకడ కేగి, బడలికచే నుస్సరనుచుఁ జిక్కిలఁబడెను.

కాని పరిక్రాంతుఁడగు నాతఁడు కన్నుమూయునంతలోఁ బరుషవచనములును, భిద్రసంఘటన భావములును నాతనిచెవులఁబడెను. తోడనే యాతఁడులికిపడి, లేచి, శబ్దము వినవచ్చినవైపుఁ బోయెను. మరల నానడి వినరానందున, నాతఁడు తిరిగి రానెంచునంతగా నించుమించుగ ముప్పదిగజముల దూరమునుండి 'నారాయణ, నారాయణ' అనుదీనానాద మాతనిమానసము నాకర్షించెను. వెంటనే యాతం డొఱుకుండి యడివము నూడఁబెట్టి, మనోవేగమున నాదిక్కున కొక్కగంతువైచెను. కాని యాతం డచ్చోటికిఁ జేరునంతలో స్థూలకాయుండగువీరుఁ డొకఁడు శృపాణపాణియై యాతని నడ్డగించి నిల్పెను. ఆవీరునకు నలువదివత్సరము లుండును. మనఃపథికుఁ డాతని చెయిదముకు సహింసక "అచటికిఁ బోనిమ్ము. పోనియ్యవా?" అని భీకరాట్ట హాస మొనరించెను. దాని కావీరుఁడు నిర్భక్త్యముగా "ఎవడవోయి సీవు? నాపై నిక్కుచున్నావు; ఎద్దుకానిగో ముల్లంతలేవు. సత్వరము తొలఁగుము. లేకున్న నాతరవా 'మోహిని' నిమ్ము ముద్దాడఁగలదు" అని గద్దించెను.

స్థలమా? నిర్జనము; శత్రునగరమా? చెంతఁగలదు; కాలమా? నడురేయి; సహాయులా? లేదు; ప్రత్యర్థిమా? బాహుబలసంపన్నుఁడుగను, యుద్ధముల నారి లేరినవాఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఇట్టితలంపు లాతెరువరి చిత్తము నించెను. ఆతనిమానసము వెరుకముందున కుఱ్ఱుఁత లూఁగసాగెను. ఇంతలో నాతనికి వెనుకటిమూలుఁగు విననయ్యెను. తోడనే యాతఁడు మరనును దిటపు చేసికొని భీకరముగా "ఎవరైన సీకెందులకు? సీచేఁ జిక్కిచావనుండు నిర్భాగ్యుని నెఱింగి, నాచే నైనంతసాయ మొనరింపవలయును. తొలఁగుము. లేకున్న

భూమకుని యనంగతప్రసంగముల కాతం డోరువలేకపోయెను. అతఁడు కోపనరక్తలోచనుండయ్యెను. “అన్నదమ్ములు మీరిద్దఱు లోకకంట కులు. మీమానసఘటు శిలాకఠినములు. మీరు కటికరక్తములు. దేశీయుల ప్రాణానిలములఁ గ్రోలుచు, దేశపాలన మొనరించుట మీపనిగా నున్నది. పాలు ద్రావి తొమ్ముగుడ్డుట మీయాచారమైనది. మీపాదురాజ్యమున హత్యలు పరి పాటియైనవి. స్త్రీలఁ బోలుచు సాహసము మొనరి. చోరువులు మితిమీరిపోయి నవి. ఇట్టిరాక్షసరాజ్య మనతికాలముననే నశింపవచ్చును. నశించును. ఓరీ! భూమకా! హంతకాశనూ! పారుషమతుండవేని, యెదుటనిలిచి పోరునకుఁ గడంగుము. శూరిసిహము శుష్కమేషము కాకుండుగాక” అని పథికుఁ డాతనిఁ దనఖడ్గముతోఁ బ్రక్కవాటుగాఁ గొట్టెను.

ఖడ్గాఖడ్గిఁ బోరు ప్రారుభమయ్యెను. ముప్పు దడి చెల్లాటమని భూమకుఁ డతఁడఁజేసెను; కాని ప్రత్యర్థివీరుని ప్రచండాఘాతపరంపరలఁ జూచి, నిర్లక్ష్యభావము వీడి, పట్టువలఁ బూని, విడిగివతోఁ బోర మొద లిడ్చెను. సహజశూరుండగు నాపాంసునిఖడ్గప్రహరణములకుండి యాతఁడు తప్పించుకొనఁజాలకుండెను. ఆపోరాటమునందు భూమకుం డలసిపోయెను. బలహీనతచే నాతఁడు సొమ్మసిల్లెను. అదేతదవుగాఁ బాంసునిప్రచండాయుధ మాతనిమేనఁ జొరఁబడి క్రిందఁబడవై చెను. పథికుఁ డాతని డాని “కులువా! ఇంకను నీకు జీవితాశయున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను.

“లేదులేదు. అంతయు ముగిసినది. కాని, డోరుకు బేరునులేని యొకానొకవీరమృత్యునిచే నిహతుఁడనైతి ననిమాత్రము, నాహృదయము గలంచెను. నిజమానుము. కులీనుడవా? కులహీనుడవా? ఇంతమాత్రము కరుణించుము.”

ఆమాటలకుఁ బెరువరి తీచ్చవడి “ఓయీ! నాపేరు నెఱింగింపఁ జాలకుండుట కెంతయుఁ జింతిల్లుచున్నాను. కాని నేను మహాకులుండ నని మాత్రము నుడువఁగలను. ఇంకఁ జింతఁబాయుము” అనెను. భూమకుని

మోమున నంతుష్టభావము పొడచూపెను. ఆతనిప్రాణవాయువు లంతలో శ్మశిరిపోయెను.

“అహ! నామాతృభూమిఁ గడకండ్లపాల్సేయు, దుష్టదానవులు మువ్వరియం దొకఁ డడుగంటినాఁడు. ఇఁక నిరువురున్నాఁడు. తనీచుని కంటె వారు నీచతములు. త్వరలో వారికిఁగూడఁ దగురీతి బుద్ధిసెప్పవలయును. నృదేశమును వారిబాటనుండి తప్పించి, రక్షించుటకు భగవానుఁ డనుగ్రహించుగాక” అని యాబాటసారి యనుకొనుచు, నెయ్యొదియో దీర్ఘాలాపనా తత్పరుడై యుండెను. ఇంతలో నాతనికి ముందటివలె నానంతాపనిన్వన మలిమందముగ వినవచ్చెను. తోడనే యాతనికిఁ గర్తవ్యంశము బోధవడెను. “అహ! ఎంతమందమహిని! మఱచితిని.” అని యాతఁ డాయెలుంగువిననైన దిక్కునుగూర్చి పరుగిడెను.

ఆప్రదేశము నిర్మలమైయుండెను. అచట నొకయువకుఁడు వివశుడై పడియుండెను. రహరమి యాతని కిరువదినాలుగేడు లుండును. ఆతనికను దమ్ములు మూఁతలుపడియుండెను. వదనము భావశూన్యమై వన్నెవాసియుండెను. కాలుసేతులు త్రాళ్లఁగట్టఁబడియుండెను. కరవాలము కండై యాతని ప్రక్కఁ బడియుండెను. సొమ్మసిల్లియుండు నాయువకుఁడు కన్నులు దెఱువక యారెలుంగున “దైవమా—అయ్యో—దైవమా—దాహము—నీరు—అయ్యో—నీరు—దాహము.”—అని వాపోవుచుండెను. పథికుఁ డచటికి దాపుననుండు మహాపుకేగి, తనదుకూలమునందుఁ దడిసి, మెఱుపు మెఱయు వంతలో నాతనికడకుఁ బరుగిడి, యాతనినోట నావంశమును బిండెను. పాపము; పిపాసు వాయువకుఁడు నీరముఁ గ్రోలెను. ఆతనికన్నులను, ముఖమును బథికుఁడు తడిగుడ్డతో నద్దించుండెను. యువకునివదనము నాతండన్వ మౌనమునఁ జూచుచుండెను. అన్నప్తవత్ప్రకారములయం దాతనిముఖమున ములను గమనించుటకు నీలుగాకుండెను. కాని యాయువకుఁడు చిరపరిచిత శ్మశ్రియని యెయ్యదియో పథికునిహృదయఫలకమున మునివ్రేళ్లతోఁగొట్టి చెప్ప

చుండెను. మానసాద్ధి సంతకముచివనను, విస్తృతవిషయ మాతని కలవడదయ్యెను. తెప్పలార్చక, పాంథుఁ డాయువకునిఁ జూడసాగెను. ఇప్పటికిఁ జంద్రోదయ మగుటంజేసి యాగ్రుము కాముదీవిలసితమై యుండెను. ఉన్నట్టుండి పథికుఁ డాశ్చర్యోద్భేకితుడై వెనుకకు గంతువైచెను. అతనిముంగలఁ బడియుండున దెవరు! యశోధర్త; నెచ్చెలి యశోధర్త. ఏమీ! యశోధర్త యిచటి కెట్లు రాఁగలిగెను! ఇట్టి భయంకరప్రదేశమున—ఇట్టి యధరాత్రమున—భూమ కుండు యశోధర్త నెట్లు పసిపడ్డెను! పథికుఁ డీప్రశ్నావళికి నదు త్తరములియ్య నశక్తుండైయుండెను. అట్లని యావిషయములు సత్యదూరములని చెప్పి నీలు న్నదా! యువకుండు యశోధర్తయేకాని; మఱొకఁడు కాదు. మృత్యుగుహాం తరాళమునుండి తనమిత్రుని బయటజేయఁగలిగినందుల కాపథికుండు ప్రముది తాంతరంగుడయ్యెను. ఆతఁడు దైవమున కనేకధన్యవాదము లర్పించి “సర్వేశ్వరా! దీనచింతామణి! నిన్నుఁ బొగడ నేరికరము!” అని పలికెను.

పథికుని యుపచారములచే యశోధర్త కన్నులు విడివడెను. అతని కిను మంత తెలివవచ్చెను. యశోధర్త కన్నార్చక తనప్రాణదాతను జూచుచుండెను. “కృతజ్ఞుఁడను. కృతజ్ఞుఁడను. ఓదీనదయాళు! సకరుణకు నావందనములు. ఓయువకపుంగవా! ఆమరణాంతము నిన్ను మఱువఁజాల. ఏయక్షరములు నీ పేరట ధన్యతఁజెందియున్నవి?” అని హీనస్వరమున నడిగెను. దానికిఁ బథికుఁ డుత్తరమిచ్చునంతలా “ఏమీ! ఇది నిజమా? కలకాదుకదా? నీవు నాస్వామి శ్రీనరసింహబాలాదిత్యసార్వభౌముడవా?” అని పట్టరానిసంతోషమున యశోధర్త ప్రశ్నించెను.

“అవును. కాని పెట్లగా మాటలాడవలయు బెఱుంగుము. యశో ధర్తా! శత్రుగుహాంతరాళము నెందులకుఁ జొచ్చితివి?” అని బాలాదిత్యుఁ డడగెను.

“స్వామియే ప్రాణములు పణముగా నొడ్డుచుండ, నేపకునిజేవము లాక తెక్కయా! విలినవా రీత్రోవ జనుట నెఱింగి, నేనును వచ్చితిని. చెడుకాల వశమున భూమకుని కంటఁబడితిని. ఇద్దఱు మొండొరులఁ దలపడితిమి. కాని బలాధికుఁడగునాతఁడు నన్నుఁ గ్రిందు సేసెను. మీనిలుకడను, మీప్రయత్న విశేషముల నెఱింగికాని, నన్నుఁ దుదముట్టింపవలదని మిహిరగులతోరమాను లాతనికిఁ జెప్పియున్నారట. అందుచే నావలుగాఁ నాజేవములఁదీయక, నన్ను బంధించి, మీరహస్యములఁ దెలియఁజేయ నెన్నియోవిధముల బెదరించెను. కాని యారహస్యములఁ జెప్పుటకంటెఁ జావనైనఁ జచ్చెద నంటిని. అహతకుఁ డందులకుఁ “జెప్పువలయును. చావనువలయును.” అని భయపెట్టెను. ఈ రీతి మాకు వాదప్రతివాదములు జరుగుచుండ, మానవాగమనము నడుగుల నడినిఁబట్టి గ్రహించితిమి. అగంతుకుఁడు నాకుయ్యాలించినఁ దనకార్యమునకుఁ జెఱుపువాటిల్లునని, నన్నాతఁడు నివతుఁడేయ నెంచి, తనకత్తిపిడితో నాతలపై మోచెను. అదెబ్బకు నేఁదెలివితప్పి క్రిందఁబడితి. తరువాత నేమిజరిగినదియు మూర్ఛికుఁడనగు నాకుఁ దెలియదు. అనయమునకు మీరు రాకుండిన, నే నీపాటికి యగునననమునం దుండెడివాడను. ఈపోరాటమున నేనించుక బడ చితినిగాని బలహీనుఁడఁగాలేదు. అయిన నీభూమకాధముని పాలికాలుండవు నీవేనా!”

“అవును. అవలుగాఁ చచ్చినాడు.”

“ఇక నేమాత్రము మనమిచట నిలువరాదు. భూమకునిహత్యావిషయము త్వరలోఁ దోరమానునిచేపులఁ బడఁగలదు. హంతకుల వైదకుట కాతఁడు విశ్వప్రయత్నము లొనరింపకమానఁడు. నారుకనఁబడవలయునేకాని, వారిని జిత్రవధఁ గావించగలఁడు. మన మెచ్చట దాగుదము! విలినవారియొజన యేమి! హఠాః పాలనము నిలువనీడలేక, మనశ్రయోఽభిలాషులౌచుట నగరు వీడి చనిరి. రక్తపానాదులగు హఠాఃరాక్షసులచేఁ బట్టుము నిండ్రియున్నది. తమకు మాతెంచలేరని భ్రాంతాత్ములై విజ్ఞులగుహఠాఃపాలకరోదంతము నాల

శించినంతనే, మనల సెట్టులైన బంధింపఁగలరు. దేవా! మన మెచటికిఁ బోవుదము?"

బాలాదిత్యుఁ డాతనియుబలాటముఁ గాంచి "యశోధర్తా! దిగు లొందకుము. అంతటిభయమునకుఁ గారణ మేమున్నది! ఇట్టియాపదలు మా పంశమున కీనాఁడు క్రొత్తలుగావు. కూరశీఖరుఁడు, స్కాందగుప్తుఁ డెట్లు వీర స్వర్గము నందినదియు నీవెఱుంగవా? విదేదులపాటు మాతండ్రి ప్రకాశా దిత్యుఁడు పోరాడిపోరాడి, అంత్యకాలమున నేకపుత్రుఁడనగు నాశనుగ్రహించిన సందేశము నెఱుంగవా? ఆసందేశము శక్రమముగ నీవృత్తిపథమున నిలిచి యున్నదా?" అనెను.

"ఉన్నది. 'నరసింహ! పాపనమగుగుప్తాన్వయమున నుద్భవిల్లు దెఱుంగుము. స్వదేశమును హూఁసరాక్షసులబాటినుండి కాపాడుట నీకర్తవ్యముగా భావింపుము. యశోధర్తా! ఈపవిత్రోద్యమమున నీ వీతనికి బాసటగా నుండుము. నాయనలారా! ఈసదుద్యమమున దైవము మీకుఁ దోడుసేడయై యుండుఁగాక.' ఇదియే యావృద్ధరాజన్యుని సందేశరాజము. దానిని మఱచుటెట్లు?"

"ఉండుము. ఆనవ్వడి వినుము. తొలిజాముకోడి కూయుచున్నది. మన మింక నిలుచుట తగదు. ఈహూణాధమునిశవమును, ఆపాదుబావి యందుఁ బాఱవేయవలయును. యశోధర్తా! వికాలమగు నుజ్జయిసీపట్టణమున, గుప్తపంశీయులకు బండుగురా లొక్క-తెమాత్ర మున్నది. ఆమెపేరు మాధవి. చండాళాంగన. రాజనగరున నూహ్యకత్తెయై పొట్టపోసికొనుచున్నది. ప్రస్తుతము మన కామె జీర్ణకుటీరమే శరణ్యము."

"మాధవియా! ఆమె చండాళిని యని నీవే యంటివి! ఆహా! రాజరాజేశ్వరుఁడగు సముద్రగుప్తునింట బుట్టి పలికురాలగు పంచమాంగనయింట దలఁదాఁచుకొనవలసివచ్చెఁగా! ఆహా! పులిపిల్ల పిట్టికూన యైనది! విమిదైనమాయ!"

“యశోధర్మా ! వగఁగండకుము. ఉజ్జయిని పారులనందఱు నే నెఱుంగుదు. కాని కడకానికిఁ జెందినదనితప్ప, మాధవినిఁబోలు పరిశుద్ధదేవి మఱువైన నీమహాగరమునఁ గానరాదు.”

“వీరినవారియభిప్రాయమునకు విరుద్ధముగ మాటలాడఁదగదు. ఆమె యొకనిర్వలాత్తయైన నేమి! అధమకులసంఘాతకదా! ఆమె యపవిత్రురాలు కాదా!”

“దైవదృష్టి నెల్లరు నములు. ఆకనికిఁ గులభేదములు లేవు. చందాలుఁ దైనను, బ్రహ్మణుఁడైనను, నజ్ఞుఁ డగువాని దైవ మనుగ్రహించును.”

“ఇది బుద్ధుని వివరీతవేదాంతముగదా!”

“అమనోళయునివాక్య మమోఘము. యశోధర్మా ! రమ్మ ! భూమకుని శవమును బావియందు వేయదము.”

“అవహా ! కాలమహిమ దురవగాహముగదా ! త్తణములోఁ గ్రిందు మీఁదు లగుచుండును, ఘడియక్రింద నీహూణాధముఁడు నన్ను జంపనుండెను. అట్టివానిశవమును, ఇప్పుడు నేను మోయుచున్నాఁడను.”

యశోధర్మ బాలాదిత్యు లాశవమును, కాలు సేతులఁబట్టుకొని, చెంగటనే బదిగజములదూరమునఁ గలపాడునూయికడకుఁ గొనిపోయి, దాని నందుఁ బాఱవైచిరి. అస్థులకాయము గుభేలున నాబావియందుఁ బడెను. ఆశబ్దమునకు నమోఘముననుండు తరుకోటరముల సుఖసుఖస్థిఁ జెందియుండు శకుంత సంతానములు భయభ్రాంతిచే నెగురసాగెను.

“ఒక్కఁడు నివసించెను. అరక్కను లిద్దఱుగూడఁ ద్వరలో నీతని గతిఁ బట్టుదురుగాక” అని యశోధర్మ యనెను.

“యశోధర్మా ! విమాత్రము కాగు నేయరాదు. మాధవికుటీరమున కిపుడే జీవలయును.” అని బాలాదిత్యుఁడు యశోధర్మ భుజముపైఁ జేయివై చూచి, రహస్యమార్గమున నడువసాగెను.

రెండవ తరంగము

●● మాలగుడిసె. ●●

వా రామార్గమునఁ బెదవికదల్చుక నడచుచుండిరి. వారిమానసమూ లాలోచనానిమగ్నములై యుండెను. పోనుపోను దారి సన్నగిల్లి యొక్క మారుగా వారిద్దఱుపోవుటకు వీలు నియ్యకుండెను. మార్గజ్ఞానదగుబాలాదిత్యుఁడు ముందు మిగిలినదివ, నాతనియడుగులఁబట్టి యశోధర్మ పోసాగెను. ఆబాటకు రెండువైపుల ముండ్లపొదలును, బొంతజెముడును బలిసియుండెను. గుట్టలఁ బోలినచీమలపుట్ట లంతటఁ గాననగుచుండెను. ఉత్తుంగకంటకద్రుమము లా నంకుచితమార్గము నావరించి, అజాగరూకులగు తెరువదులపాలి వాగుదులునా నొప్పురుచుండెను. అదారి నలఁగియుండనందున, నయ్యది వారలకుఁ బరిచిత మార్గమానా యని సందియము కలుగకమానదు. అకుపధము గొంతదూరము వంకరటింకరలుగాఁ బోవుటంజేసియుఁ గొంతదూరము మైదానమునఁ జవుటి నేలఁ గలిసి యదృశ్యమగుటఁజేసియు, మిగుల మెలకువతో వారద్దాని ననుస రించుచుండిరి. నిర్జనమగునామైదానము నిశ్శబ్దమై బావురుమునుచు సర్ధరాత్రు మునఁ జూచుటకు భయము నినువడింపఁజేయుచుండెను. అట్లు వా రామార్గ మున నొండొరులఁ బలుకరించుకొనకయే పోవుచుండిరి. ఇంతలో యశోధర్మ చూపుదువ్రేలు మింటఁజూపుచు “చూడుము. చూడుము” అని వికారముగ నెఱచెను.

భవిష్యత్కా-ర్యాలోచనాభరమున సభోపదనుఁడై నడచుచుండు బాలా దిత్యుఁడు గగన మొందుమార్పుల గమనించలేదు. తారక లొక్కొక్కటిఁ

మఱుగగుచుండెను. ఆకనమంతయుఁ గాఱుమట్టులలముకొని రానున్న ప్రబల వర్షమును దెలియఁజేయుచుండెను. ప్రయాణసౌలభ్యమునకుఁ గడ కానక్షత్ర కాంతిపూడఁ గఱవెట్ల కాతఁడు నొచ్చుకొనెను. కాని తనహృదయదౌర్బల్యమును యశోధర్మగ్రహించిన, మిగుల దిగులాందుననుకొని “వర్షమా! మఱియు మేలాయె ! ఆస్వేషణమున కాలవ్యమగును. వాన వెలియునంతవఱ కెవ్వరును బయటరారు. మూడునాలుగుగంటలపాటైన వాన కురియును. కాని మన మంతకుముందే తలదాఁచుకొనవచ్చును. రమ్మ. పోవుదము. ఆమాలెతయింటిని డాసితిమి. ఒకపరుగుఁగో నందుకొనఁగలము. నాకంచుకమునుబట్టుకొని వెంటఁ బరుంగిడుము.” అని బాలాదిత్యుఁడు పరుగెత్తసాగెను.

సెచ్చెరియుపడేకానుసారము, యశోధర్మ యాతని కంచుకముఁబట్టుకొని పరుగెత్తుచుండెను. బలాధ్యుఁడును, శీఘ్ర గామియునగుమిత్రు ననుగ మించుటకు కత్తిచాలదని యశోధర్మకుఁ దోచెను. కుండలతోఁ గ్రుమ్మరించు నట్లు బోరున వర్షించుచుండెను. జలదముల ధమధమారావములు చెవులను జిల్లులు సేయుచుండెను. ఎడనెడఁ గలుగు మెఱుపు లాప్రదేశమును గాంతిమయ మొనరించుచుండెను. కొంతదూరము పరుగిడినంతనే, యశోధర్మకుఁ బటమ నడలెను. ప్రబలవర్షము—కంటకాకీర్ణ వర్షము—బలహీనాంగములు—నూచి కాభేద్యధ్వాంతము—అతఁడు ముందు కొకయడుగైన నిడ బాలక, రోఁజాచుఁ గూలఁబడి “అబ్బా ! బాలా ! నన్ను వదలిపామ్మ. నేనింకఁ గదలనోప. కష్ట కాలముల నీకుఁ దోడునీడయై నిలిచి యామరణాంతము నీకనుగుఁజెలికాదనై యుండిననన్ను, నీవు నీకాలము కలిసివచ్చినపుడు జ్ఞాపకముచుకొనుము. నా యట్టివన్నిత్రుఁడు నీకు మఱియొకఁడు లభించుఁగాక ! దైవము నిన్ను రక్షించుఁ గాక ! ఇక నానంగతియా! ఇట్టి పాదుచావుఁ జచ్చుట నాకానందమే. కాని, పూర్వలభద్రానము నెక్కిననిన్నుఁ జూచిన, నా కీమరణము మహోత్సవముగా నుండెడిది. దైవ మట్టిదాని కనుగ్రహించడయ్యె. అతనియొక్క యను

ల్లంఘ్యము. నర్వజ్ఞాడగు నామహాత్మునికంటె మనము తెలిసినవారమా?" అని యంతలో మూర్ఛమునిగెను.

బాలాదిత్యున కేమియుం జోచలేదు. ఆశకు యశోధర్మనాడిని బరీక్షించి, కటముల బట్టుకొనెను. యశోధర్మ చేతనారహితుడై యున్నాడనుకాని ప్రాణభయ మేమియులేదు. బాలాదిత్యుం డాతని నెత్తుచీరగాఁ గ్రింద బరుండఁబెట్టి, అతిత్వరగా నచటి కించుమించుగ నూరుగజములదూరమున నాచిన్నదీకటియందు మినుకుమినుకు మనుదీపమునుగూర్చి నడువసాగెను.

నిముసములో బాలాదిత్యుం డానెలుంగును డానెను. అదీపము, మైదానమున కావలిభాగముననుండు నున్నతప్రదేశముమీది జీర్ణకుటీరములానిది. ఆకుటీరమునం దొకమాలత కాఁపురము నేయుచుండెను. అస్తికులగు తెరువరు లెవ్వరైనఁ దెలియక యామాలయింటినిజేరి, భ్రష్టులుగాకుండ వారిని మేలుకొలిపి యావల నిలుపుటకుఁగాను, అదీప మచట నుండెను. ముప్పదియేండ్లకు ముం దట్టిగీచ మచట యుండినదికాదు. సంపన్నురాలొకతె, తా నీపుట్టువునఁ గావించిన పెక్కుపాపములకుఁ బరిహారముగా నిట్టిఘనకార్యముఁ గావించితినని పరలోకమున యమధర్మరాజుతోఁ జెప్పి యాతనాపరంపరలఁ దప్పించుకొను నుపాయమున, అదీపారాధనకుఁ గొంతనిధి నేర్పాటుగావించెను. పగటికాలమున మాల లితరుల నబధితులుగాఁ జేయ నీలులేదు. వారుపోవుచోట నంతయు, అస్తికులును, సదాచారులును, తొలంగునుజ్జేశమునఁ దప్పెటఁ గొట్టుచుండవలయును. పాతకమహేశయా! ఎన్నియేని శత్రువులు గడచినవి. ఎన్ని సంవత్సరములా పోయినవి. కాని యాదిక్కుమాలినపక్షులస్థితి యిండుకేనియు బాగుపడలేదు. తప్పెటలఁ గొట్టవలయునుగదా; వారి కాతప్పెటల నిచ్చెనువాతపరు? కొనుటకైన వారికి రాగిరువ్వ యెక్కడిది? వారిపాదు గృహముల దీపము లించుకొన వారికి బోధించువా రెవరున్నార? వారికుటీరములు లేబోభాసురములై యుంటఁ జూచి యోర్వఁగలవాఁ డెవఁడు? ధనము

నిలువ తెలిసినది. పిచ్చిభ్రమలఁ బ్రజలునీడిరి. నాగరకత హెచ్చినది. కాలమిట్లు మాఱినది. చిల్లిగవ్వయైన వ్యయమొనరింపక ప్రజ లీకులబాహ్యుల దమ్ముఁ జేరకుండును పాయమును గనిపెట్టిరి. పంచములయొనికిని, రాకను బెలుపుట కిప్పుడు దీపములును, తమటము లక్కఱలేదు. కడకు, అన్య దేశములకుఁ గూడ వారిహీనస్థితి తెలిసిపోయినది. 'మాల' యనుపదార్థము వారికి వ్యక్తమైనది. విదేశీయులు, స్వమతభ్రష్టులఁ బంచములతోఁ బోల్చుచున్నారు. పదునైదుకతాబ్దులు గడచినను, నీదార్భాగ్యు లింకను బూర్వస్థితియందే పడియున్నారను!

ఇక మనకథాభాగమునకు వత్తము. ఆదీపము మనకగా వెలుగుచు, తా నచట నుండుటకై చింతనొందునట్లుండెను. తప్పుదారిఁబట్టు నానికులకు నరియగుమార్గమునఁ బోవఁ దోడ్పడుచేపుదీపమునలె, తన్ను దాని చను నదాచారుల 'నాకమునుండి నరకమునకు జాఱిపడకుండు' అని యాదీపము ప్రబోధించుచుండెను. కాని రాజశీఖరుండు బాలావిత్వం దేమాత్రము వెనుకంజవేయక, నిశ్చింతతో నాగృహమును నమీసించుచుండెను. అతని చూపులు కరుణాస్పదములై చింతాముద్రితములై యుండెను. నాకభాగిని యయ్యు, సుగుణాభినియగు నాపంచమాంగనసందర్శనాత్మక్య మాతనియూననమునఁ జిందులుద్రొక్కుచుండెను. అతఁడు శిథిలగవాక్షముకడ కేగి తలుపు తట్టెను, కాని జవాబులేదు. "మాధవీ! మాధవీ! తలుపుదీయుము" అని బాలావిత్వండు పిలిచెను.

నిద్రించుచుండిన మాధవికి పిలుపుచే మెలఁకువకలిగెను. ఆమె నివ్వెఱు పాటించెను. ఆమెనీకుల నామె నమ్మఁజాలకుండెను. 'మాధవీ' అని పేరుపెట్టి తన్నువ్వరు పిలిచిరి? ఆమెయగూడ నెవ్వరో ప్రాణిజోటిలో నొకతెగా గణించుచున్నారు! పంచమేతరజాతీయులందఱామెను "ఓసీ! చండానిసి!" అని పిలుచుచుందురు. అగణ్యులగువారలయందొకవ్యక్తిమాత్రము 'మాధవీ' అని పంబోధించుచుండును. కాని యభరూపముగ నావ్యక్తి తననీకుల నట్లు నుధఁ

జిలుకుచుండును. 'మాధవీ' అనిపేరుపెట్టి పిలిచి లిట్టినఁగూడ, నామె యమం దానంద మొందఁగలదు. కడ కామెను బలుకరించువారుకూడ లేరు. అట్టి యొక నిర్భయ దేవరీ యామెను లేరుపెట్టి పిలిచిరి.

'మాధవీ' అని పిలుచువాని నొక్కనిమాత్ర మామెకుఁ దెలియును. ఆతఁడు నరసింహరాజశేఖరుఁడు. ఆమె రాజసాధము లూర్పుతఱి నాతం దామెలో నిగర్వముగా మాటలాడుచుండెడివాఁడు. తండ్రివెంట వేటకరుగు నపుడు ఇండివాకిటనుండు తన్నుఁజూచి యభిమానపూర్వకముగా గుఱ్ఱము మీఁదనుండియే చేయివిసరుచుండెడివాఁడు. అవి నంతోషనయములు. అనిన ములు మఱిపురావు. అప్పుడు మాధవి సంసారముకూడ మూఁడుపువ్వు లాఱు కాయలై యుండెను. ఆమె శైవమండుగురుకొడుకులుండిరి. వారిని జూచుకొని యామె తనపీనకులమును మఱచి, మింట మేడలు గట్టుచుండెడిది. కాని దైవ మింతలోఁ జెన్నమాపుచూచెను. హూణులకు గుత్తరాజులకు యంధము సారంధమయ్యెను. ఆయంధమున వారు శిబిరరక్షపై యుండిరి. అందఱును మృత్యువునాతఃబడి, తల్లికడుపునఁ జిచ్చుపెట్టిపోయిరి. కడుపారఁగనిన కొడుకులఁగోల్పోయిన మందభాగ్యురాలుమాధవి, ఇప్పుడు కాళావల్లవపువ్వు విహీనంబగువృక్షమువలె, మ్రోడై నిలిచియుండెను. గతసౌఖ్యములఁ దడవి యామె కుమిలిపోవుచుండెను. అనిర్భాగ్యురాలివంత లంతతో నందమొంద లేదు. గుత్తరాజన్యులయొక నామెప్రేమ యగాధము. ఆరాజశేఖరుల కామెపై నభిమాన మనుపమానము. గుత్తరాజవరాజయముచేతను, గుత్త వంశాంకురము బాలాదిత్యుఁ డొందుకష్టపరంపరలఁగాంచుటచేతను, నామెకుఁ బుండుపై ముల్లుగుచ్చిన ట్లుండెను. ఈచిత్తవైకల్యమున నామె నానాటఁ గ్రుంగిపోవుచుండెను. ఇది యటుండ నాపేదరాలి శిశుడు హూణరాజ్యమున బలైముకూడఁ దగ్గెను. ఆరావలసిననాలుగు కాసులుకూడ సరిగఁ జేలికివచ్చుట లేదు. ఇటు లామెకుఁ గూటికిఁగూడఁ గఱవయ్యెను. తగిలినకాలికి తగులు చుండుట కామె కంపలఁబడినకాకివలె వగచుచు "జీవితము నీటిముగ్ధవంటిది.

అయిత్రనని యముడు నన్ను జేరకుండునా! కాలవాహినియందుఁ గలి యనిజేసి లేడు." అని యనుకొనుచు నూటలు జేరిదురుండును. వైవైఁబడు డుఃఖతరంగములచే నామె బ్రుంగుతఱి, ఎచ్చటెచ్చటనో వినియుండుభారత రామాయణగాథలఁ దలంచుకొని కాంతించుచుండును.

పరధ్యానమున మునిగియుండుమాధవి, తలుపుతీయుటకు మఱచి పోయెను. బాలాదిత్యుఁ డత్యాతురతతో "నేనే. నేనే. నన్నెఱుంగవా?" అని యామెను విలుచుచుండెను. మాటనడినిబట్టి యామె మనుష్యునిగుర్తిం చెను. ఆమె నట్లు 'మాధవీ' అని పిలుచుటకు బాలాదిత్యుఁడుగాక మఱెవ్వ రున్నార? ఆతలఁపుతోడ నామెకు బ్రహ్మానందముకలిగెను. తోడనే యామె తలుపుతీసి, యాతనిఁగాంచి యానందనిరుద్ధస్వరమున "నాతండ్రి! నాతండ్రి! నీవా? నీరాక నాకుఁ గన్పలుచుండువుగా నున్నది. నాజీవితాంధకారమున నదృష్టభానుదయమైనది. నాహృదయసారము వికసించినది. నాశోక షట్పద మెగిరిపోయినది. కాని నాతండ్రి! శత్రుసామ్రాజ్యమధ్యమున కెందు లకు వచ్చితివి? అయ్యో! ఆరాక్షసులకంటఁ బడినయెడల, వారు నిన్నుఁ గత్తి కొక కండగాఁజేసి చిత్రవధలఁ బెట్టకమానుదురా? బ్రహ్మాదులైన నద్దపడనోపు దురా?" అని వాపోసాగెను.

"మాధవీ! దిగులాండకుము. అంతయుఁ దర్వాతఁ జెప్పెదను. ఇచటికిఁ గూఁతవేటుదూరమున నామిత్రుఁ డొకఁడు వానయందుఁ దప్పకడిసి పడి యున్నాఁడు. ఆతని నిటకుఁ గొనివచ్చి, సేదఁజేర్చవలయును. ఆలాంతరు తీసికొని నామెంటు వచ్చెదవా?" అని బాలాదిత్యుఁ డడిగెను.

"అయ్యో! వానలో వచ్చితివనుట మఱచితిని. నాతండ్రి! నీవెంతగాఁ దడిసితివోకదా! నీవెంట నవశ్యము వచ్చెదను." అని లాంతరుదీసికొని మాధవి యాతని ననుసరించెను. దీపపువెలుగున మాధవిముఖము చక్కగాఁ దెలియు చుండెను. ఆమెకుఁ దాదాపుగ నరువదివత్సరములొందును. యౌవనమున

విన్నపము.

ఈ 'బాలాదిత్య' వంటి నవలలు మనభాషయందుఁ బెక్కులు లేవనుట సాహసము కానేరదు. ఇందు మనోజ్ఞమగు కథావిధానము నూతనగాఁ గొని మానవప్రకృతి విచిత్రముగా నభివర్ణితమైయున్నదని పాఠకులకు విదితముకాగలదు. ఈనవల యందు నవరసములు తొలఁకాడుచున్నవి. అటు చారిత్రాత్మకమై యిటు సాంఘికమైయుండు దీనియందలి నారాయణశర్మ, స్వామి యగుమిహిరగులునకుఁ దగినసేవకుఁడు. మానాభిమానము లెట్టివో యీతఁ డెఱుంగఁడు. దయాదాక్షిణ్యముల పొంతకైనఁ బోఁడు. దొంగలరాయఁడు హరిరామునిహృదయము వజ్రకఠోరమయ్య కుసుమమృదులము. దేశసేవాపరతంత్రులును బాల్యమిత్రులు నగుబాలాదిత్యయశోధర్మలస్వభావములు పరస్పరవిరుద్ధములు; కాని వారియుదారాశయము లనుపమానములు. బ్రావ్హణవితంతువు అరుంధతి స్వార్థత్యాగిని. ఆసాధ్య వినిర్మలజీవిత మసదృశము. యుద్ధకేసరి రాజభక్తి సమోపేతుఁడు. అట్టి ధీరాగ్రేసరుని మఱి కానము. గొల్లభామ వసంత, కులీన కాకుండియు, సమయస్ఫూర్తిని బ్రకటించుచు, యశోధర్మకుఁ గుడిభుజమై నిలిచియుండినమేధావి. కథానాయకి సరస్వతి మానమునకై ప్రాణములొడ్డిన ధీరమతే. ఇట్లే నవల యంతయు వివిధగుణములతో నుండుపాత్రలతో నొప్పారుచు, పాఠకుని నీతిపథమునకుఁ దెచ్చివిడుచుచుండును. ఇంతకును ముంతేరికంకణమునకు ముకురమే?

ఇట్లు మనోహరభావభరితమును విచిత్రకథాసంకలితమును పావనధర్మసంపన్నము నగు 'బాలాదిత్య' ను నేను చదువునెడ నిట్టి నవలారాజము ననువాదమొనరించి ఆంధ్ర భాషామతల్లి నలంకరింపవలయు ననుసంకల్పము నామదినంకురించినది. తోడనే నాయభిలాషను గ్రంథకర్తలగు శ్రీయుతులు ఎ.యస్. పంచాపకేశఅయ్యరు, ఎం. వీ., వి. సి. యస్., గారికిఁ దేలుపుకొన, వారు దయతో నాకనుమతి నొసంగిరి. ఉదాహరణకు శ్రీఅయ్యరుగారికి నాకృతజ్ఞతాభివందనము లొనర్చుచున్నాఁడ.

ఇట్టి నవలారాజమును నేను తెలిగించితి నని వినుటయే తడవుగా నద్దానిఁ బ్రకటించి నన్నుఁ దగురీతి నాదరించిన శ్రీయుతులు వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలుగారికి వందనశతము లర్పించుచున్నాను. వారికి సర్వదా కృతజ్ఞుఁడను. అనర్హములగు గ్రంథరాజముల నాంధ్రులకు లభింపజేయఁ గంకణము దాల్చి కవులపాలి కల్పతరువై వెలయు శ్రీశాస్త్రిలుగారికిఁ బరమేశ్వరుఁడాయురారోగ్యభాగ్యములఁ బ్రసాదించుఁగాక!

ఆంధ్రసోదరసోదరీమణు లీనవలారాజమును మన్నించి నచో ధన్యుఁడనయ్యెద.

అనువాదకుఁడు.

బాలాఽత్మ్యుడు యశోధర్మను మోచికొని
సూధవీకురమును జేసెడు. పుట—17.

బాపె నుందరాంగి యైనట్లుండెనుగాని, సంతాపపరంపర లాపె సహజసౌర దర్శమును జూఱుగొనెను. వివసేమి! భౌతికసౌందర్యమును దలదన్న నాత్మ లేజ మాసాధ్యమోమునఁ దొలఁకాడుచుండెను. ఆమెకట్టుకొనియుండుపుట్టము విలువగలది కాకున్న నేమి! అతిశుభ్రముగా నుండెను.

ఇట్లు వారిద్దఱు యశోధర్మ భడియుంచుచోటికిఁ జేరిరి. యశోధర్మకు వర్షపాతమువలనఁ గొంత యుత్సాహము వచ్చెను. మేఘములచుండి విడువదు నంబరమువంకఁ జూచుచు నాతఁడు భడియుండెను. బాలాదిత్యుఁ డాతని నెత్తుకొనెను. చూచుటకుఁ దీగవాటియున్నను, దనమిత్రు నశ్రమముగా మోచుకొనివచ్చు బాలాదిత్యుని సత్త్వసంపన్నతకు మాధవి వెఱుంగుండుచు, లాంతరుతో ముందు నడచుచుండెను. శ్రమముగా వారు కుటీరము చేరిరి. చింకిరిచావవై యశోధర్మను బవ్వళింపఁజేసిరి. ఇంతలో నాముదునలిది గంజి పెట్టి, యశోధర్మగొంతుకలఁఁబోసెను. కొంత నేపటి కాతఁడు నేదదేరి, తడిగుడ్డల నిచ్చి మాధవియిచ్చిన యాచింకిగుడ్డలఁగట్టుకొనెను.

నాటివిశేషముల బాలాదిత్యుఁ డామెకు వినిపించెను. మఱునాఁడు తప్పక యన్వేషణము జరుగుననియు, అట్టియెడ బాలాదిత్యుఁడు రాజవేషమున నుండు టాత్మజేమంకరము కాదనియు మాధవి యనెను. కాన బాలాదిత్యుఁడుకూడ రాజవేషమును విడిచి, పేదవేషమున కనువగుచింకిగుడ్డలఁగట్టుకొనెను. అంతట మాధవి యెలుంగు రాలువడ “నాయనా! నీవు భూమకునిఁ జంపిలివికదా! హంతకుల వెదకి భగదీర్పుకొనునంతదనుకఁ, దోరమానునకుఁ గూర్చుకట్టదు. కాని పలితురాలనగు నాకుటీరమును వెదుకరుకదా యని నాకు నూటలుగానున్నది. హీనకులమునఁ బుట్టించియు, నాస్వామికి శరణ్యమిచ్చు నవకాశమును బ్రసాదించిన పరాత్పరునివాత్సల్యముల నేమని ప్రస్తుతింతును! ఈశ్వరసంకల్పములు సంతతశుభసంధాయకములుగదా! ఇట్టిస్థితి యందు నేనుండకపోతినేని, నాయుంటినిగూడ హాజులు వెదకుదురు. నాస్వామిని గాపాడుభాగ్యము నాకొదవకుండును. హీనకులసంజాతత్వమునఁగలి

గిన నాడుస్థిలిని నే నొకరితో జెప్పకొనక, లోలోనఁ గ్రుక్కుచుండెడిదానను. కాని నాహీనకులమే నాకాపారమగుసాయ మొనరించినది. అన్యేషణకాల మంతయు నీవు నాయుంటనే దాగియుండి, యావల సుఖముగాఁ బోవచ్చును. అకటా! ఈయెందుమాన్నాళ్లు నీవు మాలయింటనుండి, మాలబువ్వ నారగింప వలయునుగదా! కాని, తండ్రీ! జనులు గోరంతలు కొండంతలు జేయుచుండురు. అదిగో పులి యనిన, నిడిగో తోక యనుచుండురు. ప్రపంచమునంత నువోలె నాజీర్ణ కుటీరమును గూడ సూర్యకాంతి శోభామయుముగఁ జేయుచున్నది. మాలవంటకమునకు నితరవంటకమునకు భేద మావంతయేని లేదు. పరులొసంగునవి పంచభక్త్యపరమాన్నములైనను, ప్రీతిభూర్యకమగు విడికెడుమెరుకులకు సరిపోవు నుమా! అన్నరసమునకన్న నాదరణరసము మేలుగదా!” అని యనెను.

“మాధవీ! నీవు పంచమాంగన వనువిషయము, నేనిచటికి వచ్చుటకు ముందే నాకుఁ జెలియును. కాని తెలిసియు వచ్చిలిని. నీయింట నుండుదీప మందలి నీయపనిత్రస్థలమునకు రావలదని మందలించుచుండియు, నాకు మాత్ర మాత్ర రక్షకస్థానమునకు మార్గము చూపినది. నీకుటీరమేలేకుండినఁ దలఁచుకొనుటకు నాకు నెలవెక్కడిది? నీవు నాక్షేమాకాంతిని. కాన నేనిచటికి వచ్చితి. నేను బడలియున్నాను. నిద్రపోవలయును. తక్కినవిషయముల శేపు చూచుకొనవగును.” అని బాలాదిత్యుఁ డనెను.

మాధవి కాంచినగంజిసీళ్లును ద్రాగి, బాలాదిత్యుఁడు మేనువ్రాల్చెను. మాధవికూడఁ బరుండెను. ఇప్పటికి వాన వెలిసెను. ఆకసము నిర్భేషమయ్యెను. నక్షత్రములు ముందువోలెఁ దళతళ మెఱయుచుండెను. ఇక వానకురియు పొలకువ లేదు. “కాలమానస్థితులవలె, మానవునియధృష్టములుగూడఁ జంచలములకదా! ఒకసారి వెన్నెల. ఒకసారి చీకటి. మఱియొకసారి వెన్నెల. మొదట నముద్రగుప్తుఁడు. తరువాత విక్రమాదిత్యుఁడు. ఆవెనుకఁ గుమార. గుప్తుఁడు. పిమ్మట స్కాందగుర్జిత్రకాదిత్యులు. ఇప్పు డీబాలాదిత్యుని

నుదుటివ్రా తెట్టున్నదో! భావికాలగతిని జరిగినవా రెవరున్నారు!" అని బాలా
దిక్కుఁ దనుకొనుచుండ, నాతని నిద్రపైకొనెను. ప్రమోదపారవశ్యమై
యుండుమాధవి తనయాశ్రితరక్షణభారమునఁ గ్రుంగి మైమఱచెను. తదిథ
మున నామువ్వురను నిద్రాదేవి తనయంకశాలిఁ బోకొట్టెను. మాధవి యంతకు
ముందే, కిటికీకడనుండుదీపమున చుట్కొంత చమురుపోసి, దానియం దింకొక
పత్తివేసి యుండెను. సామాన్యగృహమునందువోలెఁ బ్రకాశమానమైయుండు
నాదీపము, ఏకాకిగానుండిన తనస్వామిని మాధవి యిట్లు దమందానందతుల
దిలయైయుండుటకు నవ్వచున్నదా యుచునట్లుండెను.

మూడవ తరంగము

— నారాయణశర్మ — గోవిందాచారి. —

అరుణోదయమైనది. బాలభాసుని హేమకాంతులు మున్నందు విష్ణు దేవాలయ గోపురాగ్రమునకు బంగారుపూతలు పూసి, క్రమక్రమముగాఁ బట్టణమునంతటిని బ్రభాభాసురముగాఁ జేయుచుండెను. పెందలకడ నిదుర లేచినపౌరులు కొందఱు, ఆలయపరిసరమునంగల తటాకవిమలాదకములఁ గ్రంకులిడి పోవుచుండిరి. తరుణార్కబింబము వినిర్తలాదకముల న్వచ్ఛముగఁ బ్రతిఫలించుచుండెను. కొలనిగట్టులును, మెట్లవరుసలును శిలావినిర్మితములై యుండెను. సార్వభౌమవిక్రమాదిత్యుఁడు సత్రపుల జయించి యజ్ఞయినగరమును దనరాజధానిగాఁ జేసికొనినతఱి, విజయచిహ్నముగా నీయాలయ కాసారములఁ బ్రతిష్ఠించెను. ఇప్పుడు పాలకులై యుండు హళాణులకుఁ బరమతమనినఁ గట్టదు. కాని పరమపవిత్రముగాఁ బాలితులచే నెంచబడు నాదేవాలయమును నేలమట్టము గావించినచో, నవమానభరమున వారు చెలరేగి లిరుగు బాటానరింతురని తలంచి, హళాణులు కాలమునకుఁ గట్టువడి పరమతసహిష్ణులవలె నటించుచుండిరి.

నాటియుదయ మాకొలనియం దిరువురు పురుషులు స్నానముచేయుచుండిరి. జను లీధమునఁ బ్రాతస్నానము లానరించుచు నొకరితో నొకరు పుక్కిటిపురాణములఁ జెప్పుకొనుటను నేటికిఁగూడ మనము చూచుచున్నాము. వారిలోఁ బెద్దవానికి షుమా రేఁబదియేబద్ధుండును. అతనిముఖము కపటరసమునకుఁగుద్దులై, అంతేత వైకుంఠము నగవలించుపండితప్రస్థుఁడని తెలియఁ జేయుచుండెను. అట్లుగాకున్న, ముప్పదేండ్లు నిరాఘాటముగ, నిరుపమాన

ముగ నచివపదవి నిర్వహించుచున్న నాతనికడ నేదియేని సామర్థ్యము లేక పోవునా? గుప్తరాజులు పోయిరి; హాజులు వచ్చిరి. రాజ్యపాలనానిధానము తలక్రిందులైనది: అయినను, నారాయణశర్మ పదవికిమాత్రము లోటు రాలేదు. నారాయణశర్మ బ్రాహ్మణుడు. కన్నుండంగనే కనుపాటను దీయుప్రజ్ఞాకాలి. తిమ్మిని బ్రహ్మిని, బ్రహ్మిని తిమ్మిని జేయఁగలచుండుడు. ఏగాలి కాచాచ నెత్తి నక్కదినయములఁ జూపుచు స్వామియనుగ్రహమును సంపాదించు నకు యత్నాఁడు. అట్టిదిట్ట విప్లవసమయములఁగూడఁ దనయధికారమున కావంతయైన లోపము రాకుండఁ జేసికొనెననుటలో నాశ్చర్య మేమి కలదు?

ఁబడవవాఁడును బ్రాహ్మణుడే. ఆతనికి ముచ్చదియైదువత్సరము లుండును. నారాయణశర్మ చలచిత్రమున కాతఁ డేవఱించుకొనుచుండును. ఆతని ప్రతిభకు వెఱుంగుచుండును. ఆతనియస్మృదయమున కసూయఁజెందుచుండును. ఆతఁడు కూడఁ బ్రతిదిన మావేళకే వచ్చి నారాయణశర్మతోఁ గలిసి, స్నానముచేయుచు, మాటలసందున నాతనియండి రాజ్యరహస్యముల ల్గాసి, యాతనికలిమికిఁ గలకటకును. గ్రహింప నిచ్చటికిఁ బదునైదువత్సరముల నుండి యెంతయో ప్రయత్నించుచుండెను. యథార్థియి యువకుడు “శర్మ గారూ! నగరిసంగతు లేమి? విశేషము లేమైనఁ గలవా?” అని ప్రశ్నించెను.

“ఓహో! మఱిది. జ్ఞాపకమునకు వచ్చినది. నేఁడు నగరికిఁ దొందఱుగాఁ బోవలసియున్నది. త్వరగ స్నానమొనరింపవలయును. గోవిందాచారీ! ముచ్చటల కింక వేళలేదు. కొండంతఘని యున్నది. పోవలయును” అని నారాయణశర్మ యనెను.

గోవిం:—బాగుగనున్నది! నిన్నుకునువా రెవరున్నార? మాకుం జెలియదా యేమి? పోనిమ్ము. ఆలస్యముగాఁ బోయిన, నిన్నుకువా రెవరున్నారో చెప్పుము చూతము!

ముఖస్తులిపరాయణుఁడునైత మొక్కొక్కప్పుడు, తన్నితరులు పొగడుటెఱుంగఁజాలక, వారిమాటల కుద్బింపిపోవుచుండును. గోవిందాచారీమాటలకు

సారాయణశర్మ మోము వికసించెను. “అవును. అది నిజమే. నామాటకు మా తెండులేదని నలుగురికి తెలియుటకై, యారాజ్యమున నేను బెట్టినది భిక్ష యని భవించిడికి తెలియుటకై, నే నీదినము కావలయునని కొంచె మాలస్యముగా నగరికి వోయెద. గోవిందాచారి! నగరియందును, భీకమునందును రాజకీయములు క్రిందుమీఁదు లగుచున్నవి. పెదవిఁ దెఱచి యొకపట్నకై నఁ బలుకక రహస్యమును గాతువని, యుజ్జయిననగరమునందలి యిరువదిముగ్గురు దేవుళ్లపైఁ ద్రిశుద్ధిగ బాసయొనరించినయెడల, సారహస్యము నీకు విను మితును” అనిసారాయణశర్మ యనెను.

వాడుకర్తకారము గోవిందాచారి యశ్రమముగా నిమనములా నొట్టుపెట్టుకొనెను.

సారా:—(రహస్యముగా) బాలాదిత్యుడును, యశోధర్మ యఁ బట్టు పట్టులఁ దారాదుచున్నారని నీకు తెలియునుగదా! రాత్రి యొనిమిదిగంట లప్పుడు చారుఁ డొకఁడు మహారాజతోరమానునికడకు వచ్చి “బాలాదిత్యుడు నడురేయికంతయు నగరమునకు వచ్చును. యశోధర్మ పురోగామియై స్వామిరక్షణార్థ మరుదేర నున్నాఁడు” అని నివేదించినాఁడు. తోడనే తోరమానుఁడు తనతమ్ముని బిలిచి “ఊరికి వెళ్లవల నుండుదీడులాఁ బొంది యుండి యామాళవమహాకొసలాధినాథుని యశోధర్మ ను బట్టుకొని, యమలాక మునకు గంటివేయుము” అని చెప్పి పంపెను. భూమకుఁడు మనకు క్రొత్త కాదుకదా! వానికోరికఁ జక్కఁకుండుటకు యశోధర్మ తరమా!

“అయ్యో! పాపము” అని ఆచారి నొచ్చుకొనెను.

సారా:—అబ్బే! జాలిపడియెద పెండులకు! యశోధర్మ యశ్రమమునఁ జంపఁబడియుండునని కలలంచి, మేము నిద్రించితిమి. పోయినవని యొనఁ పెంటనే లిరిగవత్తునని చెప్పినభూమకుఁ డిట్లుటికి రాలెడు. తోరమానుఁడు వేకు వనే లేచి యాతనికై గిచారిందినాఁడు. కాని యాతనిపోవడి తెలియలేదు. అంత నతఁడు తనకడుమారుని మిహిరగులుని లేపెను. ఇప్పుడు తండ్రికుమారు

లిద్దఱు దిగులాందుచున్నారు. అనీటియందు శవమేమైనఁ బడియున్నదో చూచిరమ్మని ఒక సేవకుని బంపిరి. నేను స్నానమునకు వచ్చునప్పుటికి వాడు తిరిగి రాలేడు. నాతో నీవిషయ మాలోచించుటకై తోరమానమిహిరగులులు నన్ను త్వరగా రమ్మనిరి. హా హా హా! కాని చూచితివా? నే నిట్లు త్వరగాఁ బోవుచునే యున్నాను.

“తోరమానుఁడు భూమకునితోఁ గొంతబలఁగము సంపియుండవలసి నది” అని గోవిందాచారి సూచించెను.

నారా:—ఓరి వెట్టివాఁడా! భూమకునిసంగతి నీకు బాగుగాఁ జెలిసి నట్లు లేదు. కొందఱుభటుల వెంటఁగొనిపోవఁ దోరమానుఁడు చెప్పినాఁడు. భూమకుం దందులకుఁ గుసితుఁడై “ఏమీ! పందయగు యశోధర్మపాదవడఁచు టకు నాకు సాయము కావలయునందువా? అన్నా! నీవు నన్నుఁ జేతకాని వానిగాఁ దలఁచుచున్నావు.” అనెను. “కాదుకాదు. చేతిక్రింద సాయ ముండిన జేచుముగదా!” అని తోరమానుఁడు చెప్పెను. భూమకుం దందుల కరిగీకరింపక “అటులైన నేను పోఁజాల. భటులు గిటులు నాతో రాఁగూ డదు.” అని ఖండితముగా ననెను. శ్రుతి మించిపోవుచున్నదని తోరమానుఁడు గ్రహించి “సరియే. అంతయిష్టములేకున్నఁ బోనిమ్ము. నీయోచనకూడ యుక్తి యుక్తముగ నున్నది. జనస్తోమముండినయెడలఁ గార్యమున కంతరాయము కలి గినఁ గలుగవచ్చును. మాయావియశోధర్మ యానందడియందుఁ జాటిపోయినఁ బోవచ్చును.” అని తోరమానుఁ డనెను. భూమకుం డప్పుడు సంతుష్టఁడై “అవును. నాయభిప్రాయముకూడ నదియే” అని వెడలిపోయెను. పోయినవాఁ డింతవఱకు రాలేడు.

“అతఁ డేమైయుండు ననుకొందువు?”

నారా:—ఏమో! తడవులఁబట్టి తెలియును. భూమకుఁడు యశో ధర్మను జచ్చునట్లు కొట్టియుండును. యశోధర్మకూడ భూమకుని విడచి

యొండడు. ఇట్లు వారొందొరులపాలియములై యొందురని నాయనాహ. అహాహా! ఇది నిజమని వీనులకు విందుగ నెప్పుడు విందునోకదా !

“భూమకునివై నీకంత కసియేల!”

నారా:—“కసి” యని మెల్లగ నందువా! కావలసినంత యున్నది. తోరమానుని నేను పొగడునపుడంతయు భూమకుడు నాకడ్డుతగులుచు “నీవు బ్రాహ్మణుడవనియే కాని, నీలినియమములలేని బాడుగోలువు. చిల్లి గవ్వయిచ్చినవానినైన ‘జం.ద్రు.డు, ఇం.ద్రు.డు’ అని పొగడు వికారివి. నీచమగుకుక్కయైన దనకన్న మిడినవానిని గణప వెఱచును. నీవు కుక్క కంటె నీచుడవు. ఇరువదియైదేండ్లు గుప్తరాజుల యుప్పుల దివి, ఉన్నయింటి వాసము లెన్నినద్రోహుడవు; ధూర్తుడవు. నీకు వెలివియున్నదనియే కాని, పెదకలఁబట్టిపోయినది. పెద్దలకనుపు చెఱుకుఁబట్టినగాడిదవు నీవు. ఎవ్వడైన బుద్ధాత్ముడు నిన్ను రిలీసినయెడల, మేము పాలన్నము తినెదము” అని యెగ్గులాడి, నానోరు మూయుచుండును. ఇంకొకమాట. యువరాజు మిహిరగులుఁడున్నాడుకదా! ఆతని నేను క్లాఘింపనిదినములేదు. అట్టివాఁడుకూడ భూమకుడు నానోటికి దాళమువేయునపుడంతయు, కడుపు నవ్వుచుండును. వదిల నవ్వఁగాక! ముల్లతీసీ మేకుదూర్చునట్లు “చిన్నాయనా! అది కాదు. ఎట్టిపూతుఁడైనను, నారాయణశర్మ నురితీయఁజాలఁడు. నారాయణశర్మ వానిని బొగడలచే మింటికెక్కించి ‘నీవు అవతారపురుషుడవు. యమధర్మ రాజు నీరూపమున భువిపైఁ బుట్టినాడు’ అని యెట్టులెట్టులొ వానిని వలలో వైచికోనక మునఁడు. శర్మ నాతో ‘నీవు సూర్యపంకాంబుధిపోముఁడవు. గుప్తరాజులకంటె గులీయడవు. నీపేరు ‘మిహిరగులుఁడు’ అని యొండవలయునుగాని ‘మిహిరగులుఁడు’ అనుటలో నర్థములేదు.’ అని బాదరాయణ సంబంధము గల్పించియున్నాడు” అని యాతని కెక్కులు వెట్టుచు, గోరుచుట్టువై రోకటిపోటలు వేయుచుండును. గోవిందాచారీ! ఆనయమున నాకుఁగల్గె మనోవేదన నేమని వర్ణింతును! నిద్రాహారములు మాని రాత్రి

బవట్ల యోజించి యోజించి కడకు యువరాజున కట్టిపట్టినతను గనిపెట్టినందులకు, నాకు గల్గినఫలమును గంటివికదా! ఆచారీ! రాజసేవనమునఁ గలుగుచున్నాడ లిట్టివని యిప్పుటికైన గ్రహించితివా!

“అవును తోరమానుఁ డేమి చేయుచుండును?”

నారా:—నిమిచేయుచుండునా! అక్కపణులతోఁ గలిసి కడుపుచెక్కలగునట్లు నవ్వుచుఁ బైఁగా “కాదుకాదు. నారాయణశర్మ రెండ్రావులదూడకుతంత్రకుశలి. అట్టివెరవరి యొకఁడు మనచేలిలో నుండినఁ బ్రకాసురాగనంపాదనము మిగుల సులభము. హఠాత్సామ్రాజ్యపాదపమునకు నారాయణశర్మ దోహదకారుఁడు. పృక్షము వేళ్లుపాటువఱి కిట్టి కప్పమాతపాములను మనము మేఁపుచుండుట మంచిది” అని వాఁగుచుండును. ఆచారీ! నాకోపానలమున కిట్టి కాటుమాత లింధనప్రాయములయ్యి, వివేకజలముల నద్దాని కాంతపఱచుచుండును. మీఁదు మిక్కిలి లేనినవ్వు తెచ్చిఁగాని “దేవరవారు నవ్వులాటకు విగినారు” అనుచుండును. వారిని మనసున శపించుచుండియు, వాఘన దీవించుచుండును. అందఱకంటెఁ బలుమారు నాపైకి దుముకుచు నామానము తీయుభూమకుఁ దనిన నాకు నఱకాలిమంట నెత్తి కెక్కుచుండును. అకుటిలాత్ముఁడు భగవదశుగ్రహమునఁ జచ్చియుండిన మఱియు మేలగును. స్వామీ! తండ్రీ! చావసేవలయు. రేపు విఘ్నేశ్వరునకు నూటయొనిమిదిదెంకాయలు కొట్టెదను. ఆచారీ! నేను పోవలయును. వేళయైనది. వారు నాకై వేచియుండురు.

“ఒక్కవిషయము. మిహిరగుఱుఁ డిచ్చట పెద్దశివాలయమును గట్టింప నున్నాఁడనియు, అట్లేచ్చుఁ డార్యమతము నవలంబించినాఁడనియుఁ బ్రతీతిగా నున్నది. ఇది యెంతవఱకు నిజము?”

నారా:—అంతయు నిజము. కాని యాతనిమతాంతరమునకుఁ గారణమెవలెనని, ఎవ్వనికైనఁ దెలియునా! పోనీ, నీకైనఁ దెలియునా! తెలియనే తెలియదు. మిహిరగుఱునిమతాంతరమునకు నుత్తరవాది యీనారాయణ

శర్తయే. నేనే! నిన్నమిహిరగుణుని భోజనార్థ మొకమేళను జంపిరి. పోయియుం
 బోనిప్రాణములతోఁ దనుకులాడు నాజీని యాతనారావము వానిచెవులకు
 రమ్యముగా నుండెను. అట్టి క్రాష్ట్రనినాదముల నాతఁ డింకను వినుకుతూహల
 మున నొకమందమేళల కుత్తుకలుతోయ నాజ్ఞ నేనెను. అప్పుడు నే నాతని
 ప్రక్క నిలువఁబడియుంటిని. అతనియుత్సాహమును గమనించి, యదియే
 తగినయదనని గ్రహించి “సంహారదుద్రా! అహో! సంహారదుద్రా!” అని
 నులించితిని. దాని కాతఁడు “శర్తా! దానియర్థ మేమి!” అని యడిగెను.
 “దేవరా! ఇది మహాదేవునిసార్థకనామము. దేవశిఖామణియు, దేవదానవ
 పూజితుఁడును, గుప్తరాజుల కభీష్టదైవము నగువిష్ణువునకుఁ బ్రత్యర్థియు నగు
 శ్రీమన్నహాదేవుఁడే సంహారదుద్రుఁడు” అని నేనంటిని. అందుల కాతఁ
 డుబ్బొంగుచు “అదేవదేవునియుపాసనకుఁ గలనియమము లేమి?” అని ప్ర
 శ్నించెను. “అనంతకృటిజీవములగొంతులను వేటొకపనిమాని కోయునాతఁడే,
 సంహారదుద్రుని భక్తుఁడు” అని యంటిని. అమాటల కాతనినేత్రము లానంద
 విస్ఫూరితములయ్యెను. “ఓదేవదేవా! ఈభక్తునిజాగును మన్నింపుము. ప్రాణి
 వధ, ప్రాణివధావలొకనమునందలి యానందము, ఉగ్రపాలతో నాకలవడినది.
 కాని యంతకాలముగా నిట్టి మహాకార్యములు, స్వాభీష్టదములనిమాత్రము
 తలంచి, విశ్నేమరి యుంటిని. సంహారదుద్రుఁడవగు సిద్ధశ్రీప్రాపున నాకిట్టి
 శోరిక కలిగినదని, నేను కలనైన నెంచియుండలేదు. కాన, మహాదేవా! నా
 తప్పును మన్నించి, నాసేవను స్వీకరింపుము. శర్తా! భక్తవత్సలుఁడగుమహా
 దేవున కీనగరమున నొక్కగుడియైన లేదు! కాని, పేడియు నప్రయోజ
 కుఁడు నగువిష్ణువునకుఁ గొండంతగుడి యున్నది. శర్తా! దీనికిఁ గారణమేమి?”
 అని యాతఁడు ప్రశ్నించెను. “దేవా! గుప్తరాజులుగూడ నప్రయోజకశిఖా
 మణులు. వాత్యాభిలాష వారికడ మచ్చునకైనఁ గానరాదు. అన్యక్తకేభరుఁ
 డును, కందయు నగువిష్ణుదేవుని బట్టుకొని వారూలులాడుచుండిరి. ఇప్పుడు
 కాలము తారుమారైనది. కూరవరులగువరాణులపాలనమునఁ బరిస్థితులు

నరళమార్గమునకుఁ దిరిగినది. మూఁగనాఁగేళ్లవలె ముక్కుమూసికొని కూర్చుండినది. దుదినములు పోయినవి. మైకము విడల్పుకొని మగఁటిమి నెఱుపఁదగినదినములు వచ్చినవి. పిచ్చిభావములు వరుగైతిపోయినవి. దేవా! తపఃపాతుకులు వశువులకంటె నీచులని నుడువుచు, నహింసావ్రతోధన మొనరించువారలను ముప్పదియందొక్కవరప్రాజకుల నొక్కమారుగాఁ గుత్తుకలుకొని, వారిని దాము చిత్రవధలఁ బెట్టిన యాసుదినము తమకు జ్ఞప్తి యున్నదా? తామహాకార్యమొక్కటియే మీరు శివభక్తశిఖామణులని చాటుచున్నది. ఆహాహా! అదౌర్భాగ్యు లొకరివెంటొకరు చచ్చుచు నఱచినయఱపులందలి స్వరమాధుర్యముచే మీరొందిన బ్రహ్మాండమునకు మేఱయున్నదా? 'గొంతు లొక్కొక్కనికీఁ బెక్కులుండినయెడల వానిని గోయుచు మరణయాతనారావమును గర్జనానందముగఁజూచునారముగఁ గలకాలము విననగునుగదా!' అను మీయపూర్వార్థి లాషను మఱువఁగలనా? ఓదేవా! సంహారదుండ్రుడవు నీవే. అమహాదేవున కిట్టణమున నొక పెద్దకొవెలను గట్టింపవలయును." అని నేనంటిని. అందుల కాక్షణ్డానందపరవశుండై "శర్వా! అట్లే యగుఁగాక! మనవిధికృత్యమున నింతకాల మశ్రద్ధచేసితిమి; కాన మనము రుద్రుని మెప్పు నిబ్బడిగా నందవలయును. ఆదేవదేవునకు బ్రహ్మాండమగునాలయముఁ గట్ట నిప్పుడే యాజ్ఞ చేసెదను. శివాలయమునకు విష్ణుదేవాలయమునకుఁ, బర్వతమునకుఁ బరమాణువునకుఁ గలవాసియందవలయుఁ జూడుము! చేయవలసినపనిని నకాలమున నెఱుకపఱచితివి. చాల నంతనమయ్యె. ఇదిగో దీనిని గానుకగా గ్రహింపుము." అని చెవులనుండు రత్నకుండలములఁదీసి వాకొనఁగెను. అది పూర్వము. స్కాందగుప్తునికడ నుండెడిది. మిహిరగులుఁడు వానిని గ్రహించినాఁడు.

"వివి! వివి! నన్నుఁ జూడనిమ్మ!"

నారా:—ఓహో! వానిని బదిలపఱచి వచ్చినాడను. వానిని ధరించుకొని నేను కొలువునకుఁ బోయినయెడలఁ దోరమానునకు భూమకునకుఁ గన్నులు ముందును. వారు వాని నూడఁదీసికొనఁగలరు. ఒకవేళఁ జవలచిత్తుడగు మిహి-

చగులుండే తనశ్యాగమునకుఁ బరకపించి, వానిని లాఁగుకొనఁగలఁడు. ఇతఁడు వానియొనికీ నాడున్నపోతు తెలుగుట యసంభవము. విశేషములన్నియు వినిపించిరినిగదా! ఇంకఁ బోయెద.

సారాయణశర్మ గట్టుకెక్కి మడిగుడ్డలఁ గట్టుకొనెను. అంతట గోవిందాచారి తిరుమణితిరుమార్తముల నాకని కియ్యఁబోయెను. సారాయణశర్మ యందులకుఁ జీదఱించుకొనుచు “అచారీ! ఏమి నీవెఱ్ఱితనము! ఎంత యవివేకము! ఇంతవఱకు నీవు రాజానుగ్రహమును బడయకుండుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది! ఎంతమూఁడుండవు నీవు! తిరుమణితిరుమార్తముల నాకియ్యవచ్చుచున్నావు! అది నాకెందుల కనుకొంటివి?” అనెను.

“శర్మగారూ! చేయరానివని యేమి చేసితిని! నీవు నిన్నటివఱకుఁ దిరుమార్తధారివై యుండుటను జూచియున్నాను. కావున నేనుమాడ నూర్ధ్వపుండ్రములఁ బెట్టుకొందు పనుకొంటిని.”

సారా:—ఓ తెలివిహీనుఁడా! వైష్ణవులగుగుర్తరాజులకొలుపున నుండు నంతకాలము, తిరుమణిశ్రీమార్తధారణమునక్రమముగా ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములఁ బెట్టుకొనుచుండుట నిజము. మేఘులగుహలారాజుల కియ్యది యాక్షేపణీయము కాకుండుటచే, నటులే వైష్ణవమతచిహ్నములతో నుంటి. ఇప్పుడు మిహిరగులుండు కైపుండ్రెనాఁడు. కాన నేనుగూడ నితఁడు విబూషి పూసికొనవలయునుగాని, తిరుమణితిరుమార్తములతోలికిఁ బోరాదు. ఒక్క విషయము వినుము. ‘స్వశ్రీయోధిరాక్షియగు నేవఱుండు స్వామిమతస్థుడై యుండవలయును.’ అని ముమ్మాటికి నమ్ముము.

సారాయణశర్మ పిడికెడువిబూషి నీసికొని దంబముగా నొడలంతయు నలఁడుకొని, గోవిందాచారితో నాటిరహస్యభాషణముల బయటఁబెట్టవలదని చెప్పి, బాసచేయించుకొని, దిరదిర నగరికైపు నడచిపోయెను.

గోవిందాచారి యాతని జాపుకందినంతవఱ కటులే చూచుచుండెను. నారాయణశర్త విచరీతవర్తనము గోవిందాచారిమానసమున ననేకయూహలఁ బుట్టించెను. “అహా! ఎంత విచరీతము! మాయలమల్లి యగునారాయణశర్త నా నాట నభ్యుదయమొందుట! సజ్జనుడ నగునేను మలమల మాడుచుండుట! ఈకుటిలండు పవిత్ర తరమగుశివతత్త్వమున కపార్థము కల్పించి, మిహిరగులుని దనచేరితిలబొమ్మగాఁ జేసికొనినాఁడు. ఔనాను. శిలను కైలముపైకిఁ గొని పోవుట యసాధ్యముకాని క్రిందికి దొర్లించుట కొకశిక్ష్మవైసఁ జాలును! శివ ప్రభావము నెఱింగి, త్రిమూర్తులలో నొకఁడగు నామహేశ్వరునిరీతిమాహా త్త్వమును గ్రహించుటకు సంయమిం. ద్రులకునైత మశక్యమైయుండ, నా మహాదేవునిలలకు, నామములకు విచరీతార్థములఁ గల్పించుటకు నారాయణ శర్త వంటిమూఢశిఖామణికి సాధ్యమయ్యెగదా! అవును. ఇంతకు లోకమే యిట్టిది. గుడ్డిది. సత్యమును గ్రహించుట యసాధ్యము. కాని మనసుకుఁ దోచి నట్లు మాటలాడుట మిగుల సులభము. ఈజిత్తులమారి గుప్తసామ్రాజ్యమున వీర వైష్ణవుడైయుండి, యిహ్వమహాణపాలనమున వీరకైవుడైనాఁడు. ఎంత చిత్రము! కడకు శ్రీచూర్ణమును గూడఁ దాకుటలేదు ‘నారాయణ’ అనునది విష్ణుపర్యాయముగదా! ఈమాయావి యింకను అపేరుతోఁ నున్నందులకు విస్తయ ముగానున్నది. ‘శంకరశర్త’ అని పేరు మార్చుకొనుచుగాఁబోలు! మిహిరగులుని మిహిరకుటునిగా మార్చిన దిట్ట కిట్టి దశకక్యమా!... ఈతనికి, నీతనికివిమితి నా కనూయలేదు. ఎప్పుడో యొకప్పుడు, ప్రియశిష్యుండగుమిహిరగులుఁ డీవెడ్డరి తలఁ దెగఁగొట్టి, సంహారద్రునకు బలియిచ్చి, గురుబోధను దూచాత్తప్పుక యాచరణలోనికిఁ దెచ్చి యఖండానందము నొందకపోఁడు... నిజముగా భూమకుండు మడిసియుండునా! వాఁడు సజ్జనుడు కాఁడనియే కాని, అమువ్వు రిలో నాతఁడే నామనస్సు కెక్కినవాఁడు. కుల్చితుండగుతోరమానుండును, రక్తపిపాసువగు మిహిరగులుండును, యథార్థవాదియగు భూమకుండు లేకుండిన, సుజ్ఞయినీ పౌరులను మంగలములోఁ బెట్టి వేచియుండరా! అహహా! కారుణ.

విధులగురు ప్రరాజన్యులకును, కటికరక్కమలగుహవాణులకు నెక్కడిసామ్యము! అరాచురాజ్యమున హంతకులు తప్ప నందఱు సంతోషవారిధిఁ దొప్పదోఁగఁ చుండిరి. ఈరాక్షసరాజ్యమున నాహంతకులే శ్రేయము నందుచున్నారు. ...పివిష్టుడేవా! సర్వకరణ్యా! ఇంక నైన నీ ప్రత్యక్షరాక్షసునుండి ముక్తురక్షించి, గుప్తరాజ్యవైభవములఁ బ్రసాదించవా!” అని యనుకొనుచు గోవిందాచారి కాసారమును వీడి, మానవునికలిమిలేములను, ఉజ్జయినిపుర మొందుమస్థిలిని దలపోసికొనుచు, స్వగృహభిముఖుడై పోయెను.

నాలుగవ తరంగము

— పరాజితాన్వేషణము. —

రాజగృహము ఉజ్జయినీరాజవీధికిఁ బురోభాగమున నున్నది. అచటికిఁ జేరువసే నిష్టుదేవాలయము కలదు. విశాలము నుత్తుంగమునగు నారాజప్రాసాదము శీత్రానందకరమై యుండెను. గుప్తరాజులు పూర్వము దానియందు నివసించుచుండిరి. వైష్ణవులుకాని హూణుల కందుండుట కష్టములేకున్నను, సౌందర్యప్రభాభానురమును, శిల్పిచాతురీవిలసితమును నగునట్టిప్రాసాదమును వేటొకదానిని నిర్మించ నోడి, దానియందే నివసించుచుండిరి. ఆరాచనగరు, మధ్యమయుగమున నైరోపాదేశమునందలి నగళ్లవలె దుర్గమిక్రితమై రక్షకస్థానమై యుండక, కేవలము నివాసయోగ్యమై యుండెను.

ఉదయము విడుగంటలైనది. రాచనగరంతయు నద్దడఁగి యుండెను. భటులు విన్నబోయినవదనములతో నెక్కడివా రక్కడ నిలిచియుండిరి. ఎందులకో వేడినిట్టార్పులు విడచుచు వారు గుజగుజలు వోవుచుండిరి! వీలాళ్ల వారు కీడును శంకించుచుండిరి. హళారములోనివేదికపై మువ్వరు పురుషులు కూర్చుండి మంతనములాడుచుండిరి. రాజసేవకులప్పుడప్పుడు వారిని గ్రీగంటఁ జూచుచుండిరి. ఆపురుషులు ముగ్గురు తమకముతో నెవరినో యెదురుచూచుచుండిరి. వారిలో మొదటివానికి రమారమి ఏలబదియేండ్లుండును. ఆతఁడే హూణరాజగు లోరమానుడు. మఱియిద్దఁ జాతనికంటెఁ జాల చిన్నవారు. రెండవవాఁ డాతనికుమారుడగు మిహిరగుఱుఁడు. మిహిరగుఱుఁడు దీర్ఘకాయుఁడు. స్థూలశరీరుఁడు. జాఁజారుమెద్దుకలును, మెలితిరిగిన బాఁకడేసిమీసలును, చింతనివ్వలవలె నుండుమిడిగుడ్లును, పాఱచివ్వులవగిది నుండు మిట్ట

పండ్లును, నల్లబొగ్గును జూచి నవ్వుకరీరకాంతియు, రామాయణస్థములగు రాక్షసాకారములను మనసుకుఁ దెచ్చుచు నాతనివికృతాకారమునకు సమత్వము నాపాదించుచుండెను. కాని యాతనిరూపము చిక్కుకమైనదనియే కాని, హృదయము మాత్రము విలక్షణమై ఆమాయకత్వమును వెల్లడించుచుండును. ఆతఁడు పచ్చనిదంతయుఁ జైడియని తలంచుచుండును. వికలారుణములగు నాతనిశేత్రములనుండి వెలువడులీక్షణములు దారుణములై సజ్జన హృదయకంపితములై యుండెను. జలదగర్జనముల నణగఁ ద్రొక్కు కంఠ స్వరమును, పంకరటింకరలై ఇటుకుగనుండు కొండగుహనుండి ఆవృన్ద నీచు ఝంఝామారుతకల్పమును బూరికిఁ గొననినవృన్దను, ఆతనికరాళరూపమున కనురూపములైయుండెను. మూఁడవవాఁడు శుకుమారునివలెఁ గన్నట్టుచుండెను. ఆతఁడు పేడివలె నుండెను. అధికారమున నాతఁ డాతండ్రి కుమారులకు నముండై యున్నట్లు లేడు. దాదాపుగ నతని కిరువదియే మవత్సరము లుండును. ఆతఁడు నీలినియమములు గణించక, ఎవరికిఁ దగినమాటలు వారిముందాడుచు స్వకార్యములఁ జక్కఁబెట్టుకొను జిత్తులమారి. చ్యుతరాజ్యాలగు గుర్తప్రభువుల కాతఁడు కులబంధువు. కాని యాకపటాత్ముఁడు వారికి నమృతద్రోహ మొనరించి హూణులకుఁ దోడ్పడి, యిప్పుడు హూణసామంతుఁడై పశ్చిమమాలవ రాజ్యమునకుఁ బ్రభువై కాలమొకరీతిఁ గడపుచుండెను. ఆతనిపేరు భానుగుప్తుఁడు. మగధరాజ్యమునుండి బాలాచిత్త్యుని దఱుముటకై యాతఁడు భూమకునివెంటఁ బోయియుండి విజయముగొని మొనమొన్న నే తిరిగివచ్చెను. కాలితోఁ జెప్పినదనిని జేతితోఁజేయు భానుగుప్తుఁడు విజయకీలుండై వచ్చుట కెంతయు నంతసించి, దానికి పరముగా నాతనికి సహాసనము ననుగ్రహించెను. తోరమానమిహిరగులలతో నుద్దిగఁ గూర్చుండుయోగము తన కొక నాఁడు పట్టనున్నదని భానుగుప్తుఁడు కలనైనఁ దలఁచియుండలేదు.

వారిపదనములు గాఢవాఱియుండియు గాంభీర్యపదనములై యుండెను. తోరమానుఁ డాలాచనాభరమునఁ గ్రిందఁజూచుచుఁ జెక్కిటఁజేయిచేర్చి

య్యండెను. మిహిరగులుండు కూడ యోచనాతత్పరుడై చీటిఃపూటిః పీడత
పశుచుండెను. అధికారులమనోభావముల నెఱింగియుండు భానుగుప్తుడు
నమయమున కనువగురించి దనముఖమునకు శోకరస మలఁదుకొని యుండెను.
భూమకునిగలి యేమైనదియు వారిః తెలియలేదు. అందుచే వారు దిగులాం
డుచుండిరి. మిహిరగులుండు నిష్కలుక్ష్మినినోచివలె నెగిరిపడుచు “అ
గాడిద నారాయణశర్మ యొక్కడ? నాఁ డింకను రాలేదు. క్రుంకులిడుటకు
గుంటను ద్రవ్వచున్నాఁడా? ఎందుల కింతబాగు?” అని గర్జించెను.

“స్నానానంతరము సంధ్యాద్యనుష్ఠానములు వీర్చుకొనునాచార మా
తని కున్నది. అదియే కారణమైయుండును. దేవరవా రాతని మన్నింపనగును”
అని భానుగుప్తుడు మనవిచేసికొనెను.

“అసంగతి నాకుఁ తెలియకపోలేదు. త్వరగరమ్మని నేనాతనిఁ నొక్కి
చెప్పితిని. కాని యాతఁడు కావలయునని జాగుచేయునట్లున్నది. కానిమ్ము.
వానిఁ స్వామిభక్తి రుచి చూపెదను” అని మిహిరగులుఁ డనెను.

ఇంతలో నారాయణశర్మకూడ వచ్చెను. కుశాగ్ర బుద్ధియును నాతఁ
డంతలోఁ బరిస్థితుల గ్రహించెను. “హరహర! మహాదేవ! మహాదేవ! అహః
హః! ప్రాణమానములు ధారపోసి రాజులను గొలిచినందుల కైనఫల మిదియా!
‘రాజులకుఁ జేసినకొలుపు, పీఠుఁగునకుఁ జేసినశృంగారము’ అని చెప్పినవాఁడు
మహాత్ముఁడు నుమా! నతోవరమునుండి చక్కగా నిచటికే వచ్చియుండిన, వీరు
నన్నుఁ బొగడియుండెడివారు. భూమకునిగలి యేమైనదో నగరమంతయు విచా
రించుచు, నాపాపిష్ఠులు బాలాదిత్యయశోధర్మల వైదకుచుండుటచే వీరు నన్ను
ద్రోహిగా నెంచుచున్నారు... టేనాను. నే నిట్టిశిక్ష కర్తృఁడను. ఒకటిఁ
రెండుమార్లు అనుభవమునకు వచ్చియుండియు బుద్ధిలేచ్చుకొనక, రాజకార్య
మనిన నింకను నాసొంతపనిగాఁ జూచుకొనుచున్నాను. అట్లుండియు రావలసిన
నిష్ఠరము వచ్చుచున్నది. అబ్బబ్బ! దుర్భరము! అకటకటా! దుష్టహము”
అని యాకాడబుఁడు, వలవల నేడువసాగెను.

“నారాయణశర్మ! విడువకుము. మిహిరగులుండు వినోదార్థ మట్టుల నెను. భూమకునివిషయమై నీవంత శ్రద్ధలీసికొనియుండఁగా నీ నీవను భూషింపక దూషింతుమా! అంతతోఁ బోనిమ్ము. మన మిప్పు డేమి చేయవలయును? నీయభిప్రాయమున కింతవఱక వేచియున్నాము” అని తోరమానుఁ డడిగెను.

“ఏలినవారికి యోచన చెప్పఁగలయంతవాఁడనా నేను? కాని, అలీదంతయు వెనకి యేదైన శపము పడియున్నదేమో కనుఁగొనుటయు, నాదుర్మార్గులున్నారగుదా బాలాదిత్యయశోధర్మలు, వారికొఱకై నగరమంతయు గాలించుటయుఁ గార్యకారులని నాయభిప్రాయము. మఱచితి. ఆమైదానమువఱకుఁ బోయినభటుఁ డేమి చెప్పినాఁడు? వాఁడు తిరిగి రాలేదా?” అని నారాయణశర్మ యనెను.

తోరః—వచ్చినాఁడు. అచట నొకపాడుబావిమాత్ర మున్నదట. దానినిండుగ మురికిసీళ్లు, వానసీళ్లు నిండియున్నవట. ఇవికప్పు నచట మఠేమియుఁ గాననగుటలేదని చెప్పినాఁడు.

నారాః—అనూతిని వాఁడు వెదకినాఁడా?

తోరః—లేదు. దానినిండుగ బురద, చెత్తయున్నదట.

నారాః—అయిన నాపాడుబావిని బరిశోధించుట మంచిది. సామాన్యముగా నాబావియందుఁ బీనుఁగులను బారవేయుట జరుగుచుండును.

భానుః—అవును. శర్మయూహ వమంజనముగా నున్నది. ఇప్పుడు బాలాదిత్యునకు మగధరాజ్యమునందు నిలువ నీడలేకున్నది. ఎటువోవుటకును వీలులేకున్నది. కాన మనముఖ్యపట్టణమగు సుజ్ఞయినయందే నక్కియండినఁ దనయునికిని సంశయింపరని యిటకే వచ్చియుండును. నెచ్చెలియగు యశోధర్మకూడ వెంబడించియుండును. అందుచేఁ దలవనితలంపుగా భూమకుండు యశోధర్మ బాలాదిత్యులతోఁ దలపడవలసియుండును. వారిద్దఱుకూడఁ గత్తి సామునందును, బాహుజలమునందును భూమకునితోఁ దులఁదూఁగడివారు.

భానుగుప్తునిమాటలకు నారాయణశర్మ ప్రమోదమందెను. తనహృదయ శల్యమగుభూమకుడును మూడియై యుండునని విసుటలోడనే, తా నెక్కడ నుండునదియుఁగూడ మఱచి యాబ్రాహ్మణుఁడు “అవునవును. భూమకుడు చచ్చియుండును. భూమకుడు చచ్చియుండును. అదిమిలకు సందియము లేదు.” అని పలికెను. నారాయణశర్మ విపరీతవాక్యములు, లోరమాన మిహి రగులులు గోపాభీలముఖులఁజేసెను. అప్రయత్నముగా వారిచేతులు మొల నుడుకుత్తులపై న్రాలెను. నారాయణశర్మ యంతలోఁ దెప్పిటిల్లి తనతప్పి దము నెఱింగి “అయ్యో! అయ్యో! అట్టివాఁడు పోయెను. ఇంక నాగతి యేమి? నన్నాదరించువా రింక నెవ్వ రున్నారు? వెలలేనికానుక లింక నా కెట్లు వచ్చును? అకటా! ఈనిర్భాగ్యునిఁ జేరఁచిసి యాదరించువా రింక నెవ్వ రున్నారు?” అని వాపోవ మొదలిడెను.

మిహిరగులుఁ డాతని గాంచి “ఓహో! నీవు మొత్తుకొనుచున్నావా? ఓరీగాడిదా! నీవు సంతపించుచున్నావనుకొని, యీభద్రమునకు నీతలను బలి యొసంగనుంటిని. ఇంకమీఁద నీసంతనసంతాపముల విశదముగాఁ దెలియఁ జేయుచుండుము. లేకున్నఁ దగినకాస్తీ కాఁగలదు.” అని కనకశోభైతు.

నారా:—శివశివ! అదేమికర్త మోకాని, అందఱు నన్నుఁ దప్ప దలంచువారలేకదా! భూమకునిమఱిసజ్జనుని నాజీవితమునందుఁ గని విని యెఱుంగను. అయ్యో! అట్టి నాయూత్త బాంధవునిగతికై నేను పలవించు చుండ, సంబరపడుచున్నాడనని దేవరవారు తలంచుచున్నారుగదా! నా సంతాపమును సంతోషముని భావించుచున్నారుగదా! ‘మానవజీవితము మాయామయము’ అను పెద్దలనుండి పొల్లగునా? లేకున్న, నే నిట్టి ఘోర విపత్తునకై కుంచుచుండ, విలనవారు నేను ముదముదుచున్నాడనని తలంచు చున్నారుగదా!

తోర:—అయినదేమో యెనది. అంతలోఁ బోనిమ్ము. ఉజ్జయిని యందలి గృహముల నన్నింటిని గాలించఁ గొందఱునై నికుల నియోగింపుము.

అపాదుబావిని ఎనుబదిమందిభటులు శోధించి, యందేమైన గానవచ్చిన నీచ టికిఁ దేవలయును. బాలాదిత్యయశోధర్మలదురాగతములు రాసురాసు దుష్టు హములగుచున్నవి. దైవమో, దయ్యమో ఆదురాత్ముల నాకంటవైచిన ఆకనఁ బడుచెట్టునకే యురితీసెదను.

మిహిః—మనకు వారు తప్పక చిక్కెదరు. అపలువలను జీత్రవధలఁ బెట్టెదను. సుహారరు, ద్రునుకు బలియిచ్చెదను. అమహాదేవునివరము లందెదను. సంతోషాంబుధి నీచదులాడెదను. ఆన్నట్లు మఱచితి. శర్మా! శివాలయప్రతిష్ఠాప నమునకుఁ దగుసేర్పాటు లొనరింప నేమరిలిని. తండ్రీ! నిరర్థకుఁడగువిష్ణువు నగ రముమధ్యచేరి నిక్కుఁచుండుటయు, సర్వకర్తమయ్యుండును విష్ణువునకు బద్ధ ద్వేషియు నగుమహాదేవుండు నగరమున మూలమూలల నక్కియ్యుండుటయుఁ జూడ, మనకు సిగ్గుకాదా? మహాదేవునిఁ ద్వరగా స్వస్థానమునకుఁ జేర్చి యాదరింపవలయును.

తోర.—(సగర్వముగా) కుమారా! నీవింకటినిపుణుండవని నే నెఱుంగను. రాజకాశనములు విశాలీయభావబద్ధములై యుండరాదని, యెన్నియో మారులు చెప్పియుంటిని. ప్రభువగువాఁడు నిరంతరాయపరిపాలనార్థము ప్రకాశాంధ్రదాయముల నవలంబింపవలయును. ఇందులకే సుమా హైంద వీయమగు 'మహారాజ' బిరుదమును నేను దాల్చియుండుట! ఇప్పుడు నీవు శివాలయనిర్మాణమునకుఁ బూనితి నంటివి. అటులే కానిమ్ము. గుప్తరాజ్యభవ రాసులు ఆలయనిర్మాణమున కుపయోగపడుఁగాక! ఇంక నీసుంగతి నటుండ నిమ్ము. భూమకుఁ డేగలిఁబట్టినదియు మనకింతవఱకుఁ దెలియదుకదా! భానుగుప్తా! ఆయెనుబదిమందిభటులతో నీవు మైదానమునకుఁ బోవలయును. మిహిరగులనారాయణశర్మల దీసికొని కట్టణమువెదకుటకు నేను బోయెదను.

రాజాజ్ఞను మార్చిదాల్చి భానుగుప్తఁ డాభటబృందముతో నా మైదానమునకుఁబోయెను. తోరమానమిహిరగులనారాయణశర్మలు బాలాదిత్య

యశోధర్మలకు వెదకుటకై బయలుదేరిరి. ఇంతలోఁ బెక్కురు హూణులు వారలఁ గలిసికొనిరి. తోరమానుఁడు వారిలోఁ గొందఱును దేశమంతయు వెదకుటకుఁ బంపెను. మిగిలినవారిని వెంటనిడుకొని యాతఁ డింటిని, మూలమూలలు వెదకుచుండెను. కడమఁ దనకాపులగుహూణులయొద్దఁగూడ నాతఁడు పదలుటలేదు. చూడచూడ వారిప్రయత్నములన్నియు సముద్రమునఁ జిక్కిర కలిసినతీరస నిరుపయోగము లగుచుండెను. సముద్రగుప్తచిహ్నితములగు నాణెము లుంచుకొనినవారలకు, సముద్రగుప్తపరములగుపద్మముల నుంచుకొను వారలకు, హూణులు కఠినముగా శిక్షించుచుండిరి. కొరడాచేటుల కెందరో నిర్భాగ్యులు గురియగుచుండిరి. ఎంతఁతో సజ్జలు ద్రోహులుగాఁ బ్రకటింపఁబడి సంకతము హూణచారులయదుగులకు మడుగులొత్తవలసినవారైరి. ఎవ్వఁడో యొకప్పుడు తెలిసియో తెలియకయో నారాయణశర్మను నొప్పించినపాదు లేవ్వరుగాని వాఁకోటలనుండి తప్పించుకొనలేకుండిరి. రఘుపతియకు పౌరపుంగవుఁ డొకఁడు గలఁడు. ఆతనికుమారకు దనకిచ్చి వివాహమొనరింప, నారాయణశర్మ యాతని నడికియొండెను. కాని యాకుటిల కర్తునకుఁ దనతనయ నియ్య నాతం డియ్యకొనినవాఁడు కాఁడు. ప్రాతఃపగ తీర్చుకొనుటకు నారాయణశర్మ కిప్పుడు వీలుకలిగెను. స్కాందగుప్తునిపాలనమున 'జయజయమహారాజా! జయజయమహారాజా!' అని రఘుపతి సంబరముతో నఱచుచుండుటకు, అనేకమారులు తాను జెవులార వినియుంటివనియు, నాతఁడు గుప్తపక్షపాలియై హూణులయొడఁ గుట్రలు పన్నుచున్నాడనియు, లేనిపోనికథలు కల్పించి యాసజ్జనుని జావమోదించెను. నిజముగా రఘుపతియింట విద్రోహకరమగువస్తు వేమియు దొరకలేదు. కాని యాతనికి దూరబంధువగు మూఁడేండ్లబిడ్డ పెడదండలో సముద్రగుప్తరూపము ద్రితమగు బంగారునాణె మున్నదను సాకుపెట్టి, యానేరములకు దండ్రిని గుమాస్తాకు ఆరవల్లి పర్వతములకుఁ బంపునట్లు శిక్ష విధించిరి. నిరుపయోగ భక్తి సముపేక్షుడగు నారాయణశర్మకు వారియొద్దిని బహూకరించిరి.

అపరిశోధన మిట్ట సాగిపోవుచుండెను. భద్రబాహుఁ దనుభసాధిక జైనుఁ డొకయొడ మిగుల శ్రద్ధతోఁ దనవృషభమున కుపచార మొనరించుచుండెను. నారాయణశర్మ యాతనిని మిహిరగులునకుఁ జూపెను. మిహిరగులనారాయణశర్మలు వానికడకుఁ బోయిరి. మిహిరగులునిఁజలనుండి నిప్పుకలు రారుచుండెను. అప్పువభము పురికిఁ జెంగటనుండునడవుల మేయుచుండఁగా నొకపులి దానిపైఁ బడెను. కాని యాపశువు మెడపై గాయమొంది తప్పించుకొని పరుగెత్తెను. ఆగాయపుబాధ దానికి దుర్భరమై యుండెను. ఇప్పుడు భద్రబాహు వాగాయమునకుఁ గట్టుకట్టి చికిత్సచేయుచుండెను. అజైనుఁడు ఎద్దుమూఁపు దట్టుచుఁ గరుణ యట్టిపడునట్లు “అయ్యో! ఈదిక్కులేనిజంతు వెంటగా బాధపడుచున్నది! అయ్యో! సావము. ఓవృషభమూ! నీబాధ నెంతయేని సంకషమన నే ననుభవించునుగదా! కాని యిది యెట్లు సాధ్యము? ఓజంతురాజమా! వెళఁగఁదకుము. ఇచటిజీవితమే యట్టిది. కష్టసాంద్రమైనది. దుఃఖదుర్భరమైనది. జైనభగవానుఁడు నెలవిచ్చినవిధమున జీవుఁడు మట్టిలోనికమ్మరిపురుగువలె విషయములకు నిర్లిప్తుడై ద్వంద్వాతీతుడై యుండుట శ్రేయము. ఓదైవమా! ఇప్పుడు మిహిరగులుఁ డాజంతుపై ద్యకాలకుఁ జిల్లిగవ్వనైన నిచ్చుటలేదుగదా! ధార్మికపారధనసాహాయ్యమున నాధర్మవైద్యకాల సస్థాపితమై సాగుచున్నది. అట్లుండియు నాకతినాత్తుఁ డాధర్మకాల యుండఁగూడదని కాసించినాఁడుగదా! ఓభగవానుడా! ఈయన్యాయమున కేమనుకొనవలయు? బోనాను. నాకుఁ దెలివలేదు. జీవహింస కువ్విఘ్నూరుమిహిరగులుఁడు, జీవరక్షణ కుద్యోగించునా?” అని తలంచుకొనుచు నేలలో పరిగిచూచెను. మిహిరగులనారాయణశర్మలు వికారముగా నవ్వుచుఁ దన్ను బాయుచుండుటను గాంచెను. భద్రబాహువుముఖము వివర్ణమయ్యెను. దుఃఖాంధకార మాతనిహృదయాకాశము నావరించి, యాతనిచేత నావ్రభంఛమును నిశ్చేదమొనరించెను. కటికరక్కనుఁ దగుమిహిరగులనివలన నాతఁడు

ఓడు శంకించెను. కాని యంతలో నాతడు గుండె విటపుటఱచుకొని, కానున్నది కాకమానదని లెగించి, పశువున కుపచార మొనరింపసాగెను.

మిహిరగులుం డాతని సమీపించి “ఏమోయి నీసంగతి? ఎద్దుకు దెబ్బ తగిలినదని నీకు ములిచెడినదా? అంత వంతయేల? దానిచావువలన నీవు చెడఁబోవుగదా!” అని హెచ్చరించుకొని, వికటముగా నవ్వ మొదలిడెను.

సారాయణశర్మ యాతనిమాటల నందుకొని “దేవా! వీని లింకను బతువులన్నవి, మహావీరునిక్రుద్రవాక్యములవలననో, బుద్ధునిపాదుబోధలవలననో, ఈతఁ డింత జాలిగుండెవాఁడైయుండును. తుచ్చుమగు నొకగొడ్డు బాధను జూచి బావురుమని యేడువ నామహావీరుఁడు తనశిష్యుల కుపదేశించియుండును. ఇట్టి మూఢు లట్టికుహనాగురుని మానవారీతుఁడని పొగడుచుండురు. ఎంతచిత్త మో చూచితిరా?” అని నవ్వుసాగెను.

అతనియసంగతవర్తనమునకు భద్ర బాహువు కుసిటుండై “ఓరీ సీచార్తా! నోరు మూయుము. ఓరీ నరాధమా! నీవు బ్రాహ్మణకులపాంసనుండవు. నీవంటి కుజసంయోగముచే నెట్టిపాపనకులమైనఁ గళంకముపాలైపోవును. ప్రైశాచిక మత మొద్దియైన నీకుచిత్తమైయుండుఁగాని, నీయట్టిచండాలునకు మతెట్టి మతము తగదు.” అని సారాయణశర్మ ను జీవాట్లుపెట్టి, “మిహిరగులునితైపునకుఁ దిరిగి వినయాంజలియై “రాజశీఖరా! ఈగొడ్డువిలువను జూచి, నేను దీని నుపచరించుటలేదు; ఈదిక్కులేనిజీవ మొందుబాధ నాకు వేదనఁగలిగించుచున్నది. దేవా! దీనియాత్మకు మనయాత్మకు నెట్టిభేదములేదు. ఏమో! మఱుజన్తమున మనమును దానివలె నుండఁగూడఁదా!” అని విన్నవించెను.

మిహి:—దానికి బాధ దేనివలన?

భద్ర:—ఇటు చూడుడు. పాపము. ఈజీవి పులికాటుచే బాధనొందుచున్నది. కాని మనమేమిచేయఁగలము? ఇట్టిపశువులంతవ్వు నాపులికిమాత్ర మాహారము మతెక్కడ దొరకును? పాపము. ఈయొడ్డుకూడ దానివలన జాప నుండెను.

అజైనుఁ డాదొడ్డుమొదలైన పుండునకుఁ గట్టియుండుకట్టును విప్పెను. అప్పుడప్పుడే యాగాయము చెక్కుకట్టుచుండెను. అజైనుఁ డాగాయమునకుఁ గరుణాద్యోతకములగు చూపులఁ బఱపుచుండెను. ఉన్నట్లుండి మిహిరగులుఁడు వికటాట్టహాస మొనరించుచు “ఓరీభద్రబావవా! ఈగొడ్డుసేవచేయుచు నంతోషించుచుండుము. దీనికేకాదు. అన్నింటిని సేవించుచుండుము” అని యఱచి, తటాలున నొఱునుండి తరవారి నూడఁబెట్టి యాగాయముపై గుచ్చెను. అప్పుడభము వేదనాభరమున అంకెలువేయుచు గంతులిడసాగెను. అపుండునుండి జొటజొట నెత్తురుబొట్టులు క్రిందఁబడుచుండెను.

అదృశ్యావలోకనమున మిహిరగులుఁ డానందతరంగితాంతరంగుఁ డయ్యెను. అతనికత్నాహ మలికయించెను. అభిద్రముతోడనే యాతం డచట నిలిచియుండు పశువులన్నింటిని గాయపఱుప మొదలిడెను. పశువులన్నియు బాధనోర్వఁజాలక అంకెలువేయుచుండ, మిహిరగులుఁడు వెట్టికేకలువేయుచు వానియంబారావముల ననుగమించుచుండెను. స్వామికంటె మఱి నాలుగాకు లెక్కువసేర్పిన సేవకుఁడు నారాయణశర్మకూడ, నాతనివెంట గంతులిడుచుఁ బాటకుఁ బల్లవిపాడుచుండెను.

ఈరాక్షసకృత్యములు జైనుని నివ్వెఱపాటుగొల్పెను. అతనిమేను మొద్దునాటిపోయెను. కాని యాతఁడు మఱుక్షణమునఁ బ్రజ్ఞవదనీ యా డువ్వుకలునిచెంతకుఁ బోయి “ఓరాజమహారా! నోరులేని యాదేవముల దయా విహీనుఁడవై సదమదమొనరించుటకంటె, నాకల్పితో నాకలను త్తరించి యీ పాదు ప్రపంచమునుండి నన్ను గెంటివేయుము” అని వేడుకొనెను.

మిహిరగులుఁడు క్రోధావిప్లవఁడై కన్నులెఱ్ఱిచేసి “ఓరీగాడిదా! నోరు మూయుము! మూయుము నోరు! వివో! మాకడ్డులూడెదవా! ఓరీ! ఎవఁడురా అక్కడ! ఈనదరుబోఁగు మాకెదురాడుచున్నాఁడు. దీనిని బంధించి అరవల్లి పర్వతములఁ ద్రోపిరండు.” అని యాజ్ఞ చేసెను.

హూణభటు లాతని ద్రాక్షఁ గట్టివైదిరి. అదిక్కుమాలినపశువులవేదనలను మిహిరగులుఁడు, నాశనికుహనాగురువు సారాయణశర్మయ్యఁ గన్నులు పండువుగఁ గాంచుచుండిరి. నిబరీతమగువారికోరిక తీరినవెనుక, వారుపోయి వేటాకయెడ నుండుదోరమానుని గలిసికొనిరి. అంతట వారందఱు రాజద్రోహులగు బాలాదిత్యయశోధర్మలకొఱకై యింటింటిని వెదకిరి. కాని నిరపరాధుల దండించుటయ్యు, నజ్ఞనులఁ బ్రవాసమంపుటయ్యు, దట్టమై ననుమానించి ద్రోహులని ప్రకటించుటయ్యుఁదప్ప, మఱెట్టియ్యవయోగము కలగలేదు.

ఈవిధమున నస్వేషణము తుదముట్టెను. అందఱును నగరునకుఁ దిరిగి పచ్చుచుండిరి. ఇంతలో హూణభటుఁ డొకఁడు “మాలైతమాధవికుటీరమును రోయలేదు” అని యఱచెను.

“అవును. మాలయింటి నెవరు డాయుదురు?” అని సారాయణశర్మ బదులిడెను.

మిహిః—నీవును నేనును ఆమాలయింటిని గాలించవలయును.

సారాః—దేవరవారు వినోదమున కట్లనుచున్నారకాబోలు. ఆ గ్రజన్మఁడగు నేను మాలయింటిలో దూరపలయునని దేవరవారియభిప్రాయమా? అయిన నాకు నరకస్రాప్తి తప్పదు.

మిహిః—ఇప్పుటికిఁ దప్పినట్లా? రమ్మ. నీవు రావలయును.

సారాః—దేవా! త్రాఁడు తెగునంతవఱకు లాగఁగూడదు.

ఆమాటలకు మిహిరగులుఁ డుగ్రుండై “గాడిదా! మాకు మాఱు పలికెదవా?” అని గద్దించెను.

సారాః—దేవా! నాయగ్రజన్మను గమనింపుఁడు. మాలయింటిని డాసినయెడల నేను భ్రష్టుఁడనగుదును. దేవరవారుకూడఁ బలికులయ్యెదరు.

మిహిః—ఉడుమునకేల యూరిపెత్తనము! దారిలేయుము.

సారాయణశర్మ లికమకలాదుచుండెను. కాని యంతలో నాకఁడు ననుయన్మునివహించి “దేవా! ఒక మనవి. గుప్తరాజులు కులీనులమని గర్విం

చుచుందురు. వారు ప్రాణముకంటె మానము నెక్కుడుగా గణించుచుందురు. ఎన్నడుగాని వారు పంచమలపంచలఁ జేరరు. ఈమాలయింటిలో వారిని తెదకియ నుపయోగములేదు. అగ్రజన్మదశగు నే నాయింటికిఁ బోకుండఁ దప్పించుకొనుటకై యిట్లునుచున్నానని దేవరవారు తలంపకుండ్లు. అట్టిరుట్టి రాస్వేషణము నిరుపయోగమని నాయంతరాత్మ బోధించుచున్నది” అని పలికినది.

తోరః—అబాదబునిమాట నిజము. సాధారణముగ గుప్తపంకియులు మాలయింటఁ దలఁదాచుకొనునంతటి సీచకార్యమున కొడిగట్టరు. కాన నా పంచమాంగనయింటిని రోయుటవలనఁ గాలహరణము, వృథాప్రయాసతప్ప, జేయుప్రయోజన ముండఁజాలదు.

కడకు నా రాకుటిహర్షణమును విరమించుకొనిరి. ఉదయమునుండి యుం దాలోనరించిన విశ్వప్రయత్నము లన్నియు వెల్లింగలిసిన చింతపందై నందులకు నాకాభంగమొంది, వారు నగరికిఁ దిరిగిపోయిరి.

అయిదవతరంగము.

వికారదృశ్యము.

అయెనుబదిమందిభటులతో భానుగుప్తుడు పాడుబావికడకుబోయెను. ఆబావియందంతయు ముఱికిసీరు, చెత్త నిండియుండెను. మబ్బువిడిచినయెండ చుఱుచు మనుచుండెను. ఆయెండలో నూయిలోనికి దిగి యొడలంతయు ముఱికిచేసుకొనుటకు, భటు లెవ్వరును సన్ననిపడుకొనిరి. ఆబావియందుఁ బీనుఁగుండిన నయ్యది పైకిఁ దేలకపోదనియు, గాన నాహుపమును గాలిం చుటవలని యుపయోగము లేదనియు సాకులుచెప్పి తప్పించుకొనఁ జూచుచుండిరి. ఇట్టికుంటిసమాధానములు చెప్పెడివారికి నమృతముగానున్నను, వినెడి వారికిమాత్రము విశ్వాసార్హములై యుండఁజాలవు. భానుగుప్తుడు వారి మాటలఁ జెవులఁ జూసువక, తోరమానునియాజ్ఞను దప్పక పాలింపవలయునని కట్టడిచేసెను. అంతఁ గొందఱు భటులు బావియండి నీటిని దోడిపోయసాగిరి. మఱికొందఱు బావిలోనికి దిగి పూడికనుదీసి బుట్టలనింపుచుండ, పైనుండు వారు ఛేద్రాక్షతో వానినిఁ బైకి లాగుకొనుచుండిరి. రాసురాసు పని చుఱుకుగ జరుగసాగెను. కాని, ఎంతసీరు తోడుచున్నను, ఎంతపూడిక తీయుచున్నను, ముఱికిసీరు, బురద, చెత్తతప్ప మఱేమియుఁ గానవచ్చుట లేదు. భటులకు విసుఁగెత్తుచుండెను. ఇంతలో నొకఁడు తనపాఱు నేదియో వస్తువు తగులుకొనినదని యఱచెను. తోడనే యంద ఱచటికి మూఁగిరి. ఆవస్తు వొక మానవమృతమని వారంతలో గ్రహించిరి. ఈసంగతి నిముసములొకఁ డైనుండు వారికిఁ జేరెను. ఆశిర మేనిర్యాగ్యుడో యెఱుంగ నెంచి, భానుగుప్తుడు గబ గబ బావిలోనికి దిగెను. ఆశిరము బురదచే నిండియుండెను. భానుగుప్తుఁ

దద్దానిని రెండుమూడుకడవలసిటిచే గడిగించెను. ఆశిరము నంచలు గుర్తించిరి. ఇంతకు నయ్యది వీరేశ్వరి భూమకునిశిరము! నైసికులందఱు విధ్రమాశ్చర్యసంతాపములకుఁ జిక్కి జారిబొమ్మలవలె నిలిచిపోయిరి. హాహాకారములచే వారు తమవరితాపమును వెల్లడించుచుండిరి. ఆశవమును బానిసుగడిచిసి వైకిఁ జేర్చు నాజ్ఞ చేసి, భానుగుప్తుఁడు వైకెక్కివచ్చెను. అన్వేషణవశమునఁ బరాయత్తచిత్తులై యుండిననైసికు లాఘోరాకారము నంతగాఁ గనిసించిచూచినవారుగారు. ఆపాడుపీనుఁగును జూచి యేవగించుకొనుభానుగుప్తునిఁ గాంచి, వారుగూడ నవన్యపడసాగిరి. ఇంతకుఁ గావలసినపని కావలయుఁగదా! ఆశవమును వారు వైకిఁ జేర్చిరి. భానుగుప్తుఁ డద్దాని శుభ్రముగాఁ గడిగించి, యొకపాడెగట్టించి, దానిపై నాపీనుఁగును బయందబెట్టించెను. ప్థూలమై పటిష్ఠమై యుండు నావహణరాక్షసునికాయ మిప్పుడు నీటినానుఁడుచే నుదికి వివరీతమై భయముగొలుపుచుండెను. ఆశవముపై గుడ్డకప్పిరి. 'మఱేమైన బానియందున్న దేమో చూడుఁడు' అని భానుగుప్తుఁ డనెను. 'మఱేమియుఁ గానవచ్చుటలేదు' అని నైసికులు బదులొడిరి. ఆపాడె నెత్తుకొని యందఱుఁగుగలిసిరావలయునని భానుగుప్తుఁ డాజ్ఞ చేసెను.

వారు బయలుదేరినందునంతలో నారాయణశర్త తమకడకు వచ్చుచుండుటను వారు గాంచిరి. ఇప్పటికే చాలప్రాద్దేశ్యులు. దినమణి నడుమింటి కెక్కుచుండెను. కాని యిచట నీవిషయము మిహిరగురూదులకుఁ దెలియదు. అందుచే భానుగుప్తునిఁ దొందఱుపఱచుటకై, మిహిరగురుండు నారాయణశర్త నాతనికిడకుఁ దఱిమెను. అనుహానుభావుఁడు నారాయణశర్త భానుగుప్తుని దాసి 'ఏమైనఁ బ్రయోజనముండినదా?' అని ప్రశ్నించెను. 'వీరేశ్వరి భూమకునిశవ ముండుండినది' అని యాతఁడు మెల్లఁగాఁ జెప్పెను. నారాయణశర్త తనపీనులకు దాను నమ్మఁజాలకపోయెను. అసంగతి విశ్వసనీయమని యాతనికిఁ దోచుచుండెను. 'అసంభవము. అది యసంభవము' అని యాతఁ డనెను.

‘అనంభవమైన, నదిగో యాశవమును కాపము. అతడు భూమకుడు కానియెడల నాకల్లికి నేను దప్పినవాడను’ అని భానుగుప్తుడనెను. అశవముపై గుడ్డకప్పియుండుటఁజేసి యింతటినుండియు నారాయణశర్మ దానిని గనిసింది చూడలేదు. ఇప్పు డాతఁ డొకగంతులలో నాశవముకడకుఁ బోయి ముఖముపైచుండు వలువను దొలఁగింది, భూమకుఁ డెనా కాదా యని తెప్పలల్లార్చక చూడసాగెను. ఒకనిమున మట్లు చూచి “బొనాను. వాఁడే పిఁడు. అవీరసింహుఁడే యీతఁడు. అబ్బా! ఎంతగా నువ్వికియున్న దీపీనుఁగు! కొండంతపెద్దదిగా నువ్వియు, నీపాడుకాయము పిగులకున్నది! ఎప్పటికంటె నీకుల్పితునికరీర మిప్పు డీతుమడిగా నున్నది!” అని యాతఁడనుకొని, భానుగుప్తునివైపునకుఁ దిరిగి “భానుగుప్తా! ఈనంగతిని మహారాజుతో మనవిచేయుటకై మనమిరువురము ముందుగాఁ బోవుదము. శవమును మోసికొని పీరు మన వెనుక రాఁగలరు” అని చెప్పెను. నారాయణశర్మభానుగుప్తులు ముందు నడువసాగిరి. వారు చూపుమఱుంగగునంతవఱకు నైసికి లూరకుండి, అనంతర మిట్లు మాట్లాడుకొనిరి.

“కనివినియెఱుంగనివంచకకీభామజులు పోవుచున్నారు చూచితివా? ఆహా! కపటనటనములకు వారందెవేసిన చేతులుగదా!”

“అవును. అట్లని మనము వారివిషయమై నోరుజాఱరాదు. నారాయణ శర్మ ప్రస్తావమునైతి యాకృత్యుని నధిక్షేపించుట కొఱివితోఁ దలగోఁకొనుటవంటిదిగదా?”

“నీమాట నిజము. మున్న నేకదా. పౌరుఁ డెవఁడో నారాయణశర్మ కాయానముగాఁ బలికెననుమిష వెట్టి రాజకుమారుఁ డామరిదభాగ్యునిఁ గొర డావ్రేటులఁ గొట్టించెను!”

“యువరాజును ఆబ్రాహ్మణువుఁడును బద్ధానురాగు లైయున్నారు. అతఁడు యువరాజును దనచేలి కింబొమ్మగాఁ జేసికొనియున్నాఁడు. శివాలయ ప్రతిష్ఠకై యోజనలు జరుగుచున్నవి. ఆసీచబ్రాహ్మణుఁడు యువరాజుతోఁ

“దేవరవారు శివభక్తభిక్షామణులు. తెక్కిడరాని దేవరాసుల నామహాదేవునకు దాము బలియిచ్చుటయే దీనికి నిదర్శనము” అని చమత్కారముగాఁ జెప్పి యాతనికి నమ్రకము కలిగించినాడు. కాని యాబ్రాహ్మణచందాలుఁడు లేచి పూసినతరవారి. యువరాజు నాతఁడు లోహాన ద్వేషించుచున్నాడును.”

“సరిసరి. ఈనాటికి కీముచ్చటలుచాలును. ఎండయొక్కచున్నది. మనమోత చాలబరువైనది. రండు. మనపనికి బోదము.”

“ఈపీఠం గెంక పెద్దదిరా! అబ్బా! నేను దీనిని మోయు టటుండ నిది మాత్రము నన్ను మోయఁగలవఱుటకు సరియములేదు. కాని రాజబంధువు లందఱలో నీశవము నుజనునదని నాకించుక యాప్రాయతగా నున్నది.”

“ఓనాను. ఈభూమకునకు నారాయణశర్మ యట్టియధములపైకంటె, నైపులపై నెక్కు దభిమానము.”

“నిజమాడితివి. ఆదిన మిప్పటికిగూడ మఱపునకువచ్చుటలేదు. నేను నానహచరులు, పాటలీపుత్ర దండమాత్రయందు భూమకుని నెంబడించితిమి. అప్పు డీనారాయణశర్మగూడ మావెలవచ్చెను. మేము బాలాదిత్యుని రోయుచుంటిమి. అడవియం దాతఁడు వేటకుక్కలతో మృగయానిసోదమునఁ దవలియుండెను. మే మాతని నెదిరించితిమి. రాజభక్తికి బెట్టనిపేరిగు నాతనిభటులు తమప్రభువును గాపాడుటకుఁ దమప్రాణములఁ దృణప్రాయముగా నెంచి నడుముకట్టి నిలిచిరి. పోరు ప్రారంభమయ్యెను. స్వామిసంరక్షణమున వారు తమజీవముల ధారపోయసాగిరి. వారి తెగువకు, నిష్కళంక రాజభక్తికి భూమకుఁడు విశ్రాంతిఁడై యట్లే నిలిచిపోయెను. ఇంకలో బాలాదిత్యుఁడు తప్పించుకొని కాలికి బుద్ధిచెప్ప మొదలిడెను. ప్రాణము లఱచేతఁ బట్టుకొని పాటిపోవు బాలాదిత్యునిజాపుచు నారాయణశర్మ ‘అదిగో! అదిగో! పాటిపోవుచున్నాఁడు. బాలాదిత్యుఁడు పాటిపోవుచున్నాఁడు. పట్టుకొనుడు. పట్టుకొనుడు’ అని యఱచెను. భూమకుఁ డందులకు రాద్రుండై ‘చీచీ! స్వామిద్రోహీ! అమాగధులు చావనైనఁ జచ్చుట కియ్యకొనిరికాని

నీవలె స్వామిద్రోహమునకుఁ బూనలేదు. నీవో! ఘాతుకుఁడవు. కృతఘ్నుఁడవు. ఇరువదేండ్లుసాకి సంతరించిన స్వామికి ద్రోహముచేయుచున్నాఁడవు. ప్రాణ భీతిచే బదుగెత్తు పూర్వప్రభువును వెన్నాడి యంత మొందింపనుండు ధూర్తుఁడవు. నరాధముఁడవు' అని కసరికొట్టెను. నాఁటఁగోలె నారాయణశర్మ కాతఁ డనినఁ గిట్టడు."

"అహాహా! అట్టి నజ్జనకిభానుణినైతము మిత్రివాతఁబడెనుగదా! ఎంత చిత్రము! రండురండు! అట్టినుజనునిశవమును మన మిచ్చుదు మోయవలయును."

అశవమును వంతులప్రకారము మోయవలయునని వారనుకొనిరి. అంత వారిలోఁ గొందఱు పాడెనెత్తికొని నడువసాగిరి. మిగిలినవారు వారి ననుసరించిరి.

నారాయణశర్మ భానుగుప్తులు వారికి ముందుపోవుచుండిరి. కొంతదూరము వారు మానము దాల్చియుండి, నైనికులచూపులకు ముఱుగైనతోడనే నారాయణశర్మ "భాను! భూమకునిమరణమునుగూర్చి నీయభిప్రాయమేమి? ఇది ఘోరవిషయమేదా?" అనెను.

భాను:—అవును. కాని నీవుమాత్రము ప్రభుసమక్షమున దొంగయేడ్చు లేడ్చితి వనుకొనియెద. ఇంచుకంతలో నీతల యెగిరిపోనుండెను. అంతలో యుక్తియుక్తముగ మాటలుత్రిప్పి, నీతలను గాపాడుకొంటివి.

నారా:—హః! బులకరములు కత్తివేటలుకనిన గంతులినుచుండును. కాని భగవదనుగ్రహమునఁ గత్తివేటలుకు మిన్నయగుకలముపోటులు నాకుఁ దెలియును. బుద్ధిబలములేనినాఁడు బాహుబలము శోభిల్లునా! బాహుకత్తిఁ దోడు దైవము హః! బులకరము బుద్ధిబలము నొసంగియుండిన, వారు భూమినంతయు బూదిచేసి బుంగలకెత్తియుండరా! బుద్ధిహీనులగుహః! బులకరము లేన కాసింకుఁబాలుదురు.

భాను:—అబ్బ! నీయట్టివారు.

నారా:—నీయట్టివారేల కాఁగూడదు!

భాను:—కానీరయ. ఆకార్యమునకు నేను దగను. అంతకత్త నాకు లేదు. దాన భూమకునకు నాకు నెక్కడిసామ్యము?

నారా:—నాఁడు పశుప్రాయము; దుర్బుధుడు. నేను ప్రోత పాతములఁ జదువునపుడెల్ల నాతఁడు “నీవు మామూనిది. నీలినియనుచునీనుఁడవు. వియొండ కాగొడుగుబట్టు నరాధముఁడవు. నీవు భూసురకులనాపకుఁడవు” అనినప్పుఁదిట్టి నానోరు మూయుచుండును. అట్టి లోకనిరోధిమరణమునకు నేను సంకసింతులలో విస్తయమేమికలదు?

భాను:—నామమాత్రము సంకసముగాక మతేమికలదు? మగధదండ యాత్ర సమయమున నేను భూమకునితో నుంటిని. అప్పు డాతఁడు నన్ను “‘ప్రోహీ! దుష్టుఁడా!’ అని దూషింపనిదిన మొక్కటియైనలేదు. భానుగుప్తుఁడను పేరుతోఁ జలచితుఁడైయుండు నిన్నుఁజూచి, సంకతనవ్వార్లసంచారి యగుభానుఁడునైతము సిగ్గొందుచుండును. ఆభానుఁ డెట్లు భగవంతుఁడు కాఁడో అట్లే నీవును గుప్తాన్వయఁడవుగావు. నిన్నొకరాజ్యమున కధిపతిగాఁ జేయుటకుబదులు నామాటసాగినయెడల దాపుననుండుకరువున కురిపీసెదను” అని యాతఁడు నన్ను దూషించుచుండెను. అట్టిపాతకుఁడు చచ్చెనన, నామమాత్రము సంకసముకాదా! భూమకుఁడో రాక్షసబలుఁడు. అట్టికట్టఁడితో నాయుట్టివాఁడు కయ్యమునకుఁ గాలుత్రవృక్ష ముంచికగునా? కాని వాని కాటుకాఁతలన్నింటిని మ్రొగి యూరకుండెడివాఁడను. కడ కిప్పు డాపీడ పడలినది.

నారా:—ఓహో! ఇల్లులుకఁగనే పండుగయైనదా! ఈతోరమానుఁడు భూమకునికంటె నుపద్రవకరుఁడు. భూమకుఁడు ముక్కుమొగముచూడక మాటలాడుచుండును. వట్టియమామకుఁడు. కాని యాతోరమానుఁడుమాత్ర ముట్టివాఁడుకాఁడు. ఇతఁడు కుల్చుకుండు. వానికి మననతత బాగుగాఁజెలియును. మనవలన నుపయోగముండునంత కాలము, అతఁడు మనలఁ జేరఁదీయుచుండును. మనతోఁ బరిపీఠినమెనుక నాతఁడు మనల నురులఁ దగిలించునని

నాయభిప్రాయము. ఆతఁడు నోరుమిగులక సర్వజనసమ్మతముగా మాటలాడు కపటి. పామును జావసీయఁడు, బడితెను విఱుంగసీయఁడు.

భాను:—అవును, ఆతఁ డట్టివాఁడే. అట్టిఖలునకు నీకలఁదఱుగుట సులభము. కాని, వారు నాశీవములఁ గొనవలయుననిన, ముందు తమప్రాణములఁ గోల్పోవలయును. నీలయన, నేను గుత్తవంశియఁడను; మీఁదు మిక్కిలి రాజ్యాధిపతిని.

నారా:—సరి. నీకంతయిష్టముగానుండినచో, సత్కానత్యముల నిచ్చడే బరీక్షితము.

భాను:—నీపుణ్యము! నీపుణ్యము! డోరకుండుము. అట్టి తెలివిమాలిన పనికిమాత్రము పూనకుము. తెలియునా? నీవు నాయొడ ద్రోహమొనరించిన యెడల, నీపాతమును నేనుగూడ వల్లించెదను.

నారా:—నీమాట నమ్మవారెవరు? దిక్కుమాలిన బడుగుబాతుఁ డొకఁడు రాజద్రోహ మొనరించెనన్న నమ్ముదురా? లేక కరాజయత్ర భువంశి యుండును, కరాత్ర మధనుఁడు నగురాజకుమారుండు కుట్రగావించెననిన నమ్ముదురా?

భానుగుప్తునియల్లము జల్లసెను. “అవును. సత్యము సత్యము. నీవు నాయొడ ద్రోహమొనరింపవని నాకుఁ దెలియును. మనము చిరమిత్రులము గదా!” అని యాతం డగెను.

నారా:—దారికి రమ్మ. నాప్రాముఖ్యము నీకిప్పుడు తెలిసినదికదా? ఈనంగతు లటుంచుము. ఇచట నీవు వెదకుచుండునపుడు, మేము నగరమున వెదకుచుంటిమి. అప్పుడు మాయానందమునకు పేరలేకుండెను. బాలాదిత్య యశోధర్మల రోయుటగదా మావని! కాని, దాన నాకు వచ్చెడిదేమికలదు? వైరకుద్ధిపైఁ గన్నుడి దానికిఁ దగుయత్నము లొనరించుచుంటిని. నాక, క్రువులలో ముఖ్యులు రఘువతియు భద్రబాహువు బున్నారుగదా! వారిపైఁ గని తీర్చుకొంటిని.

భాను:—రఘుపతిపై సీచలమునకుఁ గారణము!

నారా:—ఇంకను సీకుఁ దెలియదా! వినుము. ఈరఘుపతిఁ ద్రిలోక మోహిని యగుతనయ యున్నది.

భాను:—సరస్వతియా!

నారా:—అవును. ఆమోహనాంగియే.

భాను:—ఆమె యచ్చరలమించిన మించుబోడియగుటకు నందియము లేదు.

నారా:—అవును. ఆలేమ నర్వాంగసుందరి. ఆసుదతి సౌందర్య సౌభాగ్యసౌఖ్యములకు నేను ముగ్ధుడనైతిని. ఆమెకు జేపట్ట నిశ్చయించి, యామె మిహిరగులుని కంటఁబడకుండఁజేసితిని. అంతట రఘుపతికి నాకోరికఁ దెలిసితిని.

భాను:—రఘుపతి యేమనెను? స్వప్రస్తావము నాతఁడు నిరసించి యుండు ననుకొనియెద!

నారా:—ఆమూర్ఖు డట్లే వర్తించినాఁడు. తానును దనకుమారుయు నన్ను మనసార నేవగించుకొనుచుండురనియు, నేను ప్రాతఃపండికొక్కునని యు, కలఁజరచునుగులువననియు, బనికిమానినబానిసీఁదననియు, ఏమేమియో నిర్భయముగా నన్ను వారు తిట్టినారు. అంతతోఁబోక, నావలె దొంగయేడ్పు లేడ్పు మేఁకవన్నెపులి—ప్రాకులాడు మగపురుగునకుఁ దనపుత్రి నిచ్చుట కంటె, నామె చచ్చినను దనకానందముని యాకులువ తూసివాఁడు.

భాను:—నాయూహ నరియైనది. రఘుపతివ్యభావము నాకింతకు ముందే తెలియును. కుక్కకాటుకు చెప్పుదెబ్బపెట్టినాఁడు!

నారా:—(కోపముతో) ఏమీ! నాబరాధవమునకు నీవు భంక రెగుర పై చుచున్నావా! ఓయిమిత్రమా! నీప్రాణములు నాచేతనున్నవి. నిన్నురికంట మునకుఁ బంపఁగలకత్తి నాకడనుండ నీకింతలా ముఖపునకు వచ్చినట్లున్నది.

భానుగుప్తుః డాతనివరుషవాక్యములకు నొచ్చుకొనెను. “అహ! ఇట్టి శరాధమునియనుగులకు మునుగులూత్తవలసినవ్వెగా” అని తలంచుకొని “శర్తా! పనునేదేడ్లజవ్వనిని, వీరిబియ్యేడ్లమునలి నెక్కడియ్యాదని నాయభిప్రాయము. వేణుగాఁ దలంచకుము” అనెను.

నారా.—ఓవో! అందుల కభ్యంతర మేమికలదు? ఎరుబదియేడ్ల పండుమునలి, ఎనిమిదేడ్లపిల్లలు బెడ్లాడినాఁడు. దీని కేమనియెదవు?

భాను.—ఏమనియెదనా! అదిహక్కులేనిబాలిక త్వరలో ముండ మోయుననియెద.

నారా.—అందఱుమాత్రము? అకాలవృత్తువువాకఁ బడవలయు నని నాకేమి జూరికయా? సౌందర్యమున, శౌర్యమున, చాతుర్యమున యువకులతో నేను దీటుగానా? అదియునుగాక, ఆమోహనాంగికడనుండు ధనరాసుల ననుభవించుభాగ్యము నాకుఁ గలుగలేదుకదా యని నాకుఁ జాలకొఱుతగా నున్నది.

భాను.—సరి. పగఁదీర్చుకొనుటకు నీవేమిచేసితివి?

నారా.—నేనా! ఆరఘువతి స్కాందగుప్తునికాలమున ‘జయజయ మహారాజా! జయజయ సార్వభౌమా!’ అని జయజయధ్వనము లానరించి యుండెను. వానికి దూరబంధువును మూఁదేడ్లమూఁడుబిడ్డమెడఁగా నముద్ర గుత్తదిహ్నితమగు నాజెముండెను. ఇందులకాతని రాజద్రోహిఁగాఁ బ్రకటించి, బంధింపఁజేసితిని. వానియా స్త్రీయంతయు దివాణమున కధీనమొనరించితిని. వానిని, వానికుమారిని ఆరవల్లిపర్వతములకుఁ బ్రవాసమంపితిని.

భాను.—అయ్యో! పాపము!

నారా.—ఇప్పుడు వారికి నారాయణశర్మప్రభావము బాగుగా విదితమైనది. సరస్వతిని మిహిరగులుకంటవైచి యామెకుఁ తగినరీతి పాతముఁ గఱపితిని. ఇంక నే నామునలితోత్తుకొడుకు రఘువతివైనచగను మనసారఁ దీర్చి కొనఁగలకు. ఓయీ భానుగుప్తా! ఈసహస్రమును గాపాదవలయును.

వినుము. రఘుపతి యిష్టానిష్టములతో నాకుఁ బనిలేదు. ఆమెను నేనే పెండ్లాడి తీరెదను. ఉజ్జయినియం దిట్టిబలవద్దివాహమనకుఁ గదంగినయెడల, పొరుల యం దలజడి ప్రబలును. ఇందుచే, ఆరవల్లివర్వకములయం దాకార్యమొనరించుట శ్రేయమని కలంచితని. ఆచటగైన నొరులచెవివడదు.

భానుగుప్తుఁ డాకృపణుని రాక్షసకృత్యములకు బహైరవోయెను. ఆకని మానస మాందోళవడసాగెను. “శర్ప! శర్ప! భద్రము! భద్రము! ఇట్టి సాహసకార్యమునకు ముందొకటిరెండుసారులు యోచింపుము. ఆకన్నియ మానవతి. ఆసాధ్వి శుభచార్మిత్ర. ఈసంగతి నెఱింగి వర్తింపుము. ఆకన్వంగిని నేనుగూడ నొకప్పుడు మోహించియుంటినిగాని, నీవతి మోటుగ నడచు కొనలేదు. ఇట్టి పాదుచునికిఁ బూనుటకుముందు మేలుకొనుము” అని మాట లాతనినోటినుండి యుప్రయత్నముగా వెలువడెను.

భానుగుప్తుని విచరీతభాషణములు నారాయణశర్మను విభ్రాంతునొనర్చెను. కాలుకదల్చక యాతం దటులే నిలిచిపోయెను. కాని యాతం దంతలాఁ జడక మాని, “ఏల భద్రవడవలయును? దండనమునకు జడసియా? నీవు పొరవడుచున్నావు. ఇందులకు మిహిరగుణుఁడు నన్ను శిక్షించుటకుమారు నంతులింపఁగలఁడు. మానదుద్యమములఁ దలంచుకొని, మేము నంతోహంబుధి నోలలాడుచుందుము. ఇక నీవు భీతినందు నరక వేదనలా? వానియందు నాకు విశ్వాసము లేదు. అని నన్నేమి చేయఁగలవు?” అనెను.

భాను:—అవును. ఇంత శిలాకఠినవృద్ధయంద వగుటఁజేసియే, నీ బ్రహ్మణమిత్రులు నిన్నుఁ గటికవాడని దూషించుచుందురు. దీన నాశ్చర్య మేమున్నది!

నారా:—వారెంతైనఁ దిట్టఁగలరు. కాని నారాయణశర్మయనిన వారికిఁ సింహస్వప్నము. నన్ను ‘నరకమునఁ బడియుండఁదగిన పాపిష్ఠుఁడవు’ అని ముందువెనుక లాలోచింపక దూషించినయావదరుతోకు విప్రవన్నాగ్నిని పొందినదుర్మరణమును నీవు కన్నులారఁ గాంచియుంటివిగాదా!

భాను.—చూచితిని. నీ వామహాత్ముని మిహిరగులుచే హత్యగానించి నాడవు.

నారా.—హత్య యనుచున్నావా! అటులే యనుకొనుము. కాని యాగంయమిహాత్ము తన చెయిదమునకుఁ జింతనొందక, తనభాగ్యమునకు మురిసెను.

భాను.—అసంగతి నాకుఁ జెలియదుకాని; యాయతీద్రుఁడు వీర మరణమొందెనని చెప్పుగలను. అవీకరాగునిఁ జలిపైఁ గూర్చుండబెట్టిరి. చిలికి నిప్పు వెట్టిరి. అప్పు డామహాత్ముఁడు భక్తిమోదాత్తుఁడై యంజలిగీలించి యంబరమువంకఁ జూచుచు “మహాదేవా! దేవా! దేవా! మహాదేవా! నన్నుద్ధరింపుము” అని ప్రార్థించి, నిప్పుఁజూచి “శర్మకారూ! కృతజ్ఞుఁడను. అత్తహత్య కవకాశమిచ్చి నన్ను వైకరణియుదుఁ ద్రోయక, పాపపంకిల మగు నీపామిత్రపంచమునుండి పవిత్రమగుపుష్కలాశ్రయమునకు నన్నుఁ బంపు చున్నందులకు, శర్మకారూ! కృతజ్ఞతాభివందనములు. కాని యింకమీఁద బ్రాహ్మణ్యార్థ ముపైఁగి ప్లేచ్చడనార్హములగు నిట్టిహేయవర్తనములు మాను నట్లు మాటనిండు. నా కాత్మకాంతి యగును” అని బలిమాలి సానందహృదయ మున సస్పృశాననుఁడై యట్లే యాముసుచున్న చింతపై నంతయు ముగియువఱకుఁ గూర్చుండియుండెను.

నారా.—అవునవును. వానిమరణము మిహిరగులునకు మోదావహమై యుండలేదు. మానవులను గాల్పుటలోఁ దనకు వేడుక లేదనియు, ఇంకపై వేడి బల్లెములఁ బొడిచి చంపుటయే తన కానందమని యు నాతఁ డనినాడు.

భాను.—మాయరువుర కెంతయో వ్యత్యాసమున్నది. అత్రిదండి పాపనుఁడు. అట్టిమహాత్ముఁడు నిలువున నీతిగుటఁ గాంచి వామానన ముడికినది. అంతయుఁ గర్తృఫలానుభవము. అయిన రఘుపతియు నాతని తనయామణియు దేశ భ్రష్టులు గావించుటబడిరా!

నారా.—అవును. ఆపెద్దమ్మ భద్ర బాహువుకాడ.

భాను:—(అశ్చర్యముతో) భద్రబాహువా! ఆకనిఃసూత నట్టిగతి పట్టినదా!

నారా—అవును. వాడు నాకడ కొకనాడువచ్చి యిట్లు కాలుకుంటుంటున్నాడు. “ఓయీశర్మ! తొలిపుట్టువున నీవు బంకమట్టిమొద్దనై యుండువు. వీలయిన, కుప్పరిచేరి బంకమట్టిమొద్ద జ్ఞానజ్ఞానమునకు రూపమున మా ర్పించునట్లు, కాలానుసారముగ నీవును నీస్వామిమనస్సున కెక్కుటకు వేషముల మార్పుచుండువు. స్వరూపసంరక్షణ మొనరించునలమును కడిబంకమట్టి త్రోసిపుచ్చువిధమున నీవును మానవున కావశ్యకములగు నాత్మగౌరవమును, హృదయకారుణ్యమును విడనాడి, నీతి నియమ విహీనుడనై వర్తించుచుండువు.” వానిపరుషవాక్యముల నింతవఱకు మ్రొంగియుంటిని ఈనాటికి ననుయమమైనది. ఆభద్రబాహువును, వృషభశేషము మొనరించువానిని మిహిరగులునకుఁ జూపితిని. ఆతఁ డాచతువులనన్నింటి గాయపఱచి, భద్రబాహువును కొకసాగరమునముంచి, తాను వినోదపీచికలఁ జేరియాడెను. అప్పుడే భద్రబాహువుననైకము బంధించి, దేశభ్రష్టుఁ గావించితిమి. నారాయణశర్మ జోలికి వచ్చినవారిగతి యంతయు నిట్టిదే యని నమ్ముము. ఎప్పుడో యొకప్పుడు నేను వారల మట్టుకెట్టికాని వదలను. ఎవరైననేమి; నాజోలికివచ్చుట కొఱవితోఁ దలగోరికొనుటవంటిదని తలంపుము.

భానుగుప్తుః దేమియుఁ బలుకలేదు. “అహ! ఈనారాయణశర్మ కిరాతుఁడుగా నున్నాడు. ఈదుష్టనిక్రూరకార్యములు కొనకెక్కినది. నేను గుర్రరాజన్యలయొడఁ జేసినద్రోహమునకు ఫలముగ నిప్పు డీనరాధమునిచేతఁ జిక్కియనదనై మిణకరించుచున్నాను. ఈపీడను ద్వారలో వదలించుకొనలయును. అహ! అకన్యాశిరోమణి, ఆసాధ్యమస్వలి పడునిడును తెట్టిపోకదా! కొంతిచేతినుడుదాకుమువలె, క్రూరుజటిలకర్తుఁడును న్యాయాన్యాయవిచక్షణవిహీనుఁడు నగునారాయణశర్మ కనసౌఖ్యదేవత కామదిరాక్షిమానమును బలియియ్యకపోడు” అని యాతఁ డనుకొనుచు నడచుచుండెను.

అంతలో నాతని కొకయోజన తట్టెను. “కర్తా! నగరాస్వేషణము ముగిసినదా!” అని యడిగెను. “అయినది. మాధవికుటీరమును మాత్రము రోయలేదు. కులాభిజాత్యసంపన్నుడని గర్వించు బాలానిత్యుడు మాలయింటఁ దలదాచుకొనునా!” అని నారాయణశర్మ యుత్తరమిచ్చెను. భానుగుప్తుని నయనముల నాకాక్ష్యోతి ప్రజ్వరిల్లెను. “పరమేశ్వరా! నీమహిమ యనంతము. సంక్తుతిపాత్రము” అని భానుగుప్తుఁ డనుకొనెను. కాని నారాయణశర్మ భానుగుప్తునియానందమును గమనింపలేదు.

వారు రాజప్రాసాదమును దాసిరి. ఇద్దఱును మానముదాల్చి పోసాగిరి. అప్పుడు వారివదనముల లేనిగాంభీర్యభావ మొకటి పొడకట్టుచుండెను.

ఆటవతరంగము.

సోదరునిశోకము.

సాధారణముగఁ దోరమానమిహిరగులులు వట్టనుభ్యాన్నమున నిద్రించుచుందురు. కాని యాదినముమాత్రము వారు వాడుకఁ దప్పించి మేలుకొని యుండిరి. వారివదనములు దురంతపరితాపముద్రితములై యుండెను. భరస్పరవిరుద్ధములగు మూఁడుభావములు మిహిరగులునిఁ బెనవైచుకొని యుండెను. పినతండ్రి యదృశ్యమునకైన విచారమును, పినతండ్రి హంతకునిపై నుదయించిన ప్రతీకారేచ్ఛయు, భూమకాన్వేషణార్థము చనినభానుగుప్తుఁడొనరించు నాలస్యమునకైన యాతురమును మూర్తులఁ దాల్చి యాతని హృదయమునఁ జిందులు ద్రొక్కుచుండెను. తోరమానుఁడుకూడ సోదరవియోగవ్యథాభివ్యుండై యుండెను. దీర్ఘనిశ్వాసవ్యాకులముఖునిఁ దోరమానునిదివఱ కెవ్వరును జూడలేదు. ఆతని మానసపీడియందు భూమకుని విగ్రహమే పొడకట్టుచుండెను. ఆతఁడుకూడ మిహిరగులునిబగిది వివిధభావములకు లోనై యుండెను. భూమకుఁడు మరలఁ దనకన్నులకుఁ బండువుచేయునో చేయఁడో యని యాతఁడు తహతహవనుచుండెను.

నారాయణశర్మభానుగుప్తులు తమకంటఁబడినతోడనే, రాజభటు లానంగలిని తమప్రభువులకు విన్నవించిరి. వారు పచ్చుటతోడనే తమకడకుఁ బంప నాజ్ఞ చేసి, సమాచారమును కీర్తనముగా విరుతలంపున హాసమునకుపద్వి కూర్చుండిరి. రాజనగరును డాయులఁచి, నారాయణశర్మభానుగుప్తుల హృదయములు తటతటబాగుచుండెను. అట్టిఘోరవార్తను వారు తమదొరకెట్లు విన్నవించుగలరు! మనరాజతోరమానుఁడును, యువరాజుమిహిరగులు

చును, కృపాదూరులగుటఁ బ్రసిద్ధము. మీఁదు మిక్కిలి తమచెవులకు తెగ టుగనుండువార్తలఁ దెచ్చువారిని వారు ముక్కలుముక్కలుగాఁ దఱుగుట సామాన్యము. కాన, నాయనంగతకార్యము నొకనిపై నెట్ట ముఱియొకఁడు చూచుచుండెను. నారాయణశర్మ భానుగుప్తులు తమకుఁ దాము తప్పించుకొనఁ జూచుచుండిరి. ఆమాయావు లాతరుణమున న్వకార్యసాధనముకొఱ కొం డోరులపై మిథ్యాసురాగములఁ బ్రకటించుచుండిరి. “ప్రియమిత్రమా ! నారాయణశర్మా ! నీచాతుర్యమును జూపుటకు నమయము వచ్చినది. ఈదారు జోదంతమును యుక్తియుక్తముగ వారి కెఱుకవఱుచుకొనినకుఁ గలదని నాకుఁ దెలియును” అని భానుగుప్తుఁ డాతనిచెవిలోఁ జెప్పెను.

నారా.—ననుమ నాకేమి సంబంధ మున్నది? అప్రసిద్ధి నియోగింబఁ బడనవాఁడవు నీవుగదా ! సాధించినవాఁడవు నీవు. ముందుగా నీసమాచారమును వారిచెవుల పై ది, నీకు వచ్చెపులనారములను నేనేల వేయించుకొనవలయును ! నిజముగా నా కట్టియీను లేదునుమా !

భాను.—నారాయణశర్మా ! ఒక్కమాట వినుము. మనదొరలు కటిక రక్కసులని నీకు విదితముకదా ! ఇట్టి విషాదవార్తలఁ గొనివచ్చువారల నుఱు మాడుట వారికాచారమనికూడ నీకుఁ దెలియునుగదా ! స్కాందగుప్తునిచేఁ బరాజితుడైవచ్చి, యానంగలిని మనరాజున కెఱింగించిన, అనిర్భాగ్యుఁడు హూణసేనాని కెట్టిగలిపట్టినదియు నీకింతలో మఱిపునవ్వెనా ?

నారా.—రాలేదు. కాని ప్రియమిత్రమా ! నీకువలెనే, నాకుఁగూడ నాప్రాణములు రీపులని నీకు మఱిపునకు వచ్చెనా ?

భాను.—అందులకుఁగాదు. మనరాజులకు నీవాతరంగికమిత్రుఁడవు. నాబోఁటి సామంతరాజులకంటె, నీబోటివారలకు వారికడ నెక్కువ చక్రవం దును. చొరవకూడ నుండును.

నారా.—బాగున్నది ! అప్పదరిద్రుఁడగు నాయుట్టి బానిసీఁ డెక్కడ? నకలైశ్వర్యనంబునుండగు నీయట్టి సామంతరా జెక్కడ? దోమకు దంటి

నక్కడిపోలిక ! నీ ప్రాణములతోలియైతిని, రాజభక్తిగముపేతులగు నీ ప్రజలు
లిరుగుఁబాటానరింతురేమో యని చూచులు వెనుదీయుదురు. వెనుకముందు
యోచించికాని వారు నీతోలికెరారు. కాని, నానిషయ మట్టిదికాదు. నా
ప్రాణము లొకవక్కయైనఁ జేయవు. నేను చచ్చిన ఎవరికోమి నవ్వమో
ఎప్పుడనుకొనిన నవ్వదు వారు నాప్రాణముల హరించుట కెట్టియాటంకము
లేదు.

భాను.—కాని, యొక్కవిషయము యోచింపవైలివి. నన్నుఁ జంపిన
యెడల, చూచులకు మఱియొకరాష్ట్రము హస్తగతమగును. వారిని పం-
పెక్కఁగలదు. కాని, నిన్నుఁజంపిన వారికిఁ జిల్లిగవ్వయైన దొఱకదు. అది
యటుండ, నిన్ను హతమార్చిన, నీయట్టి నదివశిఖామణి వారికి మఱిక్కడ
లభించును !

వారిరువురును దంబాచారులు. ఈవిధమున వారెన్నఁడుగాని భాషించి
యెఱుఁగరు. ఇప్పుడు వారు తమ ప్రభావములకుఁ జేదఱికము గప్పించుకొనఁ
జూచుచుండిరి. భానుగుఱ్ఱుఁడు నారాయణర్షయొడఁ దనవాక్సాకుర్యము నం-
తయు వినియోగించుచుండెనుగాని; ఇట్టివిషయములకుఁ బట్టుకొవ్వయగు
నారాయణకర్తమాత్ర మాతని మామూజాలమునఁ జిక్కఁ తప్పించుకొను
చుండెను.

కడ కాతఁడు భానుగుఱ్ఱుని ప్రార్థనాధికములకు విసుఁగొంది “భాను
గుఱ్ఱా ! కడుపారఁ గన్న విడ్డను తల్లి మోయక విధిలేదు. తనవిడ్డను మోయు
టకుఁ దన కిష్టములేదని చెప్పి, ఇతరులభుజములపై కెక్కించుట యెట్లుందునో
యింతుక యోచింపుము. ఈసంగతిఁ గనినది నీవు. కాన, మోయవలసినవాడవు
నీవు. అయ్యలపై మోపుట న్యాయముగాదు.” అనెను.

నారాయణకర్త నిఁక బలవంతపెట్టుటవలన నుపయోగములేదని భాను
గుఱ్ఱుఁడు గ్రహించెను. చూడఁనుండుకీడునకై చూతఁడు న్యాయుఁడై యుం-
డెను. మనస్సు మనఁకులో లేనందున వారిద్దఱు ముగులలో నడుగునైచుకొనుచు

నడచుచుండిరి. ఇంతలో వారు ద్వారమును దాసిరి. తోడనే ద్వారపాలుఁ డొకఁడు వారిఁ జేరి “మీరు త్వరలో రావలయునని దొరగారియాజ్ఞ. మహా రాజాను యువరాజును హఠాఁగమునం దున్నారు. మీరై నిరీక్షించుచున్నారు” అని చెప్పెను. .

“సార్వభౌమునానతి మీఱుదుమా?” అని వారు నడక వడిని హెచ్చించిరి. కాని యప్రయత్నముగ వారికాట్లు వెనుకాడుచుండెను. వారు ద్వారమును దాటి లోనికిఁ బోవుటతోడనే, తోరమానమిహిరగులులు వారి కంటఁబడిరి. నారాయణశర్మ భానుగుప్తులవ్యాదయములు భయకంపితము లయ్యెను.

“ఏమి సమాచారము?” అను ప్రశ్నవాక్యము తండ్రికుమారుల కంత ములనుండి యొకేమారు వెలువడెను.

“సార్వభౌమా! ఈదాసుని మన్నింపవలయును. అయ్యో! మహా రాజా! వీరసింహుఁడు, రాజచంద్రుఁడు, వదాన్యశీఖరుఁడు, సత్యసంధుఁడు, మనభూమకుఁడు మనకు లేఁడు” అని భానుగుప్తుఁడు గద్గదస్వరమునఁ బలికెను.

తోరమానునకు నెత్తిపైఁ బిడుగుపడినటు లయ్యెను. “ఏమీ! ఏమీ! నాకమ్మఁడు లేఁడా? నాకమ్మఁడు మరణించెనా? అయ్యో! అయ్యో!” అని యాతఁడు శోశోపహతుడై సింహపీఠినుండి క్రింది దొర్లి మూర్ఛ మునిఁ గెను.

భానుగుప్తునివలకులు మిహిరగులునిచెవులకు ములుకులవలె నుండెను. జనకని యవస్థ కాతఁడు మతి గోల్పోయెను. ఆతఁడు కాలాంతకునివలె ముండి పడుచుండెను. “కుమరులారా! మహాసీయుఁడు నాజనకుఁడు క్రిందఁబడి యుండ, మొద్దులవలె నిలువఁబడియున్నారా?” అని యాతఁడు గర్జించుచు లేచి, నారాయణశర్మ భానుగుప్తులఁ దన్నుపైఁ దన్ను యొగసి యొగసి తన్నెను. వారు నోరెత్తక బెబ్బలు లిసిరి. అంత వారు మూవురు తోరమానుని లేవఁదీసి.

సేంహవీరినుంచి, శీతలోదకముల నాతనివదనమునఁ జల్లి నేదదీర్చిరి. తోర మానుఁడు పెట్టెగా తెచ్చులు విచ్చెను. అతని శోకము ముంచుకొనివచ్చెను. “అయ్యో! భూమికా! అయ్యో! నాసోదరా! అయ్యో! భూమికా! నీయగ్రజాని వీడిపోయిలివా! అక్కటక్కటా! నాతమ్ముఁడు కాలగతికొంది నాఁడు. అయ్యో! మాయయ్య మరణించినాఁడు. ఆహహ! నాకల్లి భరమ వదించినది. ఇప్పుడు నాతమ్ముఁడు చచ్చినాఁడు. నేనుమాత్ర మింకను జానక నదవీనుఁగునై యున్నాను.” అని యాతఁడు కలవించుచుండెను. కన్నీ రాతని నేత్రములనుండి కల్వలుగట్టి పాటుచుండెను.

తోరమానునిదిలాభములకు వారిహృదయములు చలించుచుండెను. ఇంకకుముం దెన్నఁడుకాని యాతఁ డాదిధముగా శోకసాగరమున మునుకలు పేయుటను వారు చూచి యెఱుంగరు. గుప్తచావాసంగ్రామమున నాతం డొకప్పు డెనుబదిపేలనైనిశోక్తములఁ గొల్పొయి కరాజితుఁడయ్యెను. కాని యాతఁ డాపరాధవమును బూరికిఁగొనక ‘ఇప్పుటికిఁ బోయి, మఱువత్సరమున వత్తము’ అనిమాత్ర మనెను. అంతటిధీరుఁడు తోరమానుఁ డిప్పుడు పసిఁగొండు వలెఁ గంటికిఁ గడవెడుగా నేడ్చుచుండెను.

తనతండ్రి పరిదేవము నారయొకొలఁది మిహిరగులుని యాగ్రహ విశాచము చెలరేగి, దానికిఁ గారకులగు నారాయణశర్మ భావుగుప్తులపైఁ బడెను. “ద్రోహులారా! దున్నలవలె నిలువఁబడి కన్నులుపండువుగ నాజన కునిడుఃఖిలాభముల నాలకించుచున్నారలా!” అని యాతఁడు గర్జించుచు, నారాయణశర్మను గాలితో నొక్కతన్న తన్నెను.

నారాయణశర్మ యాదెబ్బకు నంతనమున నుప్పొంగుచు “ఆహహ! ఏమి నాయదృష్టము! ఇంతవఱకు నన్ను దమ్ముటకు దేవరవా రనుగ్రహించినవారుగారు. నాభాగ్యమే భాగ్యము. ఈదినమే నుదినము” అని ప్రస్తుతించుసాగెను.

ఇచ్చకాలమారి యగు నారాయణశర్మ స్తులివాక్యములకు మిహిరగులుఁ దుగ్గుడై చటచట పండ్లుగొలుకుచు “అయిన, మిగిలియుండుతన్నులు లెనుము” అని యాదనీ టెక్కముక్క యాదనీయక యెగిసియెగిసి తన్ను సాగెను. చనదభములఁ బ్రగ్రహించి, నారాయణశర్మ భానుగుప్తులు కొలువు కూటమువదలి యావలఁబోయిరి.

నోరమానుడు తన్నులు తుడుచుకొనుచు “కుమారా! భూమకుఁ డెందుచే మరణించెను? ఆతనిశవ మెచ్చట?” అని యడిగెను.

“ఆతెలివిమాలినకుంక లావిధము చెప్పలేదు. ఓరీశర్మా! ఓరీభానుగుప్తా! ఓరీగాడిదకొడుకులారా! ఎక్కడపోయితిరి?” అని మిహిరగులుం దలచెను.

“చిత్తము. మహాప్రభో!” అని వారు వినయాంజలులై కొలువు కూటమునఁ బ్రవేశించిరి.

మిహి:—అలాగా! మాకు వార్తల నివేదించుట! శవము వెచటఁ గాంచితిరి? ఇప్పు డెచట నున్నది?

భాను:—సార్వభౌముఁడు సోదరమరణమునకై చలించుటను మేము వినరాదని, దేవరవారు మమ్ముల నావలఁబో నాజ్ఞ చేసినందునఁ బోయితిమి.

మిహి:—పలుగాఁకీ! అధికప్రసంగము నేయకుము. సార్వభౌముని సంతాపవాక్యములు మీకు సంగీతారావములా యని ప్రశ్నించినందులకు, మొదలే నిజోదంతమును గప్పిపుచ్చుకొనుచున్నారలా?

భానుగుప్తుఁ డందులకు వినమితస్వరమున “దేవా! దేనినిగాని కష్టి పుచ్చవలయునని నాతలరపుగాదు. బీడునందలి పామబావియందు భూమకుని శవము జూచితిమి. దానిని మోసికొని నాభటులు వెనుక వచ్చుచున్నారు” అని మనవిచేసెను.

మిహిరగులుండు క్రుద్ధుడై “నీభటుల! నీభటు లెవరోయి?” అని గడ్డించెను.

భాను:—దేవరవా రనుగ్రహించి నాయథీనమున నుంచినభటులు.

భూమకునిశవముతో భటు లింతలో వచ్చిచేరిరి. నారిచూపులు విచారభరితములై యుండెను. వారు కొలువుకూటము ప్రవేశించి, పాడెను శవమును మహారాజుమొందుంచి, చేతులుగట్టుకొని నిలువబడిరి.

తోరమానుడు లేచి యాశవముపైని వలంపను చీసెను. అదృశ్య మాత నికి దుస్పహమై యుండెను. “అయ్యో! అయ్యో! నాభూమకుఁడే! నా కూర్చితముఁడే! నాయనుఁగుసోదరుఁడే! నుదియములేదు. నుదియములేదు” అని యాతఁ డాక్రందన మొనరింపసాగెను. ఆతఁ డాపీఁకుఁగు నారింగన మొనర్చుకొని యేడ్చుచు, ఉష్ణాశ్రుధారల నద్దాని కభిషేకము నేయుచుండెను. ఆశోకమయరంగమును జాడఁజాలక భటులహృదయములు బీటలువాటు చుండెను. వారిసేత్రగోళములు బాష్పవారిచే నిండిపోయెను. భానుగుప్త నారాయణశర్మలు కన్నులకు లేనినీరు తెచ్చుకొని, బావురుచుని యేడ్చుచు దోరమానునిదుఃఖారావముల నధఃకరించుచుండిరి. మిహిరగులుఁ డొక్కఁడు మాత్రము తొణఁకక నిలిచియుండెను. ఆతఁడు కంటఁ దడివెట్టలేదు; కాని భూమకాంతకునియొడఁ బ్రతీకారేచ్ఛమాత్ర మాతనియొడఁ దానురతంబర లగుచుండెను. ఆతఁడు భానుగుప్తనారాయణశర్మల దొంగయేడ్పుల గమనించి “మీరందఱు పొండు. సార్వభౌముని వీడిపొండు. తెలివిగలిగి బ్రదుకఁదలం చినయెడల, మీ రీదినము నగరునకు రాకుండు. నేను పిలంచువఱకు రాకుండు. ఒకగంటతాళి నారాయణశర్మమాత్ర మిచటికి రావలయును” అని యాజ్ఞ చేసెను. చపలచిత్తుఁడును, క్రూరకర్తుఁడు నగుమిహిరగులునిస్వభావము నెఱింగినవారందఱు, ఆతనినోట నామాట వచ్చుటయే తడవుగా నాచోటువాని తెలివవచ్చిరి. భానుగుప్తుఁడు తనభటుల కానాఁడు విచ్చలవిడిగాఁ బోవ నాజ్ఞ చేసెను.

భటు లాతనిముదలకు నంతసించిరి. వారు తెరిగిపోవుచు నీవిధమున భాషించుకొనుచుండిరి.

ఒకఁడు:—ఈముసలిరాజు సోదరునిమరణమునకై బావురుమనియేడ్చు నని నేను కలనైనఁ దలంచియుండలేదు.

ఇంకొకఁడు:—నేనుమాత్రము? కాని యువరాజు జాతిబొమ్మవలె నిలిచియుండునని నేను భావించలేదు.

వేటొకఁడు:—అన్నింటికంటెఁ జిత్తముఁ గంటిరా? అప్పుట్టుదొంగలు తమకొంప మునింగినట్లు విలపించినారు.

ఇప్పటికి వారు నగరునీడి చాలదూరము వచ్చియుండిరి. విశ్వంఖలా వృత్తిమై యుండు భటులందఱు తాతనిమాటలకు దిక్కులు పిక్కటిల్లునట్లు నద్దిరి.

భానుగుత్తనారాయణశర్మలు నగరుబయటికివచ్చి నిలిచియుండిరి. నిర పాయమగుత్తదేశముఁ జేరువఱకు, నోరుదెఱచుటకు వారికి దిటపు చాల కుండెను. మూఁగనాఁగిళ్ల వలె వారు కాలుసాగించుచుండిరి. ఎంతయోదూరము వారిట్లు నడచిరి. “నిరంకుశులగు వారాణరాజసేవనము నానాఁటికి దుర్భర మగుచున్నది. లేకున్న నీయువరాజు మనలఁ బ్రహరించుట నేమనుకొవలయు?” నని నారాయణశర్మ ప్రచుకెను.

భాను:—అది నీవిషయము. ఆతనిచే దెబ్బలు తినినది నీవుకదా!

నారాయణశర్మముఖము జేపురించెను. “ఓహో! ఆందులకు నీవు సంకపించుచున్నాడవా? సీకుఁగూడ దెబ్బలు కావలయునా? ఒక్కమాట చెప్పినఁ జాలును. సీకుఁగూడ బహిరళాష కాంగలదు” అని నారాయణశర్మ లేదరించెను.

భానుగుప్తుఁ డింక వేళాశోభమును గట్టిపెట్టి “శర్మా! నీవంతటి కర్క శుఁడవు గావని నాకుఁ దెలియును. నిజమాడిన నిష్ఠురము నహజము. నేను గూడ నీతో నమానముగఁ దన్నులులింటిని సుమా!” అనెను.

నారాయణశర్మ కాంతుండై “అవును. అట్లునుము. నీకును మంగళహార తులైనది. నాకంటె నీశ యొక్కవదెబ్బలు పడినవి” అనెను.

అపఘటలకు భాసుగుప్తుఁ డొడుఁగఱచుచు “అటులే యనుకొనుము... ఇతఁడు నీకేమి పనియున్నది?” అని ప్రశ్నించెను.

నారా:—ఇంతలో మఱచిరివా? ఒకగంటకాళి, కొలువుకూటమునకుఁ బోవలయును.

భాసు:—కొనాను. మఱచిరి. శర్తా! ఇంతకు నీయదృష్టము మంచిది.

నారా:—అదృష్టమా! నేఁడు యువరాజసందర్శనమునకుఁ బోవుట కంటె ముక్కుపట్టుకొని యొకసంవత్సరమైనను మూలఁగూర్చుండుట మంచి దని నాయభిప్రాయము.

భాసు:—నిజము. ఇంకఁ బోయివచ్చెద.

నారా:—నాకును నెలవు.

వారిద్దఱ తొకరినొకరు వీడి, చెరియొకదారిఁ బోయిరి. నారాయణ శర్త వెనుకకుఁ దిరిగి రాజప్రాసాదమున కభిముఖుడై పోయెను. భాసుగుప్తుఁ డొకరహస్యమార్గమునకుఁ దిరిగి, తన్నెవ్వరైనఁ జూచుచున్నారో యను శంకతో నడుగడుగునకు నలువైపుల చిక్కిరిచూపులఁ జూచుచుఁ బోవుచుండెను.

—

ఏడవ తరంగము

జీగ కుటీరము - ఆగంతకుడు.

నాటియవరాహమున భానుగుప్తనారాయణకర్తలు భూమకునిశవ
ములో నగరునకు బోవునపుడు, మాతంగిమాధవి, యుజ్జయిసియందుఁ దన
పనిఁ జూచుకొని యింటికిఁ దిరిగివచ్చుచుండెను. ఆమిడియెండలో నంతగా
నెవ్వరు నడచుటలేదు. తమ్మటపుధ్దని విని పంచమాంగన మాధవిరాకసు
గ్రహించి, ఆకొందఱునూడ బయటికిరా వెతిచుచుండిరి. ఇంకశముందుకంటె
మాధవి మొగ మిప్పుడు మార్పువెదియుండెను. నిన్నటివఱకు విచారసాగరనిమ
గ్నయై యుండినమాధవి నేడు సంతోషంబు నిడులాడుచున్న ట్లగపడు
చుండెను. కాని, కిందలాడు నాసాధ్యమొగ మేలాకో పరితాపరేఖామిలి
నమై యుండెను. ఈ మాతౌట్లుగా నడచుచుండకంటె నామె నేడు మఱింత
చుఱుకునాఁ గాలు సాగించుచుండెను. కారణము విదితము. ఇంటికడ నిన్నా
ళ్లుగాఁ దనకొఱకు వేదియుండునా నెవ్వరును లేరు. చీకటితోనయై పాడు
వాటియందు నాజీరకుటీరమును గొముదీకాంతుల వెనింగించునా నెవ్వరును
లేరు. కాన నామె సామాన్యముగా జనావాసములవెంగటనే తారాఁడుచుం
దలము గడపుచుండెను కాని, యాదిన మామెకుటీరమున బాలాదిత్యుం
డున్నాఁడు. బిడ్డకై పరుగిడు భారతమాతవలె, నతిత్వరితగతి మాధవి స్వకుటీ
రాభిముఖయై పోవుచుండెను.

దఱిలేనిసంతోషవారిధి ముకుళిండుచు, మాధవి మైమఱచియుండెను.
మైమఱచి యథారీతి తమ్మటమును గొట్టుటకూడ మానెను. దీర్ఘలాంచనా
నిమగ్నురాలగు నాకడకాలివనిత యప్రయత్నముగ ఆస్తికులగుపౌరులను

దరిసి, వారిముక్తిమార్గమున కడ్డుతగులుచుండెను. అవీధియం దవ్యధు కొందఱు నైనను పోవుచుండిరి. అన్యమనస్కులగు నామె వారిగతికిగూడ నవ రోధము గల్గించుచుండెను. కడ కామె యొకనైనను నినునైఁబడెను. తోడనే యామె తనస్వదమునకు, తెలివిమాలినవని ప్రాన్యడి నిలిచెను. తాను తప్పెటఁగొట్టుట మానుటయ్యుం, బలితయగు తాను సదాచారుల నెందఱో నమీపించి పరితలఁజేసి తానుగూడ లేనిపాపమును మూలకట్టుకొనుటయు వృథాకుం దెచ్చుకొని చింతించుచుండ నింతలో నానైనికు లామెపట్టి నాకర్పించిరి.

ఇరువదినుందినైనను మూపురకైదీలఁగిసికొని పోవుచుండిరి. ఆబంధి తులముఖములు వననాచ్ఛాదితములై యుండుటంజేసి వారిని గుర్తింప నక క్యమై యుండెను. వారి నెఱుంగుటకు మాధవికి వ్యవధిలేకుండెను. ఆమె ప్రమాదవశమునఁ దాఁకిననైనను, ఆమె యంటరానిదని యెఱుంగుట తోడనే యుగ్రహోదగ్గుడై యామెచేతయందు చీపురుకట్టను లాగుకొని యామెవీపుపైఁ దబదబ మోదెను. పాపము, మాధవి బాధ కోర్వఁజాలక పెద్దపెట్టున రోదన మొనరింపఁపొగెను. ఈదురాగతమునకు బంధితులలో నొకఁడు “అయ్యో! పాపము. అబల యెవ్వరో యెప్పుడున్నది. ఆఁడుదాని పైకి జేలికెత్తుధీరుఁ డెవఁడో?” అనెను. అందుల కానైనను, కొవతామ్ర ఘ్నడై “ఆఁడుదికాదురా. చండానిరా!” అనెను. “చండానిరాయా? చండానిమాత్రము ఆఁడుదికాదా? ఆమెకూడ మనవంటి మనుష్యురాలియే కదా! మణుజున్నమున మనముకూడ నామెవలె బుట్టుదుమేమో! కైన పరమాత్మ యేమి నెలవిచ్చివదియుం దెలియునా!” అని యాబంధికుండు పలికెను.

“మీకైనపరమాత్మను గంగలోఁ జ్రోయుము. ఆపాపివ్యక్తై నునివలననే, విన్న చారవల్లిపర్వతములఁ జ్రోయుట! తెలియునా!”

“ఏమి నీయజ్ఞానము! అయ్యో! పాపము.” అని బంధితుడు భద్ర బాహువు పలికెను.

“ఓరీ! పాపపుణ్యములమూట నింట విప్పుకుము. ఇంక నీయధిక క్రమం గమలం గట్టిపెట్టి కాబంకదల్చుము.”

వారు నడివసాగిరి. ఆబంధితు లెవరైయుండురా యని మాధవి యించుక గమనించెను. అందొక పనితావిగ్రహ మామెకుఁ బొడకట్టెను. ఆస్త్రీవ్యక్తిముఖము పూర్తిగాఁ గప్పుబడియుండుటచేఁ గొంచెమైన నగపడుట లేదు. మూడవబంధితుఁ డాయువిద నానుకొని నడచుచుండెను. మందగమన మునఁ బోవునాతఁడు శోకభారమునఁ గ్రుంగియున్న ట్లుండెను. మందభాగ్యులగు నాఖైదీలను మాధవి గుర్తించునంతలో వారామెచూపుకు మఱుంగై పోయిరి. నాటిసంగతులఁ దలపోసికొనుచు నామె జీర్ణకుటీరమునకుఁ బో సాగెను.

కడపపై నమంగిడుటయే తడవుగా, మాధవి నాటివార్తలఁ (దనకుఁ దెలిసింతవఱకు) బాలాదిత్యయశోధర్తలకు వినిపించెను. మార్గమధ్యమునఁ దనకైనపరాధవమును, బంధిలయుదంతమునుగూడఁ జెప్పెను. అబలాజనమును నైతము ఆరవల్లపర్వతములకుఁ బంపుచున్నారని విని, బాలాదిత్యుడు నొచ్చు కొనెను. “అకటా! నామాతృభూమియవధ్ధ యెంతకు వచ్చెను! నాతోఁబుట్టువుల మానధనము దక్కుటలేదుగదా! ఓభారతజననీ! అబలాజనములఁ జెలుచు, సీహూణికాచముల నేమిచేసినను దోషముండునా?...వారిని చూపించు టెందులకు! ఇప్పుడుకూడ నుజ్జయినగరమునందు హూణబక్ష పాతు లెందఱో కలరు. హూణులు క్రజలయందలి వర్ణవిభేదముల రూపు చూసిరి. స్వకులధర్తములకుఁ గట్టువడి యుండువారలను, కడకు రాజబంధవు లనియైనఁ బాటించక, హూణులు శిక్షించుచున్నారు. మాధవి! ఆతరుణి యెన్నతైయుండునో ఊహాబలముననైనఁ జెప్పఁగలవా!” అని బాలాదిత్యుఁ డడిగెను.

“అయ్యో! ఆవ్యక్తి యింతకును స్త్రీ యగునాకాదా యనికూడ నే నంతగాఁ జూడలేదు. వేషమునుబట్టిమాత్రము నేనుహించితిని. తైదిలకంద తు ముంగులుండెను. కాని వారిలో నొక్కనిమాత్రము నిర్ధారించవగును. అతఁడు భద్రబాహువు. నీనికిఁ సంగయులేదు.”

“ఏమీ! భద్రబాహువా ! ఓభద్రబాహూ ! నీకుఁగూడ నారవల్లి పర్యంతప్రవాసప్రాప్తియీ?”

యశో:—సంతాఁమున కిది సమయముగాదు. ముందు మన మీసర కమునుండి బయటఁబడును పాయముఁ జూచుట సమంజసము, నాత్తక్షేమం కరముగదా!

మాధవి:—అవును. ట్లుచేయుట మంచిది. సురక్షితస్థానముచేరుట మంచిది. కాని యీకత్తు పశుంభూ నశకనిండు. శూశరము పోవగును.

బాలా:—నే నెచటికిఁ బోగలను? నన్నాదిరించువా రెవరున్నారు? చూచుకొను వీర్యకారి. అతనిమిత్రులు పెక్కురు. సామంతులు చలువురు. సైనికులు కాలింకరులు. శిక్షలు నరకప్రాయములు. మగధపాత్రాశ్వుమునకు నేను రాజానైయుండియుం దలదాఁచుకొనుట కచటఁ దావు దొరకదు. ఇంక నెక్కడికిఁ బోదును?

యశో:—ప్రభూ! మాటువేసములఁ గాననిదేశముల కేగి, యిచటి యిడుమలు తప్పించుకొని సుఖముగా జీవించుచుండుము. ఇదియే నాయువ దేశము. ఒకసెలతాళి వర్తకనాక యొకఁటి బ్రోచినుండి కేరళపుత్రమునకుఁ బోనున్నది. కస్తూరి, ఇంగువ, మొకమాలులు, చిల్లరసామానులు మొదలగు వానిఁ దీసికొనిపోయి, వానికిమాటుగ నారికేళములు, అల్లము, వాసనద్రవ్య ములు మొదలగుసామానులు మార్పుకొని తిరిగివచ్చునట. ఉజ్జయినివచ్చు నపుడు మార్గద్రవ్యమున నే సిసంగతి వింటిని. అనౌకనెక్కి నీవు కేరళ పుత్రమునకుఁ బోవుట మంచిదని నాయభిప్రాయము. అభూమి వసుమతి. ఆధారుణి కల్యాణాత్మకము. ఆరాజ్యము సౌందర్యనిలయము. ఆరాజ్య

ధీశులు ధార్మికభీరులు. అందలిప్రజలు సుచారితులు. ఆమేదిని సర్వసమ్యక్ సమన్వయము. అసైన్యము పరాక్రమ మద్వితీయము. అజైత్యము చాతురీ ధరీణులు. అనావికులు సాహసులు. ఆరాజ్యవాణిజ్యము నలుమూలల వ్యాపించియున్నవి. అందలి గౌరవానివహములు ఆరేబియా, వైనా, సుమత్రా, బావా, బలి, కాంభోజదేశములకుఁగూడఁ బోవుచుండును. ఆరాజ్యమున ముందు శిఖలలోడను వెనుక ముఱులలోడను నుండుపురుషు లున్నారట. అందలియువకులు విచిత్రస్వభావతై గాంధారదేశయవసులఁ బోలియుండు రట. ఈరీతి నచటిజనుల స్వభావాచారములఁ బరికించుచుఁ గాలము గడపు చుండనగును. వేదప్రయుక్తములును, ఉపనిషత్సహితములు నగుదేవాలయము లాధరణియుతట నిండియున్నవి. అచటిప్రజలు ఎద్దుని, జైనునిఁ గూడ నారాధింతురట. క్రైస్తవులు, యూహునియులను నచట నున్నారని కొందఱుండురు. ఇక నచటి యుద్ధభటులవిషయమా ? వారివర్ణనము చర్వితచర్వణ మగును. ముంజేలికంకణమునకు ముగిసేమే! అసమానవిక్రమ సముద్భుతగు మీశ్వారుడు సముద్రగుప్తుఁడు సయితము, ఉగ్రసేనపాలకుని జయించినతఱిఁ బడినకప్పముల స్పరించుకొనిన, వానిలపరాక్రమాతిశయముల నీవే యూహింపఁగలవు.

బాలా:—అవును. అయ్యది యుత్తమరాజ్యము. దివ్యదేశము. కాని యశోధర్త! అచటికి నేను పోయినయెడల, మనయున్నతాళయములకు విఘాతమగునుగదా? స్వదేశమునకు ద్రోహమొనరించిన ట్లగుఁగదా?

యశో:—అట్లెలయగు ? మనప్రయత్నముల కయ్యది యెంతో సాహాయ్యకారి. కాలగతి నెఱింగినవా రెవరు? ఆధారుణీకాంతులు మన యుద్యమమున కొకవేళ సాయపడవచ్చుఁగదా! ఎంతసాయ మట్టిన మన కంత ముంచిది. హూణుల, పరాక్రమోపేతులు. వారిపరాక్రమ మనదృశము. అట్టిరక్తసమాఁకల నొకరిద్దఱు హైందవోర్విశులు జయించుట సందేహము. సంఘభావబద్ధమగు రాజమండలి వారల నాపదుదధి ముంప సమర్థమైనది.

స్వప్రాణరక్షణార్థమైన నీ ప్రయాణము, స్వదేశచారిత్రమున నూతనశకనమా రంభమున కంకురార్పణ మగునుగాఁబోలు!

బాలా.—నిజమాడిలివి. ఏమైనఁ గానిమ్ము. ప్రయాణము నిర్ధారించు కొంటిని. కాని నీవు నాతోడ రావా?

యశో:—నేనేల? ఇట నిలిచి, మనప్రయత్నములయం దప్రమత్తుఁ డనై యుండెద. ఉజ్జయినియందలివిశేషముల సెప్పటికప్పుడే నీకు జేర్చు చుండెద.

వా రీవిధమున భాషించుచుండ, బయటినుండి సన్ననియాల వారికి వినవచ్చెను. అట్టియాల జనవాసమున వినఁబడియుండిన వారద్దానిని సామాన్య విషయముగా భావించియుండెడివారు. కాన దుర్గమస్థలమగు నామాలయింటి కడ నాయాల నాలకించి, వారు చకితులైరి. వారు మాటలనిలపి, మరల నాయాలపైఁ జెవినిడి వేచియుండిరి. మరల యాల వినఁబడెను. ఇంకను సంశయమా? మానవుఁ డెవ్వఁడో ఎందులకో యాలవేయుచున్నాఁడని వారు గ్రహించిరి. వారిహృదయాకాశమున వివిధ భావవిద్యుల్లతలు మెఱసి యంతలో మాయమొందుచుండెను. మాధవి! ముచ్చెమ్మటలుపోసెను. తన యాశ్రితసంరక్షణకై, ఆందును బాలాదిత్యునికొఱకై, మాధవి తహతహ పడుచుండెను. యశోధర్మ, స్వామిరక్షణమునకు స్వరక్షణమునకు సంశయాకుల మానసుడై యుండెను. తాము బంధింపఁబడినయెడల నగుబర్యవసానముఁ దలంచుకొని బాలాదిత్యుఁడు నిర్విణ్ణుడయ్యెను. శత్రువుల కాశ్రయ మొసంగిన నేరమునకై యాసాధ్వి మాధవి చిత్రపథలకు లానై కత్తి కొక కండకాకపోదని యాతనిమది భయముదయించెను. ఆతని హృదయసాగరము నందు భావతరంగములు ఘూర్జిలుచుండెను. హతభాగినియు శరణాగత వత్సలయు నగుమాధవి ప్రాణసంరక్షణార్థము తనజీవముల సుంకువగా నిడుట తనవిధియనియు, ఇందుఁ బర్యవసానముల లెక్కకుఁ గొనరాదనియు, బాలా దిత్యుఁడు కృతనిశ్చయుఁడై, తటాకున నొఱునుండుతరవారి నూడఁజెటికి

యాగొన్న సింగపుఁగొదమవలె గుటీరమునుండి లైటికొకగంతులై చెను. మెఱపు మెఱయునంతలోనైన యాకార్యమునకు యశోధర్మ విభ్రాంతుఁడై నిలిచి పోయెను. కాని యాతఁ డంతలో బాలాదిత్యు ననుగమించెను.

ఈవిపరీతమునకు మాధవి శోకవివశయై క్రిందికొఱిగెను. “దేవాది దేవా! ఓనారాయణమూర్తి! ఈవసికందులఁగాపాడి, నాపాడుజీవములఁ దీసి కొనుము.” అని యాసాధ్య ప్రార్థించుచుండెను.

అయువకులద్వఱు కుటీరము నానుకొనియుండు సమతలమునకుఁ బోయిరి. ఎఱ్ఱనియెండలో నచట నొకమానవుఁడు నిలిచియుండుటను వారు చూచిరి. అతనిముఖముపై వలువ కప్పఁబడియుండెను. ఆమానవుఁడు వారు తన్ను డాసియుండుటను గ్రహించి, వినయాంజలియై “దేవా! ఆవసర విషయములఁ గొన్నింటిని ఏకాంతముగా మీకు మనవిచేసికొవలయును” అనెను.

బాలా:—నిన్ను నాకుఁ దెలియదు. నీవెవఁడవు?

ఆగంతుకుఁడు.—నాకంతస్వరమును గుర్తింపఁజాలకున్నారా!

బాలా:—అవును, నీవెవఁడవో త్వరగాఁ జెప్పుము.

ఆగంతుకుఁడు మాటువలుకక, ముఖమువైనివలువను దొలఁగించెను. అతనివదనము నిస్తేజమై శుష్కించియుండెను. కన్నులు గుంటలుపడి, నీడా భరమున నరమోహిల్పలై యుండెను. అతఁడు భానుగుప్తుఁడని వారు గుర్తించిరి.

తోడనే యశోధర్మ కాలడచినత్రాఁచుబగిది బుస్సునలేచి “ఓరీభాను గుప్తా! ద్రోహబుద్ధిపై యిచటికిఁగూడ మమ్ము వెన్నాడి వచ్చితివా? నీయేకాంత భాషణములు, గీకాంతభాషణములు తగులఁబడనిమ్ము! కృతఘ్నుఁడవై నీ స్వామికి మగధరాజ్యమునందు నిలువ నీడలేక చేసినదిచాలక, యానాటికి మేము కరణించిన యాజీర్ణ కుటీరమునకుఁగూడఁ దఱుముకొనివచ్చితివా? ఓరీ! చేనేతఁజేసినవని! ఫలము ననుభవించక పోవునుమా! దైవమునెదులఁ జెప్పు చున్నాఁడ. తగినఫలముఁ దప్పక యగును. ఓరీ భానుగుప్తా! నీజీవితము చిల్లి

గవ్వకైనఁ జెల్లునని సీతలంపైనచో, రమ్మ, కత్తిదూసి నిన్నుఁ గాంచుకొనుము” అని కరవలము నొలుచుండి వెంటిశెను.

బాలాదిత్యుఁ డాకనిచేయబట్టుకొని “యశోధర్మ! కొంచెము తాగుము. కత్తిదూయకుము. ఆకనిమాట లెట్టివో విందము. ఓయీ! ఇంక నీవచ్చిన కార్యము కానిచ్చి మమ్ము విడువుము” అని బాలాదిత్యుఁ డడిగెను.

యశోధర్మ కఱకువలుకులకు భానుగుప్తుఁడు విభ్రంతుడై యట్లే నిలిచిపోయెను. ఆకనిమొగము వెలవెలపోయెను. కాని, బాలాదిత్యునికాంతవచనము లాకనికిఁ బ్రజ్ఞనొసంగెను. “దేవా! యశోధర్మ కఱకువలుకుల లెక్కింపను, అవసరవిషయములఁ గొన్నింటిని, మీశమాత్ర మేకాంతముగా విన్నవింపవలయునని నామనవి. దేవా! ఈవలకు వచ్చెదరా?” అని భానుగుప్తుఁడు వేడుకొనెను.

బాలాదిత్యుఁ డందుల కియ్యకొనక “రాకాలయ. యశోధర్మ వినరాని నారహస్యము లుండనేరవు. నీవేమైనఁ జెప్పఁదలంచినచో మాయురువురి యెదుట నెఱింగింపనగు. లేకున్న సిదారిఁ బోవచ్చును” అనెను.

భాను:—చిత్తము. అట్లే కానిండు. మాయురువురసమక్షమున నావిషయముల వినించుట లెట్టియాక్షేపణములేదు. యశోధర్మ కిలమును నేను సంకయింపను. కాని లీప్రమగు నాకనిహృదయపేటికయ్యుడు రహస్యార్థమిముడదేమో యని మాత్రము తలంచితని.

బాలా:—ఓయీ! ఇంక నీవ్యాఖ్యానములఁ గట్టిపెట్టుము. ఆరహస్యములు వెలువఱుప నిన్ను మేము బలాత్కరింపము. ఇప్తమున్నఁ జెప్పము; లేకున్న వచ్చినదారిఁ బోము.

భాను:—దేవా! నారహస్యముల విలువను మీరు గమనింపకున్నారు. దేవా! మీరు నాపై దయకన్పిరిరేల!

బాలా:—భాను! ఎల్లప్పు డిట్లుండినవాడఁగఁను. కంటినిఁబొడిచి, కన్నీటిఁ గారణ మడిగెదవేల! ఇందులకుఁ గారణము నీకుఁ దెలియనిదికాదు.

ఒకప్పుడు నేను నిన్ను ద్రేమించియుంటిని. నిన్ను విశ్వసించియుంటిని. కాని నీకృతస్మానలము నాహృదయమందలి కరుణారసము నివృత్తజేసినది. నీవు నా వైరిశ్రేణి చేరి, మగధమాలవభూములనుండి నన్ను దఱిమివై చిలివి. భాను! విషహి యని. తేలిసియు ముద్దామమూఢుండునా? నియట్టి ద్రోహత్తుని యెడ ననురాగ మెవ్వని కుండంగలదో నీవే సుంత యోజంపుము.

“నిజము. దేవా! మీమాట నిజము” అని భానుగుప్తుడు విహ్వలస్వరమున బలికెను. ఆతనినేత్రములనుండి యశ్రుధార లుగలుచుండెను. ఆతఁడు తెప్పలద్దకొనుచు “దేవా! ఈదినము మేము మిమ్ము బంధింపఁ బరమంతయు గాంచుట వినియుంటిరా?” అని ప్రశ్నించెను.

బాలా:—వింటిని తరువాత!

భాను:—దేవా! కాలకింకరుండగు నారాయణశర్మను వెంటనిడికొని మిహిరలులఁ బిమ్ముల వెదుకసాగెను. పర్యవసానము తెలిసియేయున్నది కదా! వారు మిమ్ము గుఁగొనఁజాలరైరి. కాని నారాయణశర్మమాత్ర మా సమయమును జూరనిమివలేదు. ఆతఁడు తనవిరోధులనందఱు శిక్షింపఁజేసెను. ఆకాలకాశముముజోలికి బోయినవారందఱును, ఆతనికోఱల కాటునుండి తప్పించుటోలేకపోయిరి. భద్రబాహువు నర్వకాలసర్వావస్థల జైనభిగవాసుని బోధామృతి పానమునరించు పాపనమూర్తికదా! పాపము, అనిర్భాగ్యుని గూడ నారసిల్లప్వతములకుఁ బ్రవాసమందిరి.

“బేనా! నుము వినినమాట యబద్ధముగాదు!” అని యశోధర్మ బాలాదిప్యలు పరితాపమొందిరి.

భాను:—ఆతఁడో బోలేడు. ఈదారుణోదంతము వినుఁడు. రఘు పతిని, ఆతని తననూమ శి నరస్వలినిగూడఁ బ్రవాసమందిరి.

“నరస్వలిను? ఆసుమణోమలి నరస్వలికిఁగూడ నట్టియవస్థయా?” అని వారొక్కమా రసిరి.

బాను —దేవా! అవును.

"అయ్యో! ఈవము. అననాయయగు నాకన్నయ అరవల్లిపర్వత ముల నెట్లుండగలదు! భయంకరులగుచూజులకును, నాగరకతావిహీనులగు యోధేయులకును, శూరులగుక్షేచ్ఛులకు నాపర్వత మావాసముగదా! వారి వివరీతాచారములును, విచిత్రసాంప్రదాయములును చూపణకు వెంట్రుక నుండును. ఇచట చూజులు ప్రబోధకమునకు వెంటి కట్టువడియున్నారు కాని, అచటమాత్రము వారు స్త్రీల జెఱపుట కినుమంతుడైన వెనుదీయరు. ఇచటనైతము చూజులదురాగతముల నున మువ్వడవ్వదు వినుచుండుముగదా! ఆకన్యామణి నారాయణి బలవన్తరణమే యిందులకుఁ బ్రబలతార్కాణము. మానముపోయినఁ బ్రాణము బరువుచేటని యామానవతి నిశ్చయించుకొని, చితి వైకెక్కి యనలజ్వాలల కాహుతియై వీరస్వర్గముఁ జూఁగినలేదా?" అని బాలాదిత్యుఁ డనెను.

భాను:—దేవా! నిజము. వరస్వలికిఁగూడ నట్టిగతిపట్టునేమో యని నాకు నందియముగానున్నది.

బాలా:—ఆవెనుఁగూడ నట్టిగతియా? కలనైన నట్లు జరుగ నేరదు. మాలో నెవరున్నను, ఆయకార్యము జరుగఁజాలదు. శ్మత్రియకులభూషణులము మేము పుండలవలె నావల నిలిచియుండుటయు, ఉజ్జ్వలని కలంకార ప్రాయమగు నాకన్యావతంసము మానము గోల్పొవుచుండుటయునా? అటు లెన్నటికిఁ గాఁజాలదు. ఈబాలాదిత్యునిమేన నూఁదియున్నంతదాక—ఈ బాలాదిత్యునిచేత ఖడ్గమున్నంతదాక—యట్లు జరుగ నేజరుగదు. నేను శ్మత్రియుండను. మానిసీమానసరంజణము శ్మత్రియులకు ముఖ్యకర్తవ్యము. కాని, యాసీచకార్యమునకుఁ గర్తయగు నరాధముఁ డెవఁడు? నీకు మహాస్వామి యగుమిహిరగులుఁడా లేక ఆముసలినక్క లోరమానుఁడా? భానూ! ఇట్టి ఘోరకృత్యములఁ జూచుచు నూరకుండునంత సీచుండవైతివేమి?

భాను:—దేవా! ఊరకుండలేదు. కాని నేను ద్రోహిని. కృతఘ్నుఁ డను. విది యెట్లున్నను, భారతకన్యామణులు మానధనములకై ప్రాణములఁ

బలములుగా నొడ్డుచుండ, నూరక చూచునంత శిలాకఠినహృదయుండఁగాను.

యశో.—అదియే ధీరలక్షణము. ఇట్టి సీచకార్యములకుఁ దలపెట్టిన రాక్షసాధముఁ డెవఁడు? తండ్రియా? పుత్రుఁడా?

భాను.—ఇద్దఱునుగారు. వారిమంత్రి సారాయణశర్మ.

“ఏమి! సారాయణశర్మయా?” అని వారు విస్మయ బ్రబులైరి.

భాను.—అవును. ఆబ్రహ్మణచండాలుఁడు సారాయణశర్మయే యీ నికృష్టపుఁబని! నాథుఁడు.

బాలా:—ఆక్రూరుని బ్రహ్మణుండని విలిచి, బ్రహ్మణకులమునకుఁ గళంకము లేకుము. బ్రహ్మణు లాతని దూషించుచుందురు. అతని వారు వెలి వేసినారు. అతఁడు మఱిలువుననున్నంతకాలము తనక్రూరస్వభావము నగ వఱువలేదు. అప్పుడుకూడ సుజయిసివిప్రు లాతనితో నంతగాఁ బలికెడివారు కారు. ఏమనిన నేమనిమాత్ర ముచుండిరి.

భాను:—అతఁడు నిజముగా బ్రహ్మణుఁడైయుండునా యనికూడ నా నంధియము. పశ్చిమోత్తరమునందలి గాంధారమునుండి యాతఁడు వచ్చెను. మీసినతండ్రి యాస్థానమునందును, మీసితామహునిగొలువునందును నాతఁ డుండుతఱి, అతనికులము నెవ్వరు విచారించియుండినవారు కారు. అప్పు డాతఁడు నిష్ఠభక్తుఁడై ద్వాదశోర్ధ్వపుంధ్రధారణ మొనరించుకొనుచు, దొంగవేషములు వేయుచుండెడివాఁడు.

బాలా:—అప్పు డాతఁడు దుశ్శిలుఁడై యుండెనా?

భాను:—లేదు. ప్రజాదూషణమునకు వెఱచి, యాతఁ డండులకు సాహసింపలేదు. కాని యప్పుడప్పుడుమాత్రము బోగమిండ్లకుఁ బోవుచుండెడి వాఁడు. దేవా! ఆకాలమున దురాచారులు తగినవిధమున శిక్షింపఁబడు చుండిరి. ఆదుర్జనుఁడు రాజదండనమున కోడి, తుంటరితనము మానియుండఁ గాఁబోలు! నాస్తికులును, నీతినియమవిహీనులు నగుచూఁబలుసాంగత్యము చేతను, మ్లేచ్ఛులమైతివలనను, ఆంకకుముందుండిన యాగుణలేశముకూడ

నాకని నీడిపోయెను. ఇప్పు డాకృపణఁ దొకక్షత్రియకన్నియఁ జేయువనిశ్చయించియున్నాఁడు. ఇంద్రియదాసుడై యాతఁడు మిన్నుమచ్చుగానకవర్తించుచున్నాఁడు. అకటా! దుర్లభమగు మానవజన్మమెత్తియు, ఇట్టి సేవకార్యములకుఁ బూతుట కరము శోచనీయముగదా!

బాలా:—ఓభాను! నీకు లోకజ్ఞానము కొంచెమైన నుండునట్లులేదు. వర్ణసంకరుడైన బ్రహ్మణునికడ మాన్యవర్తన మెట్లుండును? ‘భ్రష్టస్య కావాగతిః’ అన వివరమా! ఆగ్రకులమునువీడి యధముకులమునుజేరిన కుజుఁడు కూలికిఁగూడ విషముఁ ద్రాగుటకు వెనుదీయఁడు. కులభ్రష్టునకు మానావమానములకుఁ గలుంగఁగిదురము. ఆతఁ డవియెట్టివో యెఱుంగనే యెఱుంగఁడు. అందులకేనుమా, మహాత్ముడగు మనువు “బ్రహ్మణ్యమునకుఁ జండాలత్వమునకు నడుమ నవలంబనము లేదు. బ్రహ్మణుఁడు కానివాఁడు చండాలుఁడగును” అని నెలవిచ్చియున్నాఁడు. కులము కట్టుబాటులకులొనై యున్నంతకాలము మానవుఁడు సంఘదూషణకు జంకి దురాలోచనములజోల మాని యుండును. కాని కులమునే కొల్పోయినవాఁడు, ఆతని కింక నగునట్టి మేముండును? అధమాధముడై, నడపీచుఁగై దినములఁ గడపుచుండును. వృథాచరించినవనితను వెలివేయ నామె యేమిచేయును? అంతకుముందుండిన యా కొద్దిపాటిసిగ్గు బిడియములనుగూడ మాని యిష్టానుసారము వర్తించుచుగదా? అట్లే కులభ్రష్టుఁడైనైత మొత్తసేవకార్యమునకైన వెనుదీయఁడు. నారాయణశర్మ బహిష్కరణమునకుఁ గలకారణము నీకు బాగుగాఁ దెలియునా?

భాను:—దానికి మేమిరువురముఁ దులదూఁగుదుము. పాపము. ఆదిక్కులేనికన్నియను నారాయణినిఁ జెఱచినతఱి, ఉజ్జయిపురవాసులు బ్రహ్మణులు, క్షత్రియులు రోహవేగులై యపరాధులఁ గఠినముగ దండింపవలయునని పట్టుపట్టిరి. కాని రాజకింకరు లాపాదులను నోరెత్తనీయక యణచివేసిరి. అనిరంకుశవర్తనమునకుఁ బ్రజ్ఞార్వణాలక, యింకఁ దోరమానుని యాస్థానమువైతైన జూడరాదని వారాదినమే కట్టుబాటొనరించు

కొనిరి. కాని నారాయణశర్మ వారినియనుములఁ బెడచెనిఁబెట్టి యథారీతి కొలువుహుటమునకుఁ బోవుచుండెను. మానినులఁ జెలుపుటను నేనుగూడ నందఱుకన్న మిన్నగ గర్హించియుండియు, నెప్పటివలెనే తోరమానునికడకుఁ బోవుచుంటిని, అనంతరము పురపాలకసంఘమువారు సమావేశమై, మమ్ముల నిద్దఱు సంఘముచుండి బహిష్కరించుచు నేకగ్రీవముగా దీర్తానించిరి. ఆ పాపిష్ఠనారాయణశర్మముఖమైనను జూడరాదని గట్టికట్టడఁ గావించిరి. దేవాలయప్రవేశమునకు, సరోవరస్నానమునకు నారాయణశర్మ యనర్హుడని వారు ప్రకటించిరి. కాని మిహిరగులుండు వారితీర్మానములను, ప్రకటనములను లెక్కపెట్టక, కొలనిస్నానమునకు నారాయణశర్మ శెట్టియాటంకము లేదని యాతని కావరము నొనఁగెను. ఆకాసారమున నారాయణశర్మ క్రుంకునిసినపు డచటికి మజెవ్వరుగాని పోరు. కాని గోవిందాచారి యను నొకవైష్ణవసమ్రాత్ర మాతనితో నచట జతగూడి యుండును. ఆతనిగూడ నందులకై పోరు లతిపచముగా నుచుచున్నారు. ఇంకటితో నిలువలేదు. దేవాలయప్రవేశమునకు నారాయణశర్మకుగూడ నన్యతకలదని మిహిర గులుండు కాసిందెను. కాని పోరులు మొండికిబడి నారాయణశర్మకు గోవెల లానికి రాసియక దడికట్టి సత్సాగ్రహము ప్రకటించి నిలిచిరి. మిహిర గులుండు కాలానలునివలె మండుచు బూత్కారముగ దారిద్ర్య సమకట్టెను. కాని ప్రజోద్రేకమును గమనించిన తోరమానుండు, తొందరపడవలదని తన కుమారునకు బోధించెను. ఇంతకును నారాయణశర్మ బుద్ధిహీనతను వినుండు. దీసి కాతనికి విష్ణుదేవునివైఁ గోపముంట! కానఁ గసిత్పికోపలయునంట! తనకుఁ బ్రవేశములేనికోవెల యుండిన నేమి మండిన నేమి యని సాకువెట్టి, శివాలయనిర్మాణమునకు మిహిరగులు నియ్యకొనఁజేసినాడు. తోరమానుండును నందులకుఁ దలయుంచినాడు. చూచితిరా! నారాయణశర్మ విషయమై మీరు చెప్పినదంతయు సత్యమైనది. ఆతనిసాహస మిలినచము. కాని యపారము. మానావమానములు, సిగ్గెగులు, పెద్దచిన్న లేని యాతం డెంతైన

జంకడు. అట్టిదుర్జనునకు దూరముగ నుండుట మేలు. తెలిచినవాని, తెడ్డే లింగముగదా?

బాలా:—సరస్వతి నెచట బంధింపనున్నారు?

భాను:—అరవల్లిపర్వతములందలి యొకానొకదుర్గము దుర్గమునందు. ఆచో టిచ్చటికి న్నురు మైర్లుండును.

బాలా:—నిమి! ఆయంబల దారుణకర్తులగు యోధేయులమధ్య నుండవలయునా?

భాను:—అవును పాపము. ఆమె యాదుర్గము పదినాల్గలాఁ జేరఁ గలదు. ఆరాక్షసుండు నారాయణకర్తృకూడ నొకనాఁ డాలగ్నముగఁ జేరఁ గలడు. అతఁడు రేపు తప్పక బయలుదేరిననున్నాఁడు. ఆకోమలాంగిఁ గాపాడ నాచే నైనంతఁ బ్రయత్నింప నెంచి, యిట్టిగూఢవేషమున మోకడకు వచ్చితిని. ఇప్పటికీ మనకు వ్యవధిచాలదు. ఏమాత్రము జాగ్రత్తవలెననినను, కార్యము మోఁగలదు. వెనుక చింతించుట వెఱ్ఱికనము.

బాలా:—అనాగకన్యాసంరక్షణమునకు మాయం దుపేక్షాభావ మెన్నటి కుండఁజాలదు. కాని, మనకు గుఱ్ఱములు కావలదా?

భాను —మూఁడుగుఱ్ఱములు చెంగటనున్నవి. పారపుంగవుఁ డొకఁడు వాని నిట్టియుక్తమకార్యమున కిచ్చెను. కాన నావిషయమై చింతవలదు. అయినను, మనము మువ్వరముగదా, వారలరక్షింప సమర్థులమా యని నా నంకయము. ఏలయన, శైదీలవెంటనుండుభటులు రాక్షసభటులు. వారు పేరు నకుమాత్ర మిరువదిమందికాని, కనుమూసికెఱచునంతలో వారు బలములఁ గూర్చుకొనఁగలరు.

బాలా:—బలాబలములతో మనకు నిమిత్తము వలదు. ధర్మము మన కట్లఁ గలదు. అధర్మబద్ధులగు బలఁగ మెంతయైన నేమి, ధర్మముమండు విజిసిపోవును. రమ్మ. పోవుదము. సూర్యాస్తమయములొకట సరస్వతి సంరక్షణమో, మనమరణమో జరుగవలయును.

“మాధవీ! పోయివచ్చెదను” అని బాలాదిత్యుడు మాధవితోఁ జెప్పి, గుఱ్ఱము నెక్కఁబోయెను. యశోధర్త భానుగుప్తు లాతని వెంటఁబడించిరి.

“అయిన భోజనముచేసి మఱి పోఁగూడదా?” అని మాధవి హెచ్చరించుకొనెను.

బాలా:—భోజనమా! కన్యామణియొక్కర్తుక కష్టాటవులఁబడి మాన ప్రాణములఁ గోల్పోవుచుఁ గుయ్యిడుచుండ, గుత్తవంశీయుఁ డొక డూర కుండుటయే కాక, కడుపునకుఁగూడు కూరుకొనుచుఁ గూర్చుండియుండెనని నలుగురు వినినయెడల, నవ్వులచేటుగాదా?

వారు మూవురు గుఱ్ఱములెక్కి పోసాగిరి.

“అహ! పులికడుపున మేఁక పుట్టునా?” అని మాధవి ముక్కుపై వ్రేలిదుకొని, యట్టులే నిలుచుకొని బాలాదిత్యునిఁ గన్పార్చుక చూచుచుండెను.

“ఈసత్కార్యమున రాజకుమారునకు పర్యేక్ష్యరుఁడు తోడగుఁగాక” అని యనుకొనుచు నామె గుడిసెలోనికిఁ బోయెను.

ఎనిమిదవతరంగము.

— విశ్వకారిణి మహారాజ్యము. —

వారు మూపు రాగుల్లములపై నలివేగముగా హూణగృహమునకుః
బోవుమార్గమునః బోవుచుండిరి. ఆమార్గము రమ్యమై యుండెను. స్కాంద
గుప్తసార్వభౌముః దున్నతస్థిలియుండుండిన దినములలో నాతఁ డాబాటను
నిర్మించెను. జవోగ్రములగు నానైంధవముల గిట్టలకాఁకునైన కెడనెడ మిమిఁ
గురు బుద్ధువల్లి తగుక్కుమని మెలియుచుండెను. ఇట్లు వా రాపురావనపుర
మును ఉజ్జయినిని వెనుకవైచి నిర్మాచ్యమగు నామార్గమునుగట్టి పోవు
చుండిరి. ఆదినములు ముంచివికాపు. ఎల్లకడల నరాజీశ సేవయుండెను.
పూర్వము గుప్తరాజ్యమున దొంగలకుఁగాని, దుర్మార్గులకుఁగాని, త్రోవలుకాచి
దోచుకొనుటకుఁ దెగువలేకుండెనని ఘాయాయ ప్రహేళిక ప్రమాణములఁ
కాపుచున్నాఁడు. కాని, హూణులు రాజ్యాధికారులైననాటియుండియుఁ
జోరులు గణనాతీతులైరి. గుప్తరాజ్యమున గౌరవదీపన మునగించుచుండిన
జరులు, హూణులచేఁ దమధనాధికములఁ గోల్పోయి, పాటపూటికై విధిలేక
దోపిడులుగావించి జీవించుచుండిరి. ఇట్లాదొంగ లడవిగాడిదలపై నెక్కియు,
సాంతముగా నడచుచును, నడవులొకయు నిండియుండిరి. ఎట్లయిన నేమి?
దూరప్రకృమార్తులగు పాంథులను వస్తువాహనాదిభారవిముక్తులఁజేసి, చోర
వ్యాపారమునకు లాభముఁ జేకూర్చు బళ్ళతోహరులు, మనకథాకాలమున
కతనాఖ్యాతులై యుండిరి. చోరవృత్తి నవలంబించినంతమాత్రమున వారు
గౌరవవిహీనులని చెప్పు వీలుకదదు. భామిసీవృద్ధబాలాశురులతోలికి వారు
పోయెడివారుకారు. బీదలను దాఁకెడివారుకారు.

మాటముల్లెలతో బాటనేగు జనుల కాదొంగలగుంబనిన భయము గాని, మనచూపురుపభికు లట్లు భయమంద నవసర మేమున్నది! రిపుదర్శవిభేదులగు మనపాంథు లనాయాసముగ స్వారిచేయుచుండిరి. వారు బయలుదేటి యిప్పటి కొకగంట యైనది. క్రమక్రమముగ వారు ఘోరకాంతార ప్రాంతరముల దాసి, నిర్జనమార్గమునఁ బయన మొనరించుచుండిరి. మార్గవిభేదమునంతేసి, వారిప్రయాణ మిప్పుడు సాభ్యావహమై యుండెను. ఇంతటి నుండియు వారు వచ్చినతోడ కిరువైపుల గుత్తరాజ్యములు నాటిన వృక్ష శ్రేణులుండినను, వారు సూర్యాస్తవతస్తులై వడఁదగిలి యుండిరి. కాని యాయదవిమార్గముపైఁ దరుకాఖలు గుబురుగట్టి, భానుకిరణనిరాఘట ప్రసరణము నరికట్టుచుండెను. ఆపర్ణ పటాంతరములనుండి సూర్యకాంతి రేఖలురేఖలుగఁ జీలి నేలపై వ్రాని యాప్రదేశమునంతటి నస్పష్టకాంతుల నింపుచుండెను. కీతలచ్ఛాయాపరాజితమగు నామార్గ మిచ్చడు పథికజనక్రమాచసోదకమై యుండెను. పెదవి మెదలువక యరుదెంచు నాబాటసారు లిప్పుడు తమ గుఱివుఁగల్గెముల వదలి తమయిచ్చ మెయి హాయిగాఁ బోవుచుండిరి. పథిక్రమ వాయుటచే వారిపుడు మాటలకు దిగిరి.

“దేవా! ఈయదవి నెఱుంగుదురా? ‘విశ్వకారిణి’ అని దీనికిఁ బేరు. ఇయ్యది యోజనమాత్ర వైకాల్పము. పేరుపొందినదొంగల కీయరణ్య మావాసస్థానము.” అని భానుగుప్తుఁ డనెను.

బాలా:—అవును. వారిలో హరిరాముఁ డనుదొంగలరాయఁ డున్నాఁడు. కత్తిసామునం దాతనికిసాటి మఱివ్వరు లేరని వినికెడి.

యశో:—నిజమాడితిరి. కాని, యాదొంగలమిందని తలఁదన్న భడ్డ విద్యాకుశలు నొక్కనిమాత్రము నాకుఁ దెలియును. ఆతఁడు దేవరవాఁడేనుమా!

బాలా:—సరిసరి. అంతతోఁ బోనిమ్ము. మనకు హరిరాముఁ డుపద్రవమొనరింప సాహసముచేయుఁడు. మనముకూడ నాతనికై భయమొంద నవసరములేదు.

అట్లు వారు సంభాషించుచుండ 'గహనాంతరమునుండి భీకరశంఖా
 రావ ముచ్చల్లి ప్రతిభిక్తమై భూమ్యాకాశముల నించెను కాని యా
 ధ్వానము దగ్గఱనుండి వచ్చినట్లు లేదు. రెండుమూడుమూలకప్రేటులదూరము
 నుండి వచ్చినట్లుంకెను. వారు చిట్రాంతులై గుఱ్ఱముల నాసిరి. వారిశేషియుఁ
 గవ్వట్టులేదు. అతిశ్రద్ధతో వా రాశబ్దము వచ్చినదివ్కుఁ జూచుచు నాల
 కించుచుండిరి. కొంతసేపటికి వారికి గుఱ్ఱపుడెక్కలనడి నెనగయ్యెను. ఆవచ్చు
 గుఱ్ఱము చిరునదింటికుండునని వారు గ్రహించిరి. అది తమ కభిముఖముగాఁ
 బరుగెత్తుటకు గూడ వారు గ్రహించిరి. తోడనే వారు మూపు రొక్కమా
 రుగాఁ దమగుఱ్ఱముల నాదిశ కెదురుగాఁ దమశక్తినిఁగిరి దఱిమిరి. రాతుల
 యాగురమును గమనించినవో యన నాయశ్వరాజములు నిమదచెంగలిడుచు
 కాళ్లును గ్రిందఁబెట్టక పరుగిడసాగెను. అయిదునిమునములకంతయు వా రా
 న్దలమును దాసిరి. అటు బలాధికులగు నాటవికులు కొందఱు కంచరగాడిదలపై
 నెక్కియుండిరి. వారిహస్తములందలి ఖడ్గములు తళతళలాడుచుండెను. వారు
 కొందఱు మరుజుల శక్యములపైయుండి బలవంతముగాఁ గ్రిందికి దించుచుండిరి.

“హూణులు. హూణులు. వెదకఁబోయినవఁక కాలఁదగినది”
 అని యశోధర్త యఱచి తనతురంగమును దఱిమెను. దిక్కగంతులొ
 నావారువ మాతని నాప్రదేశమునకుఁ జేర్చెను. బాలాదిత్యభానుగుప్తులు
 గూడ నాతని వెంటబడించిరి. అచ్చటఁ జీమలగామలవలె గందరగోళముగా
 నుండెను. ఆగుంపునందు హూణులు, దొంగలు చేరియుండిరి. తాను రక్షింప
 నమకట్టి యుండుబంధితు లాగుంపునం దున్నారేమో యని, బాలాదిత్యుఁ
 డతిసంభ్రమహృదయముతో నంతటఁ దనవిలాసములఁ బఱపుచుండెను.
 ఆగుంపు బాట క్రిందిభాగమున నుండెను. బలిష్ఠకాయుఁ డొకఁడు సరస్వతి
 యధిష్ఠించియుండు గుఱ్ఱపుంగుఱ్ఱమును బట్టుకొనియుండుటను బాలాదిత్యుఁడు
 చూచెను. తోడనే యాతఁడు చకితుఁడై, మెఱపు మెఱయునంతలో నా
 యశ్వమును సమీపించి “ఓరీ పిఱికిచందా! కల్గెమును వదలుము. ముందు

వదలుము.” అని శోభతీ ప్రస్థరమున గద్దించెను. ఆగద్దించునకు సరస్వతిమేను మొదలవారెను. ఆమెకు ముచ్చెప్పుటలు వోసెను. నెగనుండి శిఖరానికి బడుమర్దకతనకుఁ బట్టనున్న దేమో యని యామె విగులాండెను. సుకుమార మగు నామె తనూపలిక, దీర్ఘ ప్రయాణ శ్రమాపరిశోషితమై యుండెను. హూణు లుజ్జయిననుండి గుఱ్ఱములెక్కి బయలుదేరిరి. సరస్వతి తేమమును మనమున నుంచుకొని, హూణనాయకుఁ డాయెలనాగకు దనతురగముపై భద్రముగాఁ దీసికొనివచ్చుచుండెను. చోరులు తమైదిరించినపు డాహూణ నాయకుఁడు తెగించి వారల డీకొనెను; కాని యాదొంగలమించని ప్రచం డాఘాతమున కాతనితల గింగురువోవ నాతఁడు క్రిందికొఱిగెను. కత్తికి నాగేటికిమధ్య హూణులకు దొంగలకు నడుగుఁ బెట్టి సరస్వతి చాల యలసి పోయెను. కాని యుపకారశీలఁడగు నొకపురుషుఁ డిప్పుడు తనగుఱ్ఱము నరి కట్టియుండు చోరశిఖామణిని కరాళించి తన్నుఁ గావపచ్చినందుల కాము ద్దియను నాకారేభ పాదమాపెను. ఆకమలాక్షి తనమనోనయనముల విచ్చి చూచెను. ఎట్టయెదుట నొకవిలాసవంతుఁడు నిలిచియుండెను. ఆయువకుని యం దామరిరాక్షి కాదరభావ ముదయించెను. “అయ్యో! రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు. ఈదారిదోషిదొంగలబాతినండి కాపాడుఁడు” అని యాబాల కుయ్యుడెను.

బాలా.—తప్పక కాపాడెదను. ఓరీ తుచ్చుఁడా! కల్లెము వదలుము. త్వరగా వదలుము.

బాలాదిత్యుని కరాళింపులకుఁ జోరనాయకుఁడు విభ్రమాశ్చర్య ముగ్గుండయ్యెను. ప్రత్యుత్తరమొసంగుట కాతని కేమియుఁ దోచలేదు. ఎనిమిదేండ్లుగా నాతఁ డీయడవియందున్నాఁడు; కాని యివిధముగాఁ దన్ను కాసించినసాహసు నాతఁ డెఱుంగఁడు. హరిరాముఁ డనిన నెల్లరకు సింహస్వప్నము. అట్లుండ నేఁ డాతని ధిక్కరించి మాటలాడుయ్యెను. డెవ్వఁడు చెప్పుమా! తనమానధనము నాదొంగలరాయఁ డపహరించునని

తలంచి యాయంగన యాయవకుని వేడుటయు; నాయవకుఁ డాయవలఁ గాపాడ సిద్ధపడుటయు; హరిరామునకుఁ దలగొట్టినటు లుండెను. హరి రామునికైన పరాభవము దున్నహమై యుండెను. హరిరాముని మానసనీఠి నిట్టిభావములు మూర్తులఁదాల్చి చిందులు ద్రోక్కుచుండెను. ఉన్నట్లుండి యాతఁడు కల్గెమును వదలి “తల్లీ! మన్నింపుము. నాతప్పును గావుము. మూర్ఖపోయితివేమోయని నిన్ను డాసిరినిగాని దురభిప్రాయమునఁగాదు” అని సరస్వతిని వేడుకొని, బాలాదిత్యుని వైపునిగిరి “ఓయీ! ఎదుతా! ఇంక సీసంగతికానిమ్మ. భయభక్తులఁ బాఱుద్రోలి, విట్టి తెంపరివగుటకుఁ గలకారణము నేను వినవలయును. ఇంతకును నీవు నన్నెఱుంగవు కాఁబోలు. ఔనాను. నిజముగా నీవెఱింగియుండవు. వినుము. ఇది గడగడలాడుము. తెలియునా చోరభిక్షామణి హరిరాముఁ డిక్కడే” అని గంభీరముగాఁ బలికెను.

అమాటకు బాలాదిత్యుఁడు నిర్లక్ష్యముగా నవ్వచు “వింటిని, కాని. గడగడలాడను. ఓరీ యహంకారీ! హరిరాములు కోటానుకొట్లయినను ధర్మము ముందు నిలువఁజాలరు. తెలియునా?” అనెను.

హరి:—నిజము నిజము. కాని హరిరాక్షసులచెఱునుండి కన్యా వతంసము నొకర్తుకఁ గాపాడుట ధర్మము కాదందువా?

బాలా:—ఎన్నఁటికనను. ఇప్పుడు నిజమెఱింగితి. ఊనింపుము. దుఃఖి వివశయైయున్నదేమో చూచుటకై కల్గెమును బట్టుకొంటివని నాకిప్పుడు సీవన గాఁ దెలిసినది. కాని నేనుమాత్రము తప్పుదలఁచితి. మన్నింపుము.

హరి.—ఓయువకుఁడా! అట్లు సీపందువని నాకుఁ దెలియును. యువ కులస్వభావమే యుట్టిది. ఉద్రేకహృదయమున నాలుకమీఱి మాటలాడి, తరువాతి ప్రతిక్రియకు వెఱచి వెంటనే మన్నింపుఁ బ్రతిమాలుటలు, యువ కులకు సర్వసామాన్యము.

బాలా.—హరిరామా! నావిషయమునమాత్ర మట్లునుకోవలదు. నీ
 ప్రతిక్రియలకు నేను భయపడను. నీతోడిసఖ్యము నాకు వాంఛనీయమే
 కాని, తగునని తోచినయెడల నీతోడి విరోధమునకు వెళుచువాడఁగాను.

“ఓవళ్ళా! నీవు మిగుల సాహసుడవుగ నున్నాడవు. ఇప్పుడే నాకొక
 విండుక చవిచూపెద నుండుము. ఓచోరపుంగవులారా! రండు. రండు.
 కత్తులు దూసి నిలుపుడు” అని హరిరాముం డతలచెను. అదియేతడవుగా వృ
 త్తాంతరములనుండి యిరువదియైదుమంది యాటనికు లగు దెంచి, బాలాదిత్యుని
 జాట్లుముట్టి నిలిచిరి. వారిచేతులయందు విచ్చుకత్తులు భానుదీప్తులయందుం
 దళశళలాడుచుండెను.

“ఓయీ మునుకా! ఇప్పుడేమందువు? శరణువా? చచ్చెదనందువా? కాళ్లు దైదవా? కంఠము నర్పించువా? ఓయీ! ఇంటికిఁబోయి సుఖముండుము. హరిరాముఁడనవసరముగా మాతృగావించెనను లోకాపవాదము రామందుఁగాక! శరణుము. శరణుము” అని హరిరాముఁడు గర్జించుచు, నారాణువఱినిఁగి దూకి “కాళ్లంబుదుము. లేకున్నఁ గాలునిమందిరమున కనిపెదను” అని భీకరాట్టనాన మొనరించెను. తోడనే యాయట్టచీనఘటలు మూఁడుగొంతులయందుఁ బ్రతిఘటించెను. భానుగుప్తయశోధర్తలయుద్వీపనారావములు, సరస్వతికలహాశివదీనాలాపమున మేళవించి, హరిరామునియాజ్ఞావాక్యముల ననుకరించెను.

అందులనుబట్టాదిత్యుడు మూడవకన్ను లేనిరుద్రునివలె మండిపడుచు
 “నిమి! శరణొందవలయునా? నేను ‘మాంసాహి’ అనుటయూ! డోరును
 బేరును లేనిదొంగలరాయనిపాదములను, గుప్తపాశభూషణుడు వట్టుకొనుట
 యూ! ఓరీ! హరిరాముండా! రమ్మ! ధీరుడవేని నిన్నుఁ గాచికొనుము” అని
 యాపీరమాని చివాలునఁ గత్తిదూసి యాతనివైబడెను. బాలాదిత్యుని సాహస
 కార్యమున కందఱును విస్తయపరీతచేతస్కులైరి. ప్రశంసావాక్యము లొక్క
 మారుగా వారిపదనములనుండి వెలువడెను. కడకు హరిరాముని యనుచరులు

నైతము సంతోషవివశులై “జయజయమహారాజా” అని బాలాదిత్యునిఁ గొనియాడలేకుండఁబోయిరి. హరిరాముఁడు దిక్కులుసిక్కుటిల్లునట్లు నవ్వుచు “జేవా! మన్నింపుము. మీరు నముద్రగుప్తసార్వభౌమవరకభూషణులగుట నాకుఁ దెలిసియుండిన, మీసాహసనంజన్మత నొఱసి చూచియుండెడివాఁడఁ గాను. నాసర్వస్వమును మీయధీన మొనరించుచున్నాను. ఈభృత్యునిపైఁ గరుణదాల్చి, నీని దర్శిద్ద నిలయుమునకు విజయంజేసి, వీ.దొనంగు గంజీసీళ్లను స్వీకరింప ననుగ్రహింతురా?” అని ప్రార్థించెను.

యశో.—అవునవును. హరిరామునియాశ్రయమును స్వీకరించి యాఁ కలిఖాపుకొనుట మేలు.

హరిరాముఁడు దారిలేయసాగెను. అందఱు నాతని ననుగమింపిరి. ఆమార్గము వృక్షలతాకంటకశిలాజ్ఞరమై మిగుల నిఱుకుగానుండెను. పరిచితులు గూడ మరల నామార్గమును గుర్తింప నశక్తులైయుండిరి. వారట్లు కొంతకాల మునకు వికాలమగు నమతలమునుజేరిరి. అచటఁ బెక్కురాటవికులు కాకము లతో కలువిధములగుపదార్థముల వండుచుండిరి. కమ్మనివాసన గుమ్మని కొట్టుచు, నోట సీరూరంజేయుచుండెను. ఆప్రదేశము మధ్యభాగమున నొకపటవృక్ష ముండెను. దానిమూలము నానుకొని చుట్టును నున్నతమును వికాలము నగుశిలావేదిక యుండెను. ఇట్టివృక్షములును, వేదికలును భారత దేశమునందు నేటికిని సర్వసామాన్యము. అందఱు నాయరుంగుపైఁ గూర్చుండి యిష్టాగోష్ఠినిమగ్నులైరి. ఇప్పుడు హూణులక్షైత్రీలై యుండురఘుపతియు, నాతనితనయుయు, భద్రబాహువును నిర్భయులైయుండిరి. కడకు హూణ భటులునైతము తాము బంధితులమనుమాటయేమఱచి యాలోకాభిరామము నందుఁ బొల్గొనుచుండిరి. హరిరాముఁడు తనసాహసపుటనులఁ గడలుగానల్లి నభ్యులకుఁ గర్ణరసాయన మొనరించుచుండెను. సరస్వతి తనతండ్రిప్రక్కఁ గూర్చుండి యాకరల నాలకించుచుండెను. హరిరాముఁ డామెతో “ఏమ మ్మాయా! నేను ఘాతకుడనని నీవనుకొంటివికదా! హరిరాముఁడనిన యువ

కుల కెంత యసహ్యమో చూడుము! చోరాధముడని తలంచురాజకుమారుం
డచట; హంతకశిఖామణియని యెగ్గులాడురామామణి యిచట! ఆహా!
చైవమా! ఈదిక్కుమాలినహరిరాముని నిర్దోషిత్వము బయలగు దెన్నఁదో
కదా!” అని రఘుపతివైపులిరిగి “అర్యా! ఈబాల పేరేమి?” అని యడిగెను.

రఘు:—సరస్వతి.

హరి:—సరస్వతి! సరస్వతి! మిగుల మందరమగుపేరు! మనోహర
మగునామధేయము! ఈపేరును మఱువను.

మనోజ్ఞమగు నానామధేయబీజము, బాలాచిత్తునిహృదయతలమునఁ
బడి నాటుకొనినదనిమాత్ర మచట నెవ్వరికిఁ దెలియదు.

హరి:—ఈమెపయ న్సౌతయుండును?

రఘు:—పదునేడేడ్లు నిండినవి.

“పదునేడా! నాకు నలువదియేడ్లుండును. నావయస్సున కీయాడు
గలపుత్రక యుండవచ్చును. ఇంకమింద సీబాల నానిధమునఁ జూచు
కొనియెడను” అని హరిరాముండు సరస్వతిఁ జూచి “అమ్మాయా! నీవింక
నాపై దయమాలి యుండరాదునుమా! అట్లుకాక, నీవు నన్ను ఘాతుకుడని
తలంచి నిన్ను రక్షించుటకై యారాజకుమారుఁ బ్రార్థించినయెడల, మిరిద్ద
ఱునురాగబద్ధులై యున్నారని ప్రకటించెద. ఇందుల కేమనియెడవచ్చు? ఇది
నీకు నవ్వుతమా?” అని పరిహాసమాడెను. హరిరాముని పరిహాసభాషణములకు
సరస్వతి సిగ్గొంది, వైటకొంగున ముఖము గప్పుకొనెను. అచోరనాయకుని
హాస్యపుంబలుకులకు బాలాచిత్తుండుకూడ లజ్జపడెను. ఆతనివదనాంబుజము
ప్రప్లవమయ్యెను. ఆతండు సిగ్గుపెంపున ముఖము నావలఁ ద్రిప్పుకొనెను.
ఆతనియభిప్రాయ మిప్పు డందఱకు వ్యక్తమయ్యెను. ఆతండు సర్వస్వతని
క్రీగంటఁజూచుచు, ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచుండెను. హరిరాముండు మంద
హాసమొనరించుచు “రాజకుమారా! యుద్ధనియమములకు వ్యతిరేకముగ,
నే యాయుధములు ధరింపని నీతోఁబోర నమకట్టియుంటినికదా! ఇప్పుడైన

నిదిగో, యావలవను ముఖమున ధరింపుము.” అని యొక వస్త్రము నాకని పైకి విసరివైచెను. సభ్యులందఱు పెద్దపెట్టున నవ్వరి. హరిరాముఁడు తనచేయి దమును మన్నింప బాలాదిత్యుని వేచుకొనెను. ఇంకొకటి విందు సిద్ధమయ్యెను. అందఱును బాటులుగీరి భుజింప మొదలిడిరి. తలకొకతీరుగాఁ బదార్థదుచి భేదములపై వ్యాఖ్యానము లొనరించుచుండిరి. సాధకములలో నుప్పు తక్కువ యని కొందఱ తాక్షిపించుచుండ, మఱి కొందఱు హెచ్చుగా సున్నదనుచుండిరి. అన్నము సంకటియైనదని కొందఱుచుండ, మఱి కొందఱు బిరుసుగా నున్నదనుచుండిరి. మంచినీరు వేడిగానున్నవని కొందఱుచుండ మఱి కొందఱు చల్లగా నున్నవనుచుండిరి. పానసములోఁ బంచదార యెక్కువ యని కొందఱుచుండ, మఱి కొందఱు తక్కువ యనుచుండిరి. చిస్తరాసులు చాల వికాలములని కొందఱుచుండ, మఱి కొందఱు చాల చిన్నవనుచుండిరి. ఈ విధమున వారు జలకొకవిధమున మాటలాడుచు ‘జాకో భిక్షురు దిక్’ అను నాడుచి సార్థక మొనరించుచుండిరి. విందు క్రమముగఁ బానసముకడకు వచ్చెను. ఎవరైన బద్ధమో స్వేదకమో నమవలయునని హరిరాముఁడు జట్టుగలైతఁ కాని యెచ్చలైనను నందులను బూసునట్లుండలేదు. అంతట నాతఁడు సరస్వతిని “అమ్మాయీ! సరస్వతీ! పాకపాట పాదపలయును” అని యడిగెను.

సర.—నేనా పాటబాడుట! నాకేమియు జ్ఞాతీలేవు.

హరి.—అసలుగాఁ బాడుము.

రఘు.—అశుకవిత్వమునం దీబాల నిపుణురాలు.

వీరిమధ్య సరస్వతి తప్పించుకోలేకుండెను.

హరి.—చూడులు నీపదనమునఁ గప్పినమునుఁగు నింకఁగీయము.

హరిరాముఁడు సరస్వతి పదనానకుంతనమును దొలఁగించెను.

ఒక్కసారిగా సభ్యులందఱాశ్చర్యచేకన్ములైరి. సూర్యోత్పత్తి కగమ్య

మైయుండు నాయటవీధులము, భానుకిరణగీర్తిభాసుర మైనట్లయ్యెను.

అయింతివదన మంత విలాసభాసమానమై యుండెను. అమె తనూపల్లిక బంగారుకాదుగాని, బంగారునకు దానికి నెట్టివ్యత్యాస మగపడుటలేదు. సంపూర్ణ వసనానాభానికమయ్య, మెఱుపుఁదీఁగెఁబోలిన నామె మేనికాంతి నల్లదలఁ దళతళయని ప్రసరించుచుఁ జూపఱి కాకోమలాంగి యలాఱిక విలాసవిభాసిని యని చాటుచుండెను. లావణ్యసంభరితమగు నాతరుణీమణి వదనాంబుజము విసమ్రభావసంపూరితమై ముద్దులు మూటగట్టుచుండెను. నకలజన సమైహానకరములగు మందహాసాంకూరములు హృదయాహ్లాద ప్రదములై, యీమోహనాంగి యమాయకత్వమును వెల్లడి నేయుచుండెను. ఆశీరోజములు సాంద్రములు; స్వాభావికనీలవర్ణ సంశోభితములు. ఆలలాట మతివికాలము; ఉన్నతము. ఆకన్పములు కమఁపియములు; శిల్పచాతురీ విలసితములు. ఆనేత్రము లాకర్ణాంతములు; కాంతకృంగార ప్రీడాభరితములు. ఆకర్ణము లతిమృదులములు; అమూల్యకర్ణాభరణశోభితములు. ఆనాసిక సమృద్ధి కసుందరము; సక్రమసంశోభితము. ఆంజువరుస ప్రభా సంపూర్ణము; దాడిమినిజనదృశము. ఆసభ్యులయెదుట సాక్షాత్కరించి నిలిచిన దట్టివివ్యాంగన. ఎక్కడి సరసాలాపము లక్కడ నాగిపోయెను. దిదృక్షువులదృక్పంచరీకము లాయుగనామణి యాననాంబుజముపై వ్రాలి, సౌందర్యరసాస్వాదన మొనరించుచు విడిచినచ్చుటలేదు. నిలుకడఁగాంచిన మెఱుపుఁదీఁగెయో యననుండు నాలావణ్యరాశి యంతలో సంతర్ధానమగు నేమో యని సభ్యు లామెను గన్నార్పక చూచుచుండిరి. ఆముప్పనిమంది సభ్యుల యణువనికన్నులనుండి వెలువడు వీక్షణనారాచములధాటికి, సరస్వతి యొచ్చుకోలేకుండెను. లజ్జాభరమున నామె యొకవైపునకుఁబోయెను. అచట బాలాదిత్యుఁ డాసీనుఁడై యుండెను. ఒక్కమాటు వారివిలోకనము లొండొంటితో వియ్యముండెను. వారిమోముదమ్ములు స్త్రీరాంకూరవిలసితము లయ్యెను. సిగ్గుపెంపున సరస్వతి తలవాంచెను. హరిరాముఁ డామెతడఁబాటు నాలాకించి “అమ్మాయీ! సరస్వతీ! వీదీ నీపాట!” అని హెచ్చరించెను.

“జేసినిగూర్చి పాడుట!” అని యాముద్ధుగవు మందస్వరమునఁ బ్రశ్నించెను.

హరి:—వినియోగము సరియే. యుగయుగంబులనుండి యామణ్ణివెట్టిజేసి నిలిచియున్నది. మనదోటివారలకు నిలువదనిచ్చి, పరోపకారియై జీవించుచున్నది. దీనిచరిత్రచారిత్రము నించుక పాడుము.

సర:—సరియే. ఆయిన దీనిచరిత్రమునుగూర్చి పాడెద.

హరిరాముఁ డామె యంగీకారమున కుప్పొంగి ‘సద్దు. సద్దు’ అని చప్పట్లుకొట్టెను. తోడనే సరస్వతి సౌందర్యముపైని వ్యాఖ్యానము లెక్కడి వక్కడ నిలిచిపోయెను. సభయంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. సరస్వతి తన మృదుమధురస్వరమున మ్రోలులు చిగిరించునట్లీవిధమున గానమొనరించు మొదలిడెను.

మ ణ్ణి చ ట్టు.

ఓకరూత్రము! నీవు సనాతనుఁడవు.

కాలపరిణామదశ ననుఁ గలుగదేల!

కాలవశమున వర్షంబు కదలిపోవ,

ఎట్టు బుంటివి యారీతి? ఎఱుంగఁ జెప్పుము.

ఆవని నాయకరత్నమై యలరె నెవఁడు?

మానవులలోన మేటియో మాన్యుఁ డెవఁడు?

దానధర్మప్రవీణుడై తనరె నెవఁడు?

ఘనుఁ డశోకునిపాలన గాంచిరీవు.

దొంగగు లెప్పుడు చేసెడిదుష్టమతుల

బారిపడలేక, దేశంబునడెడుపాట్లు

కననియట్టుల నంతయుఁ గాంతువీవు.

మానవులచర్య గమనించి మండివీవు.

అవనిజనులకు నెఱుంగంగ నలవికాని
జీవిమర్తంబు సాధించి చెలఁగితివు.
సంయమిండ్రులె నీతోడ సాటిగారు
నకలగుణసీమ! ఓవటసార్వభౌమ!

అచివ్యగీతిక కమ్మగానుండెను. 'నెబాన్ నెబాన్' అని నభ్యులు తల
తాపిరి. అగానామృతమును వారు వీచులఁగ్రోలి, దానిమాధురీమహిమను బ్రశం
సించుచుండిరి. హరిరాముఁడు ప్రమోదవృద్ధయుండై "భళిరే. భళిరే. నా
పటవృక్ష మింత ప్రసిద్ధమైనదని నాకింతవఱకుఁ దెలియదు. గీతములందలి
భావములన్నియు నీహృదయపూర్వకము లగుకొందును. కాని యశోకుఁడు
మానవులలో మెటియా మాన్యుఁడంటివి. అనిషయముమాత్రము విశ్వసనీయము
కాదు. అశోకునికంటె మెటియా మానవుఁడు లేడా? సీమాననము నిట్లు
నొవ్వఁజేయుట నాయభిమతముగాదు. సరి. ఇకఁజాలును. ఇక నందఱకు
సెలవు" అనెను. అతనియానతిని మాళిదాల్చి హరిరాముననుచరులు స్వకా
ర్యమృతై నెటకేనిఁబోయిరి. పనియుఁ బాటయులేనివారుమాత్రము, ఇష్టా
గోష్ఠిఁ గాలముఁ గడపుచుండిరి.

తొమ్మిదవ తరంగము.

బాలాదిత్యుడు-సరస్వతి.

బాలాదిత్య, యశోధర్మ, భానుగుప్తులకుఁ బ్రోద్ధులై చుట్టఁ జేమియుఁ దోచుకుండెను. అట్లే సరస్వతి, రఘునతి, భద్ర బాహువులుకూడ గోళ్లు గిల్లు కొనుచుఁ గూర్చుండియుండిరి. ఆకటముండే హరిరాముఁడు కూజుల నొకటటిరమున బంధించి వారికిఁ గాపుండెను. హరిరాముఁడు తనరాజు వతో నెందో చనెను. వీరాద్ధులును నావికాల కాద్వలతలమున కెట్లనందు నను, నికుంజములమధ్యను, కలకొకమూలనుఁ జేరి, యెట్లొకలము వెళ్లఁ దీయసాగిరి. ఆపనము మనోహరముగా నుండెను. బ్రహ్మాక్షములగు పాద పరాజము లుభరము నంటుచున్నవో యన నిలువఁబడియుండెను. వినిధ లతాద్రుమము ల్లబ్ధిగాఁ బెనవైచుకొని యాపాదపాగ్రముల కెగ్రాఁచి యుండెను. బాలాదిత్యుఁడచట నిచట నిరుగుచు, నానికుంజాంశరముల నొక యెడకు వచ్చెను. ఆరణ్యకదృశ్యరామణీయకమో-అపృశ్యవృత్తిమోహనరూ పమో-ఆతనిభావనాప్రపంచము నావరించియుండెను. మతి యొకచోటను, మేనొకచోటను నుండు తాతబొమ్మవలె నిలిచియుండు నారాజకుమారునివీరు లకు “ఆర్యపుత్రా! మీమానసము నంతగాఁ గలంచున దెయ్యని?” అనువుడు మధురప్రశ్నావాక్యము వినఁబడెను.

ఆసవ్వడి కారాజకుమారుఁ డులికిపడి తిరిగిచూచెను. చూడఁగా నచట సరస్వతి యుండెను. ఎందులకో యాతఁడు విడిచియందుండెను. ఆతఁడొదరిం గూర్చియే యాతఁ డింతవఱకుఁ దలఁచుచుండెను. ఆతఁడు మందహాస మొన రించుచు “ఏమియులేదు. నాసంగతులఁగూర్చి తలపోసికొనుచున్నాను” అనెను.

సర:—అంతయేనా! ఆర్యపుత్ర! ఎచటికిఁ బోవలయునని మీకలంపు? ఉజ్జయినియందలివహూణులు కటికరక్కసులు. మీకు మగధయందు జేసెడు నేలయైనలేదు. మహాకులంరగుమీరు చోరగృహనివాసము నలసినచముగాఁ జారుదు. ఇంక నెచటికిఁ బోఁగలరు?

ఈసంప్రశ్న మారాజకుమారునకుఁ దనకేరళపుత్రప్రయాణమును దటాలున స్ఫురింపుఁజేసెను. ఆనాథజనసంరక్షణోద్యోగమునందును, హరి రామునియాతిశయస్వీకార ప్రమోదమునందును, అవిషయము నాతఁడు మఱచి యేపోయెను. కాని సరస్వతి యట్లాతనిఁ బ్రశ్నించుటతోడనే యాసంగతి యంతయు మరల మనసుకు వచ్చెను. “అవును. నేను కేరళపుత్రమునకుఁ బోయెదను” అని బాలాదిత్యుఁడు గద్గదకంఠమునఁ బలికెను.

సర.—కేరళపుత్రమునకా? ఆర్యపుత్ర! ఈదేశమును వీడిపోవుటకు మీకు దుఃఖముగా నున్నదా?

బాలా:—సిన్నటిదరుక లేదు. కాని యిప్పుడుమాత్రము చాల సంకటముగా నున్నది.

సర:—ఈభావపరివర్తనమునకుఁ గారణము?

“నీకుఁ బరిచయములును, నాకు సంతోషావహములును నగునాలు గక్షరము లిందుకుఁ గారణము” అని బాలాదిత్యుఁడు మందహాస మొనరించుచుఁ బలికి, కన్నార్పక యాశోమలిఁ జూడసాగెను. ఆయక్షరములగ్రహించి, సరస్వతి లజ్జనొందెను. ఆమగువ మోము నావలకుఁ ద్రిప్పుకొనెను. కన్నీటి బొట్టకటి యామెవెక్కిలిపైనుండి జాటి క్రిందఁబడెను. ఆయువతి వైట కొంగున తెప్పలద్దుకొనుచు నొకటిరెండునిముసము లట్టే నిలువఁబడియుండెను. “అయిన సార్యపుత్ర! మాగతి యేమగు ననుకొంటివి?” అని శోకనిరుద్ధస్వరమున నడిగెను.

బాలా:—అందులకు నేనేమి చేయగలను? అవిషయమున నాకేమి జోక్యమున్నది? సీతండ్రి నిన్నెచటికైన దీసికొనిపోగలఁ డనుకొనియెద. ఆయనకుఁ దెలియని దేమికలదు?

సర:—అర్యా! ఆయనకేమియుఁ దెలియదు. అతఁడు మూడుకాళ్ల ముసలి. ఆశక్తుఁడు. యువక సామాన్యములగు కార్యనిర్వహణకైయు, కార్య విధారణసామర్థ్యమును నాతనికి లేవు. ఆర్యపుత్రా! హయరాజము నధిరో పించి హరిరాము నాజ్ఞాపించు మిష్టులను నాఁడు నేను చూచినపుడు, 'నన్ను గాపాడి ప్రేమించుటకు మీవంటిసోదరుని గఠియుండుభాగ్యము నాకు లేకపోయెగా' అని నొచ్చుకొంటిని.

బాలా:—అటులనా? అసమానవిలాసభాసురాంగిని. సీవు గాన మొన రించుచుండ, నేను గాంచి నాకు సీవంటి...

“అచుగ్రసహోదరి లేకపోయె ననుకొంటిరా?” అని సరస్వతి మంద హాస మొనరించుచుఁ బలికెను.

బాలా:—సహోదరియనికాదు. ఏమియో వేఱుగాఁ దలంచితి. చెప్ప మనియెదవా?

సర:—వలదు. చెప్పవలదు. మనగమ్యస్థానమునుమాత్ర మెఱింగింపుడు.

బాలా:—హరిరామునికడ నేల నుండరాదు?

స:—హరిరామునికడనా? చోరనాయకునిచూరుపట్టుకొని నేల్రాడు టయా? ఆర్యపుత్రులు మాకొనరింపకుండుసాయ మియ్యదియేకాఁబోలు. దొంగలరాయనియింటఁ గాలముగడపుటయా? చీ చీ! ఆర్యపుత్రా! ఉన్నతపంక జాలగు మీనోట నిట్టిమాటలు వచ్చినందులకు నాకు సిగ్గుచున్నది.

బాలా:—సరస్వతీ! నిన్ను నొప్పించితిని. తప్పదలంపకుము. కాని యాయనదేశమునకుఁ గారణము కలదు. నిన్నుఁ గనుఁగొనుటకు హఠాఱులు

విశ్వప్రయత్నము లొనరింపఁగలరు. ఏలయన, సీవిషయమున నారాయణ శర్మకుఁ జాలసంబంధమున్నది.

సరః—(విస్తయముతో) నారాయణశర్మకా!

బాలా.—అవును. ఆతఁడు నిన్ను సాధించితీరును. సీవు వారికిఁ జిక్కకుండఁజాలవు. హరిరామునివంటిపరాక్రమసంపన్నుఁడు నిన్నుఁగావకున్న, వారు నిన్ను మరలఁ బట్టుకొనిపోవుట నిశ్చయము.

సర.—నిజము. కాని ఆర్యపుత్ర! ఇచటఁగూడ నిరంకుశులు గామాంధులు నగుయువకులు పెక్కురున్నారు. నేనుగూడ మీతోడఁ గేరళపుత్రము నకు వచ్చినయొడల, సురక్షితనై యుండునుగదా!

బాలా.—కేరళపుత్రమునకా? కేరళపుత్రమునకు రావలయునని సీవు మనసార ననుచున్నావా! ఆహా! ఆదేశము మిగుల సుందరమైనది. అచటి జీవన మత్యంతసౌఖ్యప్రదము.

సర.—(మందహాసముతో) అయిన నార్యపుత్ర! అచటికిఁ బోవలసి వచ్చిన మీగ్రహచారమునకై కుండుచున్నారా?

బాలా.—అవును. కేరళపుత్రమున సరస్వతి లేదుగదా!

బాలాదిత్యుని నర్తభాషణములకు సరస్వతి లజ్జావనతముఖయయ్యెను. “ఆర్యపుత్రు లింక సీవిషయగఁ బలికిన, నేను బోయెదను. మరల మీతోఁ బలుకను” అని యాచెలువ నిష్ఠురోక్తులాడెను.

బాలా.—వలదు వలదు. నీయట్టిసుందరాంగు లాదేశమున లేరంటిని గాని మఱేమియుఁ గాదు.

సర.—అంతతోఁ బోనిండు. ఆర్యపుత్ర! మమ్ములఁగూడ మీవెంటఁ గేరళపుత్రమునకుఁ గొనిపోనియ్యకొనరా?

బాలా.—అందుల కభ్యంతరములేదు. కాని సీజనకుఁ దంగీకరించునా? మఱియొకమాట. సరస్వతీ! విదేశజీవనము నీకు సరిపడునా? సీమాత్యదేశము

నకును కేరళపుత్రమునకు సంతయో వ్యత్యాసమున్నది. సజన్మభూమిపాలఁ
కువ యచటఁ గానరాదు.

సర.—అర్యపుత్రా! ఈసంశయములన్నిటి నొఱసిచూచియే, యీ
విషయమును నిర్ధారించుకొంటిని. గుప్తాన్వయభూషణుడే దేశత్యాగమొన
రించుచుండ, ననదయగు సీసరస్వతిమాత్ర మేల యట్లానరింపరాదు!

బాలా.—కాని సరస్వతీ! మరల మాతృభూమికిఁ దిరిగివచ్చు నుద్దేశ
ముతోడనే పోవుచున్నాను.

సర.—సేనుమాత్రము! ఒక్కమారుగా స్వదేశమును విడువ నుద్దో
గించితినియేమి! భయపడకుఁడు. మీవెంట సేనుగూడ మరలివచ్చెద.

బాలా.—నీ వతిచాచకకృమగా వాదించఁగలవు!

సర.—మీరుమాత్రము ! యుక్తియు క్తముగాఁ దప్పించుకొనరా!

బాలా.—అయిన రమ్మ! ఈవిషయమై భద్రచిహ్నపుతోడను
సీతండ్రితోడను సంప్రతించుదము.

అని బాలాదిత్యుడు, రఘుపతిభద్రబాహువు లుండునెడకుఁ బోయి,
రఘుపతితో “ఏమండీ! మిమ్ములనందఱు సేను కేరళపుత్రమునకుఁ దీసికొని
పోవలయునని, యిదిగో మీకుమారి మొండికిఁబడియున్నది. దీనికి మీకు నమ్మ
తమా?” అనెను.

సర.—అహా! ఆయనకు నమ్మకమే. ఒప్పుకొనినీరును.

రఘు.—ఏమమ్మా! ఇదిన్యాయముగాదు. ఇంతకు నన్నేల యడుగవల
యును? నీయిష్టానుసారము బదులిచ్చుటకు నన్ను బలవంత పెట్టడే! అది ధర్మము
గాదు. నాసొంతయభిప్రాయ మేమనిన, నయ్యది నాకు నమ్మకమందును. అరాజ
కుమారుని సీవు బలాత్కరించుచున్నావు కాబోలు. సరస్వతీ! ఈతఁడు
రాజకుమారుఁడు. మనకొఱకై యాతఁడు శ్రమనొందుచుండఁజాలఁడు. ఈ
సంగతి సీవు మఱచినట్లున్నది. ఇంతదనుక సీవిషయమై దిగులాండుచుంటిని.
నీయొక్కేనుములభారము నీరాజకుమారుఁడు మోయ నియ్యకొనినచో, నా

స్వాంతము ప్రమోదభరితముకాగలదు. కాని అమ్మయ్యా! నన్ను సంరక్షించుటకుగూడ నాశండు మాటయిచ్చెనా?

సర.—ఇచ్చెను. నిన్నును, నీ ప్నే హితునిభద్ర బాహువునుగూడ రక్షింప నెంచియున్నాడు.

భద్ర.—అవును. 'బాలాదిత్యునికంటె, నిర్మలహృదయము నయినా నందకరముగ నుండును' అని జైనపరమాత్ముడు నెలవచ్చియున్నాడు.

బాలా.—అనగా, బాలాదిత్యుడనగు నాకంటె, సరస్వతి వహృదయ సంపన్నురాలని నీమాటలయర్థముగదా! ఇట్టిమనోహరభావప్రకటనమున కొక దయ్యము కావలయునా! మీజైనపరమాత్ముడుగూడ దానికి వలదు. ఇంకఁ బ్రస్తుతము కేరళపుత్రప్రయాణము నీకు సమృతమేనా?

భద్ర.—అచటఁ జాలమంది జైనులున్నారట! కాన నేనుగూడ నచటికివచ్చి, పవిత్రమతగ్రంథముల నింకేమైనఁ గ్రోత్తవిషయము లుండిన గ్రహించుట మంచిదిగదా?

సర.—అచట జైనులు లేకుండిన?

భద్ర.—లేకుండిన, నేనచటికివచ్చిజైనమతమును వారలకు బోధింపఁ దగియున్నది.

సర.—చూచితిరా? వారిద్దఱు వచ్చుట కిష్టపడుచున్నారు. నేనుగూడ సురక్షితముగా నుండఁగోరుచున్నాను. ఆర్యపుత్రునిప్రయాణ మెప్పుడో?

బాలా.—ఒక నెలమీఁదట విక్రమయనునొక బారుకచ్చమునుండి కేరళపుత్రమునకు బయలుదేఱుచున్నది. దానిలో నొకగదిఁ దీసికొనవలయునని యున్నాను. మీరును వచ్చునెడల, మనము నాలుగుగదుల నేర్పాటుచేసి కొందము.

రఘు.—సరియే. ఈసంగతిని హరిరామున తెలింగింతము.

అంతలో హరిరాముఁ డచటి కరుదెంచెను.

హరి.—దేవా! మీరేమి యోచించుచున్నారు!

బాలా.—హరీరామా! ఒకనెలతాళి కేరళపుత్రమునకుఁ బోనెంచి యున్నాడను. ఈబంధితులు మాపురు నాతో రానెంచియున్నారు. ఇప్పుడు వీరు సీయధీశులుకదా! వీరు నావెంటవచ్చుట నీకు సమ్యక్మేనా?

హరి.—దేవా! అముగ్గురిలో నిద్దఱివిషయము నాకు వలదు. ఇంక మూడవవ్యక్తియూ! ఆశోమలాంగి నాకూఁతురు సుమా! నాకూఁతువలె నామెను నేను ద్రేమించుచున్నాను. కారణము నాకే తెలియదు. నా పుత్రిక గలించి యిప్పుటి కెనిమిదేం ద్లయినది. కాని యీహరీరాముఁ డింత కాలముగా నిందులో నర్థాంకమైన వేటొకసాధ్యివై ననురాగ ముంచి యెఱుంగఁడు.

సర.—సీపుత్రిక యేమైయుండెను! ఆమె యీడెంత! ఆమె యేల మరణించెను!

రఘు.—అమ్మాయీ! ఈవిషయము నీవెఱుంగవా!

హరీరామునివదనాంబుజము శోపానలమునఁ జేపురించెను. అతని కనులు చింతనిప్పులవలె గనగనలాడుచుండెను. కటము లెగిరిపడుచుండెను. అతనికుడిచేయి యొకమారు మొలచుండ కరవాలముపై వ్రాలెను. కాని యీ దొంగలరాయఁ డంతలోఁ బ్రజ్ఞవదనీ గద్గదకంఠమున “ఈనంగతి నీకుఁ దెలియనే తెలియదా! నారాయణిని నీవెఱుంగవా!” అని ప్రశ్నించెను.

సర.—నారాయణియూ! ఆసాధ్యశిరోమణి నీకూఁతురా!

హరి.—నా కామెయొక్కతయే కూఁతురు. ఆమెకు నీవయస్సుం దును. ఆమె రూపమునఁ దల్లికిఁ దీసిపోయెడిదికాదు. అచ్చుగ్రుద్దినట్లు కల్లి వలె నుండెడిది. నాతనయ నాపెన్ని ధాగ మైయుండెను. ఆమెఁ జూడ నా కన్నులకుఁ బండువైయుండెను. అప్పుడు నేను ధార్మికుడనై యుండెడి వాడను. నాహృదయము కుసుమశోమలమైయుండెను. నాగుణము లలిసున్ని

తములై యుండెను. నేను నారాయణిని నాదైవమువలెఁ బ్రేమించుచుంటిని. కాని యట్టియలౌకికశుభచార్త యీశాకమున నుండదగదు. కడకొక నాఁడు సూర్యుని లామెను జేరిబట్టి. వారామెను మానభంగమొనరించిరిని వినిననాఁడే, యామె చచ్చిన మఱియు మేలనుకొంటిని. కాని యామానవని యగ్గిబడి మిగిలినయొక్కని వినినయప్పుడు, అయ్యో! నాకూర్చివుత్తి జీవము లతో నుండకపోయెనే యని చింతించితిని.

సర.—అన్న న్నా! నిన్నుఁ జూచిన జాలియగుచున్నది.

హరి.—నాగతికై జాలినదరాదు. నాకుఁ దగినకాపి యైనది. పూజులతోఁ బోరాడ నేనెట్టి ప్రయత్నములఁగాని చేసినవాఁడఁగాను. వారు మనదేశముపై దండెత్తినచ్చినప్పుడు స్వార్థపరుఁడనై నాయాస్తిని, నాతనయగుమాత్రము రక్షించుకొనినఁజాలునని తృప్తినందియుంటిని. అందు లకు భగవంతుఁడు నాకుఁ దగురీతి నిచ్చిచెప్పెను. స్కాందగుప్త సార్వ భౌముఁడు మృత్యుశయ్యఁ జేరియుండినపుడుమాడ, స్వదేశరక్షణార్థము నైని కులకొఱకుఁ గుయ్యిడెను. కాని యామహారాజు యుద్వేగములన్నియు నరణ్యారోదనములయ్యెను. ఒక్కడైన ముందునకు వచ్చి, నమముకట్టి నిలువ లేదు. ఆరాజయ్యఁడు విసుఁగఁగొని జీవములఁబాయుచు బెట్టినకాపలమును నేరిప్పు డుభయించుచున్నాఁడఁ గాఁబోలు!

బాలా.—అట్లనకుము. నాపితండ్రిస్వభావ మట్టిదికాదు. నీకుమారి కైన పరాభవము నాతఁడు చూచియుండినచో, 'తనవిఘ్నకృతార్థమునకు వ్యతిరేకముగ నామెను గాపాడకపోవుటఁజేసియే, యట్టియవస్థ తనకుఁ గలిగెననియు, నంతయు స్వయంకృతాపరాధఫలమని' తానే యని యుండెడి వాఁడు.

హరి.—ఆతం డట్టివికాలహృదయుఁడని నాకుఁ దెలియును. ఆతఁడు కరుణానిధి. 'నారాయణి యలౌకికరూపశావ్య. ఆమె యేదే నొకరాజ కుమారున కర్థంగియై యుండదగును. ఆమగుడను రాజ్యసీతి నధిష్ఠించు

జేయభారము నాయది' అని యారాజభిరుడు నెలవిచ్చుచుండెడివాడు. కాని యిప్పుడు నాశనము సంహారము నెక్కుటకుమారు సమాధి నలంకరించినది. అయ్యో! నారాయణీ! అయ్యయ్యో! నారాయణీ! నారాయణీ! ఓకృతఘ్నురాలా! నీజనకుని బాసిపోయితివా? నీకండ్రిని మురికాచిహిను జేసిపోయితివా?

అచారనాయకుని దుఃఖదీనాలాపములు వారల నిర్విణ్ణులగాఁ జేసెను. ఆతని హృదయకలమునందఁ గాయ మింకను బచ్చిగానుండి చురచుర మంటలెత్తుచున్నదనియు వారు గ్రహించిరి. కరుణయు నేమియోతెయని యాదొంగలరాయఁ డంశమోహోన్మాదుడై, జీవకారుణ్యపరుడై యుండుటకు వారు వెఱుగుపడిరి. నారాయణి మానముగోల్పొయినదని హరిరాముడు వినినపు డాతఁడు చకిరుండుగాక 'అయిన నామె యింకను జీవములతోనుండుటలే?' అని పోకిరిట్లు వారు సియ్యుండిరి. కాని హరికిప్పుడు సంగతులన్నియు నున్నవి యున్నట్లు తెలిసిపోయెను. హరిరాముని యారాటముఁ గాంచి సరస్వతి చాల భరితఁపించుచుండెను. ఆయునిద హరిరాముని చెంతకుఁబోయి "నీతనయ మరణించినదికదా? ఇక నీశనయఁగా వస్తుఁ జూచుకొనుము." అని యనునయింపెను. దుఃఖాంధకారబంధురంబై యుండిన హరిరామునిహృదయకుహరమున నానందజ్యోతి ప్రజ్వలించెను. ఆతనివదనము వికసించెను. "అహ! దైవమా! ఇంకను నాకాజ్యోతి మినుకు మినుకుమనుచున్నదా? ఈముసలిహరిరామునకు ముందుముందు మంచిదినములున్నవా? లేవు. లేవు. అమ్మయ్యా! నీవు నాకుమారి వెట్లయ్యోదవు? నీదనకుఁ డీ రఘుపతిగదా?" అని యాతఁ డనెను.

సర.—నాహృదయ మతివికాలమైనది. మిమ్ములనిరువురను బ్రేమించుట కందు స్థలమున్నది.

హరిరామునిస్వాంశము సంతోషోత్సాహముల గంతులదసాగెను.

“అయిన నన్ను ‘దినకంఠి’ అని పిలువుము. నీవు నాదత్తపుత్రివి” అని యాతఁడు మందహాసాంచితముఖుడై పలికెను.

హరి.—ఇంతకాలముగా మీరేమి యాలోచించుచుంటిరి? అమ్మయ్యా! నరస్వతీ! ఇప్పుడు నీవు నాస్వీకారపుత్రికవుకదా! ఇంక నీవు నన్ను వీడిపోఁ నూడదు. నాతోడనే యుండవలయును.

నర.—కంఠి! అడెట్లుపీలగును? నాగొఱకై హఠాఱు లీవనమంతయు గాలించి, మనలఁ గనుఁగొనకమానరు. నీవుమాడ మాతోఁబాటు విషదంబుధిఁ బడుటే!

హరి.—ఏమీ! వారు నానిజమహరిఁ గైకొనిరిగాక. నాదత్తపుత్రిఁ జెఱఁబెట్టఁజాలుదురా? దైవాయుగ్రహమున నాకిప్పు డైర్వోత్సాహము లపారములైయున్నవి.

నర.—అట్లని, మృత్యువును వలచి యింటికిఁ దేరంటమునకుఁ బిలుచు టెందులకు? అంత సాహసమువలదు. కొంతకాలము మేము కేరళపుత్రమునం దురేపట శ్రేయోదాయకము. ఇచటిపగిసిథులు మాన నిరపాయములైనపుడు, మరలిరానగును.

హరి.—అయిన నీయిష్టము. కాని స్వరలోఁ దిగిరిరావలయును. మీరందఱును బ్రయాణమునకు సిద్ధముగవున్నారుకదా! మీలో నెవ్వలైన ముందుగా నౌకాశ్రయమునకుఁబోయి, దేవరవారుపోయిన మఱియు మేలు. అందఱ కన్నిగడుల నానౌకయందు వసలిగలవానిగా నేర్పరించుకొనుట నము చితము. మీఁదు మిక్కిలి మీమెంటు నీసుదతిమాడ యన్నదికనుక నీకార్యము మీగుల ముఖ్యము.

బాలా.—నేరీప్యదే బయలుదేఱెదను. వీరలదీసికొని నీవు బాదుకచ్చ మునకు రావలయును.....తానుఁడు, తానుఁడు. ఆపాదలయందు గలగల శబ్దమేమి? మానవుఁ డెవ్వఁడైనఁ బ్రాకిపోవుచున్నాఁడా?

అని బాలాదిత్యుఁ డావైపునకుఁ బరుగిడెను. కాని యచట నెవ్వరు గానింపలేదు.

“అయ్యది కుండేలో గోమాయవో మైయుండును లేండు. మీరు తొండు. కొవలగా త్రియగనరగ్గతి పథిక్రమ నోర్యజాలదు; కాన నేను వీరలఁ దీసికొని మెల్లగా వచ్చిచేరుదును. నాకాక్రమ మిచటికి నూఱుకొను. మానయనము కనీస మైదు నములు పట్టును. భగవదనుగ్రహమున నాకడ బలాఘ్నములగు నడవిగుఱ్ఱములున్నవి. అవి సరాసరి గంటకు నాలుగుకొనులు పరువెత్తగలవు. దీర్ఘప్రయాణమున కవి తాళగలవు. రఘువతియు, భద్ర బాహువును, సరస్వతీయు, కేసును నెత్తుదిగా వచ్చెదము. మీరుమాత్రము ముందుగాఁబోయి, మాకొకకుఁ దిగుప్రయత్నములఁ జేయుఁడు. ఇక ధనమును గుఱించియో? మీకుఁ జాలకావలసియుండును. ఇదిగో లీసికొనుఁడు” అని హరిరాముఁడు, సముద్రగుప్తక్రమాదిత్యరూపముద్రితములఁ నేహురు బంగారునాణెము లుండు నుంచి నాతని కొసంగెను. బాలాదిత్యుఁ డద్దానిఁ గైకొని, హరిరాముఁ డనియాడెను.

ఇంతలో నచటికి భానుగుప్తయశోధర్మ లుబడెంచిరి. తనస్వామి యగుహూణరాజు సంశయమొందకుండఁ దాను కొలువుఁబాటమునకుఁ బిరికి తోవలయునని భానుగుప్తుఁడు మనవిచేసికొనెను. కాంచారుకొటకుఁ గల మార్గములు హూణులకంటఁ బడకుండునంతదనుకఁ దాను మహాకోసలమున సౌఖ్యముగ నుండవచ్చునని యూహించి, యశోధర్మమాడ స్వరాజ్యమునకుఁ బోవ నిశ్చయించి, తనయభిమతమును బాలాదిత్యున కెఱింగించెను. తోడనే బయలుదేలి, మహాకోసల బారుకచ్చములకుఁబోవు చీలుపదారులవఱి కొండొరులు కడసిపోయి, యావైనఁ దమతమదారులబట్టి పోవలసివట్టు వారు గీర్తానించుకొనిరి. ఇందులకఁ గాలవ్యవధిలేకుండెను. వారిరువురును గుఱ్ఱముల నెక్కి యందఱు వీడ్కొలుందిరి. సరస్వతీమాత్ర మొంటరిగా నావల నిలిచి

యందెను. బాలాదిత్యుఁ డాచిలుకలకొలికికడకుఁ బోయి “నరస్వతీ! మనము వీడిపోవలయును” అనెను.

“వీడినను, మరలఁ గలియకపోముగదా!”

ఆమెయొక్కమారు మిన్నఁ జూచెను. అశ్వప్త మంజూభాషణము లేవియో యామె మధురాధరములనుండి వెలువడెను. ఇంతలో బాలాదిత్య యశోధర్ష లదృశ్యులైపోయిరి.

ప ది య వ త ర ం గ ము.

బారుకచ్చమునకుఁ బోవుబాట.

ఇంతకుముం దరణ్యములానికీ వచ్చినమార్గమునఁ గాక, బాలాదిత్య యశోధర్త నిప్పును వేటొకమార్గమునఁ దిరిగివచ్చుచుండిరి. పుట్లతా క్కీర్త మై యిటుకుగనుండు నాయరణ్యమునందు వారు తమగుఱ్ఱములను మెల్లఁ గాఁ బోనిచ్చినను, అదవిని చూచి వెంటికి వచ్చినవెంటనే వానినడకవడిని హెచ్చింపఁజేసిరి. ఒకగంటకంతయు వారు చీలుదుదారికడకు వచ్చిరి. తోడనే యశోధర్త యశ్వము నాపెను బాలాదిత్యుఁడుగూడ గుఱ్ఱమును నిలిపెను. ఎవ్వరు నేమియుఁ బలుకలేదు. వారిమానసములు కర్తవ్యతాపిమూ ధములై యొకింతకడ పట్టె యుండెను. కడకు యశోధర్త “దేవా! మనము విడిపోవలసివచ్చెఁగదా యని నాకు సంతాపముగా నున్నది” అని పోవు రించుకొనెను.

బాలా.—యశోధర్తా! నిజమాడితివి. మనవివోక్తలనకై నాస్వాంత మొక వెళ్లఁగందుచున్నదో నీ వెఱుంగనేఱవు. నీవు నాబాల్యస్నేహితుఁడవు. ఒకకొంచమునఁ దిని యొకమంచమున మనము పరుండుచుంటిమి. మరల నిన్నుఁ జూచుభాగ్యము నాకున్నదో లేదో!

యశో.—దేవా! కష్టములు కాఁపురము నేయునా! మంచిదినములు రావా! మరల మిమ్ములఁ జూచుభాగ్యము నాకుఁ గలుగదా! ఇంతకును గేరళ పుత్ర మంతదూరదేశముకాదు. అప్పుడప్పు డచటివిశేషముల నశ్రమముగా నెఱుంగుచుండనగు.

బాలా.—నేనుగూడ నటులే తలంచుచున్నాను. అందుచే నాకుఁ గొంతయూఱటగా నున్నది. హైందవావసీకులనహంకారము గూర్చియు,

హాజులదురంతములఁగూర్చియు నీవలన నవ్వడవ్వడు వినఁగలుగుదు నను
కొనుచున్నాను.

యశో:—దేవా! మీముదలనాదలఁ దాల్చి నడుచుకొనుచుండెదను.
ఇవ్వడు నేను మిమ్ములఁ బాసిపోవుచున్నాడనుగాదా! ఏమో! ఇటు లెన్ని
యేం డ్లుండవలయునో? కాన మీతో రెండుసంగతులు విన్నవించుకొనవల
యును. నెలవా?

బాలా:—రెండుమూఁడుసంగతులా! ప్రదివేలసంగతులఁ జెప్పవచ్చును.
ఎట్టియాటంకములేదు.

యశో:—సరి. ఈభానుగుప్తుఁడు ద్రోహియగుట, విశ్వసింపఁదగనివాఁ
డనియు నా మొదటిమనవి. ఆతఁడు మీకు గర్భకత్తువు. బూటకపునటనలచే
నాతఁడు కూర్చున్నట్లుండె యున్నాఁడు. సందిగ్ధసమయముల నాతఁడు మిమ్ము
విడనాడీతీరును. ఆతనియందుఁ బూర్ణవిశ్వాస ముంచినయెడల, మిచ్చుతఁడు
ముంచివేయును.

బాలా:—నే నాతని మితిమీరి విశ్వసించుటలేదు. లాభకరములగు
సమాచారముల నాతనికిడనుండి లాగుకొనుటయందు మనకు నష్టమేమున్నది?
సరస్వత్పాదులసంరక్షణమున కాతఁడేకదా కారణము! ఉపయోగకరములగు
విషయముల సంగ్రహించుట కాతని చక్కఁకేర్పడుచున్నాను. యశోధర్మా!
వింటివికదా? ఇక నీసంశయమేమి?

యశో:—లేదు. ఇంకొకమనవి. దేవా! వీని యధిక ప్రసంగమునకుఁ
గోపమొందక, సత్యమాడ వేఁడెడ.....మీరు సరస్వతిఁ బ్రేమించితిరా?

ఈప్రశ్న వే బాలాచిత్తునకు సిగ్గయ్యెను. “లేదు. ప్రేమించియుండ
లేదు. ఆయనఁ బ్రేమించిననేమి?” అని యాతఁ డడిగెను.

యశో:—దేవా! ప్రేమించలేదుకదా! అహ! నాకు సంకసమైనది.
ప్రేమించితిరేమో యని నాకు దిగులై యుండెను. విందుసందర్భమునందలి
మీచగ్గయు, వారలను మీరు కేరళపుత్రమునకుఁ గొనిపోవుయోజనయు, మీ

మోహంతూరమునకు నూచనలని భావించితిని. కాని మీచర్యలన్నియు ధీరో
దాత్తనాయకుని సహజగుణములని గ్రహించి యూహింపితిని.

బాలా:—యశోధర్మా! ఆసరోజముఖని నేను మోహించితినిో లేదో
యిప్పు డెందులకు? ఆలావణ్యవతి యేదే నొకరాజకుమారున కర్థాంగలక్ష్మియై
యొండఁదగినదని నీవు తలంపవా?

యశో:—ఆసాభాగ్యవతి కమనీయగుణరాజములఁ గప్పిపుచ్చుటకు
నేను మూఢుండఁగాను, ఆవనితామణి యనన్యరూపలావణ్యయని నాకుఁ దెలి
యును. ఆమెకంఠస్వర మతిమృదులమని నాకుఁ దెలియును. గానవిద్యయం
దానుందరాంగి యచ్చరమచ్చైకంబులనైన మించిపోగలదని నాకుఁ దెలి
యును. కాని యిన్ని సుగుణములుండియు నేమి ప్రయోజనము! దేవా! పురు
షోత్తముఁ దగునీకును, సామాన్యయగు సరస్వతికి నెంతయో యంతరమున్నదని
కూడ నాకుఁ దెలియును. ఎంతగౌరవవిహీనయగు నాతెజువ యెక్కడ?
ఉన్నతవంశప్రదివకుండవగు నెక్కడ? ఈఁగకు విభమునకు నెంతభేదము!
ఆమె నీకర్థాంగియగుటకుఁ దగదు. కాన నోదేవా! మీయుధియులయొగ
జేనుముల మనసున సిడికొని, యెట్టియనర్థకరములగు మోహవాగురులనుండి
మిమ్ముఁ దప్పించుట నావిధియని నిశ్చయించుకొంటిని. కాని దూరములగు
నాసందియములన్నియు విరాధారములగుచున్నందుకు నాకు యింకా
నున్నది.

బాలా:—ఆయెలనాగను నేను ప్రేమించుటలేదు. ప్రేమించినను
బాహుత్రాపమొందను. ఇంక మాబోటివధూవరులవిషయము నీతో నించుక
ముచ్చటింపవలయును. వివాహనిర్ణయమునకు వధూవరులసమానగుణములే
ప్రధానములు. కాని నివసనట్లు కాముకీకాముకులవచిత్రప్రేమకు నడుమ
నొండొరులకరిమిలేములను, వర్ణవిభేదములను, సంఘవిభక్త్యాసములను గొని
వచ్చి యెట్టివివాహముల నాజేపించుట యింకముకాదు. ఈసంకటములబట్టి
యించుక గమనించినచో సరస్వతి యెట్టిరాజకుమారియైనఁ దలఁదన్న కత్తురా

లనియు, సముద్రగుప్తసార్వభౌమునిమాతయు విచ్ఛవుల కుమారితయనగు మాకుమారీదేవి శనయైన సాధ్వీశిరోమణి యనియుఁ జెప్పవచ్చును.

యశో:—జేవా! సద్గుణములు సమూహసీయములని నాకుఁ దెలియను. కాని యవి స్థానబలిమిఁబట్టి ప్రకాశించుచుండును. సౌందర్యము-సౌఖ్యము-సత్యము-శౌర్యము-క్షమ-వీనికన్నింటికి నేను దోసిలాగుదును. అటులని సరస్వతిని గుమారీదేవితోఁ బోల్పుట కియ్యోనను. సామాన్యఁడగు సుజ్ఞయినీ పౌరు నిపులై యెక్కడ? విశ్వాధికవిక్రమవిరాజితుఁడగు సముద్రగుప్తసార్వభౌమునితల్లియు, పరాక్రమోజ్జ్వలులగు విచ్ఛవులతనయయనగు కుమారీదేవి యెక్కడ? కావ్యమునకుఁ గల్పలలికకు సామరస్య మెక్కడిది?

బాలా:—సరిసరి. ఇంక మన కీవిషయమున వాగ్వాదము వలదు. చెప్పవలసినసంగతు లింకేమైననుండినఁ జెప్పి కానిము.

యశో:—దేవా! ఒక్కవిషయము. కేరళపుత్రము పాపందమతమయ మని వింటిని. అచట శౌద్ధులును, జైసులును బెక్కురున్నారట. శిరోమదేశము నకు వ్యాపారార్థముపోయివచ్చిన మనవావికులు, అచట దీనసునియనుచరులున్నారని చెప్పికదా! వారు కేరళపుత్రమునఁగూడ నున్నారట! దేవా! నాయుపదేశము నాలకింపవలయును. ఆనా స్త్రీకమతావలంబులరై మీశరీర మానసికశక్తులఁ గోల్పోయి యధఃపతితులు గావలదు. మీరు మతాంతరులైన యెడల, తోరమానమిహిరగులుల నాశమొనరింప సమకట్టియుండు హైందవ సరేంద్రమండలి కధ్యక్షుడవని నిర్వహించునర్హతనుగూడఁ గోల్పోగలరని చెప్పక తప్పదు.

బాలా:—(చిఱునవ్వుతో) ఓహో! యశోధర్మా! నేను మతభ్రష్టుఁడ నాదునేమో యనియా సీధయము? అవునా! కాని నామతాంతరము హైందవసరేంద్రసమితి కధ్యక్షుడవని కడ్డుతగులనేరదని నీకుఁ జెప్పఁగలను. ఇంతకును బుద్ధుఁ డెవరు? ఆతఁడు హైందవుఁడై పుట్టలేదా! హైందవుఁడై మన

లేదా! హైందవుడై యస్తమించలేదా! హైందవోత్తముఁడని హిందూదేశ చారిత్ర మాతని వేనోళ్ల గీర్తించుచుండుటలేదా!

యశో:—దేవా! మీమాట కాదనఁజాలను. కాని యాతనిసిద్ధాంత ముల ప్రస్తుత మీ ప్రపంచమున కనవసరములనిమాత్రము చెప్పవలసియున్నది. అతఁడు మనకేమైన విహతనసిద్ధాంతముల బోధించినాఁడా? లేదు. స్వానుభవములగు విహతనమార్గములఁ జూపించెనా? లేదు. అనదృశ్యమగుతత్త్వమును వినిపించెనా? అదియులేదు. అయిన నాతఁడు మనకేమిచ్చినాఁడు? ఏమియు లేదు. అర్హతగ్రంథములగు సిద్ధాంతముల నాతఁడు వల్లెవేసి, తాను నొకనూతనమతకర్తనని 'ప్రకటించుకొనినాఁడు.

బాలా:—అర్హతగ్రంథములందలి సిద్ధాంతముల నొప్పగించినాఁడని నీవే యంటి కదా! కాన నాతఁడు నాస్తికుఁ డెట్లగును?

యశో:—విచరీతసిద్ధాంతముల వెళ్లఁబెట్టినందువలన.

బాలా:—నీకు విచరీతములైనది, యితరులకుఁ దత్త్వసారములై యుండవగుఁగదా!

యశో:—ఉండవగును. కాని నానుమాత్రము వికారములై యున్నవి. ఇంతకును బుద్ధుఁ డేమని బోధించినాఁడు? 'తనకుఁజూలఁ బ్రేమించి, వాని నేనింపుము. గురుని బూజింపుము. దొంగతనము చేయకుము. మృతపానము మానుము' అతనిముఖ్యసిద్ధాంతము 'య్యుచి కదా! స్వచ్ఛందములగు సట్టిబోధనలకు బుద్ధుఁడు కావలయునా!

బాలా:—నశ్వవాశ్యములయందలి మైమెఱుఁగులఁ జూపుటకు, దారిఁ బోవువాఁ డెవ్వఁడైనఁ జాలును. మానవప్రకృతి మిగులఁ జిత్తమైకది. మాని మివలన మానవుఁడు మతవిధుల నప్రయత్నముగా నొనరించుచుండును. స్వమతసిద్ధాంతముల నొఱపిడిపట్టకయే, మూతఁడు గ్రుడ్డినమ్మకమున వాని నవలంబించుచుండును. అట్టిమతవిధులకుఁ గలయవసరమును, తన్మతసూత్రములను స్వానుష్ఠానమునఁ గన్నులకుఁ గట్టనట్టినరించి, మానవుని స్వమతసిద్ధాంతసార

మును గ్రోలఁజేయుటకు సమగ్రుడగు ప్రజ్ఞావంతుఁడుకాని చాలఁడు. అట్టిధీశా
లియే బుద్ధభగవానుఁడు. జోచ్చరు, కాళ్ళూషకొ, విసుక్రిస్తు మున్నగు
మతకర్తలకు నివృందియముగ నట్టిప్రజ్ఞులము లుండెను.

యశో:—అంతవఱకు నాకుఁ దెలియదు. ఆవిషయము తెంతమట్టుకు
కాస్త్రవిహితములైనదియుఁగూడ నాకనవసరము. కాని నాస్తికులగు చార్వా
కమతస్థులకు దూషించునంతగా, నేను శాద్ధులను దూషింపను.

బాలా:—నీవు నీకోడికి మూఁడేకాళ్ళనుచున్నాఁడవు. కాన నీతోడి
వాదము నిరుపయోగము. యశోధర్మా! ఒకమాత్రముగా నేను శాద్ధ, జైన,
క్రిస్తుమతములయందుఁ గలియును. ఇది నిజము.

యశో:—నాకుఁ గావలసిన దదియేనుమా! దేవా! ఇక్కఁ బనివినియొద.
భగవానుఁడు మీశయనమున మీకుఁ జేఁదోడువాఁడోడై యుండుగాక. జలాధి
దేవతయగు వరుణదేవుఁడు మిమ్ముల సముద్రవీచికలపై సౌఖ్యముగాఁ గొని
పోయి, రత్నమయములగు కేరళపుత్ర తీరముల దిగవిడుచుఁగాక!

అని దీవించియు దీవించకపూర్వమే యశోధర్మయొక్కగంతులొ
గుఱ్ఱమునెక్కి, దానిని దోలెను. ఆతరుంగ మంతలొ వాయుగమనమునఁ
బోయి చూచుచుండఁగ నే యదృశ్యమైపోయెను. బాలాదిత్యునకుఁ బదులాడు
టకుఁగూడ విలంబములేకపోయెను. అంతయు నొకతెప్పపాటులొఁ జరిగి
పోయెను. దూరమునఁ జనుయశోధర్మ నవలొకించుచు, బాలాదిత్యుఁ డీవిధ
మునఁ దలపోసికొనసా గెను. “అహ! ఈయశోధర్మ యెంతవిచిత్రపుమానిసి.
మాయోదబాటును సహింపనొల్లక యాతఁడు తనవారుపమును దఱిమినాఁడు.
ఉన్నతాశయసంపన్నుఁడయ్యును, బెల్లనిచంద్రునియందలి నల్లనిమచ్చవలె,
నీతనికొకించుక దురహంకారము గలదు. ఇందుల కేమనుకొనవలయు? హైంద
వతరులనిన నాతనికిఁ గిట్టదు. ‘హైందవ’ పదము నాతఁడు కుంచితదృష్టిఁ
జూచుచుండును. నేనిప్పుడు హైందవుఁడఁగాన, నాతఁడు నావెంట నిల్చుడు.
సరకమునకు వచ్చుటకుఁగూడ వెనుదీయఁడు. నాకష్టముల నాతఁడు పండు.

కొన సంకసమున నంగీకరించును. నాకిప్పుడు గోచిపాకకు గలిలేకున్నను, నన్నాకడకు 'జీవా' యని గౌరవపూర్వకముగాఁ బిలుచుచుండును. ఎల్లవిధముల నాకు ఁజేయునై యాతఁడు నన్ను దనయాజనప్రణామముగా భావించుచుండును. కాని నేను నాధ్యుడనైనచో—సాధారణముగ నట్టివాఁడఁగాను; ఏమో, కేవలసంగతి నేఁడెట్లు చుచువలయును—నేను తనసార్వభౌముడనైయున్నను, నన్నాకడను భూరికిఁ గొనుండు. నన్నాధార మొనరించుకొని యుండినఁ దనయరురాగవల్లిక నాకడను మూలమట్టుగాఁ బెల్లగొని పాతివేయును. దానఁ దనకు దుస్సహవేదనకొనినను, సంకసమున భరించును. ఎంతచోద్యవర్తనఁ జేయఁగోఁర! ఆవును. లోకమునూడఁ జోచ్చిమైనదిమేకదా! నేనుమాత్రము చోద్యుడఁగానా! పరకాంతలఁ గన్పెల్లియొనరినను—ఇటు లానరించుటకుఁ గలనైన నెదియుండని నేను—ఇప్పు డీకంతాకిరోమణి నరస్వలికై వలవంతలఁ గుండుచున్నాడఁగదా! ఆమెమూలమున నాకిప్పుడు విచ్చిపట్టియున్నదిదా! ఆమెటాకిసౌఖ్యమును సర్వమును నమర్చిపవలయునని నాకు నిర్దిష్టమైయుండును. నాయెచుటయందును పు డామోహనాంగి నను. నను నాలొకింపవలయునని నేర్పరచుచుండును. నమయమచ్చినపు డంతయు నాకలకంఠితో నించుకయైన భాషింపవలయునని యాశజనించుచుండును. ఇట్టిభావము లనివార్యములై నన్ను గలంచి నడిచివేయుచుండును. మీఁదు మిక్కిలి యాముద్దులగువృత్తులగున కెక్కుటకై నేనెల్లపుడు కోరుకొనుచుండును.”

భావనాక్రవాహమునుండి బాంధియ్యం డిప్పుడు గట్టుకెక్కెను. ఆతఁ డిప్పుడు తనయశ్వమును బారుకచ్చమునకుఁ బోవుబాటపైఁ బోనియ్యసాగెను. ఆహర్గము నిర్జనమని చెప్పనగుచుగాని యుజ్జయిసనగరాభిముఖులై యను నొకరిద్దఱుబాలసారులుమాత్ర మక్కడక్కడఁ గాననగుచుండిరి. ఆవిధమున బాలాచిత్త్యుఁ డించుమించుగ నొకగంటకాలముపోయెను. ఇప్పుటికిఁ దనరాత్రి నలంకరించి, పశ్చిమదిక్కాంతఁ గూడఁ బోవుచుండెను. బాలా

దిశ్యుఁడట్లొకబాటసారిఁ గలిసికొనెను. ఆపాంధుఁడు బాలాదిత్యునికంటె వయోవృద్ధుఁడు. ఆతఁడు జవాధికమగు నశ్వము నధిరోపించియుండెను. బాలాదిశ్యుఁ డాతని డాసి నమస్కారపూర్వకముగా “అందమైన యశ్వమండీ” అని పొచ్చరించుకొనెను.

బాటసారి:—ఓహో! అశ్వహృదయమునందు నీవు నిపుణుఁడవుగా నున్నావు. ఎనిమిదివందలపణములు పెట్టి దీనిని గొంటిని.

బాలా:—ఎక్కడ కొన్నారండీ?

బాట:—బవేరమునందు. ఇది యవనాశ్వము.

బాలా:—బవేరమునందా? నీవు బవేరమునకుఁ బోలివా?

బాట — నేను వర్తకుఁడనండీ! నేను వ్యాపారార్థము వివిధదేశములకుఁ బోవుచుందును. మీగుఱ్ఱము నెచటఁ గొన్నారండీ? ఇది సత్వనంపన్నముగాఁ గాన్పించుచున్నది.

ఆబాటసారి బాలాదిత్యుని వారువమును గన్నార్పక చూడసాగెను. ఆతఁడు విస్మయించె “ఇది యమగుఱ్ఱము. మీరు దారిదోషిడిచేయు మహానుభావు? కాని మీమాట లీరహస్యకడ సాగవునుమా! తెలియునా? ఒంటిమై యనమొనరించునపుడంతయు సీతనికడ ధనము శూన్యమై బల మధికమై యుండును.” అని యాతఁడు నమిముకుఁ గట్టికొనియుండు ‘తక్షశిల’ కరవాలరాజమును—సుప్రసిద్ధమగుదానిని—లాగి జరిపించెను. కాని బాలాదిత్యుఁడమూత్రము ఖద్గమును దీయలేదు. ఆతఁ డించుక భ్రాంతి నొందినట్లు నటించి “అయ్యా! నీవు నన్ను దొంగనుగా భావించుచున్నాడవా? అయిన వినుము. నేను దొంగనుగాను. ఇంకొకమారట్లు మీరు నుడివినయెడల, మనము పోరాడవలసివచ్చును. నీవు నన్ను నీచునిగాఁ దలంచితేనికాన, నీతోఁ గలిసి వచ్చుటకంటె నొంటరిగఁ బయనమొనరించుట సమంజసము.” అని తనహయమును బరువెత్తింపసాగెను. బాలాదిత్యుఁడ ట్లయిదాఱునిముసములు పోయియుం బోకపూర్వమే, పరమార్థి యాతనిఁ గలిసికొని “అయ్యా! నిలుపుము. నిలు

వుము. నుజనుండగువానిని బరహర్షి చోరునిగా భావించెనని నలుగురు వినకుండురుగాక! ఆయ్యా! నాతప్పును మన్నింపుము. మనఃపూర్వకముగా మన్నింప వేఁచుచున్నాను." అని బలిమాలెను.

"సీసార్థనకు ముందే మన్నించితిని. నన్ను చోరునిగా భావించిన వానితో నాకేమియు నీకక బనియుండఁజాలదు. ఆనా! కడకు నేను దొంగనైతివా!" అని బాలాదిత్యుఁడు రోషమునఁ బలికెను.

చరహర్షి.—ఇవి యరాజకదినములు. ప్రభువులునమిశము పేరునకు రాజులై దొంగలవలెఁ దడిగుడ్డలఁ గొంతులు గోయుచున్నారు. ఇక నేనో! వర్తకుఁడను. నీవో! అడవిగుఱ్ఱము నెక్కియున్నాఁడవు. మీఁదు మిక్కిలి బలాధ్యుఁడవు. అట్టిచో నిన్ను నేను జోరుఁడవనికలంచుటలో ననుభావత మేమున్నది!

బాలా.—నిజము. వైశ్యగ్రణీ! నిజము. పితయఁ మెచటితో నే నెఱుంగనగునా?

చరః.—కుమారా! దాని కాటంక మేమికలదు? 'చక్రమ' నావపైఁ గేరళపుత్రమునకు! జపటపై ప్రస్తుతము బారుకచ్చమునకుఁ బోవుచున్నాను. నానంగరియంతయుఁ జెప్పితినిగదా! ఇంక నీగమ్యస్థానము నేరెఱుంగనగునా?

బాలా.—బారుకచ్చమే.

చరః.—ఓహో! మనయుభయం లగమ్యస్థాన మొక్కటియేనా! అయిన మనమిరువు మిత్రులమైతిమి. సిరసములును, నసాయకరములునగు నీమార్గములందొంటిగఁ బయన మొనరించుట కిందుక నుకయించుచుంటిని. అధిక ప్రసంగమగుకోవలదు; బారుకచ్చమునకు మీప్రయాణమునకుఁ గారణము!

బాలా.—కారణములేదు గీరణములేదు. ఊరక. నేనుగూడ 'చక్రమ' నాకపై రాగించియున్నాఁడ. నేనుగూడ కేరళపుత్రమునకు వచ్చెద.

పరః—ఓరే! బలేవాడవురా పీపు! నీ ప్రయాణముగూడఁ గేరకపుత్ర మునకటరా! ఓదైవమా! ఇదియేటి చిత్రము! ఇచట నుండువారు రాతులిద్దఱు. ఉభయులకు నొకభాటపైఁ బ్రయాణము. ఉభయులకు నొక్కటియే నౌక. ఉభయులకు నొక్కటియే గమ్యస్థానము. అట్టియెడ నుభయులు నొండొరుల యెడ సంశయాత్ములై యున్నారగుదా!

అని పరమార్థి దిక్కులు విక్కుటిల్లనట్లు నవ్వు మొవలిడెను. పరమార్థి పొగరుఁబోటుతనమునఁ దన్ను 'ఒరే' అని సంబోధించుట బాలాచిత్త్యునకు వెగటుగా నుండెను. కాని యాతఁడు మోటుమానిసియై యుండనోవునని బాలాచిత్త్యుఁ డూహింపఁ జెంది 'విక్రమనౌక పెద్దదా?' అని యడిగెను.

పరః—బవేరము, రోమదేశము, జావా మున్నగు దేశములకు బోవు నావ లంత పెద్దది కాదు. కాని వానికంటె విశాలమైనది. దానియం దపరిమిత వస్తుజాలముతోఁబాటు నూలులకొలది పయనమొనరించుటకుఁ దగినవీలు కలదు.

బాలాః—ప్రయాణికులు పెక్కురుందురా?

పరః—పెక్కురా? 'పెక్కురు' అనుపదమున కర్థము నిర్ణయించుకొను వానిఁబట్టి, దానిసంఖ్యాపరిమితి యాధారపడియుండును. ఇప్పటి కేఁబనిమంది ప్రయాణికు లానావయందు స్థానముల నేకరించుకొనియున్నారు. నేనుగూడ రెండుగడుల నేర్పాటుగాంచింపుకొనియున్నాను. అందు సౌఖ్యముగా నుండును. కాని యిది మిగుల విశాలములగుటచే, భాగస్థులఁ బడయ నెంచియున్నాఁడ. మేము మూపురమున్నారము. ఒక్కొక్కరియందు నలుపురుండు టకు మంచివీలున్నది. ఎవరో నలుగురు ప్రయాణికులు మాగడులయందు మాతో నుండ మాటయిచ్చిరి; కాని తుట్టతుడగ వారు మమ్ము మోసగించిరి.

బాలాః—మీరు మూపురున్నారా? నీవొక్కఁడవే యుచుకొంటిని. నీతో మఱెవ్వరైన సోదరవనిజా లున్నారా?

చర:—సోదరవర్తకులుకాదుకాని; కుటుంబవర్తకులున్నారు. వర్తకుని భార్యయు, వర్తకునికుమారియు వర్తకులేకదా!

తాలా:—ఓవో! నీవత్నియు మత్రియు నిప్పు వెంటడించుచున్నారా!

చర:—అవును. వాల్లెల్లవ్వను నాతో వచ్చుచుందురు. నాకుమారి నన్ను విడిచియుండఁజాలక మొండికిబడి నాతో వచ్చుచుండును. పుత్రికా వాత్సల్యమున నామెతల్లి యామె ననుసరించుచుండును.

తాలా:—కేరళపుత్రము మీజన్మభూమియూ!

చర:—కాదుకాదు. మేము మాగధులము.

తాలా:—అయిన నీకు బారుకచ్చమునకుఁ బోనవసరమేమివచ్చినది? తామ్రనిష్ఠిలో నాక నెక్కినయెడల నీకింకను సౌఖ్యముకదా!

చర:—నేను నేఱుగాఁ గేరళపుత్రమునకుఁ బోనెంచియుండిన, నటు లానరించుటయే యుక్తము. వణిజునకు నిర్దిష్టఫలమునకుఁ జేరులోపల మార్గ మధ్యమునఁ జేలివిండఁ బనియుండును. నీసంప్రక్ష్మమువలన నీవు వర్తకుఁడవు గావని విదితమగుచున్నది. పాటలీపుత్రమునుండి బారుకచ్చముఁ గ్రయకము సాటూబేర మొనరించుచుఁ బోనగుఁగదా!

తాలా:—అవును. ఇంకను నీవనినట్లు నేను వర్తకుఁడఁ గాకపోవుటచే నీకుంగలి నాకుఁ జెలియలేదు.

చర:—అయిన నీవృత్తియేమి?

తాలా:—ఏమియులేదు. నేను నిరుద్యోగకాఖాధికారిని. పైఁగా జేక ద్రిచ్చుని.

చర:—జేక ద్రిచ్చునివా? నీవు పయోవంతుఁడవు; బలవంతుఁడవు; కార్య వంతుఁడవు. ఇంక నీవు బీదవాఁడవందుగా! అయినచో, నీవు ముసలితనమున ముఖించుటకై కావలసినధనపంపాదనమున కిదియే యదనని గ్రహింపుము. లేక 'నేను ధనికుఁడను. నాకేమి?' అని విజ్ఞప్తిగడువా? నీవు కుజేరుఁడవై

యొందవచ్చును; కాదనను. లక్ష్మీ చంచల యని గ్రహింపుము. నీకు గలధన రాసులనభివృద్ధిపఱచుకొనుటకుమారు, మూలగొట్టులఁ జేసి, మ్రక్కఁజేయుచు, దినదిన మాధనమునఁ గొంచెముగొంచెముగాఁ దీసి కాఁజేసి, యావెనుక వృద్ధాప్యమున లేమిడిఁజిక్కి నిలుగులబడుచు 'అన్న మో రామచంద్రా! ఆకలా రాఘవేంద్రా!' అని యల్లాడుటెందులకు? ఎండకాలమున నేకరించుకొనిన యాహారము స్వేతిదప్పడే తినివేయు నడవియ్యాఁగలు వానకాలమున నెఱిదొఱుకక యాఁకటమాడి మడిఁగుంచుండ, దీర్ఘదర్శియగు భ్రమరములు వఱపుదినములకుగూడఁ గూడఁబెట్టుకొని సౌఖ్యజీవన మొనరించుచుండుచుగదా! ఇవ్వుడిసంగతియంతయు నెందులకు? నీవు వైశ్యుడవుగావటివికదా? ఆయినఁ గేరళపుత్రమునకు నీవఁకున మెందులకు?

బాలా:—దేశదిద్దకుచే బోవుచున్నాను. నావెంట మఱిమూవురు మిత్రులుగూడ నున్నారు.

పర:—నాదుకూడఁ గేరళపుత్రమున కేల వచ్చుచున్నారా? దేశమును నాచుటకేనా?

బాలా:—కాదు. చూడులుపెట్టు హింసలనుండి తప్పించుకొని బ్రదుకుటకు.

పర:—అయిన నాకారణమునం దొకించుక యర్థమున్నది. కాని పయనమునకుమాత్రము నవ్వదుగు కారణ మగపడదు. చూడాపరిచాలన మంత దుస్సహమై యున్నదా?

బాలా:—అని యనుగవలయునా? వారివలన నాకును గొంతభయమునకు హేతువు గలదు.

పర:—అయిన నీవుగూడఁ గేరళపుత్రమునకు వచ్చుట తేమకరము. ఈసంగతి నింతకుముందే యేల చెప్పవైతిని! డంబాచారులును, నిరర్థకులు నగు ధనవంతులు విలాసార్థముకొని పేరుపెట్టుకొని యేటిట విదేశములకుఁ బోవుచుండుదుగదా! అట్లే నీవుగూడ న్నదేశమునుండిచి పోవుచున్నా వనుకొంటిని.

బాలా:—పరమాధీ! ఆదేల? విదేశగమనము లోకజ్ఞానమును తెంపొందజేయునుగదా!

పర:—అవును. న్యాయమార్గమున ధన మార్జించుకలంపున జేయు వ్యాపారము, విదేశగమనకౌతూహలము నభివృద్ధిపఱచును. దానివలన లోకజ్ఞాన ములిగియుండును. సీమోవరించు క్రయవిక్రయములఁబట్టి యాదేశసౌభాగ్యముల నీక్షింపఁగలవు. నీవ్యాపారఋత్రచయరక్షణమునుబట్టి, యాదేశీయులయొక్కతను బరిక్షింపఁగలవు. విరోధార్థము విదేశములకుఁ బోవువానికంటె, వర్తకుఁడగువానికిఁ దద్దేశీయులతోఁ గలిసిమీసియుండుట కవకాశము చాలయుండును. కాన నాతఁడే వారిసహజగుణనికరముల నెఱుంగ నమర్థము. పండితస్తుమృదును. పోమరిపోతులును, కనానానంఘప్రతినిధులును, విలాసప్రయాణికుని వజ్రజేరుదురు. కాని వర్తకునికడమాత్రము వజ్రమును నకలైకర్వ్యసంపన్నులును జేరి యాకస్మికదగురీతి నాదరింతురు. వర్తకుఁడు రాజోద్వోగ్యులగృహముల నలంకరించుచుండును. రాజప్రాసాదముల నస్తానములందుచుండును. రాణివాసములఁ బ్రవేశింపని వారిమన్ననలు వడయుచుండును. వారి యాతిగృహములొం పృష్ఠింపిండుచుండును. చూచితివా? విదేశములకు విలాసార్థము పోవువానికిని, వ్యాపారార్థము పోవువానికిని గలయంతరము! వర్తకుఁడు జనులఁ బెక్కుఁ జూడఁగలుగును. పెక్కుఁలతోఁ బరిచయమును బడయును. అనేకులతో సహవాసభాగ్యము నందును. ఇంత ధనమును వెచ్చించి విలాసమునకని విదేశములకుఁ బోవుమానవునిఁ గడఁకాపుటయైన నా రాజరింతురా? కాని శుష్కదరిద్రులగు బడిపంతులొకని దాసి 'ఇచట మావేతనములు మాకుఁ జాలుటలేదు. పరదేశములయందైన మేము సౌఖ్యవతులకు సౌకర్యములున్నవా?' అని మిగుల నాతురతతో నాతనిఁ బ్రశ్నించుచుండురు. పనియుఁ బాటయు లేనిపోమరులు వీధులఁ దిరుగుచు నాతనిజేరి కళాకోళమొనరించుచుఁ గాలముపుచ్చుచుండురు. ఇంకేమికావలయు? ఊరిలోనిముసలవ్వు లొకని 'మీదేశములోని వింతలేమి?'

అని యడుగుచుండుదురు. దారిద్ర్యదోషమునఁ దమదేశము కలఁకబాటి యుండ, నికరదేశములుగూడ లేమికిఁ జిక్కి నింగురుమని సుషిదిరుగుచున్న వని కడ కామునలక్కలు గ్రహింతురు. ఇట్టి యనవసరములగుకాలహరణములు వర్తకున కెక్కడివి? కాలహరణము లేకపోవుట యటుండ, నాతనికి ధనార్జనమగు వేలులాభముగూడ నున్నది.

బాలా:—నరి. మనము మెల్లగా నడచుచున్నారము. నేను బారు కచ్చమునకుఁ ద్వరగాఁ బోవలయును. నామిత్రులకుఁగూడ నావయ్యందు గదు లేర్పాటు గావించవలసియున్నది.

పర:—అవిషయమై తొందఱవలదు. గదులన్నియు నేర్పాటై యున్నవి.

బాలా:—ఏర్పాటైయున్నవా? ఏర్పాటొనరించినవా చెవరు?

పర:—నేను. రెండుగదుల నేకరించియున్నాను. ఆమూపురువనిత లొకగనియందును, మనము నలువురము వేటొకగనియందును నుండవచ్చును.

బాలా:—అయిన నాకు నగముభారము తీచికట్లయినది. నాకు గుఱ్ఱముచే దరునుఁ గోరికయయ్యెను. ఏమిదువు?

పర:—అయినఁగానిమ్ము. మనలో నాశ్వకశ్రేష్ఠుఁ డెవఁడో పరీక్షిం తము. నేనో? నీవో? నాధవశాశ్వమో? నీయరుణాశ్వమో?

ఇచటికి రెండుపరుగులలో నొకసత్రమున్నది. దానిఁ జేరువఱకుఁ గల్గి ముల వవలఁగూడదు.

బాలా:—నరియే. కానిమ్ము.

వారు గుఱ్ఱములఁ బరుగెత్తించసాగిరి. ఇవో గ్రములగు నాయశ్వరాజములు వాయువేగమునఁ బోవుచు నచట నచటఁ జనుబాటసారులకు వెఱుంగుఁ దోఁపించుచుండినది. వానియడుగులసంఘట్టినమునకు దుమ్మురేగి యాకాసమున కెగయుచుండెను. ఇట్లు వారు బారుకచ్చమునకుఁ బోవుబాటపైఁ బోవుచుండిరి.

పదునొకండవతరంగము.

ల క్షీ - పార్వతి.

అట్లు వారు రమారమి యరగంటకాల మలివేగమున స్వారిచేసిరి. సంద
వేళకంతయు వారు బాంధ్రకృష్ణులను ధర్మశాలః జేరిరి. గుఱ్ఱములనిగి వానిని
యములః గట్టిచేసిరి. తనకుః బాచినుడగు ధర్మశాలాధికారినిః బరహర్షి
పిలిచి తమ కారాత్రి భోజనము నేర్పాటుచేసెను. భోజనానంతరము మన
పాంథు నిద్రిం నిద్రఁజొక్కి, వేకువనే లేచి మరలః బ్రయాణము చేయ
మొదలిడిరి. నిద్రాహారసమయములః దప్ప, వారు మఱి గుఱ్ఱములు దిగినవారు
కారు. ఈవిధమున వారు ఎనిమిదవశాటియదయమున కంతయు గమ్యస్థాన
మును సమాపించిరి. బాగుకచ్చ మిఁక చెందు మైళ్లలోనుండెను. అప్పటికి బాల
భానుఁడు పొడుపుకొండపైకెక్కి లోకమునంతయుఁ దేలిపాఱి చూచు
చుండెను. అతనియరుణకాంతులు మందమారుతసంచరితములగ వృక్షగ్రము
లపైకెక్కి, సుహరావృతకాద్యలకలములపై వ్రాఁచానిని శోభామయములు
గా నొనరించుచుండెను. మార్గమునకు రెండు ప్రక్కలనుండు కాసారములు
రాశివపుండరీకరక్షోత్పలాదివిష్ణుప్రహారమంజితములై, పథికజనరంజకములై
యుండెను. సహజశోభావిభాసురమగు నిట్టి ప్రకృతిదృశ్యము నవలొకించుచు
బాలాదిత్యుఁ డరుదెంచుచుండః బరహర్షి యాతనిఁ బిలిచి "అపైదగని నీ
వెంట నేలఁబిగినిరావైతివి? ఆమె నిచటి కెవరు పిలుచుకొనివచ్చెదరు?"
అని పాచ్చరించుకొనెను.

బాలాః—అమెకుఁ దోడుగా మఱియరువురున్నారని చెప్పింకదా!

వరః—అవును. పాదనుడగు నొకశైవుఁడును, ఉత్తముడగునుజ్జయసి
తూరుఁ డొకఁడును నున్నారని యుంటివి. కాని యుత్త్రవకరములగు నిట్టి

యరాజకృపదినములలో సౌందర్యవలియగు నబలను మరక్షితముగాఁ దీసికొని వచ్చుటకు వారు చాలరని నాయభిప్రాయము.

బాలా:—అశ్రీతరక్షకుఁ డగుహరిరాముఁడుకూడ నామెవెంట రా నున్నాఁడు.

పర:—హరిరాముఁడా! ఆయిన నీవాతని వెఱుంగుదువు?

బాలా:—హూణిరాతులవలన నాతనికిఁగూడ ననుభవమైనది. అతఁ డు నామిత్రులమూపురను వారికోరికలనుండి తప్పించినాఁడు. అతఁడే వారిని బారుకచ్చమునకుఁ జేర్చ మాటఁబుచ్చినాఁడు.

పర:—అతఁడు కొర్రోపేరుఁడు. అతనిరక్షణమున నిరపాయముగా నుండవచ్చును. హరిరామునిచ్చాదయము కరుణకు నిలయము. అతఁడు నజ్జ నుఁడు. నజ్జనశేఖరుఁడు. కాని యాఘోరకృత్యము జరిగినదిమొద లాతని జీవితము ధ్వంసమైపోయినది.

బాలా:—అతని తనయను నీవెన్న దైనఁ జూచియుంటివా?

పర:—'చూచియుంటివా' అనియడుగవచ్చునా! ఒక్కపార్వతి సంగతి యటుంచి, హరిరామునితనయకడ నాకుఁ గలచతువు మఱెవ్వరికి లేదని చెప్పఁగలను.

బాలా:—పార్వతి యెవరు? నీకుమారి యుకొందును.

ప:—అవును.

బాలా:—నారాయణిసంగతి చెప్పము.

పర:—నారాయణిసౌందర్య మద్విలీయము. ఆబాలసౌశీల్య మనుప మానము. ఉజ్జయినియం దామె వెన్నియోమారులు నేను జూచియుంటివి. నేను హరిరామునకుఁ జిరమిత్రుఁడను. నేను వ్యాపారార్థము ఉజ్జయినగరము నకుఁ బోయినపుడంతయు నాతనియింటియందే విడియుచుండెడివాఁడను. అప్పుడు నారాయణికిఁ బదునాబుగే డ్లింపెను. ఆకన్నయ గాకు సాధారణ ముగ సావిత్రిచరిత్రమును జదివి వినిపించుచుండెడిది. పరలోకమునకుఁగూడ

నిజనాగుని వెంటడింప నమకట్టియుండుసామిచ్చి దేవి సుస్థిరమానసమును వర్ణించు ప్రకరణమును బఠించునపు డాకన్యావతంసము తనమరాగ్రీవము నెత్తి యథారీతి నప్పు 'చిన్నాయనా' అని పిలిచి "చిన్నాయనా! నావతి మరణించినయెడల, నేనేమి చేయుమనో నీకు తెలియునా? నేనుకూడ సాన్నిధ్య వతి నాభర్తకు మోడింతును" అని గర్వోక్తులొడుచుండెడిది.

సేతు:—అవునమ్మా! ఇంతకు నీకుఁ బెండ్లిమీ కాలేడుకదా?

అమె:—త్వరలో నగుచుగదా! సత్యవారునిఁ బోలినవనిని, నామన నుకునచ్చినవనినే, నేను నివాహమాడుదును. నేను బెండ్లాడవలయునేకాని, నావతి నేను దైవమువలె బూజించెను. కాని చిన్నాయనా! ఆదేహాశ్రయధాంగివైయుండుభాగ్యము నాకుండఁబోవని యుద్ధవృద్ధి యేయో యంతర్వాణి నాయంతరాత్మకు బోధించుచుండును.

సేతు:—అమ్మా! ఈ చృశలంపులు మానుము. నీకు దీనినవిరిచి లభించును. చాతనిఁ జేబట్టి, ముసులు ముసుమరాండ్రుగూడ, జాచి నుఖుంతువు.

వర:—కడకాకన్యామణిపలుకులు యదార్థములయ్యెను. ఆతనినిఁ దలంచుకొనిన నాకు దుఃఖమగుచున్నది. ఆమె మాధులు మూలగట్టుచుండును. ఆమె సుగుణములకు గని. అట్టి నారీశిరోమణిని మరలఁ గాంచుభాగ్యము నాకు గలుగదు.

చ'మార్గికి మాట కొనుకువడెను. ఆతఁ డింక మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆతనికలుచుండి బొప్పకణము లురలసాగెను. ఆకాని వినినబాలాదిత్యుండు కూడ శోకింప నాపుకొనఁజాలకపోయెను. ఆతనినయనవారిదిములుకూడ నక్రమముల వినించుచుండెను. 'ఆకృత్యలేనికన్నయ మరణించుట నెట్లు సాహసించె?' అని యాతఁడు ప్రశ్నించెను.

వర:—మానభంగమొందినదిమొదల నామె యెవరితోఁగాని పరిశ్రేణి కాదు. కనుబడినవారినందఱు నామె కత్తికొలుకొ, ఇద్దఱుకొలుకొ ల్లిరి

మాలుచుండెడిది. కాని నూవేఁజిలోలులన్నియు నిష్ఫలము లగుచుండెడివి. అంతట నామె తనతండ్రియింటికిఁ బోయెను. పోయి, యింటియందుండు వంటచెఱుకునంతటినీ ప్రోవు చేసి యగ్గిముట్టింగెను. పిదప నాథీరురాలు చిలిపై కెక్కి కూర్చుండి “ఓసాదిత్రీ! నన్నుఁ గైకొనుము. ఓసీతామహాదేవీ! నన్నా హ్వనించుము. ఓదమయింటి! నన్ను దయఁజూచుము. నే నవనిత్రుకగును. వ్రతచ్యుతకుగాను. హవ్యవాహనునికరుణచేఁ బునీతమైయున్నాను. ఈపాడు దేహము నగ్నిచేవున కప్పించితిని. భరతవర్ష మంతయు నిట్టిసాదలచే నిండుఁ గాక. ముందుముందు నన్నుఁ బెక్కురచునరితురుగాక” అని యామానవతి ప్రార్థించుచుండెను. ఆమె సురక్షణార్థము పాపలు చిలికడకువచ్చిరి. ఆమె వారలఁ గాంచి రోషరంజితలాచురై “ఈసాదను జల్లార్చువారు హతమా దురుగాక. మానావమానములకు దూరమగుపశువుఁబోలినవాఁ డిట్టి సేవకార్య మునకుఁ బొల్పుదును. ఇట్టిసాహసమునకుఁ గడంగి నాజోలికివచ్చినవాఁడు నాకుఁ ద్రొడియైన నగుఁగాక. శపథకమానను. మానమే పోయినది. ఇంక నా ప్రాణము లేందుకు?” అని యామె ప్రజలఁ దనదరిఁ జేరనీయకుండెను. ఆమానవతి వలుకులు వారియపిగులకు బండములయ్యెను. అమగెత్తిపెట్టుటకు వారికి ధైర్యముచాలకుండెను. ఆమానినీమణి నవ్వుమొగమునఁ బద్మాసనస్థయై నిశ్చలముగాఁ గూర్చుండియుండెను. చూచుచుండగ నే యమూల్యములగు నామెకట్టుబట్టలన్నియు గాఁబోయెను. కురులుకూడఁ గమఁబోయెను. హుతాశనుఁడు క్రమక్రమముగ నాసాధ్వీమణిశరీరమును మాయమొనరింప సాగెను. కడకంతయు నైపోయెను. ఇంతవఱ కాథీరవనితను నామఁ దెలి యింను.

ఆకథాక్రమమున బాహుస్థునిమేళ జలదరించెను. అతనిస్వాంత మున వివిధభావము లుద్భవిల్లి యంతలో మాయము లగుచుండెను. అల్లంత దూరమున బారుకచ్చమునందలి యున్నతగోపురాగ్రములు వారికి లోచన గోచరము లగుచుండెను. ఆపురమునందలిపీఠు లలిపీర్ణములైనవి. కాని యవి

నిర్మాణకాలవిహీనములు. నానావిధగృహసమన్వితము లగునయ్యవి చూడ వింపుగొల్పకుండెను. గంభీరములును, సున్నతములునగునావలు నాకాశ్రయమున నిలిచియుండెను. మనఃశీట లచటికిఁబోయి 'ఏక్రమ' నావను గుర్తించిరి. ఆయోడ మిగుల వికాలమైనది. ఘరమార్థి యనినట్లు, ఆనావయందు నూలుగురు ప్రయాణము చేయఁదగియుండెను. అయ్యది యూహాఠేతవస్తు ప్రచయమును మోయఁజాలియుండెను. 'సీసామాను లెచ్చట!' అని బాలాదిత్యుఁ డాతని నడిగెను.

"నాసామానంతయు భద్రపఱచియున్నాను. నావ్యాపారవస్తువులఁ గొన్నింటినినఁ జూచినచో, సీత వెలుగందకపోవు" అని ఘరమార్థి యనెను.

బాలా:—మొకమాలులనిన నాకు సంతోషము.

ఘర:—అదియు నాకడఁ గొన్నియున్నవి; కాని వానినిషయముకాదు నేసివుడు మాట్లాడుట. నాపుత్ర కఁగూర్చి వెచ్చుచున్నాను.

బాలా:—ఠేతనయకూడ నీవ్యాపారవస్తుకాలమునఁ గోసియున్నదా?

ఘర:—వ్యాపారవస్తు కాలముకాదు. సుఖమారమందరవస్తు కాలమునఁ జేరియున్నది. ముందుగాఁ దెలియఁజేయుచున్నాఁడ; వినుము. నాకుమారి పార్వతి యనద్భుతవిలాసవతి యని గర్వించుచుండును. ఆచ్చరలేమనైనఁ దనకు నివాళి యిచ్చుటకైనఁ దగరని యామె విజ్ఞప్తిగుచుండును. ఈ ప్రధాన సిద్ధాంతములఁ గాదనునాని నెవ్వనినైన నామె గౌరవింపదు. కాని కుటిల హృదయుఁ డెవ్వఁడైన నామె యలాకిసౌందర్యముల నాకనముముట్టుకట్టు పొగడినచో, యామె నాకడకు వచ్చి 'ఇంతకు నాకడకు క్రిందిముఁడు కాదు' అనుచుండును. ఆమె న్యభౌవ మంత విచిత్రమైనది.

బాలా:—అయిన నేనామెను నొప్పించను.

అనంతరము వారు భద్రవశక్తి సావనైకి బోయిరి. స్థూలకాయుఁ
డును, యువకుఁడు నగుకర్ణధారుఁడు వారలఁ గలిసికొని “స్వాగతము! భర
తూర్థ! స్వాగతము. ఈయకావనమిత్తుఁ డెవరు?” అని ప్రశ్నించెను.

“హూణబాధలకుఁ దాళఁజాలక యాతఁడు స్వదేశమును వీడివచ్చు
చున్నాఁడు. రామచంద్రా! ఈతని మనము రక్షింపఁగలుగుదుమా?”

“ఓయువకుఁడా! నిన్ను వెంటఁగొనిపోవుటకుఁ బరమార్థి కెట్టిలోడ్పాటు
లేచ్చింది?”

“ఏమియులేదు. కాని నాయురుగాశ్వము వాకిషయమున సాయ
మొనరించినదని కలంచెద.”

“అయురుగాశ్వమా! అది హరిరామునిదికాదా?” అని రామచం
ద్రుఁడు విస్తయమంచెను.

“అవును. అది హరిరామునిదే.”

“అయిన దొంగలమింపని సాహాయ్యము నజ్ఞులఁడగువర్తకునికడ నాద
రముఁబడసినది. నిజమాడవలయునన్న, హరిరాముఁడు నుజులఁడని చెప్పువల
యును. నుజునశిఖామణి యనిపూడఁ జెప్పువలయును. పేదలను, రోగులను
నాకఁడు దోచఁడు. లోకమందలి జనులందఱు నమానమగునంతమునం దుండ
వలయుననుకలంపున, ధనాధికులను పిసినిగొట్టులనుమాత్ర మకఁడు దోచు
చుండును. బీదలనోట మట్టిఁగొట్టి నేకరించినవిక్రమువలన మానవుఁడు సంప
న్నుఁడగుచుండును. కాని ధనార్జనకు వేణుమార్గ మేమున్నది? విశ్వర్యవంతుల
యన్యాయార్జితవిక్రమును దిసికొని, సక్రమాధికారులగుపేదల కొసంగుమాన
వుఁడు చోరుఁ డెట్లగును?” అని రామచంద్రుఁడనెను.

భరః—ఈవిభరీకవ్యాఖ్యానము లిఁకఁ గట్టిపెట్టవచ్చును.

రామః—మన్నింపవలయు. మీకు విధేయుఁడను. ఈదినము మీరు
నాయలీకులగుగాన, మీకు హృద్యములగుసంగతులఁ జెప్పితి. ఇప్తములేకున్నఁ
బోసిండు.

బాలాదిత్యుఁ డానాకను, నావికులను బరిక్షించుచు “మిగుల మంది నాకగానున్నదండీ! సురక్షితమైనదిగా నున్నది. బాగుగా నిర్మితమై యున్నది. నాకరులు, నావికుఁడు మజనులై యున్నారు” అనెను.

రామ:—నీమాట నిజము. నీనిఁ జూచుకొని నేను గర్జించుచుండును. ఇది యెన్నియో యుద్ధములకుఁ జూచియున్నది. ఎన్నియో ప్రయాణము లొన రించియున్నది. పశ్చిమమున బవేరము, రోమదేశములకుఁ బోయివచ్చినది. తూర్పున సుమత్రా, బావా, మళకు, కాంభోజము, చైనా, జపాను మున్నగు దేశములకుఁ జూచివచ్చినది.

బాలా:—ఓహో! ఏకమాత్ర నాదేశములకుఁ బోయియుంటివా? ప్రాకృష్టిమదేశపునాకలు మనవానికంటెఁ బెద్దవా!

రామ:—పెద్దవా! నీ. అది మనవానికంటె. బాలాఁగన్నది. పశ్చిమ దేశపునాకలు మఱియుఁ గన్నది. అవి మన నాకలంత దేశముగాఁ బోకాలవు. మన యా‘ఏక్రమ’ రోమదేశమునకుఁ బోయియుండినప్పుడు, దొంగలయోధ ‘పెగానస్’ అనునది నీని నడ్డగించెను. ఆయోధమాత ‘ఏక్రమ’ యంతయుండును. పశ్చిమదేశవాసులగు యధులనాపలన్నంటిలో నుండు పెద్ద ‘బలే రిక్కులు’ అనుపేరుగలనావికు లాతరణియందుండి వారు సాహసమునకుఁ బెట్టినపేరు. ఆనా ‘ఏక్రమ’ను డాసి కీకొనెను. ‘ఏక్రమ’ యంతలోఁ దప్పించుకొని యెరగా నిలిచెను. కాని ‘ఏక్రమ’ నాక దెబ్బతినిన పార్శ్వమున నించుక చెడెను. అసలు నావమాత్రము కట్టు కదలలేదు. కాని ‘పెగానస్’, ఆయాఘాతమునకు నడచిపోయెను. ఆనాకయందుఁ బెద్దరంధ్ర మేర్పడెను. ఓడలోనికి పడు రాసాగెను. అప్పు డాగర్జిష్టులగు నావికులు “అయ్యో లారా! రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు” అని యడుచుచుండ వారి నాక బుడంగు మని మునిగిపోయెను. ఇంకఁ బ్రాగ్దేశపు నాకలా! చైనాదేశమున ‘జంకులు’ అనునోడ లున్నవి. జపానుదేశమున ‘పట్టామసులు’ అనునావ లున్నవి. కాని యవి మనయోధ లట్లు గంభీరములును వికాలములును గావు. బావా

దేశమున నభివిశాలములగునావ లున్నవి. కాని మననౌకలే వానికన్న విశాల తరములు.

బాలా:—నీకుఁ దెలిసినయెడలన్నింటియుండు విశాలతరమైనదేది?

రామ:—‘విజయ’ అను నౌకారాజము. దానియందు వస్తుశాలము నకుఁ దోసి మున్నూఱుమంది ప్రయాణము చేయుటకు వీలున్నది. కార్కా, సింహళ, జావాదేశములనుగ్రహి నయ్యని పయనమొనరించుచుండును.

పర:—అవును. సీమాట నిజము. ఆయెడ యొకవర్తకసంఘమునకుఁ జేందియున్నది.

రామ:—అవును. ఆవర్తకసంఘమునఁ బరమార్థికిఁగూడ సభ్యత యున్నది.

బాలా:—అవునా?

రామ:—నీకుఁ దెలియదా? ఇంతటిభనంతుని మఱియొకని నేనెఱుంగను. ఈతఁడు తలంచినచో, ‘విజయ’ ‘విక్రమ’ నౌకలఁ గొన నమర్చుడు. కార్కాసింహళ మాతనిఁ జూచుకొని గర్వించుచుండును. ఈనౌకపైఁ బరమార్థి సామానులు ౧,౦౦,౦౦౦వఱుములు విలువగలవి యున్నవి. రోమదేశమునుండి హిందూదేశమున కేఁబడిఁ బ్రవహించునహస్రశోటి సంఖ్యాకములగు సువర్ణ పణములయందు చితనికిఁ బదియవభాగము వచ్చుచుండును.

బాలా:—అటులనా?

తాను మగధసామ్రాజ్యరమావల్లభుండై యుండినప్పుడు, రాజసేవకులు ‘పరమార్థియే తనపౌరులందఱిలో ధనాధికుఁడు’ అని తనకు నివేదించుచుండుట బాలాదిత్యునకు స్పృహకీవచ్చెను. కాని పరమార్థినిఁ దనకుఁ దెలియనట్టాకఁడు నటించుచుండెను. కర్ణధారుఁడు రామచంద్రుఁడు వారలకడ నెలవుకొని నౌకగో మఱియొకయెడకుఁ బోయెను.

“నీవు పార్వతిని, లక్ష్మినిఁ జూడ నిచ్చగించువా? నీవివును నాయులిధివి. వారు నిన్నాదిరింతురు.” అని పరమార్థి బాలాదిత్యునితో ననెను.

బాలా:—నాకభ్యంతరములేదు.

పర:—అభ్యంతరమా! సౌందర్యపరియగుకన్నీయఁ బాచుట కభ్యంతరము లేననుచున్నావా? బాగుగా నంకకాత్మను దలచినామము. ఆక్షేపణ లేకమైనఁ బొడఁగట్టుచున్న జేమో యారయము. ఓయీ! యువకుడా! నీవు యత్నాశ్రమమునఁ బెరిగి విరాగివై యున్నాఁడవనిన నిటు నమ్మువా లేవరున్నాడు?

బాలా:—నేనట్లంటినా?

పర:—ఆ ఫలము నీవుండినచో, నిన్నొకమట్టిబొత్తు యనియో కీలు బొత్తి యనియో యనుకొని, నీతో మైత్రి నేయఁదలంచను. నరీ. అలస్య మెందులకు! రమ్మ పోవుదము.

అక:— బాలాదిత్యుని: దనమిత్రుఁడగు భనభూషణునిగృహమునకుఁ బోడ్కొనిపోయెను. దివ్యాలంకారశోభితమగు నొకవిభాలప్రాంగణమునకుఁ బరమార్థి దారినీ నెను. అచట నిరువురుచెలువ లాసీనలై యుండిరి. వారిలో నొకతెను పయనుచున్న యుండెను. ఆమెకు రమా'మి ముప్పదియైదో డిలందును. అయినను నామె తనూపల్లికనవనపల్లెనీకమై యుండెను. 'పుత్రికకు చానము పెరుగుకొలఁచి, కల్లికి దఱుగుచుండును' అని పూర్వ మొకకవిశ్వరుండు నెల విచ్చయుండెను. కాని లక్ష్మీ యాంగడిశవాక్యమునకు వ్యతిరేకార్థము గణించ గల్గెను. ఇప్పటికిఁగూడ నామె యౌవనము దిగువుచెడకుండెను. ఆమె మై కాంటి యుకించుక నలుపైనను, కళాభాసురమై, రమణీయదృశ్యమై యుండెను. ఆమెరూపవిలాసములు సక్రమములై యువకజనదిత్తరంజకములై యుండెను. అసుందరాంగి సురుదినవదనమునఁ దొలకాడు దరహాసచంద్రి కలు, చూడఱకు సమ్రోహనకరములై, తరీయ హృదయనిష్కళాకత్వమును వెల్లడించుచుండెను. ఆలక్ష్మీ యటుల హంససూచికాకల్పమునఁ గూర్చుండి, తనయెదుటఁ గురులు నవరించుకొనుచు నాసీనయైయుండి నిజకుమారివైపు కన్నార్పక చూచుచుండెను. ఆమెపుత్రిక ద్వారమునకు వెనుక మరలి,

నిలువుఁ ద్దము నెమటఁ గూర్చుండి చికురరాసిని విద్దుకొనుచుండెను. అమె వదనసరోజమును బాలాదిత్యుఁ డానిలుపుటద్దమునఁ బొడఁగాంచెను. అతరుణీ మణి యసమానవిలాసభానురాంగియనియఁ, సౌందర్యమున నామె సరస్వతి శేవిసమునఁ దీసిపోదనియు నాతఁడు గ్రహించెను. కాని యీవరపట్టిని రూప వైశిరి వేఱుఁ ధముగ నుండెను. తల్లివలెనే యీమె శరీరకాంతిపూడ నిండుక నీగినుమై యుండెను. ఈమె రూపశేఖావిలాసములుకూడ నతిమార్దవములై, మనోహరములై యుండెను. ఈమె హసన్తుభిము వలపులవెదఁజల్లుచుండెను. అసదృశమగు నాత్మీయసౌందర్యగర్వమున నామెలనాఁగవచనమున నంతో షము తాండవించుచుండెను. ఎదుటనుండు నిలుపుటద్దమున బాలాదిత్యుని ప్రతిబింబమును గాంచుచుండియు, నామె లేచినవికాదు. అలాశికమగు తన మోహనరూపమును గాంచి యాతఁడు 'బౌరా' యని విభ్రాంతుఁడుకావల యునని యీమె యటులే కూర్చుండియుండెను. అత్తీయవిలాసములన్నింటి నాతః దశ్రమమునఁ జూచి మెచ్చుకొనుటకు వీలుండవలయునని యీమె లేవకయే యుండెను. ఈరీతి నైదునిముసముల నీ నీనాటకము జరిగెను. ఐరమా ర్థియం లక్ష్మీయు నీనాటక భేలనమున కడ్డుతగులక, దానినిఁ జూచుచు మరియు చూడిరి. "అమ్మా! మీనాయనగారిరాకకు గమనింపలేదా?" అని లక్ష్మీ యీమెను హెచ్చరించుకొనెను.

"అయన నాకెట్లగదను?"

ఐరమార్థి యీమాటకుఁ బకపకనవ్వుచు "అవునవును. తనమెప్పు నకువచ్చిన యాయువకునిఁ జూచునా? నన్నుఁ జూచునా?" అని మేలమా డెను. పార్వతి కామాటలకు స్థిగ్ధులైగెను. "ఓబాబూ! నీవు కిరాతుఁడవుగా నున్నావు. నీవెచ్చఁడో యొకనాఁడు నావృద్ధయమును బగులఁగొట్టుకొని వదలవు!" అని యీమె తనజనకుని నిష్ఠురోక్తులాడెను.

ఐర:—అమ్మా! నాకాభయములేదు లేవ్వు. నీవృద్ధయము నవ నీతమ్మదులమైయుండ నచెట్లు పగులఁగలదు?

చార్వరి:—నీ వెన్నెడుగాని యాత్తాయుక్తములఁ జూడవు. పరమపుష్ప
సెడుట నన్నిట్లు చులకన నేయుట యన నేమనుకొంటివి?

“ఓహో! అందులకు నీకాయాసముగానున్నదా? అయినఁ బోనిమ్ము!”
అని పరమార్థి బాలాచిత్త్యునితో “ఓయువకుడా! నీవు విసుటకై మేనిట్లు
భాషించుకొంటిమని నీవు కలంపఁగూడదు. నీవు బధిరుఁడనై యుండినచో
బాగుండెడిది. లేక మూఁగనైయుండినఁగూడ మాకు పోయిగా నుండెడిది.
కాని యిది యసాధ్యములుకాన నీవిషయములను బయటపెట్టవలదనిమాకోరిక”

బాలా:—అట్లు బాసచేయుచున్నాఁడ.

పరమార్థి తనయర్థాంగిఁ గాంచి “ప్రేయసీ! ఈతఁడు ‘నాకనుఁగుఁజెలి
కాఁడు. మనతోఁ గేరళపుక్తమునకు రానున్నాఁడు. ఈతని వెంటఁ బావనుఁ
డగు నొకకైసుఁడును, నజ్ఞుఁడగు నొకపౌరుఁడును, మందరొంగి యగునొక
కన్నియయు రానున్నారు. ఇక నాకన్యామణి నహవాసభాగ్యము మీకుఁ
గలుగఁగలదు. ఆపురుషోక్తములవరిచయభాగ్యము నాకబ్బును” అని వక్కా
లించెను.

లక్ష్మి:—ఈతనివరిచయమున నేను ధన్యనైతిని. ఈతఁడు నడువయ
నుననుండిన ట్లగవడుచున్నాఁడు! ఈతనిచేరేమి!

అందులకుఁ బరమార్థి నవ్వుచూ “నీచేమనుకొందువో కాని, యీతని
యభిధేయమును నేను మఱచితిని” అని చెప్పెను.

లక్ష్మి:—మరిమఱుపు నీకీనాఁడు! క్రొత్తయైనఁగదా!

బాలా:—అతఁడు నాపేరు మఱచిపోలేదు. నేను నాపే రాతని
కెఱిగింపలేదు.

బాలాచిత్త్యునియధికప్రసంగమునకుఁ బరమార్థి వీడఁజూచుచు
“ఓమాయీ! నోరుమూసికొనియుండలేవా యేమి? ఇంతకాలముగా నీవు
నాతోడిపాంథుఁడనైయుంటివి. ఇకమీఁద నొకకై.గూడ నట్లే యుండ
నున్నాడవు. అట్టియొడ నేను నీపేరు నడుగనైతిని నేను చెప్పినచో వారు

నన్నీమని భావింతురు ! ఎమయ్యా ! నీనడవడి యనన్యముగా నున్నదే.”

అనెను. బాలాదిత్యునియందుఁ బరమార్థికుండిననద్భావ మించుక తగ్గెను.

లక్ష్మి:—నరి. విసదేమాయైనది! ఆకలిపేరేమి?

పర:—ఓయువకుడా! నీపేరు చెప్పుము.

బాలా:—బాలాదిత్యుడు.

పర:—బాలాదిత్యుడా! ఏమీ! బాలాదిత్యుడా! మాప్రభుశేఖరుని పేరుగూడ నయ్యదియే! కాని, ఓయువకుడా! నీభాగ్యమునం దర్థాంశమైన నాతని! లేదునుమా! హఠాత్కాధానమునుండి నీవు తప్పించుకొంటివి కాని, పాప మారాజకుమారునిమాత్రము వారు విడచుటలేదు. మొనమొన్న నే, భానుగుప్తభూమకు లాతనిస్వరాజ్యమునుండి తఱిమివైచిరి. అహ! ఆచల్లని ప్రభువు ముత్తెల్లవేళల నావరించుచుండెడివాడు.

బాలా:—అయ్యో, పాపము! బాలాదిత్యుడు కడకు వృద్ధాదిత్యుఁ డగుచుగాఁబోలు.

“పాపము కాంటించునుగాక. పాపము కాంటించునుగాక!” అని పరమార్థియు, బార్వతియు, లక్ష్మీయు నొక్కమారనిరి.

బాలా:—మిత్రోరిక నఫలమగుఁగాక. కాని నాయూహ నరియని నాకుఁ దోచుచున్నది.

వారు:—మేమట్లు తలంపము.

బాలా:—నరి. ఆసంగతులతో నాశేమిపని? కాని నాకు నూలువేల వణములిచ్చినను, నేనాతనియవనయం దుండనోపను.

పర:—నీమాట నిజము. ఆదురదృష్టవంతుఁ డీవుడు ప్రాణాపాయదశ యందున్నాడు. ఇరువదియైదేండ్లున్నవోలేవో, ఆతఁ డీవికాలప్రచంచమునఁ దోడునీడలేక యల్లాడుచున్నాడు. ఒక్కయశోధర్మమాత్ర మాతనికిఁ బ్రాప్తి యున్నాడు. ఆతనియనుచరులలో విశ్వసనీయుఁ డాయశోధర్మ యొక్కఁడే. వారిద్దఱునుగలిసి, భూమకునిఁ జంపిరంట. ఇది నిజమా!

బాలా:—నిజమే. ఈవిషయము నుజ్జయినియందు వింటిని. హహాజు
లారాజుమారులు తెల్లయెడల వెదలిరి. కాని వారు నఫలప్రయత్నము
కాలేదు.

లక్ష్మి:—అయిన సారాజుమారులు కష్టించుకొనిరా?

బాలా:—అవును. నిర్ధారణగాఁ జెప్పఁగలను.

“భగవానుఁడు వందసార్లుఁడునుమా” అని వారు మూవూరు మంద
హాసము సేయుచుఁ బలికిరి.

“నరి భోజనము చేసి విశ్రమింశము రంఘి” అని పరమార్థి యనెను.
అంతట వారందఱు వికాలమగు భోజనకాలకుఁ బోయిరి.

ఫదిరెండవతరంగము.

బంధితుల పునస్పంధనము.

అదినముసాయంకాలము భానుగుప్తుడు హరిరామునికడనుండి యరు
దెంచి, ఉజ్జయినియందలి తనప్రాసాదమున విడిసెను. ఆసౌధము పూర్వము
యశోధర్మస్వాధీనమున నుండెడిది. భానుగుప్తునిరాకను మిహిరగుఱుం డెఱింగి,
యాతనిఁ బిలువనంపి యాతం డెచటికిఁబోయిననియు, దెలియఁజేయ నొత్తిడి
పఱచెను. భానుగుప్తుఁ డాతని మందలింపులకుఁ దాళఁజాలక "దేవరా! ఎక్క
డికిఁగాని పోలేడు. ఆహూణవిద్రోహు లింకను మనపట్టణప్రాంతములందే
యున్నారేమో యని వెదుకఁబోయితినికాని వేఱుగాదు." అని బొంకు
లాడెను.

నారా:—సరియే. మనహూణసైనికుల నెవ్వరినైనఁ జూచితివా?

భాను:—విహూణసైనికులు?

నారా:—అమూపుదుత్తై దీలఁ దీసికొనిపోయిన హూణసైనికులు.

భాను:—చూడలేదు.

నారా:—అయిన నేను శత్రు హూణగృహమునకుఁ బోయెదను.

భాను:—నీ కిష్టముండిన నేనుగూడ వచ్చెదను.

నారా:—వలదు. ఇచట నీకుఁ బనియున్నది. మీఁడు మిక్కిలి యిట్టి
విషయములందు నీ కనుభవములేదు.

భాను:—అయిన నేను రానులేమ్మ.

అని యాతఁ డనుచుండ నింతలో నొకమానవుఁ డెకరోజుఁజూచు బరు
గిడివచ్చి "మహాశ్రభూ! మన్నింపవలయు. మహాశ్రభూ! మన్నింపవలయు."
నని మిహిరగుఱుని పాదములఁ జావకట్టుగాఁ బడెను. మిహిరగుఱుండు విస్తయ

బలీకస్వాంతుడై “మన్నించుటయా! ఎవరిని మన్నించుట? ఎందులకు మన్నించుటయనురా?” అని యడిగెను.

“ఈచేష్టనును క్షమించవలయును. జేవరవారియానలఁ దస్యసండుల కీ దీనుని దయఁజూడవలయును.” అని యామానవుఁడు వేడుకొనుచుండెను.

“ఏమీ! వేఁజిక్కినచతుః తెగిరిపోయినవంటరా? ఏమయ్యెను? త్వరగాఁ జెప్పుము.” అని సారాయణశర్మ గద్దించెను.

“జేవా! ఆచోరులు—అదొంగలు...” చేష్టనునినోటినుండి మాటలు రాఁజాలకుండెను.

మహి:—వారిసంగతి యేమి?

చేష్ట:—వారిరాముఁడు నాకనిరాణువ, బంధితులవెఱుఁబా?, ఎవరి వెంటనుండుచూడనైసికుల బంధించుకొనిపోయినారు.

అమాటలకు మహిరసులుఁడు దెబ్బపినిన పామువలె నెగిరివచ్చుచు “ఓరీ డ్రోహీ! చూడనైసికులు బంధింపబడ, నీవిచటి కెట్లు రాఁగఁగిలివి?” అని గర్జించెను.

చేష్ట:—మహావ్రథూ! చిత్తగింపవలయు. వారిరాముఁడు గుఱ్ఱముపై నుండిననన్నుఁ గత్తిపిడితో మోడెను. ఆదెబ్బకు నేను వివశుఁడనై క్రిందఁ బడితిని. అదొంగలు నేను జచ్చితినిని కలంచి నన్ను విడిచి గహనాంతరము నకుఁ జనిరి. తరువాత నెవరో మూపురుపురుషులు వారలఁ గలిసికొనిరి. అంతఁ గొంత నేనుకటి నే బ్రజ్జవదసి, యాచోరులకంటఁబడకుండ వారిని వెంబడించిపోయితిని. వారొకసమస్త జేకమున నాగిరి. నేనుకూడఁ జెంతనుండు పొదయందు దాగితిని. అచట నాదొంగలు విందువేడుకలయందు మునిగి యుండిరి. అనందమున వారొడలుతెలియక యేమేమియో భ్రాష్టించుకొను చుండిరి. నేనుండు నికుంజము వారికి దూరముఁగా నుండుటచే వారిసంభాషణము నాకు స్ఫుటముగా వివరాలేడు. కాన నే నద్దానిని వివరముగా నాలకింప నెంచి యాపొదలయందుఁ బ్రాకిపోయి వారి బాని నక్రియఁబడిని.

కాని యంతలో నవాగతులగు నామాపురిలో నొకడు నాయునికిని నంత యించికాటోలు, నేనుండునెడ కరుదెంచి యంతలఁ గలయనెడకెను. అప్పుడు నాకు జెమటలువోసెను. కాని నాపూర్వజన్మపుణ్యమున నేనెట్లో కష్టించుకొఁ గలిగితిని. అచటి కనదిదూరమున నడవిగుట్ట మొకటి మేయుచుండ, దాని నెక్కి నే నిచటికి రాఁగలిగితిని. ఆహూణనైనికుల రక్షించుటకుఁగాని, బంధితులను మరల బంధించుటకుఁగాని నేను శక్తిహీనుడనైయుంటుండేసి, జేవరవారి కీయునుమలకు మనవిచేసినయెడలఁ దమరే యందులకుఁ బ్రతిక్రియ లొనరించి ఖైదీలను మరలఁ బట్టుకొనునలరని యనుకొని, యారీతిఁ బరుగిడివచ్చి తమవివృదర్శనము చేసికొంటిని.

“అఖైదీలబంధవిమోచనమునకు నేఁ జేరించును. కాని యీదొంగల యహంకారము నాకు దున్నహమై యున్నది. ప్రాణములైనఁ బోవుఁగాక; అఖైదీలను మరల బట్టుకొనువఱకు నిద్రింపఁజాలను. పొమ్ము. రెండువందల మందిరౌతుల నిచటికి నాయాజ్ఞగాఁ బంపుము.” అని మిహిరగుఱుం డఱచెను. అశ్వీకు లంతలో నరుదెంచిరి. మిహిరగులనారాయణశర్మలు వారికి నాయ కత్వమువహించి చూచుచుండఁగనే కనుచూపునకు మఱుంగైపోయిరి. క్రమ ముగ వారు హూణగృహమార్గముఁబట్టిరి. ఆమార్గమున మూలతిరుగుడువకు వచ్చునప్పుటికి, వారికెక్కడివో కొంతదూరమునుండి గుఱ్ఱపుగిట్టలచప్పుదులు విననయ్యెను. కాని యానడి తమహయములగిట్టల ప్రతికల్పమని వారనుకొని పోవుచుండిరి. నిజమాయ నయ్యది ప్రతికల్పముగాదు. హరిరాముండు తన రాజువతో నచటికిఁ గొంతదూరమున వచ్చుచుండెను. మిహిరగులాడులవలెనే హరిరాముండుహడ గుఱ్ఱములగిట్టలకల్పము విని, యయ్యది తమయశ్వపుగారి జలనడికిఁ బుట్టిన ప్రతిధ్వనమని తలంచియుండెను. ఇంతలో వారొండొరులు ముఖాముఖియైరి. హూణులు విన్నయాక్రాంతచేతస్కులైరి. హరిరామాదులు భయవిహ్వలులైరి. హరిరాముని బలఁగమునందు ముప్పదిమందిరౌతులుండిరి. వారికి మధ్యభాగమున రఘుపతి భద్రకాహపు ఱుండిరి. వారిప్రక్క హరి

రాముడు సరస్వతిని దనహయముపైస్కెక్కించుకొని కూర్చుండియుండెను. అప్పుడప్పుడే వారు గహనాంతరమునుండి వెలువడి బారుకచ్చమునకుఁ బోవు చాటపైఁ జనుచుండిరి. ఇంతలో నీలివరీక మొదలెను. హహానందస్వరమున సరస్వతి వెలవెలఁబోయెను. హహానై న్యమందుండు సారాయణశర్మ యామె కంటఁబడెను. ఈనాఁడు తనకష్టములకంతయుఁ గారణము సారాయణశర్మ యనుబాలాదిత్యునివలుకులు జ్ఞప్తిరాఁగా, నాచంద్రానన దుఃఖనివశయయ్యెను. ఆమె కది యొకకలగా నుండెను. అన్యమానసమున తెప్పవ్రాల్చుక యామె యాద్యక్యము నవలోకించుచుండెను. అచట నేమి జరుగునదియు గ్రహించుట కామె మానసమునఁ దావులేకుండెను. హరిరాములు సన్నద్ధులగు నంతలో హహాణులు వారలఁ జాట్టుముట్టి నిలిచిరి. శస్పించుకొనిపోవుటకు వారికి వెరువుదోచకుండెను. మిహిరగులుండు హరిరాముని నమీసించి “కరణ నుము. లేకున్నఁకావఁగలవు. ఆకన్యకు మావశ మొనరింపుము. నీదారిదోపుడు లకు మాకెట్టి యాక్షేపణకానిలేదు. కాని మాకైదీలకు మావశమొనరించి, యింకమీఁద మాజోలికిరానని మాటయిమ్ము” అని గద్దించెను.

ఆగద్దించునకు హరిరాముండు శోభకామ్రాక్షుండయ్యెను. ఆతని తోమలు ముడివడెను. “నోరుమూయుము. నాసరస్వతిని నీవశ మొనరింపకు. నీవు నాసారాయణిని నాశమొనరించినది చాలదా! రారా! ఓరీరాక్షసుఁడా! రారా. కత్తిదూయుము” అని హరిరాముండు శోభఘర్ణితస్వరమునఁ బలికి, తడిచేత ఖడ్గమును లాగి యెడనుచేత సరస్వతిని భద్రముగాఁ బట్టుకొని, వానితోఁ బోరాడసాగెను. ఇప్పు డిరువగులవారును దలవడిరి. కాని నెండు కుండలహహాణు లెక్కడ? ముప్పదుగురుచోరు లెక్కడ? సంఖ్యాతీతులగు హహాణు లాతస్కరుల నంతలో నాక్రమించిరి. హరిరాముండు మిహిరగు లునిపైకి దూఁకెను. హరిరామునికత్తిదెబ్బకు మిహిరగులుండు నేలకొలుఁగెను. తోడనే హహాణభటు లాతని రక్షింపఁ బరుగిడి హరిరామున కడ్డుతగిరి. హరిరాముండు వారలతోఁ బోరాడసాగెను. కాని యొక్కం దెంతవేయని

పోరగలడు? కడకు చూడు లాతని బంధించిరి. చోరు లందఱుకూడ బంధింపఁబడిరి. అనాటిపోతాటమున మిహిరగులండు గాయవడుటఁజేసి, యిరువదిమందిచూడు లాతని నుజ్జయినిఁగి గొంపోయిరి. బంధితులను మధ్య నుంచుకొని చూడఁగైనికులు వయనమొనరింపసాగిరి. హరిరాముండు సరస్వతి క్రక్కఁ నుండెను. అతఁడు నన్నపుటెలుగున నామెను విలిచి “కుమారీ! మనకుఁ గాల మనుకూలించినదికాదు. ఈచూడులు కిరాతులు. కాలకింక రులు. వీరు నిన్ను హింసించుదురాఁబోలు. హింసించిన హింసించవచ్చును. నజ్జనరక్షకుఁ డాధిగచ్ఛానుండు నిన్ను సంరక్షించుఁగాక” అని యనున యిం చెను.

“జనకా! స్వయంసాహాయ్యులకు సర్వేశ్వరుండు సాయమొనరించును. నారాయణికఁ నాలించినతర్వాత నాకుఁగూడ వివరీతమగుసాహసము కలు గుచున్నది. ఆమెవలెనే నేనుకూడ మంటలఁబడి మడియవచ్చునని తలంచు చున్నాను” అని సరస్వతి మెల్లఁగా ననెను.

హరిరామునియొడలు జల్ల నెను. అతఁడు గద్గదకంఠమున “అయ్యో! కుమారీ! వలదు. నాహృదయము పగులును. ఆఘోరకార్యానంతరము హరి రాముఁ డిఁకఁ జీవింపఁజాలఁడు” అనెను.

సర:—లేదు. వేఱుదారిలేదు. నీకేమైన యోజన తగులుచున్నదా?

హరి:—ఈనందిగ్గసమయముల నాకేమియుఁ దోఁచుటలేదు.

సర:—ఇట్టివేళ బాలాదిత్యుఁ డెచట నున్నాఁడోకదా!

హరి:—ఇపు డాతఁ డెందులకు?

సర:—అతఁ డిపు డిచటనుండినయొడలఁ జోరబలమును నుత్సాహ పూరితమొనరించి, యీరెండువందలచూడులఁ బలాయనసూత్రముఁ బఠింపుఁ జేసియుండెడివాఁడు.

హరి:—బాలాదిత్యుండు ధీరాగ్రేనరుఁడై యుండవచ్చుగాని, యీ భరిమాత్రము చాలఁదని నాయభిప్రాయము.

సర:—ఏల! హతాగ్రేసరిభూమకు నాకందు కాలువీటి కనిపియుండలేదా?

హరి:—ఆవునవును. బాలాదిత్యుఁ డపారబలుఁడు.

సర:—జనకా! ఆతఁ డిప్పుడు మనల నేమని తలంచుచుండును. తన వెంటఁ గేరళపుత్రమునకు వచ్చునట్లు మాటయిచ్చి, కడకుఁ దన్నొంటరిగాఁ బంపినమాయలాఁడులని మనల నాకందు డూషింపఁడా? నేను మోసకర్తయనని యాకందు తలంచిన నాయవయశమును నేను భరింపఁజాలను.

సరస్వతియమాయకపుత్రునిగమల కాదిభక్త్యయమునఁగూడ హరి రాముఁడు చిఱునవ్వు నాపుకొఁజాలకపోయెను. “అమ్మాయీ! బాలాదిత్యునకు నిజస్థితి నెఱుంగఁజేయుభారము నాయని. నీవై నాకందు కినుకఁబూనఁచు. తెమ్ము. మోస మొనరించితిని తలంపఁచు తెమ్ము” అని యాకఁడనెను.

సర:—బాబూ! నీవు సరళహృదయుఁడవు. ఒకమా రాకఁడు నన్న హతాగ్రాధములనుండి కాపాడెను. కాన నామానరక్షకుఁడే నేనుఁ గృతఘ్నులాలననియు, మోసకత్తెననియు భావించిన నే నోర్వఁగలనా!

హరి:—ఏమిసరస్వతి! హూణులనుండి నిన్ను రక్షించినది యాకఁడా? నేనుగదా?

సరస్వతి తనకష్టదమును గ్రహించి “నారక్షకుఁ డాకఁడుకాకపోయినను, నేను మోస మొనరించినని యాకందు భావింపఁగూడదు” అనెను.

ఇంతటినుండియు నేనాగ్రభాగమునఁ జరుచుండిన నారాయణకర్తయిచ్చ దశ్యగలిగి దగ్గించి బంధితులఁ గలిసికొనెను. ఆతఁడు ముసిముసినగవుల సరస్వతిఁ జూచుచు “ప్రియామణీ! నీకంతవంత యెందులకు? దిగులు మానుము. నిన్ను మేము తినఁబోవుటలేదు తెమ్ము” అని హెచ్చరించుకొనెను.

కాని సరస్వతి యొకవలుడైనఁ బలుకలేదు.

సారాయణశర్మ మరల “మనోహరిణీ! సరస్వతీ! నన్నెఱుంగవా? నేను సారాయణశర్మనుగదా! నాతో బలకపేల!” అని ప్రియోక్తులాడెను.

ఆపాపకర్తుని మోటుసరసమున కామె పెదవిపై నఁ గదల్చినది కాదు. కాని హరిరాముఁడు శోభనర క్తలాచయందై పటపట పండ్లుగొఱుకుచు “ఓరీ! మనోహరిణీయా? మానవాధమా! మనోహరిణీయంటరా!” అని గద్దించెను.

సారా:—చీ! నీవెవడవు; నన్ను గద్దించుటకు?

హరి:—ఎవఁడా? నలక్షణుఁడనగు మానవుఁడను. హృదయమును, అంతరాత్మను గలమనుజుఁడను. దైవమునకు, న్యాయమునకు భయపడి చరించు మనుష్యుఁడను. ఓరీ! అశమాధముఁడా! నీవంతటికసాయివాఁడవై లివేమి!

“చీ! హంతకాధమా! నీతో మాటలాడరాదు. కాని నీనోటిపొగరు నకుఁ బరితఁపింతు వుండుము. ఓసరస్వతీ! సౌందర్యగర్వమున నీవు నిలుచుట లేదుగదా! నీవుగూడఁ బశ్చాత్తాపమొందెద వుండుము” అని సారాయణ శర్మ వారల బెదరించి పూర్వస్థానమునకు వచ్చెను.

హరిరాముఁడు సరస్వతి కాతనిఁ జూపుచు “ఆకాలాహిఁ గాంచుము. ఆతనిఁ గని వెట్టియుండుము. ఆతఁడు కుటిలకర్ముడు. అవా! హూణాధముని కంటె నాతఁడు కఠినతముఁడు” అని చెప్పెను.

సర:—అవును. ఈకీరాతునిబారినుండి నేనెట్లు తప్పించుకొంగలను? అసీతామహాదేవియే నాకు దోషునిదయై యుండఁగలదు. పరివ్రతామతల్లి సానిలియై నాకు బాసబయై యుండును.

ఎవ్వరు నేమియుం బలుకక కాలుసాగించుచుండిరి. కాని వారిమాట నము లాఁచనాథీనములై యుండెను. ‘సరస్వతిపైఁ దనకుఁగల కసిఁదీర్చు కొనుట యెట్లు?’ అని సారాయణశర్మ యాకసమునఁ జూచుచుండెను. దత్తపుత్రి కదీనావస్థకు హరిరాముఁడు చింపించుచుండెను. హళాఁగృహదుర్గ మును జేరినంతనే సారాయణశర్మ తన్నుఁ బెట్టుబాధలను, వానిఁ దప్పించు కొనును పాయములను, బాలాదిత్యునిదలంచుకొని సరస్వతి పరితపించుచుండెను.

తనభావనాదృశ్యమున బాలాదిత్యుని మనోహరవిగ్రహము పొడకట్టి నిలిచి
 “నిన్ను గాతా దేవత” అని చెప్పినట్లు కోమలాంగి కలంచుచుండెను. బాలా
 దిత్యుని దలంచుకొనునప్పు డామెనదనాంబుజము వికాసభాసురమై, మరల
 ముఖము మే తనదుస్థిలిని జూచినప్పుడు కళావిహీన మగుచుండెను. ఇంతలో
 నారాయణశర్మ యొకమాటామెను గాంచెను. ఆనుండరానివదనము నంతో
 హింహారముల కాలవాలమై యొండుట నాకడను గమనించెను. ఆతనియానందము
 కూడ వెల్లివిరిసెను. యశస్వంద్ర సాంద్రమగు తనచారిత్తమును దలంచు
 కొని నరస్వలి మోదమందుచున్నదని నారాయణశర్మ యుష్పాంగపాగెను.
 అహ! లోకవృత్తమే యిట్టివికదా! కరుణయైన నేమి! స్మరకుటిలహృదయుఁ
 దైన నేమి! లోకులనక్షానములకుఁ దానర్హుడనని మానవుఁడు భావించుట నహ
 జము. లేకున్నఁ బశుప్రాయుఁడును విప్రవృత్తికము నగునారాయణశర్మ,
 తననే నరస్వలి బోఁటిబోటి యున్నిట్లురుచున్నదని యెటు లనుకొనఁగలఁడు?
 కామలరోగి! లోకమంతయుఁ బచ్చగాఁ దోఁచునిధమున, లోకులందఱు
 దనయట్టివారని యాకడను కలంచుచుండెను ఎట్లునైన నేమి? మేమనినట్లు
 తడవు నంతోషమున నుష్పాంగుచుండెను. వారు హఠాఃగృహమును జేరు
 నప్పుటికి బదిదినములుపట్టెను. రాత్రిలయందుమాత్ర మచట నచట శ్రమించి
 యాహారము దినచు గుఱ్ఱముల మార్చుకొనుకాలములవచ్చు, విక్రొలియను
 సంగతి నెఱుంగక వారు పయన మొనరించుచుండిరి. పదియవనాటిప్రాతఃకాల
 మునకంతయు నాదళ మారవల్లపర్వతప్రాంతములఁ జేరెను. అచట నాపర్వత
 సానువులు ఘోరకాంతారమయములై యుండెను. ఆకాంతారాంతరముల
 నొకయొడఁ గారాగారశ్రేణు లుండెను. ఆవెఱుపాలందు నేలమాళిగలుగూడ
 నుండెను. అని కోభానిహీనములై, చీకటికొనలై, పాడువాటియుండెను.
 అగడులకుఁదైన నేడదుగులయెత్తున నొకదిన్నటికిమాత్ర ముండెను. వాని
 మూలమున నాగదులకొనిన నేకొంచెము గానియో, యేకొంచెము కెలుకురో
 పోలేక పోవుచుండెను. అనలమును జేరినంతనే హఠాఃబల మాయములనుండి

దిగిరి. ఒక్కొక్కటైదీ నొక్కొక్కగదియందు బంధింప నారాయణశర్మ వారల కాళ్ళచేసెను. అట్లే యాబంధితులందఱు వేణువేణుగదలఁ ద్రోయఁ బడిరి. పాపము రఘుపతి తనకుమారితోఁబాటు తన్నుఁగూడ నామెగదియందు బంధింప నారాయణశర్మ సంతయో బ్రతిమాటెను. కాని నారాయణశర్మ యందులకుఁ గుపితుడై “ఏమీ! యాపవనియు, నుందరాంగియు నగునుడతి యుండు గదియందు మఱియొకమానవు నుంపుమందువా?” అని గద్దించెను.

“కాని యాయాపవని నాపుత్రికయేకదా?”

“పుత్రికయైననేమి, పత్నియైననేమి? నేను వారియందు భేదము పాటించను.”

నారాయణశర్మ సీతిమానినపలుకులకు రఘుపతి కనలెను.

“చీచీ! నీవు మానహీనుడవు. ఆనారాయణమూర్తి—చీచీ. కాదు కాదు—నీపేరుతోనుండినయెడల నాపూజ్యుఁడునయిత మవత్తుండగును— అగోవిందుడే నాతనయ కేడుగడయైయుండును...అయ్యో! కుమారీ! అయ్యో! కుమారీ! ఈపాడులోకమున నీవేల పుట్టితివి? అకటా! నేసెంత నిర్భాగ్యుడను!” అని రఘుపతి వాపోవుచుండెను.

“ఓరీ! రఘుపతీ! నీకుమారి నీకొఱకుఁ బుట్టలేదునుమా! పెరివారికొఱకు జన్పించినది. తెలియునా?” అని నారాయణశర్మ యనెను.

దీనిసంతయు వినుచుండినహరిరాముఁడు బాలనివలె నేడ్చుచుండెను. ఆతనికన్నులనుండి యశ్రువారి కాల్యలుగట్టి పాటుచుండెను. “అహ! భగవానుడా! అగ్రజన్మమునుండి యధఃపతితుడైన మానవుఁ డధమాధముఁ డగు వఱకు నిలువఁడుగదా!” అని యాతఁ డనకొనుచుండెను.

నారాయణశర్మ యామాటల నాలకించి “ఓరీ! ఇచట సీయభిప్రాయము నెవ్వరడుగలేదు. నోరుమూసికొనియుండుము” అని హరిరాముని గద్దించి యాతని నొకగదియందుఁ ద్రోయించి తాళమువేయించెను. ఇతఁ నరవ్యతిమాత్రము మిగిలియుండెను. ఆమెనుగూడ నొకగదియందుంచిరి. అగది కడను.

గడు లంక పాడువాటియందలేడు. దానియందు దొంగమెత్తనిపా న్నమర్చుబడి యుండెను. హాయిగూర్చుడి యాగడి గాంచి, నరస్వలిభయభ్రాంకయయ్యెను. నారాయణకర్త సూరాలాచనానఫలకై యాగడి యారీల నలంకరింపబడి యున్నదని యామె గ్రహించెను. ఒకపాడుగదియందైనను దన్ను బంధించి యుండిన సెంతయో హాయిగా నుండెడిదని యామె చింతించుచుండెను. ఆమె యామృదుకల్యూపైః గూర్చుండి, పావము, కలసికః గడిపెడుగా నేద్య సాగెను. ఒకమా టామెవిలాపము నాపి 'ఓబాలాదిత్యా! ఓకృతఘ్నుఃదా! ఎందున్నావు! ఈవిషయమునుండి నన్నేల గట్టికొంటవు?" అని బలిమా యను మఱియొకమాణు నిట్టూర్పులు వినుచుచు 'నర్వేక్వరుః డాకనిః గా పాదుఃగాక! నేను చచ్చినఁ జత్తుచుగాక! ఆతనిమాత్రము క్రిమహవిష్టువు కాపాదుఃగాక' అని ప్రార్థించును. శోకాలిశయమున నామె కారాల మెక్కుడయ్యెను. ఆమృదుకల్పమునఁబడి యామె పొర్లాడుచుండెను. కష్టబ్రతులఁబడి పరిభ్రమణ మొనరించుచుండినయామె భావచంచరీక మిప్పు డొక్కమాణు గా నాగిపోయెను. ఆమె నిప్పుడు నిద్రాదేవి వైగొనెను. ఆమె లాకలన కలసి విలపించి విలపించి, గాఢసుషుప్తి మొనుజుచెను.

పదమూడవతరంగము.

శ్రీచాతుర్యము.

ఎంతకాల మట్లు నిద్రించినదియు సరస్వతికిఁ దెలియదు. గవితలు పులు కదలునవ్వడి నాలకించి యామె మేల్కొనెను. ఆజవ్వని కన్నులు నలచుకొని నిద్రమత్తును బోగొట్టుకొనెను. తరువాత రెండుమూఁదావు లింతలుకూడ వచ్చెను. గాఢనిద్రవలన నాకోమలాంగి నేదదేఱి, పూర్వోత్సాహమును బడయఁగలిగెను. ఆమెలేచి పాన్పుపైఁ గూర్చుండి కిటికీ నుండి బయటికిఁ జూచి యది నిశానమయమని గ్రహించెను. అచిగురుబోడి రహరమి యెనిమిదిగంటలసేపు నిద్రించినది. ఇప్పు డాగవీయందు స్రుష్టివెలు తురుమాత్ర ముండెను. ఆమె కాకలియరుచుండెను. నిన్నరాత్రి తినిన యన్నముతప్ప, మరల నామె యేదియుఁ దినియుండలేదు. ఆమె యాకలి దున్నపమై యుండెను. అచట నేమైనఁ వినుబంధార మున్నదేమోయని నలుమూలల దృష్టలఁబఱపెను. పాన్పునకు దాపుననే గోడయందుండు యట్టువపై నొకపాలగిన్నెయుఁ గొన్నియరటిపండ్లు నుండుట నామె కాంచెను. కాన నామె కొన్నియరటిపండ్లను దిని, యాపాలఁ ద్రాని యాఁకలి బాపుకొనెను. ఆమె భుజించునపుడు తలుపులుతీయుకల్దము తన్ను నమీ పించుచుండుటను గ్రహించెను. ఇప్పు డాకల్ద మామెగదికి మూడవగదియం దగుచుండెను. తోడనే యామె భోజనమునుమాని యాఫలముల నేలపైనుంచి పాన్పుపైఁ గూర్చుండెను. తనవంతుకూడ ద్వారలో రానున్నదని యాకన్నియ తేలిసికొనెను. ఆమెహృదయముత్తలమున దడదడఁ గొట్టుకొనసాగెను. భోజనాలిరేకమున నాకాల కూపిరియైన నాడకుండెను. అటు లామె తెచ్చు కల్దముపై పనులొకించుచు శయ్యాకలమునఁ గూర్చుండియుండెను.

ఇంతలో చలుపు తెలువబడెను. గదిలోని వెలుతురు వచ్చెను. ఆ వెలుతురు దామె నారాయణశర్మను గుర్తించెను. ఒకభటుడు దివ్వెట్టుకొని, పాలుగిన్నెను, లేకడెంకాయను, అరటిపండ్లగలను దీసికొని యాతనివెంట వచ్చెను. ఆఫలావికముల నట్టువపై బెట్టింది, వానిచేలిలాంకనును దాను దీసికొని, నారాయణశర్మ వాని నెలబిచ్చికుంటెను. ఆతూగుబోతు, నారాయణశర్మమాట వినుటయే తడవుగా పెదవిపొయ్యెను. అభటుని నడకనడి వినరానంత వఱకు నారాయణశర్మ యటులే నిలిచియుండి, యనంతరము గదిలోని కరుచెంది, లాంకరు నొకపీఠముపై బెట్టి, తలపుల విగించెను. ఇంకటినుండియు సరస్వతి యెమియో మాటాడఁ బ్రయత్నించినదికాని, భయోద్రోకము లామెను బెనవైచుకొని యామె నధీరమానననుగా నొనర్చెను. అభటుని వచటనుండుమని యామె బలిమాల నెంచియు, నోట మాటరానందున విఫలమనోరథయయ్యెను. నారాయణశర్మ మోటుపని నూహించియుండిన సరిస్వతి, యిపు డాకడను సేవకు నచటనుండి కుప్పివేయుటను గాంచి బెగచొందెను. ఆతనిస్వాదయస్థితాభిప్రాయ మామెకు వ్యక్తమయ్యెను. కాని యొక్కసారిగా నాన్మారుడు తలుపులవిగించినందుచే నామె లేచి తగువఱచెచ్చికొని “తలుపులు మూయుటేలే! తెరిచి యుంచరాదా?” అని గద్గదస్వరమునఁ బలికెను.

అందులకు నారాయణశర్మ ‘చలిగాలి లోని! వచ్చును’ అని సవిలాసముగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

సర:—చలిగాలి యెచటనున్నది? దయచేసి వానినిఁ దీసెదవా?

“అది నీకేల? కురలఁ గవాటమును దీయఁకాలను.” అని యాతఁడామెకయ్యకుఁ బ్రక్కనుండు చృదుపీఠమునఁ గూర్చుండెను.

సరస్వతి యవస్థ దుస్సహమై యుండెను. ఒక్కగంతులొక గవాక్షము కడ న్రాల దానినిఁ బెనుచుకొని పరాత్పరుఁ డిచ్చుకొనినచోటిఁ బోవలయునని నిశ్చయించుకొనెను. కాని యింతలో నయ్యది యుత్థయినికాదని

యామెకు స్ఫురించెను. ఇచటిపహాణు లీనారాయణశర్తకంటె మిన్నయగు థు.ద్రులని యామె యుచుకొనెను. వారును నారాయణశర్తవలెనే కామాంధులని యామెకుఁ జెలియును. వా రీనారాయణశర్తకంటె న్యాయాన్యాయ విహీనులనియు, బలగర్వితులనియు నామె యెఱుఁగును. ఇట్టిభావము లామె మానసవీధిఁ జెందులు ద్రొక్కఁచుండెను. ఆదారుణకర్తుని దురుద్యోగశీవ్రతకు దాహానంగక యచటనుండుటయే యప్పటి కించుకసముచితమని యామె దృఢపఱచుకొనెను పాపము! నారాయణశర్త యొకవేళఁ దన్ను విడిచి పోయినఁ బోవచ్చునని, యాదీనురాలు తలంచుచుండెను.

నారాయణశర్త యామెముఖాంబురుహమునందలి సౌందర్యరసమును నయినేంద్రియములఁ గ్రేలుచు నిలిచియుండెను. “ముద్దులగుమ్మా! నీవు తప్పించుకొనుటకు దారిలేదు. నీకును ద్వారమునకును నడుమ నేను కూర్చుండి యున్నాను. అనియెటుండు నావల నెవరున్నారో తెలియునా? దేశద్రిష్టురు లగు పహాణరాక్షసులు—దారిదోఁపుడు లానరించుదొంగలు—కామాతురులగుభటులు—కాఁదియున్నారు. నీపైనివలపులో మునుఁకలిడుచు నేను నీనన్నిధిఁ జేరియున్నాను. నావలె వారు నిన్ను గౌరవమునఁ జూడరు. నీ మానమును వారు మోటుతనమునఁ గొల్లఁగొట్టికాని వదలరు.” అని యాతఁడామెకుఁ జెలియఁజెప్పెను. సరస్వతి పెదవినిప్పి యొక్కపలుకైనఁ బలుకలేదు.

నారా:—ఓమోహనాంగీ! నన్నునుగ్రహించవా! ఈదీనుని దయఁజూడనా!

సర:—నేను నిన్ను దయఁజూడవలయునా! నీవు నన్నుఁ బరిహాణమొనరించుచున్నాఁడవు! నీవుకదా నన్నుఁ గరుణఁ జూడవలయును. నేను నిర్భాగ్యురాలను. భూమి! బరువుగా నొంటరినై నిలిచియున్నాను. కన్యలందఱువలె నేనుకూడ నబలను. అసహాయను. ఇక నీవో! బ్రాహ్మణుఁడవు. హితాహితముల నెఱింగినవాఁడవు. రాజోద్యోగులమేటివి. నాపై నింత కరుణించి,

వన్నుఁ గావుము. వన్నునిడిచి, వర్వాధికారియగు బ్రహ్మదేవుని యనుగ్రహము వదయుము. నీయభీష్టమునకు నేను వస్తులించఁజాలను. వస్తులించను. నీకోరిక అతీనీచములు. బ్రహ్మయందు కోరఁదగినవికావు. పొమ్ము. వక్రతుగు నీవర్తనమును బ్రహ్మదేవుఁడు చక్కఁజేయునుగాక!

ఈప్రబోధమునకు నారాయణశర్మ చకితుఁడయ్యెను. కాని యంతః కరణములేని మూర్ఖులవ్వభావము విచిత్రమైనదిగదా! వారిఁ దమనైజము తెలియుకొలది, యహంకారము పెంపొందుచుండును. అందుచేఁ దమ కార్యము సాధింపవలయు ననుబట్టుదల హెచ్చగుచుండును. బోఁగాము తాలొందింక ముక్కుకునూటిగాఁ బోవుచుండురు. అటులే నారాయణశర్మ మనసునందు మార్పేమియుం గలుగలేదు.

“నీలవడదు. వరస్వరీ! నన్ను మన్నించుము. నీవలలననియు, నననా యవనియుఁ బలికించి. ఇప్పుడుకదా నినోట విట్టిమాటలువచ్చె! ఉజ్జయినియు దోకమారు నిన్ను నేను వివాహమాదఁ గరుణించి యావిషయమై నీతండ్రి రఘుపతితోఁ బ్రస్తావించ, నాతోఁడు నన్ను నోటికొలఁచి మాట్లాడినాడు. నన్నుఁ జేపట్టుటకంటె నీవు చచ్చినను దనకానందమని యాపాగనుఁబోతు పలికినాడు. నేను మోటుకనువునంట. కృతఘ్నుఁడనంట. “ఊకించదనంట. కురూపినంట. నన్నుఁ దగులీరునఁ దనకుమారి త్రోసివుచ్చినయెడలఁ దనవం తోషమునకు మేరయందదంట. ఆమదాంధుఁ డీవిధమున నోటికివచ్చినట్లు ప్రేరినాడు. ఇప్పుడు నీవునాచేఁ జిక్కిరించి కావున, నలలననియు నననా యవనియు బొల్లిమాటలాడి కల్లయేప్పు లేప్పుచున్నావు. ఇట్టికుకంత్తము విచట సాగవునుమా! అప్పుడు నిన్ను ధర్మపత్నిగాఁ జేకొన ననుగ్రహించిరి. ఇప్పు డో నామొంపుడుకత్తైగా నుంచుకొనఁ గరుణించిరి.”

వరః—నీవు కరుణింతువా? నుక్షత్రియకన్య నీయుంపుడుకత్తయై యుండవలయుగా? ఓరీ క్రూరుఁడా! ఓరీ నీచాధముఁడా! ఓరీ పాపకర్తుఁడా! ఇందులకు నీవు కరుణింతువా! ఓరీ! ఇచట కుండవలదు పొమ్ము. నీపాపాంధ

కారకుహరములకుఁ బొమ్మ. నీకుతంత్రాగారములకుఁ బొమ్మ. నీఘోరకార్య
పర్యాయాచనామందిరములకుఁ బొమ్మ. నామేన నెత్తురుపాణివఱకు నిన్నుఁ
బ్రతిఘటింది నిలిచెదను. నేను దిక్కులేనికన్నీయ నని నీవు తలంచుచున్నాఁ
డవు! నేనే యట్లంటిని. నాయభిప్రాయము ప్రమాదజనితమునుమా! నాకు
విక్కులేకపోలేదు. నాకు గతిలేకపోలేదు. నిష్కళంకపవిత్రచారిత్రలు, పతి
ప్రతాపశల్లులు, సీత సాన్నిధ్య దమయంతి శకుంతల మొదలగువారు నాకుఁ
దోషునిదత్త నిలిచియున్నారు. విశుద్ధచారిత్రయగు పనితారత్వ మెంతవాని
నైనఁ దనకాపాగ్నిఁ గాల్ప సమర్థురాలని పురాణములు ప్రకటించుటలేదా?
మోహింధుఁడగు నాకిరాతుని దమయంతిదేవి నీఱుచేయలేదా?

నారా:—ఓహో! పురాణము లట్లు పదఱుచున్నవందువా? పురా
ణము లెట్టివో నీకుఁ దెలియునా? పనిబాటలులేని బాఁటలు పొట్టకై నాలుగు
దుగ్గాలులు సుపాదించుకొనుటకు వ్రాసిన యబద్ధపుంగవలు. కల్పితగాథలు.
బూనినూతలు. నేను పురాణముల నమ్మను.

సర:—ఓరీకృపణు డా! చేనినైన విశ్వసించినఁగదా, దీనిని విశ్వసిం
చి.వు. నీవను నీవు భూశత్రుత్వములనైన నమ్మినచో, లోకమునకుఁ గొంత
మలు చేపూయును. కాని యెవరికిఁ దెలియును? అభూతములకుఁగూడ నీవు
ప్రారక్రల్లఁగఁగవ సమర్థుఁడవు కాఁబోలు.

నారా:—నేను బ్రహ్మజుఁడను. తెలియునా?

సర:—నీవు నిజముగా బ్రహ్మజుఁడవా? అయిన బ్రహ్మజుఁడునయి
తము పికాచము కావచ్చును. అసదృశశీమషీభూషితుఁడును, అసమానచాతురీ
విలసితుఁడు నగుబ్రహ్మజుఁడు పక్రమార్గముఁబట్టినచో, యొక్కమారుగాఁ
లైకాచికజన్మ మెత్తును. అదియట్లుండ, నిన్ను బ్రహ్మజుఁడని పిలుచువా రెవరు?

నారా:—అందఱు.

సర:—ఉజ్జయినీపూరులు నిన్ను బహిష్కరించిరి. నర్వజనవంశ్యమై
యొండైన నీబ్రహ్మణత్వ మిట్లు భగ్గని మండిపోయినది.

నారా:—ఉజ్జయినియందలి యాచార్యులదయ్యములు నన్ను పెరి
జేసిరి. నాకుఁ బ్రయతమమగు నాకులమునే నేను కోల్పోయినవాఁ డింకఁ
గోల్పోవున జేమికలదు? ఇప్పుడు నాకు నీయిగా నున్నది: నిన్ను సంకుప్త
మానసమునఁ జేపట్టి, నీతో సంతోషముగా రమింప వీలుకలిగినది. మాలవాని
యొద్ద మాన్యవర్తనము నెవ రాకాంక్షించుదు? ఇప్పుడు నన్నాశ్రయసాధి
నాధుడైన విరోధియగుచాలెను.

అని యాకలెను లేచి పరస్పరికదకుఁ బోవ నుద్యమించెను. కాని
యానపలామణిమాత్ర మట్లే తాలిబొప్పువలెఁ గూర్పుండియుండెను. ఆమె
విషాదవిహ్వలయై “హా! గౌరీ! నన్నుఁ గావుము. ఓ పార్శ్వతీ! నాపాలరమ్ము.
ఓహిమాచలతనయా! ఓ తుళ్ళూరి! ఓవు మానినీమలులపానిటి మరభిషిక్దా!
అయ్యో! రక్షింపరమ్ము. రక్షింపరమ్ము.” అని యామె నుయ్యిడసాగెను.

నారా:—ఆమెను వినిచి యాచార్యులములేదు.

పరస్పరికకలయిండి యశ్రుజలము లురులుచుండెను. ఆకాంతచేగులు
వైకెత్తి యాకలముజూచుచు “ఓసాక్షిమహాదేవీ! ఒక్కసారి ఓప్రి మిరి
పెట్టయండి యిటురమ్ము. నిన్నే నమ్మియుండిన నారీరశ్వముమానములు సంతోష
మునకై సేవలని వీడవచ్చుట, యాకల ననాదరించుట యని భావించుము.
ఓసీతామహాదేవీ! ఓపర్వతాకమాతా! శ్రీరాముఁడు ప్రార్థుడై నిన్ను వలస
పంతుగా, మల సేవామిభుని! వచ్చుటెట్లని వెతుగీయకుము. ఓరాక, నారాక్ష
ణమునకుఁగాదా! ఓదమయంతీ! ఇటురమ్ము. ఓచెలీ! దమయంతీ! ఆరాకున
ట్టిక్రూరునిఁగూడ భష్టమునయము. అయ్యో! నారాయణీ! ఓసాదరీ!
నాయకుఁగునహోదరీ! రమ్ము. తనరాధముఁడు నిన్ను ధ్వంసముచేయుటతోఁ
బోక, నన్నుఁగూడ—నీయట్టికుభచారిక్ర నగునన్నుఁగూడ—నాకమొన
రింపఁ జూచుచున్నాఁడు. తనీడునివైని పగఁదిర్పింపము.” అని ప్రార్థించు
చుండెను.

అయానమున నామె యింక మాటలాడలేకపోయెను. “తులారోదనము
లిక్షకుఁ బిలికెరావు” అని నారాయణశర్మ తిరస్కారముగా బలికెను. కా

సరస్వతి పరిదేవనములు పని చేయకపోలేదు. ఏదేవతకాని, ప్రత్యక్షముగ నరుడెంచి యామెను రక్షింపకపోయినను, సర్వలోకజనని పార్వతిమొదలు సర్వసాధారణసారాయణివఱకును, పరమపవిత్ర సీతామహాదేవిమొదలు పతి ప్రతాపిరోమణి సావిత్రిదేవివఱకును, నామె విలాపస్వరములు వ్యాప్తిగాంచెను. దీనశరణ్యులగు నామహాదేవులు సరస్వతిమొఱ నాలించిరి. అదృశ్య రూపముననే నా రామె కథయప్రదానమిచ్చిరి. ఇప్పుడు సరస్వతి నవనవోత్సాహభరితమయ్యెను. సరస్వతి హృదయనిరధిభైరవోత్సాహవీచిక లంబరము నంటుచు భవిష్యచ్ఛృభసూచకములై యుండెను. ఆనన్యమానసమున దైవారాధన మొనరించువానియాపదలు పటాపంచలగుట జగద్విదితముగదా! ఇంక నిక్షణమునుండి సరస్వతి యొంటరిగా లేదు. సరస్వతి మానధనమును జూఱఁ గొన నమకట్టియుండు మానవాధముని మద మణఁచుటయై యిప్పుడు పార్వతి, సీత, సావిత్రి, దమయంతి యామెకు సాయ మరుదెంచియుండిరి. ఆమహాదేవులు తనయొడుబనిలిచి తనకథయహస్త మిచ్చుటను, సరస్వతి తనభావనాదృశ్యమునఁ బొడఁగాంచుచుండెను.

నారాయణశర్మ కొంత నే పటులే కదలక మెదలక నిలిచియుండెను. "సరస్వతీ! సరసముగనో, విరసముగనో, మోసముననో, యెట్టులో యొకట్టుల నిన్నుఁగూడి నుఖంబ నిశ్చయించియున్నాను. నాయభిమతము సేవాదరింతువేని నిన్ను నేను బ్రేమింతును. పువ్వులతోఁ బూజింతును. సేయానందమును నాయానందముగా భావించును. నిన్ను మానవాధికునకిచ్చి వివాహమొనరింతును. అట్లుకాక, నీవు నన్నిప్పుడు నిరాకరింతువేని, నిన్ను ముప్పుల్రొప్పులు లెట్టి మూఁడుపెఱువులసేరు ద్రావించెదను. సీమానభంగమును లోకమంతయుఁ బ్రకటింపెదను. అటో యిటో యొకనిముసములోఁ జెప్పము. ఇట్లు నేను నీతో వృధాప్రసంగమున నాకాలమంతయు వ్యర్థమొనరింపఁజాలను. ఇట్టి కాలవారణములు నాకుఁగట్టవు." అని యాతఁ డనెను.

సర:—నీవు మానవుఁడవుగావా? వికాచముతూడఁ గాడనుము.

నారా:—అహ! నాకుఁ దృష్టియైనది. నీ వెట్లుపనిచేసను, నాయథీనకై యుండిన నాకదియే పదివేల.

అని యాతఁడు ముందు కడుగిడి యాకన్నియను చాసెను. పరస్పరి తెనుకకు జరిగి నిలిచి “నన్ను చాఁకకుము. శుభచారిత్త్రయగు కన్నియను ముట్టకుము. ఎవ్వఁడో నన్ను నేను బాఁదిత్యున కర్పించుకొనియున్నాను. అతనిఁ గామించియున్నాను. సావిత్రివలె నేనుగూడ నాచిత్తరంజనుని వివాహ మాదుదును. అత్రురుపత్రుంగవు నొక్కనిమాత్రము నేను బెండ్లాడఁగలను. ఆనలేంద్రనిమాత్రము నేను ప్రేమింపఁగలను. ప్రేమించెదను. ప్రేమించితీరదను” అని ప్రత్యుత్తర మొసంగెను.

అమాటలకు నారాయణకర్త విభ్రాంతుడై “బాఁదిత్యుఁడా! అతని నెప్పుడు గామించితివి?...అయిన నీకాతనిఁగూడఁ దెలియువా! అతని! నీవప్పు డాక్రయమిచ్చి యుండివికాబోలు! బోనా! నిజము. నీని! నీవు. పరితపించెద వుండుము. నీవిప్పుడు నానెయ్యమున కియ్యకొందువేని, బాలాదిత్యునివివాహ మాడఁగలవు. లేకున్న, బాఁదిత్యుఁడే నీవు మానభంగ మొందిలివని వివఁగలఁడు.” అని బెదరించెను.

పర:—నామానభంగమును నాస్రాణకాంతున కెఱింగింతువా? ఒక రికి తెలియవలచువఱకు నీవు జీవించియుండఁగలవా?

నారా:—ఉండఁగోవి? అబాలాదిత్యుఁడు బుద్ధిహీనుఁడని నాకుఁ తెలియును. మీఁదు మిక్కిలి సకృతము తాబుద్ధిని, నీరాజద్రోహమును మిహిరగుణునకు నివేదించెదను. అతఁడు నిన్ను సీతండ్రిని నుఱివీయును.

పర:—అకటా! శ్రురకర్తుఁడా! రాక్షసాధముఁడా!

నారా:—రాక్షసశ్రేష్ఠుఁడనని చెప్పుకొనివఁగదా, నీవు రాక్షసాధముఁడనని పిలుచుటకు? ఏదీ నీయుత్తరమును వినిసింపుము.

అని యాతఁడు ముందు కడుగుఁబెట్టెను. పరస్పరి యొకకడ మాటాచించెను. అతనికి మానానమానములులేవు. దయాదాక్షిణ్యములులేవు. అతఁడు

ప్రత్యక్షరాక్షసుడు. పట్టిపట్టును జెల్లించుకొనుమాడ్కుడు. కరస్వలికి సాయమునరించువా రెవ్వరును దావునలేరు. అక్రమ దాయబలకన్న సన్నియోరెట్లు బలాధికుడు. సాధ్యమైనంతవఱ కాతడు తన్ను దాకకండఁజేయవలయునని, యామె యందుల కుపాయ మాలోచించుచుండెను. ఒక్కమారుగా నాతనిఁ నిరస్కరించుటకంటె, మాయమాటలచే బేలుపుచ్చు బెంతయో కార్యకారియని యామె మది నుహజనించెను. ఆయూహ నామె తఱచికఱచి చూచెను. అసించుచు తెచ్చినవారి కేళమువై నామె విలొకనములు వ్రాలెను. ఆమె మానసాకాశమున నాలోచనావిద్యుద్దామ మొకటి కనకంబున మెరిసెను. ఆమె పదవాంఛనము వికాసభాసురమయ్యెను. ఆమెనేత్రములు లేత్రోపంతములయ్యెను. తనకట్టిస్థితి నొసంగుటకై, సర్వశక్తి స్వరూపులగు నకలదేవతానికముల నామె ప్రార్థించెను. నారాయణశర్మ క్షణమును యుగముగా నెంచుచుఁ దహతహాసుచుండెను. "సకస్వలీ! ఏమనియొదవు? త్వరగాఁ జిప్పము" అని యాతం డనెను.

సర:—నాకు గొంతు యెండిపోవుచున్నది. దాహము కావలయును.

నారా:—అయినఁ బాలుత్రాగుము.

అని యాతండు పాలగిన్నె నందియ్యఁబోయెను.

సర:—పాలు నాకు నహించవు. నీరైన, మతేమైనఁజాలును.

నారా:—నీకొఱకు నేను తెచ్చినదెంకాయ యిచ్చట నున్నది. నీవు నాదానవగుటకు నవ్వలించవలయునేకాని, యీనారాయణశర్మ నీకొనంగరాని వుండునా! దాని నుజ్జయినియందు విలుచుకొని నీకై ప్రత్యేకముగా నిచటికిఁ దెచ్చినాఁడను.

సర:—అలాగా? కృతజ్ఞురాలను.

నారాయణశర్మ యుబ్బి తబ్బిబ్బులగుచు నాదెంకాయ నామె కొనుగెను.

సర:—దీనికి రంధ్రముచేయుటెట్లు? నీకడ గత్తియేమైనఁ గలదా?

“అహ! ఇది వాడియొనకల్లి” అని యాతః దొంగత్రిః జాతెను.

అకల్లి తక్షణిలయందుః జేయఁబడినది. అతః దాదెంకాయను సరస్వతి యొద్దనుండి తీసికొని, యానెడల్పాటికల్లితో దానిపైనుండి తొసికను చివ్వు వేసెను. ఇంక దానిలోనినీటిఁ గ్రోలుటకై, దానిపైనుండుకన్ను నొకదానిని దొలుతుటయే మిగిలియుండెను.

సరస్వతి యాదెంకాయను దీసికొనెను. ఆమె, యాతనిచేతనుండి యాకల్లిఁగూడఁ గైకొని, దానితో నాదెంకాయకన్ను నొకదానిని దొలిది కొంత నీరు త్రాగి ‘యొక్కఁ జాలును’ అని యాచివరమును మఱింత తెద్దచేసి ‘మిగత నీటిని నీవు ద్రాగుము. నీకుఁగూడ దప్పిగా నుండవలయును.’ అని యాతని కాకాయ బెడమచేత నందిచ్చెను. కల్లి యామె కుడిచేత నుండెను. ఆమాటలకు నారాయణకర్త తనకు జేపేంద్రవదని యచ్చివ ట్టుచ్చి తచ్చిచ్చులగుచు ‘అంత దప్పిలేదు. కాని నీసంతోషమునకై త్రాగెదను’ అని యాతః దాదెంకాయను బెడవులఁజేర్చుకొని, ముఖమును బైకెల్లి, పెనుకకువంగి నీరు గ్రోలసాగెను. సరస్వతి నేత్రములు వికారకళాభాసురములయ్యెను. ఒక్కసారి యామె దైవమునుబ్రార్థించెను. ఒక్కసారి నారాయణకర్తను జూచెను. నీటిని గ్రోలు నారాయణకర్త వైవఁజూచుచు సరస్వతి నారయఁజాలనుండెను. ఆమె యొక్కమాదుగా నాకల్లితో నాకనిమెదయందుఁబొడిచెను. అకల్లి యాతని కంఠమున విడివఱకు జొఱఁబడి పెనుకకు దూసికొనివచ్చెను. వేడిబెత్తు రాసాశాక్షునిమెడనుండి చిత్తెన్నగ్రోవినుండివలె గడువేగమున బైటికినెడలెను. ఒక్కయఱువఱది యానారాయణకర్త—యాహంతకకళిఘాతుని—అట్లే పెనుక కొఱుఁగెను. ఒక్కచలుకైన బలుకక యాతఁడు పరలోకముఁజేరెను. సరస్వతి చేతులు, జేనాము రుధిరమయమైయుండెను. అసాహసికవనిత నిత్యదు భయోజ్ఞేత్రములు వ్రేకొనెను. అనీభక్తవృత్తముచే ‘నామె కనులు విరుగుచుండెను. ఆమె యట్లే కయ్యపైఁబడి మూర్ఛమునిఁగెను.

సత్యం నా రాయణశక్తి కన్నతో బాడిచి చాపుడు.
పుడు—191.

పదునాల్గవతరంగము.

బందీవిమోచనము.

సరస్వతిః మెలకువవచ్చునప్పటి కర్థరాత్రియయ్యెను. ఆమె నలు
తైపులఁ జూచెను. ఏమిజరిగినదియు నాలోచించుట కానుందరాంగిమానసము
కూన్మమైయుండెను. అర్థరహితములును, విధ్రమసహితములు నగుచూపుల
నాభీతహరిశేషుల, యాగదియంతయుఁ బఱుపుచుండెను. దీపము మసకగా
వెలుగుచుండెను. అపలసలని వెలుతురులో నెత్తుటఁ దొప్పఁదోగునారాయణ
శర్మ మలినశవము గాననగుచుండెను. చేతసారహితములగు నాతనిచేతులపట్టు
దప్పి, యానారికేశము దొడ్లిపోయి యొకమూలకుఁ జేరియుండెను. పాలు,
కుండ్లు బల్లపై నట్లేయుండెను. సరస్వతిస్వాంతము క్రమక్రమముగ నామె
స్వాధీనమునకు వచ్చుచుండెను. ఆకాళి రాత్రియందలి భీకరసంఘటనము
లొక్కొక్కటిగ నామెమదికి రాసాగెను. ఆఘోరకార్యమును దలంచుకొని,
యామె భయాలిరేకమున స్కొప్పోయెను. ఆమెతల గిట్టునఁ దిరుగుచు
ండెను. బలహీనతచే నామె ప్రాణము లెక్కడనో యుండెను. ఆమె మెల్లగా
నాపాలగిన్నెను దీసికొని యొకగుక్కలో వానిని గ్రోలెను. ఇట్లు చామె
కొక్కిరింతబలమువచ్చెను. ఇంక నామె కర్తవ్యంశము నాలోచింప మొదలి
డెను. హూణుల కత్యంతసమక్షానసీయుండును, వివిధకార్యవాదియు నగురాజో
ద్యోగి ప్రాణములఁ దానుదీసియుండు టామెకుఁ దెలియును. కాన నికమోఁద
నేమాత్ర మచట నిలిచినను ప్రాణములఁ గోల్పోవవలసివచ్చు టటుండ,
ముందుగా మానముపోవుననికూడ నామెకుఁ దెలియును. అతొయ్యలి లేచి
యటనుండి పాతపోసెంచెను. కాని యొక్కడికనిపోగలదు! ఆమె కేమియుఁ
దోచలేదు. అహంతకునిశవమునకు తొండినల్లలాడు తాళపుగుత్తిపై నామె

విలాసములు వ్రాలెను. తోడనే యామె యాతాళములఁ దీసికొనెను. ఆ త్రూరునిగొంతునఁ గ్రుచ్చుకొనియుండుకత్తి మాడఁదెలిసి, యాతనిగుడ్డలతో నాకత్తి నంటుకొని యుండునెత్తురుఁ దుడిచి, దానిని భద్రపఱచుకొని, దీపము నావి బయటికివచ్చెను. ఆమె ప్రక్కగదికిఁ జొనుండునంతలో నొకయోజన తదైను. ఆమె మరల వెనుకకువచ్చి యాశవము నట్లే యుంచి యాగదికల పులు మూసి తాళమువేసెను. అనంతర మామె ప్రక్కగదికిఁ జొని, తాళపు నందునఁ గన్నుంచి చూడసాగెను. అప్పుడఁ జీకటిగాఁచుండెను. ఆమె కేమియు నగవడలేదు. కాని యాగదియందలి బంధులు నిద్రాదీని యుగ్రహము నకు దూరుడై, చ్చాదయారాల మొందుచుండిరి నామె గ్రహించును. తాళపురంధ్రమున నోరిడి 'ఎవరులోపల' అని యామె యడిగి, ప్రత్యుత్తరముకొని కలులే వేచియుండెను.

"నేను, హరిరాముడను" అనుప్రత్యుత్తరము మందస్వరమున విని వచ్చెను. ఆమె మెల్లగాఁ దలుపుదెలిచి జానికిఁబోయెను. హరిరాముని నిలువఁబడి 'వేళకానివేళవచ్చిన నీవెవడవు? అందునఁ గత్తిఁగూడఁ దీసికొని వచ్చితిని' అని యడిగెను.

"బాబూ! నేనే, సరస్వతిని"

హరిరాముని విన్నయాశ్రాంతచిత్తుడయ్యెను. "నీవెట్లు తప్పించుకొని వచ్చితివి?" అని యాతఁ డడిగెను.

"అంతయుఁ దిర్వాకఁజెప్పెద. ఈకత్తితో నీగోగునారపగ్గఱుగట్లకు గోసికొనుము."

"ఏమీ! నాబంధనిమోచనమునకుఁ గత్తిఁగూడఁ దెచ్చితివా? అబ్బాయీ! నీవు దివ్యాంగనవు కాని సరస్వతివి కావునుమా! నాకాలునేరుల నేను గడంపఁజాలను, నీకొమలకరముల నాబంధములఁ గోయుము."

హరిరామునివేలికట్లను సరస్వతి కోసివేసెను. అంతట నాతఁడు తన కాలిబంధములఁ గోసికొని, తాను కేయలసినకార్యము నామె నడిగెను.

అందుల కామె తనకడనుండు తాళపుగుత్తిని కత్తిని హరిరామున కొనంగుచు, నదనుతప్పక ముందే క్రుతిగదిని బెరిచి తమవారి నందఱు విడిసింది వారి నా గండమునుండి తప్పింపవలయుననియు, హుణులు తమభరారి నెఱుంగకుండునట్టాలస్యము చేయుటకై గడులనన్నింటిని మరలఁ దాళములువైచి యథారీతిగా నుంచవలయుననియు బోధించెను. హరిరాముఁ డాయబలచాతుర్యమునకు విస్తయమొందుచు 'ఇదికలకాడుకదా!' అని యప్రయత్నముగాఁ బలికెను.

"ఇది కలకాడు. నిజము. హరిరామా! నీవు దొంగలరాయఁడవు. ఎన్ని యోమారులు నీవు బంధింపఁబడి, యెన్ని యోమారులు తప్పించుకొని యుందువు. ఈరీతి విస్తయమొందుట కిట్టిసంఘటనము లీనాఁడు నీకుఁ గ్రొత్త లా యెమి?

"నాబంధిముక్తికి నాకు నాశ్చర్యములేదుగాని, తత్కారణమగు నిన్నుఁ జూచి యప్పురమందుచున్నాఁడ. ఈతాళపుగుత్తి, యీకత్తి నా కుమారి కెట్లు లభించినవో?

"వీనితో నారాయణశర్మ నాగదికివచ్చెను. ఆతఁడు నన్నుఁ జెఱుప నుండ, నేనాతనిఁ బొడిచితిని. నామానసంరక్షణమున కింతకంటె వేఱుదారిని దైవము నాకుఁ జూపలేదు. అంతలో నాతఁ డంతకు చెంతకేగెను. అంత నేనాతనికడనుండిన యీవస్తువులఁదీసికొని, గదికిఁ దాళమువైచి యిచటి కరు దెంచితిని."

నరస్వతి సాహసమునకు హరిరాముఁ డధీరుఁడై యటులే నిలిచెను. ఆతఁ డంతలోఁ బలిపొంది "అయిన నారాయణశర్మను నీవు చంపితివా? నరస్వతీ! నీవు వీరవనితవుచుమా! నారాయణి నాతఁడు హతమొనరించినందుల కాతనికిఁ దగినశాస్త్రీ చిహ్నించి. వాఁడు హంతకకీభావుణి. అతని నరకలోక మునకు గెంటివైచితిని. అప్రూయా! ఈక్షణమునుండియు నీవు నా నారాయణి వైతిని." అనెను.

"బాబూ! గట్టిగా భాషింపకుము."

“అత్యవసరము. నన్ను ‘బాబూ’ అని పిలువవలెను. ఇక నీకు విశేషముఁ దగ్గఱ యుండును.”

“బాబూ! ఉండుము. నేను విచారసాగరమునఁబడి మునుఁగలిడు చున్నాను. ఒక్కప్రక్కకు నుత్తరమిచ్చి, నన్ను గట్టుచేర్చెదవా?”

“ఒక్కప్రక్కయేల! వెయ్యింటి! జవాబు లిచ్చెదను.”

“నాదని నెవ్వరైన హత్యగా భావించురా? బాలాదిత్యుఁడు నన్ను హంతకురాలని భావింపఁడా! అమహాత్ముని యనురాగములేక నేనోర్వఁగలనా? కాని, బాబూ! నామానమును గాపాడుకొనుటకై నేనాదనిఁ గావించవలసి వచ్చెను.”

“ఏమీ! నీనివి హత్యయందురా? అట్లు భావించువాఁ డీభరతవర్షము నకుఁ దగనివాఁడగును. ఇక బాలాదిత్యుఁడా! ఆతఁడు మిగుల దొడ్డవాఁడు. ఆయుధారపురుషుఁ డావిధమునఁ దలంపఁడు. ఆతఁ డొకవేళ యట్లు తలంచి నచో, మూఁగఁనైనను నానాధ్యాయవాదిగాఁ గైకొనుట కియ్యకొందుచుగాని, బాలాదిత్యునియభిప్రాయము నొప్పుకొని దాని! విలువనియ్యకొల్లను. ఏమిట్లు! అట్లుయీ! ఇప్పుడు తృప్తిపొందితివా?”

“అహ!”

బంధితులవిడిపించుటకై హరిరాముఁడు వెదగిపోయెను. ప్రతిగదికడకుఁ జోయి హరిరాముఁడు, నంకేతకర్ణము కాఁబోలు, కీచుమని యఱచును. అప్పుని దొంగలు వెంటనే తమనాయకుని గుర్తించుదు. తమస్వామి హరిరాముఁడు తప్పుఁ దప్పించుటలో నాచోరులకు విప్లయములేదు. ఆతఁడు తప్పు బంధ విముక్తులఁజేయుట వారలకు సాధారణమైయుండెను. ఇక్కఁ దమనాయకుఁడు తాళములకు గల్గిని నెటులఁ బడసెననుచు! ఆతఁడు ‘హరిరాముడై’ యుండుటయే వానిసంపాదనకుఁ బ్రబలకారణముగదా! రఘుపతియు, భద్ర బాహువును సులభముగా విడిపింపఁబడిరి. కాని మున్నందు భద్రబాహువు మాత్రము “జైనవరమాత్మునిసిద్ధాంతము తెలియునా! ‘తృప్తవంచము వికాల

మగుబంధసాలయము' అని యామహాత్ముడు నెలవిచ్చియున్నాఁడు. కాన నేనిపుడు చిన్నచెఱసాలనుండి పెద్దచెఱసాలకుమాత్రము వచ్చుచున్నాను." అని గొణుగుకొనెను.

బంధితులందఱును గుఱ్ఱపులాయమునకుఁబోయిరి. అచటఁ జాలగుఱ్ఱము లుండెను. హరిరాముఁ డాయశ్వములందుఁ దనయువయోగార్థము గొన్నింటి నేర్పఱచుకొని, మిగిలినవానిని దాచుచెచ్చిన దారుణపాపాణ్ణయోగమున జమునింటి కనిపెను. వారాయశ్వముల నెక్కి మెల్లగాఁ గారాగారప్రాంగణ మును దాటిరి. దానితర్వాత హూణస్కంధావారము. దానినిగూడఁ బ్రవేశించి నిరాటాకముగ నీవలఁబడిరి. ఇట్లు నిశ్శబ్దముగా వారు రాజమార్గము నకు రాఁగలిగిరి. ఆమార్గమున వారు కొంతకాలము మెల్లగాఁబోయి, హూణులు తమ్ముఁ దఱుముకొనివచ్చునంతలోఁ దప్పించుకొనిపోవుతలంపున, నలివేగముగా దఱుముసాగిరి. అశ్వహీనులగు హూణులు పాదచారులై వారిని దఱుమువలసియుండిరి. హరిరామునియచరు లాశ్వికశ్రేష్ఠులు. జనులులేకు న్నపు, రికాబులులేకున్నను, నాయువకు లీకాలపు 'కొనకుల్'తో సమానముగ స్వారిచేయ నమర్థులై యుండిరి. కాని మేమిట్లంటిమేని, యప్పటియనా గరకవశ్చినుఖండమునందలి మోటుజాలివారిలోఁ దమ్ము నీరీతిఁబోయి యగౌరవింతుచున్నారని, హరిరాముఁడు నాకనియచరులు మమ్మాక్షేపకపోరు. హరిరాముఁడు వల్లెత్తివలకుక స్వారిచేయుచుండెను. సరస్వతికూడ నా గుఱ్ఱముపై నెక్కియుండెను. అప్పుడప్పుడు హరిరాముఁ డామెను ప్రీతి పూర్వకముగాఁ దిలకించుచుండెను. ఆతఁ డిప్పుడు తనయుచరులఁ గాంచి "మిత్రులారా! మీప్రాణదాత్రిఁ జూడుఁడు" అని హెచ్చరించుకొనెను.

"మాకుఁ దెలియును. మాస్వామి హరిరాముఁడు చిరంజీవియగుగాక." అని వారుత్సాహమున నఱచిరి.

"కాదుకాదు. మీరక్షకుఁడను నేనుగాను. మీపాలిటి ప్రాణధాత్రి యాయచ్చరలేను" అని హరిరాముఁడు నాటిసమాచారముల వారి కెఱింగి

వెను తోడనే దొంగలందఱు “నరస్యలి చిరంజీవియగుఁగాక. నరస్యలి చిరంజీవియగుఁగాక” అని యుత్సాహమున నఱచిరి.

“జయజయనరస్యలి మహారాజీ! జయజయనరస్యలి మహారాజీ!” అని హరిరాముఁ డాతనిఁ బ్రస్తుతిం చెను. ప్రబలాత్సాహభరితులగు నాశక్త్యులు గూడఁ దమనాయకు ననుసరించి, జయజయధ్వానము లొనరించిరి. హరిరాములవృద్ధహంతులు కుమారీయశోకాసుఁ ప్రనరణమునఁ బొగి పొలులుచుండెను. శుభచాక్రయఁ నట్టికుమారీరత్నమును బడయు గోరినందులకు వారు గోర్చుచుచుండిరి మాతెట్టిసందియములేదు. నరస్యలియొప్పు రమందనిమానవుఁ డాప్రభావమూహము నొక్కడైన లేదని చెప్పు లగిక యోక్తికానెరఱు. ఆరాక్షసాహసకార్య మొనరించిన యాకల్యాణప్రసాది వారందఱు మ్రాస్పడి చూచుచుండిరి. కాసి యాశ్చర్యము భద్రబ్రహ్మపు మాత్రము “జైనభరమాత్ము. డేమని నెలవిచ్చెనో తేమునా! ‘మర్మలప్రాప్తి నైతము చందరాదు.’ అట్లుండ నీగుడిరాని యాపాపాత్మునిఁ బోయి జేసివది. ఆజైనభరమాత్ము. డీక నేమి నెలవిచ్చెననఁగా: ‘మానవని మనమునఁ జెఱుప నొందినవాఁడు మహామహమై మరుఁడన్ మెత్తిను. వాక్కునఁ జెఱుప నొందినవాఁడు శిలయై పుట్టును కర్మముచే జిఱివినవా డపుడే పశు’వగును. ఆపూరాత్ముఁడు కర్మచే బ్రయత్నించివాఁడు; అప్పుడే పశువయ్యెను. ఆపర మాత్మురిచలుకులు సిదములైనవి. ఆమాయావి మానవకేవలమునువదలఁ పశు జన్మ మెత్తిటకు వీలుగనుండుటకై యాకన్యావశంబమునకుఁ గావలసిన శ్రద్ధాత్సాహములను జైనభరమాత్ముఁడు ప్రసాదించి, యామెచేతులతో నాతనిఁ బరలోకమునకుఁ గెంటివేయించెను.” అని యనెను.

హరి:—ఇంతకు నీజైనభరమాత్మనకు సుధ్ధియిచ్చదని చెప్పవచ్చును. ఈకార్యము నాకడను దూఱియొందీనచో, నాకడను వికాశమునకు బని కావలయునని నాశోకిక.

హరిరాముడు దైవమును దూషించినందులకు భద్రబాహువు నిర్విఙ్గుడయ్యెను. “సోదరా! నిజము నిజము. ఆతఁడు బుద్ధిమంతుఁడగుటెంతయు నిజము. కాని యాతఁడు సిశాచమునకు బలికావలయునంటిని. సీసోట నిట్టి దుర్భాషలాడించినవియుఁగూడ నాభూతమేనుమా!” అని యాతఁడు పలికెను.

హరి:—ఓహో! సోదరా! ఇందుకు విరుద్ధముగాఁ జెప్పియుండినచో, నాతఁ డట్లు కావలయునంటిని. జైనుఁ డాతరునఁ జెప్పలేదని నాకుఁ దెలియును. కాన సీతార్థమును దూషించువారు, జైనబోధలను దలక్రిందుచేసి చెప్పినవారగుదురు. జైనసిద్ధాంతములు విశ్వజనీనములు. వానికిఁ బ్రతివాదములు భ్రమాత్మకములు. సత్యదూరములు. జైనవరమాత్ముఁడు దేవాంశసంభూతుఁడు. జైనేతరులు సిశాచావతారములు. జైనమతస్థుఁడైనజనుఁడు, భూతావేశపరమగుండై యుండిననేతప్ప, జైనవరమాత్ముని బోధామృతరసమును విషముగా మార్చుటకు సాహసించును. ఆచారస్మృతిపరిశ్రమసిద్ధాంతముల కపార్థమును గలిగించుజాలఁడు. అట్టికుడు నేకది యాభూతముగూడ జైనయోత్సబాధువని తలంచుచుండును.

భద్ర:—నిజముపలికితివి. ఆరిషద్వర్ణముల కధీయఁడవై నీవు చెప్పరానిపలులఁ గావించుచున్నవి, నిజముగా నీవు నజ్జుఁడవని నాకుఁ దెలియును.

ఇప్పటి కరుణోదయమయ్యెను. వారిప్పటికి హూణగృహదుర్గమును విడిచి ముప్పదిమైళ్లు వచ్చియుండియు, నింకను గుఱ్ఱములఁ దఱుముచుండిరి. మధ్యాహ్నమునకంతయు వాహికసాంద్రారణ్యమును జేరఁగలిగిరి. నేటిప్రభుత్వపు బటనిపాఖ్యాధికారులవలెఁగాక, హరిరామాదులు గహనాంతరప్రదేశముల కలిపరిచయములై యుండిరి. అది మామిడిపండ్లకాలమగుటచే నాయదవి నొకయోడఁగల మామిడిచెట్లపై వారిలోఁ గొందఱెక్కి, మార్గకొలది పండ్లను గ్రొందికొఱచుండ క్రిందనుండువారు వాని నేలుకొనుచుండిరి.

అంతకుముందు దాచెట్లనుండి రాలినమామిడిపండ్లు నేలయంతయు నిండి క్రుల్లి పురుగులుపట్టియుండెను. ఈవిధముగఁ జెట్లొందివారు కండ్ల నేలుచుండఁగా నొకఁడు 'పాముకఱచినది' అని యఱచెను. ఉష్ణదేశకాటవులయందలి వృక్ష సమూహములననుమ వచ్చిగడ్డి, తీగలు మొలబంటియొక్క మొలచి చాల జీబుగా నుండును. కఱచియుఁ గఱవనంతలో నాప్రాచీనిః గొనిపోయి శిశు పరియెనుట నిలువఁబెట్టు కత్తిగలత్రాఁచులవంటి విషవృక్షముల కాత్రదేశము లావాసములై యుండును. ఆయాక్రందనము వారు వినుటయేకదావుగా హరి రాముఁ డానిర్భాగ్యుకడకుఁ బయగెల్లెను. మాడఁగా నాఱుమగులత్రాచు గడ్డిలోఁ బ్రాచీపాపుచుండెను. ఆపామును జంపఁ దనయుచుండుట కారఁచు కేకజేసి, పామెక్కడకఱచినదని యానర్పదంష్ట్ర నడిగెను. వాఁడు తన యెడకుఁగారి చిటికెనస్త్రేలిఁ జూపెను. తోడనే హరిరాముఁడు వెలుకముం దులుమాడక, తనమొలనుండు నారాయణశర్మకత్తితో నాప్రేరిని దెగనే సెను. బాధ నోవుచఁజాలక యాదౌర్భాగ్యుఁ డొక్కయఱుదఱచెను. ఆకేక కచటివారంద అవరిచడిరి హరిరాముఁడు ప్రతితాపయవమును గాంచి "దైవా యగ్రహమున శిశుఁ జీరిందినాఁడు. ఇంకను విషము పాదమున కెక్కలేదు" అనెను. ఇంతలో నిరువురుదొంగ త్రాఁచులు గల్లెలతోఁగొట్టి చంపి, యింకొకటి యగ్రహదేవ నంత కాలయమునకుఁ గుంపుటకు సంసిద్ధులైయుండిరి. రఘుపతి భద్రబాహువులతో నరస్వలి దూరమున బాటపైనుండెను. ఈనంద డివిని యామె యిచటి కరుదెంచెను. దుస్సహమగు పేదనవలన బావురుమని యొద్దు నాహతభాగ్యు నామె గాంచి "చేయవలసినదొండేసిరి. అచిటికెన స్త్రేరిని గోయకుండినచో, నీవు మరణించియుండెడివాడవు. అబ్బా! ఎంత పెద్దత్రాఁచుపా మిది!" అని వారిలో నొకఁడు తిచ్చిన యానర్పకేశవమును జూచి వెలుగఁదెను

నరః—కాని బాబూ! అరటిరస మొక్కగ్రుక్కదుత్రాగినయెడలఁ బ్రాచుకాటుమాని విషముదిగునని కొందఱుందురు. ఇది నిజమా?

హరి:—అవును. అది భరమానధము. కాని విషము దేహమునఁ బ్రసరించుటకుఁ బూర్వమే, యరఁజీరసము త్రాగవలయును. ఈయజ్ఞానధ్యమున నరఁజీవెట్లెక్కడివి? తిరిగితిరిగి దానిని బడయులావల, నిచట సీతఁడు భరలోకమును చేరును. వెన్నబడునప్పుటికిఁ గుండపగిలినట్లుగును. కాన నిట్టిసమయముల నేఁజేసినపని యుత్తమమైనది.

అని యాతఁ డనుచుండఁగా భద్రబాహువువచ్చి పామునుజూచి “అయ్యో! పాపము. ఇచట నొకప్రాణిం జంపితిరి!” అని కాలిపడెను.

నర్పదప్థునిచెవుల కావలుకులు వాడిముఠుకులవలె నుండెను. ఆతఁడు శ్రోధోవృత్తుడై “ఓరీపలుగా! పాముచచ్చినదని కష్టాత్కాశమొందుచున్నావా! ఆపాముపాము నన్నుఁ గఱచినదయ్యా! నావ్రేలు పోయినదయ్యా!... అయ్యోయ్యో! నావ్రేలుపోయినది. చూడవయ్యా! చూడవయ్యా!” అని యఱచెను.

భద్ర:—చూచితిని. సోదరా! నికు వ్రేలుపోయెను. పామునకుఁ బ్రాణములుపోయెను. కాని వ్రేలుకంటె ప్రాణము లెక్కువకదా!

అమాటల కారోగి యుగ్రుడగుచుండెను. అతనిమోము జేవురించెను. హరిరాముఁ డదిచూచి భద్రబాహువుతో “నీవేదాంతముల కాతని! వెళ్లి యొత్తుచున్నది. దయచేసి యూరకుండుము” అని చెప్పెను.

“కుమారా! అయినఁ బోనిమ్ము. ఈగాయము త్వరగా నిష్క్రమించుగాక!” అని భద్రబాహు వానర్పదప్థుని దీవించి, నంజీవికొమ్మను దీసికొనిరమ్మని హరి రామునికిఁ జెప్పెను. నంజీవిచెట్టు విసినముల నర్వసాధారణముగా నగవడుచుండును. భద్రబాహువు నంజీవిరసము నాగాయముపైఁ దీరించెను. ఆరోగి యొక పెదబొబ్బవెట్లెను. ఆయజ్ఞపునకు హరిరాముఁడుగూడ నదరిపడెను. భద్రబాహువునకు జీవహింస యనిన గిట్టదు. క్రూర్య మాతనికి దుస్సహము. కాని మానవుని యోగక్షేమములకుఁ బ్రాణిహింస తప్పని సరియగుచో, నందుల కాతఁ డేమాత్రము వెనుకంజనడకుండు. ఆరోగిలేది పాటిపోకుండుటకై

మఱియిద్దఱుచోరులచే నాశనిఁ గదలకుండునట్లు బట్టుకొనఁ జేసి, యారసమును బాగుగా నాగాయమునకు భద్రబాహువు బట్టించెను. అయిదునిముసముల కంతయు మంటక గైఁకు. ఇపు డాశస్కరునకు బాధ యుచకమించెను. నెత్తురు కారుట మానెను. గాయముచెక్కు గట్టునన్న లగఁబడుచుండెను. గుడ్డపేగుక లో దానిఁ గట్టుకట్టిరి. ఆదొంగలు పిండుమామిడిపండ్లను, పచ్చళ్లమునునిని, నాగులయందలి నిర్జలదకములఁ ద్రాసి, మరల గుఱిములనెక్కి ప్రయాణ మొనరింప మొదలిడెను. నిద్రాఁకకాలములఁదప్ప వారు మఱెప్పుడుగాని నిలువక యెనిమిదిదినములు పయనముసాగిరి. తొమ్మిదవనాటి గడియ మున వారు హరిరాముని స్వార్ణమును విశ్రాంతి జేరిరి.

పదునై దవతరంగము.

— సాలబానలోఁ బాషాణపుఁజుక్క. —

యశోధర్మ బాలాదిత్యుని బాసినతోడనే, తమవియోగవ్యధాన్ని నా
ర్పివేయుటకును, వియోగదృశ్యము మెఱపుఁదీఁగవలె నంతలా మాయమగు
టకును, గుఱ్ఱము నొకటిరెండు మైళ్లు మిగుల వేగముగాఁ దఱిమెను. కాని
బాలాదిత్యుఁడు చూపునకు మఱుగయ్యెనని యాతఁ డెఱింగినపిదప, కల్లెమును
వదలి యశ్వమును దానియిష్టానుసారము బోనిచ్చెను. ఆహాయము కొంతసేపు
దాట్లువేయుచుఁ బరుగెత్తును. కొంతసేపు మెల్లగా నడిచినడిచి యొక్క
మాటుగా నాగిపోవును. పరధ్యానమున మునిగియుండు నాశ్వికుఁ డప్పుడు
మేల్కొని, కాలితో దానిప్రక్కలఁ దన్ని దానిని సాగించుచుండును.
ఇందువలన యశోధర్మ దీర్ఘలోచనానమ్మద్రమున మునిగియుండుట విశద
మగుచుండెను. కొన్ని దినములుగా నాతఁ డొందుచుండిన యనుభవములన్నియు
నాతనిమానసమున నిండియుండెను. అప్పుడు ధర్మశక్తులను నిర్విఘ్న కార్య
చరణమునకు వినియోగింపవలసియుండుటఁ జేసి, యేమాత్ర మాలోచించుటకుఁ
గాని యాతనికే దీఱికచిక్కినదికాదు. కాని యిప్పు డాతనికిఁ బనిపాటలు
లేకుండుటచే, నాతనిభావము లిప్పుడు భూతకాలసంఘటనాదృశ్యములపై
వ్రాలి వానిని బరిశీలనసాగెను.

మొట్టమొదట యాతనిభావమునకుఁ దఱినవాడు బాలాదిత్యుఁడు.
తగులవలసినవిగుఱింపిన యాతని యాలోచనములు విచిత్రభావవర్మిత
ములై యుండెను. యశోధర్మకు బాలాదిత్యునిమైనుండుయాదర మపారము.
యశోధర్మ బాలాదిత్యునితోఁ జిన్న నాఁటినుండియు నొక్కటిగాఁ బెరిగెను.

ఇద్దఱును కూడి యెన్ని యో యాటల నాడుకొనిరి. నిజముగా నవియే సంతోష
దినములు. గుప్తసామ్రాజ్యము పశ్చిమప్రాకములఁ గోల్పోయి చెదరియుం
డియు నీవిధముగా నొక్కమాటు కూలునంతఃః జేడియుండెనని యెవ్వరుం
దలంపరైరి. చంద్రగుప్తుఁ డంకురార్పణమొనరింప, సముద్రగుప్తుఁడు ప్రాచీనేసి
కుదురునేర్పఱుప, విక్రమాదిత్యుఁడు దోహదమున ప్రాణముపోయి, వైష్ణ
నాటకొని పెరిగి పెద్దయై, కుమారగుప్తుఁడు సంతోషించుచుండ దళివకాయ
తమై సర్వజనసమాన్వేదకరమై యుండుగుప్తసామ్రాజ్యపాదపరాజము కన్నుల
పండునై యుండెను. కుమారీదేవియాత్మ తనకుమారుని ప్రాజ్యసామ్రాజ్యపాద
పమున కనిలప్రసాద మనుగ్రహించుచు దానిని బోషించుచుండెను కాని
యంతలో నాపాడుదిన మొక్కదమండయో వచ్చెను. హఠాఃనామక ప్రళయ
వాయువు లొక్కమాటుగా నాసామ్రాజ్యవృక్షముపై వీచెను. అంతకకలనా
కీటకములచేఁ దొలవఁబడిన యావృక్షరాజము బాహ్యకాలకాత్రివ ప్రచం
దాఘాతములచే నూఁగులొడుచుండ, హఠాఃప్రళయప్రభంజనులు దానిని
నేలమట్టముగావించిరి. ఆసుప్రసిద్ధసామ్రాజ్యపాదప మీవిధమున రూపుమాసెను.
బాలాదిత్యునితోడఁ దానుగూడ నభేదభావమునఁ బెరిగినవిషయ మాతని
కన్నులకుఁ గట్టుచుండెను. చిన్న నాఁటిదినములు మఱిపునకురావు. ఆకనిభావ
నాకాళమున బాల్యచేష్టలు మొఱసి మాయ మగుచుండెను. కరుణానిధియగు
బాలాదిత్యుఁడు తనకొనరించినసాయము లనేకము లాతనికలంపునకు పట్టు
చుండెను. అతఁడు తనపై నెప్పుడును దయతో నుండెడివాఁడు. ఒక్కతల్లి
కడుపునఁ బుట్టినయన్నదమ్మలధిగి వారుండిరి. అన్నదమ్మలకంటె మిన్నగా
నాకొండొరులఁ బ్రేమించుచుండిరి. ఎన్ని యోమాటులు వారల్పవిషయములఁ
గూర్చి కలహించుచుండెడివారు. కాని యామనస్ఫుర్థ లంతలో మాయమై,
మునుపటిమైత్రిని గాఢతరమొనరించి వికుఢ మొనరించుచుండెడిది. శతాధిక
వత్సరప్రతిష్ఠాపితమై, ప్రళయప్రభంజనులకు, బ్రలంభదమ్మలకుఁ గదలక
మెదలక నిష్పలమై నిర్వియుండు గాలిగోళరమువలె వారిన్నీకూడ మెక్కు-

కలహాగ్నుల గళలు చేతయిందెను. వహానిరాక్షసుల కానానమగు నుజ్జయిన నగరమునకు బాలాదిత్యుఁ డొంటిమై పోయెనని విని, సహృదయుఁడగు యశోధర్మ యాతనిరక్షణార్థ మచటికి బదుగెత్తెను. భూమకుఁ గలిసిగొనిన యాకాళరాత్రి యశోధర్మకు జ్ఞప్తివచ్చెను. ఆనాఁడు బాలాదిత్యుఁడు తనకుఁ బ్రాణదాన మొనరించినందులకు, యశోధర్మ నంతోషమందెను. ఆతని ముఖాంబుజము వికసించెను.

ఆతనిహృదయపేటికయందు దేమూలనో యణిగియుండిన యనుమానము లిప్పుడు మరల వెలికి దూకుచుండెను. ఈనడుము నాతఁడు రెండుమూఁడు విషయములు గమనించుచుండెను. ఆవిషయము లాతని విచారసాగరమున ముంచెను. ఆతని మనశ్శాంతి కంతరాయమొనరించు నాభావముల నణిచి వెట్టుట కాతఁ డెంతయో ప్రయత్నించెను. కాని యాభావములఁ దఱుముఁ బ్రయత్నించుకొలఁది, యవి యాతనిహృదయమును వేధించుచుండెను. మొ దటిభావమునకు సరస్వతియు, రెండవభావమునకు బాలాదిత్యునకు జాధమతియు నందలి షడ్పాతమును గారణములై యుండెను.

బాలాదిత్యసరస్వతులమోహమును నిరసించుచు, యశోధర్మ తనయన మ్మరిని బ్రకటించియున్నాఁడు. యశోధర్మకు సరస్వతిపై నభిమానమున్నది. ఆమె సౌందర్యసౌకల్యములు సంస్తుతిపాత్రములని యాతనికిఁ దెలియును. కాని సమానయోగ్యతలతోనుండు స్త్రీపురుషులుమాత్ర ముండోరులఁ జేవ ట్టుట కర్హులని యశోధర్మ ప్రధానసిద్ధాంతము. సామాన్యుఁడగు గృహస్థునితన యను బాలాదిత్యుఁ డుద్వాహమొనరించుకొనుటవలన సార్వభౌమచంద్రులకుఁ బట్టుగొప్పుయగు గుప్తాస్వయమునకుఁ గళంక మాపాదిల్లకపోదని యాతనియభి ప్రాయము. లిచ్చవకుమారీవంశదీపకుఁడెక్కడ? సామాన్యపౌరకాంత యెక్కడ? అదియునుగాక, భారతనరేంద్రులు సంఘభావనముదగ్గరై సనాతనధర్మోద్ధరణార్థము, వహానిరాతులతోఁ దలవడుటపై నడుముకట్టి నిలిచియుండు నకుయ మిది. అట్టియొక నిచట బాలాదిత్యుఁ డూరుపేరులేని యొకసామాన్య

కాంతం గామించియున్నాడు. ఇట్టిసమయముల నాకః దోకరాక్షసుఁడే తెం
జ్జాడినచో, హైందవసరేంద్రమండలియం దింకొకరాక్షేంద్రుడు చతురంగ
బలములతోఁజేరి, తమకు సాయమొసరించియుండుఁగాదా! తమనదుద్యముల
కి ద్వైతయోబలము చేకూఱియుండుగాదా!

కాలాదిత్యుఁడు శౌద్ధమతమునెడఁగన్వహించిన యాదరభావము యశో
ధర్మకు దుర్భరమైయుండెను. వాడినతల్లెయుండు హైందవబలమున కుల్లేజ
ముగల్గించి, హూణోపద్రవము నణఁచుటకై హైందవసరసాయకు శివుడు
త్రయత్నించుచుండిరి. గుప్తసామ్రాజ్యకాలమున నిలుకడఁ గాంచియుండు
వినూకన్నార్నమక మివ్వ దుత్సాహభరితమై పెంపొందుచుండెను. శౌద్ధమతము
వలన నార్నమకమునకుఁ జాలదీధత్సమొదవుటండేసి, ననాతనధర్మకరాయణు
లశౌద్ధమతమును ద్వేషించుచుచుండిరి. యశోధర్మ, చిన్న నాటినుండియు
ననాతనధర్మవలంబుడై యుండెను. ఆతఁ డీశౌద్ధమతాచార్యు, నకారణముగ
నీనడించుచుండును. హూణరాక్షసునిపైఁ గర్తవ్యత్ర నాయత్రమైయుండు
హైందవసరేంద్రమండలి కధ్యక్షుడగు తనప్రియమిత్రుఁడు, బాహుగ్యుఁడు,
తనశత్రుత్వమును గిట్టనిపాషండమని నాదరించుచున్నాఁడేమో యని
యాతనిదిత్త ముత్తలమొందుచుండెను.

ఇట్టి భావవరంధరలచే యశోధర్మమానసము కలవరమొందియుండెను.
ఆతఁ డాభావముల నలికెత్తమున నరికట్టి, యూరీలఁ జేరింపసాగెను. “నా
స్వాంత మెట్టినిబరీతాభిప్రాయములకుఁ జూనగుచున్నది. ఆనంధవములని తెలి
సియు నానంగతులకై నేను దిగుణాండనేల? తనకా యంగనవై మనములేదని
యూకాలాదిత్యుడే చెప్పియుండలేదా? కాని యాతఁడు విధ్వంసముగాఁ జెప్ప
లేదు.... పీడనమా! నాదిత్తమును నే నేమనుకోవలయును. ఎడతెగనిధయ
ములచే నన్ను నేధించుచున్నదిగాదా? ‘పీడనపుండరా! మదపుడేమిగునైన నధి
ష్ఠింపఁగలవు. కోపమున గర్హించుకొనరితైనఁ గైవసమొసరించుకోగలవు. క్రక
యనాతాదహకవాధితైన నవలీల నీడఁగలవు. కడకు తొందితోఁ గైలాసము

నకుఁగూడఁ బోగలవు. కాని నీమానసము నఱనిమునమైన నిరోధించుటకు నే చేతగాదుకదా! ఓమానసమా! విచిత్రమగుచైవస్వప్తియందు నీయట్టిచోద్యమగు వస్తువు వేటొకటిలేదునుమా!" అనిన యాకస్మీద్రునిపలుకు లెంతయు నిజము."

ఇట్లునుకొనుచు యశోధర్తయొకధర్తకాల దాసెను. అతఁడు గుఱ్ఱము నాపి క్రింద దిగెను. అప్పటికి సూర్యాస్తమయము కావచ్చుచుండెను. అతఁ డాధర్తకాలఁ బ్రవేశించి, రాత్రిభోజనముకొను నాయాలయాధికారితోఁ జెప్పి, పక్షక్రమభరమున విక్రాలినపేక్షించు తనయశ్వమును మాడవస్తంభము నకుఁ గట్టివైది; యాతఁ డానక్రపువసారాయందుఁ గూర్చుండి, పశ్చిమాం బుధిఁ గ్రుంకనుదుపతంగబింబము నవలొకించుచుండెను.

ఇట్లాతఁ డినదించావలొకనతత్పుండ్రయొడ 'నారాయణ! నారాయణ!' అనుభగవన్నామకీర్తన మాతనిమానసము నాకర్షించెను. తోడనే యాతఁ డావైపుమాచెను. ఇద్దఱు ముఖాలు దక్షిణమునుండి యాతని కభిముఖులై వచ్చుచుండిరి. వారు కాషాయధారులై యుండిరి. పవిత్రములగు తులసిమాలలును, రుద్రాక్షపేరులును వారికంతముల నలంకరించియుండెను. వారిమడిచేతులయందు దండములును, యెడమచేతులయందుఁ గమండలులు గావ నగుచుండెను. వారిలో నొకనికి రమారమి నలువదేం ధ్ధుండును. హస్తములుండును, సౌమ్యమూర్తియునగు నాత్రిదండి చూపఱ కానందసంధాయకుడై యుండెను. రెండవవానికి షుమారు ముప్పదేం ధ్ధుండును. అతనిముఖము గంభీరమై, భావభరితమై యుండెను. వారు యశోధర్తను నమిపించి 'కల్యాణమస్తు' అని దీవించిరి. యశోధర్త వారివేషవర్తనములఁబట్టి వారు నన్నాగ్నిములని గ్రహించెను; కాని వారిలోఁ బరిచయము గావించుకొనుటకు నుండు వారి నిజోదంతము నెఱుంగుట లెన్న యని యాతఁడు తలంచెను. చాణక్యా చార్యునికాలమునుండియు గూఢచారులు, నన్నాగ్నివేషములఁ దిరుగుట నర్వసాధారణమైపోయినది. యశోధర్త, బాహ్యవేషములకు కేలువోవునంత తెలివితక్కువవాడు కాదు. అతఁ డట్లు నుంక యోచించి, వారివృద్ధివృ

మించుక, కలఁకదేలుచుండు హైందవమతమునకుఁ జెందినవనివ్రాజకులై యుండ నగునని మనసు కుడుటపఱచుకొని “ఓయలీశ్వరులారా! మీరక్కడినుండి తేంచేయుచున్నారట!” అని వారల హెచ్చరించుకొనినను.

అందులకు వారిలానివృద్ధుఁడు “నేను, నదియే యెఱుంగఁగోరు చున్నాఁడ. నేనెక్కడనుండివచ్చితిని? ఈవరకహుఁడనునందుఁ బడుటకుముందు — ఈదుఃఖనిలయమును జేరుటకుముందు—ఈవిద్యాగరమునఁ బడుటకు ముందు—నేనెక్కడ నుండిని? ఈజన్మసముద్రమునఁబడి మునుఁగలిమిఁజూ, దీరమునుజేర నీఁడుటకుముందు నాయవస్థ యెట్లుండెను? ఇప్పుటికి నేనెన్ని జన్మములైతితిని? ఏమేమి జన్మములైతితిని? ఈజన్మ కాజన్మ లెట్లు సంబంధ పడియున్నవి? సారూప్యపదవి నందుఁజూపుగ నెన్ని జన్మలైత్రవలయును? ఎన్ని మాణులు మరణింపవలయును? ఎవరైన దీని నన్నిటినినైనను లేక దీనినైనను జెప్పఁగలరా? ఈసంకయములఁ దీర్చుకొనుటకై, నాపదునెనిమిదవయేట నుండి జేకజేకములు దిరిగితిని. ఇట్లేయిరువదేండ్లుగా నేను పల్లెయనక, పట్టణమనక, కొండయనక, గహనమనక, దూరమనక, దగ్గఱమనక, స్వదేశమనక, విదేశ మనక, రాత్రియనక, పగలనక, కంటికిఁగానవచ్చినపురుషుని, పడఁచిని, బాలుని నానందియముల నివారించుటకై యడుగుడు సంచరించుచున్నాను. కాని యకటా! సంశ్చప్తికరమగును త్రరము నెచటఁగాని బడయఁజాలజైతిని. మనము మనజీవితముల నజ్ఞానాంధకారమునఁ గడపుచున్నాము. జీవితరహస్యముగాని, జననమరణమస్యాపరిష్కారముగాని మనకుఁ దెలియదు. ఎప్పుటి నైనఁ దెలియఁజాలుదుమా?” అనినను.

అందులకు రెండవయతి యాతనితో “సోదరా! ముఱుఁతుఁగితవాక్యములచే మనమిక్రూనిఁ గలవరపఱువకుము. ఇప్పుడు మనరాక యెచటనుండి యుని యాతనిప్రశ్న; కాని యాప్రపంచమునకు మనరాకయెచటనుండి యుని యాతఁ దడుగుటలేదు. ఓమిక్రూడా! మేము నర్తదాతీరమునుండి వచ్చుచున్నాము. ఇప్పుడు కాశీక్షేత్రమునకుఁ బోవుచున్నాము.” అనినను.

యశోధర్మ సంకుప్తుడై “ఇట్టి యమూల్యసంభాషణభాగ్యమును నాకుఁ బ్రసాదించిన స్వాముల పవిత్ర నామాక్షరములు నేనెఱుంగవగునా?” అని యడిగెను.

అందులకుఁ జిన్న వాడు “నాపేరు నుబంధువు. ఈనామిత్రునిపేరు అజ్ఞానాంధకారుడు” అని చెప్పెను.

యశో:—కడునింపైనపేర్లు. ఒకదానియర్థము మంచిచుట్టము; స్నేహితుఁడు. రెండవదానియర్థము అజ్ఞానమనుచీకటి. పీయలీశ్వరా! ఇట్టిపేరేల పెట్టుకొంటిని?

అజ్ఞా:—మిత్రుఁడా! నజీవితమును, నాయనుభవములే యిందులకుఁ గారణము. నేనుగూడ నీవలెనే జీవితసౌఖ్యామృతపానమునఁ జొక్కిఁ జెక్కలువచ్చినపకంగమువలె నిశ్చింతతో నుంటిని. నేనప్పుడు జన్మనియందు విద్యార్థిని యుండితిని. నామనసుకు వచ్చినకన్యను—ఆనమానసౌభాగ్యవిరాజితను—దీనావమాడితిని. కాని యొకదినము—అకటా! అదిన మింకను మఱుపుకురాకున్నది. రాఁజాలదు. నాయర్థాంగి యొకశిశువును బ్రసవించెను. ఆ రాత్రియే తల్లిబిడ్డ లిద్దఱునువులువాసిరి. మూర్ఛరశ్మి! నావిరియగుమంచువలె, నాజీవితసౌఖ్యమంతయు నొక్కమాటుగా మాయమైపోయెను. మృత్యుశయ్యపైనుండు నామనోహరిణిఁజేరి, కడఘటిముద్దిఁగొనుటకు వంగితిని. ఆకన్యంగి యెలుగు తాపడ “నాథా! నాకొఱకై యేడ్వకుండు. జీవితరహస్యము నెఱింగినవా రెవరున్నారు! ఎచటినుండివచ్చితిమో, ఎచటికిఁ బోవుదుమో యెవరికెఱుక?” అని నన్ననునయించి, యొక్కమాటుగాఁ గన్నులుమూసెను. అక్షణమే నేనుసన్న్యసించి, యిల్లువాకిలివదలి, యాకాషాయములు ధరించితిని. జీవన్మరణతత్త్వమును మధించుప్రయత్నమున నెల్లకడలఁ ద్రిక్తురుచున్నాను. ఆసేతుహిమాచలము సంచరించితిని. హిమగిరిశిఖరచ్ఛాయల నెన్నియోరాత్రులు గడపితిని. మనోహరమగుమానసవరోపరమునకుఁ జొరికిని. సింధు, గంగా, బ్రహ్మపుత్రానదీతీరములకుఁ జేరితిని, కాశీనుండి రామేశ్వరమువఱకుఁ

గలత్రుణ్యక్షేత్రముల నేదించితిని. మూడేండ్ల పాటు నిర్జనమగుదండకారణ్యమున నేకాంత ముపవసించితిని. ఇదియే కాదు. నగరములంజేమైన నాకు మనశ్శాంతి చేకులునేమోయని, యన్నింటి దర్శించితిని. ఎన్ని యోజాణులు పొటలీపుత్రము, ఉజ్జయిని, తక్షశిల, ఆయోధ్య, మధుర, కంచి మొదలగు పట్టణములకుఁ బోలిని. సముద్రములు తరించి సుమాత్రా, జావా, కాంభోజము, సువర్ణభూమి మొదలగుదూర దేశములకుఁగూడ వెళ్లితిని. ఇంద్రగిరి, మీకాంగు, ఇల్లవాడి నదికూలముల నెన్ని యోరాత్రులు జాగారి మొనరించితిని. ఏకాలసముద్రములపైఁ బైన మొనరించుకణి, త్రిందమంబుకరంగముల నుండియో, పైనుండిగగనమునుండియో దైవప్రేరణలు గదయుదు నేమో యని వేచియుండిడివాడను. కాని యెచ్చులఁగాని నాసమన్యకుఁ దగినపదు త్తరము దొరకినదికాదు “ప్రేతకర్మలకు నోమగొనక యారాఁమున. బరించుకీపుని” పడి, నేనుగూడ విఫలమనోరథుఁడనై యిల్లెల్లకదల గొనకీ బలపముఁబట్టకొని తిరిగితిని. ఈవిధమున నాజీవితమంతయు వికారమునుచున్నదిని నేను తలచి నపుడంతయు, నాకు దురంతవ్యధకలుగుచుండును. ఈయజ్ఞానాంధకారిము వన్ను సిలుగులముంచుచున్నది. జ్ఞానజ్యోతిగొఱుకు నేను ప్రాఁకులందుచున్నానుగాని, నాకది యగపడకున్నది. నేనునైతము సనాతనమునొందులవలె “అనశ్చమునుండి నశ్యమునకు నాకు దారిఁజూపుము. అజ్ఞానమీదమునుండి లేవనెత్తి నన్ను జ్ఞానకూలమునకుఁ జేర్పుము. మరణమునుండి యమంత్యము నకుఁ గొనిపొమ్ము” అని పరమాత్మునిఁ బ్రార్థించుచుండును. ఇప్పుడు నేను నిష్కారణముగా నిట్టి పేరుఁబెట్టాకొనలేదని తలచికొంటివా!

యశో:—ఓయలెగ్రామణీ! ఇందులకు మీరు తగిన కారణములఁ జేప్పితిరి. మీయట్టియతీక్ష్వరులయనుభవము లాకర్షించుట మాయబ్రహ్మిని కెంతయు శుభ్యదాయకము. కావున మీబదిత్రా న్యేషణకథను వినఁగోరద. కాని ముక్తుండు మనము భోజన మొనరింతము. రండు.

పదునాటవతరంగము.

ధర్మశాస్త్రం.

అని యశోధర్మ లానికేబోయి, ధర్మశాలాధికారితో మఱియిద్దఱున్నారు. అని యజ్ఞచింతెప్పెను. ఆధర్మశాలాధికారి యపుడు బయటికిరు దెంచెను. అంతకుముందు వచ్చియుండినబాటసారు లెవరో నల్ల జాతనివెంట వచ్చిరి. ఆధర్మశాలాధికారి బ్రహ్మజ్ఞుడు. ఆతని కించుమించు నలంపదియై దేం ధ్లుండును. ఆతనిపేరు కమలాక్షుడు. ఆతనిబొట్టి మిగుల చింతగానుండెను. ఇతరకర్మభంగములందినిమాడ తానే మ్రింగుచు, నాతనిపాట వికారముగాఁ బెరిగియుండెను. ఇంకఁ గమలాక్షుని వర్ణించుచో, కుండకడుపుగల మనుజుఁ డనుటకంటె, మిగతయవయవములతోనుండు లంబోదరమే కమలాక్షుండనుఁ డెంతయు యుక్తముగానుండునని మాయభిప్రాయము. సాధారణముగా బొట్టియ్య లందఱివలె, మనకమలాక్షుడు సౌమ్యవర్తనుఁడుకాదు. నేఁ డాతని కేలతో జీవితముపై నేవగింపుకలిగెను. అందుచే నాతనిముఖ మిప్పుడు చిటచిటలాడుచుండెను. పూజ్యులగు నాయంతీంద్రులసందర్శనమునఁగూడ నాతని కానినుఁగు తగ్గలేదు.

“ఓస్వాములారా! నమస్కారములు.” అని యాతఁడు హీనస్వర మునఁ బలికెను.

“కల్యాణమస్తు. వత్సా! చిరంజీవివై పధిల్లుదువుగాక.” అని యజ్ఞా నాంధకారసుబంధపు లాతనిదీసిందిరి.

“ఈయుద్వోగమునకును నాకును ద్వరలో ఋణముతీయినని కాకు దోఁచుచున్నది.” అని కమలాక్షుడు గొణిఁగెను.

సుబం:—వీ! ఇరట నీకు హాయిగాలేదా? ఇట్టి బ్రకాంతస్థలమైన నీస్థితతోనుండు నీవెంతయో యదృష్టవంతుడ నని నేను భావించుచున్నాను.

కమ:—బ్రకాంతస్థలమైనంతమాత్రమున నేమి బ్రయోజనము! ఈ యందరపోషణచింత యెట్లుపోవును!

అందులకు యశోధర్త “నీపొట్టుకు దగినపోషణ జరుగుటలేదని నీకుఁ జింతగానున్నదా? ఏమయ్యా! నీకుఁగీ మానవకుఁగీ కాదు; సరికదా! అది మహా పర్వతమును తోలియున్నది.” అని భకభక నవ్వుసాగెను.

అతనిపరిహాసభాషణములకుఁ గమలాక్షుఁడు కమ్మ లెఱుఁజేసి “సరియే! నేను వండినపదార్థములనుమాత్రము నాపొట్ట గినుచుండును. కాని పరులు కష్టపడి వండినపదార్థములచే నిండు కొండటిపాద పొట్టల నేనెఱుంగుదును.” అని బదులిచ్చెను. ఈమాటలకుఁ గమలాక్షునివెంట నరుదెంచినవచ్చెను మనుజులు నవ్విరి. యశోధర్త కూడ వారిలోఁబాటు పెద్దగా నవ్వెను “నెబాన్, నెబాన్” అని కమలాక్షుని మెచ్చుకొనెను. తనచాతుర్యమునకు వారు తన్నుఁ బ్రస్తుగించిరిని తలంచి, కమలాక్షుఁడు కాంతినిఁబెను. అంత నతఁడు వారిఁ గాంచి “అయిన మీరేడ్లారా? నరే. మీపేర్లు వ్రాసికొనిండు” అని యొక తాటియాకు, గంటమును గైకొని వ్రాయఁగడంగెను.

కమ:—మీరు మీపేరు; మీరెచటనుండివచ్చినది. ఎచటికి: తోవు నది; ఇరట మీ రిం దెంతకాలము నిశ్చమింపఁదలఁచినది—కాని మూఁడుదినములకుఁ బైన నుండరాదు—కొక్కొక్కరుగాఁ జెప్పుడు. మఱి కానిండు.

లోనుండి యాశనివెంటవచ్చిన యానలుగు తొక్కమారుగా “ఉదరానందుఁడు, కుణజదంతుఁడు, వాతవ్యాధి, శుక్రాచార్యుఁడు” అని యెఱుఁచిరి. కమలాక్షుఁడు వినుఁగొందుచుఁ జేతనుండుగంటమును గ్రిందఁబెట్టి “ఇటులైన మీపేర్లు వ్రాసికొను. ఈదిన మీరే నన్నమువండను. మీనన్నము నులయునేని, యొక్కొక్కరుగా మీపేరు లిండు” అని బెదరించెను. తోడనే

వారందఱు “శుక్రాచార్యుడు, వాతవ్యాధి, కణపదంతుడు, ఉదరానందుడు” అని వరుసనుదస్పించి యొక్కమారుగా నఱచిరి. కమలాక్షుడు ప్రోధతాత్రు యైన “మీయట్టివారలజేసియే, ధర్మకారాధికారులనిన నింత యలువైపోయి నది. ఓయీ ఉదరానందా! నీవు నన్నానివిగదా! ఇంచుక నీవు నీవు తాలి మితోనుండవచ్చునుమా!” అనెను.

ఉదా:—మిత్రుడా! కమలాక్ష! నన్నానికేగూడ నందఱివలె గడుపున్నదనుట, నీవు మఱచిలివికాబోలు. మోక్షపదవిందుట కని యుగ వాసములొనరించుచు శరీరమును హింసలపాలేయ్యె, నన్నానియలవంటివాడ ననుకొంటివా? నేను చార్యాకమతమును నమ్మువాడను.

యశో:—‘ఋణం కృత్యా ఘృతం పిబేత్’ అనికదా యామతా చార్యునియుఁ దేశరాజము. ఆతఁడేకదా యీచార్యాకుఁడు!

ఉదా:—అవును. ఆచార్యాకుడే. గురుశిష్యులగుమమ్మఁ బోలినవారీదేశమున నుజెవ్వరున్నారు. సనాతనమునులు మోక్షసామ్రాజ్యపదవిందుట కెంతయుఁ దపించుచుండిరి. కాని యెఁకొందఱికోమాత్రము భౌతికజ్ఞాన మల వడుచుండెడిది. నాకుఁ దెలిసినంతవట్టున కట్టిమహాసీయుఁ డీచార్యాకుఁ డొక్కడేనుమా!

శుక్రా:—అది నాకు నరిపడదు. అట్టిసిద్ధాంతమువలనఁ బ్రయోజన మేమున్నది? ‘అర్హచేసిలిమి’ అనుభావము, నెయ్యిత్రాగుటయందలి సంకపమును బోలించుకజేయుచున్నది. అంతతో గవ్వములు గట్టెక్కునా? ఎక్కపు. ఋణదాత తనధనమును రాఁబట్టుకొనుటకై ఋణగ్రస్తుని బెట్టుబాధలు న్నృ దయవిదారకములై యుండును. వాని ననుభవించినవానికే యాబాధ లిట్టివని తెలియును. ఆవమానభరమున నాశనికల క్రిందికివంగును. రాఁగలఱుట్టుఁ దలంచుకొని వానిన్పదయము గడగడపడకును. అప్పులవానియెదుటఁబడిన సాహసుఁడుఁ జిఱికివందయైపోవుట సహజము. ఆరాపద లంతతో నంత మొందవు. అడిగడిగి విసిగివేసారిన యప్పులవాఁడు కడకుఁ దనయప్పును రాఁ

బట్టుకొనుటకై, న్యాయస్థానమున దెలుపును. ఇక నద్దేముందును? ఒక్కసారి గా ఋణగ్రస్తుని యిండ్లువాకిండ్లు, గొడ్డుగోడలు, కుండ చట్లు - అన్నియు నప్పిచేయఁబడును. అంత నాకనిభార్యాపుత్రు లనాకులై నీకులఁబడుదురు. అకని కంకటఁ జెఱుసాలావానమే గలియగును. ఇంతకు నచట నెయ్యి లభించు మార్గ మించుకేని కాన్పించదు. ఇక ఫలికములవిషయమటుంచి, యోగాము లించుక యాలోచింకము. అప్పుటికినైకము నీచార్యాకునిస్థిధాంతము తెలిసి మాలినదని యనవలసియున్నది. నీలయన, నీవు నెయ్యిత్రాగునిమిత్రము ఋణముగావించుచున్నావని నలుగుఁ యెఱిగినయెడల నీకు మఱి చేదురిచ్చువాఁ డెందుదురు! ఇన్నియు నాలోచించిచూడ, మీచార్యాకునికంటె మాయాచార్యుఁడు విశ్వేశ్వరభట్టు చాల తెలివిగలవాఁడని కలంచెదను.

ఉదః—విశ్వేశ్వరభట్ట బ్రేమనిచ్చెప్పినాడు?

శుక్రః—'బ్రాధనమయములందును, కవికర్తకార్యములందు, మచికము గాఁ బడయునేరనిమాత్రము త్రాగుము. మఱియొకదాని. 'దలరాజము' అని వారిస్థిధాంతము. అనమానమగునిట్టిస్థిధాంతరాజము మీచార్యాకునియువ దేశముకంటె మూఁడురెట్లు లాభకరము. చార్యాకమతస్థున కొదవుఘృతకాన నమయములకంటె, సిద్ధు డెక్కువమాటులు నెయ్యి త్రాగనగును. ఘృతకాన ముచికముకాన, వెనుక నెట్టివిధత్తుల కవకాశములేదు. అన్నిటికంటె మిన్న యేమనఁగా, నేటితోఁబాటు మఱికొన్నిరుచ్చువదార్థములుకూడ లభించును. చూచితివా!

ఉదః—కాని, నీవు నిమంత్రణకు నమ్మలించినయెడల దైవమెదుట నక్కవినయములఁ జూపవలసియుండునుగదా!

శుక్రః—చూపనేమి! తకలేరకుఁ గావలసినంతనెయ్యి వచ్చు చుండఁగా నంతమాత్రము నటించఁగూడదా! అదియటుండ, నీవు ఋణము గ్రహించునప్పుడు మరల దీర్చునట్లు దైవసాక్షిగా వాగ్దాన మొనరించుటలేదా! త్ర పంచమున నెచటఁగాని మంచియేలేదు. గులాబిఁగూడ ముండ్లున్నదిగదా!

ఉదరానందునిబుద్ధి బనిచేయలేదు. అది గ్రహించి 'విశ్వేశ్వరభట్టును. మించిన ప్రతిభావంతుఁడులేడు' అని శుక్రాచార్యుఁడు జయభేరిప్రాయించి బడాయికొట్టెను. అంతలో నావాగ్వాద మంతరించెను. అచటివా రెవ్వరుగాని ఉదరానందశుక్రాచార్యుల తర్కప్రతితర్కములఁ బాల్గొనినవారుకారు.

అంతఁ గమలాక్షుఁడు వారిఁ గాంచి "సరి. ఇక నన్నుఁ బోనిండు. అన్నము వండవలయును" అని యజ్ఞానాంధకారసుబంధపులఁజూచి "తమరు పాలు, ఫలము లారగింతురుకాఁబోలు" అని యడిగెను.

వారు:—అవును.

ఉద:—నేనుమాత్రము సలక్షణభోజన మొనరింతును.

కమ:—నాకుఁ దెలియును. కాని రాత్రి పూట నెయ్యివేయుటకు వీలు లేదని చెప్పటకుఁ జింతిల్లుచున్నాను.

ఉద:—(ఇంచుకకోపముతో) ఈపిచ్చిధ్రువలకు బాధ్యులెవరు? ఆహా! ఇట్టి వెట్టిధ్రువలు మనదేశమును బాసిపోవు దెన్నఁదోగదా! అట్లని నీవనినయెడలఁ, బగటికంటె రాత్రి చెడ్డదికాదని చెప్పఁగలను. రాత్రికాల మొకయో శ్రేయోదాయకమనియు నందును. పగటికాలములేకున్న, మన కంతనష్టములేదు; కష్టములేదు. కాని యెవ్వరైననేమి? రాత్రికాలములేకున్న —ఆహా! మనోజ్ఞమగునిద్రలేకున్న—దాళఁగలరా! అదియునుగాక, మన ముండునది యష్టదేశము. చల్లనిరాత్రులసాయమున మనము జీవితములసాగించుటకు సమర్థులమైయున్నాము. ఇట్లుండియు మనతత్త్వకాస్త్రవేత్తలు, ప్రభువులు, రాజనీతిజ్ఞులు నొకమొగి రాత్రి నమితముగా దూషించుచుండురు. దానిని జ్ఞాని యజ్ఞానమునకును, గలుషమునకుఁ బోల్పుచుండును. రాజు రాత్రుల సభలుచేయరా దనుచుండును. రాజనీతిజ్ఞుఁడు రాత్రులందు ఋణము లియ్యరా దనుచుండును. ఇట్టియెడ మనదౌర్భాగ్యదేశ మింక యున్నతస్థితిఁ గాంచుటెట్లు?

స్వదేశముననే యుదరానందుఁ డొందునిగుఱుకు వాతెవ్వరుకు బంతు కొనఁజాలకుండిరి. కాన నాకు మానాయుని చీడఱిగొనుచు: గమలాక్షునితో “మిత్రమా! కడులాక్ష! నన్నుమాత్ర మితరులతోఁ జేర్చుము. నేయిలక యన్నములినుట నాకలవాటులేదు” అని చెప్పెను.

శుక్రా:—మిత్రమా! ఉదరానందా! నేటివఱకు నీవు నేయిలేని యన్నము తినియుండలేదని మేము కలంపపచ్చునా?

ఉద:—అహ! అప్పుపుట్టనిదినములందు, ‘నేయిలేనియన్నముఁ వినుట కంటె మనవారముండుట మే’ అని, పుత్రుం దెడివాఁడను. అహ! ఘృతనమన్వితా న్నముతో నమాన మేమికలదు! అబ్బా! కలఁచుకొనిన నోట నీళ్లుపడున్నది.

శుక్రా:—నిజమే.—అభిఖరించుయన్న మవనిత్రమని మనకాస్త్రము బుద్ధోద్ధించుచున్నదికదా!

ఉద:—ఓహో! మిత్రరత్నమా! ఆనిషయము వినిపించుటకు కాస్త్ర ములువిలయునా! ఇందుకు మనపా పాట్టలు చాలును.

శుక్రా:—మూర్ఖుడా! కాస్త్రములు, పుష్కరాక్షాసంభవములని యెవ రెఱుంగదు? ఆకాలపుండిపోతులు ఘృతవిరహితాన్నము నిమిషయోగమును రహస్యమును గ్రహించిరి. ఆమర్త్యమును మనదుత్పలే గ్రహించినవనిచెప్పి, కాస్త్రోక్తవివరణము లనశ్యములందునా!

ఉద:—కాని ఘృతమును బనిత్ర మొనరించుటయందుఁ విచ్చిత్తమై తిందుకుండుకోవలయును?

శుక్రా:—కారణము విదితమేకదా! మంచికిఁగాని, చెడ్డకుఁగాని జననమూహమునందలి నత్తుకమే ప్రధానము. మతవ్యాజములేక—మత సంబంధములేక—వారు దేనినిగాని విశ్వసించరు. కాన మనభూత్యు లన్న మును బనిత్ర మొనరించుట యుక్తమనిచెప్పి, తమకుఁ గావలసినంత నేరిని బడయుచుండిరి. ఒక్కటిమాత్రము గమనింపుము. వారెంతయు బుద్ధిమం తులు. ఏలయున; వారు పాట్టలపైలైన నెత్తినవారుకారు. బనిత్రక యను

నేరులెట్టి, యెల్లప్పుడును వారు తమపొట్టలు నిండించుకొనుచుండిరి. కాని నీవు 'కడుపా', 'కడుపా' అని కొట్టుకొనుచు, నలుగురునోళ్లలో నాని, లిండి పోతనువిరుదురు గాంచిలివికాని యొకకానైన సంపాదించలేదు.

ఉదా:—నేటిసంఘస్థితి యింత నీచమైపోయినది. నీమాట తెంతయు నిజములని నేనొప్పుకొనక విధిలేదు.

శుక్రా:—మనదేశమున నయ్యది కలకాలము నిలిచియుండును. మన దేశజనులకు మతావేశము మొదలు. వారి కెద్దానినైన, మతవ్యాజమునఁ బెలియుఁజేయవలయును. వారిచే స్నాన మాడించవలయుననిన నయ్యది మత విధుల ననుసరించుట తెంతయు సాయపడునది యని నుడువవలయును. వారిచే భర్తము చేయించవలయుననిన, నయ్యది మతమునకు మూలమని యూహవల యును. ఇంతయే? విచిత్రమచుజాలగు మనకాలీయులు భౌతికసౌఖ్యము కొఱుకు, వృత్తిచారముచుగూడ మతవిధిగా మార్చివారు.

ఈయుపన్యాసములును, వివాదములును గమలాక్షునకుఁ దలనొప్పి గలిగించుచుండెను. “అయ్యలారా! ఇక నేఁబోయెదను. రాత్రికి నేయి లేదు. ఇది నిజము” అని యుదరానందునితో—“కాని, నీవు దానిఖరీదు విచ్చుటకు సంసిద్ధుడవైనచో, గ్రామములొక గొనితెప్పించెదను” అని చెప్పెను.

ఉదా:—అహ! అందుల కభ్యంతర మేమికలదు. కాని, కావలసిన మొత్తమునుమాత్రము నీవు పెట్టుబడిపెట్టవలయును, ఇప్పుడు నావద్దదబ్బులేదు.

కమ:—(అశ్చర్యముతో) విమీ! నావద్ద నప్పులేనీకొని, నేయిత్రాగఁ జూచుచున్నావా? చార్వాకమతస్థు లీవిధమున విడియము తూనియుండురని నేను గల్గనైనఁ దలంచియుండలేదు.

ఈమాటల కందఱును బక్కున నవిధిరి. కాని యుదరానందుఁడు మాత్రము నెమ్మదిగా “నాకు ఋణముపుట్టినది ఇది మొదటితూరియేగదా! కాన నేనెందుల కాయాన మొందవలయును?” అనెను.

కమః—అయిన నీవు నేడు బ్రతుకువా?

ఉదః—(శోచముతో) ఏలే!

కమః—నెయ్యలేనియోగిరం బారగించుటకంటె నుపసాించుట మేలను
భావమున నెన్ని యోమారులు బ్రతుంటినిని నీవే చెప్పితివికదా!

ఉదః—ఓహో! అదియా నీయభిప్రాయము! కాని యాదివము
మాత్రము విధిలేకవచ్చినది. నేయిలేకున్నను నే దన్నములిన నిశ్చయించి
తిని. నాకుఁ జాలశ్రమగా నున్నది.

ఉదరానందుఁ డాయానము నభినయించుచుండెను.

“అయిన మంచిని. నేనుపోయి యన్నమువండుటకు మొదలిడెదను”
అని కమలాక్షుండు లోనికిఁబోయెను.

ఉదః—ఈరకఁ డిప్పు దన్నమువండుటకుఁ బోవుచున్నాఁడు. ఇక
నయ్యది సిద్ధమగు దెన్నఁడు?

మదః—ఈజోష్యు నడుగుదము.

కుక్రః—మిత్రుండా! మంత్రవాది! నన్నుఁజూచిన నీకుఁ బరిహాస
ముగా నున్నదికాబోలు. ఇదియేటిప్రశ్న! ‘అన్నముసిద్ధమగుదెన్నఁడు, సిన్నము
తగులఁబడుదెన్నఁడు’ ఇట్టిప్రశ్నమునా నాకుఁ గావలసిన?

తత్త్వవేత్తయగు వాతవ్యాధి యందులకు “ఒకనంగుని నిజముగా
నూచించినయెడల, మఱియొకదానిని నూచించుట మిగుల సులభమని తర్క-
శాస్త్రము చాటుచుండలేదా?” అని పలికెను.

కుక్రః—అవునవును. భవిష్యత్ఫలములఁ జెప్పఁగలుగుదువా? లేనా?
యనునంతయ మిచటలేదు. అట్టికత్తిని జోష్యునకు దైవము ప్రసాదించి
యొన్నాఁడు. అనూనముగు నట్టిసామర్థ్యమును ‘అన్నమెప్పుడు సిద్ధమగును?’
అను నాదిగాఁగల యనంగత నీచప్రశ్నలకు వినియోగించుట నమంజనము
కాదు.

వాతవ్యాధి యందుల కించుక తృప్తికడై “మిత్రమా! విశ్వవిద్యాలయపు ముక్కుమొగము లెఱుంగనిమూఢునిలో నావంటిపండితుఁడు వాడ మొనరించి గెలుపొందుట మిగులఁ గష్టము. కాని పండితుఁడు నర్వకంత్త నృకంత్తుఁడనియు, కొద్దిగొప్పలను భేదము లాతని! లేవనియు, నీకుఁగూడఁ దెలియకపోదని నాయభిప్రాయము” అనెను.

శుక్రః—(కోపముతో) వాతవ్యాధీ! నేను విశ్వవిద్యాలయముల నెఱుంగనని నీవు ప్రల్లదములాడుచున్నావు. ఇంతయేలీ నేను కాశిలో రెండేండ్లుంటిని. తక్షశిలయందుఁ బదునైదువత్సరములుంటిని. నిజమాడవలయుననిన, నేను నావిద్యను సంకర్షణగురూత్తముని పాదపద్మములకడ నభ్యసించితిని.

వాతః—ఈ విశ్వవిద్యాలయములయందుంటినిని యనత్యమాదుటయఁకాక, సంకర్షణుని పాదములకడ జ్యోతిషకళి పాసన మొనరించితినని బడాయిలు కొట్టుచున్నావా! సంకర్షణుఁడు వైద్యకాస్త్రాధ్యాపకుఁడనియు, నాతఁడు నేర్పునని వైద్యవిద్యయనియు నీకుఁ దెలియదా? ఓయీ! నాకు బదులాడుటకుఁ దెగువ నేయకుము. వారణాసియందు నేను పదియేండ్లుంటిని. నలందలో రెండేండ్లుంటిని. పండ్రెండేండ్లు తక్షశిలయందుంటిని.

శుక్రచార్యుఁడు మ్రాన్నాటొంది. యించుక తెప్పిటిల్లి “అప్పుడు సంకర్షణుఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్రమును గఱపుచుండెను.” అని పలికియుం బలుకక ముందే, వాతవ్యాధి మండిపడుచు “అది కల్ల. కృష్ణజ్యోత్స్నాయకుఁడు ముప్పదివత్సరములుగా జ్యోతిశ్శాస్త్రము నేర్పుచున్నాఁడు” అని యడ్డు పలికెను.

శుక్రచార్యున కమితమగు వేసటకలుగుటచే నేమియుం బలుకలేదు. శుక్రచార్యునైన పరాధవమున నుదరానందుఁడు ప్రమోదమంది “మిత్రమా! వాతవ్యాధీ! తుఱులముపేరేమి? తుఱుర్తకాల నెవరు ప్రతిష్ఠించినారు? నీకేమైనఁ దెలిసినఁ జెప్పదవా?” అని యడిగెను.

వార:—అహ! చెప్పెదను. ఈనక్షత్రము విజయపుర ముక్తామ
మునకు నమీరమున నున్నది. కాని దేవుడవుజేయఁ దీర్థక్షాలము గట్టింది
నాడు.

శుక్ర:—నీమాట యబద్ధము. ఆశనిపేరు కాంశదేవుడు. కాని
దేవుడు కాదు.

శుక్రచార్యవారవ్యాధుల కఖండముగ వ్యాకరణాంశములపై వాద
ప్రతివాదములు జరిగెను. కాని కడకు మొండియగు వారవ్యాధులే గెలు
పయ్యెను.

తరువాత మైదునమునములవఱ కడట నిశ్శబ్దముగా నుండును. అంత
యశోధర్మ యజ్ఞానాంధకారునిఁ బిలిచి, నూతని యుభయముల వినిపించు
బ్రార్థించెను.

అజ్ఞా:—ఇంద్రులకు మనవలన నిబ్బందిగానుండును గావోలు.

యశో:—ఏలయుండును! ఎంతో నేత్రుగా వీరిదఱుల్లరి చేయుచు మన
కిబ్బందిఁ గలుగఁజేయుచున్నారనిదా! కాన మనకు బాధ ఎంత కిబ్బందికి
గించుట కధికారముగలదు.

అజ్ఞా:—అట్లనకుము. అపకారమునకు బదు లపకారముననిపరచాడు.
అపకారమును నేత్రాకయపకారము నణచఁజాలదు. దౌర్జన్యము దౌర్జన్యమును
జయింపఁజాలదు. కోపము కోపము నోడింపఁజాలదు. దౌర్జన్యమును కాంతము
జయించును. కోపమును శ్రేయ కట్టివేయును. కొన్ని పయములందు, బలమును
బలమే జయించును; కోపమును కోపము గెలుచునందువు కావోలు. కాని
యోధిజయము నీటిబుగ్గవంటిదని యెఱుంగుము. పోయిగాలివలె నాధిజయ
ములు నిలువక పరుగిడిపోవుచుండును. నాతోధాన్యులమును కాన మొనరిం
చినయెడల కాశ్వుకరిజయము పడుతురును. బలప్రయోగమున నొకతీరునిఁ
బట్టుకొనుట నుభయమా? శ్రేయశాకమున నొకయెడలను లోబఱచుకొనుట
నుభయమా? ఇంకొకయుదాహరణము. మిహిరగులుఁడోరిన కోశావిష్టమాననుఁ

దును, గ్రూరచిత్తుడు మఱియొకడులేడుగదా! కాంతకిలుండగు నశోభని యెడఁజూపు వినయగౌరవములను జను లీతనియెడఁ జూపుచున్నారా! హూణునికోఁగముకరిఁజెనశోకునిప్రేమమే లోకులహృదయములఁగట్టివై చినది.

శుక్రా:—ఏమండీ! నోటికివచ్చినట్లెల్ల హూణుని దూషింపకుండు. ఆతనిసూఢచారు లెల్లకడలఁగలరు. ఆతనియాగ్రహము కాలానలనన్ని థ మైనది.

వాతవ్యాధి, కుణపదంత, ఉదరానందు లాతనిమాట నందుకొని “నిజము. నిజము. హూణులకు వ్యతిరేకముగ భాషించువారిపద్ద నుండుట మాకు శ్రేయముగాదు” అనిరి.

యశోధర్మ కన్నులెఱ్ఱిజేసి “అయిన మీరిటునుండి పోనగును. హూణునిపేరు విన్నంతమాత్రమున గడగడలాడుపిరికిపందలా మీరు?” అని గద్దించెను.

శుక్రా:—మిత్రుఁడా! నీవు క్షత్రియుండవుగనున్నావు. కాన నీకు హూణుండనిన భయములేదు. కాని నేను బ్రహ్మణుండను. మఱిభయపడక నేనేమి చేయఁగలను?

“అవునవును. బ్రహ్మణులమగు మాచేత నేమగును?” అని కుణపదంత, వ్యాకవ్యాధి, ఉదరానందు లాతనిఁ గలసికొనిరి.

యశో:—ఈయజ్ఞానాంధకార, సుబంధువులుమాత్రము బ్రహ్మణులు కారా? వారు మీవలెఁ బిఱికిపందలైయున్నారా? బ్రహ్మణుండుకూడ నంపటివలె ధీరుండైయుండవగును. యుద్ధవిద్యాకుశలుండు కాకున్న నేమి? ప్రబలచైర్యోత్సాహము లాతనికడలేవా? కత్రిసాము తెలియకున్న నేమి? నిరంకుశప్రభువు నెదురొడ్డి నిలుచుసాహసము లందఱివలె నాతనికిఁగూడ నుండును. అభిమానధనుడగు నొకతత్త్వజ్ఞుఁడై, అతెగ్గందరును లెక్క నేయక యాతనికడకుఁ బోనొల్లకుండెనని యెఱుంగరా? అతెగ్గందరును బ్రతిఘటించి నిలువ సింధురాజున కుపజేసించిన యాయురువదియైదునుండివిశ్రవరులు, అతె

గొండరు చేతుల తెట్లు వీరమరణమొందినదియు జ్ఞాపకమున్నదికదా? ఓపిటికి బందలారా! ఎల్లకాలము మీరు పిటికిబందలై, భూమికి బరువై, యొంద నిశ్చయించుకొనిన, నిశ్చయించుకొందురుగాక: బ్రహ్మణకాలియంతయు నట్టి దనిమాత్ర మనకుండు.

వాత:—మానవుని ప్రాణరక్షణ మొనరించుకొనుట, ప్రకృతివిరుద్ధ ముగాదు. ప్రాణమేపోయిన నీకే సత్కార్యము తెట్లు కొనసాగును? వీరుండై మరణించుటకంటె, వెళ్ళజేయ జీవించియుండుట మంచిది.

శుక్రా:—మిగుల మంచిమాట. అదియటుండ, నిచట మనమిట్లు మి చూపెడిత్రొన యాత్మహత్యకు మూలము. ఇక నాత్మహత్య నకప్రాప్తికి హేతువని పవిత్రములగు మనకాత్మము బుద్ధోద్ధించుచున్నది.

కుణ:—అదియేకాదు. ఒక్కసారిగా మనప్రాణములు గుటుక్కునఁ జోయినను మంచిదనవచ్చును. కాని యెట్లగును? ఈభూమియుదుండు నానావిధజంతువుల శత్రువఫలపాల్పేసికాని హాణులను మనల బంధించి,

ఉద:—అవును. అదియేగాక పరలోకమునందు నెప్పుడేమకా జోలు. అప్పుడు మనగతి యేమగును.

ఈమాటల కందఱును నవ్విరి. యశోధర్త యజ్ఞానాంధకారునిఁ జూచి “ఇక నీకడను మొదలైనవగును” అని యడిసి, వాకవ్యాధి, కుణబదంత, శుక్రాచార్య, ఉదరానందులతో “అయ్యలారా! ప్రాణము ప్రాణమని ప్రాకు లాడునా రివటినుండి పోవచ్చును. హాణులఁజూచి భయమొందువారుకూడఁ జోవచ్చును” అని చెప్పెను.

అంత వారు నలువై రాచోటువాసిపోయిరి. పోవుచు శుక్రాచార్యుని వాకవ్యాధిచెవిలో “ఈకడను సనాతనధర్మి ఘోరగుత్త్రి యునివలెనున్నాఁడు. హాణులనిన నీకనిఁ బంతుకొంటలేకున్నది” అని రహస్యముగాఁ జెప్పెను.

వాత:—అవును. అతని యాకారవేషములు వీరపురుషాదికములై యున్నవి. ఇక నందుల కాశ్చర్యమేముండును? కాని యానన్నాగ్నియ నెవరో! వారుకూడ మనవలె బ్రహ్మణులయ్యెను, హాణులనిన ధీర్బలులేదు.

శుక్రా:—ఏమో! నాకుమాత్రము నమృతము పుట్టుటలేదు. నాకుఁ జూడ వారు నిజముగా యతులవలెఁ గాన్పించుటలేదు. వారు బాలాదిత్యుని గూఢచారులని నాయుభిప్రాయము.

కుటా:—లేక మిహిరగులుని గూఢచారులూ ఈదినములలో నీవేగులే రాజపక్ష పాతులైనదియు నిర్ణయించుట మిగులఁ గష్టముగా నున్నది.

ఉదా:—నిజము పలికితిని, వీరిపీడపదలినందులకు నాకు సంతోషముగా నున్నది.

శుక్రా:—నీమియుఁ బ్రొద్దుపోవుటలేదు. మనమిపు డేమిచేయుదము.

ఉదా:—వంట యగుచున్నదో లేదో చూతము రండు.

వారు నలువురు వంటగదికిఁబోయిరి. కమలాక్షుఁడు వారలఁ గాంచి “మీరందఱి చివటి కేలవచ్చితిరి?” అని యడిగెను.

శుక్రా:—వారు మూవురును హూణుని ప్రస్తావము నెత్తుచుండ, మే విూపలవచ్చితిమి.

కమ:—అటులనా? వారిరాజ్యరహస్యముల నెన త్రమునందుఁ దర్కించుకొనుచు వారు నాకు విపత్తుఁగలిగింతురామేమి?

శుక్రా:—అహ! అందుకు సందియముండదు.

అమాటలకుఁ గమలాక్షుఁడు గడగడవడతచు “నేనిప్పుడే వారికడకుఁ బోయి, రాలి కన్నములేదని చెప్పెదను” అనెను.

వాత:—మిత్రమా! కమలాక్షా! ఈవిషయమై ప్రస్తావించినయెడల నాక్షత్రియుఁడు నిన్నుఁ బరలోకమునకుఁ బంపివేయకమానఁడు.

కమ:—నీమీ! ఆతఁడు క్షత్రియుఁడైనచో నావంటిబ్రాహ్మణునిఁ జంపి మహాపాతకము నొడిగట్టుకొనునా?

వాత:—అందుల కాటంకమేమికలదు? హూణులు బ్రాహ్మణుల నెందఱి నో చంపిరి. కాని యందువలన వారి శ్రేష్టియాపదవచ్చినది? కాన క్షత్రి

యలుకుగూడ నివృత్తములు వదలిపోయినవి. అదియుగాక, ప్రాయశ్చిత్తజలముల వారు పాపపంకిలముల గడుగుకొంగలరు.

శుక్రా:—కొనాను. ఆపాపపరిహారార్థము, వారు సపాత్రబ్రాహ్మణ్యము నకు సమారాధనలుగావించి, భూరిదక్షిణలగూడ నొసంగుదురు. ఆనానా! అట్టిసమారాధనలయందు, నేను భుజించి చాలకాలమైనది.

కమ:—(కోపముతో) అయిన నేను చంపబడిన, నీకు బహున్నమును, పెద్దపెద్దసంభావనలును లభించునని తలంచుచున్నావా?

శుక్రా:—మిత్రమా! సిహ్నారణముగాఁ గోపమొందకుము. ఏబ్రాహ్మణుడు చంపబడిన నాకేమి? ధనాధికుడగు క్షత్రియుని చేతుల నేనిస్తుండైనను నరియే, ప్రాణముల గోల్పొయినయెడల, నేనివ్వమి చెప్పినవిధముగా నా క్షత్రియుడు పాపపరిహారార్థము సమారాధనలొనరించునని నాయభిప్రాయము. ఇంకొకవిషయముకూడ జెప్పెదను. బ్రాహ్మణుడు హతుడైనను, బ్రహ్మశేతరుడు నిహతుడైనను నాకు సంగంధములేదు. బ్రాహ్మణసమారాధనచరిగిన నాకదియే పదివేలు.

వాత:—ఇప్పుడు పదులుకు పంచుక నవ్యములుగా నున్నవి.

శుక్రాచార్యుడు కమలముని మెప్పులందుట కెంతయుఁ బ్రయత్నించుచుండెనుగాని, కమలాక్షుఁడి మాత్ర మాతనిపైఁ జేరిచితిలాడుచుండెను. శుక్రాచార్యుడు దీనముగా “ఓమిత్రుఁడా! కమలాక్ష! నాపైఁ గిరియకుము. నీవు చావనలయునని నాయభిప్రాయముగాదు. నియత్యియుపకారకీలునిఁ జంపుటయా? నీవు నిహతుడవైనచో, మాకన్నముపెట్టువా చెవరు కలరు.” అని బ్రతిమాలును. కాని శుక్రాచార్యుని వేడికోలునకుఁ గమలాక్షుడు కాలించుటకుబదులు నేయిపోసినవివృతతె మండిపడుచు “ఏమీ! మీదోటిదేశ ద్రిష్టుతులకు మండిపెట్టుటకా నేనుపుట్టినది. ఓరీ! కత్తములపాటివెదలుపురుగులారా! బుద్ధితెచ్చుకొని బ్రతుకనుండినచో, తగినఫలమును దచ్చక యనుభవించి తీలుదురు. తెలియునా?” అని తీవ్రముగా గద్దించెను.

“నీమనసు కష్టపెట్టవలయునని నేను దలంపలేదు. కమలాక్ష! మన వాగ్వాదముల ముడిచిపోవ నిన్ను మఱిమఱి ప్రార్థించుచున్నాను” అని శుక్రాచార్యుఁ డాతని వేడుకొనెను.

శుక్రాచార్యుని వినయవర్తనమునకు, ప్రార్థనాదికములకుఁ గమలాక్షుఁ డించుక కాంతిసొంది ‘చూచెదను’ అనెను. అనలుగురును మానము దాల్చి యుండిరి. కమలాక్షుఁడు తనవంటబనికిఁబోయెను. ఉదరానందుఁడు రహస్యముగా “వాతవ్యాధి! దుమ్ములొనుండి కుమ్ములొనికివచ్చితిమి. ఈబ్రాహ్మణుని కంటె నాత్మత్రయిందే యంతయు సజ్జనుఁడుగానున్నాఁడు. మరల వారి కదకుఁ బోవుదమా?” అని యడిగెను.

వాత:—చలదు. వారు మనలను గూఢవర్తనులని సంకయింతురు.

శుక్రా:—కాని మన మచట నిలవనేరము. ఇది నిజము.

కుఁజ:—అయిన నొంటరిగా నొకమూలఁ గూర్చుండియుండము.

అనంతరము వారొకమూలకుఁజేరి చీకటిలోఁ గూర్చుండిరి. కమలాక్షుఁ డేవేళ కేమునో యుచుభయ మొకవంకను, యశోధర్మ యెప్పుటి కేమి చేయునో యుచుభయ ముఱియొకవంకను బిడింప, వారొండ్వారులతో నతిరహస్యముగా నేమియో భాషించుకొనుచుండిరి. అట్లు వారు భోజనవేళవఱకుఁ గూర్చుండియుండిరి.

పదునేడవతరంగము.

అజ్ఞానాంధకారుడు.

ఇంతలో నజ్ఞానాంధకారుడు కనభూసుచారగాగను యశోధర్మ, సుబంధువులకు వినిపించదొడగెను. సుబంధు వింతకుముం దొకఁడు పని యొండలేడు. కాన నాకొందుకూడ యశోధర్మవలె నాకఁ నాలకింప నాతు రుండై యుండను.

అజ్ఞా:—నాశీతమునఁ బరివర్తనము కలుగునట్టికి నాకుఁ గను నెసిమిచేం ద్దంపింపను. నాయర్థాంగి గలించినవలె నామె కంత్కృత్యలొన రించి, దండకమండలకాషాయధారియై, జీవితసమస్యను విడిచి గొలుపుచు, చావుపుట్టుకలమర్తము నరయుటకు నిష్కాలవిశ్వమునఁ బ్రవేశించిరి. అప్పుడు నేను నిండుయావనమున పండుబడినీ, యుత్సాహాధిరయి దిస్తె యుంటిని. యువకులు, ఉత్సాహమయెల్లలు నేఁగూడ నిశ్శబదతోషియై యుంటిని. పవిత్రమగు కాశీక్షేత్రమునందలి పండితులు చిత్తవైకల్యని పెద్దలు నెలవిచ్చియున్నారకదా! అట్టిపూజ్యుల చేకమునను నేనెలవారాదు? అచటి మతాచార్యు లొకటిరెండుదినములలో నానంతయ నివారణమున రింప నమర్థులు. నేనును ద్వారలో నుజ్జమునీకీ దిరిగి రానగును. ఎట్లనుకొని నేను గాళిఁబోయితిని. కాని యాకాశపట్టణమున మతాచార్యులకు మారుగా మొద్దుగొద్దులుమాత్ర ముండిరి. ఐరమజ్ఞానులకుఁ బనులు పూజారులుండిరి. నాపిన్నయమున కంతములేకపోయెను. అటులయ్యును, నేనాశవదలలేదు. నేనొకయర్చకుని దాసి “స్వామీ! జీవితరహస్యమును, జననమరణమర్తమును నేనెఱుంగవలయును.” అని యడిగితిని. అందుల కాతడు “శక్తకానమునకుఁ

తోయి తలపోసికొనుము.” అని వెడలిపోయెను. అతనియానతి నాదలఁదాల్చి నేను వల్లకాటికిఁబోయి విలిచితిని. అచట మూఁడుపీనుఁగులు తగులఁబడుచుండెను. ఆమంటలకడఁగూర్చుండి కొందఱు చలికాఁచుకొనుచుండిరి.

“సీవు శవముఁజెచ్చితివా?” అని కాటికాయరి నన్నుఁ బ్రశ్నించెను.

“లేదు.”

త్వరలో నొకదానిని దేనున్నాడవు కాఁబోలు!”

“అట్టి దేనియు నుండదు.”

“అయిన నిచట గుంపుమాడు బెండులకు? ప్రయోజకులగు వారికిఁ జోటుకావలయు. పొమ్ము.”

అచట నిలుచుటకు నాకు వీలులేకపోయెను. కొన్నియడుగులిడి, నేను దేవనదియగు గంగకు దాసితిని. అప్పటికి సంజవేయయ్యెను. ఆమేఱు గట్టిఱసి పాటుచుండెను. ఆమహానది వికారాకారమును నయనానందకరముగఁ దిలకించుచు నటులే నిలువఁబడితిని. “వారణాసిక్తిరీప్రతిష్ఠ లిచట నున్నది. ఇట్టిదివృత్తరంగిణివలనఁ గాళి విశ్వవిఖ్యాతమై, యశోభరితమై యున్నది; కాని యీనగరమునందలి వృషభరాజములఁబట్టియు, మతాధ్యారకులమూలముననుగాదు.” అని గ్రహించితిని. అఘట్టమున నొకమెట్టుపైఁ గూర్చుండి చుఁకటిపడివఱకు, నాగంగాప్రవాహమును జూచుచుంటిని. నేను రోయుచుండినసమస్థయందలి గూఢభావము నాకప్పుడవగతమయ్యెను. అట్టి యాలోచనాధరమున నాహృదయము క్రుంగిపోయెను. “అహ! యీనమస్థును విడఁదీయుటెన్నఁడోకదా!” అని నే ననుకొంటిని.

తోడనే “సీనమస్థయేమి?” అని యొకమానవుఁడు నన్నుఁ బ్రశ్నించెను. అతఁడు నాప్రక్కఁ గూర్చుండియుండెను. అతనిరాకను నేను గమనించి యుండలేదు.

“నానమస్థయా! జ్ఞానులెల్లప్పు డీనమస్థును విడఁదీయఁ బ్రయత్నించుచుండురు. జీనితస్వరూప మెట్టిది? చావుపుట్టుకలయర్థ మేమి? ఎటనుండి

యిటకువచ్చితిమి! ఇటుండి యెటుడు బోవుదుము! ఇదియే నాసంకయములు. నాసంకయనివారణమున శేడేని మార్గమున్నదా?" అని నే నడిగితిని.

"అనఁ! చూడఁగలము. ఆమార్గము దొక్కఁడుమాత్ర మున్నాఁడు."

"ఎవఁ దాతఁడు?"

"కాశీరాజు."

"కాశీరాజు! అంత ప్రజ్ఞావంతుడగురా శేపు డున్నాఁడా?"

"మానవమాత్రుఁ డగురాజువిషయమైకాదు నే నిల్చెదము. రాజాధి రాజును, విశ్వేశ్వరుఁడునగు శ్రీకాశీకాపిశ్వనాథాస్వామియని నాభావము." అని యాతఁడు వెడలిపోయెను. ఇప్పుడు నేను నెఱిగింపవాసంధరితుఁ డైతిని. నాహృదయము నంగోషమున గంఠుగిడసాగెను. "నేనెంత నుండి తురిసి, విశ్వనాథాస్వామిగుడికిఁ బోవ నెంచనైతిఁగదా! పోయి నుండిన, సీతప్రము లొందిననుం వెడివాడె నాను. ఆనలు పోవంకినింకె, నాలన్న ముగఁబోయినను మేడకదా!" అని నేనలంకి, విశ్వనాథాస్వామి వలకుఁ బరుగిడితిని. ద్వారమున నొకఁడము వెలు గుంచుండను. దానివిల్పాన నుద్ది ముమైసి యత్తశ్రేణి యగుఁ బయ్యెను. అప్రకాశమును శ్రీ మువసాగితిని.

శ్రీకాశీకాపిశ్వనాథాలయము

పంచములు లోపల రాఁగూడదు.

నాయొడలు జల్లుచు నెను. విశ్వేశ్వరుఁడు పంచములనేను సీక్రమంబు నిరాక రించుచున్నాఁడా? తాను నృప్తించిన తనవిడ్డల గంచములను, సంక్రియగు తనకడకు రానియ్యకున్నాఁడా? ఇట్టిభావోద్వేగమున నానొసలంకయు వెదుటబిందువులచే నిండిపోయెను. అప్రయత్నముగా నాకుఁ శిలువన్న వచ్చెను. "నే నెంతమందతుని. అహంకారపూరితుఁ డగుమానవాధముఁ

దెవ్వడో, యిట్లు ప్రకటించియుండును. అధర్వబద్ధములగు నిట్టిపాదుప్రకటనములకు విశ్వనాథస్వామి బాధ్యుఁ డెట్లగును? నానందియముల దొలిది వేయుట, కామనామహనిఁ బ్రార్థించెదను” అని యనుకొని దేవాలయము లోనికిఁ బోయితిని. క్రమముగ గర్భాలయముడాసి విశ్వనాథస్వామిని నందర్పింపజుండ నొకపూజరి యరుదెంచి “నిన్ను లోని శైవరు రానిచ్చిరి?” అని నన్ను గద్దించెను.

“నాకై నేనేవచ్చితిని. శ్రమాభిన్నమగుప్రాణి తనసృష్టికర్తతోఁ గలిసి భాషించుట శైవరియానతి నందవలయును?”

“అవకతవకపుమాటలాడకుము. నీప్రాణితో గీణితో నాకుఁ బనిలేదు. నీసృష్టికర్తలు వలదు. గిష్టికర్తలు వలదు. నాయచ్చపణము నాకుండినఁ జాలును. పురుషుఁడైనను, స్త్రీయైనను, బాలుఁడైనను, పృథ్వుఁడైనను, నెవరైన నాశేమి? మొదలు నాకట్నమును నాకుఁ జెల్లించి తరువాత గుడిలోనికి రావలయును. ఏదీ! ఇప్పు.” అని యర్చకుఁడు నన్ను బలవంతపెట్టెను.

నేను విభ్రాంతిపడితిని. విశ్వనాథసందర్శనమునకు లంచముపెట్టవలయునా? నాస్వాంత మారాటపడసాగెను. ‘నే నియ్యగు’ అని నే నంటిని.

“అయిన, నీవు విశ్వనాథునిఁ జూడఁజాలవు” అని యాతఁడు తలుపులుమూసెను. నేను నాచిత్తమును గట్టిపఱచుకొని “స్వామీ! ఈకోపెల నుండు విశ్వనాథస్వామిని నేను జూడఁజాలనుగాని, నాహృదయమందలి విశ్వనాథస్వామినిఁ జూడఁగలను. సర్వవ్యాపియగు విశ్వనాథస్వామినిఁజూడఁగలను.” అని నే నాతనిఁ జీవాట్లుపెట్టి “ఈదేవళమునందలి విశ్వనాథునకుఁ బరిష్కరించవలసినసమస్య లిట్టిది లెక్కకు మిక్కిలిగానున్నది. అట్టియొక నాసమస్య నీతఁ డెట్లు పరిష్కరింపఁగలఁడు?” అని యనుకొనుచు, దేవాలయములోనుండి వీధిలోనికివచ్చితిని. ఒకముఖలిది చేత నొకటెంకాయను, బూలను దీసికొని నాకభిముఖముగా వచ్చుచుండెను. నాకాహాయాంబరముల నామె గాంచి “ఈగుడిపూజారిని నీవేనా?” అని ప్రశ్నించెను.

"కాదు. నేనుగూడ సీపంటిభక్తుడను. విశ్వవాక్యసందర్శనమునకుఁ బ్రతిమానవుఁ దప్పదనియును బూచారి కియ్యవలయునంట." అని నేను నవ్వితిని.

"అసంగతి సీకింతవఱకుఁ దెలియదా?" అని యామె మందహాస మొనరించెను.

నేను:—తెలియదు. దేవళములా సీసంగతి తెలిసినది.

ఆమె:—అయ్యో! పాపము. కాని యాయాసపడకుము. ఆయాకమ నీకుగా నేనిచ్చెదను. విశ్వవాక్యసందర్శింపక, సీత కానిదిది పో. నూఁడను.

నేను:—కల్లి! లంచమిచ్చి దేవునిజూచుట నాకిష్టములేదు.

ఆమె:—అయిన నాయర్పకునిపాట్లపూను దెట్లు?

నేను:—భక్తు లిచ్చుకానుకలవలన.

ఆమె:—అష్టపదముమాత్ర మట్టికానుకలగాఁ జేరదా?

నేను:—చేరదు. సిర్పంధమునఁబడినది పారిగోషిక మెట్లగును!

ఆమె:—కాని భగవత్సంవిప్సనమునకై భక్తులను కొద్దిగనో, నొప్పు గనో, త్యాగముఁ జూప సంసిద్ధు లై యుండవలయునుగదా!

నేను:—నిజమే. కాని యాత్యాగము దైవప్రీతికాని, పూచారి పాట్లకుఁగాదునుమా! అదియిటుగాక, యాకోపిలయును మనకు దేవుఁడగ వడుట లేదు. దైవము మనహృదయసీమలఁ గలది. ఆశ మి సర్వాంతర్యామి. కాన నాతని నెల్లకడల. గాంచనగును.

ఆమె:—ఏమాట సశ్యము. ఆమార్గము ప్రకల్పముటకు నందియము లేదు. కాని పామరు లందులకుఁజాలరు. వారికింత జ్ఞానములేదు. వారికొంతకే విగ్రహారాధనము చెల్లుబడిలోనున్నది. దైవము సర్వాంతర్యామియని నే యంటివికదా! అట్టియొక నాటాలిబొమ్మయందుమాత్ర మేల లేకుండును!

నేను:—ఏల లేకుండును. ఉండుటకు నుదేహములేదు.

ఆమె:—సరి. ఈపాపనగం గాఁజలములస్నాన మాచరించితివా! గంగా స్నానము సర్వపాపహరమైనదినుమా! చూచితివా! అస్నానసమయములందు,

దబ్బుకై పీఠకొని లెనవా రెవ్వరండరు. మనయిచ్చవచ్చినయెడలఁ గొంత దానము చేయవచ్చును.

నేను:—నేను స్నానముచేయలేదు. రేపటిదినము చేయ నెంచి యున్నాను.

ఆమె:—(విస్తయభయములతో) అయిన నీవు గంగయందుఁ గ్రుంఠ లిడకమున్నే యాలయ ప్రవేశమున కుద్యమించితివా?

నేను:—తెలియక యిట్టితప్పు చేసితిని.

ఆమె:—నీవు యలివికదా. ఇట్టివిషయముల నీవెఱిగియుండనగు.

నేను:—నే నీ తురీయాశ్రమమున నడుగిడి యెన్నియోనాళ్లు కాలేదు.

ఆమె:—ఒక్క-విషయము చెప్పుము. గృహస్థాశ్రమముకంటె సన్న్యాసి సాశ్రమము ప్రయోజనకారియా?

నేను:—నే నట్లుతలంపను. కాని నాసంతివేఱు. నాపత్ని కాలభర్త మొందినపిదప మరలఁ బెండ్లాడుటకు నాకిష్టములేకుండెను. నేను సన్న్యాసినించి జీవన్మృత్యురహస్య సంపాదనావ్యక్రందనై దేశదేశములుతిరుగుచున్నాఁడను.

ఆమె:—నీసతీమణి చనిపోయెనా? ఆయ్యో! పాపము. నీకుఁ దల్లి యున్నదా?

నేను:—ఆమెకూడఁ గలించినది.

ఆమె:—మితండ్రి?

నేను:—ఆతఁడుకూడ లేఁడు.

ఆమె:—అయిన నీవు సన్న్యాసింతులలో నాశ్చర్య మేమున్నది. ఈవర్ధిసీతులయందు నీకు వేఱుమార్గ మేమున్నది. మఱచితి. తలదాచుకొనుట కైన నీకింత కొంపయున్నదా?

నేను:—అదియులేదు.

ఆమె:—అయిన నాయుంటికివచ్చియుండుము. 'రాసు' అనకుము. నాయుంటిలో నేనొక్కదాననుమాత్ర మున్నాను. నీసౌఖ్యమును నేను

జూచుకొనియోదను. నీవు కాళియందున్నంతకాలము, నాపుత్రునివలె నాతో నుండవచ్చును.

శ్రమనశయించుకొనుట కింత నెలవుదొరకినందులకు నేను మోద మొంది “అమ్మా! ఎంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడవు. అవశ్యము నీమాట నడపుదును” అని యంటిని.

అమె:—నజ్జనలక్షణము. ఒకనిమున విచట నుండుము. గుడిలానికిఁ బోయివచ్చెదను. నీవు స్నానము చేయలేదుగాన లోనికి రాఁగూడదు.

అముసలియామె త్వరత్వరగా గుడిలానికిఁబోయెను. నేను వీధిలో నిలిచి “అముసలిదానికి విగ్రహములందుండు మూఢవిశ్వాసము మంచికగునా? చెడ్డకగునా?” అని ప్రాద్దుపాఁడకై తలపోసికొనుచుండ, నొకమానవుఁడు నాకంట బడెను. అతఁ డ్భాద్వారముకడ నుండు ప్రకటనము నట్లే చూచుచు నిలంపబడి యుండెను. అతనియూకారము రూపొందినశోకరసమోయన నుండెను. అతఁడు తడిగుడ్డలతో, దేహమంతయు విభూతినలఁదుకొని యుండెను. నేనాతని కమి పించి “నాయనా! ఏల శోకించెదవు?” అని ప్రశ్నించితిని. దాని కాతఁడు “దేవికా! ఈ ప్రకటనఁజూచిన, నాకు దుఃఖముకలుగుచున్నది. నాది కలింగ దేశము. నేను మాలవాఁడను. పంచములునైతము విశ్వనాథాలయమునఁ జొర వచ్చునని నేను విని, యింతదూర మొంటిమై పాదచారి నైవచ్చితిని. దేవాలయమును బ్రవేశింప నెంచి, గంగాస్నాన మొనరించితిని. కాని నాయాశలన్నియు నొక్కమారుగాఁ గూలిపోయెను. ఇంతకాలము నే నువ్విష్టారుచుండిన దేవాలయ ప్రవేశమునకు నే నర్హుఁడనని నాకిప్పుడు విదితమైనది. అకటా! ఇంత దూర మరుదెంచి, విశ్వనాథసందర్శనభాగ్య మందక తిరిగిపోవుటకంటె నవమాన మేమున్నది?” అని వాపోవసాగెను.

నేను:—నీవు ఇప్పటి కెందుకుఁబోరాదు? నీవు పంచముఁడవని యిటుఁ దెలిసినవా రెవరున్నారు? ఏల యోజించెదవు?

అతనిముఖాంబుజము విస్మయాంకురముల కాలవాలమయ్యెను. అతని మోము వివర్ణమయ్యెను. “ఏమీ! నన్నాగ్రసీతై యుండియు నీవిట్టియువదేశము

అబ్బానాంధ కానునితో సూచముడు చేవాలయ ప్రవేశమునను
అప్పుడు కా నని చెప్పినా. పుట—190

లానరించుచున్నాడవా ! దొంగవేషములతో దేవతములానికీ బోవుట వలని లాభమేముండును? పుణ్యమురాకపోవుటటండ, పాపము మాటగట్టు కొనిపోవుటమాత్రము నిజము.” అని యామల యనెను.

ఆమాటలకు నేను వెఱుంగుచితిని. “కడకాలివారు సామాన్యముగ భర్త మెట్టిదో తెలియనివారై యుండురుగదా! అట్టిజాలియందుఁ బుట్టినమానవుఁడు స్వభర్తపరిపాలననుం దద్వితీయుండై యున్నాఁడుకదా! బ్రాహ్మణుఁడనగు నానర్తనముకంటెఁ బంచముండైనను నీతనివర్తన మెన్నియొరెట్లు మెఱుంగిక్కి యున్నదిగదా!” అని సంకసించి, యానత్పురుషునితో “వత్సా! నీవడవడి సంస్తులిపాత్రమైయున్నది. ఈకోవెలయందును విశ్వనాథునిప్రస్తావము వదలి, నీహృదయమందును, బ్రహ్మచరుం దెల్లకడలను నుండువిశ్వనాథు నెఱుంగఁ బ్రయత్నింపుము.” అని యుపదేశించితిని. ఆతఁ డొకనిమున మాలోచించి “ఇప్పుడు తెలిసినది. మీయుపదేశరాజమునకు నాకృతజ్ఞతాభి వందనములు” అని వెడలిపోయెను.

ఆతఁడు పోయిండునపుడు, దేవాలయములోనుండి వృద్ధురాలు తిరిగి వచ్చెను. “నీతో భాషించుచుండిన దెవరు?” అని యామె నన్నుఁ బ్రశ్నిం చెను.

నేను:—ఒక మాలవాఁడు.

వృద్ధు:—వాఁ డిచటి కేలవచ్చినాఁడు?

నేను:—పంచములు లోపలికిరాఁగూడదని యాతఁ డెఱుంగఁడు.

వృద్ధు:—ఏమీ! వానిగర్వము. పవిత్రమగు శ్రీకాళికావిశ్వనాథాల యమునకుఁ దాను రావచ్చునని యామాలతలఁచెఁగా? ఊరా! ఏమి వాని తులువతనము. ఆహాహా! ఇంకేమున్నది? అభర్తపరులగుచూఱులు పరిపాలించు తఱి యేవేళ కేదిరానున్నదో తెలియుటలేదు.

నేను:—తల్లీ! చూఱు లేమిచేసిరి?

వృద్ధుః—ధర్మదేవతలగు గుప్తసార్వభౌమలకాలమైయుండినయెడల నాగర్వశిలునకుఁ దగినకాస్తీయై యుండెడిది. అప్పుడు నానిఁ గొరడావ్రేటుల పూజయ్యెయ్యండదా?

సేనుః—గుప్తరాజులు హాజులఁ బ్రతిఘటించి నిలువ నశక్తులై యుండుటకుఁ గారణ మీపక్ష పాతముద్ధియే కారణము.

అందుల కామె కోపమొంది “నన్నాస్తివైయుండియు నిట్టియధర్మ వాక్యము లాడుచున్నాడవుగదా!” అనెను.

సేనుః—తలఁచినది తలఁచినట్లుగాఁ బలుకుచున్నాను.

వృద్ధుః—(కోపముతో) తలఁచినదియా?

సేనుః—అవును.

వృద్ధుః—అయిన నాచండాలునకు నీవేమిబోధించితివి?

సేనుః—ఈకోవెలయందలి విశ్వనాథునిజోలిమాని, చుట్టుపట్టుల నెల్ల కడల నిండియుండు విశ్వనాథుని వెదకఁజెప్పితిని.

వృద్ధుః—(తిరస్కారముగా) ఓహో! నాఁడాతనిఁ గాంచి నాఁడా?

సేనుః—ఇంకనులేదు. అనన్యమానసమున నాఁ డామహాదేవుని వెదక మొదలిడినాఁడు. సఫలుఁడగుట సత్యము.

వృద్ధుః—ఎంతవఱకు సఫలుఁడగునో యాకన్నులతోడనే చూడనా! ఇంతకును సేను నిన్నుఁజూచి చీదరించుకొనుటకై నీవు ప్రయత్నించునట్లున్నది.

సేనుః—చున్నింపుము. పరాధీనుఁడనై యుండుటకు నాకుఁ గోరిక లేదు. నెలవు తల్లి! నాఁకిక నెలవు.

వృద్ధుః—నెలవేల! నాయుంటవిడిసియుండునట్లు నీవు మాటయిచ్చి యున్నాడవుగదా!

సేనుః—అవును. మనవ్యతిరేకవర్తనములు మనయుభయులకు నంకట ముగా నుండుఁగాఁబోలు!

వృద్ధుః—నిమ్మకాయలగుఱించి మనకుఁగల భేదాభిప్రాయములఁబట్టి యట్లునుచున్నాడనా! అట్టి యభిప్రాయము మానుము. భయపడకుము. నీవు

కురీయాశ్రమధారివి. లోకసాంప్రదాయములకు సీపఠీతుఁడవు. అని నిన్నంటఁ జాలవు. కాన నాకుఁ బాపందమైనది, నీకుఁ బరమపవిత్రమైయుండవచ్చును. నామైని కోపముమాని, నావెంటరమ్ము. నేను స్త్రీని. అందును వృద్ధురాలను. అట్టి నేను నిన్ను నొప్పించియుండినచో, నీవు మఱిదిపోవుట నీనిధియై యున్నది.

ఆమెస్థానము నేనంగీకరించి, యామెయింటికిఁ బోయిరిని. ఆవృద్ధురాలియంట నేనెన్నియో నాట్లంటిని. అనుదినము నేను గంగకుఁబోయిడి వాఁడను. ఆపృథ్వీపుడు విశ్వవిద్యాలయమునకుఁబోయి కనఁబడినవానితో నంతయు నాహృదయము నావరించియుండిన నమస్యఁగూర్చి తర్కించు చుండెడివాఁడను. కాని నాప్రయత్నములన్నియు నీటిప్రాతఁ లగుచుండెను. నా నమస్యాలిష్కరణమునందుఁ బండితులును, బ్రజ్ఞానులును విఫలులగుచుండిరి. నా యవిశ్వాసమును నేను వెల్లడించునపుడంతయు, వారు నన్నుఁ జూచి విసుఁ గొందెడివారు. వారిలోఁ గొందఱు నన్నేపగించుకొనుచు “తుచ్ఛమగునమస్య నొకవానినిఁ బరిష్కరింప మన మనమర్థులమని హేళనమొనరించుటకై యీ శఁపి మనకడ కరుదెంచివాఁడు. ఇందుకు నందియములేదు.” అని దూరుచుండెడివారు. ఒకనాఁడు వారిలో నొకఁడు నన్నుఁజూచి “సీనమస్యాలివారణమునకై సొంతముగా నీవే పరిశోధనలుసల్పుట చాలసహాయకారి. నీవు కాలభర్త మొంది, మృత్యుస్వరూపము నెఱుంగరాదా?” అని తిరస్కారముగా ననెను. అందులకు నేను గినియక, ఆత్మహత్య పాపమగుటచే నాతనియువదేశ మనుసరించుట కశక్తుఁడనని చెప్పిరిని.

మఱియొకనాఁడు నేను భోజనార్థము విస్తరిముందుఁ గూర్చుండియుండ, నానమస్యాలిష్కరణమునకు నాయనమర్థతను దలంచుకొని, నేను దుఃఖింపసాగిరిని. ఆవృద్ధురాలు నాదీనావస్థఁగొంది “నాయనా! తననమస్యకై యిట్లు వెతనొందనేల? వివాసవలన నేయేఱునిండునదియు, వినీ లేనముద్రమునఁ గలిసి యెటులగునదియుఁ దలంచుకొని మనము కుందుచున్నామా?

కాన మనయాత్మ లీపుట్టువునకుఁ బూర్వము క్షుర్గ మందుండెననియు, మనమర జానంతరము మరల నాకముఁ జేరుననియు, మనము 'తెలిసికొనినఁజాలును.' అని యనునయిం చెను.

నేను:—అయిన జీవుఁడు చావుపుట్టుకలఁబడి పరిభ్రమించుచుండునని నీవు నమ్మవా?

వృద్ధు:—అనియే నానమ్మకము. తొలిపుట్టువునకు ముందునంగలిని, కడపటిచావునకుఁ దరువాతిసంగలినిమాత్రము చెప్పితిని.

ఆమె:—పరంజ్యోతిసుండి పరిశుద్ధమైనచ్చినప్రాణి, కాలక్రమమునఁ బాప ఫలమునఁబడును. అనంతర మాప్రాణి, జననపరంపరలొంది, పుణ్యజల ముల నాపాపఫలములనుండి తప్పించుకొని, నిర్మలుఁడై నిగ్గుఁజేటి సర్వాత్ముడగు పరంజ్యోతియందు మరల లీనమైపోవును.

తాను వివరించినసిద్ధాంత మొకయు నిజమని యావృద్ధురాలి గ్రుడ్డి నమ్మకము. దానిమూలమున నామె సంతుష్టినందియుండెను. అట్టియొడల నామె మానసమును జిన్నపుచ్చరాదని తలంచి, నేనేమియుఁ బలుకనైతిని. కాని నేనుమాత్రము సంకృప్తినందనైతివని వేఱుగఁ జెప్పవలయువా? నా హృదయవేదనానలకృష్టల లించుకయైన నుపశమిల్ల లేదు. నాసమస్యాపూరిత మునకుఁ గాశీనగరము తగినస్థలముగాదని క్రమక్రమముగా నేను గ్రహించి తిని. ఇక నచట నాయునిశీలనఁ బ్రయోజనముగానక, లాభకరమగు మఱి యొకస్థలమునకుఁ బోవ నిశ్చయించుకొంటిని. ఒకనాఁడు నేనొకతత్త్వ వేత్తతోఁ దర్కించుచుండఁగా నాతఁడు “ఇట్టిసమస్యలను నీవు పరిష్కరింపవలయుననిన, హిమాలయపర్వతశిఖరములకుఁ బోవలయుఁగాని, యిట్టి స్థలములందుఁ జీవుట నిరుపయోగము” అని చెప్పెను. అంత నే నావృద్ధురాలిని దుఃఖాంబుధిముంచి వారణాసినదలి మంచుకొండకుఁ బయనమైతిని. నేను బయలుదేలునుండ నాముసలియామె నాతో “నాయనా ! నీయన్నే మణమునందు నీవు కృతకృత్యుడవయ్యెదవో లేదో నేను జెప్పఁజాలును. నీవు

నభలుడవు కావలయుననియే నాయభిలాషము. కాని నాకుమాత్రము నక్ష కములేదు. నేను ముసలిదానను. కాటికిఁ గాట్లచాఁచుకొనియున్నాను. నేను మరణించినపిదప నేదియైనఁ దెలిసికొంటినేని, దానిని నీకుఁ దెలియఁజేయఁ బ్రయత్నించెదను” అని చెప్పెను. ఆమెమాధ్యమునకు నాకు నవ్వువచ్చెను. “తల్లీ! నీకంతటికత్తి యున్నదని నాకుఁ దెలియును. నీకు శతాయుషాఁగాక! అమ్మా! కరుణించి, నాకు దీవనలిమ్ము” అని నేఁ బ్రార్థించితిని. ఆమె నమ్మ దీవించెను. నేను బదరీనాథమునను, ఋషికులమునను బయలుదేరితిని. ఆ తేత్ర ములందు ఋషీంద్రులుందురని నేను వినియుండుటఁజేసి, వారివలన నా నమస్కకుఁ బరిష్కరణభాగ్య మొదవఁగలవని మోదమందితిని. ఉజ్జయినివిడ చిననాఁటినుండియు నాత్రయత్నములన్నియు గహనచంద్రికలగుచున్నను, నాయపేక్షమాత్రము నానాఁటఁ దామరతంపరలగుచుండెను.

పలుక్రమలఁబడి, నేను బదరీనాథము చేరఁగలిగితిని. అచటి ఋషి బృందముఁ గాంచి నాస్వాంతము ప్ర మోదసంభరితమయ్యెను. ఇట నా నమస్క చాలవఱకుఁ బరిష్కారమగునని నేఁదలంచితిని. “నీనమస్కను బరిష్కరించుసామర్థ్యము మాకుండినయెడల, మే మిబదరీనాథమునం దుండుటకు బదులు, దేశదేశములఁ జరించుచు, జరుల కీకత్తవృత్తానము నుపదేశించి, వారల నుద్ధరించియుండమా?” అన నేనడిగిన ప్రతిఋషియుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగెను. అంతఁ గొన్నినాట్ల బదరీనాథమునఁ గడపి, ఋషికులమునకుఁ బ్రవేశించితిని. ఇచట నేనొకమైదండిఁ గాంచి, నాత్రు నడుగ నాతఁడు “ఓహో! ఈనమస్క మున్నెన్నఁడో పరిష్కరింపఁబడియున్నది” అని చెప్పెను. “ఎవరివలన? ఎక్కడ?” అని నేనొకగ్రుక్కలా నడిగితిని. “ఉపనిషత్తులయందును, అందును ముఖ్యముగా భగవద్గీతయందు” అని యాతఁ జెప్పెను. ఆగ్రంథముల నంతకుముందు నేను జడువలేదు. కాని వానిఁబడసి మిగుల నాతురతతోఁ బఠించితిని. నిజమే. ఆగ్రంథములయందు దీనమస్క యున్నది. పరిష్కరింపఁబడినాడ నున్నది. కాని యాగ్రంథములయందు నా

ప్రశ్నకుఁ దగినయుత్తరము తృప్తికరముగాలేదు. మరణమునకై మానవుఁడు దుఃఖించుట తగదనియు, నాపదలన్నింటికంటె మరణము దుఃఖప్రదముకాదనియు నందుఁ జెప్పఁబడియుండెను. అంతవఱ కనుమాధానము సంకృప్తికరమై యున్నదనుటకు నందియములేదు. వేదనానలమునఁబడి మృగ్గుపాణుల కట్టి యమాల్కమగు నుపదేశమున నూఱుట జనింపఁగలదు. కాని నానమస్యయేనేని. పుట్టువునకుఁ బూర్వదశను, చావున కపరదశను గనుఁగొన నెంచి యుండు నాకు భగవద్గీతయందుఁగాని, ఉపనిషత్తులయందుఁగాని సంకృప్తికర మగునమాధానము లభించదయ్యెను. అయిత్ర గ్రంథపఠనమున నాశ్వాన మతిశయించినదికాని నానమస్యమాత్ర మపరిష్కృతమైయుండెను. ఇందులకై నేను జరించుచుండ వొకమునీళ్ళరుండు నాలో “మానవనరోపరతీరములకుఁ బోయి శైలానశిఖరమూలమున దపమొనరింపుము. శివపీఠముకడ ఘోరతప మొనరించి వరమును బడయని మానవుఁడు లేఁడు.” అని చెప్పెను. అతని తోధనామృతమును గ్రోలి, హిమాలయముదాటి సౌందర్యనిలయమగు మానవనరోపరము చేరితిని. ఆకాసారమును వర్ణించుటకు శీఘఁడైనఁ జాలఁదన నే నెంతవాఁడను; ఆయ్యది వివిధవర్ణశోభితమై నేత్రపర్వ మొనరించుచుండును. హిమాచ్ఛాదితములై యంబరచుంబితములై యుండుపర్వతశిఖరములు దానిఁ జాట్టుముట్టియుండును. అమృతప్రాయములగు నానరసి నలిపిపిచికలరాయంచలు మిగుల నుల్లాసమున జేలియాడుచుండును. నానాజాతులగుమృగపక్షిసంఘములు న్వజాతివైషమ్యముల వీడి యన్యోన్యసోదరభావమున నాకొలనికట్టుల నంచరించుచుండును. ఆహ! ఆకాసారసౌందర్యప్రభల గన్నులారఁ గాంచవలయునేకాని, యిట్టివని యూహింప నసాధ్యము. దివ్యానందబంధురమును, నతులితమనోజ్ఞకరము నగునట్టిప్రదేశము ధరణీస్థలి నున్నందులకు విస్తయమగుచున్నది. కాంతాభిలాషులగుబద్ధాత్ముల కాప్రదేశము నమంచితమైయుండును. అచట నేవొకయాత్రమము నిర్మించుకొని యాయదనినుండు కాయగనరులఁ దినుచు నాదివ్యపరస్పరిలముల స్నానమొనరించుచుంటిని. అనదృశ

శోభాభాసమానమగు నట్టిదృశ్యనిర్మాణమునఁ దనమహాత్మనిఁ బ్రకటించిన, సర్వకత్తిసంపన్నుడగు సర్వేశ్వరుని ధ్యానించుచు నచటఁ గాలము గడపుచుంటిని. అచట నేనుండినమూఁదేండ్లును కాంలిప్రదములై సౌఖ్యవహములై యుండెను. ఆమూఁదేండ్లును నాకు మూఁడుక్షణములవలె నుండెను. ఈవిధమున దినములపై దినములు పడిపాటిపోవుచున్నను, నేను వానిని గణించినవాఁడఁగాను. ఆప్రదేశమున నంతహాయిగా నుండెను. కాని నాసమస్యనుమాత్రము నేను వదలలేదు. రెండుసంజలయందును, రాత్రింజల క్షిందును, నాసందేహధ్యాంతమునఁ బ్రజ్ఞానజ్యోతి వెలిగింపుమని దైవమును ధ్యానించుచుంటిని. ఆకొలని కరుఁడంచుయూత్రికు లంగఱును నాసమస్యఁ గూర్చి ప్రశ్నించుచుండెడివాఁడను. కడకుఁ బతంగకూడితములను మృగా రావములనుగూడఁ జేవిచ్చి యాకర్షించుచుంటిని. కాని నాప్రయత్నము లన్నియు విఫలమగుచుండెను. నాసమస్య కట్టుకదలక నిలిచియుండెను. మానవుఁడు తనజీవితకాలమునందు జీవన్మరణరహస్యములు గ్రహించుట శ్రేయస్కరము కాని భగవంతునియభిప్రాయముకాబోలు! “ముక్కున నూర్పుండువఱకు నీసమస్యను విడువరాదు. ఇంక నచటనిలుచుట నిరుపయోగము.” అని దృఢపఱచుకొని, బుద్ధభగవానుని జన్మస్థానమగు బంబిసీవనమునకుఁ బోయితిని. అచట నశోకుఁడు ప్రతిష్ఠించిన శిలాస్తంభ ముండెను. నేను దానియొడుట నిలవఁబడి “ఓహూనవోత్తమా! నా కివర మొక్కదానినిమాత్ర మనుగ్రహింపుము. ఈపుట్టువునకు మానవుం డెచటినుండివచ్చినాఁడు? మరల మరణించి యెటకుఁబోనున్నాఁడు?” అని పెద్దగా నఱచితిని. కాని సమాధాన మేమియులేదు. దావుననే తనమొనరించిన శాస్త్రభిక్షువులు కొందఱు నాకడ కరుఁడంది “ఈవిధమునఁ బ్రశ్నింప నీవెవరు?” అని యడిగిరి.

“అజ్ఞానాంధకారుఁడను. తథాగతునిప్రజ్ఞానదీప్తులచే నాయజ్ఞానాంధకారము మాసిపోవలయును.”

భిక్షువు:—అకఁడు నజీవుఁడైయుండిన నీకు సాయపడియుండెడి వాఁడు. ఇపు డావురుపోత్తముఁడు పరమపద మలంకరించియున్నాఁడు. ఇక నట్లు నీలగును?

నేను:—ఇప్పు డాకఁ డధికతర ప్రక్షానంకుఁడై యుండును. జీవితా నంతరముగూడ మత్ప్రసక్తలు తత్త్వములఁ బ్రసాదించుచుండురు. వారు మహామనఃబుగదా!

“అవును. అది నిజము. నన్ను బ్రయత్నింపనిండు.” అని మఱియొక కొద్దిభిక్షువు, చెంగటనుండి బుద్ధవిగ్రహమునకెదుట మోకరించి “నమో భగవతో అర్హతో బుద్ధస్య. బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి. సంఘం శరణం గచ్ఛామి. ధర్మం శరణం గచ్ఛామి.—ఓపరమపదిత్రమూర్తి! పుట్టువునకుఁ బూర్వదశను, మరణమునకుఁ దరువాతదశను మాకుఁ దెలుపుము” అని ప్రార్థించెను.

తాని యెట్టిసమాధానమునులేదు. మఱియొకసన్నాగ్రిని యాకనిఁ గాంచి “నీధర్మమును బాగుగాఁ బరిశీలింపుము. అంతయు దానియందే కనుగొనఁగలవు” అని చెప్పెను. దానికి మొదటివాఁడు “పోదరా! నిజ మాడితివి. ధర్మమును సమూలముగ నెఱుంగుట కెవ్వరుఁజాలరు.” అని యుత్తరమొనఁగెను. “మీధర్మప్రముఖునందు నానమస్య పరిష్కరింపఁబడియున్నదా?” అని నే బ్రశ్నించితిని. “దానియందుఁ బరిష్కరింపఁబడనివిషయమే లేదు.” అని రెండవయాకఁ డుత్తరమిచ్చెను. అంత నేను బ్రక్కనుండు మతమునుండి ‘ధర్మభాషా’ (దమృతదము)ను దీసికొని, పుట్టుకకుఁ పూర్వ దశనుగుఱించియు, చావునకుఁ దరువాదిదశనుగుఱించియు బుద్ధునిసిద్ధాంతము లన్నింటిఁ బలుమారు పఠించితిని. దాన నాకెంతయో యూహలకలిగినది; తాని యకటా! నానమస్యమాత్ర మనస్కృతమైయుండెను. కరుణానిధు లగు నాయతీంద్రుల కీసంగతిని, నేను విన్నవనముగాఁ దెలియపఱచి, తత్త్వ మార్గమునకై మరలఁ బైనపైతిని. తరువాత, మహాద్బుడగు నశోకుఁడు నివ

సింఘచుండినపాటలీత్రమునకుఁ బోయితిని. అచటఁ బాకకాలమును, మఱ
ములును తెక్కకు మిక్కిలిగాఁ గలవు. కాని యాసార్యభౌమేంద్రునికాలము
నందువోలే, నిప్పు తయ్యవి కటుత్వములై నుత్తులిపాత్రములై యుండుట
లేదు. ప్రమదావనపరివృతములై బ్రహ్మాండములైయుండు ప్రాసాదరాజములఁ
గాంచి దైవస్పృష్టివైచిత్ర్యమునకు నేను వెఱుంగితిని. ఆవార్త్యనిర్దేశ
లందఱు కాలగర్భమున లీనమైపోయినను, నాప్రాసాదములుమాత్ర మట్లే
చెక్కుచెదరక నిలిచి 'మానవజీవితము బుద్బుదప్రాయము' అని చాటునటు
లుండెను. ఒకనాఁ డొకపండితశ్రేష్ఠునితో వాదించుతఱి "నీవు జననమరణ
మర్త్యమును భేదింపవలయుననిన, నొకవైద్యకాలకుఁ బోవుట యుక్తమము.
అయ్యెడ శిశుజననములు, మానవమరణములును సర్వసాధారణములుగ
నుండును." అని యాతఁడు నెలనిచ్చెను. ఆయోజన యుక్తియుక్తమని
తలంచి, పట్టణముందలి ప్రధానవైద్యకాలకుఁబోయితిని. ఆవైద్యాలయము మిగుల
వికాలమైనది. ఆసంస్థముంపరము లొక్కచోఁ గుదించినట్లుండక, చెదరి
యుండు చిన్నకట్టడములచే నిండి, చుట్టును బ్రాంగణకుద్యమును గలిగి
యుండెను. ఆకట్టడములలోనికి వెలుతురును గాలియు నిరాఘాటముగాఁ
బ్రసరించుచుండెను. అగడులు మనభారతజేశశీతోష్ణస్థితి కనుకూలములై
యుండెను. ఆచికిత్సాగారము పురాతనమైనది. సూర్యచంద్రగుప్తునకుఁ బూ
ర్వముకూడ నాధర్తసంస్థ యుండెనని జను లనుచుండురు. ధార్మికశీఖరు లగు
పారజను లావైద్యకాలకులు బోషించుచుండ, నొకపంచాయతీసంఘమువారద్దా
నినిఁ బొంించుచుండిరి. ఆవైద్యకాలయందు వివిధవ్యాధులకు వివిధగదులు
ప్రత్యేకింపఁబడియుండెను. సమర్థులగువైద్యులనవరత ముప్రమత్తులై యుండిరి.
వికాలనుగుప్రాంగణమునందు నానావిధములగునోషధులు పెరుగుచుండెను.
ఒకమంపిరమున వైద్యులు కొందఱు కషాయములను, ద్రావకములను సిద్ధము
చేయుచుండిరి. వేటొకయొడ నొకపాతకాలయందు వైద్యకాస్త్రమును, ఓ
షధప్రయోగములను భిషగ్గురులు బాలురకుఁ గలుపుచుండిరి.

నేఁ బ్రసూతిగృహములకుఁబోయి నూతనాగంతుకులగు నానసికానల వలనఁ బుట్టువునకుఁ బూర్వదశను గనుఁగొన నెంచిరిని. హస్తస్థుభయగు నొకదాది నన్నొకయొడకుఁ గొనిపోయెను. అచట నతిసుకుమారులగునిగు వులు మువ్వురుండిరి. నేనొకబిడ్డకడకుఁబోయి “ఓపాపా! ఓజేవదూతా! నీపుట్టువునకు ముందు నీస్థితి యెట్లుండెను? దయచేసి చెప్పుము” అని యడిగిరిని. అబిడ్డ నన్నఁజూచి “అంతయు నాకుఁ దెలియును. కాని చెప్పుటకు మాటలురావు” అనుచున్నదో యన నవ్వసాగెను. అంత యందవబిడ్డకడకుఁబోయి ముందువలెనే ప్రశ్నించిరిని. కాని యాచంటిపాప “నాదుక ఖము నేలకడవుదువు? నెఱుండినచోటికి, సిలోకమున కెక్కడిపోక?” అనుచున్నదో యన వెక్కివెక్కి యేమవసాగెను. అంత మూఁడవబిడ్డకడకుఁబోయి ప్రశ్నించిరిని. వికచారచిందనదృశములగు నేత్రద్వయముండి భావగర్భితములగు వీక్షణముల నానిసువు నాపైఁ బఱపుచుండెను. అపసేగండు తనపుట్టువునకుఁ బూర్వదశ నెఱుంగఁబ్రయత్నించుచు, విఫలప్రయత్నయగు చున్నదనుకొంటిని. నాస్వాంతము శోకనిమగ్నమయ్యెను. ఆకాభంగమొంది ప్రసూతిగృహముల వదలివచ్చిరిని. అదాది నావెళ్ళు గాంచి “నీవెక్కడ నుండినవేమి? ఈరహస్యభేదనము మానవున కసాధ్యమని నీవెఱింగియుండ వలసినది. ఎన్నియో శిశుజన్మలకు నేఁగాంచియున్నాను. కాని యీహస్తస్థా పూరణము నావలనఁగాలేదు. అట్లుండ నీవిపు డీమూవురు నిమిషులనుండి యెఱుంగఁ బ్రయత్నించుచున్నావు గదా!” అనెను. ఆమెకడ నేను నెలవు దీసికొని, ప్రక్కగదుల యమలొకద్వారమును దాయ నుండియైయుండు రోగులకడ కేగిరిని. ప్రసూతిగృహములకును, మరణమందిరములకు నెంతయు వ్యత్యాసముండెను. దివ్యహాసములు, శిశురోదనము లచట శ్రవణానందములైయుండ, రోగులదుర్భరవేదనారాపము లచట హృదయవిదారకములై యుండెను. కుట్టాపిరితోనుండు నొకమానవుని నెఱ్ఱ పజ్జుజేరి, నే నామందభాగ్యుని చేయిపట్టుకొని “వత్సా! నీకిపు డెటులున్నది?” అని

ప్రశ్నించిరి. దాన నాలోగి క్రుద్ధుడై “ఓరీక్రురుడా! నేను 1,00,000 పణముల సిలోకమున వదలిపోవుచున్నానురా! ఆధనమును నామరణానంతర మనుభవించువా రెవరున్నారు? ఒక పెద్దయింటిని, చాలభూములను, ఏడావులనుగూడ వదలిపోవుచున్నాను. ఆయ్యోయ్యో! నేను వీని ననుభవించుట కొఱకు, దైవము నాకు మఱివత్సర మాయు వియ్యంగూడదా?” అని యెడువసాగెను. అట్టిసమయముల నైహికవాంఛల విడువవలయునని నే నాతనికి బోధించిరి. దాని కారతఁడు మండిపడుచు “అయినఁ గావలసిన వేమి?” అని యడిచెను. ఇంక నట్టివానితో నేమిమాట్లాడి యేమియుపయోగముండును! కాన నేను మృత్యువదనముఁ దొరలడఁచుచు వేటొక రోగిని చూపిరి. ఆతఁడు మరణయాతన కోర్వఁజాలక యల్లాడుచు “అయ్యో! అయ్యో! నాభార్య నాబిడ్డలు. ఆయ్యోయ్యో! నేను మరల మిమ్ము జూపఁజాలనుగదా!” అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచుండెను. నేను వెఱుంగుచి మఱియొకనిఁ జేరిరి. మృత్యుకోఱులఁ జిక్కియున్నను, వాలోగి నిర్విచారుడై యుండెను. అసౌమ్యమూర్తియందు నివృత్తేజము తొలఁకాడుచుండెను. ననాతని దాసి, వినయాంజలివై “సికిత్రు డెట్లున్నది?” అని యడిగిరి. “ఆహా! సుఖముగా నున్నది. భవిష్యదవస్థ నెఱుంగుటకు నేను మిగుల నాతులతతో వేచియున్నాను.” అని యాతఁడు తర్రమిచ్చెను. “వరలోకము నీకు కప్పులకుఁ గట్టుచున్నదా!” అని నేఁ బ్రశ్నించిరి. “ఏమియులేదు. నాభక్తి దైవమందు నిశ్చలమైయున్నది. కరుణానిధియై యుండక యాతనికి విఫలైదు. నన్నుద్ధరించుటకై శివకేశవులఁ బ్రార్థించుచున్నాను. వారు నా మొత్తాంతరని నాకు నమ్రకమున్నది” అని యాతఁడనుచుండఁగానే యాతనికంతస్వరము వచ్చిరి. “శివశివా!” అని యాతఁడు మదమగుఁ బలికి కన్నులుమూసెను. ఆతనియధఃమన మండవః సాంకురములు తాండవమాడుచుండఁగానే, జీవము లంతలో లేచిపోయెను. ఒకనిముసముక్రింద నిహలోకమున నాయెడుటనుండిన యాతఁ డింతలో

అచటికిఁబోయినా యని దీర్ఘముగా నాలోచించుకొనుచు నట్లే యొక ఊణము నిలిచియుంటిని. నానిష్ఠయ మపారమై యుండెను. ఆమానవుఁడు సౌఖ్యముగఁ బరలోకయాత్ర నల్పుటను నేఁగాంచి “మరణమనిక మహావికత్తుగా జనులు భావించుటకుఁ గారణములేదు” అని నిర్ధారణ మొనరించుకొంటిని. చూచుచుండఁగనే మాయమైన యామానవుఁడు, దివినుండి భువి! వ్రాలి యంతలా నదృశ్యమైననక్షత్రమును దలఁపింపఁజేసెను.

అంత నావైద్యశాలవదలి యావలవచ్చి యింకఁ బాటలీపుత్రము నందలి నాయునికి నిరుపయోగమని గ్రహించి, నలందానగరమునకుఁబోయి, తరువాతఁ దక్షశిలకుఁబోయితిని. నాయాశాభంగముల వినిపించి, మిగు విసుగుఁగొల్ప నేల? నానమస్మాపరిష్కరణమునకుఁ దోడ్పడఁగలవండిను: డా విశ్వవిద్యాలయములఁ గానరాలేదు. తక్షశిలయుం దొకపండిత ప్రకాశముఁడు “మనకడ మామహాప్రజ్ఞమాత్రమున్నది. పుట్టుకకుఁ బూర్వము మానవుఁడు కాఁడు. మరణమున కనంతరము మానవుఁడు కాఁడు. ఆదశలు మానవున కందు పాటులాలేవు. ఆయ్యవి మానవాతీతమండలమునకుఁ జెందియున్నవి. కాని మాబోఁటివారలను నందిగములగు నిట్టివిషయములఁగూర్చి ప్రశ్నించి నిరాశఁ జెందుటవలని యుపయోగములేదు.” అని నాకుపదేశించెను. నే నాయుద్యోధున యందలి నిజమును గ్రహించి, యటనుండి బోయింద నాతఁడు మరల నాతో “ఒక్కమనవి. నీవు సీసమస్యను బరిష్కరించఁజాలితివేని, దానిని మివిశ్వ విద్యాలయమునకు దయచేసి తెలియఁజేయుము. నీపుణ్యమున రాయన్నతరములవారు తరింపగలరు.” అని చెప్పి బ్రతిమాలెను. అట్లే యని మాటయిచ్చి నేను బయలుదేరితిని. వీధియుం దొకవృద్ధుఁడు నాకగవడి “సీముఖము వాడి యున్నది. కారణమేమి?” అని యడిగెను. ఆతని! నానమస్యను వినిసింప నాతఁడు మందస్మితమొనరించి “భోగదోషముల మక్కుచుండు నిట్టిపాడు వట్టణములయం దేలవెదకుదువు? సింధునదికిఁ బూర్వనిక్కుననుండు యెడారు లకు నీవు పోవుట మంచిది. అచటిజనులు నిష్కళంకులు. సరళస్వభావులు.”

అని నుడివెను. తోడనే నే నాయోడారికిఁ బయలుదేరితిని. ఆపయనమున నాకుఁ జాలశ్రమకలిగినను, నాకార్యసాఫల్యమునకు విశ్వప్రయత్నము లాన రింపవలయుననుసంకల్ప మింకను దృఢమయ్యెను. కడకు నే నాయుసుకర్తదేశము చేరితిని. ఆహా! సారవంతములును, సమృద్ధ్యామలములునగు గంగామైదానములకు నానైకతప్రదేశమునకు నెంతయో వ్యత్యాసముకలదు. ఆయోడారి పశుపక్షిపాదపత్రజారహితమై యుండుటకుఁదోడు, విజనమై వినుఁగుఁగొల్పించుండెను. అచట నిశ్శబ్దముగానుండి బావురు మరుచుండెను. కావలయునని వెదకినఁదప్ప, నచట మానవునిపొలకువయే కాన్పించుటలేదు. అచట సూర్యాతపము దుస్సహమైయుండెను. మంటలులేచు నాయెండలో నడుగెత్తి యడుగుపెట్టుటకంటెఁ బ్రాణముపోయినను మేలిసింపుచుండును. కాని లాట్టియమాత్ర మానివరితప్రదేశమున జీవించుటకు సాహసించినది. సాధుమృగముగు నాయెంటె నిర్విచారముగ నాయుసుకలేఖభూములఁ బయనమొనరించుచుండును. ఎడారులయందు మానవజీవితమున కూతకోలగాఁ బరమేశ్వరుఁ డీలాట్టియను సృష్టించె ననవచ్చును. ఈయోడారులలోని కొన్ని నూతులు రెండువందలయడుగులలో తుండును. అందలినిరుతోడుటకు నలుగురైదుగు రొకటిగాఁ జేరవలయును. ఒకయెడఁ గొందఱు నీరు చేరుచుండిరి. నేను వారికడకుఁబోయి “పుట్టుకకుఁ బూర్వదశనుగాని, యపరదశనుగాని మీరు నాకుఁ జెప్పఁగలరా?” అని యడిగితిని. అందులకు వారు “మేము చెప్పఁజాలము. కాని జననమరణమునకు మధ్యదశనుమాత్రము చెప్పఁగలము. అదశ ననుభవించు మాకిప్పుడు చాఱపుట్టుకలకంటెఁ గష్టముగా నున్నది. ఈదశ మాకిప్పుడు దుస్సహమైయున్నది.” అనిరి.

నేను:—ఇట్టిసమస్యలమునిగి తపస్సమాధినుండు ఋషీశ్వరుఁ డెవ్వరైన నీప్రాంతములఁగలఁడా?

వారు:—లేదు. అట్టిసోమరులకు నీదేశమునఁ ద్రాగుటకు నీతైనదొరకవు. ముఖ్యతమములగు నుదరంభరిత్వగమస్య లిచటఁ బ్రతిమానవుని వేధించు

చుండును. అట్టియొక సీసమస్యాపరిష్కరణమును దలపెట్టుట కిచట ఋషి యెట్లుండనోపును?

వారిమాటలకు నాకు నవ్వు పెట్టగించుకొనివచ్చెను. వారిలో నొకఁడు నన్ను గాంచి “మీగంగామైదానములందువోలే నిచట సోమరిపోతులు లేరు.” అని హాసమొనరించెను.

ఆనంతరము నేను సోమనాథపురమునకుఁ బోయితిని. కాని యుపయోగములేదయ్యెను. అచటనుండి కంచి, కార్కే, కాయాలునగరములకు వెళ్లితిని. కాయాలునుండి నావపై సుమత్రాద్వీపమునకుఁబోయితిని. ఆ సముద్ర మధ్యమునందైన నానమస్యను బరిష్కరింప ననుగ్రహించుటకు దైవమును ప్రార్థించితిని. కాని యన్నియు వఘ్నమయ్యెను. అంత సుమత్రాయందు ఇంద్రిగిరినదీతీరమునఁ దపమొనరించుచుండిన ఋషీంద్రు నొకనిఁ గాంచితిని. నే నాతని డాసి, నానమస్యాభేదనమున కుపాయము నాసించితిని. అందుల కితఁడు “నాకంతక క్తిలేదు. మానవమాత్రుఁ డందులకుఁకాలఁడు. ఈవరమరహస్యము మనకుఁ దెలియకుండుట మనమంచికని నాయభిప్రాయము” అని నెలవిచ్చెను.

నేను:—ఏల?

అతఁడు:—తెలిసియేయుండిన, జీవితముపై మనకుఁ బ్రాణము విసిగి యాత్మహత్యఁ గావించుకొందుము. పూర్వావరదశలు మనకు గూఢముగ నుండునంతవఱకు మనము పాపభీతులమై పుణ్యసంపాదన మొనరించు చుండుము.

నేను సుమత్రానుండి కావా, మధుర, బలి మొదలగు ప్రదేశములకుఁ బోయితిని. కాని నాయత్నములన్నియుఁ బుచ్చకుఁ జేవయొక్కిన ట్లయ్యెను. బలినుండి నేఁ గాంభోజమునకు వెళ్లితిని. కాని ప్రయోజనములేకపోయెను. నేను మరల దామ్రులక్ష్మికే దిరిగివచ్చి, జగన్నాథముమీఁదుగా నర్చదానదీ తూలములకు వెళ్లితిని. ఈసుబంధువును నానీకవట్టణమునందుఁ గలిసికొంటిని.

మేమిరువుర మిచటి కరుణించితిమి. ఆహా! ఈకర్త్యాన్వేషణమున నెన్నియో
యేండ్లు శ్రమించియుం గడకు విఫలుండనైతిగదా! ఇక సంతకాలము నే
ఁందులకు శ్రమింపవలసియున్నదోకదా! ఈభావములు నాస్వాంతమునఁ
బొడచూపినపుడంతయు, విఫలుండనాడునేమో యని నాకు వేదనగలుగు
చుండును. కాని పరమపవిత్రమగు భగవద్గీతయందు,

“శ్లో. కర్తవ్యేవాధికారస్తే మాఫలేషు కదాచన,

మాకర్తృఫలహేతుర్భూర్భూతే నంగోఽస్త్వకర్తృణి.

కర్తవ్యప్రధానము. ఫలముతో నీకు నిమిత్తము వలదు. కర్తృఫలము
నకు నీవు కారణభూతుండవు కావలదు.” అని చెప్పబడియున్నదిగదా! ఆ
దివ్యబోధామృతము నవ్వడప్పుడు చవిచూచుచు, నేనూఱటఁ జెందుచుండెడి
వాడను.

అజ్ఞానాంధకారుఁ డీవిధముగాఁ దనయనుభవముల వినిపించుచుండ,
వారికి నశ్వఖురపుటధాన్యనము వినవచ్చెను. అందఱునీక్షణము లానైపునకుఁ దిరి
గెను. చల్లనివెన్నెలయందు దొకరాతు వారికభిముఖముగా నరుఁ దెంచుచుండెను.
ఆతఁడు ధర్మశాలనమీసించినతోడనే, గుఱ్ఱముదిగి, కల్లెముఁబట్టుకొని ప్రాంగ
ణములోనికివచ్చెను. అచట మఱియొకవారువము నాతఁడు గాంచి విస్తయ
మంది, సత్రపువసారాయందుండువారలఁజూచి “ఎవరక్కడ? ఈగుఱ్ఱ మెవ
రిది?” అని యధికారపూర్వకముగాఁ బ్రశ్నించెను.

యశో:—అది నాగుఱ్ఱము.

అగంతకుఁ డామాటకు ముఖమంతయుం గన్నులుచేసికొని “దాని
నటనుండి తొలఁగింపుము. అచట నాగుఱ్ఱమును గట్టివేయవలయును.” అని
యాజ్ఞచేసెను. వాని పొగరుఁబోతుతనము యశోధర్మకుఁ గోపముఁ జెచ్చెను.
“ఓరీవలువా! నీ పాడుగుఱ్ఱమును నీయిచ్చవచ్చినచోటఁ గట్టివేసికొనుము. నీ
జీవితముపై నీకు విలపయుండినయెడల, నాగుఱ్ఱముజోలికి రాకుము.” అని
యాతఁ డజ్ఞచెను. “కాంతం కాంతమ్.” అని యజ్ఞానాంధకార, సుబంధువులు

వారిక్రొధాన్ని నార్స నెంచి నూతనపురుషునితో "నాయనా! అంతరోషము తోఁ దగవులాడుటేల? నీకుముంజేవచ్చిన యాతని, నీకై తొలఁగుమునుట నీకు భావ్యముగాదు." అని చెప్పిరి. యశోధర్మ ప్రచండభాషణములవలన నూతన పురుషుని యహంకార మెప్పుడో శమించెను. తప్పించుకొని బయటబడు వెలివెద్దియూ యని యాతం డిప్పటికే యాలోచించుచుండెను. ఆయతీశ్వరుల సాంత్వనవాక్యములకు శాంతించిన ట్లాకఁడు నటించుచు, హస్తములదై వారల డాసి వినయాంజలియై "పూజ్యపాదులగు మీయట్టియరిచంద్రుల యానతి మీఱుటకు నేనెంతవాఁడను. నేఁ గులీనుఁడను. ఉన్నతోద్యోగిని. కాన నావారువము నటఁ గట్ట నెంచి, యాగుఱ్ఱమును దొలఁగింప నీకని కాజ్ఞ చేసితిని. ఇందులకు నాకధికారములేదా?" అని యాతఁడు నక్కదినయములఁ జాపుచుండెను.

యశో:—నియుద్యోగమేమి! నీయధికారమేమి! నీవెవఁడవు?

వారుభయు లొక్కొక్కళ్లఁ జూచుకొనిరి. ఆగంతుఁడు మాఱుపలుకక "సరియె. నాయధికారము చెలాయించుటకు నేఁడెవఁగులాడను. నేను గుఱ్ఱమును గట్టివైది, రాత్రి భోజనమున కేర్పాటుగాంచుకొందును" అని యానన్యాయములతో ననెను.

పదునెనిమిదవతరంగము.

ఘోరమగుకుట్ర.

అతఃపిపాయినతర్వాత “ఈతః దేవదైయంఘను!” అని సుబంధువు యశోధర్మ నడిగెను.

యశో:—నాకుఁ దెలియదు. కాని యాతఁడు క్షత్రియుఁడని నే ననుకొందును. ఈతని పేషవైఖరులు నాకు సంశయముఁ గొల్పుచున్నవి.

అజ్ఞా:—వత్సా! ఆనవసరముగా నెవ్వనిఁగాని సంశయింపఁగూడఁడు. ఈ ప్రపంచ మిప్పటికే పాపవాతీయున్నది. అన్యాయములగు పరస్పరసంశయములచే దీనిని నారక ప్రాయము గావించుటెందులకు?

యశో:—నిజము. ఈదినములు మంచివికావు. గ్రుడ్డినచ్చకము వినాశ మునకు మూలము.

అజ్ఞా:—అవును. ఈదినములలో మానవులఁ బరీక్షింపనిదే. నమ్ముట వలన కారీరకహాని సంభవించునుగదా. సరియే. సంశయాశువు దుర్బలశరీరుఁడగుటయేగాక, కాలక్రమమున శైలిక ప్రజ్ఞలఁగూడఁ గోల్పోవును. అది యటుండ, మనకు భీతినొంద నవసరమేమున్నది! హఠాఃపాలనము మనకు దుస్సహమైయున్నను మన మాతనియొడఁ గుట్రలుగావించుటలేదు. అతనితోఁ బోరాడఁగదంగుటలేదు. కాని యాతనియనుచరులు, హఠాఃకాననబలమునఁ దమయిష్టానుసారము వర్తించుట కాటంక మేమున్నది!

సుబంధువు:—ఈహఠాః సేవకులటుండ! వివిధవేషధారు లనుగూఢచారులు గుంపులుగుంపులుగఁ జరించుచుందురు. హఠాఃమనకు వ్యతిరేకముగ వర్తించినను, మాటలాడినను, గడకుదలంచినను, వారట్లాని నాతని కందఁజేసి,

యాతనిచే జిత్రవధలఁ బెట్టించుచుందురు. అగూఢచారులలోఁ గొందఱు కుహనాయతివేషధారులై యుండురచుటకు నాకుఁ జిన్నతనముగా నున్నది.

అజ్ఞా:—సరి. సన్న్యాసులందఱును దొంగసన్న్యాసులనుట నీవెఱుంగ నిదికాదు. మనదేశమునఁ గలగణనాతీతయతిబృందమున వేయింటి కొక్కఁడు మాత్రము, ఆధ్యాత్మికచింతాసంపన్నుఁడైయుండునని నేఁడెప్పువలసియున్నది; సన్న్యాసివేషము భిక్షువవృత్తికి లాభముగలిగించు ననుతలంపున, రహరమి తొమ్మిదివందలమంది కుహనాభిక్షువులై యుండురు. ఏఁబదిమంది విద్యావంతులై యుండియు నధ్యాత్మికపరిజ్ఞాన మెట్టిదో యెఱుంగక శమదమాది సౌజన్యవిహీనులై యుండురు. కైరాగ్యభావావేశమున నొక్కపెట్టుగాఁ దురీయాశ్రమమందు దూకి, యనంతర మాళివము నన్నగిల్ల లాఠికజీవనమునకుఁ దిరిగిన లోకదూషణకుఁ బాలాదుమని వెఱచియుండు 'విధిలేనియతులు' నలు వదికుండురు. ఇంచుమించుగ నెనిమిదిమంది కీర్తిసంపాదనమునకనియో, నలక్షణభోజనమునకనియో, ఆశ్రయత్నలభివనితాసంగమమునకనియో, యిట్టి దొంగవేషముల నుండురు. ఇంక మిగిలినయొక్కఁడే గూఢచారిగనో, యే హంతకుఁడుగనో, యేద్రోహత్తుఁడుగనో, లేక యప్పులపాలై యాత్మరక్షణార్థము సన్న్యాసివేషమున దాగియుండు నేమోనగాఁడుగనో యుండును.

యాశో:—నిజము. నీవును సన్న్యాసివికదా! ఇట్టి నిష్పక్షపాతవిమర్శ నమునకు నీవు పూనుదువని నేను దలంపలేదు.

అజ్ఞా:—మహాత్ముని నీవు తలఁచుయతులయొడఁగూడ నీకెట్టిసీచభావ ముండునదియు దీనివలనఁ దెల్లమగుచున్నది. వ్యవరతారతమ్యములను గమనింపక, నత్యమాదుట సన్న్యాసికిఁ బ్రథమకర్తవ్యమైయున్నది. పూజ్యమగు నట్టి కార్యమును విడనాడిననాఁ డాతఁడు సన్న్యాసియనుటకుఁ దగఁడు.

ఆతనిధోరణియందలిసత్యమును గ్రహించి, యశోధర్మవ్యాఖ్యాన మొనరింపక యూరకుండెను.

ఇంతలో నాయాగంతుకుడు గుఱ్ఱమునుగట్టితెచ్చి, వెనుకకువచ్చి ధర్మశాలలోనికిఁ బోనుండ “వత్సా! నీపేరేమి? ఎక్కడనుండి వచ్చుచున్నావు?” అని నుబంధు వడిగెను.

అందుల కాతని కించుకకోపమువచ్చినట్లుండెనుగాని, యాతఁ డించుక నేపు వారిఁ గన్నార్పకచూచి “నాపేరు వాసుదేవుఁడు. యాధేయదేశము నుండి వచ్చుచున్నాను.” అని చెప్పెను.

ఆతనిప్రత్యుత్తరము నాలకించి యెవ్వరు నేమియుఁ బలుకలేదు. ఇంతలో నాతఁడు వస్త్రములొనికిఁబోయెను. వాతవ్యాధి, కుణపదంతుఁడు, శుక్రాచార్యుఁడు, ఉదరానందుఁడు ప్రోవలో నొకమూలఁ గూర్చుండి గుసగుసలువోపుట నాతఁడు గారించి, వారందఱు తొక్కమొగముగాఁ దనవైబడఁ గుట చేయుచున్నారేమోయని సంశయమొందెను. అతఁడు కంపితస్వరమున “ఎవరు మీరు?” అని వారి నడిగెను.

“వాతవ్యాధి, కుణపదంతుఁడు, శుక్రాచార్యుఁడు, ఉదరానందుఁడు” అని యామానవచతుష్టయ మొక్కమాటుగా నఱచెను.

వాసు:—మీయుద్వోగము లేమైయుండునో?

“పండితుఁడు, మాంత్రికుఁడు, జోన్యుఁడు, సన్న్యాసి” అని వారు వైవరుసలొక జెప్పిరి.

వాసుదేవునిమనస్సు కుదుటఁబడెను. ‘అబ్బ’ అని యాతఁడు చింతా భరమును ద్రోసిపుచ్చి “ఓహో! ఇంతకు మీరుగూడ నావలెనే బాటసారు లా?” అని పలికెను.

“నీపేరేమి? నీతెచ్చినుండివచ్చుచున్నావు?” అని వారందఱు తొక మొగి యాతనిఁ బ్రశ్నించిరి.

వాసు:—నాపేరు వాసుదేవుఁడు. నేను యాధేయమునుండి వచ్చుచున్నాను.

వాత:—యాధేయ లలిభయంకరులు.

వాసు:—అవును. వారివైరులకుమాత్ర మనుము.

వాత:—దైవానుగ్రహమున సేవావర్గమునఁ జేరియొండలేదు.

“మేముకూడ, మేముకూడ” అని కుణపదంత, శుక్రాచార్య, ఉదరాశండు లొక్కమాటుగా నతిచిరి.

వాసు:—ఇందుకు నాకు సంబోధముగా నున్నది.

అనంతర మాతఁ డాపధికచతుష్టయమును గొంచె మావలకుఁ గొని పోయి రహస్యముగా “మిత్రులారా! బైట వసారాలోఁ గూర్చుండియొందు యామావు రెవరు? ముఖ్యముగా నారా తెవ్వెడు? మీరు నాకీసంగతి తెలిసిగించినయెడల మిమ్ముఁ బసదనములఁ దృప్తిగావించెద. ఎఱింగింపకున్న యెడల నందులకు వెనుక వగవఁగలవు!” అని బెడరించెను.

వాత:—వారిసంగతి మాకుఁ తెలియదు. కాని వారిలో నిరువురు యతులనియు, నొకఁడు యోధుఁడనియు నేననుకొందును. ఎట్లులైన నేమి? వారుమావురును హూణద్యౌఘలు. వారిచెలిమి సిలుగులకు మూలము.

వాసు:—మీమాట లర్థమగుటలేదు.

వాత:—ఒక్కయందాహరణము వినుఁడు. వారు మిహిరగులు నాడే పిండుచుండ మేమాడేపించితిమి. అందుల కాయోధుఁడు శ్రోధభిషణభాషణముల మమ్ముఁ గనరెను. అంత నాతనికడనుండుట యొక్కమాకాదని యిటు నున్నారము.

“అవునవును” అని మిగిలినమూవు రనిరి.

వాసు:—ఓహో! అటులనా? అయిన సీసశ్రాధికారిస్వభావము మీకుఁ తెలియునా?

వాత:—అనా! తెలియకేమి? అతఁ డొకనికంతమనిషి. పిండ్లు ముదిరిన వాఁడు. అతనిపేరు కమలాక్షుఁడు. ఈయంద్యోగముపై నాతని కంతయిష్టము లేదు. దీనివలన నాతనికిఁ దలవంపులుగానున్నవి. ఎవరైనఁ దన్నుఁ బరిహసించు చున్నారని యాతనికిఁ దోచినచో నాతని వారలతోఁ బోరునకుఁ గడంగ

చుండును. మానమున కాశఁడు పడిచచ్చుచుండును. ఇంతయేల? అచటనుండు యువకపీరుని కోపానలమును దరికొల్పుట కాతఁ డేమాత్రము వెనుదీయ లేదు. అన్నింటికంటె విచిత్ర మేమనఁగా, గడకుఁ గమలాక్షుఁ డాతనిఁ దిర స్కరించి యాతనిఁ బూరికెఁగూడఁ గొనలేదు.

వాను:—ఇది మిగుల నాశ్చర్యకరమైనవిషయమనుటకు నందియము లేదు. మిత్రులారా! ఇంచుక నేపు నాకు నెలవిందు. లోనికిఁబోయి, యన్న మున కేర్పాటుగావించుకోవలయును.

అని యాతఁడు లోనికిఁబోయెను.

ఉద:—ఈతఁ డెవ్వఁడైయుండునో?

వాత:—ఖండితముగాఁ జెప్పఁజాలము. అహంకారులగు క్షత్రియు లెందఱో హూణులచేత గోత్రబాదఁగొట్టఁబడి యున్నారకదా! ఈతఁడు గూడ నాదురహంకారులలో నొకఁడైయుండుటకు విస్తయమేముండును?

నట:—ఆతఁడు హూణగూఢచారి కాదని నీశెట్టు ననుకము?

వాత:—అదియు సహజమైయుండవచ్చును. ఈదినములలో నెవరి హూఢచారు లెవరైనదియుఁ గనుంగొనుట యసాధ్యముగా నున్నది.

శుక్ర:—అవును. నిజము. కన్నుమిన్నైఱుంగని క్షత్రియావస్థిలు కొందఱు చ్యుతరాజ్యాలై, విధిలేక యిప్పుడు వారితోఁకలు ముడుచుకొని హూణపాదాక్రాంతులై యాతనివేగులుగాఁ బనిచేయుచు వాని మోచేలి క్రింది నీరు త్రాగుచున్నారకదా!

అమాటల కందఱుకు నవ్వువచ్చెను. కాని యానవ్వు బయటికి విసఁ బడకుండునట్లుమాత్రము వారు నోటికిఁ జేతు లడ్డముంచుకొనిరి. ఏలయన, హూణుండు నిరంకుశుఁడు. ఇట్టి సంభాషణలు నిరుత్పదవకరములైనను, హూణుని చెవులఁబడినచోఁ దగినవిధమున శిక్షింపఁబడుట వారికిఁ జెలి యును. 'ప్రాణముఱుండిన బలుసౌకుతినిద్రొన బ్రతుకవగును' అని వారి

మతము. అందుచే వారు తమప్రాణసంరక్షణార్థము తగుశ్రద్ధఁ దీసికొనుచుండిరి.

వాసుదేవుఁడు లోనిఁజని, వంటయింటిలోని కడుగుపెట్టునప్పటిఁగ మలాక్షుఁడు ముక్కాలువంట ముగించియుండెను. అవంటయిల్లు ఇంచుమించుగ నాల్గైదంకణములు పొడుగుగల యొకనిడుపాటిగది. అగదియందు దొంటిపత్తిదీప మొకటి వెలుగుచు, మందకాంతులనంతట నిండుచుండెను. ఒకవైపు గనగనమని నిప్పు మండుచుండెను. దానిపై నెయ్యివియోపాశ్రయందు నలనలఁ గ్రుంగుచుండెను. కట్టెలు సగము ప్రాయ్య యీవలకువచ్చి, బాగుగా మండుచుండెను. ఆప్రాయ్య నానుకొని యుందుగోడయొకకాలమునుండియో పొగచూరి నల్లగానుండెను. అమంటలవెలుతురు వెనుకనుండు కాటుకగోడపై వ్యాపించి, దానిని భగభగమని మెఱియించుకేయుచుండెను. ఆప్రాయ్య కెదురుగా, ద్వారమునకు వీపుద్రిప్పి కొండంత మానవుఁ డొకఁడు నిలిచియుండెను. అతఁడు నడుముకొక తుండుగుడ్డనుమాత్రము గట్టుకొనియుండెను. అతనికుడిచేత నొకగరిబె యుండెను. అతఁడే కమలాక్షుఁడు. అతని కమితముగాఁ జెమటవోసియుండెను. అగనినుండు చిన్న కిటికీ నొక్కదానిని, యాద్వారమును మూసియుంచుట కాతఁ డేమరినవాఁడుకాఁడు. గాలివలన మంటచెదటిపోకుండుటకై యాతఁ డాకిటికిని గూడ మూసియుంచెను. ఉదరానందాదిమహానుభావులు నలుపురు తనచని కడ్డతగులకుండుటకై ద్వారమును బంధించెను. వాసుదేవుఁడు వంటయింటిఁ జొచ్చునప్పటిఁగ మలాక్షుఁడు ప్రాయ్యమైబాటలి కలియఁబెట్టుచుఁ గాళిదాసమహాకవికృతములగు శృంగారశ్లోకములను వినోదార్థము పఠించుచుండెను.

తలుపుదీయునప్పుడి నాలకించి, ఉదరానందాదులలో నొకరిండి టాకు లోనికి వచ్చుచున్నాఁడనుకొని, కమలాక్షుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగిచూడకయే “నాయావతిలేక యాగదియందుఁ బ్రవేశించువాఁ డెవఁడు?” అని

కోపముతో నఱచెను. వాసుదేవుడు తనజేబునుండి నాలుగుబంగారునాణెములదీసి కమలాక్షునిదాసి "ఓమిత్రుఁడా! కమలాక్ష! నేను. ఇదిగో దీని దీసికొనుము." అని యానాణెము లాతనిచేతియందు దిడెను. ఆనామ నాణెములు తళతళకాంతులకును, ఘలుఘలు ముకుళమునకుఁ గమలాక్షుని కన్నులు పచ్చనయ్యెను. అతఁడు తనకన్నుల దానే నమ్మలేకపోయెను. అట్లే యాతఁ డానూతనపురుషునిఁ గాంచుచుండెను. కమలాక్షునివంటి మానవులకు పకపర్వులజేసికొనుకత్తి, బంగారమునకున్నదని వాసుదేవునకుఁ దెలియును. అస్పర్శమణి ప్రభావమునఁ గమలాక్షుఁ డొందుమార్పుల గమనించుచు వాసుదేవుఁడుగూడ స్త్రీతెప్పలార్పక యాతనిఁ గాంచుచుండెను. నూతనపురుషుని నిజచారిత్రము కమలాక్షునకుఁ దెలియదు. ఇప్పటివఱకాతని ముఖపరిచయమైనఁ గమలాక్షునకులేదు. అట్టియొక నాతఁడు తన్ను 'మిత్రుఁడా!' యని సంబోధించుట యాతనికిఁ గర్తరసాయనమై, విస్తయకారణమై యుండెను. వాసుదేవుఁడు మహారసుక్కుఁడు. అతనిపదనము సుస్థిరగంభీరభావద్యోతకమై యుండెను. పెండ్లియనినఁ బొంగుటయు, మరణమనినఁ గ్రుంగుటయు నాతనిప్రకృతికి విరుద్ధములని చూపఱకు వ్యక్తమగుచుండెను. కాని కమలాక్షునకుమాత్రము తనయొడుట నుండువాసుదేవుఁడు, సర్వేశ్వరుడగు వాసుదేవునికంటె నధికుఁడై కాన్పించుచుండెను. ఏలయన, నాసర్వేశ్వరుఁ డగువాసుదేవుఁడు తాను కరుణానిధియనియు, భక్తచింతామణియనియు నేలిబీరకాయరీతిఁ జేరుపెట్టుకొని యున్నాడని యాతని యభిప్రాయము. ఆవాసుదేవుఁడు కమలాక్షున కీక్షణమువఱకు రాగిరువ్వయైన నిచ్చియుండలేదు. ఇంక నీ ప్రత్యక్ష వాసుదేవుఁడో, యగపడియు నగపడకముందే నాలుగు బంగారునాణెములు బహూకరించి నాఁడు. కమలాక్షుని హృదయాంబుధియందు సంతోషతరంగము లంబరము నంటుచుండెను. అతనిమానసము తన్మయతఁ జెందియుండెను. అట్టిదానశౌండుని దానెట్లు భూషింపవలయునో యాతనికిఁ దోచలేదు.

తనమాకీభావ మాపేదలపాలిటి పెన్నిధి యాదార్యగుణము నణచివేయు నేమో యని యాతఁడు దిగులాంచి “ఓమహాప్రభూ! ఓమహాప్రభూ! మీరు నాయొడఁజూపిన నిరుపమాన దయాదాతృత్వములకు నాహృదయ పూర్వకమందనము లేరీతి నర్పించవలయునో నాకుఁ దెలియకున్నది. ఏమి యుపకృతిఁగావించి మీబుణవిముక్తుడఁ గాఁగలను. మీఁజూత నాయొన రింపఁదగిన దేమి కలదు?” అనెను.

వాసు:—కావలసినంతకలదు.

కమలాక్షున కాశాధంగమయ్యెను. అతఁడు వాలకమున కట్లనియోనే కాని, మనఃస్ఫూర్తిగ ననియుండలేదు. అతని కృతజ్ఞతాభివందనముల కిట్టి యుత్తరము రానున్నదని, యాతఁడు తలంచినవాఁడు కాఁడు. అతని కెక్కడలేనిభయము కలిగెను. “ఏమీ! వాపేదలఁగొనుటకు నీ వీధనము నొసంగితివా?” అని యాతఁ డప్రయత్నముగాఁ బలికెను.

వాసు:—కమలాక్ష! వేగిరపడకుము. దీనిని నీకు బహుకరించితిని. నీ నేవ నాకుఁ గావలసినయొడల, దానికై నీకుఁ దృప్తిగా ధనమిచ్చెద.

కమలాక్షునిమానసాబ్జము, వాసుదేవునిమాటలయొరవడిచే నాశాఢోలి కలపై వెనుకముందున కుల్లుఁత లూఁగసాగెను.

వాసు:—మిత్రమా! కమలాక్ష! నన్నుఁగూడ నతిథులవట్టికి జేర్చుము.

కమ:—ఎప్పుడో చేర్చితిని. మిమ్ము బంగారుకాళ్లయ్యను గాంచియుఁ గాంచకపూర్వమే, మీపేరు నతిథులజాబితాయం దెక్కించితిని.

వాసు:—కృతజ్ఞుడను. అన్నము సిద్ధమైనదా!

కమ:—ఉడుకుచున్నది. ఒకయరగంటపట్టును. నీకాఁకలియగుచున్నదా!

వాసు:—లేదు. అంతగాలేదు. ప్రాయ్ఞకడ నీవుండవలయునా?

కమ:—అవసరములేదు. అన్నియుఁ గలియఁదెట్టితిని. ఇంక నాపదార్థము బదుకుఁబట్టవలయును. అవి యుడికినతర్వాత, నుప్పుకారమువేసి విరుఁగఁజోతకెట్టవలయును.

వాసు:—ఓహో! అటులనా? అయిన మన మాధయలము బదినిమా నముల సేపు చూట్టాడుటకు నీకుఁ దీరికయిండు ననుకొనియొదను.

కము:—దేనినిగుఱించి?

వాసు:—చెప్పెదను.

అని యాతఁడు తలుపుగడియవైచి, కిటికీతలుపులబిగింపఁబోయెను.

కమలాక్షుఁ డిండుక భయభ్రాంతుఁడై “ఈకాగ్రతలన్నియు నెందు లకు?” అని యడిగెను. “భయభదకుము” అని వాసుదేవుఁ డనుచుఁ గిటికీ తలుపులబిగించి, కమలాక్షుఁ డేరిఁదీసికొని “నీకు భయముగానున్నదా??” అని ప్రశ్నించెను.

“లేదులేదు. నీవు కరుణామయుఁడవు. సుజనశిఖామణివి. వదాన్య శీఘరుఁడవు. ఇట్టి నీవు నన్ను హింసించువని తలంచుటకు నేను మూర్ఖుఁ డనా?” అని కమలాక్షుఁ డనెను. కాని యాపలుకు లాతనిచిత్తపంఖోభ మును వెల్లడించుచుండెను.

వాసు:—ఇదికదా భీరలక్షణము. ఇదికదా ప్రాజ్ఞలక్షణము. ఇంకఁ బ్రస్తుతమునకువత్తము. కమలాక్షా! నిజమాడుము. నీవు హఠాఱునకు మిత్రుఁ డవా? శత్రుఁడవా?

అని యాతఁడు కమలాక్షుని తెప్పవేయక చూడసాగెను. కమలా ఱ్షున కాపాదమస్తకము ముచ్చెమ్మటలుపోసెను. ఆతఁడు గడగడవడయుచుం డెను. ఆతనిభయ మినుమడించెను. ఇదెట్లువచ్చెను? పృచ్ఛకుఁ డేవేదమువాఁ డైనదియుఁ దెలిసికొనుటకుముందే, విపత్కరమగు నిట్టిసంప్రశ్నమునకుఁ గను లాక్షుఁ డేమని బదులియ్యఁగలఁడు. వాసుదేవుఁ డేరాజపక్షావలంబి యగు నదియుఁ గమలాక్షున కిండుకదైన విదితమగుటలేదు. ఆతఁ డిప్పుడు కత్తికి నాఁగలికినందున నిటుకుకొనియుండెను. ఎటువోయిన నెటువచ్చి, తనగొంతు కురితగుల్కానునో యని కమలాక్షుఁడు గ్రుక్కిల్లుమ్రొంగుచు నిలిచియుండెను. కాని యంతలా నాతనిమది నొకభావము తరుక్కుని నెఱుఁగెను. తోడనే

యాతఁడు “నేనేమి రాజకీయవేత్తనా? నాపని నాకుఁ జాలును. ఉడుమున కూరిపెత్తన మెందులకు? నాపనితోడిదే నాలొకము. మహారాజులతోలి నాకేల?” అని నుడివెను.

వాసు:—బాగుఁ జెప్పితివి. అయినను, నీవు మహారాజు తోరమానుని భూషింతువా? దూషింతువా? ఇది చెప్పనగును.

కమలాక్షున కిప్పుడు సందుదొరకెను. వాసుదేవుని ప్రశ్నావాక్యమే కమలాక్షునకుఁ బ్రత్యుత్తరముఁ బ్రసాదించెను. “అవును అందుకు సంది యములేదు. మహారాజు తోరమానుడన్నను, రాజనుమఁగును మిహిరగులుఁ డన్నను, నాకు మిక్కిలి యభిమానము. నేను వారిపాదాశ్రయముడనేకదా!” అని యాతఁడు వెంటనే బదులిచ్చెను.

వాసు:—నీమాటలు నాకు సంతసమునిచ్చినవి. మన ప్రభువరేణ్యునకు బద్ధవైరి యొకఁ డీధర్మకాలయం దిప్పుడున్నాడని నీకుఁ దెలియునా?

కమలాక్షుఁడు విశ్రాంతుఁడై వెనుక కడుగిడెను. హూణవిద్రోహ కార్యము లానరించుచున్నాడని వాసుదేవుఁడు తన్ను వెతలపాల్సేయునా? అదిక్కుమాలినవాఁడు భయముతో రావియాకువలె గడిగడవడక సాగెను. “ఓదీనదయాళూ! ఓమహాత్మా! ఆతనియొనికిఁ గారణము నేనుగాను. ఆతని విచటినుండి బొమ్మనిచెప్ప నెంచిరిగాని, యాతఁడు నన్నుఁ గత్తి కొకకండఁ గావించునేమో యని దిగులాంది నోరుమూసికొనియున్నాను. నేను నిరపరాధిని. దైవసాక్షిగాఁ జెప్పుచున్నాడ. నేనెట్టి నేరము గావించలేదు. నాపై నేరముమోపి, నన్ను నాకే మొనరింపకుము.” అని కమలాక్షుఁడు వెక్కిరించి యేడువసాగెను. భీరువగుకమలాక్షునివిలాపములకు ధీరుడగు వాసుదేవునకు నవ్వువచ్చెను. “భయపడకుము. నీకెట్టిహానియుం గలుగదు. హానికలుగకపోవుటయేగాదు; నేఁడెప్పిన యొకస్వల్పకార్యము నీహానరించినచో, నీకు చాల లాభము కలుగును. కాని నీచందుల కియ్యకొనకపోయితివేని, హూణ

కోపానలమునుండి నిన్నుఁ గాపాడుటకుఁ గడ కాటైకుంకవానుఁడేని చాలఁదునుమా!” అని వానుదేవుఁ డాతనితోఁ జెప్పెను.

కను:—నావలన నీకేమికార్యము కావలయును?

వాను:—చేనెదనని మాటయిమ్ము.

కను:—కార్యస్వభావము నెఱుంగుటకుఁ బూర్వమే మాటయిచ్చుటెట్లు?

వాను:—నీతోడివాదమునకు నాకుఁ దీఱికలేదు. నామాట చెల్లించుటకు నీకు సమ్యక్మైనయెడల, నట్లు వాగ్దానమొనరింపుము.” లేకున్న నీయిష్టము ననుసరించి యావెనుకఁ బర్యవసానము ననుభవింపుము. కాని, రాజద్రోహులు హూణులచేతఁబడుబాధ లెట్టివో నీకుఁ దెలియఁజేయుట యుక్తమని నాకుఁ దోచుచున్నది.

“హూణుండు వారలఁ దుదముట్టించు ననుకొనియెదను” అని కమలాక్షియు వణకసాగెను.

వాను:—అంతసులభముగా, నంతయవాయాసముగాఁ జంపుననుకొంటివా! అనిర్భాగ్యు లంతమొందుటకు సందియములేదుగాని, చెప్పరానిచిత్రవధలకుఁ జిక్కికాని చావరు. ముందు వారిభుజములవెడల్పు గొలుతురు. తరువాత వెన్నెముకపై మొదలిడి, వీపుపైనుండు చర్మమునంతయు నొలిచివేయుదురు. అనంతరము మిరపగుండయందు లవణముగలిపి, వీచంతయుఁ బూయుదురు. అప్పుడు నీటికణములు వీచంతట నూరును. తరువాత గనగనలాడు యిరువకమ్మల గాభాగముపైఁ బొర్లించి యానీటిబిందువులఁ దొలఁగింతురు.

కమలాక్షినకుఁ జిత్రవిభ్రమము గలిగెను. “అయ్యో! దైవమా! ఘోరములగు నిట్టిశిక్షల నేను వివశాలను.” అని యీతఁ డణచెను. కాని వానుదేవుఁ డాతనివేదనను లెక్కకుఁగొనక, యాశిక్షావిపులీకరణమున కుద్విఘ్నముచే “అంతతోఁబోదు. ఇరువకమ్మలచేఁ గాల్చినపిదప, నెఱ్ఱుగాఁ గాల్చినపటకారులఁజెత్తురు. మిగిలినయంగముల చర్మములఁగూడ నొలిచి, పటకారు

లతో వానిని గాల్తురు. అంతట గుడిచేరిని నెలగుదురు. పిదప గెడచుచేరిని ఛేదించురు. ఆపిదప రెండుకాళ్లను మోకాళ్లవఱకు ఖండించురు. ఆపెనుక రెండుతోడలను మొలలవఱకు గత్తిరించురు.” అని మాటనిలుచుక, మాట చెప్పుచుండెను.

కమలాక్షుడు బావురుమని యెప్పుచుండెను. “ఓస్వామి! ఓకండ్రీ! నీమాట ప్రకారము నడుచుకొందును. ఓనుహా ప్రభూ! ధూరముగు నిట్టిశిక్షల నుండి నన్ను గావుము.” అని యాతఁడు బ్రతిమాలుచుండెను. కాని వాసుదేవుఁ డాటాననీని వరిదేవనములఁ జెవులఁబెట్టక “ఉండుము. అంతయు వినుము. తొడలఁ గత్తిరించినంతట, జెవులుకోయుదురు. పిదప నొకమొద్దు కత్తితో ముక్కు నెలగివేయుదురు. ఆకర్వాత నొకకంటియందు మిఠపపాడిఁ టోయుదురు. దానిబాధచే నాతఁడు తపించుచుండఁగా, రెండవకంటియందుఁ గూడఁ జల్లుదురు. అనంతరము.....” అని యాతఁడుసాగుచుండఁగాఁ గమలాక్షుడు కంటికిఁ గడవెనుగా నేడ్చుచు “అయ్యోయ్యో! ఓస్వామి! ఓస్వామి! ఈభయంకరశిక్షలనుండి నన్ను దస్వింపుము. ఏమైననీమి! నీయా నతి మోహించాల్తును” అని బ్రతిమాలుచుండును. కాని కఠోరహృదయుండు వాసుదేవుఁ డాతని కుయ్యాలింపక “తరువాత గనగనలాడు పటకారులఁ జెచ్చి ముందొకకంటిని, యావల రెండవకంటిని బెఱికివేయుదురు. అంతయు నైన పిదప మిగిలియుండుదేహము నొక పెనముపై నుంచి, ప్రొద్దుపైఁబెట్టి మెల మెల్లగాఁ బ్రణవాయువుల నాటించినుండి తఱిమివేయుదురు.” అని చెప్పెను. కమలాక్షున కిట్టి పాడుకథలు శ్రోతలుగాకున్నను, ఈధూరశిక్షావిధుల నా కర్ణించి మూర్ఛమునిఁగెను. వాసుదేవుఁ డాతనిముఖమునఁ జన్పిటిఁ జలక రించి నేడఁజేర్చెను. కమలాక్షుఁ డాతనియనుగులఁబడి పేరెలుగున “ఓస్వామి! నీయిష్టానుసారము వర్తించెదను. నీవు వర్ణించినవరకమునుండి నన్ను లేవనెత్తుము” అని వేడుకొనఁగాను.

వాసు:—అట్లే కానిము! ఆపద్వియందురాతు మాశవరాజగు యశోధర్తయని నీకు తెలియునా?

‘ఏమి! అటులనా!’ అని కమలాక్షుండు విస్తయవరీతుడై తాలిబొద్దు పలి నిలిచిపోయెను.

వాసు:—అవును. ఆయువకుండు యశోధర్తయే. ఇది నిస్సందేహము. నేనెవడనో నీకు తెలియునా? తోరమానునకు నమ్మినబంటును. ‘యశోధర్త బాలాదిత్యు లెక్కడ నగపడిన నక్కడనే మట్టుపెట్టవలయును’ అని నాకు రాజాజ్ఞయున్నది. కాని యశోధర్త నాకంటె బలాధికుండు. అతనిమాట్లాసుటకు నాకిప్పుడు శక్తిచాలదు. రాత్రిపూట నాతండు నిద్రించుతఱి చంపవచ్చు ననుకొనిన, నదియు సాధ్యముకాదు. రాత్రియంతయు నాతండు కుక్కవలె నస్త్రమత్తుడై యుండును. ఇదియుం గాక, అతని బలముండు యతు లిద్దఱుసూడ రాత్రియంతయు మేల్కొనియుండురు.

కను:—అయిన నేమిచేయుమనియెదవు?

వాసు:—అదియే చెప్పబోవుచున్నాను. ఒక్కమాటలాడె చెప్పెదను. నీవు యశోధర్తకు విషము పెట్టవలయును. అందుకు నీకు ౧౦౦ బంగారునాణెములు బహనాకరింతును. ఈకానుకతో నీ వీపాడువృత్తివదలి సుఖంబు వచ్చును.

ఈకడపటివాక్యములకు గమలాక్షునివదనాంబుజము వికసించెను. కాని మొదటిప్రార్థనావాక్యమునకుమాత్ర మాతనిహృదయము క్రంగిపోయెను. అతం డొకించుక యోచించి “అబ్బబ్బ! ఈవని మిగుల ననన్యము. చాల ఘోరము. నీవొసంగుపారితోషికము నీవు తలంచునంత యాకర్షణీయము గారేదు. వీదియెట్లున్ను, నావద్ద పాపాణమేదీ?” అని భువికెను.

“నాకడనున్నది. దానికై దిగులాండకుము.” అని వాసుదేవుం డొక చిన్నపొట్టమునుదీసి, విప్పి, యందుండు తెల్లనిచూర్ణము నాతనికిఁ జూపుచు “తెలియునా? ఈచూర్ణము చాల దారుణమైనది. దీనితో నిరుపదిమందిని చంపవచ్చును.” అని చెప్పెను.

కమ:—అటులనా! నీవు నాకాజ్ఞాపించుకార్యము మిగుల నీచమైనది.

వాసు:—దీని శిరశేఱ్ఱున డ్లింతకుముండే నీవు బాసచేసియున్నావు.

కమ:—కార్యస్వభావము నెఱుంగుటకు ముందుకదా!

“అయిన మంచిది. అనినమాటఁదప్పి, భర్తృవసానము ననుభవించుము”

అని వాసుదేవుఁడు పోబోయెను.

కమలాక్షునకు ముచ్చెమటలువోసెను. “అయ్యో! స్వామీ! పోకుండు. పోకుండు. మీమాట వినియెద. కాని యీ ౧౦౦ బంగారునాణెములకంటెఁ గొంచె పెక్కుపమాత్రము దయసేయుము” అని యాతఁడు ప్రార్థించెను.

వాసు:—మంచిది. నెత్తురుమీఁదిదబ్బు నిచ్చుటకు మాకు నెట్టియధ్యం తరములేదు. ౧౫౦ గా నిచ్చెదను.

కమ:—౨౦౦ అయిన దయచేయుము. అని పండ్లికిలించెను.

“౧౫౦ కెక్కుప యొక్కదప్పిడియైన నియ్యను. ఒప్పుకొనినవరి. లేకున్న దానిభర్తృవసాన మనుభవించుము.” అని వాసుదేవుఁడు ఖండిత ముగాఁ బలికెను.

కమ:—అయిన సామ్రైక్కడ? ఇమ్ము.

వాసు:—పనియైనపదవ నిచ్చెద. కాని దానిని నీకు ముందుగాఁ జూపెదను.

అని యాతఁ డొకమాటనిప్పి రెండుమూఁడుపందలబంగారునాణెములఁ జూపెను. ‘సర్వేజనాః కాంచనమాశ్రయంతి’ అనుట యనుభవముకదా! సర్వ శక్తివంతమగు సువర్ణసందర్శనమునఁ గమలాక్షుండు వికసితనేత్రుండయ్యెను. ఆతనిమానసము నరికట్టు ప్రతిబంధములన్నియు నొక్కమారుగా వీరిపోయెను. ఆతనివంతసము నెల్లవిరిసెను. “౧౭౫ అయిన నిండు. మీపనిఁ దూచాకప్పుక నెఱవేర్చెదను” అని యాతఁ డనెను.

కమలాక్షుండు తనచేతఁ జిక్కినాఁడని వాసుదేవునకుఁ తెలియును. ౧౫౦ రూకల కాతఁడు వంశ్యపుండ్రనదియుగూడ నాకనిఁగిఁ తెలియును.

కానః జిల్లిగవ్వయైన నెక్కువగా నొసంగుట కాతఁ డిష్టపడక “ంగింకంటె నొక్కరువ్వయైన నియ్యను” అని ఖండితముగాఁ జెప్పెను.

కను:—అయిన నరి. వైకము నిమ్మ.

వాను:—పనియైనతర్వాత నిచ్చెదను.

కను:—పదార్థములన్నింటిని భోజనకాలకుఁ గొనిపోయి, యతిథు లందఱు కచటనే వడ్డింపవలయునుగదా! అట్టియొక, యశోధర్మకుమార్తము విషమిమటకు నీలెట్లుండును? ఆపంక్తియందుండు యానలుపురను దప్పించి వడ్డించు దెట్లు?

వాను:—వారికిఁగూడ విషమిమటకు నాయభ్యంతరములేదు.

కను:—ఈపనులకంతయు మొత్తముగా నీవు గింక యిచ్చెదవా?

వాను:—చాలబాగున్నది ! నీవు వారినందఱుఁ జంపవలయునని నిక్కచ్చిచేయను. వారిని వేయిచేసి, సురక్షించుటకు నీలులేనియొకల వారికిఁ గూడ విషమిమటకు నాకెట్టియాజ్ఞేపణలేదు. ఇది సంగతి. వారికిఁగా నే నేమియు నియ్యఁజాలను.

కను:—ఒక్కనికిఁగా నీవొసంగుధనమునకుఁ బాల్పడి, యైదుగురినిఁ జంపుటకు నాచేతఁగాదు. మఱికొంతయిచ్చినదప్పు అవిని నేఁజేయను.

కమలాక్షుండు తెలిపి మాట్లాడుచున్నాడని వానుజేవుండు గ్రహించెను. కాన నాతఁడు కొంచెము లొంగి కడకు ౨౦౦ బంగారునాణెము లిచ్చున ట్లంగీకరించెను.

కను:—౨౫౦ యైన నిమ్మ.

వాను:—(ఖండితముగా) ఎక్కువ నొక్కరువ్వయైన నియ్యను.

కమలాక్షుండు వేయిమార్గముఁ గానక, ౨౦౦ ల కంగీకరించి, ౫౦ రూకలను సంచకరువుగా నడిగెను. కడ కాతఁడు ౨౦ రూకలను సంచకరు వుగాఁ దీసికొని, మిగిలిన ౧౮౦ నాణెములను కార్యానంతరము తీసికొనునట్లు పైకొనెను.

కమ:—నీ వెనకవో నేనెఱుంగవగునా!

వాసు:—నాపేరు వాసుదేవుడు. నాయది యాధేయదేశము. చూడునటు గూర్చునచివుండను.

"ఓహో! ఆవునవును." అని యావంటవాఁడంతయు నెఱింగినట్లు నటించెను.

కమ:—ఆయతులద్దఱినిగూడఁ దుదముట్టించిన మంచిదనుకొనియెద. లేకున్న, దేశద్రిష్టురులగువా రీవిషయముగోడంతమును దేశదేశములఁ జాటుదురు.

వాసు:—ఆధేయమువలదు. ఇట్టి వ్యాపారములు చూడున కీనామి క్రైస్తవులుగావు. కాని యాయతుల నిద్దఱినిగూడ నంతమొందించుట మంచిదని నీతలంపైనచో నందులకు నాయాజ్ఞేపణ మేమియులేదు.

కమ:—ఈవైచకుల కేమిచ్చెదవు?

వాసు:—వెద్దనున్న వారినిఁ జంపనఁ జంపుము. ఎవరిన వదలుము. అది నీయిష్టము.

కమ:—అటులైన, వారిని జీవములతో వదలివేయవలయునని నాయభిప్రాయము.

వాసు:—అది నీయిష్టమంటినిగదా! నేనబోయి వారితోఁ గలిసియుండెదను. మాటయిచ్చిరిని. ఏమడువమో! కాగ్రత! అని యాతఁడు పంటయిల్లు విడిచిపోయెను.

పందొమ్మిదవతరంగము.

వ స ం త.

వాసుదేవుడుపోయినప్పటికి గమలాక్షుండు మరలఁ దలుపుటమహాసి బంధించెను.

“భగభగ! ఇప్పుడు నేనేమిచేయవలయును? నాయటిబ్రాహ్మణుఁ డెక్కడ? విదుమందిని హత్యగావించ నుండుడెక్కడ? అబ్బబ్బ! ఎంతఘోరము! ఎంతఘోరము! నాపూర్వు లెవ్వరుగాని యొక్కనినైన హత్యయొనరించినవారుగారు. కాని నేనుమాత్ర మిప్పు డీచట నైదుగురఁ జంపనున్నాను. ఇంతయేల! నిజమాడ వలయునన్న, నామత్తాతతమ్ముఁ డొకమానవుని హత్యగావించినాఁడు. కాని యా పరిస్థితుల వేఱు. అప్పుడు కన్యాకుబ్జరాజ్యమును విగ్రహరాజనుయవకుం డేలు చుండెను. ఆతనినీతండ్రి యారాజ్యమును లాగుకొన నెంచి, యారాజకుమారుని హత్యగావించుటకై, నాట్రపితామహునిపోదరునిఁ బ్రేరేపించెను. దాని కాతఁడు సమ్మతించి, విగ్రహరాజును బరలోకమునకుఁ బంపెను. కాని యా తం డాయొక్కహత్యకుమాత్రము వినూటుపానునాశెములఁ బడసినాఁడు. నేనో! విదుహత్యలకు రెండువందలమాత్రము పొందుచున్నాను; ఇన్నూరుబం గారునాశెముల కాళనొంది, ఘాతుకుఁ డౌట యుచితమా! విమో నాకుఁ దెలియదు. నేఁడెప్పుఁజాలను.....కొనాను. హంతకుఁ డనుపేరు మిగుల నీచమైనది...అయిన నన్నట్లు పిలుచువారెవరు? తానంగలి యొరుల శిష్టులెలియును!...అహ! ఆనన్నాస్థులకుఁ దెలిసినఁ దెలియవచ్చును. తెలిసిన నేమి? నేను జోళజేళమునకో, పాండ్యరాజ్యమునకో, కేరళరాష్ట్రమునకో పోయి, స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొందును...అకటకట! అయిన నాజన్మభూమిని వదలి

పోవలయుండదా! మానవదేశ మెక్కడ? పాండ్యభూమి లెక్కడ? జన్మభూమిని వదలిపోవుటకంటె దుఃఖకరము మఱేమున్నది? మదువు వట్టిపోయినందుచే న్నలారకరమునకుఁబోయిన మొసలిసైతము, మరల నయ్యది నీటిచే నిండినతోడనే తిరిగివచ్చుట నహజముగదా! నే నామొసలికంటె నీచుఁడనా? ఇదియటుండఁ, జోళిపాండ్యరాజ్యములందు నన్నుఁజేమతోఁజూచువాఁడెవరున్నారు. ఇచటిజీవితమునకు నచటిజీవితమునకు నెంతయో వ్యత్యాసము గలదు. అచటి యాచారములు వేఱు; వ్యవహారములు వేఱు; మతములు వేఱు. కడకు దైవములు, పితృదేవతలుగూడ నుస్థిరములుగా నిలిచియుండును. అట్టిచోట నేను నిలుచుటెట్లు? కాని నావద్ద నప్పు డిహ్నురుబంగారునాణెము లుండును. అదియే నా యోగక్షేమము లారయుచుండును.....కాని యెంతబంగారు ముండియు నేమిప్రయోజనము! అనురాగమును విలుచుకొనుకొని దానికన్నదా? ఎందుకులేదు?...కాని కొనితెచ్చుకొనినప్రేమ యప్పుటముగా నుండదు. ఇంతయేల? నాజీవమణి వసంతయున్నదిగదా! మేమిరువురముగఁగిసి దక్షిణదేశమున కేలపోరాదు! ఆపడఁదితోఁ బ్రస్తావించెద. ఆచిన్నది గోపికాంగన. నేనో, బ్రాహ్మణుఁడను. అయిన నేమి? దాక్షిణాత్యులు వర్ణవిభేదముల నంతగాఁ బాటించరు. ఇంక వసంతయా! ఆతొయ్యరి ముద్దులుమూటఁగట్టుచుండును. ఆచిలుకలకొలికి కచట బాంధవు లెవ్వరునులేరు. పొట్టకూడెకై తెక్కలు విణుచుకొనుచుండును. కాన నానవలామణి, నన్ను వెంబడించుట కెట్టి యాటంకము చెప్పదు. కమలాక్షునిపై నాకమలాక్షిప్రేమ యద్వితీయము. ఆముద్దులగుప్తు యిచటికిఁ బాలను దెచ్చినప్పు డీసంగతిఁ బ్రస్తావించెద. ప్రాయ్యుపై నుండి పాత్రలు దించవలయును." అని యాతఁ డనుకొని, యాపాత్రలు దించి, యావదార్థముల నుప్పుకారముచేర్చి కలియఁబెట్టెను.

మరల నాకఁ డీవిధమునఁ దలపోసికొనిపోయెను. "ఈవిషయము నేవదార్థమునఁ గలవలయును? ముద్దవదార్థములయందుఁ జేర్చినయెడల నయ్యది పొగుగఁ గలియదుకాఁబోలు! అందుచేఁ గార్యభంగమగును. చావఁగూడని

వాడు చచ్చును. కాన నద్దాని నొక ద్రవపదార్థమునందుఁ గలుపుట కార్య కారి. ద్రవపదార్థ మేమున్నది? మంచిసీరుండలేదా! నేనెంతమందమిని. ఇదియే సుఖపగుహార్థము. ఇందులకుఁ బ్రయత్నించెదను.” అని యాతఁడు వాసుదేవుఁడిచ్చిన వివర్ణబోడిని, యలిఘలుత్రాగుటకై తెచ్చియుంచిన నీటి యందుగలిపెను. ఆహర్ణ మంతలా నీటియందుఁగలిసి మాయమైపోయెను. నీటిరంగునూడ నించుకేని మాతలేదు. కమలాక్షుఁ డాజలము నవలొకించుచు ముక్కుపై వ్రేలిడిగాని “ఎంతచిత్రము! ఎంతచిత్రము! ఎంతసుభవుగా, సున్నితముగాఁ గఱఁగిన గీహర్ణము. నీటిరుచి యేమైన మాఱినదేమో?” అని యుచుకొనెను. కాని యానీటిని జవిజాచుట కాతనికి నిబ్బరముకలుగ దయ్యెను.

కమలాక్షుఁ డాగంగాళమునందలి దారుణపాషాణద్రావకము నవ లొకించుచు దానికడ నాసీనుడై “నా యీవాగ్దానమువలన నాకు నర కముగలుగునా? అవునని మనుశాస్త్రకర్త చెప్పినాడు. శాస్త్రములుగూడ దానిని బలపఱచుచున్నవి. కాని వారందఱు చెప్పెడువారేకాని, చేసెడు వారుగారు. అసిత లాచరణమున కయోగ్యములు. ఇంతయే! రాజకీయ ప్రపంచమునందు విప్రప్రయోగ మనుచితముకాదని, నావలెనే చాణక్యుఁడు గూడఁ దలంచుచున్నాఁడు. రాజకీయపరిస్థితులువేఱు. న్యాయబద్ధములగు సాంఘికనియమావళిచే, రాజకీయనౌకను నడుపఁజాలము. అట్లుకాదని నచో, నేటిరాజులఁ దెక్కుమందిని తూకుమానుకడకుఁ బంపవలసియుం డును. ఏరాజవంశమైనను జూడుము. హత్యాకళంకరహితమైనది లేనే లేదు. ఇట్టి రాజాన్వయము లొకదానిని మించి వేటొకటియున్నది. ఇంతయే! మహాత్ముడగు నశోకమహారాజునైతము, రుధిరారుణునుగి సింహా సీతి నధిష్ఠించియుండెనని చెప్పవలసియున్నది. విలయన, సంకుల పథింది కదా, చంద్రగుప్తుఁడు రాజ్యమువడసినాఁడు. ఆకార్యమును మనము సాం ఘికప్రపంచమున హత్యయని యందుము. కాని రాజకీయప్రపంచమున

హంతకశిఖామణి వీరోత్తంసుడని ప్రఖ్యాతిగాంచును. ఇక నే నీనంది యములఁ జిమ్మివేయనగును. అది యటుండ, నిట్టిపాదుపని నేదియో యొక దానిఁ గావించిననేతప్ప, నాకు రెండువందలబంగారునాణెము లెట్లువచ్చును? నూతేంద్రపాటు వంటపనిఁజేసినను, ఈవిత్తము నార్జింపఁగలనా?...సత్య దేవత సౌజన్యవిహీనురాలు. ఆమెఁ గొలుచుటవలన నుపయోగము నున్న నాణెవలెన రెండువందలుకాదు—వందలబంగారునాణెము లిచ్చినఁజాలును; సదాచారసత్వముల కణఁగి మణఁగి నడుచుకొనుచుఁ దృప్తిపొందియుండెదను. కాని యానూఱునాణెము లిచ్చు పెద్దమయేడీ! నూఱుకాదు; ఏబడిచాలును. కడ కిరువదియైనఁజాలును. అధర్వారుఁడే?.....ఓకమలాక్ష! ఒక్క మాట వినుము. సత్యమార్గమున సంపాదనములేదు.....అదియుఁగాక, హూఁశిక్షాభీతిచే నే నీహత్యాకార్యముల కొడిఁగట్టుచున్నాను. ఈపాపకృ త్యము నామనసునఁ బుట్టినదికాదు. తెలియక చేసినపాపమునకుఁ బరలోక మున శిక్షలేదని పెద్దలందురు. తప్పించుకొలేక చేసినపాపమునకుఁ గూడ నా నియమము చెల్లుగదా! ఎందు కన్వయింపదు? ఈహూఁశిక్ష నిరంకుశుడు. ఆతనివలనిభయము నాకు మిక్కుటమైయున్నది. ఈశనిపాలనమున నాదారి ద్ర్యము తేరమిఱియున్నది. ఈరెండునుజేరి నన్ను నఁచివేయునని నానంది యము. నాచేతుల నాలుగుదుగ్గానులు మెదలుచుండినయెడల, నిట్టి నీచ కార్యమునకుఁ గలనైనఁ దలపెట్టియుండెడివాఁడఁగాను. ఇచటికి నిన్నటిదిన మొకశాద్ధపరివ్రాజకుఁ డరుదెంచియుండి “శ్రోహాచరణముకంటె శ్రోహచింత నమే విశిష్టపాపప్రదము” అని బుద్ధుని యుపదేశముని నాలోఁ జెప్పినాఁడు. నే నీహత్యాప్రయత్నముల నీవఱకే తలపెట్టితిని. ఇక హత్యయొనరించుట వలన రానుండువిశిష్టపాప మేమున్నది? ఉత్తపడియముగా నిన్నూరుబంగారు నాణెములు వచ్చుచుండ, నీసిచ్చితలంపు రెండులకు? నేను వాసుదేవున కొనసొచ్చినవాగ్దానము నెఱవేర్చు టాత్తఁజేయఁకరము.” అని నిర్ధారించు కొనెను.

ఈవిధమున నాతఁడు దీర్ఘాలోచనసముద్రమునుండి బయటఁబడెనో లేదో, ఎవరో తలుపుకట్టుకట్ట మాతనికి విననయ్యెను. 'ఎవరచట?' అని యాతఁడు గద్దలికతోఁ బ్రశ్నించెను.

"ఎవరులేదు." అని సమాధానము.

కంతస్వరమునుబట్టి యావృత్తి యొక స్త్రీయని గ్రహించి, కమలాక్షుఁడు కుదుటఁబడెను. "ఓహోహో! వసంతవచ్చినది. వసంతవచ్చినది." అని యాతఁడు పొప్పిరిగి 'వసంతా!' అని మాఱుపలికెను.

"అవును. నేనే వసంతను. మఱెవ్వ రనుకొంటివి?"

కమ:—మఱెవ్వరున్నారా? అంతమాత్రము నాకుఁ దెలియదాయేమి?

"అయినఁ దలుపులేయుము." అని యాపనిత నొక్కిపలికెను. కాని యాతఁడు డింకను నస్థిరమానసుఁడై యుండినను.

"వంటయింటితలుపులు మూసియుంచితే వెందులకు? లోన నంతఃపుర రహస్యము లేమైన జరుగుచున్న వా యేమి?" అని యాగోపిక యధికారసూచకముగాఁ బ్రశ్నించెను.

కమలాక్షుఁడు కలవరమొంది "ఇంకేమియులకును దలుపులు మూసి యుంచఁగూడదా?" అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

"అహో! కూడదని యెవరందురు? కాని వంటచేయునపుడు తలుపులు మూసియుంచవలసినంత యవసర మేమున్నది? తలుపులు తెఱచినసరి. లేకున్నఁ బాలతోఁ దిరిగిపోదును."

అదేదరింపునకుఁ గమలాక్షుఁడు గవాక్షములీసెను. ఒంటిపై త్రిదీపపు నెమ్రై యాతనిచేతనుండెను. అగ్రుడ్డివెలుతురునం దాగోపనుందరి సౌఖమార్గ విలాసనంబుల తాన నగుచుండెను. ఆమెకు రహస్యమి యిరువదేండ్లుండును. భాద్రపదమునందలి తరంగిణివలె నాకరుణీమణి సౌందర్యరాశి యుభయ కూటుసుల నాఱుసి ప్రవహించుచుండెను. ఆకొమలిప్రవాళాధరముల మృద హాసము చిందులు ద్రోక్కుచుండెను. ఒకమందస్థితము మాయమగుచు మఱి

యొకమందస్మితమును దెచ్చి విడుచుచుండెను. వనధివీచికలకువలె, వనంత నుందరనుకుమారమందహాసముల కంతములేకుండెను. వాని మొదలుతుదలకు విరలి లేకుండెను. సామాన్యముగా నృప్తిపొందుమూర్ఖులవలె, నొకచిలునవ్వు పొడ వడంగుట, మఱియొకటి పొడముటకుఁ గారణమైయుండెను. ఇఁక నీవనితకు 'వనంత' అనుపేరు కలియుండెను. వనంతకాలసోయగములన్నియు నాచిన్న దానియందు మేళవించి తొలఁకాడుచుండెను. నవయావనాగియగు నా గొల్లవడుచు ముఖాంబుజము నరళితకావాసమై, నకలలోకనమైనానకరమై ముద్దులు మూటగట్టచుండెను. వలచబూత నిలుకడఁగాంచిన మెఱుఱుఁ దీగవలె నుండుతనూలత—సువాసనాసంభరితములగు విరులనరులచే నిండి యుండుతుఱుము—పదియాఱవవన్నె కుందనమును గేరుకరీరకాంతి—వాదని మందహాసచంద్రికలు—అన్నియు శ్రీకృష్ణనికాలపు గోపిక దలసింపఁజేయు చుండెను. రూపొందినయారోగ్యలక్ష్మీవలె వనంతనవిలాసముగ నిలిచియుం డెను. చంద్రసందర్శనమునఁ జంద్రకాంతముకరణి, వనంతసందర్శనమునఁ గమలాక్షుని శిలాకఠినహృదయము కరఁగుచుండును. ఆతఁ డామెను మోహించినవాడుకాదు. తరుణుల నెట్లు మోహించవలయునో యాతని కిండుక యైనఁ దెలియదు. కాంతలయొడుటఁ బడినపుడంతయు గుండె దడదడఁగొట్టు కొనుచుండియు, గంటఁబడిన కాంతలచుట్టును గుక్కలవలె దిరుగు వెడగుఁ దెందఱో గలరు. కమలాక్షుఁ డట్టివారిలో మేలుబంటయనిచెప్పిన దోషము కాదు. కాని సాధారణముగాఁ బ్రతిదిన మాతఁడు వనంతనుదప్ప మఱేవని తను జూచుచుండఁడు. అందుచే నాతనియనురాగవల్లక మఱియొకయొడకుఁ బ్రాకుటకుబదులు, వనంతనే యాధార మొనరించుకొనియుండెను.

ఆమె తెచ్చినక్షీరమును గమలాక్షుఁడు తీసికొనెను.

వనంత:—నేఁడు చాలమంది వచ్చినట్లున్నారు.

కమలాక్షునియొడలు జల్లుచునెను. "అవును"

వనంత:—ప్రాకారమున రెండుహయము లున్నవి. అవి యెవరిదో

కమ:—ఏమో! నాకుఁ దెలియదు.

వసంత:—తెలిసియుండవలయును. తెలియకపోవుటెట్లు? నీకుఁ దెలియక యిచటఁ జేమయైనఁ జిటుకనునా?

కమలాక్షుఁ డుబ్బి తబ్బిబ్బులయ్యెను. “అగుఱ్ఱము లెవరిపైనవి నాకుఁ దెలియును. కాని నేను జెప్పఁజాలను.”

“ఏమీ! నాకుఁ జెప్పననుచున్నావా?” అని వసంత కఠినముగాఁ బలికి “అయిన నిప్పుడేపోయెదను. రేపటినుండియు నేను క్షీరము తీసికొని రాను. నాతమ్మునిఁ బంపెదను. అహ! నన్నుఁజూచిన సీకింత చులకనయైనది కదా!” అని నిష్ఠురములాడెను. అనుందరానికి కన్నులనుండి జొటజొట నీరు గారుచుండెను. అకస్మాత్తుగాఁగురియు వసంతకాలపు వానజల్లువలె మిలమిల మను బొప్పవారికణము లాకోమలానికి నయవవారిదములనుండి ధరణి కురలుచుండెను. ఇంక నాజలజనయన పోఁబోయెను. అంతలోఁ గమలాక్షుఁడు “వసంతా! వసంతా! పోవలదు. పోవలదు. అరిగయుఁ జెప్పెదను.” అని బ్రతిమాలెను. క్షణములో వసంతవదనారవిందము వికసించెను. దరహాసకాముడు లామె మోమునందలి శోకాంధకారమును జిమ్మివేసెను. వాన జల్లు తెలిసినపిదప వెలుఁగొందుభానుబింబమువోలె, నాభామిని మనోజ్ఞరూపముఁ దాల్చియుండెను. అగొల్లచిన్నది తెప్పలద్దుకొనుచు “అవును. నీవు చెప్పెదవని నాకుఁ దెలియును. కానిమ్ము.” అని యడిగెను.

కమ:—నాకుఁ దెలిసినంతమట్టుకుఁ జెప్పెద. ఒకయశ్వము వాసుదేవుఁ డనువానిది. అతఁడు యౌధేయుఁడు. తోరమానమహారాజున కాతఁడు ప్రియనచివుఁడు.

వసంత:—ఇంకొకగుఱ్ఱము?

కమ:—వసంతా! నీవు నత్తగంగలతోడుగాఁ, ద్రి మూర్తులతోడుగా, రహస్యమును గాపాడునట్లు బాసచేసిననేతర్పు నీకాసుంగలి నెఱింగింపఁజాలను.

వనంత:—అట్లే యొట్టుపెట్టుకొందును. నక్షత్రగంధలు, త్రిమూర్తులు, విశేష్యరుండు, వీరితోడుగా నీమర్తమును దాచియుంచెదనని యిదే బాస చేయుచున్నాను.

“అది, మహాకొనలమూలప్రభువగు యశోధర్మగుఱ్ఱము” అని కమలాక్షుండు మిగుల రహస్యముగా నామె చెవిలోఁ జెప్పెను.

వనంతకు విన్నయమయ్యెను. “ఏమీ! అయ్యది మూలవాధిపుండు యశోధర్మయశ్వమా! ఆత్మగర్భకాత్రపుని ప్రియసచివుండుండు కప్పృత్రిందనే, యశోధర్మకూడ నెట్లున్నాఁడు.” అని యాకొమలి యడిగెను.

కమ:—అతఁడు వాసుదేవుడని యశోధర్మకుఁ దెలియదు.

వనంత:—అయిన నీతఁడు యశోధర్మ యని వాసుదేవునకుఁ దెలియునా?

కమ:—ఆనా! తెలియును.

కమలాక్షుండు నాలుక కొఱుకుకొనెను. నోరుజాతీలినని యాతఁడు గ్రహించి, యంతలో నామాటను ద్రిప్ప నెంచి “తెలిసియుండు ననుకొని యొదను” అని చెప్పెను.

వనంత:—ఆతనికిఁ దెలియునని నీవు బాగుగా నెఱుంగుదువు. నీవు నాచెవులకుఁ బిడకలుకట్టఁ జూచుచున్నావా?

కమలాక్షునకు దిగులయ్యెను. ఆతని ప్రజ్ఞాకాళము మొద్దవాయెను. ఆతం డిరిక ర్తవ్యతావిమూఢుడైయుండెను. “వనంతా! నన్ను నాశమొనరింపకుము” అని యాయన దయాయబలను బ్రతిమాలసాగెను.

వనంత:—నీవనునదేమి? నాకు నీపరిచయముకలిగి పదియేండ్లయినది కాని; నేటి నీవర్తనముమాత్రము నాకర్థమగుటలేదు.

కమ:—వనంతా! అంతయు సిద్ధముగానున్నది. నాకుఁ గాలము కలిసి వచ్చినయెడలఁ గొలఁచిదివములలోనే నిచటినుండి బోనున్నాను.

వనంత:—ఏమీ! ముక్తుందఱు విడిచిపోయెదవా?

కమ:—కాదుకాదు. వచ్చుటకు నీకిష్టమైనయెడల, నిన్నుఁగూడ వెంటఁబెట్టుకొని పోవెంచియున్నాను.

వసంత:—నన్నా! ఎక్కడికి? నీకు మరిపోయినదాయేమి?

కమ:—లేదులేదు. నామాట యబద్ధముకాదు.

వసంత:—పరజీకములకుఁ బోవుటకు నీకు రొక్కము రొండిననుండ మలయునుగదా!

కమ:—అందులకై నీవు తమకమొందకుము. నేను రెండువందలబంగారునాణెములఁ బడయనున్నాను. ఇవి చాలవా?

వసంత:—చాలకేమి! కాని యీదబ్బు నెచట దాచియుంచినది? ఇంతవఱ కీవిషయమై నాతో నొక్కపలుకైనఁ బలుకవైచికదా! నిన్నెంత వఱకు నప్తపలసినదియు నాకిప్పుడు తెలిసినది. నీవంతమాత్రపుఁ బెద్దమనిషి వని నాకింతదకుకఁ జెలియదు. ఇట్టి కుల్పితుఁడవయ్యి, నన్ను నీవెంటరమ్మని పిలువ నీకు గుండెలున్నందుకు నవ్వువచ్చుచున్నది.

ఆతనిపైఁ దనకుఁ గలయభిమానాదరణ లంతరించినట్లు, కాణ యగు వసంత నటించుచుండెను.

కమ:—వసంతా! ఊరక నాపైఁ గోపమానకుము. నిన్నుఁగాదని నేనేమియు దాచినవాఁడఁగాను. రేపుప్రాద్దునఁగాని దబ్బు నాచేతఁబడదు.

వసంత:—అంత పెద్దమొత్త మంతలా నెట్లువచ్చును?

ఆమెకుఁ బ్రత్యుత్తరమిడుటకుఁ గమలాక్షున కిష్టములేకుండెను. వసంత యాతని తెప్పవ్రాల్పక చూచుచునట్లే నిలిచియుండెను. ఆమెతో నబద్ధములు చెప్పటకుఁ గమలాక్షునకు ధైర్యములేకుండెను. తన కాగొల్ల పడుచుపైఁ గలగాఢమోహమున కాతనికి సిగ్గయ్యెను. ఔఁగాము లాలోచింపక, తానిట్టిపాడుబనిఁజేయునట్లు వానుదేవునకు మాటయిచ్చినందులకై యాతఁడు పలుమారు తన్నుఁదాను దిట్టుకొనుచుండెను. కాని కడచిన

దానికి వగచి యువయోగమేమి? ఆతఁ డాకార్య మొనరింపక విధిలేదు. కాన నాతం డించుట దిట్టపుచెప్పుకొని “వసంతా! ఈవిషయముమాత్రము నన్నడుగకుము. దీనికి రాజకీయములతో సంబంధముకలదు.” అని నుడిచెను.

వసంత:—మంచిది. నీవు నాకానంగులెఁ జెప్పకపోయినచో, నాతరువాత నీకగుగతి నీకుఁ దెలియునా?

అని యామె పోఁబోయెను. కమలాక్షుండు తందఱలాడుచుండెను. ఆతనికి వెనుకఁబోయిన నూయి, ముందుఁబోయిన గోయిగా నుండెను. ఎటు లైననేమి? తాను వసంత మచి కెక్కవలయునని యాతఁడు నిర్ధారించుకొనెను. “వసంతా! వసంతా! రమ్మ. పోవద్దు. ఆతఁడూఁ జెప్పెదను.” అని యాతఁడఱచెను.

వసంత:—అయినఁ జెప్పము. మాయమాట లెఁకఁ జెల్లవు. ఈన్న దున్నట్లు విసిపింపుము.

కమలాక్షుండు కంపితస్వరమునఁ విన్నగా “ఇది నిజము. యశోధర్మత్రాగైదుపదార్థములొఁగాని, లెనెదు నాహారములొఁగాని యొకవిషపుఁబోడినిఁ గలిపినచో, వాసుదేవుండు నాకీన్నూరు బంగారునాణెములు బహుళకరించు నట్లు మాటయిచ్చినాఁడు.” అని చెప్పెను.

వసంతగుండె జల్లుచునెను. “ఇందులకు నీవియ్యకొంటివా?”

కమ:—మఱి విధియేమున్నది? నచ్చులింపకపోయినచో, హఠాఱులు నన్నుఁ జీత్రపథలఁబెట్టుదురని యాతఁడు బెదరించినాఁడు.

వసంత:—అయిన రెండువందల బంగారునాణెములకు నీవమ్ముడు వోలివి.

కమ:—ఈరహస్యమును గాఁచునట్లు పక్షగంగలతోడుగాఁ, ద్రిమూర్తులతోడుగా బాసచేయుము.

చసాత పమలాడునియెదు నొప్పి నెట్టికొనెను

పుట—233

వసంత:—నేజేయను. నీవు మాకుకృత్యమునకుఁ బూనియున్నావు. అట్టియెడ నేను బాసచేయుట ధర్మసమ్యక్తముకానేరదు.

కమ:—అయిన నీవు కృతఘ్నురాలవు. రహస్యముగాతునని నీవు మాటయిచ్చినందుచేతనేకదా, నీకాయదంతము వినిపించితిని. దీని నొరుల చెవులపై చిలిపేసి, నీమానమేపోవును. మీఁదుమిక్కిలి, నీవు తమకార్యముల కడ్డుతగులుచున్నావని హాజులకుఁ దెలిసినయెడల, వారు నలుగురిలో నీ మానముఁ దీసికాని పదలరు, తెలియునా?

ఈదెదరింపుల కాయబల కించుక దిగులుపుట్టెను. హాజు లన్నంత పనిఁ జేయవారిని యాతలాదరికిఁ దెలియును. ఇంకఁ ద్రామతెగువఱకు లాగ రాదని యామె యుఁగొని, కమలాక్షునియిష్టానుసారము బాసచేసెను.

వసంత:—కమలాక్ష! ఇప్పుడైన జెప్పుము. ఆవిషమును దేనిలో గలిపితివి?

కమ:—ఒట్టుపెట్టుకొనుము.

వసంత మరల నొట్టుపెట్టుకొనెను.

కమ:—త్రాగెనునీటిలోఁ గలిపితిని. దానివలన నీటిరంగుకూడ మాఱలేదు.

వసంత గంగాశముకడకుఁబోయి యందఱిజలముఁ జూచెను. “అనా! ఈప్రపంచమునం దీనీటినిఁబోలిన, పాలను లెందఱో యున్నారగదా!” అని యావడఁచి నివ్వెరఁజెందెను.

కమ:—ఆచూర్ణముతో నిరువదిమందినిఁ జంపవచ్చునని వాసుదేవుఁడు నాకుఁ జెప్పినాఁడు.

వసంత:—ఉండవచ్చును. దానికిఁ జాలమహిమ యుండును. ఆచూర్ణమే యాకమలాక్షున కిన్నూరుబంగారునాణెములఁ బ్రసాదించుచున్నదికదా!

కమ:—అవును.

అతని! నవ్వు పెట్టగిలుగొనివచ్చెను. కాని యాతనిభయోద్రేక మద్దానిఁ బ్రోక్కిపెట్టెను. హృదయమునిచ్చి నవ్వుట కాతని! ధైర్యము చాలలేదు.

వసంత:—ఇక నేఁతోవలయును. ఇప్పటికే ప్రాద్దుపోయినది.

కమ:—మంచిది. కాని నీబాసమాశ్రమ తప్పుకుము. తప్పినయెడల నిహపరముల నీకుఁ గలంగుపర్యవసానములను మఱువకుము.

“ఏలతప్పుదును! నాకు పెట్టియాయేమి!” అని వసంత నమ్మకముగాఁ బలికి, యావట్టికుండనెత్తి నెత్తిపైఁబెట్టుకొని, యాసక్రమునుండిఁ జీకటి లోఁబడి కంటికి మఱుగెఱుఁగెను.

ఇరువదియవతరంగము.

ఇంతకు వారియదృష్టము మంచిది.

వసంత యట్లు కొంతదూరము పోయెనో లేదో, యామె మానసాంబుధియందు వివిధములగు యోజనాతరంగములు ఘుర్జిల్లసాగెను. ఆకొమలి కిలక త్తవ్యతాపరిణాన మించుక యుదయించెను. ధర్మకాలయం దిప్పుడు మానసామిని, మఱి నలువురు బ్రాహ్మణులను జంపుటకు బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. వసంతయందలి సౌజన్యగుణమంతయు సీఘ్రముకకృత్యమునెడ దిరుగుటా టానరించుచుండెను. ఆరాజీవగంధిః రాజకీయవ్యవహారములతో నేమాత్రము పరిచయములేదు. సంబంధములేదు. కాని యీవిషయము నా గొల్లపడుచు రాజకీయవ్యవహారమని భావించలేదు. 'అకటా! ఆయిడుగురు మానవులను దుర్భరములగు వధలఁబెట్టనున్నారగదా' అనిమాత్ర మామె తలంచిెను. ఆఘోరకార్య మాయబలమనసుకు దట్టుకొలది, ఆమెకు ముచ్చెమటలు వోయసాగెను. ఆముగుదమేను జలదరించెను. అహా! అచట నైదుగురుమానవులు మృత్యువదనమునఁ జిక్కుస్థితిలోనుండ, నిచట వసంత వారినంగలి నించు కద్రొనఁ దలవెట్టక యింటికిఁ దిరిగిపోవుచున్నదిగదా! ఈవెయదమున కామెకు సిగ్గుకలిగెను. కమలాక్షునియిష్టానుసారము తానాతనికి మాటయిచ్చి నందుల కామానవతి పశ్చాత్తాపమొందసాగెను. కోపకోకము లామెయెడఁ జిందులుద్రొక్కుచుండెను. ఆమె పటపటమని కండ్లుగొట్టికెను. పెదవులగఱచెను. కాని యాకార్యములన్నియు నివ్వలములని యామె యంతలా గ్రహించెను. ఇప్పుడు కత్తవ్యమేమి? క్రూరాత్మలగు నాకుట చేయువారికోరికలఁబడి మడియనుండు నామందభాగ్యులఁగాపాడుట కేదియేని చక్కని యుపా

యము కావలసియున్నది. హత్యారహస్యమును గాంచునట్లు వసంత కమలాక్షునకు బాసచేసియున్నది. ఆబాసను భంగమొనరించుట కామి కేమాత్రమిష్టములేకుండెను. ఆమె ప్రతిజ్ఞాపాలనేచ్ఛయజేయమై యుండెను. వాగ్దానభంగమువలనఁ జెఱుపునకు బదులు మంచికలుగుననుట నిస్సందేహము. అనాథులగు నైదుగురప్రాణముల సంరక్షించునిమిత్తము తనవాగ్దానభంగమునఁగలుగుపాపము ననుభవించుటకు వసంత సంసిద్ధమై యుండెను. కాని విధిలేకుండినఁ దప్ప, మాటలరుగుట కామానవలె నమృతించుకుండెను. అంత యవసర మిప్పుడున్నదని యామెతలంపలేదు. ఆమె సిగ్గులాచనానిమగ్నయై యుండెను. ఆమె యట్లే యొకరావిచెట్టుక్రింద నిశ్చించియుండెను. ఒక్కసారిగా నామె ముఖారవిందము వికాసభాసురమయ్యెను. ఒకభావనావిద్యుద్దామ మామెమానసాకాశమునఁ దగుకుమని మెఱసెను. “అహా! ఇప్పుడు తెలిసెను. ఇదియే నాకు మహాబోధివృక్షము” అని యాచిన్నది యుత్సాహమునఁ బలికెను. తోడనే యామె గబగబ ధర్మకాల కళిముఖయై నడువసాగెను. ఆమె యెద్దానినో త్వరలోఁ గావింపనున్నదనియు, నాకార్యాచరణమున కామె కృతనిశ్చయంబురాలైయున్నదనియు నామెవైఖరి చూపఱుకు విచిత్రమొనరించుచుండెను. అంతలో వసంత వంటయింటి వాటికడకుఁబోయెను. అప్పటికిఁ గమలాక్షుండు పాలుకాచియుండెను. ఇక నాతఁ డావిషపునీటిగంఘాళమును లోగిటిలోనికిఁ గొనిపోయి, యచట విస్త్రమింపఁ గూర్చుండియుండు నతిథులపంచపాత్రలయం దాజలమును బోయవలయును.

అప్పుడు కమలాక్షునకుఁ దీటికలేకుండెను. అతఁ డప్పుడు వసంతకు గాంచి మండిపడెను. కాని యంతలో నాతఁడు కోపమణఁచుకొని “మరల నెందుకువచ్చితివి?” అని లెన్నగా నడిగెను.

వసంతః—గొంతెండిపోవుచున్నది. కొంచెము మంచినీరు కావలయును.

“ఓహో! అంతయేనా! ఇప్పుడే యిచ్చెదను.” అని కమలాక్షుడు మందహాసమొనరించుచు నొకపంచపాత్ర దీసికొని వంటయింట నొకమూల నుండు మంచినీటికుండకడకుఁబోయెను. కమలాక్షుడు ముందుకువంగి యా కుండలోనినీటిని పంచపాత్ర లోనికి వంచుచుండుట నామె గాంచెను. ఒక్క ఊడమైన నామె జాగ్రత్తయలేదు. ఒక్కయడుగున వెనుకనిడలేదు. ఆయ బలకుఁ దెగువకలిగెను. ఒక్కగంతులో నామె యావిషపునీటిగంగాళ మును బైటికెత్తుకొనిపోయి యానీరు క్రిందఁ గ్రుమ్మరించెను. వ్రాయుట కింత యైనదికాని, యింతయు నొకఐప్పుపాటులో జరిగెను. కమలాక్షుని కంతయు నెఱుకపడెను. అగొల్లపడుచు తనముందుఁజూపినతెగువకు, నిర్ధారణమునకుఁ గమలాక్షుఁ డొక్కింతతడవు చేష్టలుదక్కి జాతిబొమ్మవలె నట్లే నిలువఁ బడెను. ఇంతకాలముగా నాతఁ డామె సాధ్యయనియు, నబలయనియుఁ దలంచుచుండెనుగాని, యామె కట్టిసాహసకార్యాచరణమునకుఁ జాలినశక్తి కలదని యాతఁడు కలనైనఁ దలంచుచుండినవాఁడుకాదు. అంతలో నాతఁడు ప్రజ్వలదనెను. జరిగినపనినంతయు నాతఁడు బాగుగా గ్రహించెను. ఇంక హూణరాక్షసులు తన్నెట్టి యిడుమలఁబెట్టుదురోకదా! ఆరావలసిన గంగం బంగారునాణెము లట్లే చిక్కినట్లు చిక్కి జాతిపోయినవిగదా! చేతఁ జిక్కిన ౨౦ కాసులైనఁ దనకుఁ దక్కు ననునప్పుక మిఁక నేమున్నది. ఇట్టి యూహ లాతనిమానసవీధినించెను. అతని కపరిమితమగుకోపము కలిగెను. అతనియొడ లాతనికేఁ జెలియలేదు. “ఓసీ దుర్మార్గురాలా! ఎంతపనిఁజేసితివే? ఎంతపనిఁజేసితివే? హూణు లిందులకు నీమానముఁ బోకార్చికాని వదలరు. నీసౌభాములఁ దీసికాని యూరకొనరు.” అని యాతఁ డతఁడెను.

కమలాక్షునియఱుపులు లోగిలిలోనియలెఱుపులకు వినుఁబడియెను. సంగతి నెఱుంగుటకై వారందఱు పిలపిల వంటయింటికడకుఁ బరుగిడిరి. అప్పుడే యశో ధర్మ నోట ముద్దఁబెట్టుకొఁబోవుచుండెను. కమలాక్షునినోటనుండి ‘హూణులు’ అనుపదమును వినుటయే తడవుగా నాతఁ డొఱునుండి కరవాలము నూడఁ

లెట్టి, యచటికి బరువెత్తెను. ఆతఁడు మున్నుండే యాధ్యక్షుని వాసుదేవు నకారణము సంజయించియుండెను. ఒక్కగంతులలో నాతఁడు వాసుదేవు నరి కట్టెను. హతాశ్చంద్రుడైన నీవిషమపరిస్థితుల నెదుర్కొనుటకు వాసుదేవుఁడు సంసిద్ధుఁడైయుండినవాఁడుకాదు. యశోధర్త వాని చెందుచేతుల నశ్రమము తోఁ గలిగిజట్టి, వానిఁ దనవెంట పంటయింటికి నడిపించుకొనిపోయెను.

ఆప్స దచటిదృశ్యము మఱచినను మఱపురాకుండెను. కోపావేశమున జోటికొలఁది నఱచినకమలాక్షుఁ డిప్పుడు తనభీషణారావములకు ఫలితముగఁ దనకేమి కీడుమూఁడునో యని గడగడలాడుచు నిలిచియుండెను. ఆసమాచార మును గప్పివెట్టుటకు నామందమతి యొంతయుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇంక నచట వసంత; ఆమెముఖచంద్ర బింబ మానందచంద్రికల వెడఁజల్లుచుండెను. ఆమెనేత్రములు మిడుఁగురుల గురియుచుండెను. తనవిధిని నెఱవేర్చితి నను ముదముచే మోమున గౌరవగాంభీర్యములు తొలుకాఁడుచున్నను, తనకార్య ము నొరులకు వినిపించి ప్రకన్తింపదయనొల్లని కర్పియోగివిధమున, ఎసంత యొకయెడ తొలుకక నిలిచియుండెను. ఆమందకాంతులలో వాతవ్యాధి, శుక్రాచార్యుఁడు, కుంభవంతుఁడు, ఉపరానందుఁడు, అజ్ఞానాంధకారుఁడు, సుబంధువు నిలిచి, కమలాక్షుని వసంతునిఁ గంచుచుండిరి. వాగ్వాదమునకుఁ గారణమును వారు గ్రహింపలేకుండిరి.

బంధితుని వాసుదేవునిఁ గొనివచ్చినయశోధర్తను గాంచి వారందఱు వెఱుగఁదిరి. కాని కమలాక్షునకుమాత్ర మపరిమితమగుభయ ముకురించెను. బంధితుని వాసుదేవుని, యశోధర్త చేలియందుఁ గాలాహవలెనుండు విచ్చు కల్తినఁ జూచి, కమలాక్షుఁ డాపాదనుభవము గడగడపడక మొదలిడెను. కాని యశోధర్త మాత్ర మూరకుండలేదు. అట్లాతఁడు చక్కగాఁ గమలాక్షుని డాసి యావణకుఁడుపురుగుపై ఖడ్గము జరిపించుచు గతినస్వరమున “ఓరి! నిజమాదుము. నిజమంతయుఁ జెప్పుము. ఒక్కముక్కయైన దాఁచఁ గూడదు. లేకున్న నీప్రాణములు నీవి కావని తలంపుము” అని గద్దించెను.

కమలాక్షుఁడంత తెలివిమాలినవాఁడుకాఁడు. యశోధర్త యని నంతపనిఁజేయునని యాతఁ డెఱుంగును. అహూతుకృత్యమునంతయు నొక్కముక్కయైన దాచక చెప్పినవరి; లేకున్నఁ దనప్రాణములు తనవికావనియు నాతనికిఁ జెలియును. తనహాస్యమును వెలువఱించుట హాణికోపానలమును గొనితెచ్చి కొనుట యనిపూడ నాతనికి బాగుగాఁ జెలియును. రహస్యగోపనము మృత్యువును వలఁచుట యనియుఁగూడ నాతఁ డెఱుంగును. కమలాక్షుఁడు కనులు మూసికొని యుండఁజాలఁడు. ఎప్పుడో రాసుండు నాబడసంగతి యటుండఁ నివ్వడుమాత్రము తనకుఁ గష్టముకలుగనుండుట నిక్కవమని యాతఁడు గ్రహించెను. ఎప్పుడో తాను గత్తులబోనులొఁ బడనున్నాడనని, యివ్వడు మరణమొందుట కాతని కిష్టములేదు. మీఁడు మిక్కిలి యానాలుగు కాసులు వచ్చుననునాశకూడఁ దునాతునుకలెనది. హాణులవలనిభీతికంటె, సీభావములే యాతనిఁబిచ్చి పిప్పిచేయుచుండెను. బంధితుని వాసుదేవుని గాంచిన వెంటనే, యావంటివానియుల్లమునందలి యాకాజ్యోతి యాటిపోయెను. ఆతనిసంధియములు తామరతంపరలయ్యెను. ఆతం డొక్కమాటు వాసుదేవుని జూచెను. అఘోరిరహస్యముల బయలుపఱుపవలదని యాతఁడు కమలాక్షునకుఁ గాలితో నన్ను జేసెను. వాతవ్యాధి దానిని గమనించి “ఈవాసుదేవుఁడు తన కాలితోఁ గమలాక్షునకు రహస్యములఁ జెప్పవలడు” అని నన్నుజేయుచున్నాఁడు అని యుఱుచెను. ‘ఆతనిపాదములఁ గట్టివేయుము’ అని యశోధర్త వాతవ్యాధి కాఙ్గజేసెను. ఎటువోయిన నెటువచ్చునో యని భయపడుచు వాతవ్యాధి యశోధర్త చెప్పినట్లుచేసెను. అంత యశోధర్త కమలాక్షుఁడ గాంచి “నిజముచెప్పుము. లేకున్న సీప్రాణములు లీనెదను.” అని మరల బెదరించెను. వాసుదేవుని పాదబంధనమును గాంచిన కమలాక్షుఁడీగడ్డింపునకు లొంగిపోయెను. యశోధర్త యన్నమున విషముఁ గలుప వాసుదేవుఁడు తన మెడలువిఱచినదిమొదలు, విషపునీటిని వసంత క్రమ్రుంచుటవఱకు బరిగినకథనంతయుఁ గమలాక్షుఁడు పూనుఁగ్రుచ్చినట్లు చెప్పెను. అథయా

నకకథానంశ్రవణముచే నచటివారందఱు నిర్విణ్ణులైరి. అవంటవాని కాలు సేతులు గట్టివేయునట్లు యశోధర్త యాజ్ఞాపించెను. కమలాక్షుని పాదు పన్నుగడల విని రాద్రమూర్తులై యుండినవాకవ్యాధి, శుక్రాచార్యుఁడు, కుణపదంతుఁడు, ఉదరానందుఁడు, తోడనే వానిని గట్టివైచిరి. ఇంతలో వారికిఁ బ్రక్కనుండు పెరటినుండి కుక్కయఱుపు వినవచ్చెను. వెంటనే వాత వ్యాధి యచటికిఁ బరువెత్తెను. “ఇచట నొకకుక్క వచ్చుచోవు ప్రాణము లతోఁ దన్నుకులాడుచున్నది.” అని యాతం దఱచెను. వసంతకూడ నచటికిఁబోయి దానిఁ జూచి “అయ్యో! పాపము. దీనికి మిక్కుటముగ దాహ మయ్యెగాఁబోలు ! నేను గ్రుమ్మరించిన యావిషపుసేటి నిది గ్రోలి యుండును” అని యనెను. యశోధర్త దీపముతీసికొని యచటికిఁబోయి, నీళ్ల చుడుఁగులాఁబడి గిజగిజఁ గొట్టుకొనుకుక్కం గాంచి “వసంతా! నీవు పాణిఁబోసిన విషజల మిదియేనా?” అని యామె నడిగెను.

వసంత:—అవును.

యశో:—ఈనంగరిని నీవు మాకేల చెప్పలేదు?

వసంత:—ఈనక్కటల వెలువరించకుండునట్లు, కమలాక్షుఁడు, నాతోఁ బవిత్ర ప్రమాణముల జేయించుకొనినాఁడు. సప్తగంగలు, త్రిమూర్తులు, వర్షే శ్వరుఁడు వీరియెదుటఁ జేసిన ప్రమాణపవిత్రత మీఁటింగినదేకదా!

యశో:—అవును. నాకుఁ దెలియును. కాని మమ్ములఁగాఁచుటకై నీప్రాణములఁ బణములుగా నొడ్డితివి. మాపై నీకంత యనురాగాభిమానములకు హేతువేమి?

వసంత:—జీవకారుణ్యమే యిందులకుఁ గారణము. నేను నీచురాల నగు గొల్లపడుచుఁగానని చెప్పును. కాని నాయందుఁగూడఁ గురీసులకువోలె భూతదయాపశ్చాత్తాపములు లేకపోలేదు.

యశో:—నిజము. నిజము. అజ్ఞానాంధకారుఁ డేడీ? అతం డేమి చేయుచున్నాఁడు?

అత్రిదండి యునురులఁబాయఁకుక్కం జూచుచు నిలిచియుండెను. అది కొంతసేపట్లు తన్నుకులాడి, అట్టై నిలువఁబడి వారలఁజూచి కన్నులు మూసెను. అంతలో దానిప్రాణవాయువు తెగిరిపోయెను. అక్షానాంధకాదుఁడంతయుఁ గాంచి యొకనిట్టూర్పువిడిచి “అహ! ఈప్రాణి యెంతలోఁ బరలోకమునకుఁబోయెను. దీనిమర్త మేమియోకదా?” అనెను.

వాతః—కమలాక్షుని పాదుపన్నుగడలన్నియు ఫలొన్నభిములై యుండిన, మనసిష్క్రమణముకూడ నింత యాకస్మికముగ నింత యగోచరముగ నై యుండెడిది.

శుక్రాః—అందుకు సందేహములేదు. మనము వసంతఋణము నెట్లు తీర్చుకొఁగలము. ఆమె యుపకార మపారము.

శుక్రాచార్యుం డనినఁ గుణపదంతునకు లోలోన గిట్టదు. “నీవు జ్యోతిష్కుఁడవనియేకాని, యీపాదుకుట్రను సూచింపఁజాలకపోతివికదా” అని యాతని నెత్తిపాదుపుమాట లనెను.

శుక్రాః—మిత్రమా! కుణపదంతా! ఈవిషయమై నన్నుఁ బ్రశ్నించినవారేరీ? లగ్నస్ఫుట మొనరించితివా? గోచారముచూచితివా? ఇందులకు నాకుఁ దీరుఁబడియేనీ? తారాబలము, చంద్రబలమును జూడకయే దేనినిఁగాని చెప్పబెట్టు? మానవునకుఁ గన్నులున్నంతమాత్రమునఁ జాలుననుకొంటివా? ఎదుటనుండువస్తువును వర్ణింప నమకట్టుటకుముందు, వానిఁ జూడఁబ్రయత్నింపవలయును. ఈవిషయమును నామనోనేత్రముల నెవ్వడో చూచితిని. మనల సీయావదుదధి గట్టెక్కించినది. వసంతబుద్ధికుశలతలుగాని, సీమంత్రమహిమలుగావు.

కుణః—మిత్రమా! శుక్రాచార్యా! నీవాదమునకు వ్యతిరేకముగ నీవే యనుచున్నావు. క్రూరాత్మలగు నీతుంటరులయొడ నామంత్రమును బ్రయోగింప నన్నడిగినవారెవరు? ప్రయోగింపకయే, నామంత్రమును బరీక్షించుటెట్లు?

రానున్నయిహమును నీవెఱిగియుంటివికదా! అట్టియెడ దానివిఱుపునకు దగిన వెఱుపును నన్నును నీదిధయై గొనున్నదిదా!

అందులకు శుక్రాచార్యుడు: "ఈవిధమున నేను గ్రహించియుండుట నిశఁమేకాని; దానియందే తప్పించుకొనుటకు దగినవిధు లానాంబు నిన్ను డిగియిందెడివాడఁగాను. నీవు మాంత్రికుడవైనంతమాత్రమున నేమిఫలము? ఈవిద్యములకడ నయీదుల సాగుననుకొంటివా?" అని వాసుదేవకు లాక్షులఁ జూపుచు ననెను.

ఆమాంబకుఁ గమలాక్ష, వాసుదేవ, కులకర్ణులకన్న నందఱు నెవ్వరి. కులకర్ణులకుఁ దలఁగొట్టినటులయ్యెను. సరాధివానలమున నాకని ముఖము జేవ్రురించెను. "ఎమి! నాదివ్య యసిన సకల చులకనగానున్నదా! ఎన్నటికిన నాద్యమే మిన్నకానీ, నీదికాదు. పొట్టదగులునట్లు చచ్చున్నము మెక్కి, ముక్కు నెవులుచునీకలఁ దచ్చుచుండునునన, స్వీయమహా ఇంతకిన్న సేవత నేమియుగాదు. ఇంక నానంగియూ! నాన వెఱుపియము. నేను జీవములను లెక్కనేయలేదు. దారియనక పోయియున్న, చారాసిత్ర దేశములకుఁగూడఁ బోవలగును. ఓషధులు, నీట్లు చేయగల. అపస్తాంబులయొడఁగిని, శాచగ్రస్తుల ముంగలకుఁబోయి, నోమియగినినుం త్రముల నుచ్చరింపవలయును. ఇంతమేల? నాయపథ్య లాభమొత్తునకే యెఱుక. కొన్ని వేల నారోగులు నావైఁగూడఁ బడుచుండును. ఒకమాఱు దయ్యమొత్తన స్త్రీ యొకత నావైఁబడి నయ్య: దీ. పాకము చేసివెట్టినది... కొనాను. నామాటలు నీకు నవ్వుగా నున్నవిలేత్తు. కావలయునన్న, గాయ పునుచ్చఁగూడఁ జూచి, నామాటలయందఁ నిజమును గమనించుము. నీవతి నేను బొల్లిమాటలవాడఁగానునుమా! మఱియొకయసుధవము నాకలంపుము. ఒకకన్నకు దయ్యమువట్టియుండెను. నాపికా నోలనమంత్రము లామెయొడఁ బని నేయసాగెను. మెల్లమెల్లగా నామె మనలోకమునకు వచ్చుచుండెను. అంతలో నామెధర్మలకవికి దయ్యములనిన నత్తుకములేదు—కాకు బడితె

పూజచేసి చికిచేసి, చివురుగట్టలతో కావగొట్టివాడు. సమాచించుకొనుట లేని నాకు వ్యవధిలేకపోయెను. కాసి శివ్యాపారమునం దిట్టియవస్థ లెక్కడిది? ఇన్నియవస్థలుండినను, ఇట్టివ్యవిద్యను విభవ నాకు బుద్ధిపుట్టకున్నది. నావిద్యయందుఁ బ్రీతిచేసినమానవుల కదృశ్యసంచారము మిగుల నులభము కదా!

వాతః—అయిన మిత్రమా! కుమారంతా! నివిపుడదృశ్యుడై, సమాచారదశ నిష్క్రమమును పొందుదుము. అలెమానుషములగు నిట్టికార్యములను వాక్యరూపమునఁ జాకినవారి నెంతయు చూచితినిగాని, కార్యరూపమునఁ గావించినవారినిమాత్రము చూడలేదు.

కుమారః—మిత్రమా! వాతవ్యాధి! ఈకార్యము మాటలతోఁ బున్నదనుకొంటివా? శివవిద్యయమై సికించుకేరి తినినట్లులేదు. అపరూపములు కష్టసాధ్యములు ననునెన్నియోసాధనము మిగుల కావశ్యకములైయున్నవి. అమృతకార్యము భావనార్థము కష్టములగుపరికరములు కావలయును. మానవు డిగోచకులగు సామాన్య మనుకొంటివా?

వాతః—కాసి శివద్వార నెన్నఁడనఁ జేసినచావుగలవా? ఏదట్లకొలదియైన నిన్ను వెంటిపించి, నూకార్యమునకుఁ గను వలయుపరికరముల నేకరించుటకు నాకభ్యంతరములేదు.

కుమారదంతినిమానము పోవుచుండెను. “మిత్రమా! వాతవ్యాధి! ఇంతకు నామాటలు సికర్థమైనట్లులేదు. మంత్రమునకు మానవు నగోచరమొనరించుకలదని చెప్పితిని. నేనగోచరుడనగుకల నాకుఁగలదని చెప్పినట్లు జ్ఞప్తిలేదు.” అని యాతఁ డనెను.

వాతః—ఓహో! కాని, శివప్రయందుండువాని శివ్యునిలేని నిట్లు మాయమగుకలయుండును నీవు చూచియున్నావా? చూచియుండిన, నేను నీనెంటవచ్చి యాచిత్రమును జూడవలయునని యున్నాను.

కులః—మిత్రమా! వాణ్ణాధీ! శాకంకర్ణావకములేదు. నిజమాద
వలయుననిన, నగోచరమగుసామర్థ్యము చాణక్యనిఃదప్ప మఱివర్ణిలేదని
నాయభిప్రాయము.

యశః—చాణక్యః దంశకశ్రీపతిఁడయ్యను, భగవంతుడుఁడని
సంకల్పమొందుచుండెను. ఇక నేటి కీవుభావనంగముచాలును. ఇప్పుడు
క్రూరుల నేమిచేయువము?

వాకః—చరిత్రేయును. ఈనీచాత్తులు మనలను రహస్యముగాఁ జంఁ
చేయ నమకటిరి. వారిఁ దగవశిక్కు, వారిని మృత్యువునాశచేయుటఁదిప్పు
వేటాకటిలేదు. అవిషజలము వారికే త్రాగనియ్యవలయును. నాయుపదేశము
కాటిల్లుని యర్థకాప్తసిద్ధాంతముతో నరిపోవుచున్నది. అవిషజల మిప్పుడు
లేవుగాన, వారిప్రాణములఁ ద్రయనగును.

శుక్రా—అవును. వారిప్రాణములఁద్రయింపి. నాయభిమతముగూడ
నయ్యదియే. వీరి నిపుడు ప్రాణములతో పదనయొడల, సంగములు నాశము
కయుఁ జాటి మనలను హాహాకోపానలక్ష్యాల కాహుగి గాఁచి కాని
పదలరు.

కులః—అవును. వారి జంఁచేయును. వానికకగూడ ననియు. వారు
చచ్చినచో, మనకక విషమిడినా జవ్వరుండరు. వారు నప్రాణై గుండైన
యొడల. నాకు వారినిన హిహస్యముగా మంఁచును. వారు ప్రాణములుకాని
శ్రేకలైనగొడల నామంత్రముగనుచే వారిని కులములో స్వాధీనమొన
రించుకొందును.

ఉదః—వారింజంతుటయే మందిది. నాయభిప్రాయముగూడ నదియే
మనము త్రాగనుండుపదార్థములో విషమిడిటకు వారు ప్రయత్నించిరి. అవిష
మును వారు నేరితాగరిపియుండినయొడల వారి పాపము ప్రారకరమైయుండెడిది.
కాని యిప్పుడుగూడ నీకార్యము ప్రారకరమగుటకు నందియములేదు. మానవ

చీరమునకు ముఖ్యమగువానియందు, దానిపావనత్వమును సంగ్రహించుటకు మోక్షముండినయెడల, వీరినియపుర మట్టుకెట్లుబ సర్వోత్తమము.

అథా:—వీరిని పదవిజేయుము. ఉపకార మపకారమునకు బుద్ధి చెప్పును. సత్య మసత్యమును బూచిఁగొనించును. ఇయ్యది ప్రకృతి! స్వతస్సిద్ధ మగువాచారము. ఇది కానిమతము. బ్రతిహింస యనఁ జెల్లును. తురీతిగాఁ గాదనినయులక్ష్మి యాచంద్రాగ్రము వెలసి గుండును. ఇట్లుకాని జయము బచ్చనప్రాయము. బూటకము. అపకారమున కపకారము బుద్ధిహినునకు స్వభావము. ఇప్పుడు నాయుక్తప్రాయము నడిగినయెడల వీరి నియమంబులకు లక్షణమును విని కౌవశ్యముఁ జెల్లుటకును, ఉదారబుద్ధితో మన్నించుటవలన దేశమంశయు నద్భివసంభవము కాఁగలదు. వీరిని పథించినచో నేకావశ్య మియ్యధికారపరాక్రమములకు వలెకుమందురు కాని వీరిని లంఘని మోచుటలు గొనించినయెడల, సహృదయవారిజములు వికసించును గదా!

సుబంధువు:—అవును. వీరిని విడిచివేయుము. ఇదియే నాయుక్తప్రాయము. ఒకప్పుడు వానిదేవుఁడు కులీనుఁడైయుండును. ఆరాజవంశము కొప్పు నగునన్నమై, తెలిరాజువన్నగములకు వెనలేయమయిండును. కాని యాగులము లాతనియెడ చోషములైపోయినవి. ఆతనిచేయుండు నమృతపుగుండ నిషక్తుఁడొడిగా మాలినది. మాణిక్య మొకపంకిను, అధికారైశ్వర్యమదము లొకపంకిను జేరి వీడింప నాశం జెనచకార్యమున కొడిగట్టినాఁడు. కులీనుఁడగు నాశ. డిట్లు శ్రష్టుఁడైనందులకు వాలిపడవలయును. కాని మన మాతని పై లగఁదబుచ్చిన నెంచి, యాశనిఁడువముట్టింపరాదు. వానిదేవుఁడు నమ్మిన యిటు. ఉపకృతిమా యుపకృతి నొనరించుస్వభావముగలవాఁడు. అది యటుండ నిట్టియెడ నీతనిమన్నించి యాతని మీరు లోబఱచుకొనినయెడల నొకపాటిరహస్యములనిడిచి మిమ్ము జేరఁగలఁడు. ఇంకఁ గమలాక్షుఁడా! ఆతఁడు వంటవాఁడు. సామాన్యుఁడగునట్టిమానవునికడ మాన్యవర్తన మెట్లుండును?

హూణభీతిచేతను, బసిడిమైర్త్రమచేతను నాశం దీనిచక్కత్యమునకు బాల్చడియెను. మోక్షప్రణయం దిట్టిఁబడలకుఁ జోటులేదు. కాన నాశనిఁ గలిగియుండునది, బంధనిముక్తుఁడేయుట నమంజము.

వారిమాటలన్నింటిని యశోధర్మ యాలలించుచుండెను. అతఁడు వసంతతో 'వసంతా! నీయభిప్రాయమేమి!' అని యడిగెను.

వసంతకు లజ్జకఁ గను. "దేవా! నేను బీదరాలను. గొల్లదానను. కన్యను. అట్టియెడ మోక్షము చిత్తగించిన నమంచితాభిప్రాయములకు నాయభిప్రాయమునకు హస్తమకకాంక్షము గలదు." అని యామె చెప్పెను.

యః—ఉండవచ్చుఁగాక! ఏపుట్టలా నేపామున్నదో యెవరి తెలుక? ఏదిక్కులువిడచి నున్నా నేవ్యక్తికడ ఎద్దికులనలన్నదో యెవరికి తెలియును. కాన నీయభిప్రాయమును నేను వివలయును.

వసంతః—దేవా! మీరు నాయభిప్రాయమును వివలయుననుచున్నారుగాన విన్నవించుకొందును. దానికి విలువయును గాక; ఉండకపోవుఁగాక. వీరిపుడు తెలిపిమాఱుముల జూచియున్నారు. కాని యొక్కటియైన నాకు నరికడలేదు. బానిసరువురవధించుట న్యాయవస్తుకమై యుండవచ్చును. కాని నేటిరాజకీయపరిస్థితులయొద్దెదియు క్రమము గాదు. నీలియుఁగాదు. ఆకార్యము హూణశ్రోధాన్ని కింధనప్రాయమై. యాశ్వాలులను మనఁపైః ద్రిప్యను. లోకులు కాకిమూఁకలు. మీరు కలకుమీటి కిక్కిరించినియు, కలిగియు లసియు వారు మిమ్ము నిందింపకపోరు. రాజకార్యసంసిద్ధిః గొన్నియెడల విషప్రయోగమునైతము నీలిబాహ్యముకాదని యెల్లరకు విచిత్రమేకదా! ఆయభిప్రాయము ప్రమాదజనికము. కాని యది యాచరణలోనున్నది. 'భదుగురాటమాట పాడియై ధరఁజెల్లు' ననుట లోకప్రసిద్ధముగదా! చరిత్ర వివరించినవలెని దండించునంతకతనముగా నిపుడు వీరలచూడించుట ధర్మవిహితముగాదు. అట్లుని పాపములగు నీయతీశ్వరుల యభిప్రాయమునందు నే నేక భవించుకాలను. వారియభిప్రాయము తెలియ నక్కము. కాని రాజకీయ

ప్రపంచమునందలి యిముడవనియు, నాచరణయోగ్యములు కావనియు నా యభిప్రాయము కలుగజేయు మానవుల డొనరించునపుకారములను చుదినిదు కొనక, అందులకుమా నాశని నుబకృతులచే మెప్పించుచు నాశనికర్షణము నాశనికే యొసంగించి యాశనివక్రగతి జక్కజేయు లయన్నిచు చూచిన, నెన్నటికేని యాశనికీ మాన్యవర్తన మలవడకపోదని యాయుత్పత్తి రుల నక్షకము. సాంఘికజీవితమున కీమాత్రము చాలవఱ కన్వయించును. కాని విచారముగ నర్థమొనగించుకొనుమానవులు బెక్కురున్నారు. కష్ట నకుమా యోగ్యునగించిన 'చుట'కాన నట్లునగించి' అని హేళనజేయు కలువలు సామాన్యముగ నుండురు. కాని నేననినట్లు, సాంఘికజీవితమునం గీసిద్ధాంతము వ్యవస్థలుగాని రాజీయములమాత్ర ముబయోగించదు. రాజీయవ్యవస్థలు నిలువజాలవు. అవి క్షణక్షణము మార్పొందుచుండును. ప్రజాస్వామ్యమునందు విరులయందొ విగ్రహభావమును నిదానముగా మడిచి వేయవలెనని వినిపింపించు రాజీయ విధినిలయం మందదు. కాని ముందునకు మోటుమారినీకే గలుగపోరాటమునం విట్టిసిద్ధాంతరాజముల నొకటిచూచి వానివిలువ నెఱుంగవచ్చును. అందుచే అనివ్యరవిరుద్ధములగు నభిప్రాయములకు నున్నప్పుడు నొకమార్గము వెలక దని ననుసరించుట శ్రేయము. ఆయనివర్తనల వారివభూమిలకుగాని, విడిపించుటకుగాని నాకు నష్టము లేదు. ఆవిసరమని గోచరింపకకాలము, వారిని మీక్షణిలగా నుంచుకొని ముందుకరము నియమనహితముగ నైన, విహితముగ నైన విమవ నగును.

ఆమాటలపై యశోభర్త నుకరించి "వసంతా! బాగుగా జిక్కిరి" అని యామె గొండాకి యాకుట్ర చేసినవారల నిద్దఱి. గాంచి "మీరేమైనఁ జెప్పుకొనిలించిరా?" అని ప్రశ్నించెను.

వాని:—నామాట వినుము. నేను యాధీయించును. నామాతృభూమి యభిమానమునకుఁ బెట్టినవేరు. స్వాభిమంధ్రుఁడు నముద్రగుప్తుఁడుకూడ

మాత్రపక్షిమనీ, మాకు స్వాతంత్ర్యమొసంగియుండెను. కాని మామంది దినము లంతలో నంతరించెను. వానిని నేను మరల బడయసెంచి యీ హూణుల నాశ్రయించితిని. భగవాని! విష్ణుయోగమొనరించుట ధర్మ బద్ధ మురాడీయసిద్ధాంతమని నానమ్మకము. దానిజేసియు యాకాశ్య మొనరించితిని. చేయరానికార్యమును నేను జేయలేదు. కాన నీవిప్సదే నన్ను బంధవిముక్తుఁ గానింపుము. లేకున్న హూణాధిపాన్నికీలలు పైకి దిరుగును. ఆకీలలజేడిమి నీకు దోసియేయవచ్చునెదో! నన్ను బంధుఁ గాని, కైదిగానుంచుటగాని, నీకు జేయముగాదు. ఇప్తములేకున్నవా నన్ను విడిచివేళ నీకు గత్యంశరములేదు. నామూఁ బరువకుండినచో, పశులప్రయ్యులనుం గెం కయో కాలముచట్టము.

కను:—నేను రెండుమాండుమాండు విన్నవించుకొనుచు. చేపర వారు గొప్పవారు. కరాక్రమవంతులరు. ఉదారవంతులరు. భీషణవంతులరు. కరుణానిధులరు. నడ్డునానకోరికులరగు మీరు నీని బంధులైనను, క్రూరీ గాఁ గొనుటలైనను గలనైన: దిలంబరు. నన్ను మీరు విడిచిపుట్టెని కానమ్మ కము. చోళరాజ్యమునకేసి, పాండ్యభూమికేని నేను వెలసపోయెదను. పరిగి రానని ప్రమాణమొనరింతును. నావెంట వెదంతమాడ రానున్నది.

చతురత యందులకు: గొప్పగించుకొని “ఓపాంతకుడా! నేనురాయ” అని కతనముగాఁ బోయెను.

“అయిన నొంటరిగాఁబోయెదను. ఏకాగ్రై వెలసపోవుటకుఁజూడ నేను పంతసింతును. నేను దరిద్రుఁడను. వెంటచేసి బ్రదుకువాఁడను. చాలి సింఁడుడను. చేపరవారిదర్శనము చేసికొనుటలైన నాకర్హతలేదు. ఓదేవా! నన్ను రక్షింపుము. నన్ను రక్షింపుము.” అని కమలాక్షి! డాకనిపాదిమలఁ బట్టుకొని “నేను బ్రాహ్మణుఁడను. మీరు క్షత్రియులరు. నన్ను రక్షించుట మీకునికాని, చంపుటగాదు. ఆయ్యయ్యో! నన్ను బంధకుండునట్లు బాధ చేయుదు. అంతమాత్రము పుణ్యమునబొందు” అని పెద్దపెట్టుక నేమన

సాగెను. కమలాక్షునికన్నులనుండి బాష్పజలము కాలువలుగట్టి పాటు చుండెను.

యశోధర్మ హనిని లేవఁగి ప్రాదానమొనరించెను. అందులకుఁ గమలాక్షుఁ డానందకరగీతాశ్రవణము చేసి "ఓదేవా! నీవు నాపాపిటిబ్రహ్మ దేవుఁడవు. ఆ బ్రహ్మదేవుఁ డిందగివ ప్రాణములను నేను బోగొట్టుకొంటిని. నీవు మఱి వారి ననుగ్రహించి" అని యాశనిఁ గొనిపూజెను.

యశోధర్మ కొంచె మానఁచి "ఎవంతయభిప్రాయము నర్హోత్తమ మైయున్న". వీనినిబ్రతుకు క్షణముగా గొనిపోదును" అనెను.

పరమశివః— అటున నన్ను కూడ మీరెంత గొనిపొందు. ఇక నే నిచా నిలువనోరదు. నేను మిమ్మునొంది, మీకాంశలయూడిగమునఁ బొట్ట పోసికొనుచుండెను.

యశో— యిటి ప్రజ్ఞాశాసని, విశ్వసయ్యురాలిని, బలికత్తెగాఁ గాదెనందులకు వారయూనంది మహాత్మి మొందును. ఇక మనము భోజన మునకుఁబోదము, పిరిమి.

వాత — భద్రము. భద్రము. ఆపాత్రలయందుమాత్రము విషము లేదని మన కట్లునమ్మకము?

శివుఁ— అది విషభూరితములుకావు. కానేకాదు. ప్రమాణముచేసి చెప్పుచున్నాను. అదియును సీటిలోమాత్ర ముంచిరి.

వాతః— అహ, రాత్రిని నేను విశ్వసించును. ఇంతవఱకు మరచింది యున్నాను. ఈభూమి శివునియందున్న మానెఁగాక. నేనులేనియన్నము లేవురాదా! కాని విషమిద్రాణముమాత్ర మెట్లుచెప్పును!

"నిజము. నిజము. ఈరేవు మీమునొంది బస్తుంది నిశ్చయించితిమి." అని వివరించుచు, బుక్తాచార్యు లసరి.

శివః— మిత్రులారా! మీరెంతకులెంతయు నిజము. కాని యుపవసించుట మాటలుచెప్పవలెనె సులభముగా నుండిదని నాయభిప్రాయము. వాత

వ్యాధి, కులదండకు లావిధమున దలంచుట శేదియో యొకకారణమున్నది. దానియం దించుక యర్థమున్నది. కాని, ఓక్కుగ్రాహర్యా! నీవుకూడ వారి పాటకు బల్లనిపాడుచున్నందులకు నాకు మిగుల నాశ్చర్యముగానున్నది.

శుక్రా:—మిత్రమా! ఉదరానందా! నీవలె నాకుకూడ 'అన్నము పోయిందా!' అనుకొనుచకలదు. కాని ప్రాణభిమాత్రము ఏకంటె నాకు మిక్కుటముగాంగలదు.

అర్జు:—మిత్రులారా! పోయినప్రాణము సోగిరాదని మీకు నిశ్చయముగా దెలియునా?

వాక:—ఓస్వామీ! చచ్చినరావచ్చుగాని భూర్వరూపమునరాదు. నేను బచ్చినయెడల, వాశవ్యాధి చచ్చినట్లగును. నన్ను వీడిచనినచిహ్నము యొకరూపమున బుద్ధింపవచ్చును. కాని వాశవ్యాధిగా మరల ట్టినేరే. నావృత్తిక్రమము వాశవ్యాధి యనుపేరుతోనుండు. నాశే పోగొన్నప్పుడు వలన, దోచునప్రాణము సోగిరాదని చెప్పనగును. ఇంకొకరైతే 'మే' ఒక్క మాటలో జెప్పెది. నురగొడినవాశవ్యాధి సోగిరానేరాదు.

అతనిచలువల కందఱు నవ్వరి.

యశో:—నుందిది. మనభోజనవచున్నది. లగ్నమిందుకెట్లు? ఎ శ యోదూరమునుండి గుఱిముపైవచ్చితిని. వాక నెం యోమాము చోచులని యున్నది. నాకు మిక్కుటముగ నాకిది పుట్టుచున్నది.

ఉద:—నీనిది లగ్నమిందుట కుపాయము!

అర్జు:—దైవమేగలెయని నమ్మి, యున్నము పరుచు.

సుబం:—ముందొక మెగుతుండిన, దాన నేమైనఁ బ్రమాదము కలుగు నో చూడనగున.

వనంశ:—ఆ మెగుతులు గమలాక్షినిచేతఁ దిసింపుచును. ఒకయరుగంట కాళి, ప్రమాదమేమియు లేకుండిన, మీరుకూడ వాయిగా భుజింపవగును.

“మేలుమేలు” అని యశోధర్త యనెను. మిగిలినవారందఱుండులకు నచ్చులించిరి. కమలాక్షు నొక్కొక్కపాత్రమునందలి పదార్థములఁ గొంచెము గొంచెము తినఁజేసిరి. అశుఁ డాపదార్థములను జంకలేగురవైచుచు మ్రొగెను. అశుఁడుకూడ నాకుక్కవలె నిలబడవచ్చుటలాటి చచ్చునేమో యని గమనించుచు వారందఱు నరగంటనేపు వేచియుండిరి. కమలాక్షుఁడు దిట్టముగా నుండెను. ఁక నన్నము గివనచ్చునని యశోధర్త యనెను. వాతవ్యాధియు నాశనిస్తేదాని. అందుల కిచ్చుకొనిరి. అమేవురును భోజనమునకుఁ గూర్చుండిరి. అశుఁ డెల్లవ నకఁగూడవాగదఱు మిగులఁ ద్వరగా భుజించిరి. పాత్రలన్నింటిని వారు ఁట్టివిఁజేసి యుండెడివారేకాని, పసుకకూడ నన్నము గివవలసికావచ్చును. వాసుదేవున కన్నమిడినచో పత్తవంపాదనమునఁజేసి అంభముత్తైత్త్రయశ్శునుఁగావరించునని, యశోధర్త యాతని కేమియుఁ జెప్పలేదు. ఈశలాపువలననే, కమలాక్షుఁడూడ నతికమిపునకుఁ బుంప జేసెను. ఆయనొద్దుఁ ద్తెలు పాటఁబ్రాగిరి.

యశో:-—ఈపాలు నుంచుఁగూడ ఏమమున్న దేమో! ముందావంటవాని కొక నొక్కరయిండు.

అశ్శా:-—నలమఁడును. ఈపాలు నివ్వదముని యాతఁడు వెప్పినాఁడనియుఁ చాటెను. అశుఁడు కల్లయైన నామలన కిని శలంచెను. అప్పుడు నేను జీవనిర్గమనానందరసక నొకించుక కాంచఁగలనుగదా! అత్తహత్య మాత్రము నీమపాదమని నామఁము.

క్షీరపానమున నశ్శానాంధకారయబుధువుల శెట్టిచెలుపుకలుగలేను. అందఱును క్షేమముగా నుండిరి.

పసుకకూడ భుజించెను. అలంభమిలనిరువురును యశోధర్త, వాసుదేవుని నుల్లముపై నెక్కించి వారిని దానికి గట్టిగాఁ గట్టివేసెను. అ పన్నాగ్యను నిరువురికడ నాశుఁడు నెలవగొనెను. వా రాతని నేమిచిరి. ఏదట నాతఁ డాపథికుల నలువుర. చిలిచి, నాటియుదంతములను రిహస్యముగా

శుంచునట్లు వారితో బాసచేయుచుకొనెను. అతడు వనంకను “వనంతా! ఇంకను నీవు నావెంటచుట్ట కిప్పడనుచున్నావా?” అని ప్రశ్నించెను.

వనంక:—అవును. ఇచట నాకు సౌఖ్యముగానుండదు. ఇంక నే నే మాత్ర మిచటనిగొదినను, నాజీవితము దుర్భరమైపోయినది.

యశో:—అయిన నావెంటరమ్ము.

అమెను దనగుఱ్ఱముపై కూర్చుండజేసి, యశోధర్మకూడ నెక్కిరియి. వాడుదేవకముఱ్ఱంబు లెక్కియింపి. గుఱ్ఱపుంగుఱ్ఱములుగట్టుకొని, యశోధర్మ బయలుదేరినది.

ఇరువదియొకటవతరంగము.

కేశవమునకుఁ బ్రయాణము.

బారుకచ్చమునందలి నాటిరథభాగము కన్నులు పండువుగానుండెను. ఆకనమంగయు నరుణకాంగిరంగికమై నుండెను. సూర్యసారథియగు నరుణదేవుఁ డనానకుఁ తనదానినమివ మొదలిడెను. నామి తున్నను; ఆ సింహులకృతజలు గుంపులుగట్టి నమద్రస్నాన మొనగించుచుండిరి. 'విక్రమ' నావపైఁ గేశవశ్రమమునకుఁ జనుర్రయాణికులు రేవునం దొక- తెల్ల నాథనప్పగించుడిరి. రామచంద్రుఁడు చాల నకుభవించి యగునాని కుఁడు. అచటఁ గాంగలకార్యములన్నిటి నానఁచి, మిగుల శ్రద్ధతో విచారింపుచుండెను. వివిధకృత్యవృత్తిలలో నుండి బాటసారు లందఱు నమద్రయానముగొని కొనరించు నన్నాహములఁ గాంచుచుండిరి. నమత్రాకావ్యంబులకుఁ బ్రవాసమేగ నమకట్టి సారావృక్షదేశమునుండి నకుటుంబముగా నరుఁడొదియుండునాయు—వ్యాపారముచేసి పాఠములు గొనుకలంపున విదేశములకుఁ బోవుచుదేశము నుండుదేశములు—అటువలసపోక, యిటు వ్యాపారముచేయక మాగాణిగిరి దూరదేశములందుఁ దలఁదాచుకొననుండు విర్యాస్థులును—నచట నుండిరి. కాని యాత్మ మనఃస్థితాభిప్రాయములను తెలువఁగ వారిలో నెవ్వనికెఁగాని గుండెలులేవు. నానావేషధాతులై పాయ నములొని సంపదాలవలె నెట్లెడలఁ జరించు గూఢచారులనలనిభయము వారికి మిక్కుటమైయుండెను. చాణక్యనికాలమునుండి యావేగులనిన జనులకు సింహస్వర్ణమయ్యెను. వ్యవస్థిధముగా భారతీయుల కలవడియుండిన నతిథి నత్కారాదిసద్గుణము లిభిలించె నించుకొనుక డీనింపసాగెను. కాని యానా

జానాకాశ్రయమునందును కరాణిలులు కమన్యకులనుసోభావముల సెంక
ములుగుఱులును బ్రయత్నించుచుండినను, నయ్యది వారిముఖదర్శనముల
నువ్యక్తము లగుచుండెను. కాని వాఁల నొక్కవ్యక్తిమాత్రము నిరాచార
చిత్తుడై యుండునని యాకనిమోములేలు చెప్పకయే చెప్పుచుండును. అతడే
మనబాలాదిత్యుని. అతఁ డొకయెడ బహుళలో సంభాషించుచుండును.
అప్పుడు రామచంద్రుని వారిల దాని “అర్యా! నాని శేషు యలుదేలును.
మిమిత్తు లామువ్వు ఇక్కడ! అని బాలాదిత్యునిఁ బ్రశ్నించెను.

బాలా:—ఇంతవఱకు వారిపాలఁకువయేలేదు. కాని వారిల ననుక్ష
ణము నిరీక్షించుచున్నాను.

రామ:—నియమితకాలమునకుఁ దర్వాక నొక్కదినమైన నిలువ
కాలము. ఇప్పుడు నముద్రము ప్రకాంతముగా వున్నది. మనము శరణము
నకుఁ జేరుటకు ముప్పదిదినములైనట్లును.

బాలా:—నే నేమియును మును వారులేక నేను రాజులను, వారి
కట్లు మాటునున్నది. మాటలును నా వేతగానిదని. అనియటుండ వారిలను
నిర్దయహృదయము దగు హూణులవలెతలై చిహ్నమును నాకిచ్చుచులేదు.

రామచంద్రుఁ డొకించుక శేషు బాలాదిత్యుని నిశితవీక్షణముల
కాచుచు రహస్యముగా “అర్యా! నీవు హూణులరోధివా! మఱి మిమ్మీహి
కులుగూడఁ దోరమానునికత్తువువా?” అని యడిగెను.

అందులకుఁ బరమార్థి “మిత్రమా! అట్లుడుగుచున్నా నేమి! నముద్ర
యాసార్థమై నొకకువచ్చియుండువారిని నిట్టిప్రశ్నవలె గురిపెందరాదని
నీకెఱుంగవా?” అనెను.

రామ:—కాదుకాదు. అతనిఁ బన్నపుచ్చవలయునని నాయభి
ప్రాయముకాదు.

బాలా:—రామచంద్రా! హూణక్రోధావలమునకు నీకు భయమగు
చున్నదా?

రాము:—(రోషముతో) నేనా? నాకా? చూడండిన నాకా భయము. ఓయువకుడా! నిర్వక్తరాక్రమోజ్ఞులందగు నముద్రునిసంక్షోభముల బూరికొనన్చి నేనా, చూడండిన వణకుంట! సంక్షోభసమయముల నముద్రు: ఎవరించువల్లకల్లాలములకు ముందు మిహిరగులునిరాక్షసకృత్యములు లెక్కవచ్చునా! కంచభూశములలోడి పోరాటమునందే నాజీవి శము గడచిపోవుచున్నది. సర్వకర్త సమోపేతమగు ప్రకృతిని, తుచ్ఛమగు పౌరుషమునకు నెంతయో వ్యత్యాసముగలదని నాకు తెలియును. లేదు లేదు. మిహిరగులుందనిన నాకు భయములేదు. ఏవు చూడనిరోధినితోచి నందున నిట్టిసంక్రమ మొనరించిరి.

రాము:—నీకు చూడభయములేదని వినుటకు నేను సంతసించుచున్నాను. కాని నేనుమాత్రము చూడనిరోధియగుట నిజము. అందుచే నామిత్రులకొంత నాశించుక యాసరముగా వున్నది.

పరి:—ఓహో! అచ్చునాకడు దొంగలరాయుడు హరిరాముడుగదా!

హరిరామునిపేరు విన్నంతనే యాత్రకాసమాచారమునం దలజడి పుట్టెను. ఎణిజాలందిలు విస్తయభిరూక్రాంతచేతమృతై తమతమసరకులను భద్రపఱచుకొనగిరి. కాని బాలాదిత్యునివదనాంబుజ మానందప్రభుత్వ మయ్యెను. తనపూర్వస్నేహితుని గలిసికొలుటకు బహుధి యుద్విష్టారు చుండెను. రామచంద్రుడుకూడ నాతిరహ్యవయిందై యుండెను. కరమాధి నూదించినపిక్కిన కిందలిదిలోకములు వ్రాలెను. తమ కభిముఖముగా నలుగురుమానవులు విచ్చుచున్నారని వారు గ్రహించిరి. అప్పుడు నాకడు దొంగలరాయుడు హరిరాముడే. అందుకు నందియములేదు. రఘువతి, భద్రకామాపు, సరస్వతి-మువ్వురు నదవిగుణములపై నాతనికెంట ఎప్పుచుండెరి. వారు మూవురు బడలియున్నట్లుగుపడుచుండెరి. కాని సరస్వతి పరిక్రాంతయై యుండియు: ద్రిలోకసప్తాహనమగురూపసంకడతో నలరారుచుండెను.

సానబట్టినను వారత్నము కాంతుల నీనుచుండెను. 'ఈయచ్చరమచ్చెకంటి యెవరైయుండును?' అని రామచంద్రుఁ డాలోచించుచుఁ గరఙ్గావమున మునిగి, హరిరామునిఁగాని. యాతని రాకనుగాని గమనింప మఱచిపోయెను. హరిరాముఁడు బాలాదిత్యుని వమిపించి, "గొంతుపైవచ్చినకర్తల నెన్నింటిలో తొలగించుకొని, కడ కెట్టులో యొకట్టుల నిచటికిఁ జేరఁగనియి" అని హెచ్చరించుకొనెను. అంతలో వాతఁడు పరమార్థి కాచి, విస్తయ మొంది "అను! పరమార్థి, రామచంద్రు నిచటనేయున్నారా!" అని యనెను.

ఈకులసంప్రశ్నము పరమార్థిరామచంద్రుల మానవములయందు వివిధ భావములకుఁ జోటిచ్చెను. కాని రామచంద్రుఁ డంతలో వమయమ్మూర్తి వహించి "అవును. హరిరామా! నేనిచటనే యున్నాడను. అను! మనమొం డొరుల కాచి యొకకాలమొయైనది. అవును. ఈయెనిమిదేండ్లుగా గనా నమునందు నీవును, నముద్రమునంద నేనును కాలము గడపుచుంటిమి. ఉజ్జయిని యెట్టిదో నేను బూర్ణముగా మఱచిపోయి" అని ప్రశ్నిస్తేమొనంగెను.

పర:—అందు విస్తయమేమున్నది! ఈముగ్గురుప్రేమిగ. తెనలో మన మొంకవలయును.

హరి:—ఈతఁడు భద్ర బాహువు. ఉజ్జయి పొరకేగుచు. త్రేయది. ఈతఁడు రఘువతి. ఉజ్జయి పొరపుంగవుడు. భర్తైకనిరగుడు. ఈమె యీ తనితనయ. పరవ్వతి. ఈమె నాకుమారిక.

పర:—నీకుమారికయా?

హరి:—అవును. ఈమెను నేను పుత్రినిగా స్వీకరించివాడను. ఈమె యిప్పుడు నా నారాయణినుమా!

నారాయణిపేరు విన్నంతనే బాలాదిత్యుఁడు, పరమార్థి, రామచంద్రుఁడు, పరవ్వతి, భద్ర బాహువు, రఘువతి, అందఱు దుఃఖించిరి. వారిసయి

నములు బాష్పపూరితము లయ్యెను. హరిరాముని యదృశాశ్రుకణములగని వారుకూడ గొలువీరుగార్చిరి. దయాధీస్వాదయాలనవారి గాంచి, యా దొంగలమించని కొకశివస్వాదయముకూడఁ గలుగెను. ఇన్నియేడ్లుగా దత్తుఁ గనికరించినవారల నాకఁడు గాంచియుండలేదు. అశివస్వాదయము కనీసి యశ్రుజలకూఁమున నాశనికలులకుండి వివృతసాగెను. హరిరాముఁడు కుఱ్ఱవానివలె క్రిక్కిరియింపఁబడినట్లు యెప్పుడొచ్చెను. బాష్పవారి కాలవలగట్టి ప్రవహించుచుండెను. అంతట నాశ్వర్యమయ్యెను. హరిరాముఁడు విలపించుట నింకదయక నెవ్వరు చూచినవారుకారు. చోరనాయకుఁడగు హరి రాముఁ డంక దుశ్శులుఁడయ్యెనయము వారికిఁ జెప్పెను. హరిరామునియూగ మనమున న్యాయులదిత్తులై యుండిన నూవశిఖాలంప తీపు దానవిదాసి సోద రమానవునియొడఁ జాపుటకుఁ గావలసినప్రేమలు దీక్షార.గ. ౧౧. వారిచాపులు ఇటుగానాముల్లె యుండెను. సరస్వతి నూదొంగలరామునికొనెను బోయి “బాబూ! ఓ దీక్షమున నీవువసూదము. నేనికమింక నినారాయణియై గూఁమున నీవ్విడిచి!” అని యుపయోచెను. కాని హరిరాముఁ డింకను బ్రెద్దపెట్టిన నేమివ మొనఁచెను. “ఓఅమ్మాయీ! ఓశర్ల! నన్నేమిచెప్పి! నేను విలపించి చాలకాలమైనది. విలపించునిధముకూడ నుఱచితిని. నాకన్నీ టియగ్గ పట్టిపోయినదియింకటిని. నియురరాగంపు బెంపున నేను బోగొట్టు కొనినవిధిని మరలఁ బుచ్చితిని. అయ్యో! సంతోషసంతాపవిహీనమగు మానవ జీవితము కాల్చినా!” అని హరిరాముఁడు పలికెను.

ధీర:—తైనభగవాన్లుఁ డేమిసెలవిచ్చెనో తెలియునా? సంతోష సంతాపములు దుర్బలునిచిన్నములు. అద్వంద్వములకు జయించుట కాతఁడు ప్రయత్నింపవలయును. ద్వంద్వతీరుఁడే ముముక్షువనఁ జెల్లును.

రాము:—తైనభగవానుఁ డేమైనఁ జెప్పియుండవచ్చును. ముద్దుబిడ్డల తొక్కువలుకులకు మురియనివానిఁగాని, నారాయణిఁబోలినమానవని దుర్భరణ మానవఁ గంటకడఁజెట్టనివానిగాని, మన మేమని కలంతుము.

పర:—చతువనికలంతుము. నంతోషసంతాపములు లేనిజన్మ తెందులకు! భవలులేలు లేనిజీవిక తెందులకు!

భద్ర:—మిత్రులారా! నంతోషసంతాపములకు తెద్దవలె నుండు మానవుని నలుగురు వినిపించకపోరని నాకుఁ దోయును. కాని మానవాతీతుని సంగతి వేఱు. ద్వంద్వములజయించిన మానవోత్తముఁడు, మిష్యాఖ్యానముల కందఁడు. ఆకనిబోగికి జనులపోరు. ఆకని దేవీవింపఁబూనరు. ఉత్తవృత్తుల ననుసరించి ముఖములకు శోకరూపమోదరసముల నలుగురిని, యిశ్వరమనుష్యముల స్థానావలంబె లే నుండుమానవాధములమాత్రము వారు వినించుచుండురు. దుర్దశాంబుధి మునుంగనుండుమానవుని గట్టునకుఁజేర్చుట సోదరమానవుని విధియైయున్నది. సంతసించినను సంతసించకున్నను, దుఃఖించినను దుఃఖించకున్నను, మానవుల పరకారీలుండై యుండునఁజాలును. అట్టిశోకకాంధ్రుఁడు సుఖదుఃఖముల కరీతి ప్రయత్నాఁడను నెవ మిడి, యానని చూపించుట లేవరు పాల్పించును?

హరిహరము డానపలుకులాండ కన్నటి నొనఁగొనిమీటుచు “నిజము నిజము. నీజైనపరమాత్ముఁడు పట్టిండునంశ మలభిముగా నట్టివుండు” త్రముఁ దుండఁజాలఁడు” అనెను.

భద్ర:—(నిష్ఠయముతో) ‘ఓహో! అట్టిమానవుఁడు - ఆనఁగా ద్వంద్వాలితుఁడై యుండుకారికిఁగియు యుండుమానవుఁడు పనికొట్ట కొక్క దైన నుండఁడు’ అని జైనపరమాత్ముఁడు నెలవిచ్చియుండుటను నీవెఱుంగవా?

పర:—నుంచిది. ఈకర్మ మింకఁజాలును. ఈకన్యావశంసము సంగతి తెలుగుదము రెండు.

అని యాతఁడు పరస్పరిని డాసెను. అన్యాలాపకానిమగ్నురాలై యుండిన పరస్పరి కీద్వంద్వగుణవిదుర్భవ తెలుక లేదు.

పర:—అత్తయ్యా! జేవిగుఱించి యంత యాలోచన? ఈవిధిమాలిన కాదనఁగుఱించియా? గమ్ము. ఆయానపదకుము. పోయి భుజంతము. రమ్ము! నానతీసుకలఁ జాలఁడు నీకు నమ్మక మనుకొనియెద.

బాలాచిక్కునెడ వ్రానియుండినచిత్తమును మఱిబ్రాని సరస్వతి
“అః! అంశకన్న నాకుఁ బ్రమోదావనా మింకేమికలదు!” అని పలికెను.

పర:—భద్రము. అలాకమగు సీరూపమును గాంచి నాకనయ
పార్వతి యుపాయపడును. తాను సౌందర్యప్రభాభావమానాంగియై యామె
గర్వించుచుండును. కనువిలీనమునః వనశైవయగుశకుణు లగవడినచో,
మఱుక్షణముననే నూమెకు మిక్కుటమగుకోపము వచ్చుటకలదు.

సర:—అవిషయమును నాకు వినివుండు.

పర:—అయిన కము. పోవము.

రఘుపతి, భద్రబాహులు, బాలాచిక్కులు, హరిరాములు, సరస్వతి,
చరమాధిపతి, ధనభూషణునిగృహమునకుఁ బోయిరి. ధనభూషణుచరమాధిపతి
చిరస్నేహితులు. బాంధవులు. పర్యాయాధిపతిగృహము ధనభూషణునియింటి
యందే విడిసియుండిరి.

అట్లు వారువఱు ధనభూషణుని విశాగాన్నతవర్త్యముఁ జేరిరి. చర
మాధి తనయనికల్పించుచుండునీకొని, చక్రిగాఁ జెనబట్టకుమారికఁ బండు
గదికిఁ బోయెను. అతఁడు పార్వతిని జూచి “పార్వతి! ఈమె నీసఖ. నీవు
సరస్వతి. కాని యామెనుజూచి యుపాయపడకుమునుమా!” అనెను ఆమె
లకుఁ బార్వతి చీకటిండుకొని “సీకెంత తగువవచ్చినది! నీవి కేముకోపల
యును.” అని పలికెను. “అంశర మాకోమలి, సరస్వతి! స్వాగతమొసంగి
కుశలప్రశ్నపూర్వకముగా వస్తానించెను. సరస్వతినిఁ బార్వతి తనతల్లి లక్ష్మీకి
జాతుకు “అత్తా! రానురాను మాబాయివడవడి నాకు దుష్టహమగుచున్నది.
సరస్వతిపై నమాయః జెందవలసని మందలించి నన్నీతఁడు నలుగురిలోఁ జిన్న
పుచ్చినాఁడు. ఈమెను నావహోదరిగా భావించుచున్నాను. ఈ నానెచ్చె
లపై నాకెందుల కోర్కలేనితనముండును.” అని చెప్పెను.

“అత్తాయా! ఎప్పుడైన నూనె నువ్వు లొక్కటి; గాండ్లవాండే కలు.
మీబుద్ధిబగదములతోలి నాకేల! నేను నిన్నుఁ ద్రైవీకొనివచ్చునపుడంత

యూ, మీరాబు నిన్ను బుజ్జగించి యెడిలో జైచుకొనుచుండును. అప్పుడు నేను దిక్కులేక నిలువవలసియ్యెను.” అని లక్ష్మీ నవ్వెను. తార్వరీపరమా ర్థులుకూడ నవ్వరి.

ధర్మ:—మాజైనపరమాత్మఁ డిట్లేకదా నెలవిచ్చెను. ‘పోరాటములం జెన్నటికిఁగాని కక్షము లవలంబించుము. నీజోక్యముకన్నని పరిగానుండినచో నిచ్చుక పాతబుద్ధితో కుధ్ధస్థ మొనరింపుము.’

పర:—ఎంతగూ నిజము. లక్ష్మీ! ఇది నీకొంతై చెప్పినమాట.

లక్ష్మీ:—అపోధనమునకై జైనపరమాత్మనకుఁ గృతజ్ఞురాలను.

పరమార్థి, బాలాదిత్యుని, పారిరాముని, ధర్మరాముని, రమణుని పెంటఁబెట్టుకొని, ధనభూషణునిగదికిఁ బోయెను. కనమిశ్రుని, మిశ్రునిమిశ్రులను ధనభూషణునిచికిరిసి గొడవించెను. నగరమునందఁగి విఖ్యాతనగీత విద్వాంసుల నాహ్వానించి, ఆలి. గౌరవార్థముగా నాటిసాయంకాల మొక శుగీతనధను జదువ, ధనభూషణుని నన్నాహము భావించుచుండెను. అట్టి గాననధ కలితలు విముఖులై యుండుటను పరమార్థి గమనించి యా తార్వమును విరమించునట్లు ధనభూషణుని నొప్పించజేసెను. అందుకు బుగించి, ధనభూషణుని సౌధప్రాకారమునందఁగి ప్రతుడోద్ధ్వనమునఁ బరాహ్వరింప సాగిరి. కుసుమిశ్రుకాంతములతోడను, ఫలభారదినప్ర పాదములతోడను, అల్ల బిల్లిగఁ దిరిగియుండుకాక బాటలతోడను, అయ్యుద్ధానరాజము కుశోంజకమై యుండెను. బాలాదిత్యుఁ డావసాంతరములఁజేరి ప్రాద్దుత్రయ్యుచుండెను. ఆ రాజకుమారుఁ డొంటితై నిలుచుండి యథోపదనమున నేమియో కలపోయి యుండెను. ఏటికో యాకం డొక్కమాటు కన్ను లెత్తించెను. యాపొందిక లామ్యరాశియో యనఁ దనయెనుట పరస్పరి యొకరిలాఫలకమునై సూర్యుం డియుండెను. సునిశితములును, సుకుమారములును, సానురాగములు నగు విలోకనమాలిక లాచంద్రముఖశ్రేష్ఠములనుండి వెలువడి యాకనినై వ్రాణ చుండెను.

బాలా:—సరస్వతి! ఇది స్వప్నమా! సత్యమా!

సర:—అర్కపుత్ర! నిర్భాగ్యమగుసత్యము.

“కల్యాణాత్త కమగు నిట్టిసత్యము నింతకాలముగా నేను బొందియుండలేదు” అని బాలాదిత్యుడు డాతరుణీమణి గవ్వార్పక చూడసాగెను. భావగర్భితములును, కోమలములును నగుచిలోకనములను గుఱియై యాకస్మాదరత్నము, లక్ష్మణధరమునఁగాఁబోలు, ముఖము వివర్ణతః జేసెను. ఆమోహనాంగి చిలోకనము లాయుపమని మోహపీఠములలో నియ్యమందుచుండెను. నిష్క్రళింకములగు దీవాత్మ లొక్కటియైపోయెను. ఆమోహితు లాంధోరుల ముద్దుఁబడిపోలేదు. ఒంపిరులు కాఁగింకల బెనవైచుకోలేదు. కడ గొండొరులు కరిప్పొచ్చియైనఁ గావించలేదు. కాని వానివ్యాధయశలములుమాత్రము సరస్వతిబాహుమృతములై పోయెను. వానిభావము లాంధోరుల కర్థమగుచుండెను. మధురములైన ప్రేమాభావములకంటె మధుఃపరమగుమాన మొక్కిరింత నదవాకాముకీకాముకుల వలఁచియుండెను. ఆశల నిశ్శబ్దముగా మండెను. ఇట్టి శినిముసము గడవను. బాలాదిత్యుఁడు మానమునీడి “సరస్వతి! ప్రాణనాయకీ! నీవు లేనినాశివితము వికటికొనయగుఁగదా!” అని మందస్థిత ముతోఁ బలికెను. ప్రేమాత్మకమగు నావాక్యామృతమును సరస్వతి వీరులు గ్రహింప నుతోపకరవకురా లయ్యెను. అత్రయశ్శముగా నాతరుణి దక్షిణ హస్తమును బాలాదిత్యున కందిచ్చెను. అతఁ డావిరితామణి గర్గహణమొనరించి ముదమందెను. అమె కలకూఠతస్పర్శమున “మనోహరా! నేను నీదానఁగదా!” అని పలికెను.

అటుటయు తదవుగా “ఓహో! ఇదేమిదని?” అను పరిహాసభావణములు వారికి క్రుచిగోచరమయ్యెను. ఆమోహితులు కల్ల మరుదెంచినదిట్లుకాదిరి. పెంకెనవ్వు పెదవులఁ బొందపూచుచుండఁ బార్వతి యచట నిలిచియుండెను. వా రామెను గాంచి అిచ్చనడిచి. వారలను లజ్జ ముందిపై తెను.

“మీయేకాంతమున కద్దుకగిరినినేమో యని నాకుఁ జింతగా నున్నది. నేఁబోయెదను.” అని పార్వతి నవ్వుచుఁ బలికెను.

సరస్వతి విభ్రమచుఁచుకొని “పార్వతీ! ఉండుము. లేవలదు. నీకు నాపై ననురాగముండినచో, నీవు కదలవు” అనెను.

“అయిన నే బోను. ఆవునమ్మా! ఎంతయో కష్టులుపంపియ్యెదను. ‘సరస్వతీ! ప్రాణనాయకీ! నీవు లేని నాచింతము చీకటి శోనయగుచుదా!’ అని యీకొండపయ్య, ‘మనోహరా! నేను నీదానగదా’ అని నీవయ్యలు దివ్యముగానుండెను. కాదా మఱి” అని పార్వతి వికటముగా నవ్వ పోగెను.

సరి:—పార్వతీ! ఈవిషయమును తెల్లడిలేయకుము..... చేయుదువామేమి?

పార్వతి:—చేయకు. ఇంకను నీనియుండు. బాంతునికీ దానియరాని చేసుకలదు? కల్యాణమునకు. బూర్జము వధూవరుల కిట్టియనుభవము గలుగజ్జము నుమా! కొందఱియొక నీయనుభవము చింతలము నింపియ్యెదను. మఱి కొందఱియొక దృగాన్నివలె నవ్వడే చల్లఱిపోవును.

ఆనంతరము పార్వతి బాలాచిత్త్యునిపై ప్రతిరిగి యభిమానపురస్కరముగా “పయస్యా! నేను నుదినము. మానవసౌఖ్యముకొఱకు నిర్దిష్టమై గుండు రత్నపుగని నేను నీయధీనమైనది. విశుద్ధమగు ప్రేమాద్యుక్తమును నీకుఁ బ్రసాదించిన కుంభచారిత్ర, సౌందర్యరాశి, యీ సీసరస్వతి యెంతయు మెచ్చు రాలునుమా! ఆమె యపార దాన మొనరించె ననుదూరుమాత్ర మామెకు రానియకుము. అపూర్వమును అనర్హమునుగు నిట్టిపారిలోక్షిణమును దుగ్ధి వియోగ మొనరించుయనుకు లెందఱో నేను కాన నగుచున్నారు. వారికి నీవర్తన మాదర్శప్రాయమై అనుసరణయొగ్యమగుచుదా!” అని ప్రస్తుతించెను.

బాలా:—సోదరి! సీయాజేశమునకు నాకృతజ్ఞతాభివందనములు. నీకు మనోవేదనఁ గల్గించుకొనునట్లు నేను పర్యవధములఁ బ్రయత్నించెదను.

పార్వతి:—వందనములు. ఈనాటకమునకు భరతవాక్యము ముగిసిన దనుకొందును.

ఇట్లు వారుముగ్గురు తిరిగి యింటికివచ్చిరి. పరస్పరిప్రార్థనాధికము లేకడకేనినహో, పార్వతివాగ్ధానము లేమూలనక్కినహో కాని, తోటలోని నాటికః శ్రీరామునిఁ గన్పించిత్రముగా నింటియందాతయు నెల్లఁగొనెను. ఇక పరస్పరి వాఁడుబడిన మువళ్ళు చెప్పదగముకాదు. కడకు దాసీజనము కూడ నామె గాంచి భావగర్భితముగా నవ్వసాగిరి. లక్ష్మీమాత్రము తొణఁక కుండెను. కాని యొక్కమానామె 'పార్వతికి-గూడ పరస్పరికిఁ బోలే మంచి భర్తరావలయునని నామెకి-...' అని నోసుకొనెను.

ఇట్లొకమంత్రము గన్పడిపోయెను. సూర్యార్జునులు మయ్యెను. పరిస్పరివాఁడు మహాభీతమయ్యెను. మఱుపటివారటించియు నామె కి లేనెలాసినకొనెను. కదవగనా! కాని యెట్లుకదవ! లక్ష్మీపార్వతి ద్వియును చినవెంటఁ బెనగాకియూడే రాయవ్పారు. నానపై చినకు దుస్సహ జేదిన పిప్పరిని యీమెకుఁ దోడెను. అఁ! పార్వతి యీనాఁ డాప్రేమ మయ్యంగమునకు రాకుండినపరస్పరి కెంతయో సంతోషముగా నుండెడిది. తనతో లక్ష్మీపార్వతిలు కేరళమునకు రాకుండిన నామె సంతోషమపార్వతి యుండెడిది. కాని నా డాగొంద్యననమునం దాప్రేమరంగ ప్రదర్శనము సుభద్ర పూజినహో, పరస్పరి కీరికలన్నియు వస్తులైయుండెడివికదా; ఇట్టి యూహావని, పరస్పరి మాననవీళియైదు సాంద్రమైయుండెను.

మఱునాఁడు. నాకాశ్రయమంతయుఁ బ్రజలచే నిండిపోయెను. 'విక్రమ' నొక నాఁడు తిరిలనున్నది. క్రయాశీకులబంధుమిత్రములు వారిని సాగనంపుటకై తండ్రిచరతడములుగ నచట మూఁగియుండిరి. వియోగభావ భరితము లగుజేదనారావము లంతట వినవగుతుండెను. పథికులముఖములందు

కాని, వారిని సాగనంత నరుండెంచిన బంధుమిత్రాదుల వదనములందుగాని
 సంతోషరేఖాదిహ్నము ముచ్చునైనఁ గానవచ్చుటలేదు. ఆకాలమున నము
 ద్రప్రయాణమునై శివ్వరి కంఠగా ముక్కువలేకుండెను. నముద్రయానమున
 గలయపాయములే దివిః గారణము. నముద్రమును దాటిపోయినవాఁడు మూల
 ప్రాణములతోఁ దిరిగివచ్చునని చెప్పఁగ శివ్వరిగాని శ్వామిలేకుండెను.
 అందుచేఁ బ్రయాణికులను వారిహితవర్గమును వ్యాకులమానసులై యుండిరి.
 కాని పార్వతీహృదయ ముంకిదుర్బలముకాదు. నముద్రయానమున కాపె
 యొప్పులొనఁచుచుండెను. ఆరెనుననుతో ముగిసినప్పుడు సిగిసి యూరెయి
 తరణియొకఁ యుండెను. విడుగుచుండెను. ఇంకెలా నా బయలుదేలు వియయ్యెను.
 కడకు నాఁగిరియూర్జు హృదయయ్యెను. నావైచరికపాంశుల బంధుహితవర్గ
 ము కలకల మొందిసాగెను. చిరకాలముగాఁ దివిహృదయాలవలములయందు
 ప్రేమతోయఁబడిన బెంపొందిన కేసిన భావంబులములనొక్కమాటుగా
 బెరికివయలేక వారు విందుచుండిరి. పద్మమాల్లకములను దుఃఖారాముల
 లోదనీకువారమును సింపెను. అందఱును లేచి యిదిచుండిరి బెంకానులు
 కొట్టుచుండిరి. ఇట్లు 'పితృమ' బారుకచ్చమువది నముద్రమధ్యములబట్టెను.
 నాకాశ్రయమునుండి స్వగృహములులైచివారిలో యనఁబడుచుండ కడపటి
 వాఁడు, అతడు కరుణాశుభకు నులుగనఁచి లక్ష్మీ పార్వతీ సువర్ణంబుల
 యొడఁ గూర్చుండిరి. అట్లే వారిరాముఁడు, బాలానిశ్చయంబు, పద్మమాల్లక, భద్ర
 బాహువు, ఘృతనియు నొకయొడ నాసీనులైరి. మున్నందు బాలానిశ్చయంబు
 స్వార్థములను బోసెనెను. కాని సువర్ణపితృయోగమును సహించునోక,
 యాతఁడుహృదః కేరళమునకు, బైవయ్యెను. కవహంసాఁరాయణుఁడు
 దిగు వారిరాముఁ డిప్పుడు కుసుమతోమలహృదముం దయ్యెను. కడ కాపురుష
 పింహుఁడు కురంగనయనలగు పార్వతీసరస్వతీల కనునన్నుల మెలగుచు వారి
 యమగులను మహాగులాత్తసాగెను.

నముద్రయానములందఱి మొదటిరింపుమూఁడుగంటలు సంతోష
 ప్రదములైయుండెను. నముద్రము ప్రకాంకమైయుండెను. దృశ్యవిభేదము

కన్నులకుండువైయుండెను. కాని భగవానునిహీనమైయుండు సాగరదృశ్యము పార్వతికి నిమిషగుఁగొల్పించుండెను. ఆమెయందలి యుత్సాహాన్ని యాటి పోయెను.

పార్వతి:—బాబూ! సింధువునందుండు బుడగేవులుండు ననుకొంటిని. గొడ్డిపాటినిశ్చలతో ముడుపుయ్యవచ్చి పాపివారియొద్దనున్నది. కంటికింపుగాఁ గొన్నివృక్షము లగవడిన బాంబాయి.

మరి:—అమ్మాయీ! నీవు వినుచుతివైయుండునిప్పుడు, సరోవరములు సాగములు కావలగుననుచుంటి. ఇప్పు డభివ్రైయింపఁగా భూమికోటకును, భూమిహనులకోటకును దేవులబుచ్చున్నావు.

పార్వతి —అవును. అందేమి దోషము కలదు? మనకు రండునుగావ లయును. అదిగని దైవిర్నితములేకదా!

విశ్రమము. సింధునీరసము పారమార్థికవగతము కాలేదు. ఆతరు డేత్రయముననున్న గ్రమక్రమముగా నచటిపరిస్థితులు సరిపోవుచుండెను. వారికి సముద్రమూలమునందఁ బడఁగెను. ఈవైపున కావైపునకు నోలి నుడు ముందుకు సాగిపోవు నౌకయూపులకు సమానముగ వారుకూడ నద్దగొలుచు నెచ్చగొలుచుండిరి. చగటిపూలు బ్రైయందునీలబలమును, క్రింద ముందులతోయములఁ గాంచి వారి సంతోషించుచుండిరి. నిశాసమయమున నీలాకాశమున ప్రేలబుచ్చు నిశ్చలసంకోభితములై యుండుతారకలఁ జూచి సంతోషమున నోలలబుచ్చుచుండిరి. వారికి వినుంగలినపుడుమాత్రము మరస్వర సంభాషణమునందో, మరస్వరిని మలమామటయందో, కాలము గడపుచుండిరి. లక్ష్మీపార్వతియు మరస్వరియొడ నభీరవ్రతిపత్రిఁ జూపుచు నగోమ్రులవలె మెలఁగుచుండిరి. సాధారణముగ మరస్వరి పార్వతినిబాసి వినమున కొకయర ఘంట గడపుచుండెను. ఆయరఘంటనే పామె బాలావిద్యువితో తూటలాడు చుండెను. అట్టియొక నితరు లెవ్వలైనఁ దమ్ము డాసినపుడు నముద్రవర్ణనమునకో, తారకాగణమాహాత్మ్యమునకో, శేరశదృశ్యమునకో యానందభాషణము లిరుగు

ఉండెను. వికాంతనమయములందు వారి కానముద్రములు, తారకలు, శేర
 కము ముఖపునకువచ్చెడివి. చంద్రతరమగుసంభాషణమున-కామశామలకు
 నర్వసాధారణమగు ప్రేమసంభరితసంభాషణమున-వారు తన్వయులైయుండిరి.
 నరన్వరితో భాషించునపుడు చాలాదిక్కుఁ దక్కుతానహమన కుండును.
 తదితరనమయములం దానఁడు. చిత్తకాంఠి యనుమాన నెఱుంగడు. యృశ
 సామ్రాజ్యము-వశాణరాజ్యములగు ప్రజలు-పాదులు-శిశువు-పారిశ్రామిక
 కళాప్రావీణ్యమును ల్లిటించునంపులను కొల్లగొడువనాడు-దుష్ప్రశస్య
 ములు-దాసులైయుండు ప్రజల నానాటిఁ దొడివేయించుననెము-చేకను
 నమాంతమగఁ గలఁబడుండు. కరాకృతి-అన్నియు మూర్ఖులు-వో
 యారెనివృద్ధియశలమున నందులు ద్రోహితుడౌదు. ఎంకరయన్నిం
 నను, అతనిఁ బారిరామునిపై దుష్ప్రాయము నమయుతుండెను. షాశకు
 పారిరాముడు, దొంగలరాయఁడు-కద! అత్తరాజ్యము, ప్రభుత్వమునకు
 లకు ఇగ్గజాత్రులై యుండలేను! క్రమాదిక్కునకాలమున విధాని
 యందు దొంగననెను-చూడు! లేకుండెను. ఇదిటివారిదానినినునీ, అత్త
 రాజ్యసంక్షయక్షాణ్ధము నివేదనూపముగా పంపింపుడు. దొంగ
 జేయుచుండెను. పారిరామునిచూచి బాలాచార్యునితో భాషించునపు
 డంతయుఁ జిత్తకాంఠి యనునది లేకుండెను. ఎన్నోమాటలు-అంత
 సీచకృత్యములకు గడంగినది బాధచేయుచుండెను. అంతయుఁ జిత్త
 కార్యములకు బాధదీగనని, ముందు దెప్పియోమాటులు ప్రేమ-ఎచి
 చుచుండెను. కానీ పూర్వచాత్రమును మానవలెనుమని యిది యిడిచివేయు
 కాకని! శిశుచాలకుండెను. పాదకర్మచుండులచే నా-నియకము కళా
 రత్న వన్నెననియ. వెను. పారిరాము దర్శనముల లేకుండి యందు
 చూచుచున్నంతన్నపాటికణంబులతో, నిప్పు దాకని జూచుటకు గామాధి
 క్తిములేకుండెను. ధనాభ్యాదగు నాచటిప్రంగవునకును, ప్రూరుడగు
 నాదొంగలమిండిని! కుప్ప వ్యభాషిధమగు నొకయద్దంఁ నిలిచియుండెను.

అయ్యదొంగి వారిద్దఱకు విశదముగాఁ దెలియుచుండెను. రఘుపతికి హరిరాముని యందు స్నేహభావము కలదు. కాని సజ్జనుడగుచూరునకుఁ దుర్జనుడగు చోరునిపై న్యభావభావముఁ బు ధిరమాత్ర మాతనినీడినది కాదు. సరస్వతీ పార్వతులు తమసుధాసమానసరసాలాపముల హరిరామునిపరితాపపక్షి నాద్యుచూడిరి. ఇట్టి యూహదీంపులచే హరిరాముఁడు తాను దొంగలరాయఁ డనుమాటయు మఱచిపోయెను. మానవు లందఱివలె దాసుగూడ మన్ననలఁ గాంచుచుండుట నాకామి గ్రహించెను. శనపై నిట్టికృపాన్యుకమును గుఱి యుంచినవరమాత్మన కాక పు కృశజ్ఞతాభివందనము లర్పించుచుండెను. ఆశునిశేత్రగోళము బానదాశ్రుజలమయము లగుచుండెను. భద్రబాహువు హరిరామునియొద్ద విధేయుడై వర్తించుచుండెను. కాని కేయింబునకు భద్ర బాహువు వినించుకైనమనస్సిద్ధాంతము నాతనికి జీడఱ గొలుపుచుండెను. కైనస్సిద్ధాంతములకును హరిరామునిమతమునకు హస్తమతకాంతరి మున్నది. అట్లుండేయి హరిరాముఁడు నొకపై వ్యాకులుండై యుండినవాఁడుకాదు. నముద్ర ప్రయాణమునకుఁ బోయి కానిందిసంధాయకమై యుండెను. 'విశ్రాంతి'గాఁ దొడిగెడ నొకాశ్రయములనాగుచు, ముందు పయనమున కవసరములనుసామగ్రిని, నీటిని పసికొనుచుండెను. అట్టిసయముల విశేషాలు రీతిమునకుఁ బరి తమసామగ్రి లమ్ముకొనుచుండిరి నావికులు. ప్రయాణి కలును పాలములఁజేరి విశ్రమించుచుండిరి. ఇట్టిపూవరతులవలన నముద్ర ప్రయాణములని పసికొనుక సన్నగిలుచుండెను. ఇట్లు ముప్పదినములు గడచెను. కపి కాగాఁ గ్రాంగనూరుచోను. ఆకాలమునఁ గేరీమనందరి నొకాశ్రయములన్నింటిలోఁ గ్రాంగనూరు చాల ముఖ్యమైనది. నొకాశ్రయ మునకు నావ యొకటివచ్చినవని ప్రచురుగుటయే తదవుగా, జనులు గుంపు లుగట్టి వచ్చిరి. నొకనుండి పాములు దీరవలకు. కేరీపుటకై పడవలు, తోడ్పలు సిద్ధమయ్యెను. అనాకపై నరుఁడెంచిన పనికిచ్చేఖమిల నావచ్చినందు టపై, గ్రాంగనూరురాజు తనకంతుని నియమించెను. ఆనావమైవచ్చినవర

కులను విలుచుకొన నొది తన్నగరవాసులగువైక్యులుకూడ వచ్చిరి. అచట కూలివాండ్రకు గణపత్రేకుండెను. కూలీ! కూలీ! అని కొండ అణచుచుండిరి. అచట నుండడి మిక్కుటమై యుండెను. మార్గమునకును వర్తకులచేతను, కూలివాండ్ర చేతను నిండి పెదురుపోదవలె యుండెను. నాకనుండి వీరమునుజేరు టకు: బ్రయాణికులు శ్రమనందుచుండిరి. ఆచేరగాండ్రవలన: బరిమార్చి శేమాశ్రమి రీతికలెకుండెను. తనమిత్రప్రబంధము తనభరితమునకు లక్ష్య పార్వతులకడ యుండునట్లు చూడార్థి యేర్పాటుగానినెను. పరమార్థి యొక ఘంటనా జేసారముల ముగించుకొని, తనకై పడియుండుమిత్రవర్గమును జేరెను.

పర:—అరునది. మనసు.కి. లోవుదిము. నేను మిమ్ములనుచువలయును, మీరు నాయుగిధులని నమ్మెను.

అట్టిమాటలవిని ప్రయోజనములేకుండెను. బాలాచిత్రుని కన్నో యాత్రేకులు చేయసాగెను. అందులకు బార్వతి ఖండితముగ “కావలసిన సిద్ధిమాశ్రమి పోవచ్చును. కాని నీవె పరస్వతీమాశ్రమి రాదని నమ్ముము. దీనివలన సిద్ధిపోవని లేలుచున్నది.” అని చెప్పెను.

ఇందుల కందిలు నవ్విరి. బాలాచిత్రునినకు సిగ్గయ్యెను.

పార్వతి:—సిగ్గందులకు! అతయవసర మేమివచ్చినది. మాలోమండి యాకేరకమునందొ మదేవాలయమునందైన: బొడ్డానును.

దివాహప్రస్తావమున బాలాచిత్రునిపరస్వగులయుల్లములు జల్లెను. వారు లజ్జాపనకముఖులైరి.

పార్వతి:—అత సిగ్గందులకు! దివాహమునుసంస్థలు ప్రభవము కండు జైవము స్థానిదియున్నాను. దివాహబద్ధము కాకున్నది ప్రభవము నిలువదు.

అని యాత్రే నివృత్తు పరస్వతి చేయవట్టుకొని నడువసాగెను. పరమార్థి మార్గముచూపెను. అదణును వారి ననుగమించిరి. తనమిత్రునిగృహ

మొకటి విడిగాకుండ, వారినందరిని పరమార్థి యందు విడియింపజేసెను. తరువాత నాతడు బాలాదిత్యుని వెంటబెట్టుకొని, ఆనర్హములగు కుపాయనములతో రాజనర్సిధికః బోయెను. ఇప్పటికీ బరమార్థి! బాలాదిత్యుని నిజచాక్రము తెలిసియుండెను. బాలాదిత్యుడు పరమార్థిలో "ఈభూమికుని భూస్వామి మనముద్రను ప్రసాద్యభౌమునకు సామంతులైయుండిరి. కాన నే 'శని' 'దాసోహ' మనకాలము" అని చెప్పెను.

శని:—నిన్నిప్పుడు 'దాసోహ'మని యెవ రనమనుచున్నారు. ఈశని పేరే నమామనిగ భావించి మూడించుటకు సకర్మంశరసేనున్నది?

బాలా:—ఏమియులేదు.

వారుభయులు రాజప్రాసాదమునకుఁ బోయిరి. బాలాదిత్యునిఁ బ్రక్కగొనియందు సుఖాసీనుఁడైన, పరమార్థి మహావీరరాజపూర్వచార్మముఁ జూచిఁబోయెను. మహావీరరాజునకు ముప్పదివేలము లుండెను. ఈన్నత భూజుడు ముద్రామూర్తి. జనరాజధాని కిరుండైన మహిమంగళులచేఁ గుహాకరింపఁబడిన పిలలేదుస్తుల నాతడు సరిపెయ్యెనట. వైశ్యశిఖా ముత్యము పరమార్థి నాతడు కాంచినంతనే "పరమార్థి! మనలక్షేమముగా వచ్చితివికదా!" అని యాదరభూష్మకముగా బ్రశ్నించెను.

పరమార్థి యాతని "మహారాజునకు జయమగుఁగాక!" అని ప్రస్తుతించి, వెంట గొనివచ్చిన దక్కామొకమాణులను, కాశీపట్టవస్త్రములను, అతని కుపాయనములుగా నర్పించెను. రాజు సంతుష్టుఁడై "పరమార్థి! ఇచట నిన్నుఁ గాంచుటకు నాకు సంకసముగానున్నది. నీయుపాయనములు నాకపారసంతోషముఁ సూర్చివని. గ్రాంగనూరునగరమున - పశ్చిమముద్రప్రభృతినీట స్వాగతము. నేటియండియు, పిల్ల 'శ్రీధర్' విరుదమున నలరారుచు, నాదేశమందలి వైశ్యకాలి! నాయకమణితై యుండువుగాక." అని యనుగ్రహించెను.

వర:—దేవరవారికరుణోదధి: గూల మెక్కడిది? అప్రస్తుతమని యెరింగియు దేవరవారి కొకమనవిచేయఁ దలఁచియున్నాను.

మహా:—జంతుఁగొంతుమాని మనవిచేసికొనుము. వాచే నైనఁని యెన చో నంనులకు దప్పదు.

వర:—దేవరవారి కెంతయు గృతజ్ఞుఁడను. దేవా! గౌరవసయ్య దగు నొకయల్లికి మీయూదరణకై వేచియున్నాఁడు.

మహా:—ఎవఁ డాతఁడు? ఎచట నున్నాఁడు?

వర:—దేవా! ఆతఁడు సుప్రసంగప్రసవకుఁడు. నిచ్చనీకనయామణి గర్భకుక్తిముక్తాఫలము. నముద్రసుప్రసార్వభౌమాన్నయ్యుఁడు.

మహా:—ఎట్లా! మాభూర్వము ఉగ్ర సేనపాలకుని బర్రాగని గావించి యవమానపఱచినవానివంశజుడా!

వర:—టే! దేవా! వాని కస్త్రివననైకము శిశుమయ్యవలయును. ఇక నుదారోకయనందమ్మఁడని కాత్రప్రసిదాగఁగఁ జెప్పవలయువా!

మహా:—మహాశివుని కరణాగరిని మెట్టి పట్టి గుండెనాదూరు రావలెను. క! రాక్రమోద్వేగము: దిగవట్టిసాస్వధముని వింకప్రసాదము దీట్లు ప్రాకరణముచేయినాఁడు. గదా యని నాకాశ్చర్యముగానున్నది. నముద్ర గుప్తుని నేనెన్నఁడు నిందింపదు. ఆతఁడు పర్వలక్ష్మణునిదమ్మఁడని సుప్రసిద్ధి విశోక్తముఁడు. మోసపరియమమాట నాశఁ దెలుగఁడు. ఆతఁడు ఉగ్ర సేనుని రణరంగమున బర్రాభూతుఁగావించి, అతనియెడ నముచికరీని మెల గినాఁడు. అట్టిపురుషసింహునివైగాని, అతనివంశజులవైగాని, నాకు: గోరు మెందులకుండును? మంచిది. ఆతఁ డేదీ! అతనిచేరేమి?

వర:—అతనినామధేయము నరసింహబాలాదిత్యుఁడు. ఆతఁడు ప్రక్కగదియందున్నాఁడు. పిలుకువా!

మహా:—వలదు. అల్లికి తనకై తాను దాననుదాయుట తగదు. దాత యాతని: దవనిలయమున కాన్వనించి, శానిక: గొనిరావలయును. శేరశకుండలిధర్మ మియ్యవియ్యముమా!

అని మహానీమము గల్గియునికి, ప్రక్కగదికిఁ బోయెను. అతడు వాతఁడు బాలానిష్ఠుని కిచ్చుకొని మొనరించుచు “స్వాగతము. సోదరా! కేరళరాష్ట్రమునకు వచ్చి నున్నావతము” అని సరససంభాషణముల బహుళాకరించెను.

బాగా:—సోదరా! నాకృతజ్ఞతాభివాదనము నిజే పరిగ్రహింపుము.

మహానీమము, బాలానిష్ఠుని: వనయాస్థానికి: దోహ్మనిహాయి యాతనికి: సహానమోహము. శమప్రభునిచర్యలకు సభ్యులు హర్షింది కరతాభివ్యుల గొనగించి.

మహానీమము, బాలానిష్ఠుని: గాది “నీద్యుతసింహాసీతికి మరల నిప్పుఁజేయుటకు మావేసిన కేమికలము! మాయవయైయుండుదేనిఁగాని, పీయశీన ముగించుటకు మాఃభ్యుతరములెను. కుబరాశయశోధికాబురగు మన పద్ధిలను పుష్టా మైయుండు సహానసర్వము నమగంబుఁజేయుటకు హూఃగొండును ప్రబలప్రముఖము గొనగించుచున్నారు. ఎన్నికప్తముల తోడ్పడును. స్వస్థముల సువిక్షింబుగొనుభౌమము మనయందున్నది. నా సోదరము సులలు కంది. వేగిదేవభివులు నాదికు రాయబారులుఁబడి, హూఃగొండుని భవిష్యంతముయొడి పాఠాద్రోలుటకుఁ దగినమార్గముల నాకొనించుచున్నారు. ఇంకను సుమెట్టి నిర్ధారణఁ గావించుకోలేదు. ఇప్పుడు సుప్రకాత నిచల బహుద్రపుగాన, నేదో యొకటి నిర్ధారించుకొన నగును. కాని మహానీవానమన్వితుడగు హూఃగొని: దలఁపివేయుటకు మన బలములు చాలవు. అయినను హూఃగొని:గ్యమునందే కదలిక రాష్ట్రమునైన విడిపించు టంత యసాధ్యముకాదని నాయభిప్రాయము. అనంతర మొక్కొక్కరాష్ట్రముగా స్వాధీన మొనరించుకొనుట మిగుల సులభము. అనాయన ముగా మనచే: చిక్కురాష్ట్ర మెయ్యెది యని నీయభిప్రాయము! మనసంగతి వటుంది యితరులెవ్వరైన మనకు సాహ్య మొనరించువాఁరా?

బాలా:—ఓరాబా! ఉదారపూర్వకమును నీసాహాయ్యమునకు నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. నేనాగిపోయినరాష్ట్రము లన్నింటిలో నురలు శక్తిఁగఁచుకొనుటకు మగధరాష్ట్ర మన్ని ధములఁ కరియొన్నది. ఇందుల నైదుకాగూములున్నవి. పోగొట్టుకొనినరాష్ట్రములఁగా నయ్యో కట్టకదలకరి. మూడులకు మాంశముపై నభిమానము మోపి. మగధరాష్ట్రమునం గింకెను, వహుగసామ్రాజ్య పౌరుషము ప్రేక్షనాఁడుకొని నిలువలేదు. మగధకును, వహుగరాజధానియుఁజ్ఞునికీ కాలదూరము. మగధకినోపనిగలు మాణిల కంకణా నిట్టప. మనియశ్రయోధినిఁబులని చరణలు పెక్కురు మగధకుం దున్నారు. వారు వాకై నగముకట్టి నిలుచుటకు విసుఁయురు.

మహా:—అయిన నిష్ఠాశునిగా! కొంతవైష్ణము శక్తిగఁగా నిగధదండయాత్రకుఁ బోవఁగా! ఇంకఁగా జీవనము నాయుగమునందుఁ గంగీకరింపవలయును. మీదిడికినై ప్రాసాదముకదానిని నిర్మింపఁ జేసి.

బాలా:—అవచ్చకమునుజీవనము యింకనతానునును నాశ్చర్యజ్ఞతాభివృద్ధివలయులు. నెలనియువలయును. నామిత్రులందఱీకెను.

అంతటఁ బరమార్థియు బాలానిగ్నియు నున్నతాములు నిజియింటికిఁ జరిరి. నిముసముగా మహానీనినానాక మంజులను దానియవారిసంకపమున కంతములేకపోయెను. నులునాను నాను నున్నది లెద్దాదుడునని బాలానిగ్నియు చెప్పెను. బాలానిగ్నినిద్రాకలన ముగనీ నాశ్చర్యసంకలితాత్మలఁగా జేసెను. పెండ్లియులగుట కొంతకాలము జేదిగులును మని వారనికాని, యవన్నియు నిరుపయోగములయ్యెను. 'రాజ్యహినుడగు రాజాపెండ్లి కేమిసన్యాసములుకావలయును' అని బాలానిగ్నియు వారిని సంతుష్టముచేయె. నులునాటికి నివాసమువహార్తము నిశ్చయమయ్యెను. ఈనెలఁక మహానీనునకును, బాలానిగ్నినిశ్రయకాములకును దానియేజేయఁబడెను. ఇప్పుడు పార్శ్వనికి జేగినిందఁ బనికలిగెను. పరవ్వని కొనగవలసిన పారిలోషికముల నామె ధర్మపణపసాగెను. పరమార్థి కిప్పుడు తీటికయె

లేదు. బ్రహ్మణ్యురోహితులు విర్భుతులైరి. వివాహోదకసన్నాహములు
 యోగములు నయ్యెను. హోదమునకుఁ గావలసిన క్రయత్నములఁ గాచింప,
 మనఃసేతుఁడు రాజ్యురోహినుని బాలాదిత్యునివిడిచిఁ బంపెను. శుభోదర్శ-
 నుగాఁ దెల్లనాటెను. రాజమందిరమునుండివచ్చిన బాణాబజంఠ్రీలు పెండ్లి
 పాలులు పాదపాగిరి. మేళతాళములు వెలులఁ గల్లుల చేయుచుండెను. ఆసం-
 ఖ్యాతులగువిక్రమరులు మాశ్రమలఁ జదువుచుండిరి. లక్ష్మీపార్వతులు బాలా-
 దిశ్యవర్ష్యులకుఁ బెండ్లియలంకారము లొనరించుచుండిరి. ఆనయమున
 వారు లక్ష్మీపార్వతుల చేరికొంటామనై యుండిరి. ఉదయమే వధూవరులు
 మంగళస్నానము లొనరించిరి. పార్వతీపరమార్థులు పారితోషికములుగా
 నొసంగిన యవర్ణ వివాహములు ఫలించిరి. క్రౌంచ్యులగు హవ్యవాహనుని
 యెదుట వావిధూవరు లాసీనులైరి. శుభముచూర్తకాలము నమిసించెను. బాణా-
 కర్పములు, మినుక్కి ఫ్యావములు, శంఖారావములు, నాగస్వనివాదము
 లొక్కచూడఁగా ధూవధోంకిరాళిముల నించెను. నక్షత్రవి పూర్తియయ్యెను.
 బాలాదిత్యుని సరస్వతికర్పణము మొనరించి, యేదమగులు నడించెను.
 ఏదయు నుతో వివాహకార్యము ముగిసెను. ఇంకఁ గలకాలము పవిత్రమగు
 నామైత్రికిఁ జేతులేదు. ఇప్పుడు సరస్వతి బాలాదిత్యున కర్థాంగి. ఆతన
 ప్రాణము సహధర్మచారిణి. సచివురాలు. స్నేహితురాలు. ఆవిధూవరులపవిత్ర
 ప్రేమ విష్కంభంకమై, నిరుపమానమై యపారమైయుండెను. కన్యారాస
 మొనరించినరఘువతి బాలాదిత్యునివంటియట్లునిఁ బడసినందులకై మురిసికొను
 చుండెను. ఇట్లే వివాహమునకు విచ్చేసియుండిన మనఃసేతుఁడు, రానుచుండ్రుఁడు
 మున్నగువారు పరితోహంబుధి నోలలాడుచుండిరి. గణనాతీతులగు వీడలకు
 మనఃసేతుఁ డానా దన్నప్రధాన మొనరించెను. పరమార్థి బ్రహ్మణ్యమూరాధన
 మొనరించెను. అతిన మొక్కడఁగాంచినను కుంతోహరావములే. ఎక్కడఁ
 జూచినను మంగళవాచకములే. అనంద మెల్లదల రూపొందియుండెను. అ
 నాఁటిసాయంకాలము వధూవరులు హోదముచేసిరి. రాత్రి విందులు, కేడు

కలు జరిగెను. అనంతర మాకాము! కాముకులు—నరవ్యతిబాలాదిత్యులు—
 బడకటింటికి జేరిరి. అతడు ముందే లక్ష్మీపార్వతు లొకరిని మిగుల శృంగారముగా
 నలంకరించియుండిరి. కలుపులు మూసిరి. తోడనే యానధూనరులు నిర్వచన
 యానందసంభాషణలైరి. ఒకరినొకరు ప్రేమమోముః నియ్యనిముద్దులు పెట్టు
 కొనుచుండిరి. ఒండొరులకుః గొవరనిముద్దు నిచ్చుకొనుచుండిరి. ఒండొరులు
 మక్కుచుమోముః గొంగొంచుకొని యానందవరవకు లగుచుండిరి. బాలాదిత్యుః
 య నరవ్యతిని బాహుబంధమునః జక్కించుకొనెను. అప్పుడు నరవ్యతి వానిని
 మొలకన వ్యవచిత్తుచు గలహాశవ్యవమున “మనోహరా! హాసాగృహ
 మునందో నాటి నాచర్యవలన మీరు నన్ను దుర్భాగ్యురాలని కలంకపరచివా!”
 అని యడిగెను.

బాలాదిత్యున కానివయే మంతకుముందే తనియును. హరిరాముః
 దాయుదంశమాత గుఱః బాహుస్థిచ్చినట్లాకని తెలిసిందియుండెను. “నాటి
 సీత్య న్యాయబోధికమనినా, మానవరిల కాంక్షప్రాయమనినా ననక,
 మజ్జేమనఁగలను. ప్రేమనీ! మానవనమును కొల్లకొట్ట ననుటివఃదామని
 దయయో! స్మి సేయలేదా?” అని బాలాదిత్యుః కాకంఠామశిని చుటుకు
 గా ముద్దిడికొని, కొంగొంచుకొని, మోచినాని మఱల ముద్దిచుకొనెను.

“ప్రాకాంఠా! నేను నీవమయంగి. నీవు నానలుఁడవు.” అని నర
 వ్యతి నవ్యయః గిరి యనా స్మృతమగు పొగిందె కాశనినమమకొని ముద్దా
 డెను.

బాలాః—అవును. కాని నలునివలె నేను నిన్ను విడనాడను. ఎప్పుటికి
 విడువను.

అనంతరము వారు నియ్యనిముద్దులు, చుటుకుముద్దులు, కొవరకుండఁ
 పెట్టుకొనుచుండిరి. కొంగొరింతలు పెనైచుకొనుచుండిరి. వారివదనముల ముక్త
 కళోకకాకుకము తొంగిండుచుండెను. నిర్వాజతొకాకుల కిట్టిరద్యలు
 స్వాభావికములేకదా!

ఇరువది రెండవ తరంగము.

కాలాగ్ని, సర్వసమృద్ధుడు, సుమతి.

అనాఁ డట్లు మాటలు మిహిరగులుని యుజ్జయినిఁ గొనిపోయిరి గదా! శనమృదకము దోరమానుని తెఱింగింపవలదని మిహిరగులుఁడు వారికి గట్టికట్టడఁ గావించెను. ప్రేమావతారుఁడగు తోరమానుఁడు తాను లోనైన కష్టముల నాఁర్జించినచో, దుఃఖించునని యాతం డట్లొనరించెను. మీఁదు మిక్కిలి తనకు దొంగలతోడిపోరాటమునందు గాయమయ్యె నని పరులు వినిన నచ్చెనురని మాతఁడు సిగ్గుపడుచుండెను. కాని మహారాణి తుపుష్ప 'దండయాత్ర సంగతిమేమి?' అని యువరాజు ననుగమించియుండినరాత్రుల నడిగెను. అంధిగులు మరలఁ జేర్చించుకొంటిమనియు, యువరాజుగారు శత్రుమధ్యమునకుఁ దలమిగిలించుటఁ జేసి, గాయమొందెననియు వారామెకు వివేదించిరి. తోడనే తుషష్ప శనపుత్రునిగదికిఁ బరుగిడెను. అతిసీరిషమునఁ మంచముపట్టియుండి మిహిరగులు నామె గాంచి "కుమారా! నీవు సామానుఁడవు. నీకుండ్రి మహారాజు భూచుకమరణమునఁ జేసి యిప్పటికే క్రంగి యున్నాఁడు. ఇప్పుడు నీవు గాయపడితివి. ఈసంగతి మహారాజు వీసులఁబడి నచో నాతఁ డేమని తలంచును?" అని వాపోవసాగెను.

మిహి:—ఇది యాతనికిఁ దెలియవలసినంత యవసరమేమి?

తుషష్ప:—కాని తెలియకపోదు. మీజనకుఁడు అవులించినఁ శ్రేష్ఠ తెంచువాఁడు. వివేకవంతుఁడు. అతనియెఱుంగలేక యాచికాలసామ్రాజ్యమునఁ జీనుయైనఁ జిటుకుమనఁకాలడు.

మిహి:—అమ్మా! అయిన గర్తవ్యంకమునకుఁ జెగియును. నేను హూణగృహమునందుండునట్లు నడిచుదును. మాదామహద దానికేమాత్రము సంకయింక నమ్మును.

సుషమ్న:—అట్లే! అట్లేకాసిమ్ము! కాని మాకన్యనా హూణగృహముందు బంధించి, మనము పాపము మాటకట్టుకొనితిమియిమా! అయిన! ఆకన్యనుగి, అలాచ్యురాలి! హూణగృహమున నేమిచేటు మాద నున్నదోకదా!

మిహి:—అమ్మా! హూణచాక్రమునం దిట్టికాన్యము లేదా! చాక్రలో! ఏమి హూణమాదె పుచ్చుచుకోవలదా! ఇట్లా నడివల!

మిహిరసులునిముఖము కదలక నేర్పరించెను.

సుషమ్న:—కుమారా! హూణమా కునుది మాన్యప్రేమ లేకపోతకు గదా!

మిహి:—కాని నీయందగి హూణచక్రమున మన్యప్రేమ ముంది పోయియున్నది.

సుషమ్న:—నిజమేకాదోయి. ఇది మిహిగి నీయందగి నాకు చెప్పెను. నాకు నీ చక్రగంగియుండుచోగ్గము లేకపోయినది కాని, నాభక్తి యిట్టికన్న పాండ్రాపులయిడి ముగ్ధులందఱి కంటె పరమంబగునా! నాయనా! చక్రగంగులకు నాకు దిగులుపుట్టుచుండును. మనము మన పనాకనవైవములను విడనాడితిమి. పనగిలయనునది భరతవర్తమునకువచ్చి యందగి జీవుల నారాధించి గడంగితిమి. రాజకార్యములను పాధించుచుమిత్రము మీరు కండ్రికమారులు మతాంశరులైతిరి. నేను నట్లే యూనుకమునఁ జేరితిను. కాని యాకతతో నేను నిలువలేదు. కిమిగ్గా మేలునకో కాని, యా హిందూమతము నన్వాయించుచున్నది. ఈనమస్సుకు బరిష్కరించి, పరలోకమును జేరుటెట్లా యని నాకు దిగులుగానున్నది. ఇందుచే నానపర్శులు

వశేష్ఠు, హూశేష్ఠులు నన్నుఁ బరిహసించుచున్నారు. కాని యిందులకు నే నేమిచేయుగలను?

మిహి:—అహా! నాకల గింపురుమనుచున్నది.

సుషష్ఠు యాతనిని శయ్యపైఁ బరుండఁబెట్టి, గాయములఁగడిగి కట్టుకట్టి, గొంత గంజియిచ్చెను. ఆరాజకుమారుఁడు బలహీనతచే నిద్రించెను. ఎంతయోకాల మాత్రము గాఢనిద్ర నొక్కఁగుండెను. మెలఁకువవచ్చు నప్పుటి కాయని శింతయో నొందిగా మిగిలెను. మహాగాఢులగు సుషష్ఠు, వశేష్ఠు, హూశేష్ఠు లాతనికి స్వయముగ పుష్పచారము లొనరించుచు, నాతనిపజ్జనుఁ బుష్పచారముల నివ్వరిఁ జేరనియ్యునుండి. ప్రేమపూర్ణావతారలగు తల్లులఁగుపూర్వచారములచే మిహిరగులుఁడు పదునైమిఁగములఁగఁ జేయుకొనెను. లోరమానుఁడు ప్రతీఃకాచులకుమాత్రము గంభీరముగ నగఁగియుండెగాని, భూమకునిమఱియునమునుండి యాతఁడు గొఱగనఁ గ్రుంగిపోవుచుండెను. పోదరినియోగవృద్ధుల మాతని హృదయోద్యోగమును నానాఁటికి దహించి వేయుచుండెను. మెల్లమెల్లగా నానెఁడు చరమవశాధిముఖుడై యొక్కొక్కయఁడుపెట్టి పోవుచుండెను. ప్రయోమిహిఁడు కాలభర్త మొందులఁ జేసి, యావృద్ధరాజుని యనురాగవల్లక యాతని యైకైపుత్రునిపైఁకైఁ త్రాకి పైవైచుకొనియుండెను. ఇపు డాతఁడు సుషష్ఠుమాల యనిన నాద రింపసాగెను.

స్వస్థుడగుచున్న మిహిరగులుఁడు, లోరమానునితో నొకనాఁడు రాజ కీయములఁగూర్చి యాలోచించుచుండెను. సుషష్ఠయు నచట మిగిలెను. అప్పు డొక వీరకుఁ దరుదొంది “మహావ్రథా! మహావ్రథా! హూణిగృహ మునుండి శోకవార్తవచ్చినది.” అని విన్నవించెను.

“ఏమివార్త? ఏమివార్త?” అని తండ్రికుమారు లొక్కఁడూ అడిగిరి. నారాయణశర్మ నుజరిసి, ఖైదీలు తప్పించుకపోయిరి.”

మిహి:—నారాయణశర్మ హతుడయ్యెనా? ఎవరు చంపిరి?

"అశ్వ సరస్వతి"

కుషమ్మ:—ఏమీ! సరస్వతియో! అశ్వారత్నమా! అహో! అశ్వారత్నమనిన నాకెంతయో సంతోషము. ఆమె చాలాగాంగనయై పుట్టుటకు దగియున్నది. పుట్టిన చాగుంచెడిది.

మిహి:—అమ్మా! నారాయణశర్మకురణమునకై నీవు సంతసించుట లేదనుచును.

"అందులకు నాసంతోష ముపార్జయియున్నది. నానూనందము మేరమొలయున్నది. అచాక్షుడనిన నాకు గిట్టదు. చాలాగవ్యభావము లగు ధైర్యసాహసములుగాని, హైందవశైలిములగు నద్భుతములుగాని, యా బ్రాహ్మణధర్మాకముగద మచ్చునకైన గానరావు. మిహి! మిహి! యా వాశకు డాశ్వమణిని: జెలుకు నమిట్టియుండును. పాము. ఆమెను బంధించుటకు మన శత్రుకారమున్నది! ఏమియులేదు. ఆమె మనకుమార్తెయై యుండినచో, సరస్వతి: బో: యుండవలయునని మీరు భవించురా?" అని కుషమ్మ భర్త నడిగెను.

"కుషమ్మ! సరస్వతి: బో: నకనయ మనకుండిన చాగుంచెడిది. ఆమె చాలాజాలియుండు జనిందియుండిన సెంకయూ సమంజసముగానుంచెడిది. అహో! మిహి! గులునివంటి రాజకుమారునకు సరస్వతి కనినభార్యయై యుండెడిదిగదా! ఇక నారాయణశర్మనిషయమా! వాడు దుష్టుడు: శాచము వంటివాడు. వాని దూలనాడుట నాకు నచ్చునను. అల్లెకరకాగిని: దిన ప్రతాపాంగుష్ఠముచే నణచినట్టియుండు ప్రభువెంత కాలానినకాలి వాడుచేరి, యాకనియడుగులకు ముగులులాత్తును, నాకనిపాటకు: బల్లని పాడుచుండుటకంటె నీచానినీచకృత్యము నేటొం దేమిలదు. నీవేదా!" అని తోరమాటుం దానెవడు గాంచి "నారాయణశర్మ యెట్లుచచ్చెను! ఆ బంధికులపెంట్ల: జనినశ్యామి కార్యదురంధరులగు నాచాలాగనై నికులగతి యెఱుఁగెను? నాకు పందలైరా!" అని యడిగెను.

“జేవా! లేదు. ఆముప్పుదిమంది చూడనైనను బంధితులను చూడగల్గవలయునని వారికి గాత్రుండెరి. కాని యాభై నీలు తమ కంటడుముక్కుకట్టి కప్పించుకొనిపోయిరి తెలిసికొనుటతోడనే, యాచూడు లాత్తచాక్క గాచించుకొనిరి. చూడనాయకుడు కాడ్చిసాను జేవరవారి గొర్రెల వ్రాసియుండినాడు. ‘చూయలక్కళావమునకుఁ దగినప్రాయస్థిత ముండిమి. కరుణించి మమ్మ మన్నింపుడు. చూడలవలె నేము మృత్యువును నులచిమి’ ఇదియు దినిసారాంశము.”

“అయిన వారుకూడ చుకమొందికదా” అని తోరమానుడు విహిరగులుండును బలికిరి.

తోర:—నారాయణార్త యెచట మరణించెను? ఎట్లు మరణించెను?

“సరస్వతి బంధించుకొనియుండినగదియందు దాతఁడు చచ్చిపడియుండెను. ఆసనిపుగుకయందు గోడతైనగాయ మొకటియుండెను. దానిచే నాతఁడనువుల బానిసాని అని కావల నేలపై నొక లేతబెంకాయ కప్పు పొడిచినది కడిగిండ్లెను. ఆమరాత్తులు కప్పించుకొని, యాసాగది యొరులకుఁ దెలియకుండుటకై సూగవితలుపులన్నింటిని మరలభద్రముగాఁ దాళము చేసిరి. తాము తీసికొనిపోయినగుఱ్ఱములందఱు, మిగిలినవానినన్నింటిని వారు చంపివైచిరి.”

తోర:—నాకిది దాళపులెపు లెక్కడివి?

“నారాయణార్త సరస్వతికడకుఁ బోవునపు డాతనికడఁ దాళపుగుత్తి యుండినను. తనవీట నామెగది కరుదెంచినచూడ నేమకు నాతఁడు వెనుకకుఁ బరికితై వెను. తూగుఁబోతగువాఁడు నిద్రించుటకు వెడలిపోయెను. మఱునాఁడువయమున నేమగుంటలకు యథార్థిగా కాడ్చిసాను నిద్రలేచి, తాల్మకృత్యముల నీర్చుకొనుచుండెను. కారాగారరక్షకుఁడుగదిద్వారములఁ దెఱచి, చూడలవరాక్రమమును బంధితులను రుచిమాపుటకై క్రియమరాజుకుమారులుంగారు ముదలచేసినట్లు వైదీలను గొరడావ్రేటులఁగొట్టినంది, తాళపుల

శైలిగోతు నారాయణశర్మలకుఁ బోయిను. 'ఈదురాస్థులు మనమంది రాజుగారిని గాయపఱచిరి. కాన దీనిని గంజీంకలుగాఁ జావమోదుము' అని కాడ్చీసాను నెలపిచ్చియ్యంబయెను. అతఁడు నారాయణశర్మలేనాదున నాసేవకుఁడు కారాగృహములకడకుఁబోయెను. అస్సిగదులు తాములునీయి యిడియ్యంబయెను. వెంటనే వాడు కాడ్చీసానుకడకు బోయి "నారాయణశర్మ యొక్కది!" అని యడిగెను.

"నాకుఁ బోయెను, అక్కడఁ గదా! లేదా!"

"లేదు."

నోడనే నారాయణశర్మ నన్నేడియించి యుచు అన్ని మూలలకు బోయిరి. కాని ప్రయోజనములేకపోయెను. అంత నాగిరిజువ్రలకు వారి గర్జపాఠలతోఁ గలుగ నొట్టిరి. అగదులయం దెప్పుడు కావలేదు. కాడ్చీసాను మఱియొకడై "అంత! అవిద్రాక్షులు నారాయణశర్మ మూసా మ్మరొక మోనా వాగుదులుఁ జక్కిరింపఁజేరాలివలయు—మూసామలకు విడిచి విడిచివేయించు." అని పోయెను. వరసకుఁ బరిశ్రేయమునుండి గదిలెలుపులఁబూచి ఛేదించుట కాతఁ డాజ్ఞ చేసెను. కాడ్చీసాను అది కట్టకపోవగానికి పోయెను. దిగునా రుంజీరణము లప్పుడే ప్రసరించుచుండెను. నారాయణశర్మ పరీక్షణము కొయ్యబాటి నెత్తులఁ బొప్పఁబోయెను నేలపైఁబడి ముందు నాకడఁ బూచెను. కాడ్చీసాను విభ్రాంతుఁడై యుప్పురేవును నిరలఁపఁజేయుటఁ లేక దెంకాయఁ గ్రహి "కది దిరాస్థుల్గఁ బోకట్టి సాహస్యమునకు గో నయ్యోగదా! ఆఁ! ఈకది నత్తు నిక నల్లగానున్నది. కాని ముదిమ నల్లగా—మొంకమో నల్లగా—గిరిహృదయ ముంజీరణంబయెను. ఆవృత మానాంగనయై యుండుటకుఁ దగియున్నది!" అని కలచిరి కనయచరులు గారిని "మిత్రులారా! కుదీలవిముక్తి! మనమందిఱము బాధ్యులము. మాన రాజేంద్రుఁ డియ్యుదంతము నాలకించినయెడల, మనకిరముల ముత్తరీకాపక మానఁడు. అది న్యాయవత్తుకనుకూడ కాయధిపతయము. భయోత్పాదక

మగు హూణపాలనమునం దిట్టికింకలు సామాన్యములు. కుక్కలవలె నణచి చచ్చుటకంటె, మానవంతులవలె మన మేల యాత్మహత్యఁ గావించుకోరాదు?" అని యుద్వేగించెను.

"అందుకు మీరూ సుస్థిదులము" అని మిగిలినయిరవై తొమ్మిదిమంది యుఱిదిరి. అనంతరము కాడ్పిసాసు దేవరవారికి జాయివ్రాసి, శనవంటవాడగు నన్నుఁబిలిచి, దేవరవారి కాలేఖనిచ్చి యాననాశము నివేదించ నాజ్ఞఁ జేసెను. అంతట వారు నిరుణిష్ఠములుగ్గఱి పరలోకమునకుఁబోయిరి."

మిగిలిన యిరువై ముగ్గురు హూణగృహమునం దెవరు కా పున్నారు?

'చచ్చి పిరిచ్చి నానాపాణు నిన్నామి.'

తోరఁ—అక్షిణి పు కెదలనున్నారు?

'దేవర! నాకుఁ దెలియదు.'

తోరమానమీహరులు, అంధులువోవడిఁగెయ్యుటకై, కొందఱు గూఢచారులు నలుమూలలనుఁ దిజిమిరి. బాహువిశ్వయశోధర్మలఃగూడ వివక్షింప వారలకు గట్టకఁగిరి. హూణులు హింనువులనే శమగూఢచారు లుగ నేలుకొనిరి. ఆగూఢచారులు ప్రజ్ఞాఘరీణులు. ఎంతయన్యాయమున కైన వెనుకొనుదురాదు అప్పుటిని స్త్రీపురుషులందఱులందించియుండిరి. ఈగూఢచారులలో ముఖ్యులు బ్రహ్మజులు. కాయస్థులు. వారిలోఁ గాలాగ్ని, సర్వసద్గుణులు. మిగిలిన యువారి లసమానచాతురీఘరీణులు. సుమతి స్త్రీ. హూణరాజేశ్వరిమిది విరుణూపురుషు నమ్మిచుంటిమియిండిరి. హరిరాముని యడవులను గాలాగ్ని గను, పశ్చిమతీరమునందిరి. కాకాశ్రయములకు సర్వ సద్గుణులు, మః శివలయనకు సుమతియిం దోరమానునిమాజ్ఞాబోధితులై పోయియుండిరి.

అదిఅంతటః గాలాగ్ని ముందుగావచ్చి, తాఁబోయినచ్చినకార్య మునుకూర్చి, తోరమానున కీవిధమున విన్నవించసాగెను.

“జేవా! నిష్కపరుడగు నన్యూనితేషుతో నేను హరిరాముని నడ
తులకుఁ జోయితిని. మున్నుం దాదొంగలు నన్ను సూధచారియని సంజయించి,
నన్నుఁ సూదరైరి. కాని నేనుమాత్రము నేదములను, తినిపక్షులను, భగవ
ద్గీతలను విడివక చదువుచుంటిని. శమదహాది సత్త్వగుణప్రధానుడనై
చరించుచుంటిని. మతవిధులను నకాలమునకు నిర్వర్తించుచుంటిని. శడకు
నాకుహాచర్యులన్నియుఁ గార్యకారులయ్యెను. అందఱు నన్ను విశ్వసిం
చిరి. నాకు వలయునంగనులవన్నింటిని, నేను వారిశడకుండి తోచి గొనుచు
ంటిని. బాలాదిత్యుడూ, యశోధర్మ, సుప్రభాకలకు బాంధవుడూ, మఱియొకఁడూ,
వానిపేరు నెఱుంగుటకు నాకు సాధ్యముకాలేదు. ఈయిద్దరును బంధిగుల
దొలమఱు నప్పించినారట.”

తోర:—అయినఁ జేప్పనుమాట లబద్ధిములుకావు?

“కావు. జేవా! బంధిగులను మాట చెప్పుకొనుట, ననూకృత
మున వారిని బంధించుట, వారాయుశర్తము నొప్పని హస్తాగ్రహించుట,
బంధితులందఱు కష్టించుకొనుట, గెలిసి వారిని అదృశులకు దోహదం, నొప్పని,
భద్రబాహువు, రథసుధుఁ, హరిరాములను బాదుకచ్చమునకు దోచు
నుండి ‘విక్రమ’ నావపైఁ గేరకమునకుఁ దోసిండుకొని వెళ్లినది గుములను
బంధురముగా నెఱింగిపర్చితిని.”

తోర:—ఈక్షణము బాదుకచ్చమున కొక నేపథుని బంధించు.

“జేవా! పండియు ఫలములేదు. ఆనావ బాదుకచ్చమునండి యెఱు
జేయఁ దగుదుననుటలేనది. బాలాదిత్యుని పోషింకూర్చి, నర్హులగునకుఁ
దోయఁజేసితిని. కాన నాశంక. శేరకమునకుఁదోయి యచటి నిజహస్తగులను
జేపరవారికి వివరింప గలదు.”

తోర:—కాలాగ్ని! నీవు నాకరిమిటఁ జూచి నదుస్తవృత్తాకము
నెఱుంగ నేలబ్రయత్నింపజైతెద!

మిహి:—నీకు శత్రుపక్షముకారు లంచమియ్య నులుసెచ్చిరికాఁజోలు.

“జీవరవారు నన్నుఁడప్పుడలఁచుచున్నారు. నేను హఠాఁగూఢ చారిని యాదొంగలకుఁ దెలిసియుండినచో, జీవరలంద టొక్క మొత్తమై వచ్చినను నన్నుఁ గాదియుండిడివారుకారు. ఆదొంగలమధ్య మెలఁగుచుండి సంతకాలము, నేను ఖడ్గధారపై నుండిన ట్టుంటిని. పలుకకపలుకక టొక్క తెలివితక్కువపలుకువని! నాకు రాజకీయములందు జ్యోక్యముకలదని వారి కించుకయైనఁ దెలియఁజేసియుండినచో, నేనిప్పటికి యమలయమునఁ బ్రాంత కాఁపై యుండిడివాడను. జీవరవారికొఱకై నేనిట్టిగండముల నెదుర్కొని తప్పి బయటఁబడిరాఁగా, మీరు నన్ను ద్రోహాత్ముఁగా సంకయించుచున్నారు గదా!”

తోరః—కాలాస్త్రీ! నాపుష్పనిపలుకుల తిక్కనేయకుము. వాఁడు బనివాఁడు. వాని! బోకజ్జన మంతగాలేదు. నిర్దోగమొకముగా మాట లాడుట మంచిదని యాతనియభిప్రాయము. కాని యెల్లెవల నయ్యది కార్య కారి కానందు.

“జీవరమూల సత్యము.”

తోరః—ఈదొంగలగుంపుకు మనము సర్వనాశ మొనరింపఁగూడదా?

“జీవా! ఆతి సులభసాధ్యముకాదు. కాని రణరంగభీములగు మీ యట్టిరాజవరేణ్యుల కసాధ్య మేమికలదు? ఇంతకు వచ్చినకచ్చమేమన, ఆ దొంగలు మనయెదుటఁబడి పోరాడరు. బిడ్డకుఁ వల్లెటొమ్ములు తెలిసినట్లు, వారి కదనియంతయుఁ దెలియును చూచుచుండఁగనే వా రావ్రజేశముల యందు దాగి, మాయమై పోవుచుందురు.”

తోరః—కాని వారిపు డనాథులై యున్నారుగదా!

“అవును. కాని యాదొంగలయెడ ‘స్వయంరాజా స్వయంముం త్రీ’ యనునానుడి యన్వర్థమైనది.”

తోరః—హఠాఁగూఢుకాడ నట్టివారేకదా!

“అవును. జీవా! ఆదొంగలకు హఠాఁగూఢు లేదిధమునఁ దీసిపోరు.”

తోర:—ఈచోరనివాళమునకుఁ జక్కనియుత్తరము మొనఁగలదా? ఇందులకు నీవేదియేని వెఱపుఁజూపినచో, వేయిబంగారునాణెములు నీకు బహువాళగించెదను.

“నే నెల్లప్పుడును జీవరవారిపాదరాజీవముల నాశ్రయించియుండు వాఁడను. చతురుపాయచామరీధురీణుఁ డాచార్యునివోక్తమును. కత్తి తోటుకంటెఁ గలముదోటు మున్నయనియు, కోకోపాయములు తొటిలో రండవదికాళ్ళకారియనియు నెంతయో నిజముగ వాక్రుచ్చియున్నాఁడు. ఆచోరనమూహమును దూపుమాపుటకు. బ్రక్కనిధి యొకఁడైన నోపుఁగాని, మేము వీరులైనవఁజాలరు.”

తోర:—వేయిబంగారునాణెముల నేర్పవను. అదొంగలగుంపును నాఁ మొనరించుటకు నీవు సమ్మతించెదవా?

“అకాశము కొంగువైనికల్తవంటిదినుమా! ఆకులపట ద్రోణముల నఱచేజఁదెట్టుకొని నిగవలయును.”

తోర:—ఆయన మూఁడువేలుగా నిచ్చెదను.

“జీవరచక్రము. నీనికి గలదు మూఁడువేలులు వయసేమును. ఈ ణాకుల నాదొంగ లవిల్లలవిడిచియైనఁ బోవలగును. లేక యుప్పులవిడిచి యైనఁ బోవలయును.”

తోర:—ధీధీ! అయినఁ ద్వరగాపోము. చూచినదా! ఈమూఁడు వేల బంగారునాణెములను నీరాక కెదురుచూచుచుండును.

అది చూడఁగా బంగారునాణెములవంటివి గలగలపడి వెనుకాలాగి ముఖమున ననంతప్రభావము తోచెను.

తోర:—నీ కేమి కావలయును?

“ఏమియువలదు. మూఁడువేలయందు నుభారసాధకము లేమియులేవు. నాకృపిణి చింపిరిలతో కున్నది. నా.....”

తోర:—క్షమా! బాలాశిశ్యునిపోవడి:దీయుటకు నీకు నైదుపందల నాణెములు కావలయునందువా? ఔనా!

కాలాగ్ని యేమియుం బలుకలేదు. తోరమానుడు నందివిప్పి యేమారు బంగారునాణెముల నాగూఢచారి కొనుగడు "మీరు బ్రాహ్మణులు, మిగుల శ్రేష్ఠులు. ఏమిని బ్రష్టిని, బ్రష్టిని బ్రష్టిగామార్చి, మీపనుల నెఱవేర్చు కొనుచుందురు. మందిది. పోయి, నీకార్యమును సాధింపుము." అని కొదాడెను.

"చిత్తము" అని కాలాగ్ని రాజమందిరమునుండి బయటి కడుదెంచెను. భామగుప్తు డాతనిసింహస్వానముకడఁ గొనికొని, నిరపాయమగుస్థలమున కాతని వెంట నడచెను. ఆచట కాలాగ్ని యాతనితో "నేను నీ ప్రస్తావనను వదిలి, నీకుఁ బ్రాణదాన మొనరించితిని. అజ్ఞాన యైదుపందలనాణెము చిచ్చెదవా?" అని యడిగెను. "ఇదిగో! ఇచ్చటనేయున్నది" అని భామగుప్తుఁ జొక బంగారునాణెములముఠ నాతని కిచ్చెను.

భామ:— అంధునిలో దొఁమాటుకాపాడిన పురుషశ్రమముగాఁ మూడవనానిని నీకుఁ దెలియనట్లు నటించితివని, నాగూఢచారి నాతోఁ జెప్పినాను.

కాలాగ్ని:— ఔనాను. నుముఖుఁడుగదా? వాని నచటఁ జూచితిని.

భామ:— అయినఁ గాలాగ్ని! మూడువేలుపవర్ణ నాణెముల బహుమతిగా గ్రహించి, హరిరాముని, యాతని యనుచరవర్ణమును అరణ్యప్రాంతములనుండి తఱుమునున్నావా?

కాలాగ్ని:— అవును. అందులకు నేను కాలవందువా?

భామ:— నీ కసాధ్యకార్యముకలదా?

కాలాగ్ని:— మిత్రమా! చెప్పెద నినుము. గూఢచారునిజీవితమునకు నొప్పుచునునదిలేదు. ఆతని నెవ్వరునవ్వురు. కడ కాతనియజమానులు నైతము నవ్వురు. పొర పాటించుకయైన నాటిల్లిన నాతనికిఁ బ్రాణాంతకముగను. చార

వృత్తియందు జయము నాకాక్షించువాడు, అతరాగమునకు నాస్తోత్రములు విడువవలయును. ధర్మమును దణిమిరేయవలయును. మతమును మట్టుపెట్టవలయును. జయశీలుఁడును, లక్ష్మీనాథిఁడును నగుసూర్యచారికంటె, ఏకంగయొద్దుననో యెన్నర్దదాకూలముననో ముక్కుమూసికొనియుండు పేదబాబుదైన సుఖముగనుండును. అట్టితైరాగ్యవృత్తి ననుసరించుటకు నాకెంతయో కాలముగా గోరికయిన్నదికాని, నమయమున శేదయో యొకటి యందుల కద్దంకియై నిలుచుచున్నది. కాని నేనిప్పు యొక్కమాటుగా నిర్ధారించుకొంటిని. ఇక నిలిచి చిరుగులేదు. ఈకార్యమగుటయే తదవ్రతగా, నేను కాయాసమీనముగా నిర్వదానదీకూలమునకుఁబోయి, మునితై కాలముగఁబుట్టుచుండెద.

భాను:—‘అవ్యధా చింతికం కార్యం దైవ మన్మత్త చింతయేన’ అని యుండలేదా?

కాలాక్షి:—ఇదియెంతయు నిజము. కాలగర్భమును గోధింపు వెనకి వెళుము! ముందు సెలవు. హరిదాముని యదిఫలము. బోవుచున్నాను.

భాను:—ముందు.

నారాంత్రములవీడి చుట్టి. పరినిమనములైనదికర, సముఖుండు భానుగుప్తుఃజేరి, నోరమానకాలాక్షులసంభాషణమును వివరముగాఁ జెప్పెను. అంతలు నాకఁడు సుముఖుని సమామానభ్రాతృకముగా సాగనది, ఉడ్డయిని యందలి తనఁజేడికఁబోయెను. నారాయణశర్మమరిణమునతై సూతఁడు లోలోన నుప్పొంగుచుండెను. ఆబ్రహ్మణాధమునిచావుచే, భానుగుప్తుని పూది యందుండఁ గంకాల్య మూడిపోయెను. ఇక హూణులు తన్ను నుకయింపరుని యాకనిగి నంతోషమయ్యెను. కాని, కాలాక్షిపై నాకని శత్రుత్వము నడుకములేదు. ఎప్పుడో యొకప్పు డానిక్వాసఫూరిండుండు తన్ను బయటజేసి పీరుననియు, అతఁడు శేవములలో నుండునంతవఱకు సౌఖ్యము తన్నుఁ జేరఁబయియు భానుగుప్తుఁ దెలుగును. ‘ఎట్టులో యొకట్టుల యాత్రకృతానిబట్టి మును మట్టుపెట్టికఁగాని, నాకుఁ గూర్పుకట్టడు’ అని యాతఁ దనుకొనెను.

అతడు దూర మాలోచించెను. అనంతర మాత్రము తనపుస్తకభాండాగారము నకుఁబోయి రాజ్యపాలనాక్రమముంగూర్చిన గ్రంథము నొకదానిఁ దీసికొని, రాజులఁ గూర్చి వ్రాసియుండు పుస్తకమును జూచెను. అతనియాడ్కిఁ దగిలిన వాక్య మియ్యది. "తనరహస్యమును—వెల్లడియైనఁ దనకంఠమున కురిఁదగి లించుదానిని—తెలిసినమానవుని, రాజగువాఁడు న్యాయముగనో యన్యాయ ముగనో పరలోకమునకుఁ బంపివేయుటఁ జేయవలయును. అమానవుఁడు నడివ్రుఁడై యుండినయెడల నేమి వెల్లడిచేయునో, యేమి చేయుఁదో చెప్పట తేలికకష్టము? చచ్చిననాలుకయందుమాత్రము సంపూర్ణ విశ్వాస ముంచవగును." భానుగుప్తుఁ డానందాంతరంగుఁడై "అహ! వెడకఁ బోయినదే గాక బలఁదగిలినది" అని, కర్తవ్యాంశమును నిర్ధారణచేసుకొనెను. ప్రియభృంగు దిగువిశ్వనాథునిఁ బిలిచి భానుగుప్తుఁడు వానిచేవిలా "విశ్వ నాథా! నీవుచేసి చూచితిరాముని యడవులకుఁబోయి. పోయి, దొంగలతో 'తోరమా'మనిచాడుఁ బోకఁడు కాలాన్ని యుపవాదు మిమ్ములజేరి, కథల నబలచే ముప్పువలన వాతమాప్తుఁడైనాఁడు. మీయడవులందు యలరూప ధారియై కొంగఁబడ మొనరించువాఁడే యాగూఢచారికాలాన్ని." అని నచ్చఁ జెప్పెను. ఈసంగతి నోరులచెప్పులవేయకుము." అని యానతిచేసెను.

"దేవరవారిచిత్తము." అని విశ్వనాథుఁడు వెదలిపోయెను.

"ఇ.క మూఁడుదినములలోఁ గాలాన్ని యమునింటఁ బ్రాంతకాఁచి యుండఁగలఁడు. వాఁడు నర్తదానవిగట్టుపై నుండుటేమోకాని, తైత్తిరీ నదికూలమునమాత్ర ముండుట నిశ్చయము. హహహహ! తోనాను! మానవుఁ డొకటికలంచిన, మాధవుఁ డొకటికలంచునుగదా!" అని భానుగుప్తుఁ డను కొనెను. మఱునాఁ డాతఁడు తోరమానమిహిరగులులకడ నెలవుకొని, వ్యూర భృగుగురశ్చిమమాళవమునకుఁ దరలెను.

తోరమానుఁడు తాలిమిమాని, నుమతీనర్మనక్షత్రులతోఁ జనుక్షణ మెదురుచూచుచుండెను. భానుగుప్తుఁడుపోయిన యైదవనాఁడు రాజునుండిర

మున కొకమానవుం దగుచెందెను. ఆమానవుడు సర్వసమగ్ననికదమండియో, సుమతికదమండియో వచ్చినవారావమానఁడై యుండునని తోరమానం దను కొని, వానినిన్నరముల నాకర్ణింప నాగురుఁడైయుండెను. ఆవారావమానఁ డాతనిఁడేరి "జయజయమహారాజా! కాన్యానిగుఱింపిన సమాచారములతో వచ్చినాఁడను" అనెను.

తోరః—ఏమైనా! ఆతఁ డాదొంగలగుఱువును చుట్టుకెట్టివా?

మాతః—దేవా! లేదు. ఆయోగు ... కడు ... వైచిరి. వాళ్లలో యాకనిమర్తమును గదిపట్టిరి. వారాని యధారిని నానమివట్లు నటించుచు, ఉన్నట్టుండి యాకని ముక్కలముక్తములు నోసివైచినారు. ఆకనివాలు కపై వాఁకలుచేసిరి. ఆకనికప్పులు లెఱికివైచిరి. ఆకని ... లేవములు నాయు నంతవఱకు నొక్కొక్కయంతుమును జేప్పవైచిరి.

తోరః—ఏమీ! ఆయన వారానిసాధముఁపు లేదా నున్నాని?

మాతః—దేవా! నాని కూర్పుగా జేయిరి.

తోరః—తనాకన్య యెప్పుడు విరిగినది?

మాతః—దేవా! అంతవఱకును కన్యాశ్రమము నున్న భానుగుప్తునిప్రాసాదమునందు బాటచేసి, దానితోఁగూడ నొకలేఖఁగూడెను. 'బాలానిగ్మినిభృష్కలమును, హారామునియుచరణమును నగు నియు, క్రోధాత్మకర భానుగుప్తునిసూత్రచారిని కాన్యాని కందెందములును నోసిచేసియు. ఈ క్రోధాని నాలుకపై వాకలువైచిరియు. కప్పు బాద లెఱికిరియు. కాన క్రోధాత్మలంఘన శాస్త్రక్షణ ముండునని' అని యం దుండెను.

తోరః—ఓహో! అలాగా! అయిన వామర్థములు భానుగుప్తునిలేవము లుగూడ హరించుచున్నాగా! దేవా! పరాజితరాజబంధవుండగు భానుగుప్తు డీయోరులను రహస్యముగా లేవఁగియుచున్నాఁడేమో యని నొకయంచు తుంటిని. కాని నాయనాహ పరికానంబును సంతసముగానున్నది.

రాజాజ్ఞ చే నాడూక పెడలిపోయెను. తోరమానమిహిరగులు లత్యా మరకతో సుమతీసర్వసప్తకులగొలు కెదురుచూచుచుండిరి. అనుక్షణ మాత్రే గలై తండ్రికుమారులు నిరీక్షించుచుండిరి. కాలాగ్నివలె నాసూధచారు నిద్దఱుఁగూడ నకాలమృత్యువునకుఁ జిక్కిరేమో యని వారు సంశయించు చుండిరి. కాని వారిసంశయములన్నియు నిరాధారములని తెల్లచుద్యోమ. విలయన, నొకనెల క్షిప్తు సుమతి సర్వసప్తకు నిద్దఱును రాజసర్వనమున కదు దెందిరి. సర్వసప్తకుఁ పెనయమునవచ్చెను. సుమతి సాయంకాలము వచ్చెను.

సర్వసప్తకుఁ దరుదెంచునప్పటికిఁ దోరమానమిహిరగులులు కొలువు కూటమునా దుండిరి.

ఎప్పటివలె నాసూధచారి మహారాజానకు సాష్టాంగదండప్రణామము లొనరించి, వినయాంజఁయై నిల్చెను.

తోరః—సంగతులేమి?

సర్వః—దేవా! బాంధిర్యము బారుకచ్చమునకుఁ జని, యటనుండి 'విక్రమ' నామి గేరళపుత్రమునకుఁ బోయినాఁడు. సరస్వతి, రఘునతి, వారి రాముఁడు, భద్రబాహువు నాకని నరుగమించిరి.

తోరః—ఈసంగతి మాకుఁ దెలియను. ఈసంగతినిఁ గాలాగ్ని మాకు నివేదించియున్నాఁడు. నివేదిగివచ్చినవిశేషము లివియేనా?

సర్వః—కాదు. దేవా! ఇంకను తెక్కులున్నవి. శేరళస్వామి మహా నేమనిప్రాపున, బాలాదిత్యసరస్వతులకు వినాపామైనది.

తోరః—విమీ! మాశత్రున కాశ్రయమిచ్చుటకు నానికి గుండెలున్న విగా?

సర్వః—ఈతైయులిదిక్కునందలి భరణీకు లహంకారపూరితులై యున్నారు. వారికి మిన్నుచున్న కానవచ్చుటలేదు. తనపూర్వదగు నుగ్ర నేనుఁ బరాధూతుఁ గావించిన నముద్రగుప్తసార్వభౌమునిపంకియుఁ డొకఁ

చివ్వును తన మాస్థానమునందు విశారియైయున్నాడుకదా యని మహాసేనుఁ
చివ్వు దమందానందసుందరిలందఱై యున్నాఁడు. ఈ ప్రాంతవోర్వీకుల గూర్జిక
వాత్సలత్వ మొక కురహంకారబంధురమైయున్నదో, నీవివలన జేవరవారికిఁ
జెల్లుమగుచున్నదిగదా. జేవా! సారాంశ మిది. బాలాచిత్రుఁడు మఱియొక దన
శ్చ్యుతరాజ్యమునఁ గొంతయైన వాక్రమించుటకు సాయమొనరించెదనని, మహా
సేనుఁడు మాటయిచ్చియున్నాఁడు.

గోరః—ఓహో! ఏమి యామహాసేనునిగర్వము! వాపైఁ గర్తవ్య
యుట కాదని! మగతనమువచ్చెగా! జేవా!

మహిః—చూడులతోడిపోరాటమున నేమియో, మన మాతనికిఁ
దస్వరణాఁ చెల్లయఁజేగుచుండుము.

నర్మః—జేవా! చిత్రకళ-శేరుకలభముమాడ్కి, మహాసేనుఁ జీయుద్ధ
ప్రయత్నములను గడంతున్నాఁడు.

గోరః—మితెవ్వరైన ప్రాంతవమేది? కు లాతని! సాహ్యమొనరింప
నున్నారా?

నర్మః—మహాప్రభూ! ప్రైమాత్రములేదు. కాని యొందరో ధూ
కాంతులు గోలోన సాయమొనరింప మాటయిచ్చియున్నారు.

గోరః—చిత్రకసాహనులైరి. పిల్లలు పులులైనదిగా! అదుమకటి
మహాసేనునకు సాయమొనరించుటకు వారికి గుండెలున్నదిగా! ఏయేరాజా
లిందుకుఁ చెలించియున్నారు.

నర్మః—జేవరవారిచరాక్రమపరిధికందకుండురాజాజమాత్రము సాహ
సించియున్నారు.

గోరః—ఎవరు జాయ?

నర్మః—తేగిజేవాధికాభుండు మహేంద్రవర్మ, కాచిపురీకుండు
అశుంధివర్మ, సింహాధీకుండు కాకవర్ధుండు, భాగవత బాంధ్య, చోళవంశీయు
అం గొందఱురాజా లున్నారు. కాని లోలోన, రాటురాటుగా సాయమొన

రించువా రెందఱోగలరు. కలింగరాజమ్యునిపుత్రిక యగుచారుమరిః ద్వారలో
స్వయంవరమహోత్సవము జరుగనున్నది. అప్పుట్టిన నచటిః లెక్కురుభూమి
కులు రానున్నారు. కేరళాధీశుఁడు మహాసేనుఁడునైత మాస్వయంవరమునకుఁ
బోయి, దేశకాలపరిస్థితుల నారసి, సామ్యమెనంతవఱకు సాయమునుబడయ
నున్నాఁడు. గుణసాగర, వ్యాఘ్రరాజుల సంపూర్ణసాహాయ్యమునుబడయుట
కాతఁడు కృతనిశ్చయఁడై యున్నాఁడు.

తోరః—స్వయంవర మెప్పుడు?

సర్వః—పై నెలగా. మహాప్రభూ! అందులకు వివరములనుమాటలు
జరుగుచున్నవి. నలుఁబదియేనిమిదిదినములు వెయ్యిన్ని నూటయేనిమిదినమంది
ప్రాప్తాణులకు సమారాధనలుగావించి, భూమిసంభావనలచే వారిని సంకృత్య
గావించురఁడు. రాజకుమారి చారుమరి కేనయగుదిలాసవది యాసేతుహిమా
చలమున గానరాఁడు. ఆమె సోయగ మలాకము. అనదృశము. అతరుని
పాణిగ్రహణమునకు బోటి లలితులుకుగా నున్నది.

తోరః—అరాజకుమారి యంతయుండకత్తెయో?

సర్వః—జేవా! అప్రభుతనయ సౌందర్యసాభాగ్యసౌఖ్యముల నభి
వర్తించుటకు భావయం దుపకరణములలేవు. ఆమె మహారాజ్యయై యుండఁ
దగియున్నది.

తోరః—అయిన మన మామె కెందులకు మహారాజ్యపద మొనంగ
కాదు? అసుందరాంగిని మన మిహిరగుఱునకు వివాహమొనరించుట సమంజ
సముగదా?

తోరమానునిమాచన సర్వసమ్మతునకుఁ దత్తరపాట్రాదమజేసెను. అంత
లో నాతఁడు రెప్పిటిల్లి “జేవా! సామాన్యులగు కలింగరాజకుమారిని,
విశ్వవిఖ్యాతసామ్రాజ్యాధిపాధునికుమారునకు కేంతయు నంతరముండును.”
అని పలికెను.

తోర:—అంతరమునకు గలకారము నాకు గోచరించలేదు. నా నంకవృక్షము హిందూదేశమునందు వ్రేల్లునాటుకొనవలయునని నాయభిలాష. మిహిరగుటుం డొక ప్రాందవరాకుమారి: కేరట్టివనో, నాగోరిక నలు నేయును. సుప్రసిద్ధకళింగరాజశమాన మాయుల మెట్టివయోదల, నూనాల కింక హిందూదేశమునఁ గాలూని నిలుచుటకుఁ బట్టుచిక్కును. అప్పుడు మిహిరగుటునకుఁ బట్టుపుట్టుచు విచారీయుఁ దనిపించుకొనఁను. అయితొండ, మగధయందు మనయశిఖా మింకను జేవరాజులేదని యందఱుకుఁజెప్పియుఁ గదా! కానఁ గాళిగులస్నేహభవమున మాగధులభక్తిని నిలుచుకొనవగును. మహాశోకము నంపూర్ణముగ మనచేతులఁ జిక్కిరావును. ఈకళింగసంబంధము జర్నోక్తమనుని యెప్పు యోయుండ్లుగా నేను దలంచుచున్నాను. కుమారా! ఇందులకు నీయభిప్రాయమేమి?

మిహి:—జేవరవారిమకమును గాదందువా!

తోర:—తోరమానునా, కుచమ్మ, మాజేమ్మ, వజేమ్మలరాంబి కన యభిరుకమును వారి కెటొగింకెను. ఆయోజనకు దుచమ్మపట్టి భగములు లేకపోయెను. కాని మాజేమ్మ, వజేమ్మ లంగుల కియ్యకొనరైరి. శాశిశయ లగుప్రాందపులలో వియ్యమందులవలనఁ దమకాలి నానాట నిర్విర్యమై పోవునని వారు భయపడుచుండిరి “కరి కరిణి టొడ్డాపింధమున, చూ ఱుండు చూణునదిక నుద్వారామాదవలయును. కరిసులలోడివియ్యమువలన మనదీర్ఘము పట్టుకల్గి యిండునని జేవరవారికుచున్నారగదా! భిరుచక్రధాన మగుకాలిలో నంబంధముననించుటవలన, మనకాలికిదపు కొర్యనని నియంక కలంపుఁడు. అంకటః బురని కాది నక్క వాకనేటిగినినట్లు, కాకుమారుని కాదఁబట్టి చూణులు నడతురు. ఇట్లు నూణువక్రరములలో చూణుకాలి యంకయు ప్రాందవకాలియందు విలీనమైపోవుట నిశ్చయము.” అని వజేమ్మ కెల్పెను.

తోర:—దానియందు నాకు లోప మగదనుటలేదు. పోదనివహర్ష మునఁ జోవుట నుందిదిగదా!

పక్షేష్వు, హాక్షేష్వులు మతేమియు వ్యాఖ్యాన మొనరింపలేకపోయిరి.
వారు విధిలేక నోరుమూసికొనిరి.

సూక్ష్మ:—మహారాజాగారిముదలను చూసిందాల్గుము. దేవరకూటను
గాదన మీ టెంతవారము!

పక్షేష్వు:—సాయాక్షిప్తణుకూడ మాయమైనవి.

తొర:—మరిచిది. ఇప్పుడు సేనానింధము సానుకూలగుమార్గము నరయ
వలయు-గదా!

మిహి:—పరాక్రమోపేతమగు చమూనమానామ నిర్భి నశ్చుః
 బంధుః, ఆరాజ్యమగిని నేఃబిష్టుగినివచ్చెన.

పజ్జీయ్య:—ఇట్లుగదా నిజమగుచో చూపింప జరుకును.

తో:- కాని, మున్నందు మనము సామ్యరీతిఁ బ్రయత్నింతుము.
 ఇట్టి సువిధపనుచుముల మనము కలిగులక పరస్పరముపైఁ గాబాను టాత్త
 చేయుకరముగాదు.

మిహి:—పేదకొబ్బము పెదవులచేటుకదా! కనిగొలుకొబ్బము మనల
నేమిచేయును?

తొర:—నిరర్థకముగావచ్చును! కాని దానికిఁ బ్రతిఘటముల వృద్ధి
ముగా వెచ్చింపవలసివచ్చును. చతురుపాయముల మొదటి మూడుపాయ
ముల బ్రయోగింతము. దాన నుపయోగములేకుండిన నాణుగవయోపాయ
మున్నదిగదా? కార్యసాఫల్యార్థము యుద్ధమునకుఁ గలసామర్థ్యము నుజిదేసి
లేదని, నీవయసున నేనుగూడఁ దలంచుచుంటిని. కాని వయోభారము భుజ
ములకెక్కుకొంటుంది నాయభిప్రాయమును మార్చుకొనుచుంటిని. జయూత
జయములు మగఁడైనపై నాధారపడియుండునని నమ్ముము. కాని నీతిప్రయో
గమునఁ గలుగుఫలములేని. పర్వవస్తుతా! మనయోజనము ఫలప్రదములై యీ
వివాహము జరుగుట కుపాయమేమైనఁ గలదా?

వర్మ:—జేనా! న్యాయంవరమునకు యవరాజుతూరుఁబంపుటకుమారుగా జొర్రు తినిదినిఁ బంపుట యుక్తమని యాభ్యర్థ్యునిమనవి. ఒకవేళ నాకుతూరి యవరాజుగానిని నిరాకరించినయెడల, దాన మనయువరాజుగా రొందు నవ మానభవము. వారచట లేమింజేసి, లేకయైపోవును. మహావేళ నాకుంద రాంగి యువరాజుగారిం బెండ్లాడె నున్నుచివచో, జీవరవారు నవరివారము గాఁ బెండ్లిఁ జననగును.

తోర:—కాని నాపుట్టినిఁ గాదిమట కారాకుమార్కి గుండెబున్న వుండువా!

వర్మ:—జేనా! నేఁజెప్పఁజాలను. ఈరాజుమూరికలదిత్రము లహం కారపూరితములు. అట్టియెడ వారిచేప్త తెవరితెలు? న్యాయంవరమ్మిమాధి కారమాత్రము తెలివితట వారు లాగికాని వదలరు.

తోర:—అయిన మనము భానుగుప్తునిఁ గంపుట చాలు.

వర్మ:—అంకికన్న నాధ్యకారి మతేమున్నది. జేనా! దైవ్యదవలన నాతఁ డిప్పుడు నగరముండే యున్నాఁడు. నేనిరటికివచ్చునపు దాతఁడు ప్రక్కగదియందు జీవరవాదర్శనార్థము నిరీక్షించుచుండుట గాంచిరి.

తోర:—అయిన వారిఁ చిలుపుము.

భటు:—దొకఁడుపోయి, భానుగుప్తుని ప్రభువస్తుఖమునకుఁ గొని వచ్చెను.

భాను:—జీవరవారిదివ్యచిత్తమున కానందకరమైనదేదీ!

తోర:—భానుగుప్తా! కలింగపట్టణమున రాజుమూరి చారుమరికి న్యాయంవరము జరుగనున్నది. మిహిరగుణవిప్రతినిధిజై నీవాన్యాయంవరము నకుఁ బోవలయును. ఆరాజుమూరి యవరాజుమూరుని ప్రకృతనాత్రకతాన మున కియ్యకొనజేసి, యుక్తమున్నట్లైయుండుటచేని కలింగులతోఁ జెప్పిరచ్చు.

భాను:—దేవరవారియాళ్లను శిరసావహించును. కాని, దిగంత క్రింది పుస్తారుడగు మనయువరాజునకుఁ గళింగరాజుమూరితోడి వివాహము, హూణుల ప్రతిష్ఠకు భంగకరమని నావిన్నపము.

తోర:—కానేకాడు. హూణులు మీవలెగౌరవప్రతిష్ఠలపై సంతగాఁ జదిరావరు. మేము పర్ణవిభేదములఁ బాటించము. అక్కారణమున మా మగఁటిమి చేపయొక్కయున్నది. మాజాలియందుఁ గులకట్టుఁబాటు బుండి యుండినచో, మీపైందపులకంటె మేము విక్రమాధ్యులమై యెట్లుండెడి వారము.

భాను:—అదియటుండ, మఱియొకసంకట మున్నది. ఈకళింగులకు మరల్పమానము మెండు. తామె యార్యులమని వారు విజ్ఞులగుచుండురు అట్టియఃంకారులు హూణులతోడివియ్యమున కియ్యకొందురా? యని నా సంకయము.

తోర:—అట్లు వారిబుద్ధి గడ్డిమేసినచో మనము వారికిఁ దగిన పాతముఁ గఱపుదము.

భాను:—దేవరవారి దిత్తము.

4ని భానుగుప్తుఁడు కొలుపుబీడి యావలవచ్చెను. సర్వసమృతుఁడు కాసుకలంది తోరమానుని నెలపుపొంది, బయటి కరుదెంచెను. ఇరువురుఁగలిసి కొంతదూరము పోయినతరువాత, సర్వసమృతుఁడు భానుగుప్తుని గాంచి “అహహ! ఎంతవిపరీతకాలమువచ్చినది. నిషేధాధముండు నాస్తికుఁడు నగు హూణుఁడెక్కడ? కులాభిజాత్యసంపన్నయగు హైందవసారీశిరోమణియొక్కడ? నక్కయొక్కడ? నాగలోకమొక్కడ?” అని నొచ్చుకొనుచుఁ బలికిన.

భాను:—ఇంతకుఁ జిత్రమేమన, నీవివాహసంధానప్రక్రియ, నాకుత్తుక కురియై తగుల్కొనినది. హూణుఁ డగువాని! నాప్రత్యేక సౌసంగుటమూఱు చావలైనఁ జూచి నియ్యకొనునేనే, నీలినియమవిహీనుడగు నానిషాదునకు నుత్తమప్రియాంగన నిచ్చి పెండ్లిచేయుటపై ప్రయత్నించుచున్నాడఁగాదా!

సర్వ:—అయిన దీని కీవల యియ్యకొంటిని

భాను:—నీకు చెలియదా! నా రాష్ట్రము. హూణరాజ్యపు లోని మేర నానుకొనియున్నది. కాని వారిం బ్రతిఘటించి నిలుచుటవలన నాకు సౌఖ్యములేదు. ఆహా! ఈపాడుబల్మిదుమాలవమునకంటె, నేను మగధాధిపాదుడనైయుండినచో, సంతయు హాయిగా నుండెడిది.

సర్వ:—అని మనశ్శాన్తి సాధ్యము? దైవి మిచ్చినదానితోఁ దృప్తివంది, హెచ్చుగాగోరక తనప్రాప్త మదియే యని తలంచి నిత్యకాలతోషియై యుండుమానవుడే సర్వగుణోత్తముడు. వాడే ప్రజ్ఞావంతుఁడు.

భాను:—నుంచిన, నాకేక సేలపు. అన్నట్లు మఱచితి. మహాసేనాని భూపరు లొకటికానున్నారని నీవంటిదిగదా! వారియత్నము లెట్లున్నవి? వారు హూణు నూఁగింతురా?

సర్వ:—వీహే, చెప్పుఁజాలము. ఆంతయుఁ గంగికబాలాదిత్యులపై నాధారపడియున్నది. వారుభయులకు మై ల్రుకుదిరిన. జయముకలుగుటకు వందియమొందదు. లేకున్న, బాలాదిత్యాదులకు సర్వనాశము సిద్ధము. మఱే మియులేదు.

భాను:—ఒకవేళ వారు హూణు నోడించిరేని మనయుభయులకుఁ గూడ సర్వనాశము సిద్ధము.

సర్వ:—దానికి సీవుమాత్రము దిగులొందనగుఁగాని, నాకు దిగులెందుకు? సూధచారు, లేరాజానకుఁగాని కావలయును. రాజానకు సూధచారులు కన్నులవంటివారుగదా! అందున నాయట్టిచతురమలియగుసూధచారిని వారెన్నటికి విడనాడరు. మేమే గాలి కాచాబలెత్తిచుండుము. మసిపూసి మారేడుకాయఁజేయుటకు మేము వెనుదీయము. బూటకపురుగఁటిమిఁ బ్రకటించుటకు మేము సంసిద్ధులమైయుండుము. బక్కపీనుగులనుగుమమ్మఁజూచి, భయపడువా రెవ్వరులేరు. కాని నీవంగలియే వెలుసుమా!

భాను:—నిజము. కాలాగ్నిగలియేమైనదో నీ వెఱుంగుదువా?

సర్వ—నగరునకుఁ బోవుతఱి నేడువంటిని. ఎవఁడో యొకడుత్తా
ర్కుఁడు నగఁదీర్చి కొనుట కిచ్చనిఁ జేసియుండును. లేకున్నఁ బాకురీధురీణుండగు
కాలాగ్ని కేమి! ఇట్టిదుర్మరణము సంభవించుటేమి! సోదరగూఢచారి యెవ్వఁ
డైన నాతని యభ్యుదయమున కనుయోపడియో, మానవుఁ డెవ్వఁడైన దనరహ
స్యము లాతనికిఁ దెలిసినవని సంశయించియో, కాలాగ్నిని మట్టుపెట్ట నెంచి
యాతనియుదంతమునంతయు దొంగలకుఁ దెలిసియుండవలయును. లేకున్న,
వారాతనిసంశయించ వారి! వేలువెరవెక్కడిది!

భాను:—అదొంగలు నాకుఁగూడ నొక బెదరింపుకాదును వ్రాసిరి.
నీది తెలియునా?

సర్వ:—అవునట. వింటిని. అనా! హూణునియనుగ్రహసంపాదన
మున కెట్టియుల్లినిఁ బన్నిలవఁగూర్చు నీవు.

భాను:—(కోపముతో) ఏమీ! అకాదును నేనే వ్రాయించితివని
నీవు కలంచుచున్నావా?

సర్వ:—లేదులేదు. తత్తబడకుము. అకాదు నీ ప్రేరణచే వ్రాయఁబడిన
దని నేను వింటిని.

భాను:—జేసింజూచి, నీవింత తెగువతోఁ బలుకుచున్నావు!

సర్వ:—జేసింజూచియో! కాలాగ్ని ఖండితశిరము నీ బలతోఁబడిన
ముందటినిము నీ నేపథ్యము విశ్వనాథుఁడు హరిరాముని యడవులనుండి తిరిగి
వచ్చుచుండెను. నేనుగూడ గూఢచారినినియు, జగత్కీగీయమానుడనియు,
నావులించినఁ ద్రేపులెంచునిపుణుండనియు జేవరవారు మఱచితిరికాఁబోలు.

భానుగుప్తుఁడు పెదవులఁగఱచుకొనెను. “ఈ నీయసుమానములను
గోరంతలు గొందంతలుగాఁ జేసి, హూణునకు నివేదించ వలసిందును.” అని
భానుగుప్తుఁడు మిమ్మరనుచుఁ బలికెను.

సర్వ:—అంత యవసర మేమివచ్చినది? నీవు నాకేమియుఁ గీడొన
రించినవాడవు కావు. అట్టియొక నేను నీకుఁ గీడుఁదలంచుటకుఁ గారణమేదీ

కలదు? నరియగుకారణముండినదప్పు, మేమొకరిమనసు నొప్పించుట కిష్టపడము. అదియటుండ, కత్తకమీడికి గత్తివచ్చినపుడు, మాకు సాయమొనరించువా యందరు. ఇదికెలిసి, మేము సాధ్యమైనవలె కిరదులతోలికిఁబోము. విదియొట్టున్న నేమి? కాలాగ్నిగలిగె గన్నులారఁగాంచియు, జీవరవారి జోలికి వచ్చుటకు నాకు మతిపోయినదాయేమి? కాని యొక్కవిషయము. నేను దరిద్రుఁడను. కూటికిగుడ్డకు వాచియుండును. నమయానమయముల నాకడుపు కాలునపుడుమాత్రము, తమరు నన్ను 'అయ్యో!' అనుచుండినకాలును. 'జేహి' యనిన 'నాస్తి' యనుట గుప్తవంశీయు లెఱుంగరుగదా!

భాను:—కావలసినది కైకొనుటకు నీకాటంకములేదు. మంచిది. పోయి వచ్చెద.

సర్వ:—నాకును నెలపు.

వారు చెరియొకదారిఁ బోయిరి.

రాజాజ్ఞపైఁ బోయినవచ్చినసుమతి, నాటిసాయంకాలము తోడ మాన మిహిరగులలనన్నిధికి వచ్చెను. సుమతి బోగముది. మంసుకెక్కిన గూఢచారిణి. స్కాందగుప్తసార్వభౌముని సామంతరాజులు కొందఱాకని యొడఁ గుట్రలొనరించుచుండ, నాశఁచి వారిదుశ్చేష్టిశములఁ గనిపెట్టినంది, కొందఱుగూఢచారులఁ జేరఁదీసి యావృత్తి కవనము లగుశంక్రములను వారికిఁ గలపెను. అగూఢచారులలో నీసుమతియు నొక్కత. సుమతి సంగీతవిద్యయందుఁ బ్రవీణురాలు నాట్యకళయు దక్షతమురాలు. కేశనం స్కరణమొనరింది, రాకుమారితలమనసులఁ జూఁగొను నేర్పజి. పూలమాలలఁ గట్టుటయు దతి నిపుణురాలు. ఈయొక్కలతో నావేశ్యాంగన శాస్త్రవ రాజాంతగిపురతరుణులఁజేరి, తనకళాపాటవమున వారిమానసము చాకర్పించి, వారు తన్నించుకేని సంకయింపకుండునట్లు, తనకుఁ గావలసినసంగతులను వారికడనుండి ముక్కలుముక్కలుగా నొలుచుకొనుచుండును. తనకుఁ గావలసిన విషయమంతయు దొరకినతర్వాత, నాగూఢచారిణి తనకు నమోప

బంధువు మరణించె ననునెవముతో, నారాజకాంతలు బాధలేక పాసినట్లు, దొంగయెద్దులేడ్పుడు వారికడ నెలవుగొనిపోవుచుండును. గుడిని, గుడి లానిలింగమును మ్రొంగులేడ్పుగల నుమలియనినఁ, గాలాగ్ని నిర్వసప్తుకులకు గుండె గాలమైయుండిను. ఆమెతోఁ బగఁబూనుట, కొఱివితోఁ దలగోరి కొనుటవంటిదని వారు వెఱచుచుండిరి. ఆవెలయాలి కిప్పుడు నలువదియైదేండ్లుండును. పిన్న నాటి నైపుణ్యము, విలాసము, ఇచ్చటికిని నామెను విడిచిపోయి నదికావు. ఆమెకాచినతోడనే తోరమానుఁడు మందస్సితమొనరించుచు “నుమతి! విశేషములేమి?” అని యడిగెను.

సుమతి:—జీవరవారసుగ్రహింపవలయును. ఈమాటు నాకార్యభాగ మునందు నేఁబడిన శ్రమలు నాకుఁ గ్రొత్తలై, దుస్థరములైయుండినవి.

తోర:—సీవుపోయినవని కాలేదా? సకసాధ్య మేముండును.

సుమతి:—జీవా! నేను గృతకృత్యురాలనైతిని. కాని ముగియు నుజుకుఁగా నట్లైయుండెను. కాయ కాయగా నేయుండి, యొక్కమాటుగాఁ బండినది.

తోర:—యశోధర్మ యెచటనున్నాఁడు?

సుమతి:—స్వరాష్ట్రమందని కలాంజారుకోటయందున్నాఁడు. ఆ దుర్గము ప్రభుభక్తిసాంద్రమైనది.

తోర:—అసంగతి నీవెట్లు గ్రహించితివి?

సుమతి:—కలాంజారునకుఁబోయి, యాతని స్వయముగఁ జూచితిని.

తోర:—నెబాన్! నెబాన్! సీవు స్వయముగాఁ గలాంజారుకోట లానికిఁబోయితివా? ఈయచ్ఛతకార్యముఁ గావించుటకుఁ జేతకాక నాగూఢ చారులును నైనికులు నింతకాలముగా మిణికిరించుచుండిరి. ఇదిగో, ఈనందిని దీసికొనుమా. ఇందు ఏనూరుబంగారునాణెము లున్నవి.

అని యాతఁడు సుమతి కొకనంది నొసంగెను. ఆమె నానందిని వీన యముతోఁ గైకొని “జీవరవారికరుణ యపారముగదా” అని కొనియాడెను.

తోర:—కానీకాదు. నీదింకను చెక్కుకానుక లండదగినదానవు. మనకన్నులను ముగ్ధుగొట్టి, ఉజ్జయినినుండి యశోధర్త యానాఁ డెట్లు తప్పించు కొనెను! భూమకాంతకుఁ డెవఁడు?

సుమతి:—దేవా ! యశోధర్త భూమకునితోఁబడుటచేఁగి మడియ నుండ, బాలాదిత్యుఁ డాతని రక్షించి, వీరశేఖరిభూమకునిఁ గాఁచినుందిరము నకు గంటివై చినాఁడు.

తోర:—ఏమీ! భూమకాంతకుఁ డాపొగరుఁతోడు బాలాదిత్యుఁడా!

సుమతి:—అవునుదేవా! ఆనంతరము యశోధర్త బాలాదిత్యుఁ డుజ్జయిని యం దొకయింటఁ దలఁదాఁచుకొనిరి.

తోర:—ఎవరియిల్లు?

సుమతి:—దేవా! చందాలిని మాధవికుటీరము.

తోరమానుఁ డదరిపడెను. “అయ్యో! పాపిష్ఠుడైనమా! ఆయింటిని మాత్రము మేము వెదుకమైతిమి. ఇందుల కానారాయణశర్మయే కారణము. ఆదుర్భాధునియాత్మకు భగవానుఁడు నాకమొనరించుఁగాక! పొందు. పోయి, యాద్రోహాత్మురాలిని మాధవిఁజుట్టుబట్టుకొని యొప్పుకొనిరందు. అసీచురాలి నాచూరిఁగొనువఱకు మాతోపొగ్గి చల్లాఱుడు.” అని తోరమానుఁడు కొడ తామ్రాక్షుఁడై, తనభటుల కాజ్ఞచేసెను.

సుమతి:—దేవా! దుష్టుంపుము. ఆమాలిని మొన్నచనిపోయినది. దేవరవారిసన్నిధివచ్చునపుఁ డీనగలివింటిని.

తోర:—అయిన దానికవమును గుక్కలకువేయుదము. పోయి, మహాధీశ్రద్ధి శవముఁ గొనిరందు.

సుమతి:—ఆశిశవమును దహించిరి. ఆశి యంతులకు నణువైపుల కెగఁజల్లిరి.

తోర:—అయిన నాకపటాత్మురాలు తప్పించుకొనినదా? టోనా! ఆశికు దిద్దలులేరా? వారి దుండలెంచెదను.

సుమతి:—దేవా! ఆమెకు విద్యలులేదు.

తోర:—అయిన నామాలదానియింటిని దగులుబెట్టి, యచట నొక గుండు ద్రవ్యము. ఇప్పుడే నూలుగురుభటులుపోయి, దానిగుడిసెకు నివ్వ పెట్టవలయును. ఇకపై ద్రోహులకును, శత్రువులకు నామ్రదేశ మాత్రయ మియ్యకుండుగాక!

మిహిరగులుఁడు నూలుగురు సైనికుల నాదనిపై బంపెను. తోరమానుఁడు కోపము నఁచుకొనెను. “కాలాదిత్యయశోధర్మలవెదకుటకై, యాధేయఁ దగువానుదేవునిఁ బంపియుంటిని. ఆతనిగలి నీకేమైనఁ దెలియునా?” ఇంత వఱ కాతనిపోవడిలేదు. వాని కృతఃకుండయ్యెనా! అని యాతఁ డడిగెను.

సుమతి:—ఆతనిముక్కున నూర్చుండినంతవఱ కాతఁడు మీకు గృతజ్ఞుడైయుండెను. ఒకధర్మకాలయం దాతఁడు యశోధర్మను గలిసికొనెను. యశోధర్మవెంట నుఱివలువురుండిరి. కాని యట్టియొక విషయయోగమే కార్యకారియని వానుదేవుఁడు భావించెను. కాన నాతఁడు ధర్మకాండధికారి యగు కమలాక్షునకు లంచమిచ్చి, వానిని బంపఁచుకొని, త్రాగెనునీటిలో దారుణవిషమును గలుప వాని నియ్యకొనఁజేసెను. పరంతయును నొకగొల్ల చిన్నది, జోక్యముకలుగఁజేసికొనకపోయినచో, నాకార్యము నిరంతరాయ ముగఁ గొనసాగియుండెడిది. ఆగొల్లదానివలన నంతయుఁ జెడిపోయినది. వెంటనే వానుదేవుఁడు బంధింపఁబడి నిరాయుధుఁడుగాఁ జేయఁబడెను. వానుదేవకమలాక్షు లొక్కగుఱ్ఱముపై గట్టఁబడిరి. యశోధర్మనంతలు మఱియొకవానినెక్కిరి. బంధితులు కూర్చుండియుండినగుఱ్ఱపుంగుల్లమునుబట్టు కొని యశోధర్మ తనయశ్వమును నడిపించుచుండెను. మార్గమధ్యమున నొక కొండకాలువ యద్దుతగిలెను. అది గట్టిఁగి పాటుచుండెను. దానిపైవివంతెన యిటుగానుండెను. వానుదేవకమలాక్షులవారువమును ముందుపోనిచ్చి, తన గుఱ్ఱమును యశోధర్మ దానివెనుకఁ బోనిచ్చుచుండెను. వానుదేవుఁ డున్నట్లుండి “నేను కైదీకై యుండనేరను.” అని యఱచి గుఱ్ఱము నొకతన్ను

కన్నెను. తోడనే యాహాయము లేదని, దబాబున నాకాబువశోబడెను. కమలాక్షుండు “అయ్యో! రక్షింపుడు. రక్షింపుడు. బానిసనైనమాని, నా ప్రాణములుండినఁజాలును” అని యేడువసాగెను. కాని ప్రయోజనమేమియు లేకపోయెను. యశోధర్మవనంక లింకలో నావలికూలము చేరిరి. వారాగ్రుడ్డి వెన్నెలయందు, నిర్విరచినిశాంబువులఁ గన్నార్పక చూచుచు నిగిదియుండిరి. వంకెనప్రక్కనుండి సుడిగుండములోబడి నిమనములనేపు బుడకలుపుట్టుచుండెను. నీరు వైకెగురుచుండెను. గుఱ్ఱమందుబడి తప్పుకులాడుచుండెను. దానిఁగట్టియుండినత్రాళ్లు విసువుగానుండుటచే, నది లేగినవికావు. బయలును మోయఁజాలకగుఱ్ఱము నీటిలోనిఁ గ్రులిపోవుచుండెను. వానుదేవుండు పెదవియైనఁ బెఱచినవాడుకాదు. ఆతఁ డేమియుఁబలుకలేదు. కాని కమలాక్షుండుమాత్రము “కుయ్యో! మొట్టో!” అని కొట్టుకొనుచుండెను. “అయ్యో! నన్నుఁగాపాడుండు. బానిసీడనైనను బ్రలియుండినఁజాలును” అని చూతఁడు మొత్తుకొనుచుండెను. ఆసుడిగుండ మంతలో నాహాయమును దానిబయలును తనబాట్టఁజెట్టుకొనెను. అంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను.

తోరః—అయిన నానీరోత్రముండు పాడుచావుచచ్చినాడు.

సుమతిః—దేవా! ఈయాధేయులపొరుషము మీకనుభవములేదు.

వారికి స్వాకం.త్ర్యాధిలాష మెందు. దాన్యవృత్తిని వారేవగించుచుండురు. పొరుషైకధనుఁ డగువానుదేవునకుఁ గలంకారునందఁ; బంధజీవనమనన్యమై యుండిను. యశోధర్మవయితము వానుదేవునిసాహసమునకు నిర్విఙ్ఘంఁడయ్యెను. అతఁడు వనంకఁ గాంచి “మానినీ! ఈతనిఁ జావునందుండుతెగున, బ్రదుకు నందుండినచో, నీతినిబంధింప నాకు శక్తియుండెడిదికాదు. ఈతఁడు నుత్తప్రియునితోతె మృత్యువును వలచినాడు” అని పలికెను.

తోరః—ఈయంకములన్నింటిని నీవెవట బీజానిలిది?

సుమతిః—దేవా! వనంకచెప్పినది.

తోరః—మీమా! నీవు వనంకను వలలో వేసికొంటివా? అటు కలంకారునం దేమిచేయుచున్నది?

సుమతి:—యశోధర్మతల్లియగు మహారాణి మహామాయకు వసంత
శెచ్చెలియై యున్నది. అదియుఁగాక, యశోధర్మ కాగొల్లది నకలకార్య
ములఁ గుడిఘటమై యున్నది.

తోరమానుఁ డాశ్చర్యమొందెను. “అయిన నీవు యశోధర్మమర్త
భేదన మొనరించవచ్చిరిని? కలాంజారుపరిమాణ మెట్టిది? అదుర్గరాజము
నిండుక వర్ణించుము?”

సుమతి:—దేవా! ఈవిషయమునమాత్రము నేను మీకాకాభంగ
మొనరింపక విధిలేదు. అమానుని వసంత నాకంటె మఱినాలుగాకు లెక్కువ
చదివియున్నది. యశోధర్మ నాశోరిక కథ్యంతరముచెప్పలేదు. కడకు మహా
మాయకూడ నందుల కంగీకరించినది. వసంత—అవసంతయొక్కతెమాత్రము
“మగవారిపనులలో మనకు జోక్యమేల? దుర్గమునఁ గ్రొత్తలేమున్నవి?
ప్రాకారరహితమగు విశాలప్రదేశమైననీమి? ప్రాకారరక్షితమగు ప్రదేశ
మైననీమి? మన కాజోక్యమేల? రెండును మనకు సౌఖ్యదాయకములేగదా!”
అని పానకముగాని పువకవలె నడ్డితగులుచుండును. కడకు నముద్రగుత్త
సార్వభౌముఁడనుమాడ నొకఁడుకొఁజాలనిదుర్గ మెట్లుండునా? యని విసో
దార్థముమాడ నెంచితిని నేను బదులిడితిని.

“విసోదములఁ జూడ నెంచుట స్త్రీలకు నహజముకాదా? కాని
యింత యవసర మేమున్నది?” అని వసంత యుచుండెడిది. మాఁడుదినము
లాగి నే నీదివయమై మరల నామెతోఁ బ్రస్తావించి ఇంతవేగిరమేల? నీవు
మమ్ము నీదిపోవుటలేదుగదా? పోవుదువామేమి?” అని యామె నవ్వెను.
నేనుగూడ నామెతోఁ గలిసి నవ్వితిని. తరువాతఁ గొన్నాళ్ల కామెకడ
నీనంగలిగితిని. అందుల కామాయానిని మరల “ఈజోటనుకూడ నీకంతశోరిక
యేల? ఇవఁట గనీన మొకవత్సరముండినఁగాని, యాదుర్గము శెవ్వరును
జూడ నర్హులుగా రనునియకు మున్నది” అనెను. “వసంతా! ఎన్నియో
మాములు నీ దుర్గమును గాంచియున్నావు. కాని నీదికటికవచ్చి కొన్ని నెల

తెన గాలేడు. దీని కేతుండువు? అని నేను నవ్వుచు నడిచితిని. “అవును. నేను నీవు కాదుకదా!” అని యామె నవ్వుచు నన్ను లిపాడిచి “యశో ధర్మరాజేంద్రుని ప్రాణముల నేను గాపాడి రాజానుగ్రహమునకును, మహారాణి మహామాయదయకుఁ బాత్రురాలనైయున్నాను” అని ప్రత్యుత్తర మొసంగెను. ఈమాటలకు యశోధర్మమహామాయలు మందహాసమొనంగిరి. మాటిమాటికి నేను బ్రశ్నించుచుండినచో వారు నన్ను సంకయింపకపోయిరని తలంచి మరల వసంతతో నావిషయమై ప్రస్తావించునైతిని. ఒకటిరెండు సార్లు శాశోరికను మహామాయకును, కడకు యశోధర్మకును దెలియఁబఱచి తిని. అందులకు వారు శాశోరికను జౌకచేసి, వసంత మహాకోసలమునకు వర్వాధికారిణియనియు, నామె సప్తతిలక యెట్టిభుగిని నరుగదనియు ననిరి. యశోధర్మమహామాయలను నేను ప్రార్థించితినది, వసంత చెవులఁబడెను. కలాంబారుదుర్గప్రమర్తముల గ్రహింపవలయుననికదా నాయధిప్తాయము. నాటితో నాశోరిక మాఁపోయెను. ఒక్కనాఁ డామె యశోధర్మతో నన్ను గుఱించి “అవృద్ధురాలు స్వయముగ నజ్ఞురాలు. కాని ముసలులనోట మాటదాఁగదు. ఊరక వారు వదరుచుందురు. కొన్ని నమయముల వారి చేతులకుఁ దీటపట్టి గులగులలాడుచుండుటయుఁ గలదు.” అని నెవ్వరుండ, నేను జెవులార వింటిని. అంతకు తంత్ర కుశల యావసంత!

తోర:—కాని గూఢగర్హమునకుఁ బోవుదారి నైన, నీవు చూచియుండు మనుకొనియొడ. ఇంతవఱకైనఁజాలును.

సుమతి:—ఈవిషయమునఁగూడ జీవరవారి కాకాథంగ మొదలు గలదు. మహాకోసలమున నమలాపురియను నొక దిన్నపట్టణమున్నది. నేనరట యశోధర్మగలిసికొని నాసంగీతనాట్యకౌశలముల నాకని శిక్షకపఱచుకొని, కుసుమదామయ్యఁ గట్టుటయందును, కురులు నవరించుటయందును, మహారాణి మహామాయగారి కుపయోగింతునని మనవిచేసికొంటిని. నాకళాప్రావీణ్యమునుగుర్తించి, మహామాయవసంతలు నన్నుఁ బెద్దదాసిగాఁ జేయునుద్దేశముతో

నగరులూరికిఁ దీసికొనిపోయిరి. అప్పుడే హూణులు మహాశివముపైఁబడ
మన్నారని వార్తవచ్చెను. తోడనే మేమందఱును, శత్రుదుశ్శత్రువుగు
కల్యాణారుదుర్గమునకుఁ బోసెంచిరిమి. నేను గానిలో మేడలఁగట్టచుంటిని.
అరిజనభయంకరమగు నిట్టిదుర్గమును జేరుమార్గము నరయఁగల్గుదునుగదా
యని నేను పొంగుచుంటిని. కాని మాకుయనము నిశానమయమునఁ జరుగ
నున్నది నేనంతఁగా వింటిని. నేను మహామాయకదకుఁబోయి "రాత్రికాల
మున మహారాణిగారు జాగర మొనరించఁజాలరు. కానఁ బగటిపయనము
శ్రేష్ఠముగదా?" అని చెప్పితిని.

ఆముసలిరాణి కేలబియేండ్లందును. నాపలుకుల కామె విమిద
భిన్నమై "అమ్మా! జాగరములు నాకు నేను శ్రోత్రలుగావు. నుజనశిఖామణి
యగు స్కాందగుప్తుఁడు భరాజిమండైనవాటినుండి, నాశివకాళము
దుఃఖాంధకారబంధురమైపోయినది. ప్రకాశాదిత్యునిమరణము తోలుకాణు
మప్పులు పుట్టసాగినవి. బాలాదిత్యుఁడు మగధనుండి వెడలఁగొట్టఁబడి, శేరళ
పైనున్న బ్రహ్మసముద్రమునంతనే యాకాణుమప్పులు విస్తరింప నలుగడల
నలముకొనినది. నాకుమారుఁడును, నేను చిహ్నులుతెలియక పుట్టయనసూత్ర
ములఁ బొందుచు నీదుర్గములఁ గడపుచున్నారము. ఎన్నికష్టములువచ్చిన
నేమి! స్వచ్ఛాగౌరవములకు లోటురాకుండినచో, వానినిఁ గష్టములుగాఁ
దలంపము. భగటిపూటఁ బయనమొనరించు టాపదలకుమూలము. కాన
మేము సాధారణముగ నిశానమయములందుఁ బయనమొనరించుచుండుము."
అని సమాధానమిచ్చెను. ఆమాటలతో నాయాళ లడుగంటినదికావు. చీకటి
రాత్తులైననేమి! బహిరంగముగనుండు మావల్లకినుండి మార్గమును గుర్తుపట్టఁ
గలుగుదు ననునాయాళాజ్యోతి నామానసమున మిరుకుమిరుకు చునుచుండెను.
కాని వసంత యంతలో నొక్కమాటుగా నాయాళాజ్యోతి నూడితైచెను.
ఆమాయలాడి, వల్లకిచుట్టును చుండమగు తెరుబడించి గట్టిగాఁ గట్టివేయవలయు
నని పట్టుపట్టెను. నీనించుక తెగువఁజేసికొని "లాని! గాలి వెలుకురు రాత

లదా?" అంటిని. అందుల కాగొల్లది "మొదట జీవితమునకే మోసమువాటిల్లి యుండ గాలి వెలుగురుల నుగతి యిప్పు డెవరికిఁబట్టినది?" అని చెప్పెను.

నేను:—మనకుఁ బ్రాభిలియేల?

అమె:—మేచ్చులు భరితవర్షమున నిలిచియున్నంతకాలము, మనకుఁ బ్రాములపై నాశయొక్కడిది?

నేను:—కల్లకిచుట్టును దెరలగట్టుకొని రాత్రికాలమునఁ గాయన మొనరించినచో, మనము పిఠికిరంపలమనిసలుగురు నవ్వరా! మనమట్టికింక మును యశోధర్మకుఁ దేరాదు.

తోర:—నెబాన్. నెబాన్. అందుల కామె యనుచినది?

సుమతి:—'పీనహా! భద్రకమల పిఠికిరముకానేరదు' అని వసంత యనినది. అంత నేను "మూసినపల్లకలలోఁ గాయన మొనరించుట నాకిలవాటు లేదు. కాన నన్ను పట్టిచల్లకిలో రానిమ్ము" అని యుడిగితిని. కాని యీ మాయావిని యందుల కియ్యకొనక "ఇప్పు మాచేమి పట్టించిపోవేమి, నీవు కూడ మాయభృంశముల నలవఱచుకొనిలయును. ఇట్టిప్రస్తావి మిప్పుడే యొందవుటకు నాకు సంతోషముగానున్నది" అనెను. ఇంక నేనేమిచేయు గలను? ఏమియుఁ బలుకక యూరకుంటిని. వెదపితిమిది పరికినను వారు నన్ను వెదలనడిపింతురేమో యుభయమున, మూసినపవారియందేపోవుటకు నేను నవ్వులించితిని. దుర్గమునకుఁబోయినపిదప వారివిశ్వాసమునకుఁ బాత్రి రాలఁ గావచ్చుననియు, వారి నవ్వట నాకు దుర్గమునుజూపునట్లు బలవంత పట్టుటయేకాక, రహస్యచూర్ణములను సులభముగాఁ జూడ నీలుండుననియు నూహింపితిని. నేను, వసంతకుదాహాయలకు విధేయురాలనై వర్తించుచు, వారు 'నంది' యనిన 'నంది' యనియు, 'నంది' యనిన 'బంది' యనియుఁ గాలము వెళ్లఁదీయుచు వారిమనసునకెక్కి నడచుకొనుచుంటిని. నాగానకకౌశ్రాచ్యమునకు, మూర్ఖరచనాకౌశలమునకు, నేటిరంధనచాతుర్యమునకు,

వసంత విస్తయమందుచుండెడిది. తనకీకళల గణన నన్నామె ప్రార్థించెను. కాని నేనుమాత్రము “తవిద్యలు నీకేల? ఎప్పుడు కావలయుననిన, అప్పుడు నేనున్నానుగాదా!” అని యామెను బులిమిపుచ్చిరిని. కాని యాగొల్లది యాభావించిన ద్రవులెంచునది. ఆమె నాతో “పీకరుదా! (మహాశివలయన నాపేరిది) సేమన నూనిరియుండునంతవఱకు, నివు మాకుఁ దోడునీడతై యొందువఱకు నిస్సంశయము. కాని యాపనులకు నీయనంతర మెవరున్నారు? నీవు మునుపనిదానవు. స్థానము నాక్రమించుచు నీయనంతరము మఱి యొక రుండవలయుండదా! నిన్నాక్రమించియుండు నిరుపమకళాప్రావీణ్యము నాశయిని, నీతోడనే యంతరించఁజేయుట కరము శోచనీయముగదా! యశో ధర్మ మహారాజయ్యని పట్టమహిషి కుపచారముచూసరింప నీయట్టివాఁడవరో యొకరుండవలయుండదా! నేను పసిదానను. పాదములకడ విద్య నభ్యసించ నాకభిలాషగలదు. దయచేసి యాకళల నాకుఁ గలపుము.” అని నన్ను బలిమాలెను. వసంత ప్రార్థన నంగీకరింపనునది మహామాయకూడ నన్ను భ్రేరే పిండినది. ఆమెయొక్కను పాపక నాకు విధిలేకపోయెను. నాకార్యసాను కూలముగొఱు నే నామెయూనిరిని మాళిందొచ్చిరిని. వసంత విద్య నేర్చుకొన మొదలిడిను. కుకాగ్రుద్ధియును నాశిష్యురాలిఁ గాంచి నాకు విస్తయభయము లొదవెను. ఇట్లొక నెలలోపల నాగొల్లచిన్నది నాబృకళను, పుష్పమాంకా నిర్మాణచాతుర్యమును, వేణిబంధనకాళలమును గ్రహించెను. కాని గానకళ యందుమాత్రము నాప్రావీణ్యమును నే నీక్షణమువఱకు నిలుపుకొనియున్నాను. కాని యాపాండిత్యము నిష్కళంకమై, నిరుపమానమై, సర్వజన రంజకమై యుండెడిదికాదు. ఏలయన, నాప్రేతయావన మామెకు సాయకారియైయుండెను. నే నామె బాండిత్యమునఁ దలఁదన్నచుంటిని. కాని యాగోపిక నవయావనాంగియై తనకంతస్వరమాధురీమహిమచే శ్రోతలకుఁ గర్ణరసాయన మొనరించుచు, వారిమెప్పు లందుచుండెను. ఇట్లామె యహో రాత్రములు విద్య నభ్యసించుచుండెను.

తోర:—అయి కికళాభ్యసనమునందుఁ గలపట్టుదలకుఁ గారణము లారసితివా?

సుమతి:—అది దైవమునకే యెఱుక. అంతయొకను, జిజ్ఞాసను, నేనిట్లుటికీ జూచియుండలేదు. అటక్కులాడి యేదియో పన్నాగముఁ బన్ని యున్నది. ఇదిమాత్రము నిశ్చయము. వేరకానివేరలఁగూడ నే నాకన్పియకు విధిలేక విద్యనేర్పవలసివచ్చినది. అచట నామెట్టివది భిక్షయగుటంజేసి. నే నామె మదికెక్కి ఐర్పించుచుంటిని. కాని యెట్టులో యొకట్టుల నామెకడ నుండి భూమకునివృత్తాంశమును, వాసుదేవునివార్తను గ్రహింపఁగలిగితిని.

తోర:—ఇంకేమైన గ్రహించితివా?

సుమతి:—అహ! యశోధర్మ, తనస్వామియుఁ బ్రభువు నగుబాలా దిత్యునకుఁ జారుమతిని సంధానమొనరించు ప్రయత్నమునఁ గలింగమునకుఁ జోనున్నాఁడు.

తోర:—ఓహో! అలాగా? ఆరాజకుమారిని మనమిహిరగుఱునకు సంధానపఱుచునిమిత్తము, భానుగుప్తునిఁ గలింగమునకుఁ గొంపనున్నాఁడు. నీకిది తెలియునా?

సుమతి:—తెలియును. కాని దేవరవారి కాళాభంగమొదవునేమో యని నాభయము. ఈప్రాంతవరాకుమారికలు రూపమదొంఢలై, మిన్ను మన్నుఁగానక పర్పించుచుందురు. వరాణులనిన వారికి సింహస్వర్ణము. వీర లోకాలంకారుఁడగు వరాణప్రభుతనయుని పాణిగ్రహణమునకు వారియ్య గొనకపోవుటయేకాక, మీఁడు మిక్కిలి యానంబంధము నలిపినమని యే వనించుకొనుచుందురు.

తోర:—ఇది మిక్కిలి చిత్రముగానున్నది.

సుమతి:—దేవా! ఇట్టిదేశముల కిట్టివడవదులు చిత్రములుగావు. ఈదేశమే మిగులఁ జిత్రమైనది. అట్టియొక నిండలిచర్యలుకూడ, విచిత్రము లగుటలో నాశ్చర్యమేమికలదు! దేవరవారియదుగులకు మదుగులొత్తుచు పొట్టి

నింపునవారునైతము, చిత్రవిచిత్రభావభరితులై కాన్నినమయముల నధికార మదమునఁ జరించుటలు తాము కాంచియేయుందురు. మాటవరుసకు మనవి చేసెద. ఆనాఁడు దేవరవారు మాధవికుటీరమును విదకవలయునని యాపా పిష్టసారాయణకర్తకు గట్టికట్టడినొనరించియు, నాశఁడు మిమ్ము ధిక్కరించె గదా! మాలయింటినిదాసినచో దనకుఁ గులభ్రష్టత్వమొదవునని, నారాయణకర్త యొక్కసారిగాఁ దిరుగఁబడినాఁడు. అప్పు డాతని! హూణుని యొడ నుండుభయము, హూణాసుగ్రహసంపాదనమునకుఁ గలయాశ లొక్క ఊణములో వలసవచ్చునది. ఈభాసుగుప్తుఁడుకూడ నాశసికంటె మఱి నాలు గాకు లెక్కువ చదివినకటాత్ముఁడు. తాను హూణాంగనను జేపట్టుటకైనను, తన తనయును హూణునఁబ్బి పెండ్లిచేయుటకైనను నాతఁ డిష్టపడఁడు.

తోరః—ఇదియంతయు మిక్కిలి వింతగావున్నది!

సుమతిః—ఓ! డేవా! చారుమతి మహిరిగులుం దిరస్కరించి, 'సుక్షత్రియమలాధిపం ద్రుఁడను, స్వాతంత్ర్యభాగ్యభూషితుఁడను' అని లేత సారకాయలగోయుచు నూరుఁ బేరు లేకయుండు పిచ్చిబికారినొకని, కూడు గుడ్డిలేని దరిద్రదామోదదు నొకనిఁ జేపట్టిన నేనాశ్వప్రమొందను.

తోరః—అయినఁ జారుమతి బాలాపిత్తునో, లేక యట్టివాని మఱె వ్యవినో పరించుచునని తలంతువా?

సుమతిః—దేవా! ఇప్పటికే వసంత కళింగపట్టణమునకుఁ బోయియున్నది. ఇంక నాయొకన సార్థకమగుననుట కాశ్చర్యమేమున్నది?

తోరః—అగోపికకూడ నచటిఁబోయినదా? ఏల, ఆమె యభిప్రాయ మేమి?

సుమతిః—దేవా! ఆమెయభిప్రాయ మాపికాచమునకే తెలియవలయును. నాకు దగ్గఱయట్టము కాలగతిసౌంధ ననునెడముతో నే నమలా పురికివచ్చితిని. అమాయలాడికూడ నన్ను వెంబడించినది. తెరణగట్టినడోలికల నెక్కి, మేముపోయినదారివే రాత్రిపూట తిరిగివచ్చితిమి. నేనొకమాటు

చారి గమనింప నెంచి, తెరను బొలుగింపఁబోయిరిని. నేనెంతయో క్రమించి, మాత్రయాణము వెన్నెలరాత్రులయందు జరుగునట్లుచేసిరిని. కాని యిచ్చట గూడ నామాయలాడి నాకడ్డుకొనినది. నేను తిన్నగాఁ జెరకడకుఁ బోవునంతలో వనంత “నీకేమికావలయును?” అని నన్నడిగినది. ‘చల్లనిగాలిని నేనింపవలయును’ అని నేను సమర్థింపిరి. అందుల కామె “ఓహో! ఆతెరఁదీయకుము. మహారాణిగారికి జలుబుచేయును” అనెను.

నేను:—ఉక్కపోయియున్నది. మహారాణిగారికి జలుబుచేయునని నే ననుకొను.

మహా:—కుమారి! వసంత! నాకు జలుబుపట్టదు లేము.

సుమతి:—ఆమాటలకు నాకపరిమితానందమొనపెను. కాని వనంత “అత్త సౌఖ్యప్రదములగుచెరముల మహారాణిగాఁ జెఱుంగదు. జీవిగారియంగ రక్షకురాలయగాఁ బ్రాణపరిపావకురాలయగా నేను నియమింపఁబడియున్నాను కాదా?” అని మహామాయ నడిగెను. అందులకు మహారాణి మందఁజూప మొనరించుచు “అమ్మాయీ! నీయిచ్చవచ్చినట్లుకానిమ్మ” అనెను. దీని నాయాకాశ్రితి యొక్కమాటుగా నారిపోయెను. అంత నేను శత్రుమును శాంత బలుచుకొని యాపాదుపల్లకిలోఁ గూర్చుండి ‘అహో! నేఁబోవుదారి యెట్టిదో పరికింప నేనువ్విష్టూరుచుండియు పాపిష్టదైవ మందుల కనుగ్రహింపఁదయ్యెగా.” అని యనుకొనుచుఁ బోవుచుంటిని. అక్షణమునుండి వనంత నాకు కత్తువైనది. ఆమె పేరెత్తిన నాహృదయము భగ్గుమనుచుండును.

తోర:—మంచిది. వనంత కలింగపట్టణమునఁ బన్నఁబోవుపన్నాగ మేమైయుండును!

సుమతి:—చెప్పఁజాలము. కాని యాగొల్లభామ నాకడ నభ్యసించిన కళాపాటనమున, రాజుమారి చారుమలి యనుగ్రహమును జ్ఞాతఁగొనఁగలదని నేఁడలంచెద.

తోర:—అకళలలో నామెకంటె నీవే ప్రవీణురాలవుగదా! కాన నిన్నుఁ గళింగరాజు గుణసాగరుని కొలువునకుఁబంపి, వనంక నచటినుండి వంపి వేయఁట మిగుల సులభము. నమంచితముకూడ.

సుమతి:—అగొల్లదానితోడికయ్యమునకు నే నేమాత్రము వెనుకంజ వేయను. యశోధర్మ మహామాయలవలె, గుణసాగర, దాక్షాయణి, చారు మతులు వనగళగీచినగీఁటును దాఁటకుండువారుకారు. కాన నీమాటు మాపోరాటము తీవ్రశరమైయుండును.

తోర:—అయిన నేఁడే యులుదేలుము. ఇదిగో, ఈవేయిబంగారు నాణెములఁ గైకొనుము. గుణసాగరునియాస్థానికీఁబొమ్ము. పోయి చారుమతిని నీమాయాజాలములఁ జిక్కించుకొనుము. చిక్కించుకొని, మనమిహిరగులుని వరించునట్లారాజకుమారిపై మచ్చుమండుచల్లుము. సాధ్యమైనంతవఱకు వనంక కంఠకములగున్లట్లుచూపుము. మహానీనానినరేంద్రమండలి చూడని పైఁ గావించునట్లపై నొక కప్పుంచియుండుము.

అని తోరమాకుఁ డాగూఢచారిణి కొకబంగారునాణెములనందిసి బహూకరించెను.

సుమతి:—దేవా! అచట రాజసేవకులకును, మఱియవసరమని తోఁచినవారికెల్ల లంచముచ్చితుఁడు గొంతధనము కావలసియున్నది.

తోర:—ఔనౌను. మఱిది. చక్కగా జ్ఞప్తిపఱచినందులకు నంకప మైనది. ఇదిగో, తీసికొను మీమాఁడువేలబంగారునాణెములు.

అని మూతఁ డామెకుఁ బెద్దమాట నొసంగెను. సుమతి యానంచు లకు, రంగం బంగారునాణెము లుండువానిని గ్రహించి “మహాప్రభూ! నాకును వసంతుకును నీతినిపోరు ప్రాగంభమైనది. నాసామర్థ్యమునంతయు ధారపోసి, యీకార్యమునఁ గృతకృత్యనయ్యెద.” నని విన్నవించెను.

తోర:—నీమాటలచే నాకు మితిలేని యానందమైనది.

అనంతరము సుమతి మహారాజుకడ నెలవుగొని వెడలిపోయెను.

ఇరువదిదినములుజరిగెను. ఒకనాఁ డిరువురువృత్తులు కలింగపట్టణము నుండి బావాద్వీపమునకుఁబోవు నావపై వెళ్ళియొందిరి. వారిలో నొకఁడు పురుషుఁడు. మఱియొకఁడె స్త్రీ. ఆస్త్రీపురుషులు సమానవయస్కులని చెప్పు వచ్చును. ఆనొక సాగరమధ్యమునం దొంటరిగఁ బయనమొనరించుచుండెను. చందమామ వెన్నెలలవెడఁజల్లుచు నడిమింటఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆసం ఖ్యాతకారకాగణసంఘోభితమై, భావగర్భితమైయుండు సిలాంబరమును నేత్ర పర్వముగా నవలొకించుచు, నాస్త్రీపురుషునిరువురు నాశోపరితలమున గుఱా సీనులైయుండిరి. ఆపురుషుఁ డాయువిదఁగాంచి “అహః! ఏమరీ! పాప పంకిలమగు సూర్యచాతీవికమునకు, సీశాంతిసముజ్జ్వలజీవితమునకు నెంతవృ త్త్యాసమున్నదో చూచితివా! ఏనికన్న మిన్నయగుకాంత్యాశ్రమము చేతొం డేమికలదు. ప్రశాంతమునకు నిలయుమును, గాంభీర్యమునకు బట్టుకొప్పుము నగుప్రకృతికాంక్ష నిట్టిసాగరమధ్యమున నొకమాత్రైవ సంబంధించినచో, మరల రాజకీయకర్తవ్యమునఁ గాలూచుటకు బుద్ధిపుట్టునా?” అని చూడెను.

ఆస్త్రీవృత్తి మనకుఁ బరిచితురాలగునుమరియే. ఆమాటల కావెల యాటలు ముసిముసినవ్వలనవ్వచు “ఓసర్వసప్తుతా! సర్వజ్ఞాదగుభగవానుఁడు మనకిట్టిజీవితపరమావధిఁ గల్పించియున్నాఁడు. పరస్పరద్వేషభూయిష్టమును, దుఃఖాంధకారబంధురము నగుభిరతవర్షమునకు సిగ్గుపడలి, నూతన దేశమునందు విహతనడచికారంభసంరంభులమై యుండుట మనకెంతయో శ్రేయస్కరమై యున్నది.” అని బదులిడెను.

“మోహనాంగీ! సీమాట లెంతయు నిజము. భిరతవర్షమునందుఁ బ్రబలియుండువర్ష విభేదములు మనకల్యాణమున కడ్డుకగులును, మనసంసార సౌఖ్యమును జెఱుపుచుండెను. కాని బావాద్వీపనివాసులకు వర్ష విభేదములులేవు. ఒకవేళ నుండినను, భారతీయులకుఁబోలె వారికి సంఘవృత్త్యర్థములయం దంత పట్టుదల యుండదు.”

“కాని మనయనురాగభీజ మితర్యాలగ్నముగా మొలకెత్తుటకై నాకుఁ జింతగానున్నది.”

“ఇంతయాలస్యముగ నైన, నిట్టిన్నేహ మొదవదని సంతసితము. గుడ్డిలా మెల్ల శ్రమముగదా! మనోహరిణీ! నీవేకాదా నాకీయాజనఁ జెప్పిన దానవు.”

“కాని, ప్రియా! నీవు లేకున్నచో, నాకొరిక నిష్ఫలమైయుండెడిది. నావద్ద ౧౫౦౦ బంగారు నాణెములున్నవి. వీనితో మనము సౌఖ్యముగ జీవించవచ్చును.”

“తోమానుఁ డొక బుద్ధిహీనుఁడు. నీవు కలింగవట్టణమునకుఁబోయి శ్రీమదమీఁదు లొనరించుచున్నావని, యాతఁ డనుకొనుచుండును. హాహ హాహ!”

“అలనియధి కారపరికిని మనము త్వరలో దాటిపోవున్నాము. కాని యాతనియొక్కయు మనస్సు క్రిముక్తులకుఁ గారణమైనది.”

“అవునవును. అటుజూడుము” అని సర్వసమ్యతుఁడు పశ్చిమదిశఁ జూపుచు “భరితవర్ష ముచలున్నది. ఇంక మనస్రాంతజీవితము లంతరించి, శ్రాంతజీవితములు మొదలు పెట్టవచ్చును” అని పోతెను.

“నామాతృభూమికి—నాకు సంతాపకారణమైయుండిన మాతృ భూమికి—ఇవే వందనములు. అమ్మా! దేశమారా! నాకింక నెలవిప్పు.”

“ఓభారితభూమి! నమస్కారములు. నెలవిప్పు.” అని సర్వసమ్యతుఁడు సుమరిని “చిలుకలగొరికి! ముద్దులగుమ్మా!” అని పిలిచెను. కాని యావేశ్యాని గన పలుకలేదు. ఆనెలబాట సర్వసమ్యతుని దిగ్గఁ గొంగిలించుకొని, రసము చిప్పలున ప్లీక విషద్దు ముగముగఁబెట్టుకొని “మనోనాయకా! ఇప్పుడు మనము పాపగుఁధుల మలముగఁము. కాముకులము. అనాహతి! ఎంత యదృష్టము. ఎంత భాగ్యము. ఎంత పుణ్యముగనున్నది. పోయిన పాపజీవితము మరల రాకుండుగాక!” అని వలపు లుట్టిపడునట్ల నెను.

“తథానై” అని సర్వసమ్యతుఁడు చెప్పెను.

ఇరువదిమూడవతరంగము.

ఒక స్వయంవరము.

ఉదయము పడిగంటలైనది. ఆనాడు కళింగపట్టణమునం దెచట యాచినను నేత్రచర్మమైయుండెను. అన్నిచిక్కులనుండి నవరివారముగా నరు దించినకాజన్యసమాజముచే వీధులన్నియు గ్రీక్కిరిసియుండెను. వీవీధిగాంచి నను పొరబొంద మగవడుచుండెను. కాలికిలంచినదచుట కించునైన దెలిపి లేకుండెను. ఇసుకవైచినను రాలని యాజననముద్రమునందు దారిదీయుట కష్టసాధ్యమైయుండెను. పొడవెడగువీచికల నెక్కువీరిగా, నచట దారిదీయు టకు విసుంగెత్తుచుండెను. అచట నొకనిమొగమునందైనఁ బ్రకాశభావము తోచుటలేదు. ఎవ్వరికిఁ గీతకలేకుండెను. పొరు లాదినము చువోన్యవము ననుభవించుచుండిరి. వారిముఖాంబుజము లానందతోయకణభరితము లైయుం డెను. అనగరమునం దెన్నియోగ్రదేశములు దృశ్యరామణీయకములై, మనో రంజకములై యుండెను. అనర్థమణిచుయాలుంకారశోభితులగు భూకాంతులు, నచివసామాక సేనాపతులులై రాజనము మెలియ నట విడసియుండిరి. ఈ శుభముచూర్తమునకై కళింగు లెన్నియోదినములుగ నెదురుచూచుచుండిరి. వీధుల కిరువైపులగల యున్నతప్రాసాదముల కమ్మిగుండు తావ్వారము లన్నియు భామినీబాలురతో నిండియుండెను. ఎన్నఁజెఱుంగనియాభారముచే, నాప్రాసాదములు కూలనేమో యని సంధిచుముఁగొల్పుచుండెను. నలుమూ లలనుండి వచ్చుచుండుననమూహము, కళింగరాజసభాభవనమున మూఁగు చుండెను. అగొలుపువాటమున నొకయెడ సింహాసీతి యలరాధుచుండెను. కళింగపట్టణమునగల శివశేకవాలయములపైఁ దమకుంగల యాదరభావమున,

నానివైధనాతిశయముల నాదర్శముగాఁ గొని, తమనభౌమండపాలంకారముల నిమిత్తము కళింగరాజులు విశేషధనములను దరతరములుగా వెచ్చించుచుండిరి. శృంగారవైధవమునందేమి? శివీకళాప్రావీణ్యమునందేమి? యాచారాభిర్యము నందేమి? ఆకాలమునఁ గళింగరాజనభౌమండపములోఁ దులఁదూఁగఁగలభవనములు వృక్కములకుఁ బయికియోక్తికాసేరదు. ఇంక నాఁటియాస్థానసౌందర్యము నేమని వర్ణించఁగలము. కళింగరాజ్యభూషణముగుచారుమతి కానాఁడు స్వయంవరమునకుఁ శృవము జరుగఁజేసెను. దేశమునఁగల రాజనామకులందఱు స్వయంవరమునకువచ్చి, కళింగాధీశుని యతిథులై యుండిరి. పౌరులందఱు నందడినమయమునకు దగినతీరుగా వర్తించుచుండిరి. వారు జట్టులుజట్టులుగాఁ గూడి నగరి నేవకులలోఁ బాటు నలువదినినములు కలిసి పనిచేసి, యామహా శృవార్థము సభౌమండపమును శృంగారించిరి. వీలయనఁ, గళింగులకుఁ జారు మనీషిని యగుఁగా భిమానము లనన్యశములు. శక్తివంకన్నము లానంగి, మహారాణి దాక్షాయశీయు, రాజకుమారి చారుమనీయు, నీనలగుకన్య లెందఱో కల్కాణములఁ గావించియుండిరి. లెక్కను మిక్కిలియగుపేదలు, తల్లికూఁసుల స్వవస్త్రములనుండి కూమిగుడ్డలనుడసి సంశృప్తులైరి. రాజగుణ సాగరుఁడును, రాణి దాక్షాయశీయు, రాజకుమారి చారుమనీయు నసంఖ్యా కులగు వండితవరేణ్యుల నాదరించియుండిరి. రాజవంశసంభూతలగు సుందరాంబు లందఱితలఁ గారుమతికూడ ననమానవిలాసభాసురానియనుట కించు కదైన సంనియములేదు. చమత్కరసరస్వతీయు, కరుణానిధియు, ధర్మజీవతయు, మంగళాంగియు నగుచారుమనీని పౌరులు మనసారఁ గన్నతల్లివలెఁ బ్రేమించుచుండీ. స్వగుణముల మారాజకుమారి కెనయును రాజకుమారి నొక్కతైనఁ బేర్కొనుఁడని కళింగులు పరరాజ్యనివాసులఁ బ్రార్థించి, నిరుత్తరులై విక్కిమొగములతో నుండువాని గాంచి మునియఁ మండురు. గుణ సాగర్కుఁడు వండితాభిమాని. పలుమాఁ జాతఁడు విద్యశ్రవీషత్తుల జరుపుచుండును. వివిధదేశాగతు లగువిద్వాంసులకుఁ దనవిద్యాపాటవమునఁ జారుమతి

తలవంపుల గలిగించుచుండును. తమరాజకుమారి విద్యావైభవముల నయనానందకరముగఁ దిలకించుచుత్సాహముతోఁ జారు తెల్లవేళల నట్టివిద్యవృద్ధుల యెదురుచూచుచుండురు. ఆనాధకరణాలయములస్థాపించి, దీనులగునీదదంతులను బిడ్డలవోలెఁ గాపాడి, వారి స్వతంత్రచేవనమునకు వలయువిత్తాదికముల బహుళకరించి వారిసంసారసాగరమునకు నొకయై చెలఁగురాజకుమారి చారుమరి వారిమఱపునకు వచ్చుటెట్లు?

సర్వాలంకారసంభోధితమగు నానభామండలమున నేనిదియాయుసించినవముల, భరతవర్షమునందలి స్వతంత్రరాజులతోఁ జువ్వఁబడియుండెను. ఆకాలమున స్వతంత్రరాజు లంతమంది లేకున్నను, ఆనవసరములగు సింహాసనములుమాత్రము సిద్ధపఱుపఁబడియుండెను. ఈవేదభూమియందు మార్పులు క్రమముగా జరుగవు. నిత్యమగుసత్యమును గప్పిపుచ్చినపూరితమెఱుంగువనినీతిలకు లెక్కవెట్లక గుణసాగరదాక్షయణులు పూర్వసంక్రమాయములకుఁ గట్టువడి వాసవి నెఱవేర్చుచుండిరి. అవంతి, కోసలము, మహాచంద్రి, మన్వశ్రి, పాంచాలము. మహాపాంచాలము, సారాష్ట్రము, ఆయోధ్య, మిథిల మున్నగు ప్రాచీనసామ్రాజ్యములన్నియుఁ గాలవాహినిఁబడి కొట్టుకొనిపోయినను, నామమాత్రవశిష్టములై నిలిచియుండెను.

మనోజ్ఞమగు నానందయవరమహోత్సవము పడునొకండుగంటలకు జరుగఁజుండెను. మహారాజులు, రాజులు నంతకుబుద్ధులై యానభారంగమందు సముచితసింహాసనముల నుపవిష్టులైయుండిరి. సభియంతయుఁ జారులచేఁ గ్రిక్కిరిసిపోయెను. స్వయంవరపర్యవసానము నెఱుంగుతమకమున వారు కేంచియుండిరి. వేదికపైనుండునైత్రగుసించావీఁపై గుణసాగరదాక్షయణు లాసీనులైయుండిరి. వారికి దక్షిణపార్శ్వమున రాజపురోహితుండు విద్యావముద్్రుఁ దుపవసించియుండెను. పడునొకండుగంటలు కొట్టిరి. కంఠములు నాగస్వరము లొక్కమాటుగా క్రొవ్వనినాదము లొనరింపసాగెను. ప్రక్కగది తెఱువఁబడినది. రాజకుమారి చారుమరి కనుమహాలి కావస్తయై యరుదెంచి కత్తిదం

ద్రుల తెలిసి మందస్పృశసందర్శనదహరవిందముతో వారియెదుట—రాజు
 లోకము ననుక్షమున—నిలిచెను. మూర్తిదాల్చినశృంగారమువలె నుండు
 రాజకుమారి, దివినుండి భువికివచ్చిన యచ్చరమచ్చకంటియోయనఁ జూపఱు
 శ్రమగొలుపుచుండెను. లేకున్న నరాళికములగు సౌందర్యసౌభాగ్యములు
 మనుజుకాంత తెట్టుందును? నిలుకడఁగాంచియుండు మెఱుఱుగ్గిఁగెవలెనుండు
 నానుందరాంగి, యచట మూఁగియుండు రాజులోకముపై నొకవిలోకనవిద్యు
 న్నాటను జేమైను. రాజులందఱు బులకితులైరి. తమయుదువులు చెదరియుం
 ఁట వారిమణిమణిగమనించినచో దముఁ జిన్నచూపుచూచునేమో యను
 తనుకముతో నాభూపరు లభిశ్రద్ధమెయి యుండువులు సరిచేసికొనుచు రాజ
 సముమెఱయ నాసీనులైయుండిరి. సభయంతయు నిశృంభముగా గంభీరమై
 యుండెను. రాజు గుణసాగరుఁడు లేచి రాజమండలి కీర్తి పుష్పస్థానమెను.
 "సోదరమేదిశిశులారా! ఆర్యావర్తము నలుమూలలనుండి విజయంచేసిన
 రాజకుమారులారా! మీకు స్వాగతము. కళింగరాజ్యమునకు మీకు సామ్రాజ
 తము. విశ్వవిఖ్యాతమగు మనశ్శ్రీయవర్ణమున కుచితములని మనవూర్వులు
 విధించినయారాచరముల ప్రకారము, మాకుమారీమణి చారుమణికి స్వయంవరము
 హోత్సవము జరిపవలెంచి మిమ్ము నీచిన మాహ్వనించియున్నాను. సాధారణముగ
 నిట్టికుభిక్యాములయందు రాజులు మత్సరగ్రస్తలై యొడ్డురులవైఁ గత్తులు
 దూయుచుండురు. కాన నేఁడు రాజకుమారి పాణిగ్రహణమహాభాగ్యమునకు
 నోఁచుకొనిన సౌభాగ్యవంతునివైఁ గత్తికెత్తుడని మీరు ముమ్మందు వాగ్దాన
 మొనరింపఁ బ్రార్థించుచున్నాను. దీనికి సమ్మతించనివా రిచటనుండుట కర్హము
 గారు. ఇట్లు వాగ్దానమొనరించుట యందఱకు సమ్మతమా?"

"నిరభ్యంతరముగా నిస్సందేహముగా" నని రాజులందఱు బలిచిరి.
 వేదికపైఁబడు రాజపురోహితుఁడు విద్యాసముద్్రుఁడు లేచి చారుమణిని
 దాసి సౌమ్యస్వరమున "కుమారి! నీత, బ్రాహ్మి మున్నగుననాతనరాజకుమారి
 కలమిత్రసంప్రదాయముల ననుసరించి యాస్వయంవరము చాఁచింపఁబడి

యున్నది. సీవిద్యావిభవములు, సౌందర్యవిలాసములు, సౌఖ్యసౌభాగ్యములు లోకవిశ్రుతములు. నీధర్తను సేవే పరింపవలయును. సీతామహాదేవి! శంకరు బాణము సాయమొనరించినది. ద్రౌపదీదేవి! మత్స్యయంత్రము దారిచూపినది. కాని నీవుమాత్ర మిప్పుడు నిస్సహాయురాలవు. సీతాకర్ణాన నీ పీఠపుట్టునఁ జేయూత నియ్యఁదగియున్నది. కుమారీ! దైవనిర్మితములగు పవిత్ర సంస్థలన్నింటిలో వివాహము పవిత్రతరమైయున్నది. దైవకాసనమును ఛిక్కరించుటకు మనమెంతవారము? తండ్రికిఁ దనపుత్రి కావివాహమునంగు సంబంధములేదు. ఆమెను బలాత్కరించు నధికారి మాత్రసీలేదు. నిర్బంధవివాహము సంసారవృక్షమునకు వేరుపురుగువంటిది. నిర్బంధవివాహము, భువిపైవిడిచి యగుసంసారమును నరకముగా మార్చివేయును. స్త్రీపురుషులకు దైవమే దంపతులను గాఁగూర్చుచుండినచో మెతయో సమంజసముగానుండెడిది. కాని మానవు లామోక్షమై పరిణీలబొమ్మలు. మరుజు లామోక్షమహానికరమునందని యాయుధములు. ఆకటిగానిధి మనయుడు చచ్చెజువులఁ జొచ్చింది కాఁగలకార్యముల నీనిచ్చుచుండును. కుమారీ! కావున నీ విభారతిరాజ్యాధీశులమధ్యనుబోలు, యువరాత్న యొనవానిని మననారవగింపుము. మహాత్ముకంటె మహాత్ముఁడు, అజువుకంటె నజువును, తనయందన్నియు నన్నిటియందుఁ దానునై వెలయుతత్త్వము నీకుఁ దగినవలె ననుగ్రహించుఁగాక!" అని బోధించి దీపనలొపంగెను.

అనంతరము చారుమరి తన ప్రియసఖయగు సుభాషిణిలో వేదిక దిగి పథితానివచ్చెను. ముందు వారు మొదలనుండురాజును డాసిరి. రాజకుమారి తన్ను డాసినతోడనే యాతఁడు నిలుచుండెను. వెంటనే యాతనిస్తులిపాతకుఁడు "ఓరాజకుమారీ! ఈరాజశేఖరుఁడు కామరూపరాజ్యాధీశుఁడగు కుమారపాలుఁడు. పనుమలీవార్థుల నెదురెందులేనివాఁడు. అనివార్యకార్యవిరాజితమూర్తి. దీపదయాగువు. రాజరాజు. విశ్వవిఖ్యాతకుగు విధువంకజాఁడు.

నిజవంశకర్త యగుచంద్రున కిమఁగరాజు ముప్పదియవతరమువాఁడు” అని స్వామిచారిత్రగుణాధికములను విగ్గఱగాఁ జొగఁడెను.

అపొగ ద్రవము బలియగు నాతనిఁ జారుమతి కన్నెత్తిచూచి, చిఱు నవ్వునవ్వి ‘వద’ మని సుభాషిణిలో ననెను. ‘వద’ యనుపదము కుమార పాఠుని యాకాపాశమును ద్రొంచివై చెను. మిగతరాజులకు నున్నట్టిక మధిక మయ్యెను.

అనభివ్యయము, దేవరాష్ట్ర మఁగరాష్ట్రాధీశుని సమీపించెను. తోడనే యాతని మాగధుఁడు గొంతెత్తి “ఓరాజకుమారీ! దేవరాష్ట్ర మఁగరాష్ట్రముల కధినాథుఁ డిరాజేంద్రుఁడు. ఈతనపే రపరాజుఁడు. ఈతఁడు రాజలోక చంద్రుఁడు. చతురుదధివేలావలయితధారుణీమండలమునందు సాటిలేని వాఁడు. అనభివ్యక ప్రకాశమూహము లీతనికనుసన్నల మెలఁగుచుండును. ఈ ప్రభుచంద్రుఁడు సూర్యవంశమున కలంకారప్రాయుఁడు. వంశకర్త కిభూపరు. దేవదియవతరమువాఁడు” అని ప్రస్తుతించెను.

చారుమతి యాతనిఁ గ్రింపఁజూచి ‘ఇక బది’ అని సుభాషిణిలో మెల్లగాఁ బలికెను.

శర్వాత వేగిదేశాధీశుఁడు మహేంద్రవర్త కూర్పుండియుండెను. అతనిమాగధుఁడు “ఓరాజకుమారీ! ఆప్రతిహతపరాక్రమోశీశుని, వేగి దేశాధీశుని మహేంద్రవర్తను జూచుము. ఈతఁడు బండితపక్షపాతి. ధర్మ దేవత. కరుణాసముద్రుఁడు. నీనచింతామణి” అని కీర్తించెను.

‘వద’ అను నవ్వుమాట యారాజకుమారి నెదవులనుండి దూఁకెను.

పిదపఁ బ్రక్కనుండుస్తుతిపాతకుఁ డెఱుంగెత్తి “ఓరాజకుమారీ! ఈ పురుషసింహుఁడు వ్యాఘ్రరాజు. గంద్రాన, మహాకాంతారదేశాధిపతి. రణశేఖరి. విముఖశేఖరుఁడు. ధర్మమార్గపరాయణుఁడు. కాళింగులకు నెచ్చెలి. శిల్ప కళాచతుర్ముఁడు” అని వైవరమొనరించెను.

వ్యాఘ్రరాజహృదయాలవాలమునందలి గూఢాంకురమును 'బద' యనుకరవాలము కోసివేసెను. అనంతరము కాంచీపురీశ్వరునిచుండు వచ్చెను. "ఓరాజకుమారీ! ఈశం దవలివర్త. కాంచీపురవరుండు. దేవాలయముగు కాంచీవరమును బోలినకట్టణ మిపుడమిపైఁగలఁదా! అవలివర్త శివయగు మానవుఁ డీయవనిపైఁగలఁదా! ఈపుణ్యమూర్తి రాజాలకురాజు. సార్వభౌమేంద్రుండు. దక్షిణాద్ధికధివాసుండు. బోళరాజు లిహ్లాపేంద్రుని పాదరాజీవ భృంగములు" అని మాగధుండు కీర్తించెను.

మరలఁ బారుమలి 'బద' యని పలికెను.

తరువాతిమాగధుండు "ఓరాజకుమారీ! ఈపురుషోత్తముండు భాసు గుప్తుఁడు. మాళవాధివాసుండు. హళాణయువరాజకుమారుఁ డగుమిహిర గుణిని క్రతనిధియైయున్నాఁడు. మిహిరగుణుండు మహారాజతోరమానుని తనయుండు. రాజలొకమార్తాండుండు. కానకులకు జంధానకుండు. గుప్తు రంగములపాలి సింహము. నేరువుమొదలు 'అకృసు' నదివఱకు దనంబులు పాలముగ నేలుచున్నాఁడు" అని స్తుతించెను.

తోడనే యారాజసమూహమునుండి "మిహిరగుణుఁ డాద్యుండు కాఁడు. కాన నాతని క్రతనిధి కిచటఁ దావులేదు." అని యెవరో యఱచిరి. హళాచక్రవర్తి నవమానవఱచినమానవుని సాహసమున కందఱు నిర్విణ్ణులైరి.

భాసుగుప్తునిచేయి కరవాలముపై న్రాలెను. 'ఎవఁ డాసాహసుఁడు!' అని యాతఁడు శ్రోధముతో నఱచెను.

"నేను. నేనే. మాళవకుచకోసలాధీకుండను. యశోధర్మను. నేను. మాధర్మకృతువు; రాజరాజు; మహారాజాలకు మేటి; దీనకరణ్యుడు; హళాణ ఋష్యగవైవలేయుండు; నరసింహబాలాదిక్యుని క్రతనిధిని" అని యశోధర్మ గర్తించెను.

నభ్యులంద టాశ్చర్య చేతనుక్తులైరి. ఏమీ! నిజముగా నాతడు యశోధర్మమునా! సేరోలగమున చూచునిఁ బరాభవించుట కాపరాజితు నకుఁ గుండెలున్నవా! అతఁడు మాశవమహాశాసనాధీశుఁడగు యశోధర్మయే యని యందఱకు నమ్మకముకలిగెను. పరాభవానలతప్పుఁ డగుభానుగుప్తుని చిత్తము సంక్షుభితమై యుండెను. కాని యాతఁ డంతఁగాఁ దెప్పితల్లెను. సింహాశ్రమమునఁ దనస్వామికైన పరాభవమునకు మిన్నకుండుట పాడికాదని భానుగుప్తుని తలంచెను. కాన నాతఁడు శ్రోద్ధోద్రిక్తకౌతవ్యరమున “ఓయీ! నీవే యుకొంటిని. ఇంతటియధిక ప్రసంగమును, ఇతీహాసము మఱెవ్వరున్నారు. ఉద్భయినగరమున నమిగిలుటకైన మగతనములేని నీవిపుడు నీవవత్సలుఁడగు కలింగాధీశుబాహుబలము నూతగాఁగొని ప్రల్లదము లాడుచున్నావు. నీధర్మప్రభువు, నీరాజరాజు, నీమహారాజులకుమెటి, నీదీనశరణ్యుఁడు, నీహూణులవన్నగతైనలేయుఁడు నరసింహబాలాచిత్తుఁ డేమూల నక్రియియిన్నాఁడు? మార్జాలసార్వభౌముఁడును, మూషికచక్రవర్తియుఁ డప్పు, నాతని నటులానర్చువా రెవరున్నారు? తనకుఁ దానేతప్పు, నాతఁ డేరాజులకుఁ జక్రవర్తి” అని గద్దించెను.

యశోధర్మ రోషరంతలాచయడై, శాశాంకర్గతకరనాలము నూడఁ దెలిసి “ద్రోహీ! నేటితో నీజీతమునరి. నీకృతఘ్నుతామిద్ధి నేటితోఁ దుదముట్టుగాక! అరాక్షసకురములగు నీప్రళంసావాక్యము లింక నీభువివై వినఁబడకుండుగాక!” అని భానుగుప్తునిపైఁ దూకెను. భానుగుప్తుఁడు భయోద్వేగమున గడగడవడఁకసాగెను. అతఁడు “గుణసాగరప్రభూ! నేను నీయతిథిని. నీవు, నాకు శరణ్యుఁడవు. పీసోదరరాజులారా! మీరు నాప్రాణరక్షకులరు.” అని కుయ్యిడెను. వెంటనే కేరళాధిపతియగు మహాసేనుఁడును, వేగిశ్వరుఁడగు మహేంద్రవర్మయు, కామరూపాధీశుఁడు కుమారపాలుఁడును, యశోధర్మ కడ్డనిలిచి భానుగుప్తుని రక్షించిరి. కాని యశోధర్మ కట్టుదలతో “నన్ను విడుపుఁడు. అక్షేప్యపక్షపాతుని-అమావనకాత్రపుని-అకప్పతోక

పామును చూపించింది. మానముపోయిన ప్రాణము నిర్భక్తము. సత్యపరిత్రాగార్థము. వివిధరూపాత్మకమగునసత్యమును రూపుమాపుట క్షుద్రియోచితధర్మముకాదా?" అనెను.

వ్యాఘ్రుర్రాజాశని చెందుచేతులఃబట్టుకొని "సోదరా! మీలోచితములగు నీభాషణములవలన నేను నీకు నిష్కళంకుడగునచిహ్నము లభించినాను. నిస్సేవరువదోనను, గంధర్వనమకాంతారాదినాగుఁ డీవ్యాఘ్రరాజామాత్ర మామరణాంతము నీకు వ్రించుచున్నది కుడిభుజమైయుండుట శత్యము. కాని నీచిహ్నము కాలించి కూర్పుండవలయును. ఇప్పుడు కనిగరాజుమారికి న్యయంబునమహోత్సవము జరుగుచున్నది. ఇం దామంకము లుండరాదు. మన కాత్రవముల నెఱుపుకొనుట కిది రణాంగణముకాదు. రాజకుమారివరించిన భూపరుఁ డామెను నిరాలంకముగఁ జేపట్టవలయును. ఆమెవరణమున కడ్డి తగులునధికారము నునకులేదు" అని మందిరించెను. ఈయభిప్రాయవివరణమున కందిలు చప్పట్లుచఱచిరి. ఎంతోనైపుణమున వారు మహాభర్తకైని క్రిందికి దించి యీతనిఁ గూర్పుండఁజెట్టఁగఁగిరి. చారుమరి సుభాషిణు లియల జడినంతయు విస్తయముతోఁ దిలకించుచుండిరి. ఆయాలుల కిచ్చుకేరి ఫలకలుగలేదు. అంతయు కాలించినపిదప, చారుమరి సుభాషిణితో "మహారగులు! డాద్యుండుకాదా! కాకున్న నాతనిప్రతినిధి కిచ్చు దావున్నదా!" అని భానుగుప్తు నడుగుము" అని చెప్పెను.

భాను:—ఓకరుగాత్తురారా! మహారగులు! మహారకులాలంకారుఁడని రాజకుమారి నివేదింపుము. ఆపురుషసింహుఁ డాద్యుండు. ఉన్నతమలాభికాశ్యసంపన్నుండు. దేవదేవుఁ డగుమహాదేవునిభక్తుండు.

చారు:—సుభాషిణీ! చూడుఁ డాద్యుఁ డెట్లుగును!

భాను:—ఓరాజకుమారి! భరతత్వమున కరుదెంచినవాఁడెనుండియు వాతఁడు పర్యగుణోధికుడగు వాద్యుడయ్యెను.

చారు:—ఓరాజా! వహాణం దార్యుఁ డొట్టెట్లు! ఇది సాధ్యమా! పుట్టుకతోఁ గావలయుఁగాని పూత మెఱుంగులతోఁ గాంగలఁదా! పదివేల రాజ్యములున్నను, నూలువేలవటాలములున్నను, అసార్యుఁ దార్యుఁడుకాఁకా లఁడు. భరతవర్షమునందు జన్మించిన రాజవంశజుడే యార్యుఁ డనిపించు కొనును. ఇది మాపురాణప్రసిద్ధము.

భాను:—రాజకుమారీ! నీసాహిత్యపరిజ్ఞానమునకు నాప్రణామములు కాని సీస్వయంవరమునకు యోగ్యుఁడగు వ్యాఘ్రరా జెంతటియార్యుఁడో మా స్వామి మిహిరగులుఁడునైత మంతటివాఁడని చెప్పఁగలను.

వ్యాఘ్ర:—(కోపముతో) ఏమీ! ఆకృతఘ్నుఁడు, ఆట్లేచ్ఛాధముఁడు కూయునదేమి? ఓరీ వాచాలా! నీనోరుకుట్టిపెట్టవేసి, నీచరమదళ మహాకాంతా రమునఁ దుదముట్టునని తెలియుము.

భాను:—వహాణునిమేనఁ బ్రాణములుండువఱ కది యసంభవమని తెలియుము.

వ్యాఘ్ర:—వహాణుఁ డేగంగలోదూకిన మాకేమి? ఆతఁడు చచ్చిన మాకేమి? బ్రతికినమాకేమి? ఆసంగతులు మాకు వలదు. కాని, ఓరీ మూఢుఁ డా! పూజ్యుడు సీస్వయంవరమండపమునుదాటినతర్వాతఁగూడ నీవిట్టికాణు కూతలఁగూసినచో, నేను గంద్వానమహాకాంతారాధినాథుఁడను వ్యాఘ్ర రాజానైలినేని, నీవు వాచాలత్వముననుఁ బరితపింపకపోవని తెలిసికొనుము.

“కాంతం. కాంతం” అని గుణసాగరుఁ డఅచెను. మరల సభయం తయు నిశ్శబ్దమయ్యెను.

భాను:—ఓరాజకుమారీ! వహాణసార్యభౌమకుమారుని పొడిగ్రహణ మునఁ గలుగులాభనష్టముల నిండుక యోజింపుము. ఇట్టికల్యాణమువలన, కలింగరాజదాహిత్రుఁడు గుప్తసార్యభౌమసీమావనాసీనుఁడగు భాగ్య మొదవును.

చారు:—ఓరాజా! ఆస్వాయార్జితమును సింహాపీఠే నాశనయ్యెను గూర్చుండఁజెట్టుటకు నాశిష్టములేదు. హైందవదుధిరకళింకమును సింహాపీఠే నాశింపఁదగుటకంటె—నిర్భాగ్యులగు హైందవమానవేంద్రుల నెత్తురుబొట్టులఁ గ్రక్కుచుండుమకుటమును దాల్చుటకంటె—నాశనాజ్ఞఁ డింటింటఁ దిరుగుచు భైక్షకవృత్తివలంబించినను, నేను సంకసించెద. అది యటుండఁ, గాళింగులు కీర్తినియెల్ల తెచ్చుకొనువారుకారు.

భాను:—అయిన, రాజకుమారి! మిహిరగుఱుని నీవు నిరాకరించుట వలన నీకుఁగానుండునర్థముల వివరించుట నావిధియైయున్నది. ఓగుణసాగరా! ఓచారుమణి! మాచూడాసార్వభౌముని సుదేశమును, ఆతనిభోరణిగానే మీకు వినిపించెదను. 'రాజకుమారి చారుమతి మాకుమారుని మిహిరగుఱును ద్వాహమాద నొల్లదేని, కళింగరాజ్యమంతయుఁ గొల్లఁగొట్టి, చారుమతిని కైలుఁబట్టుకొనిపోయెదము. కళింగుల నాబాలవృద్ధులను గరవాలమున కైలుఁగాదింతుము. దేశమంతయు భస్మమొనరింతుము. రాజ్యమంతయు నాక్రమించెదము?

ఈ ప్రకటనము నాలకించి రాజలోకమంతయు అలచ్యవదెను. కాని చారుమతిమాత్రము చలించలేదు. కాలదఁచిననాగమువోలే నాకోమతి 'బుగ్గు' మనుచు "ఓరీ! భయమెట్టిదో యెఱుఁగనిభారతనారీమణిని చెదిరింపఁజూచుచున్నావా? పొమ్ము. పోయి, సీమిహిరగుఱునితో క్లుచ్చబలములఁ దీక్షిణిని యెప్పుడైన రానగునని చెప్పుము. యుద్ధభూమియం దాతనితో వీరవిహారమొనరించుటకుఁ గాళింగులు సిద్ధముగానుండురు." అని చెప్పెను.

"నెబాన్. నెబాన్" అని కళింగు లఱచిరి. "కల్లి! నీవు ప్రజలపాఁదెన్ని ధానమవు. కళింగరాజానకుఁ దగినతనయవు నీవేనమ్మా! పులికడుపునఁ దిల్లిపుట్టునా!" అని వా రామె నగ్గించిరి.

వ్యాఘ్ర:—కుటియొకమాట. కళింగులకు సాయమైనిలుచువారిని తెడకఁబదిలేదు. ఈకళింగమిత్రుఁ డందఱికంటె ముందునిలుచుటకు నడుము కట్టియున్నాఁడు.

“భరి భరి” అని కలింగు లఱచిరి.

అట:—దేవరాష్ట్ర మహారాష్ట్ర చమూనమూహములు కలింగరాజ్యము నకుఁ బెట్టనికొట్టలై నిలిచియుండఁగలవు.

“నెబాన్, నెబాన్” అని కలింగులు చప్పట్లుచఱచిరి.

యశో:—మహాకొనలనైనను వెనుకంజవేయరు.

మహా:—ఈధర్మ గుంధమున మాకేరశరాజ్యము తనకొసినంతసాయ మొనరించిలేము.

మహేంద్ర } :—వేగి, కంచిరాజ్యములు నిన్న నునరించును.
అవంతి }

కుమార:—కలింగములు మిహిరగులునిబాటికిఁ బోసి, కామదూపా ధపుఁ జీకుమారు పాలుఁ దూరకుండనేరఁడు.

“నెబాన్, నెబాన్, భరి భరి” అని కలింగులు మఱిమఱి యఱచు చుండిరి.

భూ:—ఎలకలు నూరైన నొక్కసిల్లి నేమిచేయఁగలవు. మిరంద తొక్కటియైనను, మిహిరగులు నేమిచేయఁగలరు. స్కాందగుప్త, ప్రకాశా దిత్తనైస్యవారిదిములకుఁ బ్రతియభిజనుడైనవాడు—యూభటిన్పర్యం తము బ్రహ్మపుత్రవఱకుఁ బ్రభుభిరుండై వెలయువాడు—నలుగురైదుగురు రాజనామకులనుచ్చనైస్యములకు వెఱచునా! వీరులబారునకు భయమందు వాడు, కొఱమాన మిభటవర్గమునకు భయమొందును. మిహిరగులుఁజూచిన యార్యావసీతులు, కంకిరివమునుజూచిన కుండేళ్లవలె, గాలికి బుద్ధిచెప్పక పోరు.

వ్యాఘ్ర:—(కోపముతో) ఆదురహంకారుని హతమొనర్చుడు. వాడు కలింగులకుఁ, గలింగరాజాత్మజకు, సీత్రభుమండలికిఁ దలవఱపుల గలిగించు చున్నాడు.

బెంటనే “వాని జంపుడు. వాని జంపుడు” అని అపరాధితుడు, మహేంద్రవర్మ, అవంతివర్మ, కుమారపాండు, యశోధర్మ యజ్ఞచితి వారందఱు కత్తులమాసి భానుగుప్తునిపైఁబడిరి. కాని భానుగుప్తుం డందులకుఁ దొడఁకక “రంపి. రాయబారిని జంపి, మాయార్థరాజనామమును నిలుపు కొనుడు” అని యెత్తిపొడుపుమాట లనెను.

గుణ:—రాజులారా! భానుగుప్తునిభాషణము తెంతయు నిజములు. అతఁడు రాయబారి. కాన నాశామి పూజ్యుఁడు. అశనిమాట తెనమరహం కారబంధురములైనను, ఆర్యులయుద్ధనియమములును, సంధిసూత్రము లాశని జెనకవు. మీఁడు మిక్కిలి యాశఁడు నా యతిక. భారతధారుణీవరులకుఁ దిమయలికుల ప్రాణము లభివృద్ధిములఁగా మీకు దేయనిదికాదు. కాన, మీరందఱును నియతేసి మీర్చుందురని ప్రార్థించుచున్నాను.”

గుణసాగరుని సౌమ్యవాక్యంబును లారాజులకోపానలము నార్పి తెచ్చెను.

చారుమతి ‘వద’ యని సభాషిణితో జెప్పెను. కాని గుణసాగరు లనుగిడునంతలో భానుగుప్తుఁడు “ఓరాజకుమారీ! పరాధవాగ్వినిది మృగమును ముందు—వినాశక్రవాహమునఁబడి వెతనొందుటకుముందు—అంచుకొని జంపుము. వీరిమాటలు విశ్వసింపకుము. వీరు చపలఁబులు. మీరీక్షణము వారి చిత్తము మార్పించుచుండును. శోటలుదాటునట్లు మాటలాడి వీరింపఱు, వనాణసందర్శనమున నుత్సాహము చల్లఁబడ, నిప్పు నీకర్తకువది నష్టప్రాణము లఱచేతఁబట్టుకొని పలాయనసూత్రముల బరింపకపోరు. కాని గంధర్వక మహాకాంతారాధినాథుఁ డగువ్యాఘ్రరాజసూత్రము వెప్పినమాటఁజేయును. ఏలయున, గైరాతుడగునాతఁడు రాజసిలివిహినుఁడు” అని జెప్పెను.

వ్యాఘ్ర:—ఓరీమూఢుడా! పర్యవ్యాప్తిపాలనము గైరాతసంక్ర దాయమైనయెడల—నీలినియమజూర్గానుసరణము గైరాతసంక్ర దాయమైన యెడల—గైరాతుడైనయందుట నాతెంతయుఁ దృప్తికరము. నేను మాట

లిరుగువాడగానని నీయట్టిద్రోహకర్తృడునైత మంగీకరించినందులకు నాకెంతయు సంశయముగానున్నది.

‘మంచిది’ అని భానుగుప్తుడు రాజకుమారివైపులిరిగి “పరిస్థితు లివి. ముదునోయగు నీజనకుని రూపుమాకుజేయుట నీకు భావ్యమా? నమరవిద్యావికారదులగు చూడులలోడికయ్యమున మీతండ్రికి నర్వనాశముగానున్నదని నీకు బాగుగాఁ దెలియుచుగదా? కళింగమునందలి నగరరాజములన్నియు నేలమట్టమైపోవును. చూడునికార్యానలంపుఁబెంపు నీకంతగాఁ దెలియదుకాఁబోలు” అని నుడివెను.

చారు:—నాకని బాగుగాఁదెలియును. పూర్వము కారవేలఁడను భూకాంక్షుడు మాకళింగము నేలుచుండెను. ఆతఁడు మామూలపురుషుఁడు. మగధస్వామి యిగుప్తువ్యుత్పన్నుని నిజభుజగర్వమున విజ్ఞప్తిగనుచుండగా నా కారవేలఁ డాతనిఁ దనపాదాక్రాంతుఁగాఁ జేసికొనియుండుటయు నాకుఁ దెలియును. కొట్టిపెంకమునందలి కడపటివాడగుసుశర్మ, నగరరాజమగు పాటలీపుత్రమును ఆధ్రులకు ధారపోయుటఁగూడ నాకుఁదెలియును. భిగవానుఁడు ధర్మైకపక్షపాతి. ఆధర్మము కళింగరాజాశ్రితము. భిగవానుఁడు కళింగరాజునకు ధర్మయుద్ధమున సాయమొనరించును. ఒకవేళఁ గాలము కలిసి రాదనుకొందము. ధర్మసంరక్షణార్థము, విదేశజాలగుకిరాతులతో నగుపోరాటమునఁ గళింగము నశించిన నశించుఁగాక! విశ్వమునఁగల వర్తకశ్రేణులన్నియు నాయ్యాస్థానదేహమును నరికిన నలుపుఁగాక! నక్షత్రముద్రములు నాయా మూలశరీరమును ముంచిన ముంచిజేయుఁగాక! అంతకుపచ్చినయెడల, నిత్యమగునాయాత్మ మూలశరీరబంధములఁ ద్రెంపుకొని, జయాపజయముల కతీతమై వెలయఁగలదు. సిమిహిరగులుఁ దధమాధముఁడని నాకెప్పుడు తెల్లమైనది. పొమ్ము. పోయి, ‘అగ్నిరాజకుమారి నీమొగమైనఁ జూడనొల్లదు’ అని వాని తెలింగింపుము. ఆకిరాతుఁడు కిరాతకాంతలఁ జేపట్టనగుఁగాని, పరకాలివని తలఁ గన్పెల్లియైనఁ జూడకుండుఁగాక. సుభాషిణీ! వద.

“అయిన యుద్ధము నిర్ధారణమైనట్లేదా?” అని భానుగుప్తుడు కూర్చుండెను.

“ఓనుగాక. మాకుమారిని విశాలీయుండగు శబరునకిచ్చి వివాహమొనరింపఁజాలము” అని రాణి దాక్షిణ్యుని యనెను.

“ఓనాను.” అని రాజా గుణసాగరుఁడుకూడఁ బలికెను.

“ఓనాను. అది కలనైన జరుగదు” అని సభాసమలు కరింగు లలచిరి.

తరువాత సింహాశ్రీపాధిపతి కాకవర్ణుఁడు హర్షియైపోయెను. అచట రాజనివాసినవలసే మాగధుఁడు “ఓరాజకుమారీ! ఈపురుషోత్తముఁడు సింహాశ్రీరాజ్యరమావల్లభుఁడు కాకవర్ణుఁడు. పాద్యచోళరాజ్యలక్ష్మీకుఁడీపుణ్యమూర్తి. రాజరాజా. దానరాధేయుఁడు. సాధనుతాపలంబుఁడు. సాధకుతమునకు బట్టుకొప్పు. రాజలకాలంకారుఁడు.” అని గూఢనిఁ బొగడెను.

‘పద’ అని చారుమరి సుభాషిణిలో ననెను. కాకవర్ణుఁడు గొంతెమోక్త్యులు కూరిపోయెను.

అనంతరము నేపాళాధీశ్వరుఁడు సింహభూపతివంటువచ్చెను. అతని మాగధుఁడు లేచి “ఓరాజకుమారీ! ఈమోహనాంగుఁడు నేపాళీధరాకాంతుడగు సింహభూపతి. సామంతరాజమకుట సరాజిత పాదరాజ్యపుఁడు. నేముని యనుమహాత్ముని శిష్యుఁడు. కువలయానందకరుండగు మంజుశ్రీసునిరాపురముల సీతఁడు కీర్తించుచుండును. ఈవీరశ్రేణియందు రణకేసరి బిరుదాంకితుఁడు. ఉదారగుణమున గోవున కీడగును. చతురవర్తనమున గోమాయువునకుఁ బాతములఁ గలఁపును. నీలివిష్ణురణమునందును, సౌజన్యసౌభాగ్యమునందును సింహభూపతి కెనయగు నార్యభూపతులై లేరు.” అని ప్రస్తుతించెను. ‘పద’ అను పద మాతనివెల్పులఁబడెను. సింహభూపతియు నాతని మాగధుఁడును దమగప్పు ములన్నియు నిరుపయోగములయ్యె నని గ్రహించిరి.

తరువాత యశోధర్త నిలిచెను. ఆతనియెదుట నిలుచుటకుఁ జారుమలి కెండులతో సిగ్గయ్యెను. యశోధర్త తనవెంట మాగధుఁ గొనిరాలేడు. అతఁడు న్వయముగ “ఓకలింగరాజకుమారీ! ఇచ్చట నిలిచియుండునాతఁడు, మాళవ మహాకోసలాధీశుఁ డగుయశోధర్త. ఆర్యావర్తమునకు ధర్మప్రభువును, సముద్రగుప్తసార్వభౌమాన్వయభూషణుఁడును, లిచ్చవీకుమారీగర్భకుత్రిముక్తాఘలమును, వినదింతామణియు, హూఁమందూకమహారగమును అగునరసింహ బాలాదిత్యుని ప్రతినిధి యాతఁడు. పరాక్రమోజ్జ్వలమగు ప్రాన్వయమునందు జన్మించిన యారాజకుమారుఁడు, నేటికాలపురాణాల కలంకారప్రాయుండై యున్నాఁడు. అతఁడే నీకుఁ దగినస్వామి. నీకుఁ దగినధర్త” అని పలికెను.

అతఁ కేరళాధిపుఁడు మహాసేనుఁడు నిలువఁబడి “ఓయశోధర్తా! నరసింహబాలాదిత్యుఁడు మొన్న పెండ్లాడెనని నీకుఁ దెలియదా?” అని యడిగెను.

ఆమాంబకు యశోధర్త వెఱుంగఁడెను. “ఏమీ! పెండ్లాడెనా?” అని యానిఁ డనెను.

సుభాషిణి మున్నగువారుకూడ “బెండ్లాడెనా?” అని ప్రశ్నించిరి.

మః—అవును. పెండ్లాడినా మి. రఘుపతి తనయను వివాసవతిని సరస్వతిని బెండ్లాడినాఁడు. వివాహము నారాధ్యమందే జరిగినది.

యశోధర్త విప్రయశ్రద్ధాక్రాంతస్వాంతుండై “ఏమీ! సార్వభౌమ సముద్రగుప్తపంశజాఁడు సామాన్యవనితను జేపటైనా?” అనెను.

మః—ఓమాళవమహాకోసలాధిపా! ఓయశోధర్తా! ప్రస్తుత మీ న్వయంవరమహాశ్వుమునకుఁ గారణభూతురాలగు రాజకుమారిసంగతి యటుండనిచ్చి సౌందర్యసౌభాగ్యశ్రేణిషీవిశేషముల సరస్వతి కెనయగుప్రభు తనయ పేట్రొక లెకలదని నిపు కలంచినయెడల, నయ్యది సత్కృదూరమనియు, ప్రమాదజనితమనియు నేను జెప్పవలసియున్నది.

“అయిన నన్నిచటికిఁ గొనివచ్చిన నాయుడైకము నిష్ఫలమై పోయినది.”

“బాలాదిత్యునకు వివాహమైనందున, నీవును నీ కై ప్రయత్నింప నగుగదా” అని సుభాషిణి యశోధర్మతోఁ బలికి, చారుమలివైపునాచి మందహాసమొనరించెను.

“నమంద్రగుప్తవంశదీపకునకు నాకు పెక్కడిసాటువ! కాని, రాజకుమారి నాపై ననుగ్రహించుచో, నేను బ్రయత్నించెదను.” అని యశోధర్మ పలికెను.

సుభా:—నీకోరికను రాజకుమారి యనుమతించినది. ఈశ్వరుని మాన మంగీకారమాచకముగదా!

యశో:—ధన్యుడను. ఓరాజకుమారి! ఈతఁడు మాళవమహాశోసలా ధీకుఁడగుయశోధర్మ. ఈతఁ డాత్మకులకళంకుఁడు. చాచురీభరింబులు, చర్యోద్ధతులునగు నాపూర్వులు సార్వభౌమపదవి నంది ప్రలాషేమముఁజూతుఁడను ప్రజ్ఞను మనసార వినియోగించుచుండిరి. మహాత్ములగు నాపూర్వు లెన్ని దేవాలయములనో ప్రసేపించిరి. ఎన్ని కాసారములనో నిర్మించిరి. ఎన్నియో ఛాయాద్రుమములను నాటించిరి. ఎన్నియో బాటలవి నిర్మించిరి. వారు కరుణంతయశోవికాలురు. శత్రురాజకమఃపటలమార్తాండములు. వారి చతురంగబలములకు రణరంగవిహారము వెన్నతోడఁబెట్టినవిధము. వారిపౌరు లపరకుబేరులు. గుప్తసార్వభౌములయొడ మాకుఁగలయావరాధిమానములఁ జేసి, మేము వారియొడ విషయవర్తసులమై యున్నారము; కాని వారివలని భీతిచేఁగదు. పాపకాటలగు మేచ్చులు, దారుణవిక్రములగు గుప్తసార్వభౌములను బరాభూతులం గావించిననాటినుండి, మాళవమహాశోసలములకుఁ జేసి కాలముపట్టినది. ఎచటఁగాంచినఁ బాదహల్లు, ఎచటఁజూచినఁ దెగిన వెలుపులు, ఎచటఁగనినఁ బడినకోవెలులు, ఎచటఁబోయినను గడ్డిమొలచినబాటలు, ఈ రీతినంతయు విషమించినది. చందవిక్రములగు మాళవమహాశోసలములకు బ్రతినిధి నగు నేను, నాసార్వభౌమునినోటమిచుండి కాపాడఁజాలకపోయితిని. కడకు న్యురాజ్యమును నైకము వైరిరాజులనుండియు, దోపిడులనుండియుఁ

గాచుకొన నశక్తుడనైతిని. ప్రస్తుతము నాకిపు డొకటిరెండుకోటలమాత్రము న్వరాజ్యాంతర్యాగమున మిగిలియున్నది. ఇట్లు శక్తివంతులగు పూర్వరాజు నంశజా డిపుడు దీచుడై కిరాతులమధ్య కాలము గడపుచున్నాఁడు. ఇప్పటికి సైకము నేను స్వేచ్ఛావృత్తిమై చరించుచున్నందులకు నామాననము ప్రశాంతమైయున్నది. బాటకపుసిరుల నుంగులాడుచు నడపిచుగలైయుండు కొండలురాజులరీతి విదేశజానకుఁ డలయొగ్గుటకు నేను కలనైనఁ దలంచుటలేదు గదా యని నామాన మూటలు జేందియున్నది. నాచెలవునియొడ, నాస్వామి యొడ నేను కృతజ్ఞుడనైయున్నాను. నామతమునెడ, నామాతృభూమియొడ నేను కృతజ్ఞుడనైయున్నాను. నాపూర్వులసంప్రదాయముల ననుసరించి, యీనాథులముల నేను నడచున్నాను. ఓరాజకుమారీ! నీవు పాణిగ్రహణ మొనరించినచో, నీచివిత మావదలకు నిలయమై యుండఁగలదు. అప్పుడు నీకు మనశ్శాంతి యుండజాలదు. సౌఖ్యమునకు, శాంతికి నీవు నెలవీయవలసి యుండును. నాచివితమును హానినిధనమునకై వినియోగించుచున్నాను. ప్రాప్తమగు నామాతృభూమిని కిరాతులగు విజాతీయులబారిపండి యుద్ధరించుటను నాచివితోద్దేశమని నిర్ధారించుకొనియున్నాను. ఈనానిర్ధారణ మజయ్యమై హిమాలయమధంగి నిశ్చలమైయున్నది. నేను వేటుహస్తమునఁ జొలియించిన, భానుగుప్తునిభాని భాగ్యవంతుడనై యుండెడివాడను. భానుగుప్తునివలె, నాచివితమును విక్రయించుకొనియుండెడివాడను. ఓరాజకుమారీ! మాతృదేశోద్ధారణార్థమగు నీధర్మయుద్ధమునఁ బాల్గొనువాని కర్థాంగివగుటకు నీవు శగి నదానవని నాకు నమ్మకముకలదు. అట్టి నమ్మకముతోడనే, నేను నిన్ను బాలాదిత్యుని ద్వారామాడ వేయించితిని. కాని యది యిపు డసాధ్యమై పోయినది. కాన నీవిపుడు నన్ను బెండ్లాడి యాజన్మాతము నాసౌఖ్యనం తాపముల ననుభాగిని వగుటకు నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాను. న్యకీయములని చెప్పఁదగిననాహృదయమును, నాఖిద్గమును నీకుఁ గాన్క-గా నర్పించుచున్నాను. నీని నంగీకరింతువా?

చారుమరివదనాంబుజము సంకాపరేఖావచ్చితిమగు మందహాసముతో నొప్పెను. అనుందరాంగి కునుమహారమును యశోధర్మకంఠసీమయందు తైచెను. కళింగు లానందతరంగిశాంతరంగులై చప్పుట్లువణచిరి. భేరీమృదంగవాద్యములు మాఱుమ్రోగెను. రాజగాయకులు మంగళవాద్యములను భూమ్యుకాశములనించిరి. గుణసాగరదాక్షయణులు వేదిక దిగి, వధూవరులపాంతు వచ్చిరి. నభ్యులందఱు లేచిరి. అచటిపూకాంతులనందఱు, గుణసాగరదాక్షయణులు వివాహమహోత్సవమున కాన్వనించిరి. వారి యాహ్వానమును బెక్కు రంగీకరించిరి. అంత బానుగుప్తును లేచి "ఓగుణసాగరా! నిన్ను, సీమిత్రులను, సీత్రజలయజ్ఞాచిన నాకు జానియగుచున్నది. మీఁకు మూఁడనుండుకీసఁ దలఁచుకొనిన, నాకు గగుర్పాటు గలుగుచున్నది. నేటిరాజకుమారి తో విమాచినవర్తనముచే, చూడకుండు దలవంపులు సంఘటిల్లినవి. భిక్షకులగు తోరమానమిహిరగుణులు, ప్రతిక్రియలుచు జాగు సేయవారుకారు. కళింగరాజనగరములన్నియుఁ ద్వరణో నేలమట్టముగాచున్నవి. మున్నెటిని దీరముగాఁగల మీరాజ్యమునందు జనాక్షిర్ణములగురేవుపట్టణములనేకములున్నవిగదా. ఇప్పు డవన్నియు నిర్జనములై బావురుముచుండుకాలము రానున్నది. ఆశోకునిముట్టడికంటె భయానకమైన దండయాత్ర యీమాఱు చేకూఱునున్నది. ఆశోకసార్వభౌముఁడు కరుణానిధికాన, నాతఁడు కష్టాత్తాపమొందెను. కాని యాపకాత్తాప మీమాఱుండదు. కళింగపట్టణము, ఆమరావతి, పామకదినపట్టణముల పేరులైపోయెను. నేనుజ్జయినికేఁబోయినతోడనే చూడకులఁగములు బయలుదేరివచ్చి కళింగులను సాగరమధ్యమునకు జెప్పివేయఁగలవు. కళింగులకు సాయమొనరించిన ఘరణీకుండు నాకమొందఁగలఁడు. ఈవివాహోత్సవములకుఁ బోయినవారికి నైతమట్టిగతి పట్టఁగలదు. వారలను చూడఁడు తనవైరివర్గములోఁ జేర్చుకొనును. వారలఁ దగురీప శిక్షించి తృప్తినందఁగలఁడు. కావున నోరాజులారా! వెనుకముందు లారసి వర్తింతుఁడు" అని హెచ్చరించెను.

అంతయు నిశ్శబ్దముగానుండెను. అయిదునిమిషము లయ్యెను. అప్పుడు కాశ్మీరస్వామి చక్రాయుధుడై లేచి “ఓగుణసాగరా! నారాజ్యము నాణరాజ్యమునకు దాపునగలదు. కాన నేను వారలతోఁ గలహించుట కొఱవితోఁ దలగోఁగి కొనినట్లుగును. అదియటుండ, నాకు స్వరాజ్యమునందుఁ జీరనిపనికలదు. కాన నేను వివాహముహోత్సవములకు రాఁజాలనందులకుఁ జొరలిట్లుచున్నాను” అని చెప్పెను.

“ఓరాజా! అటులే కానిము” అని గుణసాగరుఁడు తుత్తరమొనరించెను.

అంతఁ గాశ్మీరాస్వామి ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు లేచి “ఓగుణసాగరా! నేనుగూడఁ ద్వరగాఁ బోవలయును” అని చెప్పెను.

గుణ:—అట్లే కానిము.

ఈ తురహిందూస్థానమునందలి నలుగురైదుగురు ప్రభువు లిట్టికుంటిసమాధానములఁజెప్పి శిష్టించుకొనిరి. ఒక్కొక్కరాజు లేచి వేడుకొనునపుడంతయు, వ్యాఘ్రరాజు కోడలమూర్తి శివస్వరమునః “విజికించ. విజికించ” అని వారల నవమానపఱచుచుండెను.

అనంతరము మహావీరుఁడు “ఓగుణసాగరా! ఈత్యవకాలములయందు నే నిచటనేయుండెదను. నేను గౌరవమునకుఁబోయినతోడనే, నాచే నైనంత సాయ మొనరింతును” అని చెప్పెను.

గుణ:—కృతజ్ఞుడను.

భాను:—(కోపముతో) కాగ్రత! నీవు నాశమయ్యెదవు.

మహా:—(నవ్వుచు) నాశమయ్యెదనా! నీవూజులందఱొక్క మొగముగావచ్చినను, కేరళాధిపుని ధిక్కరింపనోపరు. పరశురామభూమిని వారు చేరులోపలనే, పరలోకమునకుఁ బ్రయాణమైపోగలరు. అదియటుండ, మానైనికులు మాజుల శివిధమునఁ దీసిపోవువారుకారు.

మహేంద్రవర్మ:—గుణసాగరా! నేనుగూడ శక్తివంచనలేక సాయ మొనరించెదను.

కాకవద్దుడు:—నేనుగూడ, పవిత్రములగు శాస్త్రభూములన్నింటిని, గిరాతుడగువిదేశజానిబాటినుండి కాపాడవలయును.

అవంతివర్త:—గుణసాగరా! నీసహాయులలో నన్నుగూడఁ జేర్చు కొనుము.

వ్యాఘ్ర:—ఇక నావాగ్దానము అనవసరములు. నేను గళింగమిత్రుఁడను. ధర్మయుద్ధమైననేమి! అధర్మయుద్ధమైననేమి! ఈవ్యాఘ్రరాజు కళింగులకు దక్షిణభుజమై యాఱువ ప్రాణమై యుండఁగలఁడు.

“సెటాస్. సెటాస్” అని కళింగు లాతనిఁ బ్రస్తుతించిరి.

కుమారపాలుడు:—మీకడనుండి బిలుపువచ్చియు రాకమునుపే, కామరూపాధిపతియగు నీకుమారపాలుఁ డాత్మచతురంగబలములను బ్రవృత్తమొందుగాఁ బంపుటకు సంసిద్ధుడైయున్నాఁడు.

శర్వాత్ రాజులందఱు లేచిరి. సర్వాలంకారసంశ్లితమగునొకనగరు నందుఁ జొరొహితులు వివాహమహోత్సవముల కనువగు ప్రయత్నము లొనరించుచుండిరి. అందఱాసౌభమునకు నహింససాగిరి.

భాను:—బాగ్రత్త! మీచర్యలు పోరుఁ బరికొల్పుచున్నవి.

“నాకవి బాగుగాఁ జెరియును” అని గుణసాగరుఁడు నిర్లక్ష్యముగాఁ బలికి భానుగుప్తుని వీడ్కొలిపెను. భానుగుప్తుఁడు నాటిసంఘటనములఁ దలపోసికొనుచు, దురహంకారపూరితులగు నారాజులమదమణఁడు మపాయములఁ బన్నుచు నడచిపోయెను.

ఇరువదినాల్గవతరంగము.

కలాంజాసుకొట.

అది వసంతకాలము. ఆదినము మనోజ్ఞమొయ్యందెను. కలాంజారు శోట చుట్టుచుండు పైదుపంటలు, వెట్టుచేమలు నేత్రపర్వ మొనరించుచుండెను. నానావిధవర్ణాంకితము లగుపుష్పకాతు లపరిమితములై లోచనగోచర మగుచుండెను. వివిధశకుంతలసంతానములు తరుప్రకాండములపైః గూర్చుండి, పత్రగుచ్ఛములనుండి తొంగిచూచుచు, గొంతులు బొంగుదువోవున ట్లఱచుచుండెను. ఆధ్వనములు, శకుంతలసంతానములకుః బ్రచండకాత్రవుః దగు ప్రావృక్షాలపురుషపరము లగుకౌర్ధమంత్రము లాయనమున్తుందు తోఁపంపఃజేయుచున్నను, కదకు వసంత పురుషసమాచ్యూతపరము లగుపద్మములునా నొప్పారుచుండెను. ఆపాటలు, ఆనినాదములు కర్ణపథరమ్యములై యుండెను. కొన్నిపతంగములు తమగానమాధుర్యమును శ్రోతలకుః బ్రసాదించుటతోఁ దనివెందక, అప్పుడప్పుడు విచిత్రవర్ణాంకితము లగుపక్షములు విప్పుకొని యారులైటి కరుదెంచుచుండెను. తీటికలేక పాటుపదుప్రజలకుః, జెట్టు చెట్టున కెగురుకీరశ్రీణులు లపూర్వదృశ్యరామణీయకమును బ్రసాదించుచుండెను. సహజభీరువగు కోకిలకలకూడితము లొనరించుచు, ప్రశంసావాక్య నిరీక్షకుః దగుగాయకునిభంగి, అప్పుడప్పుడు శ్రోతలకంటఁబడుచుండెను. కొన్నిమయూరములు దిదృక్షున మైహానముగ, నాన్యమునల్యుచు, కరుణానిధి యగు పరాత్పరప్రసాదితములగు మనోహరపింఛముల బ్రదర్శించుచుండెను. తోటకుః గ్రిందనుండు నగక్షయందుఁ గొన్నిరాయంచలు, హిమాలయమునందలి తనుమానససరోవరమునూటయే మఱచి, సహజశీలి మొలయ నట్టుత్సా

హామన నీడులాదుచుండెను. కొన్నిహరిణములు మానవునిగాని, యాతని
క్రూరత్వమునుగాని కలపోయక నిశ్చింతతో బర్హకసానువులఁ జరించు
చుండెను. ఆవసంతానన్నదివసమునఁ బ్రకృతి పర్వలక్షణలక్షణయై యొప్పా
రుచుండెను. పరస్పరవిరుద్ధములును, పరస్పరసంబద్ధములును నగుప్రేమనమగము
లకు వసంతసమయము హిందూదేశమునఁ బ్రసిద్ధిశ్రీయ్యున్నది. హైందవో
ర్వీకు లిప్పుడు, ప్రావృట్కాల మాణిమాసములును శ్రమఁ దీర్చుకొనుచుండిన
రజముల సేవలఁదీసి, వానిఁ దమజైత్రయాత్రోఁయొగార్థము సిద్ధపఱచుకొను
చుండిరి. ఈవసంతసమయ మందులకు మిగుల యోగ్యమైయుండెను. సమర
కళాకుళలురగు నైనికులసాయముచేతను, క్రయలబ్ధులగు ప్రజానైనికుల
తోద్బాటుచేతను, రాజులు దండయాత్రలకుఁ గడంగుచుందురు. ఇప్పటికి
బంటకోతలు ముగిసి, గడ్డిగిండలు గాఢలఁ జేరియుండును. కాన నుత్సాహ
హృదయులు, మద్రేకపూరితులు నగునైతులందఱు దండయాత్రలతోఁ
బాల్గొనఁజేసి, నిరసాయములగు శిబిరక్షకోద్యోగములఁ బ్రవేశించుచుండిరి.

అల్లసల్లనఁ బిల్లయడుగులుజేయుచు వనమంశయు నాపిఁకొనిపిల్ల
వాయువులు త్వగింద్రియములకును, వివిధపుష్పపరిమళములు స్త్రాశంద్రియ
ములకును, నానావిధపరిరంగకలకూజితములు కర్ణేంద్రియములకును, దివ్య
ప్రకృతిరామణీయకము నయనేంద్రియములకును హాయిగొల్పుచుండ,
నాటిసంజవేళ నాలుగుగంటలప్పుడు కలాంజారుకోటయందలి మనోహర
కుసుమోద్భావములో నొకకాద్వలకలముపై మువ్వరు మత్తకాళిను లాసీనలై
యుండిరి. అరమ్యోద్భావము దుర్గమునందలి యున్నతప్రదేశమునం దుండు
బండేసి, యావనితలు మూవురును కోటకావలసుండు వికాలనమప్రదేశమును
మొక్కికొలదిఁ జూడగలిగియుండిరి. వా రొండొరులు సంభాషించుకొను
చుండిరి.

“చారుమరి! ఒకపక్షముదినములక్రిందట మనసైనికు లాదండయా
త్రకుఁ జోయినతఱి, వారియుత్సాహమునకు నే నమితాశ్చర్యమొందితిని.

కాని కొన్ని సంవత్సరములమాత్రము నన్ను వేధించుచుండెను. ఇప్పుడుగూడ వేధించుచున్నది. శేరళ, వేడి, కంది, సింహళ, కామరూపాధిపులు మనలను మోసగించినయెడలఁ గలింగ, మహాకోపల, గంద్వాననైనికోత్తములు నిన్నఁ జోయినవారు, బలికిఁ గొనిపోయినగొట్టెలొడుగుగదా?" అని మహారాజు మహామాయ యనెను.

అందులకుఁ జారుమలి "అమ్మా! ఇట్టిసందియములేల? మహాసేనుఁడు, అవంతివర్త, మహేంద్రవర్త, కాకవర్ణుఁడు, కుమారపాలుఁడు వీరందఱు సత్యసాధులుకదా!" అని బలికెను.

మహా:—అవును. వారు మాటలిరుగువారుకారు. కాని, మన మొక టికలంబ, దైవమొకటి తలంచిన! కాకవర్ణునినాకాబలమును, ఏదైన నొక కుపాను చెదరఁగొట్టిన, మనగలి యేమికావలయు?

చారు:—అప్పకిమాత్ర మేమి! మహాసేనుఁడు, మహేంద్రవర్త, అవంతివర్త, కుమారపాలు రున్నారగుదా!

మహా:—కుమారీ! ఇప్పటికైన సన్నాహముల నాలకింపుము. మహాసేనుఁడు, మహేంద్రవర్త, అవంతివర్త తమతమబలఁగములతోఁ గలింగ బట్టణమున కరుదెంచి, అచటికలింగసైన్యమును గలిసికొని, సముద్ర తీరము నందేపోయి మగధచేరవలయును. మనసైన్యములు హఠాఁబలఁ దాఁచుకొనఁట, వీరందఱువచ్చి మనవారలఁ జేరఁగలరా?

చారు:—చేరఁగల రనుకొందును. మనసత్కార్యమునకు దైవము తోడ్పడును.

"హఠాఁబల ప్రమాణ మెంతయుండును?" అని చారుమలి మూఁడవ యంగవయగు వనంత నడిగెను.

వనంత:—మిహిరగు లాధిపత్యమున బయలుదేరిన భమానమా నామునందు 300,000 ధటులున్నారు. దర్పదుర్వారులగు 40,000

యాశ్వికులున్నారు. ఇంకను నడఁగొండలవంటిమల్లేభములు హఠాత్తనైవ్యము నందు లేక్కను మిక్కిలిగాఁగలవు.

చారు:—మనబలపరిమితి యేముందును?

వనంక:—కలింగు లొకలక్ష, మహాకాసలు ఎరువదివేల. గంద్వజులు పదివేల.

చారు:—అయిన, వ్యూహరాజులుగూడ గణించివా? లేదా?

వనంక:—ఆవృట్లుమఱచితి. ఆకలింగబాధవునెడ నవరాధమొనరించి యిది. ఆశందొక్కడే అనేకబలములపెట్టు.

చారు:—సుభాషిణీ! సేమాలు లెంతయు సక్యము.

అందులకు వనంక మందహాసమొనరించుచు “కలింగపట్టణమున మాత్రము, అందున నొకానొకసిద్ధిప్తకార్యసాధల్యముకొఱచు, నేను సుభాషిణీనైవ్యముచేసిని జేచిచారు మఱచినట్లున్నారు. నానుప్పటి నిజమైనపేరు వనంకకదా!” అని నవ్విను. చారుమఱి మహామాయలకుడ నాకొల్లచుచు మాటలకు నవ్విరి.

చారు:—(అశ్చర్యముతో) ఇది నిక్కమా? నిజమా యిది? సుభాషిణీ! నీవెంతటిజ్ఞులమారివే?

వనంక:—దయచేసి నన్ను ‘వనంకా’ అని పిలువుము.

అందులకు చారుమఱి “నన్నుబోలిన మాయలఁజూల సీదగాన మఱి వ్యరి నెఱుంగను. నీపేరు వనంకయైయుండ సుభాషిణీ యని చెప్పికొంటివి. కాలాదిత్యునిదూరికై నన్నుజేరి, విక్వాసద్రోహమొనరించి, యశోధర్తపై నావలపు నిలువఁజేసితివిగదా” అని చకచకనవ్విను.

వనంక:—కాని యిట్టివిక్వాసద్రోహ మొకరిప్రాత్యహమున జరిగిన దనుట మఱచితివా?

“అనా! ఆవును. కాని నాకీవును ముఖ్యవ్యక్తియేకావలయును” అని చారుమఱి నీ దానంచరికన్యరమునఁ బలికిను.

మహా:—మనం తా! నిన్నట్లు ప్రాశ్నాహుతముచిన దెవరు?

“ఎవ్వరో కాదు. చిన్నరాణిగారే” అని వసంత భక్తున నవ్వెను.

చారు:—(ముక్కుమీదికోపముతో) ఇది యధిక ప్రసంగము. ఇట్టి మాట ఏక నేనోరువఁజాల. ఇంకఁజాలును. అవసరవిషయము తెన్నియొగలవు. కళింగరాజగు రాజనకునకు ౨౫౦,౦౦౦ సైనికబల మున్నదిగదా! అట్లుండ ౧౦౦,౦౦౦ సైన్యముమాత్రమువచ్చినది. కారణమిది?

వసంత:—విలయందువా? కళింగముపై హఠాత్తు లొకవేళ హతాత్తుగఁ బడినచో, దానిరక్షణమునకుఁ గొంతబల ముండవలయుండదా! మఱి కొంత సైన్యము ప్రౌఢవనశ్రేణులమందలి చమూశ్రేణులవంటి దక్షిణాదికనుండి రావలసియున్నది.

చారు:—వ్యాఘ్రరాజు వెంటఁ బడివేలభటులుమాత్ర మరుదెంచిరి. కారణము?

వసంత:—కారణమా! ఆముష్టిరాజు తనసైనికబృందముల నేటితెచ్చి నాడు. కొందఱు స్వరాజ్యసంరక్షణార్థము నిఃసయించినాఁడు. ఆతఁడు స్వరాజ్యమునలేనితఱి, నయనుజాను యువరాజుగనుండున బ్రేర్పాటు గావించి, పరిపాలనాసౌకర్యము తెన్నియో చేసినట్లునాఁడు.

మహా:—మహాకోపమున ౨౦,౦౦౦ భటులుమాత్ర ముండిరి. విల!

చారు:—కారణము విదితము. ఇంతకుముందు వారు స్వాతంత్ర్య సంరక్షణార్థము కావించినఘోరయుద్ధము తెటుపోయెను. ఇంతకును మహా కోపలసైనికులు హఠాత్తోపానలభ్యాలకు గుఱియగుచున్నారు.

మహా:—ఒక్కబారాదిత్యచక్రవర్తిమాత్ర ముట్టగుటలేదు.

మహారాణిగారియభిప్రాయమునఁ కారుమరి యేభవింపఁజాలకుండియు నామెపైఁ కారుమరికుండు గౌరవభావమునంజేసి యామె యేమియుఁ బలిక నదికాదు. కాన నామె సైన్యాత్తము “ఆహా! ఆవును” అనెను.

వనంక కోటకావలనందు మైదానములవంకఁ జూచుచు “అటు చూడుడు. అక్వికుఁ డోకఁడు కదురయమున దుర్గాభిముఖుడై యరుచెంచుచున్నాఁడు. అతఁడు మనమిత్రవర్గములాని వాఁడనుటకు నందియములేదు. విలయన; నాతఁడు గుఱ్ఱమును కోటవైపునకు దఱుముచున్నాఁడు.” అని చెప్పెను. తోడనే వారు మువ్వరును వానిసంజేశమును సత్వరము విమరణంపునఁ గోటగవనుకడకుఁ బోయిరి. క్రమార్థుఁడగు నాయాక్వికుఁడు దుర్గద్వారమును జేరులోపల, వా రచటికిఁబోయిరి. అతఁడు కోటనాగిసమీపించుటయే కడపుగా “సంగతులేమి?” అని వనంక యడిగెను.

రాతు:—సార్వభౌమబాలాదిత్యుఁడు శేరళసైనికులు ౧౦౦౦మందిని తెంటుబెట్టుకొని, సింహాగ్రభటులు ౪౦౦౦ మందితో నాకలమైఁ దామ్రోప్తి కరుచెంచినాఁడు. అచట యశోధర్మమహారాజును, వ్యాఘ్రరాజును సేనావమేకముగా వారలఁ గలిపికొనిరి.

చారు:—మహారాణి సరస్వతికూడవచ్చినదా?

రాతు:—వచ్చినది. యుద్ధవిరామనమయములఁ జూడేది కలంబారుకోటయందు నిలువనున్నది.

ఆహుటల కాసుదతులు మాపు రాసందాంకరంగులైరి. “ఎపుడు వచ్చును? ఎపుడువచ్చును?” అని వారొక్కొక్కలోఁ బ్రశ్నించిరి.

రాతు:—రేపు.

చారు:—(కోపముతో) ఓరీమందమరీ! అయిన నానంగతి నేలచెప్పైతిని? అతిథిసత్కారమున కొనరింపవలసిన నన్నాహములు నీయట్టివారి శేమితేలియును.

రాతు:—దేవిగారు మన్నింపవలయును. కుమారి! స్వాగతమిచ్చుట శెట్టిసన్నాహములుగాని యక్కఱలేదని మహారాణి మహామాయదేవిగారి తోడను, సోదరి నావ్యానించుట శెట్టిప్రయత్నములుగాని యనవసరములని తమతోడను, విశేషింప మహారాణి సరస్వతిదేవి నాకు ముదలనిచ్చియున్నారు.

ఇట్టి కమయాగమనము హతాత్తుగా నైనటులుండవలయునని వారు నెఱ
విచ్చియున్నారు. మరియు నాదేవిగారు “అప్పుడు సరస్వతిసంస్కృతాంత
చేతన్కులగు నాకల్లినీ నానహోదరినీ నేను కాడవలయును” అని నెఱ
విచ్చినారు. కాని యశోధర్మమహారాజుగారుమాత్రము దేవిగారల కిష్టతాం
తమును నివేదించుచునరి.

మహా:—సరస్వతి మహారాజియాగమనము నాకపారమగునానం
దముఁ గలుగఁజేయుచున్నది.

చారు:—నాకుఁగూడ.

“నాకును నెంతయో సంతసముగానున్నది” అని వసంత చారుమతి
తైపుతిరిగి “మహారాజి సరస్వతికూడ మీవలె సుసురాలని నానమ్మకము.
రాజకీవి మొఱుముచున్నను, నాదేవికడఁగూడ నహంకారము మచ్చునైన
చుండదు” అని పలికెను.

చారు:—నేనుకూడ నట్లే యనుకొనుచున్నాను.

మహా:—ఇందు వింతయేమున్నది? ఆనాఁడు నిచ్చనీకుమారిసైత మిట్టి
సద్గుణములచే శోభిల్లుచుండెను. కాన సరస్వతి దానికి వ్యతిరేకముగనుండఁ
గారణములేదు. కుమారి! రమ్మ. ఒకానొకప్పుడు సముద్రగుర్తసార్వభౌమునకు
సైతము లేఱిమాడ నశక్యమైయుండిన కళాంజారుదుర్గమును మనచక్ర
వర్తిని స్వాగతోత్సవములకొఱుకు సర్వవిధముల నలకరింపవలయును.

“అయినఁ బోదము పద” అని చారుమతి వసంతతో ననెను.

వసంత:—ఒక్కంతకడవుండును. శత్రు సైన్యసన్నాహములగూర్చి,
ఁజూతనినుండి యెఱుంగవలయును.

చారు:—అవును. అది ముఖ్యము. ఓయీ! ఇప్పుడు మహారాజుగారి
సైన్యము లెక్కడనున్నది?

“మగధరాజధానియందు, బ్రాచీననగరము నగుపాటలీపుత్రమున మన
సైన్యములు నిడినీయున్నది. అపట్టణ మిప్పుడు మనయభీనమైయున్నది.”

చారు } :—అది మనచేతి కెట్టుచిక్కినది!

“మనబలములు మగధయెల్లలనుండినపుడు, మిహిరగులునినైన్యములు కాళియందుండెను. అప్పుడు యశోధర్మమహారాజు పాటలీపుత్రమునైకి హాంకవలయునని సిద్ధపడెను. వ్యాఘ్రరాజుకూడ నందుల కంగీకరించెను. మిహిరగులుం దరుదెంచి కమ్మ ముట్టడించునంతలో మనవారు పాటలీపుత్ర మును స్వాధీనమొనరింపకొనిరి. పురరక్షణోద్యోగమున ౫౦౦౦ వరాణులుండ. వారిని హైందవులు యమలోకమునకుఁ బంపిరి. దేశద్రోహులఁ గత్తి కొకకండచేసిరి. మూడవములుకర్వాత బాలాదిత్యచక్రవర్తి కమలక్ పట్టణమునుండివచ్చెను. అంత నాకనికఁ బాటలీపుత్రమున, నశోకమహారాజు కొలువుకూటమున నశ్వవైధివముగాఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవము జరిగినది. మాగధులవార్ష భ్యానములు మిన్ను ముట్టినవి.”

చారు:—మాగధ లాత్మకైవంచనచేయక, హైందవసేంద్రమండలి సాహాయ్యమొనరించరా!

“అను! హైందవసేంద్రమండలి కోకాగారమునందు మాగధులు ధనరాసులుఁబెచ్చి ప్రమరించిరి. వారు ౧౦౦,౦౦౦ నైనికులఁ బ్రోగుచేసి తెచ్చిరి. పూర్వమెన్నడో మగధరాజ్యమునకుఁ బ్రవాస మరుదెంచి యచటనే నిలిచిపోయిన, అంగవంగదేశీయులు, కమలదారులు కొర్రోప్పేగులు కారసుకలపున, నసంఖ్యాకములగు గజముల నిచ్చిరి. ఇంకేమికావలయును? దాక్షిణాత్యులగు ధరణీకాంతులు రానందున, మిత్రరాజవర్గములు జేరుమనావలదా యని వెనుకముందాడుచుండిన కామరూపాధిపుండు కుమారపాలుఁడు కూడ బాలాదిత్యునిజేరి, మగధరాజ్యముపై దనకుఁ గలభక్తికర్థలను వెల్లడించినాడు. ఈవిధమున ౫౦,౦౦౦ క్షిత్తనైనికులచే, మనబలగములకు బలమెక్కినది.”

చారు:—బలిబలి. అయిన మనకిప్పుడు ౨౦౫,౦౦౦ ధటు లున్నారు. నేని, కంచి, శేరకాశీకులకుంగరియేమి!

“రాజగలయాచదలకుఁ బడనుండుకష్టములకు వెలుంగంది కడకు వారు
 రెండునాలుకలవారైరిని వదలిగానున్నది. ఇదిగాక జేగీ, కాంపీపురాధీశులు
 బంధువులు. చూడులు పరాజితులైనయెడలఁ గలింగరాజ్యము శక్తివంప
 న్నమై తమకుఁ బ్రక్కఱానిబల్లెనుగునేమో యని వారు భయపడుచున్నారు.
 వారినిరారణమున కిదియు నొకకారణము.”

చాను:—ఓయభాగ్యభూమి! భరతవర్షమా! ఈయసూయాన్ని
 చల్లారు దెన్నఁదు! ఈయసంగళభయములు, నంతకకలహములు నంతమొందు
 దెన్నఁదు!

మహా:—శుమరీ! ఇని యానాఁడు క్రితలుకావు. పురుషోత్తమ
 రాజవృత్తికాలమున నలకసుందరుఁ జీడేశముపై దాడివెడలినతఱి, తక్షశిలాధి
 పాఁగఁడు అంభి, దేశమువిద్రోహియయ్యెను. శ్రీకురాచు కల్యాణేశ్వరుఁడు
 సింధునదినిదాఁచినప్పటికి, అంతిమాళవాధిపు లాతనికి బాసబయ్యె, చంద్రగుప్త
 సార్వభౌము నెదుకొడ్డివీరిరి. కాక, యాచ్ఛదండయాత్రాసమయములఁ
 గూడ సీరిగఁ జరిగెను. పుష్యమిత్రకునాగునివైబదుటకు యవనరాజు మిరిం
 దునకుఁ గలింగరాజు సాయమొనరించెను. కట్టకడ, రత్నసింహు వగుచూడుం
 చీడేశమునఁ గాలానినప్పుడు, రాజనామములు కొందఱు స్కాందగుత్తప్రకా
 కాదిత్యుల పతాకమువీడి, క్రూరకిరాతుఁడగు నాటవికుఁడేరిరి. భానుగుత్త
 బుద్ధగుప్తులే యిందుకు నిధింపము. కరుణాత్ములగు గుప్తసార్వభౌము
 లీపాపాత్ముల నున్నతపదములచే బహూకరించుచుండిరిగాదా! కడ కీకప్పు
 మాత పాములువారికి గానించినప్రతిక్రియ లెట్టివి? చూడులు ‘మీమీ
 రాజ్యములను మీయధీనమందే యుంచెదము’ అని చెప్పినంతనే, వారు
 చూడులు కమ్ము వోయి, ఇన్నాభుగం రక్షించుచుండినస్వామికి, కని పెంచి
 పోషించుచుండినదేశమాశకు ప్రోహమొనరించిరి. భరతవర్ష మీపథ్యనిపై
 నిలిచియుండునంతకాల మిట్టిప్రోహకర్తములు, విశ్వావధూతుకకృత్యములు
 మాటిమాటికి జరుగుచుండును. నానాటికిఁ గలియుగము ముందుకుసాగు

చున్నది. అకొంచెము సీలిక్రమముకూడ వక్రగతిఁ దిరుగుచున్నది. ఇక వ్యదేశభవిష్యచ్ఛాన్తిక్రమమునం దిట్టిఘోరకృత్యములు, పాపపుణ్యములు పరి పాటికాఁగలవు.

చారు:—అయ్య! వ్యదేశచారిక్రమము, ఇంతవిపరముగా నీకెవరు తెలిసిరి? నేనుకొనినంతకంటె, నీవధికముగాఁ జదివియున్నావునుమా!

మహా:—స్కాందగుప్తు నాస్థానమున నుకర్త యనుబ్రహ్మణోక్త ముండు విద్యావంతుఁ డొకఁడుండెను. స్కాందగుప్తవక్రవర్తి, బుద్ధగీర్త భానుగుప్తయోగవృథాభరమునఁ గ్రుంగియుండ, నానిత్రపరుఁ డిట్టి తార్కాణములచే నాకనిశోకము నప్రసయించుచు “సార్వభౌమచంద్రా! అనిత్యములును, నిరాధారములు నగుసంకల్పసోపానముల నెక్కి—అందు మనదేశమున—గాలిమీదలఁగట్టఁ బ్రయత్నింపనుము. నీచే నైనంతవఱ కిచ్చటి జీవితము గడపుము. ఫలాఫలములతోఁ బనివీడి కర్తలఁ గావించుచుండుము. అంత, నిర్యాణసమయ మానన్నమైనవృత్తి, పాపరేణువుల విడచుకొని కిరాతజనదండయాత్రల కళకళమైనభూమిని—మిశ్రఘ్నుల కగమ్యమైన భూమిని—చేరి సిక్చింతతో నుండుము” అని యుపదేశ మొనరించెను. స్కాందగుప్తునికన్నీటిబుగ్గ నాఁడే పట్టిపోయెను. ఆమరణాంతవక్రవర్తి నుకర్తయుపదేశము నాచరణమునం దుండియుండెను.

“మహిరగులునిబలగము లిపు డెచట నున్నది? అని చారుమలి యా రాకు నడిగెను.

రారు:—నేను మనశిధిరమును పడలివచ్చునపు డానిహిమనిరాణుప పాలురీపుక్రమన కిరువడిమైక్లలో నుండెను. ఇప్పటి కిరువాగులవారికి ఘోర పటర మానన్నమైయుండును.

చారు:—సాఖ్యాపరిమితియందు మనసైన్యములు బలహీనములు.

కానా

రాజు:—అవును. కళింగమునుండిపోయిన ౫౦,౦౦౦ ధనులు నా
లమునకుఁ జేరుదనుక, మనరాజున బలహీనమైనదని చెప్పవలసియున్నది.

మహా:—అమ్మయ్యా! ఇప్పటికిరునైపులవారును ఘోరాజికి గడంగి
యొందురు. మనకు జయమగునట్లు దైవప్రార్థనలు గావింపవలయును. నాయేక
సుతుఁడు ఏదని, బాలాదిత్యవ్యాఘ్రరాజసమేతముగా ధర్మసంరక్షణార్థము
పోరాడుచున్నాఁడు. ధర్మపరిపోషణమునకు దైవి ముగ్ధహింసించుగాక!
ఫలముతో నాకు నిమిత్త మనవసరము. నాకుమారుఁడు విజయుఁడై తిరిగివచ్చి
నచో నాకృషియైన నాతఁడుదయించినదానికై గర్వించును. ఆతఁడొక
వేళ వీరస్వర్గమునయోడల, మఱియు గర్వించును. స్వదేశ స్వమతసంరక్షణ
మునకైన, ధర్మముద్ధమునందు మృత్యు వెంతటిపుణ్యాత్మనకోకదా లభించును!
కాని యొక్క-విషయమునకుమాత్రము అవమానభరమున నేను తల వ్రేలాడ
వైచుకోవలసివచ్చును. కాని యాకార్యము జరుగదు. అనఁగా నొకవేళ
యశోధర్మ...

అమెకంతస్వరము శోకవిరుద్ధమయ్యెను. అమెనేత్రగోళము లక్ష్మ
పూరితములై విలవిల మెఱయుచుండెను. “ఒకవేళ యశోధర్మ పిటికిపంద
వలె రణాంగణమునుండి యోహట్టిల్లివచ్చిన” అని మహామాయ చెప్పలేక
చెప్పెను. అవీమాత యాపాదమస్తకము గజగజవణింపుచుండెను.

చారు:—నాపతి యటు లెన్నటికి జేయుఁడు.

వసంత:—చేయనే చేయఁడు.

మహా:—అవును. ఆతఁడు కలనైన నలులూనరింపఁడు. కని వెంచి
పెద్దచేసిన నాకు వానిస్వభావము బాగుగాఁ జెలియును. కాని గుండులులేని
లెండులుమునిగిన ట్లాకార్యము చేపూటినయెడల—అనఁగా యశోధర్మ
రణావనికి వెన్నుచూపనయెడల—అదినమే మహామాయ యీపాదుప్రభవ
మునువదలి, సుతునిముఖము చూడకయే, ఆశ్రితవత్సలుఁ డగుహవ్యవాహుని
గర్భమొనఁ జూరఁబడును.

చారు:—అత్తా! అసంభవములను సూర్యునియొకడని లెండుట! అలా చనియోంకము లనేకములున్నవి. అయినఁ గళింగసైన్యము మనవారిని నశింపజేయునకుఁ గలిసిపోననా! నీయూహయేమి?

మహా:—కళింగులసాయముపై నేనంతగా నాధారపడదు. కళింగ రాజ్యముకంటె, కళింగచమూబృందములకంటె, మహావీరతలవాధికుఁ డగు నాపరాక్రమనే నెఱవేర్చుకొనుచున్నాను. మహాక్షుకంటె మహాశుభు. అణువు కంటె నణువును, అన్నింటియందుఁ దానును, శవయం దన్నియుఁగల నాపర మేశ్వరునిపాదరాజీవములే గలియని యున్నాను. సర్వస్వస్థికిర్తయగు నా మహాక్షుక, ధర్మమున ధర్మ ముగఁగఁద్రొక్కఁచుడ మిన్నకుండఁడు.

చారు:—అత్తా! ఈకాలమునఁగూడ కళింగసామ్రాజ్యముపై నాధారపడియుండవలసని నీవుచెప్పుదువా? యాధిభూములందు భగివానులు పక్ష పాలియై యుండునా?

మహా:—అలా! దీని సందేహమా! ఆతఁడు ధర్మైకమని పాపమున భారతయాధిమున శ్రీకృష్ణునిబ్రహ్మకాండలతో బోరాడలేవా?

చారు:—అవును. కాని యాచింతముల నెఱుఁగి నామెముగము. అది యొకటిగాక, మహాభారతమునా నెఱవేర్చుకొనిన విముఁదల మనకేమి ప్రమాదము?

మహా:—(అశ్చింతముతో) కుమారీ! వ్యూహనిపండితునిచంద్రు. దూర్ధములచెయ్యనా? ఒకవేళ, నెప్పోయగుకీరీటిపైని యుద్ధమునందేసి, శ్రీకృష్ణధిగవానుని పాండవపరివారకు డయ్యెనందువేమో! అట్టిప్పుడే భగవద్గీతలయందు—

శ్లో. పశిత్రాణాం సాధూనాం వినానాం చ దుష్కృతాం,

ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే.

అని చేసినవాదానము నిందుక సంబంధించుము. కాన నామహాభావున కిప్పుడు మనకు సాయమొనరింపక విధిలేదు.

“అవును. ఆకరుణానిధి మనకు సాయమొనరించుననియే నానమ్మకము. కాని పురుషకారమునకుఁ బూర్వమే యాశ్వరిసాహాయ్యము నపేక్షించుట బుద్ధిమంతునిలక్షణముకాదు” అని చారుమరి రాతువంకఁ దిరిగి “ఓయీ! మనభటు లుత్సాహముతో వున్నారా?” అని ప్రశ్నించెను.

రాతు:—మనభటులును, వ్యాఘ్రరాజునైనికులును బ్రబలాత్సాహ సంపన్నులై యున్నారు. స్వామిదండలేకుండుటజేసి కలింగు చినుమంత నిరుత్సాహులై యున్నారు. కాని వారు విశ్చితాత్ములై యున్నారటకు సందేహములేదు. బాలాదిత్యుని వెంటవచ్చిన కేరళభటులును, సింహళనైనికులును, శమ కీప్రాంశములు ఏమాతనము లగులంజేసియు, తమ మాంసరసప్రపలు మగధయందు లభింపమింజేసియు వ్యభాఖన్న మానసులై మున్నచినిన పాములవలె మున్నచి. సింహళనైనికులమాత్రము స్వదేశమునకుఁ విగిరిపోవు ఏమాతవా లాపించున్నారు. క్కారి మువమానభీతిచే నారియమగులు వెనుకకుఁ దిరుగఁ జాలకున్నచి. ఇంక గోడ నైనికులన్ననో, క్రొత్త ను క్రొత్తభాగలవలనఁ దమకు శారీరమౌనసిక సౌఖ్యము లలవలలలేదనియు, నిర్వృతాభావమునఁ దమ కిచటి యునికి మస్కరాముగ మన్నదనియు గోలపెట్టుచున్నారు. వీరు సాహసము నకుఁ జెట్టిన పేరు. బాలాజుఁ దమరైనచో వానిప్రాములఁ బోకాచ్చికాని పదలువారుకాదు. కాని యింటిబెంగపెట్టుకొని నిరుత్సాహు లాసులేమో యని నాభియము.

చారు:—మాగధు లెట్లున్నారు?

రాతు:—వారు నడుముకట్టి నిలిచియున్నారు. రాస్యదేవనముకింటె దండధరు పాఠ కేసులు మేలని, బాలాపాలనమునఁ గలిగినయభవము వారికిఁ దోచుకొనెననిది. పురుషులు, పడఁకులు, ముతలు. అందఱు వీరావేశమునఁ శంకులుద్రొక్కుచున్నారు. ఒకప్పుద్ధురాలు బాలాదిత్యవక్రవర్తి నమ్మఖమ్మని కరుదెంచి “ఓరాజా! మమ్ముల సేవెన్నఁడు విడువకుండునట్లు బాసచేసినయెడల, నిన్ను మేమెన్నడు విడువము” అని పలికెను. బాలాదిత్యు

దట్టు మాటయిచ్చెను. తమముక్కుల నూర్చుండునంతవఱకు హఠాఱులు పోయి
 లీశ్రుతమునం దనుగడఁజాలరని, మాగధులందఱు దారుణశపఁగము లొన
 రించిరి.

“ఉత్సాహమన నిదికదా!” అని చారుమతి, వసంకమహామాయలతో
 “ఇక మనము లేచిపోయి మహారాణి సరస్వతీదేవి! స్వాగతవన్నాహము
 లొనరింకము” అని చెప్పెను.

నాటిసాయంకాలమును, మఱునాటిప్రాతఃకాలమును కలాంబారు
 దుర్గమునందు సరస్వతీదేవిగొఱుకు స్వాగతశ్రయత్నములుకప్ప మఱేమియు
 జరుగకుండెను. అరుణోదయమగుటయేతదపుగాఁ జారుమతీమహామాయావసం
 తలు మైదానమువంకఁ జూచుచు మహారాణి సరస్వతీదేవి గొఱుకు నిరీక్షించు
 చుండెరి. కాని వారియుక్తయౌతయు నిరుపయోగమగుచుండెను. ఆకా
 భంగము వారిని ముంచివైచుచుండెను. ఇంతలో వృద్ధాప్రుఁడు సరస్వతిపాల
 కువనించుకయైనఁ జూడక, పడమటిగొండవెనుక నల్లెను. కలాంబారుపౌరుల
 హృదయావేగ మతిశయిల్లెను. సరస్వతి జాడలఁదియుటలై చారుమతి సేవి
 కులవై సేవకులఁ బంపుచుండెను. కాని యదియుఁ బ్రయోజనములేకపోయెను.
 ఇంతలో నాసాంధ్యరాగమును, గప్పుగాననిదఁకటి ముంచివైచెను. అప్పటికిని
 సరస్వతీదేవి జూడలేదు. ఆమత్తకాళిలు మువ్వరును కౌశరలైరి. మహా
 మాయ చారుమతితో “అమ్మాయా! సరస్వతీమహారాణి యింతవఱకు
 రాలేదు. నామనను కళవళపడుచున్నది. దినములుచూడ మంచివికాపుకదా!”
 అని చెప్పెను.

చారుమతియును భీతచిత్తయై యుండకపోలేదు. కాని యాకాంతా
 మణి తనయత్తగారి నూఱిడింపఁదలఁచి “బాలాదిత్యమహారాజా సరస్వతీదేవి
 నొంటరిగఁ గలాంబారునకుఁ బంపఁడు. ఆతఁడు విశ్వాసపాత్రులగుభటుల
 నామె కంగరక్షకులుగాఁ బంపియొందును. ఇక భయమునకుఁ గారణ మేమి
 కలదు? హాయిగాఁబోయి నిద్రపోదము రెండు” అనెను.

మహా:—మహారీ! మహారాణి సరస్వతీదేవి యీశ్వరమునకు సౌఖ్యముగఁ జేరువఱకు నాకు నిద్రచట్టదు. నిద్రపోవునట్లును, నిశ్చింతగానుండునట్లును నటించు టెందులకు? నీవును వసంతయుఁబోయి కండుకొనుము.

చాకు:—వలదు వలదు. నీవు మేల్కొనియుండ, మేము నిద్రించుటయా! వసంతా! ఇష్టమున్న నీవుపోయి కండుకొనుము.

వసంత:—(నిష్ఠురముగా) నేనాకండుకొనుట! ఎప్పటికిఁగాదు.

వారుముగ్గురు కన్నుమూయుక దిగులొందుచు నారాత్రియంతయు సరస్వతీదర్శనోత్కంఠలై కాలము గడపుచుండిరి. వారిమానసములు కలఁగ వాటియుండెను. చింతాభరమున వారంతఁగాఁ బఞ్చకమండిరి. రాత్రి రెండు ఘంటలవఱ నంతర్దుర్గద్వారపాలుఁడు నన్నగా నీలవైచెను. తోడనే వసంత వానికడకు బరుగిడి “ఏమిసంగతి?” అని ప్రశ్నించెను.

“ఎవరో నలుగురుమనుజు లంతర్దుర్గాభిముఖులై వచ్చుచున్నట్లు లీలగాఁ గానవచ్చుచున్నది. వారు మనకు మిత్రులైయున్నట్లున్నారు. లేకున్న వారు బహిర్దుర్గమును దాయఁగలిగియుండరు” అని దౌవారికుఁ డనెను.

“వారు మహారాణి సరస్వతీదేవి పరిజనముకాఁబోలు” అని వసంత సంతోషసంభరితాంతఃకరణమునఁ జారుమతీమహాయల శాస్త్రాంతము వివేచించుటకై పరుగెత్తెను.

కాని యవ్వార్త నాలింది చారుమతి పెదవివిఱచి “ఇంతకును వారు పాదచారులుగదా! సరస్వతీదేవి కంగరక్షకులు రాకులైయుండుదు. కాన నామనుజవరువైన మాదేవిపరివారమైయుండదు” అని లేలవైచెను.

వసంత:—అయిన మానె. వారెవరో చూడము రండు.

చారు:—దాన జెఱుపేమున్నది! పోదము పద.

అంతట వారుమువ్వు రంతర్దుర్గద్వారమువద్దకుఁ జోయిరి. ఇంతలో నాయాగంతుకులు ద్వారమువద్దకుఁ జేరిరి.

“నీలేవరు” అని వసంత ద్వారపాలుకునిఁ బ్రశ్నించెను.

ద్వార:—వీరు తమస్వచారిత్రవామాదికముల మహారాజును
మాముకుందాని వెల్లడింపమనుచున్నారు. వీరిలో మువ్వరుమాత్రము నూతనా
గంతుకులు. నాలవవాడు మనభటుడే.

మహాయ దివములేసికొని యామువ్వరిముఖముల కెత్తిచూచెను.
వారికన్నులకు గట్టిగా గంతులు కట్టబడియుండెను. ఆమె వారినందఱు నందఱ
పురములోనికిఁ గొనిపోయి యచట వారిగంతులవిషయ నాజ్ఞ చేసెను. వారిముఖ
ములఁ గిక్కిరించుటచే చారుమరి యొకచో సేవముపట్టుకొనియుండెను. గంతు
బాదఁదియఁబడినవారిలో మొదటియరువును స్త్రీపురుషులు. వారు సామాన్య
బ్రాహ్మణులవలె నుండిరి. ఆస్త్రీకి ముప్పదియేండ్లుండెను. పురుషునకు నుమా
లేఁబదియేండ్లుండెను. మూడవవ్యక్తి కంటిగంతు విప్పినతోడనే, చారుమరి
నంతోషసంధ్యమాత్రాంతచేకన్మయమొనెను. “దేవీ! మానసాందస్యవృత్తా
భాసురాంగి—అనమానమహిమాస్పదిరూపసంపన్నా—ఆత్మా! ఏవెవ్వతఁ!
నీయునుపులు సూచించువిధమున నీ బ్రాహ్మణివిగావు. బ్రాహ్మణకన్యోచితా
లంకారములనుండి, మృత్యులే ముట్టిపడుచు నేయున్నవి. ఆత్మా! వెవ్వతఁ
దయ నీకు వెచ్చును?” అని చారుమరి ప్రార్థించెను.

ఆందుల కాఁజూడవచ్చు. “నేను సరస్వతిని. బాలాదిత్యమహారా
జుట్టమహిషిని” అని బహులించెను.

తోడనే మహామాయ సంతోషతరంగితాంకితంగయై “బౌగ్గాను. నే
నట్లే కలంచినా” అని యామెను శ్రమమీఁద గొఁగిలించుకొని “కుమారి!
నీ వీరీతి మరల వర్తించినయెడల, నేను నీతోఁ దగవులాడుదునుమా!
విచ్చనీకుమారివ్రతనిధులు నిరాదంబరవృత్తితో దుర్లభతేజ మొనరించు
తగదు. ఈబ్రాహ్మణులద్ద తెవరు? వీరు నిజముగా బ్రాహ్మణులా!” అని
యడిగెను.

ఆస్త్రీవ్యక్తి “దేవి! మేము బ్రాహ్మణులము. నాపేరు అరుంధతి. ఈతని
పేరు భానప్రియుఁడు. ఈతఁడు నాజనకుఁడు” అని బహులించెను.

సర:—అమ్మా! మీరిని సత్కరింపుఁడు. ఇంతయుదారులును, స్వార్థ త్యాగులును, అగు కరుణానిధులను నేనింకటివఱకుఁ జూచియుండలేదు. మీరు నామానప్రాణములఁగాపాడి, శత్రుహస్తములనుండి శిష్పించిరి.

మహామాయాచారుమతు లతుఁ తానందమొందిరి. ఆయాపద్మాంధ యు అరుంధతీని వారు గొనిగించుకొనిరి. మహామాయ “అరుంధతీ! ఈ విసంతవలె నీవును నేటినుండి నాయాజీవప్రాణమైతిని” అని యాదరించెను.

చారుమతి మందహాసమొనరించుచు “అరుంధతీ! నీవొనరించిన మహోఽకారము నాకొకవహోదరిని బ్రసాదించినది.” అనిబలికి, సరస్వతిని గొనిగించుకొని “అక్కా! సరస్వతీ! నీకువచ్చినగండములన్నింటిని మాకు వినిపించెదవా?” అని యడిగెను.

సర:—ఆహా! అంతకంటె సంతసమేమున్నది! యుద్ధవిరామమువఱకు నేను కళాంశాయితోటమందుండింటి మందిదని, నాపతి బాలాదిత్యుఁడును యశోధర్మ యుఁ నిలిచివారు. నేనుమాత్ర మెప్పుడెప్పుడు నిన్ను ‘మహారాణి, మహామాయ’ నామముల యని యింటింటిజేసి దాని కంగీకరించితిని.”

మహా:—నీ మధిమతము నాకుఁ బ్రమోదముఁగూర్చినది.

సర:—తై ౧ జకేసరియు, సర్వకళావికారియగు నగుభట్టారకు నాయకత్వమున బలకౌర్యకోభిరులగు పన్నిద్దఱుభటుల సంగరక్షకులుగా నావెంటఁ బంపిరి. మమ్ముఁ జిక్కించుకొనుటకు చాలాని లెంతో ప్రయత్నించుచుండిరి. మేము వారికప్పుల దుమ్ముకొట్టి, నిన్నటి యువరాష్ట్రమున నమలాపురికిఁ జేరితిమి. కాని యంతలో నూలుగురుచాలానైనికులు మమ్ముఁ బసివట్టి మా తెన్నాడిరి. ఆరాజువయందు దేశద్రోహాలైయుండుభారతీయులు పెక్కురుండిరి. వారిలో నించుమించుగఁ దొంబదియైదుమంది యాధీయులుండురు. ఒక్కొక్కమూరమునుండి వారు మమ్ముఁ గాంచి, వెట్టిశేకలువేయుచు నావరివారమును, నాశివికను బట్టుకొనఁ గేకలువైచిరి. నన్ను చాలాణనకుఁబట్టి యిచ్చుటకంటెఁ జచ్చుటయే మెలసి, నారక్షకులు తలంచిరి. మాబలముల తెని

మిదిర దైక్కువయగు నైవ్యముతో దలవడినచో మాకు బాపు సిద్ధముకాక మఱేమగును? నేను వారినుండి కష్టించుకోగలనా? కాన హూణనైవ్యము కన్నులబడుటయేకదవుగా, దీర్ఘదర్శి యగుభట్టారకుఁడు ప్రక్కనుండు బ్రాహ్మణగృహమునకు నన్ను బదుగెత్తుమనిచెప్పి, తాను శివీకయందుఁ గూర్చుండెను. నేను చేరినబ్రాహ్మణగృహము భానప్రియునది. నీ వెవ్వసేవని యాతఁడు నన్నడిగెను. నేను బాలాదిత్యుని రాణివని చెప్పిరిని. అతఁడు “నాశేమియుఁ దోచకున్నది. నేను నీకు కరణమిచ్చినయెడలఁ బ్రార్థులగుహూణులు నా కన్నులయెదుటనే నాగృహాధికములఁ దగులఁజెట్టకపోయి. విరంతువగు నాతన యనుగూడఁ జెలుచుటకు వెనుదీయరు. అట్లని నీకాశ్రయమియ్యకపోవుట మిగుల ననుచితము. అరిక్తారము. నేనిపు డేమిచేయుదును? ఎటుచేయుట శేమియుఁ దోచకున్నది.” అని వెనుకముందునకుఁ ద్రొక్కుటలాపించుచుండెను. అంత నేను వారిసంసారము నవమానవాహినియందుఁ ద్రోసి వినాకసాగరమునః కేర్పుటకంటె నచోటువాసి నాకర్తృలొలఁదిఁబోవుట మెలకుకొంటిని. అప్పు డాదిత్యమూరి అరుంధతి “మానధనము నంతచేత బట్టుకొని మనయాశ్రయము నపేక్షించినచ్చిన మానవతీశిరోమణిని మనయింటినుండి విడల నడిపించుటయా? విడలనడిపించి వినాకాద్ధిమంచుటయా? అందునను, గాలగతిం జిక్కి కష్టముల ననుభవించు మనమహారాణిగారికా, యిట్టియన్యాయ మొనరించుట? బాబూ! నేనుగూడ మానవనిని. మానవతి నగునేను, ఈయువనిని రక్షింప నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాను. ఆమెంజేరఁదీసి యామె భరివాపుటకు నీ కష్టములేకున్న, నేనుగూడ నామె ననుసరించి యామెకష్టములఁ బాలిగొని యొడ. నేను ఇరువదేండ్లనుండి పరినిహీననై యున్నాను. పరిశ్రేమస్వరూపము శేమెఱుంగను. సంతాపవాత్సల్యమును జనిచూచియెఱుంగను. నాకనినానుఁడగు నాపరియే గతి యని నన్ని విరాగినినై నాశీవితము గడపుచున్నదాన. అనుష్ఠానవలెనై యూహలుజెందుచున్నదాన. కాన నీతృప్తిక, నీయెదులఁ బ్రాణములతో బ్రదికియుండవలయునందువా—నీకనూకాకపిత్వగృహమును విడిచి

పోరాదని నీపండువా—ఈమానినీమణి మనయింట నిలుచునట్లు బలిమాలు
కొనుము. యర్చరక్షకునకు ధర్మమే రక్షయగును. ధర్మవిధ్వంసకుని, ధర్మమే
ధ్వంసమొనరించును. ఈసుకీల మానసంరక్షణోద్యోగము నేడు మనపాలఁ
బడినది. మనపాలఁబడిన యాచుత్త్రోద్యోగమునకు మనము యోగ్యులమని
పించుకొనలయును. ఐరోపకారప్రదమై తనరినదియే జీవిత మనిపించుకొనుఁ
గాని, అనినట్టి దంతయుగాదు.” అని క్షాన్తప్రియునిఁ బ్రార్థించెను. అంత నా
భూసురోత్తముఁడు నన్ను నిలువఁ బరిపరివిధముల వేసుకొనెను. అందులకు
నేనంగీకరించి నిలిచితిని. అంతలో నీయరుంధతి నాకు ప్రాప్తజోచితములగు
నుపపులఁగట్టి ప్రాప్తజీవివోలే నన్నాదరించుచుండెను. ఇట్లుండఁగనే యా
హూణునికుటు మావారివైఁబడిరి. పాపము, స్వామిభక్తిభూషితులగు నా
యంగరక్షకులకు, వారు కాలునిమందిరమునకుఁ బంపివైచిరి. గర్భోన్మత్తులగు
హూణు లంతతో నూరకుండరైరి. వారు వైరుల రోయుచు నమలాపురి
యంతయుఁ దిరిగిరి. కడకు నన్నుఁ జెఱుపట్టుటకై నేనుపిళిదికను వెఱచిరి.
అప్పుడు వారొందినవిషయ మేమని వర్ణింతును? భట్టారకుఁ డొక్కగఁతులొ
గఁగింతరాళమునుండి మల్లేధములపై కుఱుకు సింహాశిరోరముకిరిసి, వారిపైఁ
దూఁకెను. అపిళిఖామణి యిప్పుడు రోషరంజితలోచనుండై దుర్నిరీక్ష్యుండై
కన్నట్టుచుండెను. నాఁ దాతనియసిపుత్ర క పదునైదుగురు హూణులప్రాణానిల
ములఁ గ్రొలినది. కాని హూణులారాతనిపైఁ విజృంభించుచునేయుండిరి. ఎంత
బలవంతుడైననేమి! ఒక్కఁ దంతమందితో సెంతసేపని పోరఁగలఁడు? కడ
కాతఁడు వీరస్వర్గ మలంకరించెను. ఇంక నాబట్టణమును గొల్లఁగొట్టుట కెను
బదియైదుగురు హూణభటులు మిగిలియుండిరి. వారు మూలమూలమును, ఇం
టింటిని నాగొట్టకై నెదురిరి. అట్లాకిరాతులు నానిడిదికివచ్చిరి. వారు అరుం
ధతిస్పృతాంతమును, నానిజచారిత్రమును తెలియఁజేయ క్షాన్తప్రియు నాక్షా
నించిరి. అరుంధతి తనకొహరితమనియు, నేను తనమఱుఁదలననియు క్షాన్త

ప్రియములు చెప్పెను. అందులకు హఠాత్తుగా నున్న జాత్రుడు “ఈ బిత్తరికూడ బ్రాహ్మణియే!” అని ప్రశ్నించెను.

“అయ్యో! దైవమా! మమ్ముల సెంతగానె బలిభవించుచున్నారు! నా బ్రాహ్మణత్వము నొకవేళ సంకయించిన సంకయింపుడు కాని, నామఱుదని కులగోత్రములమాట నెత్తకుడు.”

“ఈమె యిచట సెంతకాలముగా వున్నది?”

“ఇరువదిదినములుగా.”

అంత నాచూడ నేనాని యిరుగుపొరుగువారలఁ గొందఱుఁ దిగిది “ఈమె యిచట సెంతకాలముగా వున్నది?” అని ప్రశ్నించెను. ఆపొరు లకు యశోధర్మ మనారాజుపై నత్యంతానురాగమున్నది. కాని వారి కప్పు డెటువోపుటకుఁ దోచినదికాదు. వారికి ముందుపోయిన నూలు, వెనుక బోయిన గోయిగానుండెను. నేనానికి నరుంధరియిచ్చిన ప్రశ్నిత్తరిము వారికిఁ దెలియదు. అంతలో నొకవృద్ధుడు లేగించి “ఈకాంక్ష యరుం ధరి కాపురాను. పలుమా రీవడఁచి యరుంధరివద్దకువచ్చి, చంద్రాగ్రాగ వ్యభాఖిన్నయగు నామె నూఱడించుచుంటుంటు కలదు. అరుంధరి సదాచార విశంతువుల కాదర్శప్రాయురాలు. చంచలానందములకును, ఆపారదుఃఖము లకు నాలవాలమగు నీపాదు ప్రపంచమునువీడి యీమె భర్త పరలోకమునకుఁ బోయిననాఁడఁగోలె నీసాధ్య కలవాకిటి కమిడియెఱుంగదు. ఆమెముఖ మెట్టిదో మాకుఁ దెలియదు” అని యుక్తియుక్తముగఁ బలికెను. ఆమాటల కరుంధరి కనుగొలుకులనుండి బాష్పకణములు—అపద్వింధవుడగు నా వృద్ధునివైనివాత్సల్యముచేఁ బుట్టినయానందబాష్పకణములు—పరలోకనివాసి యగు తనవలెఁ దలంచుకొనుటచేఁ బుట్టిన బాష్పకణములు—కాలువాతెను. ఈకరుణాయుద్భవమున కాయోధేయనాయకునిహృదయము నీరయ్యెను. అతఁడు తనయనుచరులఁబాచి “కునముకూడ వార్యధర్మావలంబులముకదా! ఏకాంతముననుండు మానవకులజోలికి బోవుట మనకు పాడిగాదు. దైవకృప

నలన మనహృదయముల నింకను గరుణారస మింజిపోలేదు. నాతల్లికూడ నిట్లే
 పడు నెనిమిదవయేట వితంతువయ్యెను” అని బోధించి, వారలఁ దీసికొని ప్రక్క-
 యింటిని వెదకఁజోయెను. నాటికేయి బాగుగాఁ జేకటిపడినతర్వాత యశో-
 భర్త మహారాజాసన్నిధినుండి యొకవార్తాపహుఁడు నాటాపనవిడిచి కరువెంచి,
 నన్నుఁజూడఁగోఁచు. ఆతఁడు మావైరి యని సంకయించి యరుంధలి దిగు-
 లొండెను. తాను మామిత్రుఁడని నమ్మకముకలిగించునట్లు భటుఁడు మాకుఁ
 చెప్పెను. దానికి నే నంగీకరించితిని. అంత నాతఁడు నన్ను దాసి యూసంకేత
 పదత్రయమును నావెనియొ దూఁడెను. కాన నాతఁడు నాక్షేమాకాంక్షియని
 నాకు నమ్మకముకలుగ, నావెంట నరుంధలీ జ్ఞానప్రియులు కలాంజారుదుర్గము
 నకు వచ్చినయెడల, నేనాతనిఁ గలాంజారుదుర్గమున కుపసరించుట కభ్యంత-
 రములేదని చెప్పితిని. ఆయువకారకీలురునైతము “ఎట్టిమిలుమూఁడినను సంత-
 సమున భరించుచు, నీవెంటవచ్చెదము” అనిరి. కలాంజారుదుర్గ మునకుఁ బోవు
 రహస్యమార్గమును నాస్రాణదాతలుహిడఁ జూడరాదని యాభటుఁడు వచి-
 వారికన్నిలకు గంతలుకట్టెను. ఆభటుని సంకుచితాభిప్రాయము నాకు నచ్చ-
 లేదు. అరుంధలీజ్ఞానప్రియులకు లేనిసౌఖ్యము నాకేలయని నేను నిశ్చయిం-
 చుకొని, నాకన్నులకుఁగూడ గంతలుకట్టుమని నేనంటిని. మామాపురికన్నుల
 కాతఁడు గంతలుగట్టెను. అట్లాతఁడు మమ్ము బహిరంతర్దుర్గములు దాటించెను.
 అసాంకేతికపదత్రయము నాభటుఁడు దుర్గద్వారపాలర చెవుల బడవేయఁ-
 చుండ, నాకు మమ్ము నిశ్చంకితో లానికి వదలిరి. ఇట్లు మేమిటకు రాఁ
 గలిగితిమి.

అంత మహామాయ సరస్వతిపడినపాటుకు జాలినొందుచు “కుమారీ!
 నీవు బడలియున్నావు. నులివెచ్చనిపాలఁద్రాగిన నిండుక శ్రమతోలఁగును.
 రమ్మ” అని వారలమువ్వరను, అంతిపురమందలిభోజనకాలకుఁ విలుచుకొని
 పోయెను.

ఇరువదియైదవతరంగము.

ప్రథమవిజయము.

ఇట్లు మూడుదినములు గడచెను. ఆరుంధతిళ్ళాన ప్రియులు స్వగ్రామ మగు నమలాపురికి మరగిపోనెంచి, సరస్వతీమహామాయాచారుమతీవసంతలకడ నెలవుగొనిరి. చారుమతీసరస్వతీవసంతలను మహామాయ యావలకుఁ బిలిచి ఈయరుంధతిళ్ళాన ప్రియుల యుపకారమును మనము మఱవనోచుము. వీరిఋణమునుండి విముక్తులమగుటకు మనకసాధ్యము. కాని కొంతకుఁ గొంతయైన వారి కుపకృతిగావించుట మనకు నిధియైయున్నది. నే నీబీడభావల కైదువంపల బంగారునాణెములను బహుకరింప నెంచియున్నాను.” అని చెప్పెను.

సర:—కాని మనకానుకలను వారు స్వీకరించురా యని నా నందేహము.

చారు:—ఆవృద్ధబ్రహ్మణుఁడు మాత్రము చంక లెగురవేయుచు గ్రహించుననుకొందును. ఉండుకప్పమంకయు నాబాలవితంతువుతో నున్నది.

వసంత:—అబాలిక తాను ధనము సంకీకరింపకపోవుటయేగాక, ఆ ముడుకసికూడఁ దీసికొనియ్యదని నాయభిప్రాయము.

చారు:—అట్లులైన నావృద్ధబ్రహ్మణు సేవలకుఁ బిలిచి, యాధనము నొసంగుట మంచిది.

మహా:—అబాలికను నేనియ్యకొనఁజేయఁగలను.

అమె యరుంధతిళ్ళాన ప్రియులఁ బిలిచి, యరుంధతితో “అమ్మయ్యా! నీవు మమ్ముదిడిచిపోవుదువని నాకు దుఃఖముగానున్నది. ఏమి యుపకృతికొన

రించి, మేము సింహమునుండి విముక్తులముకాగలము! అట్లని మేమూరక యుండుట పాడికాదు. ఇదిగో ఈయేనూఱుహేనునాడెములఁ బరిగ్రహించి వీరిసాయమున సౌఖ్యముగ జీవించుచుండుము” అని బోధించెను.

అమాటల కరుంధలివదనము చిన్నవోయెను. అమె నయనగోళముల నుండి యశ్రుధార లురులసాగెను. అసాధ్య శోకాకుంతస్వరమున “మహా దేవీ! ఈచ్ఛయగుచిత్తముపై భ్రాంతిఁగొనియుండు నిచురాలనుగా నన్ను మీరు తలంచుట నాకు మిగుల దుఃఖముగావున్నది. పోయిపోయి ధనమున కట్టులు సాచుటయూ! దాన నగుకార్య మేమున్నది? మహారాణి సరస్వతీదేవితైనా ‘ఉదుతథక్తి’ బ్రకటించినతఱి యన్యులగు నిట్టిపారిలోషికములకు నే నువ్విట్లూరుచుండినదానఁగాను. నాసోదరియొడ విఘ్నకర్తధర్మమునుమాత్రము నేను నెఱవేర్చిని. ఇంటియేకాని మఱేమికలదు? ఎంతధనమొసంగినను, ఎన్ని కాసుకలిచ్చినను ఆర్థిగినదుచుకొందునా? మీధనము నపేక్షించుటకు మేము పేదలముకాము. అట్లాకవేళ మేము దరిద్రులమైనను, నాయాసేవకు చిల్లి గవ్వయైన నంగీకరింపను” అని పలికెను.

మహామాయనేత్రము లానందబాష్పజలసంపూరితము లయ్యెను. “అమ్మాయీ! సీభూషణములు నాకు సంతోషము నిందినవి సేవనిను నొప్పించ నేను గలనైనఁ దలంపలేదు. నేనుగూడ ధనమునకు దాసురాలనుగాను. కాని సీవు ధనవంతురాలవై యుండుట మంచిదని నాయభిప్రాయము. ఓజ్ఞానప్రియా! నామాట నిజముకాదా!” అని మహామాయ యడిగెను.

అమాటలకు జ్ఞానప్రియుఁ దుబ్బి తబ్బిబ్బులగుచు “నిజము. తల్లి! నిజము. నాతనయకు ధనమువిలువ లేలేయదు. ఏనూఱుబంగారునాడెములతో నేమిచేయరాదు! నన్నది నేనంతధనరాసిఁ గాంచియుండలేదు. మహారాణి గారు నేను భావించినంతకంటె నాదార్యశోభితురాలనుమా!” అని పలికెను.

మహామాయ యాతనిమాటలకు మోదమంది “అటులైన సీచిత్తమును గ్రహింప” అని యాధనముండునంది నాతని కియ్యఁబోయెను. జ్ఞానప్రియుఁ

దమందానందస్వాంతుడై చేతులుసాచి యానంది నందుకొనఁబోయెను. కాని యంతలా నరుంధరి రోషరంజితలాచనయై “ఓబామ! అనిత్రమును బరిగ్రహించితివేని, నీవు నీతనూజ గోల్పొయెదవు వినుము. నీ నీయధర్మవృత్తికి గడంగిలివేని నేను నీయింటినివదలి నిమ్మ బాసిపోయెదనుమూ! ఈధనమును గ్రహించి, దానితో నాకు సాఖ్యములు గూర్చవలయునని నీయభిమతము కాఁబోలు! నిజముగా నంతకంటె దుఃఖిత్తదము నాకు వేటొకటిలేదని యెఱుంగుము. ధనమున కాళవడి నేనిట్టియిదుమలను వలచి తెచ్చుకొనిన దానఁగాను, లోకాంతరగతుండగు నాధర్మైకలభక్షి కర్మలఁబట్టియు, కడకు ద్రోహుకొని కావుమునివచ్చిన యాయసూర్యంజ్యౌషై గలయనురాగమునం జేసియు, నేనిట్టితెగువఁజేసి యామెం గాపాడితిని” అని నిష్కర్ష గాఁ బలికెను.

జ్ఞానప్రియఁ డెత్తినచేతుల నట్లే దించెను. మహామాయ మాతాళయై “అరుంధతీ! నీవు తీసికొనకున్న మానె! నీకండ్రినైన దీసికొనిమ్ము. నీయట్టిస్వార్థ త్యాగిని నేనిప్పుటికిఁ జూచియుండలేదు. నీవై నీవు తీసికొనవు; వేటొకరి దీసికొనియవు. ఇదెట్టినింక!” అని పలికెను.

అరుం:—దేవీ! మన్నింపవలయు. నానిర్ధారణము స్థిరమైయున్నది. అనిత్రమును గ్రహింపటకు నేను నాజనకు నాటంకపఱచుటలేదు. కాని యా ధనము నాతఁడు బరిగ్రహించినయెడల నేనాతనిదిచి బాగుపడియెద నంటిని.

మహా:—కుమారీ! కడకు నాకొఱకైన ధనముతీసికొననా?

అరుం:—ఎవ్వరికొఱకు దీసికొనఁజాలను. కడకు నాధర్మ పరణాకము నుండివచ్చి నాకీటియాజ్ఞఁజేసినను, నేనాతనియాజ్ఞను మీఱవలసియుండును.

అమాటలకు నరస్యరి వంతోషకరంగితాంతరంగయై యాసాధ్య నక్కునఁజేర్చుకొని “పోదరీ! ఉత్తమోత్తములగుభాషణములాదు నీయట్టి యమానుషచారిత్తను గాంచిన మనభారతకాలిఁ జూచి నేను గర్వించుచున్న

దానను. నాహృదయఫలకమునః బవిశ్రమగు సీరూపము నాటుకొనిపోయినది. అమ్మా! ఎవ్వడైన సీవు కష్టములః జిక్కుకొనినయెడల నేను బ్రదికియుండి నచో నావద్దకురమ్ము. సీక్రమ నవనయింపఁగల నెచ్చెలిఁ బడయఁగలవు. ఈ లోకల నిదిగో, నాయురురాగదిహ్నముగా దీనిని నీకడ నుంచుకొనుము” అని యామె తనకంఠహారమునుదీసి యరుంధతి కిచ్చెను. కాని యరుంధతి యామె నాలింగనమొనరించుకొని యారత్నమునుదీసి “నేను విధవను. నా కీరత్నహార ముతోఁ బనియేమున్నది? ‘నాది’ అని పిలువఁదగిన నాకంతాభరణము నెన్నఁడో కోల్పోయితిని. ఇంక సీకృత్రిహారములఁ గన్పెత్తియైనఁజాలునా? దేవీ! నీముద్దుమోము, నీమొలకనవ్వులే నీయనురాగదిహ్నములుగా నామరణాంతము నాహృదయతలమున నిశ్చియుండును” అని చెప్పెను.

సాధ్వియగు నరుంధతి చరోపకారశీలతకు జారుమతి ప్రమోదనంధరి తాత్తయై యామెఁ గొగిలించుకొని “అరుంధతీ! సీవు రత్నమువంటిదాన వమ్మ! నేనుగూడ నివలె హేమమును హేయముగాఁ జూచుటెన్నఁడోకదా! సీవు నూపద్ధః గలకాల మేలయుండరాదు? మీరిద్దఱుమలాపురియందుండి మీ ప్రాణములఁ బిడికిలఁబట్టుకొని తన మొకయుగముగాఁ గడుపుటకంటెఁ గలం జారుకోటకుఁ గాపుర మరుదెంచి సౌఖ్యముగా నేల జీవించరాదు?” అని సూచించెను.

నగః—ఆపు నట్లొనరింపుము. నాకోరికయు నదియే.

వసంతః—దాని కంగీకరింపుము. నిన్ను బ్రతిహరించెను.

అరుంః—అమ్మలారా! నేను విశంతువను. నేను వసిండుటకు సర్వాలం కారశోభితములగు నిట్టిప్రాసాదములుకావలయునా? అమలాపురియందు నా కీర కుటీరమున నివసించుచు, నాజనకుని నేను నేవించుచుండుట యుక్తమని నాయభిప్రాయము. ఎన్నఁడైన దేవిగా రమలాపురివిచ్చేసినచో, నీయరుంధతికిఁ జెప్పింపుడు.

అరుంధతి మహామాయకుఁ బ్రణమిల్లి, సరస్వతీచారుమతులఁ గొని
లింఁచుకొని, వసంతవద్ద నెలవుఁదీసికొనెను. అనంతర మాతండ్రితూఁతుల కన్ను
లకు గంతలు కట్టఁబడెను. నవ్విసభటుఁ డొకఁడు వారినిద్దఱుఁ గోటదాటించి
తీసికొనిపోయెను.

“ఆహా! ఈవిప్ర వికంఠ మెకయాదర్శనీయురాలు!” అని మహా
మాయ యబ్బురబడెను.

చారు:—బలిబళి! ఈమెమార్గము మానవతుల కవశ్యానసరణీయము
నుమా!

సరి:—ఆహాహా! ఏమి యామెప్రతిష్ఠ. ఎంతకీవి. ఎంతస్వాతంత్ర్యము.

వసంత:—ఆహాహా! ఆసాధ్యమునురాగ మెంత నిష్కళింకము! ఎంత
యగాధము!

చారు:—అకటా! అట్టి జాతిరత్నము మసిపాతఁగట్టఁబడియున్నది
కదా! ముప్పదేండ్లు నిండుగా నున్నవో లేవో, ఇరుపదేండ్లనుండి వింతలుత్త
యున్నదట!

“సాధ్యులగు నిట్టివికంఠువులేకదా స్త్రీలప్రతిష్ఠ మధ్ధరించువారలు”
అని మహామాయ మెచ్చుకొనెను.

ఇట్లు రెండుదినములు గడిచెను. సరస్వతి కలంజారునకు వచ్చినపదకు
యశోధర్మపద్మనుండి వార్తరేమియు రాలేదు. దినంజేసి కలంజారుపౌరులు
కళవోదకుచుండిరి. ఏవేళ జేదిమూఁడునో యని వారు భీతావహాలైయుం
డిరి. మూడవనాటియుదయమున బహిర్దుర్గద్వారముపద్ద కేటికో శోలాహ
లముపుట్టెను. మహామాయ, సరస్వతి, చారుమతి, వసంత లద్దాని వారయ
నెంచి సంగ్రహమున నంతిపురినుండి బయటికివచ్చిరి. వారు దుర్గద్వారముఁ
జేరులొకల నొకభటుఁ డెగఁజూచుఁ బరుగెత్తివచ్చి “జయము. జయము.
ఏలినవారు వధిల్లుదురుగాక! ఏలినవారు వధిల్లుదురుగాక! హూణులు హతు
లైరి. హూణులు హతులైరి.” అని శివమెత్తిన ట్లఱచుచుండెను. పురుషులు,

మాత్రము కాజూదినిలిచి, పైలైబడుచూలుతాకుండు నోర్పుకొనుచు వారిం జించి పెండాడుచుండిరి. వ్యాఘ్రరాజువుడుగఱచుచు “వెనుకకడుగిడిన పిటికివంద నరకమునకు నేరుగాఁబోవును. ఓస్వామిధత్తులారా! నైనికులారా! ఓహటించి నడపీనుగులై మనియుండుటకంటె, ముందుకుఁబోయి వీరస్వర్గమును జూఁజగొనుఁడు. కళింగు లోహటించిన నోహటింతురుగాక! కళింగమిత్రుండు మాత్రము వారి ననునరింపఁడు” అని స్వపరివారము నుద్బోధించుచుః గరవాల హస్తంఁదై చూఁజలమధ్యకుఁబోయెను. స్వామిధత్తివరాయణులగు నాకిరాతబలములు వ్యాఘ్రరాజును వెంబడించుచుండెను. కనివినియొఱుగని యీతెగువకు చూఁజులు సైత మాశ్చర్యాన్నితస్వాంతులైరి. అంతఁ గళింగు లుత్సాహోద్రేకులై ముందుకుదూకిరి. యశోధర్మమహాశాసలుల సుతౌహవాక్యములః బురి కొలుపుచుండెను. బాలాదిత్యునియుద్వాధముల కలరి, మాగధులు ‘యశోవామృత్యుర్వా’ అని నమఁముకట్టి సిరిచిరి. ఇట్లుభారతనరనాఁకేవరులు, చూఁజ హరిణములః గలగుండునడఁజేయుచుండిరి. అందఁ టొక్కమొగమై పోరాడుచుండిరి. ఇప్పుడు చూఁజబల మొకింత నడతెలు. అగ్రై ముందుపెట్టుటకు వారికి సాధ్యముకాకుండెను. కాని దప్పదుర్వారుఁడగువ్యాఘ్రరాజంతతోఁ దృప్తిపందినివాడుకాఁడు. ఆతఁడు విక్రమవిశ్వాఖిలుఁడై ముక్కుకు నూటిగ ముందు మిగిలిపోవుచుండెను. “ఓకబరనైనికులారా! పార్వతీయుల పొరుషమును—కిరాతవీరులమగఁటిమిని—నాగరికులమని నిజమిగు వీరు నేఁడు కన్నులారః గాంతురుగాక! వీరు నేటినుండి మనలను నీచదృష్టులః జూచుటమాని, గౌరవదృష్టులః గాంతురుగాక! ఈపరిత్రోద్యమమున, మనము మననెత్తురు ధారపోసి, సజ్జనులయనురాగమునకుఁ బాత్రులము గావాయును” అని వ్యాఘ్రరాజు తనయచరుల కుపదేశించుచుండెను. మిత్రగుండము నుండి వీచిపోయి, శత్రునిపహమునఁ జిక్కినప్పుడు కలుగునాపదల లెక్కకుఁ గొనక, వ్యాఘ్రరాజునుచరులగుగంద్వాసులు సుస్థిరులై నిలిదియుండిరి. తానును, దనధీటులగు గంద్వాసులును, యుద్ధవిద్యార్థ కటనమున, శత్రువున

మును బడయవలయునని వ్యాఘ్రరాజభిలషించుచుండెను. అంతయేకాని గెలుపున కారక దంతగాఁ బ్రయోజనపడఁదయ్యెను. తాముగూడ వ్యాఘ్రరాజు కంటబోయినయెడల, నపాయము నిశ్చయమని యశోధర్మబాలాచిక్రమహారాజులు గ్రహించిరి. వారు వ్యాఘ్రరాజునుంచి నమరదిద్యాకోవిదులు కాన, నాతఁడు మృత్యుగుహాంతరాళమునఁ బడిపోవుచున్నాఁడనుకొనిరి. శత్రుస్తవమును బడయుటకని, ఆపజయమును వలచుట వారికనిష్ఠమైయుండెను. కాన వారు వ్యాఘ్రరాజునకు, ముందు మిగిలిపోవలదని చెప్పిపంపిరి. అకారణ నాయకుఁ డానందేశమును వీచుటఁజెట్లక “మిత్రకరువచ్చుటెట్లో నాయకుని లకుఁ దోయదు. ఓస్వామిభక్తివగాయణుఁడారా! ఓసైనికోత్తములారా! సాగుఁడు. సాగి యశోవా, మృశ్మిర్వా” అని ముందుకు నడుపుఁడు” అని వారల మద్దోధింపసాగెను. ఒక్కొక్కయమగున కొక్కొక్కగంద్వా నుండి నేలకొఱుచున్నను, మిగిలినవారు నిరుత్సాహమొందక ముందుకుఁ బోవుచుండిరి. వ్యాఘ్రరాజును, గుర్వాలును కొర్యోన్మాదులై మైమఱిది యుండిరి. వారిముఖాంబుజములు కెంపారియుండెను. వ్యాఘ్రరాజు రోష కహయితాత్మఁడై “అపూతుమని మిహిరగులుని నణకవలయును. వాఁడు ద్రోహత్నుఁడగుభానుగుప్తునిఁ బం: మహారాణి చారుమతి నగౌరవపఱచినాఁడు. రండు. ఓస్వామిభక్తివరులారా! రండు. మహారాణి చారుమతికిఁ దలవంపులు గలిగింప నమకట్టిన మానాధముని కుత్తుక నుత్తరింతము. అఖిలుఁడు మిహిరగులుఁ డెక్కడ? ఆపలువ భానుగుప్తుఁ డెక్కడ?” అని రోదాంతరాళము నెవుమిదడఁగ గర్జించుచుండెను.

“అదుగో భానుగుప్తుఁ డచటనున్నాఁడు!” అని యొకయోధుఁ డణ చెను. ఒక్కక్షణములో వ్యాఘ్రరాజు మానావాహినిఁ జేల్పుకొనిపోయి భానుగుప్తు నెదుటఁబడెను. వ్యాఘ్రరాజు భ్రమ కాలాంకఠినివలెఁ జూపునకుఁ జెక్కితుండెను. “ఓరీ! నృకంసుఁడా! మారాజకుమారి చారుమతి నవమానపఱచినద్రోహుఁడవు నీవేకదా! ఓరీ! మండుకనగరభుజంగమా! నీయవినీతి! నీక

లను బలిగానిమ్మ” అని వ్యాఘ్రరాజు భానుగుప్తుని శిరమును మొండిమునుండి బద్ధధారఁ జిమ్మివై చెను.”

సరః—అయిన భానుగుప్తుఁ దంక మొందినాఁడు. ఓహా!

“అవును. ఆబాలకుఁడు చచ్చినాఁడు. కాని, అయ్యో! వ్యాఘ్రరాజు కూడఁ గాలగలిచుండి తప్పించుకోలేకపోయెను. అప్పుడు మిహిరగుఱుఁడు భానుగుప్తునివద్దనుండెను. వ్యాఘ్రరాజు భానుగుప్తుని తలఁదఱిగి కత్తిసత్తునంత లో మిహిరగుఱుఁ డాతని గింగురుపోవునట్లు కట్టెబిడ్డగాఁబెయ్యెను. ఆబిడ్డవలనఁ గావలసినపనియయ్యెను. వ్యాఘ్రరాజు సొమ్మసిల్లి క్రిందికొఱిగెను. అదియే తడవుగా చూడఁగలము లావీరోత్తమునిఁ గత్తికొకకండగాఁ జేసిరి.”

“అయ్యో! ఎంతయవస్థ” అని సరస్వతి వాపోయెను.

“అధీరోత్తముఁడు వీరస్వర్గముండినాఁడు. రామరణము వీరులకు సర జీయముగదా” అని చారుమరి పలికెను.

సరః—వ్యాఘ్రరాజుమరణానంతరము, సమర మెట్లునాగెను?

“అనంతరము చూఱులు గంగవనదళమును హైందవవాహినియొడి విడదీసి, యొక్కడైన మిగులక నఱికివైచిరి. వియోన్నాసుఁ డగుమిహిరగుఱుఁడు స్వబలములను ముందుకు నడుప నాజ్ఞ చేసెను. ఇంతలో గళింగభేరి నినాదములు విననయ్యెను. పదినిముసములలో గుఱసాగరుఁడు ౫౦,౦౦౦ కళింగభటులతో సమరభూమియందుఁ బ్రత్యక్షమైవచ్చిచెను. చూఱులఘాత కాఁగలేక వెనుకాడుచుండిన హైందవు లిప్పుడు నూతనోత్సాహవంధితులై సింహవాదము లానరింపసాగిరి. విజయలక్ష్మిని జూఱుగొన ననుకట్టియుండు చూఱులయుత్సాహగ్ని యాఱిపోయెను. ఇప్పుడు మహాలములు చూఱుల కంది నధికతరములయ్యెను. ఒకగంటలో చూఱులు పూర్తిగ నోడి దెసలఁ బట్టిరి. మిహిరగుఱుఁడు కాలికి బుద్ధిచెప్పెను.

చారుః—అహా! సర్వేశ్వరుఁడు సంస్తుతిపాత్రుఁడు. గెలిచినవారు, ఓడినవారు ఇపు డెవఁడున్నారు?

“హాఁలు వారణాసివైపు వరుగిడుచున్నారు. మనసైన్యములు వారి దఱుముచున్నది.”

మహా:—మంచిది. యశోధర్మ గాయపడినాఁడా!

“చైవక్యవలన లేడు.”

సర:—ఇతరనాయకులసంగతిఁ జెప్పవైతివి!

అందులకుఁ జారుమతి మందహాసమొనరించుచు “బాలాదిత్యునిసంగతి యా సేవదుగుట? ఆవునా?” అని సరస్వతిని పేలమాడెను.

చారు:—సార్వభౌముఁ డెట్లున్నాఁడు.

“క్షేమముగనున్నాఁడు. వీరినవారికిఁ దీటికయనుమాట లేకున్నది. ఆత్మాభీనమైన మగధరాజ్యమును వారిపుడు కాననబద్ధ మొనరించుచు ప్రయత్నముల నిమగ్నులై యున్నారు. వారికిపుడు కామరూపకళింగాధిపులవలననిండుక సంకట మొదవినది.”

చారు:—కళింగులతో వచ్చినయిబ్బందియెమి?

“సముద్రగుప్తుఁ డెన్నఁడో తమకడనుండి గెలిచినవేలవెఱుగు నొకదానిని, కళింగు పురుషులొకరునున్నారు. క్షిమతోద్బాటున జయమిచ్చె నను నెవమిడి రెండునాల్కలమాటగా నెవ్వడో క్షిమచేతులనుండి జాతిపోయిన భూమిని మరల సాళించుటకగదని, బాలాదిత్యుఁ డాభూమిని వారికిచ్చుట కంగీకరింపలేదు. ఆభూభాగమును గళింగులనుండి బలాత్కారముగా లాగుకొనిరికాన, దానిని మరల వారికిసంకుట ధర్మవిహితముని గుణసాగరుని వాదము. కడ కాధరణీకాంతులిద్దఱును యశోధర్మను దమమధ్యస్థునిగా నేర్పఱచుకొని యాతనితీర్పు ననుసరింప సంగీకరించిరి.”

సర:—ఆవేలవెఱుగుకొఱకు సార్వభౌమున కంతపట్టుదల యెందులకు?

చారు:—ఇం దాతనిప్రతిష్ఠ కలిసియున్నది. అర్థమగుటలేదా!

సర:—అయినఁ గామరూపాధిపుతో విరోధమునకుఁ గారణము!

“అందుల కంగవంగరాజ్యములు కారణము. కుమారపాలుఁ డీరెండు రాజ్యములు తనకుఁ గావలయుననియు, బాలాచిత్ర్యసార్వభౌముఁడు మగధను దీసికొననగుననియు వాదించుచున్నాఁడు. దీనికి సార్వభౌముఁడు సమ్మతించ లేదు. అంతఁ గామరూపాధిపుండు కినిసి, స్వబలన సైతముగా హైందవ నరేంద్రమండలి వీడి బ్రహ్మపుత్రానదిమీఁదుగాఁబోయి నాఁడు. ఇప్పు డాతఁడు మాఝులలో రాయబార మొనరించుచున్నాఁడని విదవాఁగారున్నది కాని యీవదంతి నిరాధారము.”

చారు:—అహహ! ఏమి యీపాపకలహములు. కడ కిది హైందవోద్భవమున కద్దుకగులంగఁబోలు! ఈభారతవరాధినాథులు సంఘభావనరణిని గణించెన్నఁడోకదా! పరిపంథిసృష్టచేతి కీలబొమ్మలు కాపంపి డెన్నఁడోకదా!

మహా:—ఎన్నఁడులేదు. కలనైన యగుదు. భరతవర్ష మవనిపై మని యున్నంతకాలము ద్రోహకర్తల, విరోధభావములు మూర్తీభవించియుండును. ఓభారతజేశమా! మ మంచితమెన్నఁ?.....వార్త వింకేమైనఁగలవా!

“విశేషములులేవు. అన్నట్లుమఱచితి. బాలాచిత్ర్యసార్వభౌముఁడు, శాద్ధమతమును స్వీకరించినాఁడు. ఈసంగతి నంతటఁ గాటింపఁచెను.”

చారు:—ఏమీ! సార్వభౌముఁడు శాద్ధుడయ్యెను! ఇంక హైందవోద్భవులమైతిని బోషించువాఁ డెవఁడున్నాఁడు? ఏకావీర్యుడగు మాఝుని ధాకనుండి చాతుర్వర్ణములఁ గాపాడుట కీసమర ముద్దేశింపఁబడినది. భారత నరేంద్రమండలికి సభ్యులందఱు హైందవరాజన్యలేకదా! హిందూమతసిద్ధాంత సముద్ధరణార్థ మీమండలి స్థాపితమైయున్నది. అట్లుండియు బాలాచిత్ర్య సార్వభౌముఁ డిప్పుడు శాద్ధుడయ్యెను. ఇంక హైందవనరేంద్రమండలి చెడ తక నిలుచుటెట్లు?

“ఇది యొక పెద్దసమస్యయైనది. ఇట్టిపాదుపనికిఁ దలపెట్టవలదని యో భర్తమహారాజా సార్వభౌమున కెంతయు బోధించెను. కాని సార్వభౌముఁ

డాలోధనలను వీసులజొనుకడయ్యెను. అందులకు యశోధర్త యలిగి బాలా దిశ్యునిపట్టాభిషేకమవశోత్సవమునకు రాననిచెప్పినాడు. యశోధర్త బాలా దిశ్యసార్వభౌమునాయకత్వమును నిరసించి, యట్టొనరింపఁ గలింగాధీశుఁ గూడఁ యరికొల్పెను.”

“అకటా! ఈపాపవార్త లింకఁజాలును” అని చారుమతి సరస్వతిని నమోపించి “సఖ! శోకింపుము. శోపావేశమున నాపతి యిట్లు వర్తించి యుండును. ఇందుల కాశఁడు పదునైదువినములలోఁ బశ్చాత్తాపమొందక పోఁడు. అప్పు దంతయు సరియగును. ఏదియెట్లున్నను, మనమతులయంతఃకల హములు మనన్నీహలతలకు వేరుపురుగులు కాకుండుఁగాక. సఖ! నిన్నిందు లకు వేడుకొందును.” అని హాసెను.

సఖ:—అని నాపై ద్వేషభావముతో నుండవని నమ్మెద. మనమేల ప్రాణసఖులమై యుండిరాదో నాకుఁ చెనియకున్నది.

చారు:—మనము కష్టసమయముల కభిముఖులమై నడచుచున్నారము. ఆజేలనో, నామనము సిలుగుల సంతకయించుచున్నది.

సఖ:—మూఁడనుండునిమములను దొలగించి, భగవానుఁ డీధూమికి శుభము లొనఁగుఁగాక!

చారు:—అభగవానుఁడే మనభర్తలయంతఃకలహములఁగూడ నివారింపుఁగాక!

మహా:—నాకూర్చి మతునకు సార్వభౌమునకుఁగల తగవులను దైవము తొలగించుఁగాక! చిన్నతనమునుండియు వారొక్కటిగాఁజెరిగిరి. పోదరుల రీతి మనిరి. అట్టిదిరమిత్రులకు విభేదములుకలిగి ననువార్త నాయందలివిజ యోత్సాహమును దప్పుకొనిపోయినది.

చారు:—బాలాదిత్యుఁడు శాఢ్మఁడుకావలసినంత యవసర మేమి వచ్చినది?

మహా:—నిజముగా నేటికే జగదాలహారీపెద్దత్తు సార్వభౌముని బుద్ధి పెడతలఁబట్టింది, యాయనర్థముఁ గల్గించినది.

నర:—దేవీ! భావికాలగతి నెఱుంగ మనవుఁడు నమధుఁడుకాఁడు. కాని, నాప్రాణకాంక్షుఁడు శౌద్ధుఁడగుట మంచిదికాదని మీరేటి కనుచు న్నారో తెలియకున్నది.

మహా:—అత్తయ్యా! శౌద్ధమతావలంబన మనుచితమని పేరుఁ దెలియదా? అహాహా! గుప్తాన్వయభూషణుఁడు శౌద్ధుఁడగుటయా?

నర:—అన్నిటికి ముందంతరాత్మయొందలేదా?

చారు:—అవును. నిజమే, కాని సోదరీ! కొన్ని యెడల శ్రుద్ధితనముగా నంతరాత్మకు లోఁబడుట ఘోరవిపత్తులకు మూలమగుచుండును. సార్వభౌముని శౌద్ధమతావలంబనమే దినికిఁ బ్రబలతార్కాణమని నాయభిప్రాయము.

మహా:—మనమింక విజయోత్సవము లొనరింతము. యశోధర్మ బాలాదిత్యులయంతకళలహాస్తికణము రాఁగిమందదని నానమ్మకము. వారిద్దఱును నేను సౌఖ్యవతి, కాంతి నెలకొల్పఁగలను. రుఁదు విజయోత్సవము లొనరింతము. రుఁదు.

వారందఱుంఁబ్రేరికి ముందఱనుండు నావరణమునకుఁబోయిరి. అప్పు టిక్కే జను లచట గుమిగూడియుండిరి.

ఇరువదియాటవతరంగము.

ధర్మదత్తునియంగడి.

పాటలీపుత్రము మహానగరము. అందలి విభక్తిశ్రేణి మిగుల బ్రసిద్ధమైనది. కల్పవృక్షకానుధేనువులువోలెఁ గోరినపదార్థముల నొసంగునట్టి దుకాణములు హిందూదేశమున మఱెక్కడఁగాని మచ్చునకైనఁ గానరావు. కాని నానావిధములగు గుడ్డలంగదులఁబట్టియే, మగధరాజధాని విశ్వవిఖ్యాత మయ్యెనని చెప్పవలయును. అసద్భవములగు మొకమాలులకును, అసమానములగుకాలువలకును నాకాలమున హిందూదేశము పేరొందియుండెను. పాటలీపుత్రమునఁగల వివిధవర్ణాంకితములగు దుకూలములును, అసర్థములగు నంబరములును మఱెచ్చటఁగాని లేవు. అనగరమునందలి గుడ్డలంగ శ్లన్నింటిలొ ధర్మదత్తునియంగడి ప్రాముఖ్యముఁజెందియుండెను. ఇప్పటికి మూఁడుతరముల నుండి యాయంగడి సాగుచున్నది. చుట్టుపట్ల నెన్ని మార్పులగుచున్నను, అది మాత్రము దినదినాభివృద్ధి నొందుచుండెను. గుప్తరాజులు పోయిరి; హూణులు వచ్చిరి. కాని ధర్మదత్తునిదుకాణమున కీవరివర్తనములవలన మార్పేమియుఁ గలిగినదికాదు. కాని తనదుకాణమును దోచక విడిచినందులకై, ధర్మదత్తుఁడు భానుగుప్తునకుఁ బదివేలబంగారునాణెములను లంచముగా నిచ్చెను. ఇట్లు ధర్మదత్తుఁ డీమొత్తమును గోల్పోయెను. నేఁడు ధర్మదత్తునిదుకాణమునం దిప్పుడిప్పుడే బేరసారములు జరుగ నారంభించెను. ఇద్దఱు 'ఖాతాదారు' లప్పుడే వచ్చిరి. వారిలొ నొకఁడు ధర్మదత్తునకుఁ జిరఘరిచితుఁడు. ఆతఁడు దుకాణదారుని జూచినతోడనే "ఓహో! ధర్మదత్తా! ఈసంగతి వింటివా? తోరమానుఁడు"కాలధర్మ మొందినాఁడు" అని యెఱుంగఁగఁగొనిపలికెను.

“ఏమీ! విజయ!” అని ఘర్షణపడుతూ, “అదేమిటా అదామి. నీకు నాకర్పణమొందింది.

“అవును. పాటలీపుత్ర పౌరజ్ఞులు: దొక్కఁడు నా కీసంగతి: జెప్పినా. మి. నిన్న కేయి చారు. దొక్కఁడు హుటాహుటి నరుడెంచి, బాలాదిత్య మహారాజున కీసంగతి: చెప్పియవలసినా. మి.” అని మొండిచీనా: దనెను.

ఘర్ష:—అనందా! నాకు మిక్కిలి సంతోషముగా నున్నది. ఇంతకు: ఖూన్ము మనకైన విజయములకర్పాత, నిట్టికావ్యోదంతము చివ్విటివఱకు మనము విని గుండెనవారముకాము.

అనం:—అవును. ఆవిజయానంతరము మనము పామివార్తల నెన్నింటినో వినుచుంటిమి. మనసార్వభౌము:డు యుక్తాయుక్తము లారయక వారణాసికక హూణులతో నొంటిగా: దలపడి పొందినయోటమివలన, పాటలీపుత్రమువద్ద మనమొందినవిజయము శోభింపకపోయినది. మరల మిహిరగుఱు:డు హూ: నీనానమేకముగా: బాలలీపుత్రమును ముట్టడింప నుండెను. కాని యాదైవ మింతలో: దొరమానుని: బరలోకమునకు: బంపి వైచెను. అందుచే నాభైరవాకారు:డు మిహిరగుఱు:డు విధిలేక యుజ్జయినికి: దిరిగిపోవలసినవచ్చెను. ఇప్పుడు మనమహారాజున కించుకఠీణిక చిక్కియున్నది. ఆయోటమివలన: గలిగినయిబ్బందులనుండి తప్పించుకొనుటకు మనకించుక ఏలు దొరకినది.

ఘర్ష:—ఈరాజు లాత్మకార్యసాఫల్యముగొఱి కెంతసీచపుంబుల కైన: గడంగుచుండురుగదా! ఎంతచోద్యము! ఇందుల కిదియే తార్కాణము. ఒకవైపు మనరాజున హూణులతో: గయ్యమొనరించుచుండ, మఱియొక వైపునుండి కుమారపాఱు:డు మగధను ముట్టడించినాడు. చూచితివా?

అనం:—అయిన నేమి? కుక్కకాటుకు: జెప్పుదెబ్బయైనది. అతడు ‘చెఱవకురా చెడెదవు’ అనునీలిని సార్థకపఱచినాడు. తగులిక నందినాడు.

వైకాలినగరమునం దాతఁ డొందినయోటమి, ఆతని! మఱచినను మఱపుట రాదు.

ధర్మ:—కుమారపాలుఁ డోడుట మిగులఁ జోద్యము కాదా?

ఆనం:—అవును. అందులకు వైశ్యకిభామణి పరమార్థిసాయమే కారణము. ఆతం డిరువదివేల క్రయలబ్ధులగుభటులను బాలాదిత్యున గొనంగి నాఁడు.

ధర్మ:—పరమార్థి కిప్పుడు బాలాదిత్యునిపై నంతక్రద్ధ యేలపుట్టినది! ఈబాలాదిత్యుఁడే పూర్వము దిక్కులేక మగధయండి పరుగెత్తిపోవునప్పుడు, ఈపరమార్థి 'అయ్యో! పాపము' అనియైనఁ బలికినవాఁడుకాఁడు.

ఆనం:—అవును. ఇప్పటికైన నాతఁడు శనభార్య యగుటకీ, అందఱ కంటెఁ గుమారిత పార్వతిలేకుండిన, సీకార్యమునకుఁ దలపెట్టియుండెడివాఁడు కాఁడనుచున్నారు. తనతండ్రి పరమార్థి, సార్వభౌమునకుఁ జేతనైసంతపఱికుఁ డోద్యదినఁగాని, తానొక్కమెరుకైన ముట్టనని పార్వతి మొండికిఁ బడిన దట!

ధర్మ:—ఆమెకు బాలాదిత్యునియెడ నంతయభిమానమునకు హేతు వేమి?

ఆనం:—బాలాదిత్యునికొఱకుఁగాదు. పార్వతి యంత మొండికిఁ బడి యుండుట మనరాణి పరస్వలీదేవి పార్వతిహృదయమును బూర్తిగా స్వాధీన మొనరించుకొనినది.

ధర్మ:—ఎన్నివంకలుపోయినను, కావడి యిట్లుచేరుటయే ముఖ్యము. కావలసినకార్య మగుచున్నదిగదా! ఇప్పుడు పరమార్థి! రాజకీయములందుండు జోక్యము, ఇంతవఱ కేవలజానకుఁగాని యుండియుండలేదు.

ఆనం:—సార్వభౌముఁడును యోధర్మయుఁ గలహించుచున్నందు లకు నాకుఁ కాల చింతగానున్నది.

ధర్మ:—నారి యంతఃకలహములకు నిజమైన కారణములేమో?

అనం:—అందుల కైదుకారణము అన్నది. మొదటిది; సార్వభౌముని కొద్దమతావలంబనము. రెండవది; కళింగమునందలి నేల దీర్ఘవిషయమైనవివాదము. మూడవది; బాలాదిత్య సరస్వతులకల్యాణము. నాల్గవది; యశోధర్మ నావేశించియుండు నాకాభూతము. విదవకారణ మనాదియైనది. యశోధర్మ కళింగరాజ్యమునకు సుత్తరాధికారి; కళింగరాజులకు మగధాధీశులకు; బరంపరాగతవైరము కలదు.

ధర్మ:—అకటా! ఏదేయిందగుకొరకు నెదురొడ్డి నిలుచుట కిట్టి ద్వేషము లాటంకములుగా నుండుట మిగుల సంతాపముగా నున్నది. సార్వభౌముండు హూణులపైకి దండెత్తిపోయినపుడు నెచ్చెడియగు యశోధర్మ సైతము తగినసాయ మొనరింపలేదు. కాని 'తా:దేవినశోరి వనమెల్ల:జెఱిచె' ననుసామెతను సార్థకపఱచక, యశోధర్మ దేశద్రోహమునకు: గడంగకుండుట శింతయు సంతృప్తిపాత్రుండు.

అనం:—అట్టిసుగుణము లాతనికడఁ గలవని యాతని గర్భకస్తువులు తూడ నంగీకరింపక విధిలేదు. హూణు లాతని కెన్నియోనుశల: జూపిరి. "నీవు నామకార్తవ్యము మాకు: దోడ్పాటొనరించినఁజాలును నీమహాశోసము జోలికి రాకుండుటయేకాక, మాశవరాజ్యమంతయుఁగూడ నొసంగుదుము." అని హూణు లాతనికి: దెప్పిరి. వేటొక్కడైనచో నాగడ్డి మేసియుండెడివాడు. శ్రీల కిరవును, సౌఖ్యముల కాకరమును నగు మాశవసామ్రాజ్యనగరములు, భానుగుప్తుని యనంతధనరాసులు, యశోధర్మకుడెప్పు వేటొకని కాశఁ గొల్పియుండెడివి. ఇంతయేల? గుణసాగరదాక్షిణ్యములు సైతము, హూణుల శోరిక నంగీకరించునట్లు యశోధర్మకు బోధించిరి నదంతిగా నున్నది. కాని మహాశోసలాధినాథుండు వారియువదేశములఁ జెవులఁబెట్టక "దురాత్ముండును, వికారీయుండును, సిపాదుండును నగుహూణునిముందఁజలదలంచుటకంటె, మరణమైన మేలు" అని ఖండితముగాఁ బలికినాడు. ఈనమంబితాభిప్రాయమున నాతనికల్లి మహామాయయు, రాణి చారుమరియు నేటిధనించిరి.

ధర్మ:—అనందా! యశోధర్మ యోగీకరింపకున్నను రాణి చారుమలి, సరస్వతీ మహారాణి: జాడవచ్చినదని మాటగా నున్నది. ఇది యొకవలకు నిజము!

అనం:—ఈమాటనిజము. ఆరాణి యాలిపురియం దైదుదినములుండి తరువాత నమశాపురికిఁ బోయినది. చారుమలీసరస్వతులభ్రాతృస్వరాగబద్ధులై యున్నారు. వారివతులయంతరికలహములు వారియనురాగమునకుఁ గళంక మొనరించుటలేదు. కాశివద్ద జరిగినఘోరయుద్ధమునఁ గాలాది నితమఁ జాలక కాంక్షికులై వచ్చుచుండినమాగధులను హఠాఙులనుండి యశోధర్మ రక్షించుట, చారుమలిమాట బలమున నటం! ముప్పును యశోధర్మ 'వేద శాస్త్రవిరోధులను శాద్ధులఁగాపాడుటకై, చాసుర్వర్ణములరక్తములఁబాటించుట నాకు నప్తుకములేదు' అని పనికివచ్చెను. అందుల కాతనిరాణి చారుమలి "అస్త్రాంతవశశాస్త్రములు 'దీనజనరక్షణము ఫర్వాత్తులగురాజులకుఁ గర్తవ్యము' అని ఘోషించుచున్నది. మీరుమాత్రం హైందవసరేంద్రులేకదా! కావున నాద్దరక్షణము మీఁకుగూడ నుల్లంఘ్యమై యున్నది. నిరుత్సాహ పడియుండు మగధరాజులమునకుఁ దోట్టాచొనరించుటకు మీరు బాధ్యులై యున్నాడు" అని వేడుకొనినవలె! అంత యశోధర్మ తనరాణికిరికను మన్నించి యామె యిష్టానుసారము నడుచుకొనెను. చతురమలియగుచారుమలికి మనమహారాణి సరస్వతివై నుండునెయ్యము, మగధరాజ్యమును సర్వ నాశమునుండియు, సకలావమానములనుండియుఁ దప్పించినది.

ధర్మ:—రాణి చారుమలిని దైవము కాపాడుఁగాక. అనందా! పురుషులకంటె స్త్రీల కింగితజ్ఞాన మెక్కువయనియు, వారిహృదయములు నవనీత మృదులములనియు నీకుఁ దెలియునుగదా!

అనం:—అహ! ఇది లోకవిదితము. దీనికి మఱియొకనిదర్శనము వినుము. కళింగరాజ్యమునందలి యానేలవెఱుగుపవడలునట్లు మహారాణి సరస్వతి బాలాదిత్యసార్వభౌముని నప్పురింపఁజేసినది. ఇట్లామె కలహాన్ని నాన్ని

వైచినది. మీఁడు మిక్కిలి యాదోరసాని తనభర్తతో “కామరూపదేశమును మోళోకయందుగైన నాక్రమించుట తగదు. పాపము! ఆకుమారపాలునియవస్థ మిగుల శోచనీయముగా నున్నది. ఇప్పుడు మీ రాతని మన్నించినయెడల, నమయమువచ్చినప్పు డాతఁడు మీకనుకూలించును. అటుగాక యాతనిపైఁ శ్రోత్యమూని చిక్కులఁబెట్టినయెడలఁ గామరూపమగధరాజ్యము, లనారత వైరానలమునఁ జిక్కి తఁడుచుండఁగలవు” అని కుమారపాలున కనుకూల ముగ వాదించెను. సార్వభౌముఁ డాకోమడివాడమునకు మొత్తవడెను. ఆవా డమునందలి నీలికొళల్యము నాతఁడు గ్రహించి యామె నాదరించెను. కుమారపాలుని మన్నించెను. కుమారపాలుఁడు సంతుష్టుడై, సార్వభౌముఁడు తన్నా తీరున నాదరించి బహుకరించుటకు ముడమంది, తనమేన తూపిరి యున్నంతకాలము బాలాదిత్యునెడఁ గృతజ్ఞుడై యర్ధసమయములఁ గావలసి నంతసాయ మొనరించునట్లు ప్రకటించినాఁడు.

ధర్మ:—అది యటుండనిమ్ము. పూర్వము చంద్రగుప్తునికాలమునందు నైతము, బలప్రతాపసౌభాగ్యములకుఁ బేర్గాంచియుండిన చిచ్చు లిప్పుడు శక్తిహీనులైరి. కారణము?

ఆనం:—పూర్వము ప్రసిద్ధుడగు నొకజోష్యుఁ డుండినట్లు. ఆతఁడు లిచ్చనీతనుఁజాతునితో వరియశోరేఖ యొక్కమారుగా మాసిపోవునని చెప్పి నాఁడట.

ధర్మ:—వారిపొరువ ప్రతాపాదు లంత యొకస్థాకుగ నంతర్హితముగు టకు హేతువేమి?

ఆనం:—గృహచ్ఛిద్రములు, సంకతభోగలాలసత్వము, గుప్తాన్వయ ముతోడివియ్యము, ఇవియే యాభిజాత్యసంపన్నులగు వైకాలినాయకులపొరు మొదికములఁ దొలిచివేయుటకు వేరుపురుగులైనవి. ఇట్లే యుండినయెడల వైకాలినగరముకూడఁ బూర్వనగరముల కుద్దియగుట శింతకాలమొప్పదు.

ధర్మ:—విశ్వజనీనమగు వైకాలిబోలిన నగరరాజము యాపుమాసిన దినము, దుర్జినమగుట కేమిసందియము!

ఆనం:—నిజము. కాని దానిబోలిననగరరాజము లెన్నియో నేల మట్టము లైనవినుమా! ద్వారక, ఇంద్రప్రస్థము, హస్తినాపురము అన్నియు సుప్రసిద్ధపట్టణములేకదా! వానికీర్తికాముదు లిప్పుడు మాసిపోయినవేల? యుధిష్ఠిరు నాస్థానమంటచున్న నిప్పుడు, దివాంధము కూయుచున్నది. దుర్యోధనునిసింహాసీతివై నక్కలఱుచున్నవి. దివ్యనగరమగుద్వారకయుండినచోట నిప్పుడు సాగరతరంగములు ఘూర్జిల్లుచున్నవి. ఈపట్టణములు మూడింటిగలిం గాంచినదిదపఁగూడ, నేపట్టణముగలి యెట్లున్నదో యెవరు చెప్పగలరు?

ధర్మ:—ఁబోనా? అది నిజము. కాని వైకాలినగరము, హస్తినాపుర ఇంద్రప్రస్థములగలి పట్టనని నానమ్మకము. ఇంక నహజబరిస్థితులఁబట్టి చూడఁగా ద్వారక కుద్దికాఁజాలదు.

ఆనం:—అంతనమ్మకముతో నుండకుము. యుగములు జరుగుకొలది యుదధులుకూడఁ గ్రొత్తదారులఁ ద్రొక్కుచుండునట మఱవకుము.

ధర్మ:—మంచిది. దాని నటుండనిమ్ము. ఉజ్జయినిపూరు లేమనుకొందురని సీయభిప్రాయము. మిహిరగుఱఁచు తనరాజధానిని శ్రీనగరమునకు మార్చునున్నాడని వినికిడిగా నున్నది.

ఆనం:—కాని శ్రీనగర మాతనిరాజ్యమునందుండినఁగదా! వక్రయుధుఁ డద్దుతగిని నిలుచునని నీవునుకొనవా?

ధర్మ:—నిలిచిన నిలువవచ్చును. కాని యనంఖ్యాకులగుహూణుల ముం దాతనియొంటలు సాగునా యని నానందేహము.

ఆనం:—అది నిజము. ఇట్టివిషయములు సాధారణముగ నావీనులఁ బడుచుండును. అట్లుండ నీవదంబి నాకుఁ దెలియనందులకు మిక్కిలి చోద్యముగా నున్నది. రాజధాని యెప్పుడుమాఱునో?

ధర్మ:—హూణులు బాలాదిత్యయశోధర్మల నణచినయనంతరము.

ఆనం:—అయిన నరి. ఇందుకుఁ జాలకాలముఁబట్టును లెప్పు.

ధర్మ:—బాలాదిత్యయశోధర్మ చిహ్నము పరస్పరద్వేషపూరితులై యున్నారగదా! ఇట్టియొక వారి నోడంచుట మిహిరగులున కమితమలభ ముకొనవా?

ఆనం:—అహా! ఆతని కడంతపని! వారు బాలాదిత్యునిగాని, యశో ధర్మనుగాని మిగుల చులకనగా నోడితురుట శేమాశ్రము నుదయములేదు. కాని యిట్లలకంగనే హూణులకుఁ బుడుగకాఁజాలదు. ఆఫరాధీశులలో నొక్కనినైనఁ బూర్తిగా నణంగఁద్రొక్కఁగలరా యుండును నుడిచాము. అమహికాంతు లెన్నటికిఁగాని హూణునకు బొంగరని నాయభిప్రాయము. అమరకాంతము వారు హూణునకు బ్రక్కలానిబుల్లెములై యుండుటమాత్ర ము నిజము. తోరమాచందన్ననో, లంచము లిచ్చియైన భారతవేద్యులను లోఁబఱచుకొని, వివేకచాతురీమహిమలచే వారినిఁ దనయొటిసుక్కలుగాఁ జేసికొనుచుండెను. కాని మహిరగులునిపాలనమున దోరమాచంద్రునిక్రమమంత యుఁ దారుమారగును. దురహంకారపూరితుడగు నాశనియవగుణములు, విశ్వాపహాతుకులగు నాశనిసాములు జీలఁదీయకపోవు. ఇంకేమికావల యును? ఆరాక్షసు నాక్రమించియుండు నవరిమితనిషయ్యలత్వమును, అపారగక్తపానాపిక్షయుఁ గారులను శోకసారగరమునఁ ద్రోయకపోవు.

ధర్మ:—అపాశిష్ఠునిపీడ విదంసని; మనమొత్తయు ఘృణ్యము. ఇంత కును మనము పిటికివందలము. మూర్ఖులము. పోయినసారి మనరాజు బాలా దిత్యుడు హూణులకు భయపడి మగధయందీ పాటిపోవుచుండ, మనమందఱ మూరక చూచుచుంటిమిదా! మనతూష్టిభావమున కామాయాని భాను గుప్తుడే కారణము. మనమూరమండినచో, హూణులు మనజోనికెరాక, మనకు నర్హసౌఖ్యములఁ గల్గింతురనిచెప్పి యాపాకకుడు మనలను జేలు

పుచ్చినారు. అనంతర మాగోముఖవ్యాఘ్రుడే, నావద్దనుండి పదివేలుబంగారు నాణెములు లాగుకొనినాడు.

అనం:—అవునవును. ఆసంగతి మాకందఱుకుం దెలియును. ఇప్పుడు మాగధుల కానమయముకంటె నెక్కువసాయ మలవడునని నీవనుకొందువా?

ధర్మ:—ఉండుననియే నానమ్మకము. అంతకువచ్చిన నైదువందల క్రయస్థులగుభటులను నేను మహారాజున కందఁజేసెదను.

అనం:—బాబో! ఇట్టి యుద్ధభావమునకు నిన్ను నేనభినందించు చున్నాఁడ. ఏలయున, నింతవఱకు మనవైశ్యులు వక్రమార్గమునఁ జనుచున్నారు. తమవాఙ్విజ్ఞము నిరంతరాయముగ సాగుచుండి, సరకులన్నియుం దెక్కుచెదర కుండిన, వారి కదియే పదివేలు. తమవ్యాపారవస్తుప్రచయములకుమాత్ర ముభయపాద్యులైన జాలును; ఎన్నిసేలనియములైన హస్తోదకములిచ్చి యొందఱిసోదరమానవులైనఁ దమసౌఖ్యదేవతకు బలియియ్య వైశ్యులు సిద్ధ పడుచుందురు.

ధర్మ:—నీమాట నిజము. కాని యొకవిషయముమాత్ర ములోచింప వైతివి. ఇతరవర్ణములవారందఱును స్వదేశాభిమానమునఁ గ్రిందుమీఁదు లానరించుచుండునట్లును, వైశ్యులుమాత్రము మూగనాగేళ్లవలె నుండు నట్లును, నీవు వారిని మారుచున్నాఁడవు. ఇది నాకంగీకారముగాదు. ప్రభు తోవోద్యోగులసంగతి నించుక యారయుము. గుప్తరాజ్యులకడ పఱుకు ప్రాయము పచ్చవఱకుఁ గొలుపు నేయుచుండిన నేవకులలో నూటికిఁ దొంబది తొమ్మిండుగురు హూణునిక్రింద నావేతనములకే—కడకు సగముజీతములకుఁ గూడ.—బని నేయుట బొప్పుకొనలేదా? ఇంక దేశమునకుఁ ద్రోవచూపవలసిన బడిపఱుకుట్లునైతము 'విసదేమో యైన'దని కన్నులుమూసికొని హూణునేవన మునఁ బొట్టబోసికొనుచున్నారు. అన్నింటికంటె నీచమేమనఁగా, గుప్తరాజ ప్రతిష్ఠాపితములగు దేవాలయముల కధికారులును, పూజారులును బాలాదిత్యు పరాజయమును వినియు లెక్కనేయక, మీఁదుమిక్కిలి నావికారీయుఁడగు

నిషాదప్రభు నావశ్యనించి యాదరించిరి. పరిస్థితు లిట్లుండ, వణిజాలు మాత్రము నిందులనిభావించుట నీకు న్యాయమా?

ఆనం:—జోగారు. నీయభిప్రాయము నాకుఁ జెల్లమైనది. నేఁదొర పడిలిని. రామరాజ్యము మఱపునకువచ్చునట్లు ఇన్నూ రేండ్లు మనలకుగన్న తండ్రులువోలెఁ బాలించుచుండిన గుప్తరాజ్యాస్వయమునకుఁగాను, మనము చింతాకాలయేని త్యాగమొనరింప ననుకట్టితిమా? మనకు దాస్యవృత్తియం దభిమానము మొందు. స్వతంత్రజీవన మొనరింప మనకుఁ బట్టుశ్యము చాలదు. కాని మనయవస్థ యెల్లకాల మిట్లుండినదికాదు. చంద్రగుప్త, అశోకసార్వభౌములకాలమున మనస్వాతంత్ర్య మనదృశమై, జగద్విఖ్యాతమయియుండెను. స్వదేశస్వధర్మోద్ధరణార్థము మనమెద్దానిఁ గావించునైన నన్నధ్యులమై యుంటిమి. ఎంతత్యాగమునకైన వెనుకంజపెయ్యుటంటిమి. కాని యిప్పుడో? వీరమంతసుఖమును విడుచుటకైన మనకు మన స్పృహకున్నది. దానంతేనీ మన వైరు లెప్పుడు మనలఁ బూరికిఁగొనుటలేదు ఇంతయే! మొన్నకామరూప నైనికలు మనవారలఁ జూచి “చంద్రగుప్త, అశోక, నముద్రగుప్తసార్వభౌము లెన్నఁడో యుత్తమించిరి. ఇక మీరాడినదియాలి, పాడినది పాలు యెట్లు కాఁగలదు?” అని యెత్తిపాడుపుమాట బాడిరాలి! ఆంగమగీయులచో ద్రోహాలు కొందఱు “ఇక మమ్ము లోఁబఱచుకొనుటకు ఏక్రమాదిత్యులే?” అని తులువకుఁగలు కూసిరాలి! మన సుప్రచుత్తులమై మెలఁగుచుండిన ఏద్యు, మగధకుఁ జేటుమూఁడుట నిక్కము.

ధర్మ:—అయథోగతమిందు మగధకు దైవ ముద్ధరించుఁగాక!

ఆనం:—వింటినా? అశోకునిరాచనగరును బాపివెట్టియున్నారట. దానిం గన్నెత్తిచూచుట మానిరి. ఆధర్మవైద్యులయమునైతము పూర్వము వోలె వర్ధిల్లులేదు. విద్యావైభవములకు వన్నె కెక్కియుండిన పాటలీపుత్ర మును, ఇప్పుడు నలందాపట్టణము ముందు మిగిలిపోయినది.

ధర్మ:—ఓహో! అన్నట్లు మాటలనందడిచా మఱచితి. నలందయందు బాలాదిస్వర్గ డొకగోపురమును 300 అడుగులయెత్తున నిర్మింపనున్నాడంట! నిజమేనా?

అనం:—అవును. ఇంటియేకాదు. మనరాణి సరస్వతి స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికి 'సరస్వతీవిద్యాలయము'ను విశాలమగుదానిని స్థాపింపనున్నది.

ధర్మ:—స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికి యంతకుముం దిట్లు పాటుపడినవారు లేరు. కాని యిప్పుడు నీ కీర్త్యైకసంస్థ యెందులకు! పూర్వము సంపన్న గృహస్థులు తమపుత్రికలకు, బ్రత్యేకాధ్యాపకులకడ విద్య నేర్పించుచుండిరి. అప్పటికే యది. కాని నేటికాలమున స్త్రీవిద్యనుగుఱించి విచిత్రవిచిత్ర ములగునవీనభావము లుదయించుచున్నవికదా!

అనం:—అవునవును. సేవలుకు లెంతయు నిజములు. ఈచోద్యము వింటివా? రాణి చారుమలికూడ నట్టిసంస్థ నొకదాని నజేవిధమునఁ గలఁ బారుదుర్గమున నిర్మింపజనుచుంట! ఉపాధ్యాయునికూడ నామెయేనంట! అన్నివిషయముల నామెయే బోధించునంట! ఆమె కంఠప్రాప్తియొనర్చుచున్నదంట.

ధర్మ:—అనందా! ఆమె 'చదువుల సరస్వతి' యనియీ నీయభిప్రాయము? అలౌకికమగు నామెసౌందర్యమున కామె విద్యాపాటవము నినాళి యిడుటకైన బోలదని నాయభిప్రాయము.

అనం:—అట్లులైన, రాణి సరస్వతి మలివిభవమునఁ గొఱతపడి యున్నను, దిగంతకీర్తికర్తురాలై యుండవలయును రూపసౌందర్యముల నారాజు లిద్దఱొకరినిమించి యొకరుందురు. ఇందుల కేమందువు?

ధర్మ:—నాయభిప్రాయ మనుచితమని నేను నుత్తులించితిని. కాని రాణి సరస్వతికి, రాణి చారుమలికి సమానమగువిద్యావైభవము లెందుకులేవు?

అనం:—చారుమలివోలె నామె యసూర్యంపశ్యకాదు. రాజకుమారియై పుట్టియుండలేదు. అందుచే నామె చారుమలివలె నొక్కొక్కక్క నొక్కొక్కగురునివద్ద నభ్యసించలేదు. కాని, ఆమె మనము తలంచునంత

విద్యావిహీనురాలు కాదు. ప్రాతయందును, చదువులయందును నామె నిపుణురాలు. ఆమెకు రామాయణ, మహాభారత, పురాణార్థములు బాగుగాఁ దెలియును. ఇక గానవిద్యయుం దామె దేవాంగన యనవచ్చును.

ధర్మ:—రాణి చారుమతి కింకను నేమి తెలియును?

అనం:—ఆమెకు షట్పాస్త్రములయందు దెలియనివిషయములు లేవు. ఆమె తర్కశాస్త్రమునందు దాదాసేన చేయి. పాణినిభాష్యము, వకరిజలి సూత్రము లామెకుఁ గంఠస్థములు. ఎట్టిపండితకుంజరుఁడైనను, వ్యాకరణమున నామెను దాయ వెఱుచుచుండును. ఇంతయుండియు, నామెకడ గర్వమును నది చుచ్చునకైనఁ గానరాదు. విద్యవైధిముల నించుకేని ప్రకటింపక యామె యుండితిలోఁ గఁపిమెలసి లెరుగుచుండును.

ధర్మ:—అహహా! రాజకుమారి కుచితములగుగుణములు ముందుపుట్టి, తరువాత నామానిని జన్మించిన ట్లున్నది.

అనం:—అవును. అది నిజము. ఈసంగతి వినుము. నీకు మనోజ్ఞమైన విషయము. ఒకపరి, రాణి చారుమతి, రాణి సరస్వతికడకు బాటరీపుత్రము నకు వచ్చియుండెఁగదా! అప్పుడు వారిద్దఱుకొనినను నగరవీధుల వాహళిని వెడలెరి. వీధులయందు వారిలేరు పోవుచుండఁగా నొకచుండాలబాగిక వెక్కి వెక్కి యెప్పుచుండెను. రాజసేవకు లాబాలిక నావల నెట్టివేయఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. కాని రాణి సరస్వతి రథమును నిలిపించి, దిగి యాచుండాల బాలికను బుజ్జగించెను. జాలివివక్షతఁ బాటించక తా నావిధమున వర్తించి నందులకు రాణి చారుమతి యేమనుకొనునో యని సరస్వతి “నాధర్మవతి నేనుగూడ శౌద్ధమతము నవలంబించితిని. నేను జాలివివేధములఁ బాటించును” అనెను. అందులకు రాణి చారుమతికూడ నాకడజాలిమానను ముద్దిమకొనుచు “సరస్వతీ! శిశువులలాంచుటకు, శౌద్ధమతమును స్వీకరింప నవసరములేదు. స్త్రీజాలియై యుండినఁజాలును” అని చెప్పెను.

ధర్మ:—అది నిజమైనమాట. ఈరాణి చారుమతి చతురమతినుమా!

అనఁ:—అవును. ఇది వినుము. ఆమె పాటలీపుత్రమునకు వచ్చిన మఱునాఁడు మగధరాజపురోహితుఁ డామెను సంవర్షించి తానొకవేళ శాద్ధుఁడైనను, చాతుర్వర్ణ్యవిభాగము ధర్మసమ్మతమనియు, పశువుల బలి యిచ్చుట స్వాయబద్ధమనియు, దనకట్టినమ్మకము బున్నవనియు, శలలు బోడు లైనంతమాత్రమునఁ దలఁపులు బోడులుకావనియు మనవిచేసికొనెను. పాప మాపేదబ్రాహ్మణుఁ డిట్టిముఖస్తుతులచే నామె మదికిక్రియేదియేని కానుకను బిగ్గహించ నెత్తవేసెను. అందుల కాదొరసాని “ఓహో! అటులగునా? అటు, యరిశుద్ధదీపతాదర్శకములగు శాద్ధసిద్ధాంతములవిడిచి, ఇటు లిహపరసాధన భూతములగు సార్వమతసిద్ధాంతములవిడిచి, రెంటికీఁ జేసిన రేపడవైతివా?” అని యెత్తిపొడిచెను. ఆపూరోహితున కామాటలు తలకొట్టినటు లయ్యెను. ముఖప్రియములుపనికి సహనములు బడయనెంచిన యాబాహుఁ డాకాభంగ మొంది వచ్చినదారింబట్టి పోయెను.

ధర్మ:—అసాదా! ఒక్కసంగతిఁ జెప్పుము. మనదొరసాని సరస్వతి నిష్క్రమకశాద్ధమతావలంబినియా?

అనఁ:—శాద్ధమతస్వరూపమును సీవెట్లూహించువో, దానిపై నా ప్రత్యుత్తర మాధారపడియుండును. బుద్ధుఁ డుపదేశించినయహింసామాత్రము లందును, వర్ణసామరస్యమునందును, ఆమెకు సంపూర్ణమగువిశ్వాసమొదవినది. ఇంతవఱకు కామె శాద్ధమతావలంబిని యనఁదగును. కాని యామెకు శాద్ధ ప్రణీతములగు జాతకకలపైవోలే మహాభారత, రామాయణ, పురాణికకద లపై నాదరాభిమానములుకూడఁ గలవు. తనప్రాణకాంతునివోలేఁగాక, యామె యార్వమతసమ్మతము లగుదైవముల నిప్పటికిఁగూడ నారాధించు చుండును. ఏకేశ్వరుఁడే, రామ, కృష్ణ, బుద్ధావతారము లెత్తుచుండునని యామె భావించుచుండును. అన్నింటికంటెఁ జిత్రమేమన, నామెకు శాద్ధులను మైత్రేయావతారమువైకంటెఁ గల్యణవతారముపై నెక్కువ నమ్మక మున్నది.

ధర్మ:—అయిన నామె బాలాదిత్యునితో నెట్లు సంసారముచేయు గలుగుచున్నది?

అనం:—మనరాజా తాంబూనకుండేటి! మూడేళ్ళాళ్ళవాడు కాదు. ఆతడు మతవిభేదములందుఁ జాపునైనను, ఇతరులు కలనైనఁ జూపఁజాలరు. కుమారీదేవితరమునుండి వారికుటుంబమున నుదినము రామాయణకాలక్షేపము జరుగుచున్నది. ఇప్పటికిఁగూడ మనరాజాగారు ముఖ్యముగాఁ దనరాణిని సంతోషపెట్టుటకు రామాయణకావ్యాలంకారములందురు.

ధర్మ:—సరి. ఇక మనపనికిఁబోవుదము. అంగడికి జేరగొందు వచ్చుచున్నారు. నీకేమి సరకుకావలెను!

అనం:—రెండుకాలువలు, మూడుమూలకాశీచట్టు, ఒక మొక మాలుతుండు.

ధర్మ:—అయిన నాలోరము. శాల్మలకాలకుఁ బోదము.

వారిద్దఱును శాలువలునుశాల్మలకుఁ పోయిరి. ఆచట నివిధవర్ణాంశములును, అమూల్యములు ననుకూల్య లభిమితముగా నుండెను.

ఇరువదియేడవతరంగము.

— తోరమానునిమరణము. —

మార్తాండుడు దుర్నిరీక్షుడై రీక్షకరణముల నంతటఁ బఱపుచుండెను. ఉజ్జయినియందలి హూణనగరుద్వారపాలురు స్వేదజలముల స్నానమాదుచుండిరి. వారిహస్తములనుండు విచ్చుకత్తులు నిట్టనిలువుగా నుండుక్రమముఁ దప్పియుండెను. రాజప్రాసాదముబైట జనులు గుంపులుహడి దేనికొఱకొ, మిగులఁ దమకనున నిరీక్షించుచుండిరి. నగరమంతయు హాహాకారములతోఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. లోపల నొకగవియం దొకపీనుఁగు పాడెనై బరుండఁ బెట్టఁబడియుండెను, దానిచుట్టును జనులు మూఁగియుండిరి. వారందఱు విలసింపుచుండిరి. హుజేష్వుము, వజేష్వుయు గుండెపగులునట్లు వాపోవుచుండిరి. యజేష్వు యొకమూల నోరత్తక నిలువఁబడియుండెను. ఆమె నేత్రముల నుండి బొప్పిలములు కాఱి, చెక్కిళ్లపైఁ గాలువలుకట్టి క్రవహించుచుండెను. మిహిరగులుఁడుకూడ బావురుమని యేడ్పుచుండెను. ఆతనికిఁ బెన్ని ధానమగు నామానవశ్రేష్ఠుఁ డొక్కఁడుకూడ నాతని కింకలేడు. ఇట్టి చిక్కుమానినయవస్థ—అత్త బాంధవునిమరణము—మిహిరగులు నట్టికతోరమాననుఁ గూడ నలచితయుచుండెను. మిహిరగులని తొలిగుండె చగిలిపోయెను. ఆతని నవతికల్లు లాతని కెన్ని యోవిధముల నరిపోలుచున్నను, నాతఁడు వారిం జేరక సొంతకల్లి యగుతున్నవద్ద నిలువఁబడియుండెను.

వజేష్వు శవముకడకుఁబోయి, దానిని బిగ్గగఁ గొనిరించుకొని, తెక్కులేనిమక్కువపేరులఁ బిలుచుచు “నాప్రాణకాంతుఁ డింకలేడు. దానులను విడిచి హూణుఁడు కాలభర్త మొందినాఁడు. హుజేష్వు! రమ్మ. మనపూర్వుల సంకల్పదాయముల ననుసరించి, మనసాశుంగూడిపోవుదము. రమ్మ.” అని

పెద్దగా నేడ్చుచుండెను. హుజేప్పకూడ శవమునుసమీపించి దాని నాలింగన మొనరించుకొని “నాథా! అయ్యో! ప్రాణనాథా! హూశేతరునిభంగి మమ్ము జీవితనమరాంగణమున దించిపోయితివేల? ఇట్లు కీధమున సీవు హూణ మర్యాద నతిక్రమించినవాడవుకావు. ఈవజేప్ప హుజేప్పలు నిన్ను గార లోకమునకు వెంబడించిరాంగలరు. వచ్చి, సీవు నీరి నిట డించి యొంటిమై పోయినందులకు నిన్ను నిందింతురు. మీవంశస్థులు, తోడవారు: దళమనో రాజు పూర్వము తానస్తమించుటకుముందు తనవస్తువులను గారలోకమునకుఁ బంపివైచెనుగదా! సీవుగూడ నాంధ్రమున నేల చేయవైతిని? తువమ్మా! సీవు నీకుమారుని సాకుచుందుము; మేముపోయి మనభర్తగారిని సేవించుచుందుము.” అని యేడువ మొనినెను. కాని తువమ్మ యందుల కంగీకరింపక “పోవరీ! వలదు. నేనుగూడ మీవలెనే మనభర్తగారి పరలోకమున కుపసాహించెదను. ఈ లోకమున నన్నాతఁడు మనసారఁ బ్రేమించుచుండెను. పరలోకమున నేను లేకుండినచో, మనవాడుఁడు దుఃఖించును. అక్కలారా! నేనుగూడ మీ వెంటవచ్చెదను” అని చెప్పెను.

వజేప్ప తువమ్మను గొంగిరించుకొని “అక్కా! సీవు హూణాకారి కనువగుభావము లన్నింటిని వదలిపెనుకొంటిని. కాని సీవు లోకాన హూణ సంప్రదాయముల ననుసరింప నున్నందులకు నాకొంతయైన దృష్టిగలుగున్నది. కాని మనము మూపురమును మనవలె ననుసరించినయెడల, మనకుమారున కిచ్చు దిక్కె వ్వరున్నారు? పసిబిడ్డలతోనుండు హూణవత్తులు, సహగమన మొన రించుట హూణసంప్రదాయమునకు విరుద్ధమని నీకు తెలియునుగదా?

“మిహిరగుణుఁడు కన్నులు తెరిపనికూనకాఁడు. ఆత్మయోగక్షేమ ముల నాతఁ డారయంగలఁడు.” అని తువమ్మ తోరమానునిశవముపైఁబడి, కన్నులనీరుగారఁగా “అయ్యో! మనోనాథా! ఇచట మన మొండొరులము బద్ధానురాగులమై యుంటిమి. అట్లుండియు సీవు నన్ను వెతుకవై పోయితిని. ఇది జరుగఁజాలదు. సీవులేని తువమ్మ యుండదు. నేనును, నాసోదరీమణులు

వజ్రేష్వ హుజేష్వులును నీవెంటఁ బరలోకమునకు రాసంసిద్ధులమై యున్నాము.” అని పరితపించుచుండెను.

అమువ్యురుదొరసాను లొక్కొక్కరుగా మిహిరగులు నాలింగనమొనరించుకొనిరి. ముందు హుజేష్వు యాతని నక్కునఁజేర్చుకొని “కుమారా! నీవు తుష్కవృక్షపునఁ బుట్టితివనియేకాని, నన్ను సొంతతల్లిఁగా భావించుచున్నావు. నీవియోగవృధ నన్ను వేపుచున్నది. మనోజ్ఞుమగు నీముఖాంబురుహ సందర్శనభాగ్యము నాకింకఁ గలువగుఁగదా! కాని స్వధర్మనిర్వహణమున కెట్టి యుద్దంకు లుండఁజనదు. నాపతి నాకై పరలోకమున నెదురుచూచుచుండును. ఆతనిఁ బెద్దకాల మొంటరిగ నిలుపుట నాకు భావ్యముకాదు. ఆవిధమున నేనాతనియొడ ననాదరణఁజూపినచో, మనపెద్దలగు హూణులు నన్ను నిందింపకపోరు. నెలవు. కుమారా! నెలవు.” అని చెప్పెను.

మిహిరగుఁడు బాష్పనిరుద్ధకంతమున “అమ్మా! నెలవు” అని పలికెను.

ఆంత వజ్రేష్వు యాతనిఁ గొంగించుకొని “కుమారా! నీవు ప్రమాదవశమునఁ దుష్కవృక్షమున నుద్భవించితివి కాని, స్వగుణగణముల నాతో సరిపోలుచున్నాఁడవు. హూణసామాన్యగుణములు నీయందు రూపొంది యున్నవి. నేను నిన్ను మిలిలేనియరురాగమునఁ జేమించుచుంటిని. నీవు నన్ను నీకన్నతల్లికంటె నెక్కుడుగా గారవించుచుంటివి. మనపెద్దలపేరునిలఁప నీవు నమర్చుఁడవని నాకుఁ తెలియును. నిజమాయ, నాకు నాపతిపై నుండుప్రేమకంటె నీవైనాతృప్త్య మధికమైయున్నది. కాని యెన్నియిడుమలుమూడినను వ్యకులచారముల వీడరాదు. మనపెద్దలగు హూణులు, పసిగందులులేని పడఁతులకు నహగమనమును కాపించియున్నారు. హూణాజాత్యభ్యుదయముకొఱుకు తత్సంప్రదాయము లవశ్యానుసరణీయములుగదా! కానఁ గుమారా! నాకింక నెలవు” అని నుడివెను.

‘మిహిరగులు డు దగ్గులికతో “అమ్మా! నెలవు” అని పలికెను.

అంతః దుషష్ట క కుమారు నాలింగనమొనరించుకొని “కుమారా! జరణాకము నలంకరించియుండు నాబలిని నేవీరి, నిన్ను వీడిపోవుటకు నా తెంతయు సంతాపముగానున్నది. శోకమయమగు నిట్టివియోగసమయము వృథాప్రసంగములకుఁ గాలము కాదు. నిర్దాక్షిణ్యముగాఁ గలయుదంతమును నీకు వినిపించ నెంచితిని. కుమారా! హఠాఽబలకు న్వలంపములగు సీహ్రత్యము, నీబూసుకుకము, నీకమ్మగాననీకాదుము నాకు నచ్చకున్నది. హైందవుల యాశయును బుద్ధానంధరితములు. వారిమతము నిష్కర్ణంకము. వారిసీతి క్రమము విశుద్ధము. అట్టివారిపుణ్యభూమికి మనమిచ్చునా వచ్చియున్నారము. నీతండ్రిచేతి నీవు హత విషసభిషామి సూచారముల నవలంబించి, నీపాదు గుణముల నేల విడువరాదు! ఇప్పటికైన మించినదిలేదు. ఒక హైందవరా కుమారిని జేపట్టుము. ఆమె నేలంకొనుము. ధీమంతులగు భారతనదివోత్తములఁ జేరఁదీసి, వారినితిబలుమన నెవరిపాలనావిధానమును సాగింపుము. నీనంజేసి నీ వరుదినాభివృద్ధి నందఁగలవు. ప్రజాపరులముఁ బడయఁగలవు. ఇప్పటి నీవర్తనమును బ్రజలెవరించుకొనుచున్నారు. సీహ్రత్యకృత్యములకు నారు చెలఁతేసి నిన్నీ దేశమునుండి తఱిమివేసినఁ దఱునుగలరు.

సజేష్టుః—అక్కా! ఏమిమాట గివి? పూర్వాచారములనీడి. హైందవ సంప్రదాయముల ననుసరించ మనకుమారునకు నీమెతగా లోధించుచున్నావు! మనమీదేశము నాక్రమించుట హఠాఽబలమై యుండుటంజేసికాని; హైందవులమైయుండుటవలనఁ గాదు. ఆహాహ! హైందవరాకుమారిని జేపట్టుటయూ! తరువాత, హైందవమతవిధులను హైందవసీరినియమము లనుసరించుటయూ! ఇంతకంటెఁ దెలివిమాతనపనియున్నదా? అవునవును. కైరాతములగు హైందవ భావములతో నిండియుండుతుషష్ట మఱియొట్లుచటకు? ఇది నముచితభావ ములైనను, అనుసరణయోగ్యములుకావని నాయభిప్రాయము. మనము హఠాఽబలము. హిందువులముకాము. హైందవులభావములు మనపాలిటివాగురులని నాయభిప్రాయము. వాని ననుసరించినచో, మనము వివాదసాగరమునఁబడుట

నిశ్చయము. మనము కాలక్రమమున హైందవులయొద్ద కృషిమొనర్చుదుము. విజ్ఞానపరిగులును, చాసురీస్థరీణులు నగుబ్రాహ్మణులకు మనము బానిసలమై పోవుదుము. వారికి మనమొందును సరిగాము. కుమారా! చూడబారి నుద్ధరింపుము. సీతబ్లిమాటవిని చెడిపోకుము.

శుభమ్—బట్టి! నాసోదరిపలుకులు నేతిబీరకాయలవంటివి. ఆ మాటల నాదరింపకుము. హైందవులగుత్త్రయులు ధైర్యసాహసముల చూడజాల కినుమంతమేని తీసిపోవునామకారు. వారిలో వియ్యమొందుట వలన, చూడజాలకరీరదార్థ్యము నడలునేమో యని భయపడకుము. దానం జేసి మనకు మనోల మతిశయించును. త్త్రయులకొర్య మనదృశము. చూడజాలచైర్య ముక్రమీనము. ఇట్టిభిన్న భావ భాకటియైనయెడల, జగ జ్ఞగీయమాటలకు వీరవరేణ్యు లావిర్భవించురు. నా యాశాచనచే చూడజాల కీదేశమునఁ గాలాది నిలువ వీలుకలుగును. నానాం హైందవులు వారిని గౌరవించి చూడగించురు. ఎత్తేప్పయుపదేశము చూడజాలను దిక్కులేని పక్షులఁజేసి వారిని వినాశానలము నొక్కమాటుగా మాడ్చివేయఁగలదు. మాజేమ్మ! ఇందులకు నివేమందువు?

మాజేమ్మ—సోదరి! నీయభిప్రాయము నాకు నచ్చినది. నీయొజన చారురీతిలసితమైయున్నది. అట్టిహస్తమునఁ జని సుఖంబ నేనుగూడ మనకుమారున కుపదేశించును.

ఎత్తేమ్మ—సోదరి! నీయభిప్రాయము నింతలో మార్పుకొంటివా? నీవు చూడజనంబ్రదాయములకుఁ బట్టుకొమ్మవని నేను నమ్మియుంటిని. కాని యిప్పుడు నా కాకాభంగ మొదలైనది.

మాజేమ్మ—సోదరి! శుభమ్ యాలోచనముదితమై యున్నది. నిలువ నీడలేక, నమ్మ మతములేక, నడువ నీలిక్రమములేక, పొరనియమావలి లేక, చూడజాల లిట్లు దేశద్రిష్టురులై యుండుటలొక గలమేలు నాకుఁ గాన్పించుటలేదు. ఆకృష్ణసానుభూము లిచ్చటిమైదానములలో నగమైన సారవంత

మలైనవికావు. భారణీయుల కాత్త. మక, నీగిక్రమములం దెంతయో నభి
వృద్ధిగాంచియున్నారు. ఆహాహా! మనసాధుని భరితాలనాభిధానమునందలి
చాతురీమహిమ, నాకిట్టి సౌమ్యసమయమునఁ బొడంగట్టుచున్నది. ఇంతవఱకు
సాభావములు మోటుగానుండినందులకు నాకెంతయుఁ గండ్లానున్నది.
తుమచ్చయైన నాతో నెన్నఁదేని వాసింది, నన్నుఁ దనమకమునకుఁ ద్రిప్పఁ
బ్రయత్నించినదికాదు. ఇప్పుడు నాయభిప్రాయము సమంచితమై సుస్థిరమై
యున్నది.

వజ్రేష్వు:—హూణాచారములను, శూద్రదాయముల నెవరు వర్ణింపను,
నేనుమాత్రము మీజిహ్వానొల్లను. హూణసంప్రదాయములయొడఁ ద్రోహ
మొనరించుట నాస్వభావమునకు విరుద్ధము. హైందవుల శిశిఘ్నకన్యములు
నాకుఁ దెలియవు. కాని పుట్టిపెరిగినజాలిని, సంస్థను విడిచివేయుటకన్న
మిన్నయగు ద్రోహకార్యము కేటొంపిందనని నాయభిప్రాయము. పట్టిపు
హూణసంప్రదాయముల సింతుకయైన విడఁదనము. నీను సాధ్యమైనంత
వఱకు వాని నేమఱుకుము.

మిహి:—ఆహా! ఆట్లే నడుచుకొందురు. మీమూపురములదేశము
లను సాధ్యమైనంతవఱకు కనుసరించెదను.

ఇట్లు మిహిరగులుఁ డామువ్యురురాజులను గొంఁవఱకుఁ దృప్తి
పఱచెను.

వజ్రేష్వు:—మనబలములపరిస్థితు లిపు డెట్లున్నవి? మనదొర వరాజు
యముకలగెగదా యని వ్యాకంఠుడై యట్లే పరమపదించినాఁడు. ఆసమయ
మునఁ బరాక్రమోజ్జ్వలంఁడగు మనకుమారుఁడు మిహిరగులుఁడు వారణాసికడ
హైందవులకుఁ జక్కని సాతముఁ గఱపుచుండెను. అకటకటా! కుమారునివిజ
యోదంతమును వినుటకైన నీతఁడు జీవములతో నుండకపోయెగదా!

తుమచ్చ:—మహారాజా పరణాకప్రయాణ మొనరించుటకు, భూమి
కునిమరణమును మిహిరగులుని యనంగతవర్తనములను గారణములై పరిణా

మిందినది. మహారాజు సహజకూరుడు. పరాజయముల నాతం దంతగా తెక్కించువాడుకాదు. విజయము లవజయములఁ జెప్పివేయునని యాతం దనుచుండును. కాని రెండువిషయము లాతనిమనఁ బీడించుచుండెను. మృత్యువునకు మృత్యువుఁ గల్పించ నిప్పటివఱకు మానవున కెట్టియుక్తియుఁ దోచినదికాదు. భూమకునిమరణము మహారాజుహృదయతలమునందు దాదాని పాపాణదీపముల గాఁటినది. మీఁదు మిక్కిలి మానవప్రకృతిని మార్చుటెట్లో, మహారా జెఱుంగుడు. యవరాజకుమారుని వివరీతస్వభావమున కాతఁడు లోభానఁ గుమిఁచివుంచుండెను. దానినిఁ జక్కఁజేయునపాయ మాతనికి స్ఫురింపకుండెను. మహారాజు మరణశయ్యపై “నాపితప గాఢాంధకారము నాకగపడుచున్నది. నాతనయ్యఁడేదీ? ఆతని కీకన్నుగాననిచీకటిఁ జూపవలయును.” అని పలికి పెద్దనిదురపోయెను.

అనలుగురు కంటికిఁ గడవెనుగా నేమవసాగిరి. అంత వజేష్వు కన్ను లద్దుకొనుచు “అక్కలారా! రంప. మహారాజు సమాధికడకుఁ బోవుదము. స్వప్నచారముల ననుసరించి మనముకూడ భూగర్భమునఁ బండుకొని మట్టి పాలగుదము.” అని చెప్పెను.

తుషష్వు:—తనకవమును హ్రౌదవసంప్రదాయముల ననుసరించి దహింపవలయునని మహారాజుగా రాజేశించియున్నారు.

వజేష్వు:—నీమీ! ప్రాణములలో నుండినంతకాలము హఠాఙ్ములధర్మముల పుట్టంఘించుచుండినది చాలక, మరణించిపూడ మనసాఘండు స్వధర్మములఁ దిరస్కరించుచున్నాఁడుగదా!

మిహి:—మహారాజుగారికోరికఁ దఱచి వృష్ణానమొనరించుట మన పనికాదు. పెదవికదల్చక యాలోచ్యును సానుకూలమొనరించుట మనకు విధియైయున్నది. పరంపరాగతమగు హఠాఙ్ధర్మనైజ మట్టిది.

వజేష్వు:—అయిన నేను వలదనను. ఇంక మనము బయలుదేలుదము. మాధర్మికవముతో మేముకూడ నన్ని కాపాలికావలయు ననుకొందును. అవునా?

మిహి:—అవును. నిజమగుచూచాకాంగనవలె, మీరుకూడ భర్తవెంటఁ బరలోకమునకుఁ బోవలఁదినచో, నావిధి నాచరింపవలయును.

పజేప్ప:—కుమారా! నేను నిజమగుచూచాకాంగననైనదియై, గాని దియుఁ బొలికలనియందు నీవే కనుగొందువుగాక!

రాజపురోహితుని యుపదేశానుసారముగా నారాజులు ముగ్గురును కనువుగడ్డలఁగట్టుకొని, నుదుటఁ గుంతుము నలఁదుకొని, పెండ్లికివోలి నలంకరించుకొనిరి. ఈవిధులకు పజేప్ప యానందించి, ఇట్టిశుభకార్యమున కిట్టిసముచితమార్గమును చూచుట నైతము నిర్ణయింపకపోయిరి. ఆహా! హైందవుల ధీవిశ్రమము నెంతని పొగడఁదును!'' అని నన్నులించెను. అంతట శవోత్సవము బయలుదేరినది. ఆశవము వెనుక రాజులు మువ్వరును విచ్చుకత్తితో మిహిరగులుఁడును పిచ్చుచుండిరి. నైసికులు వదివేలమంది కరవాలధారులై రాజశము రూపొందినట్లు నక్రమముగ నవిలంకముగ నడుచుచుండిరి. చూచుట, హిందువులు గుంపులుకట్టి విచ్చుచుండిరి. అందఱును పిచ్చిరముద్రితపదములై నిస్తేజాలైయుండిరి. అయ్యారాజులసాహసమునకు సింహాస్థులగు హైందవులు నైతము ముక్కుపై వ్రేడికొనిరి.

ఆయత్సవ మట్లు పూర్వము గుప్తసార్వభౌము లుపయోగించుచుండిన శ్రావణముజేరినది. చిరంజీవుడై క్రిగంధపుగట్టలమోపులవలఁ గుప్పలకుప్పలుగాఁ జేర్చిబడియుండెను. ఆరాజులమూపు రాచితీవై బద్ధాననర్థులై వరుసగాఁ గూర్చుండిరి. తోరమానునిశ్రమము వారియొద్దలవై బండఁ పెట్టబడినది. ఇక బ్రాహ్మణులు మంత్రము లుచ్చరింప మొదలండిరి. సహగమనోద్ధిక్తలై యుండు నారాజులకుఁ బూజకాపింపబడిన వారికి బెంకాయలకొట్టి, యచట వేనకపేటగా మూగియుండు సువాసినిల కాకోబ్బరి ముక్కలఁ బండిపెట్టిరి. అంత నారాజులు హైందవ, చూచువానినులకుఁ గుంతుము నొసంగిరి. భేరినినాదములు దిక్కురు లదరునట్లు మ్రోయసాగెను. ఇప్పుడు మిహిరగులుఁ డాచిలికి నిప్పుంటించెను. ఆరాజులు మూపురును నవ్వుకు

లమునకు నైజమగుధైర్యముతో నట్లే చిత్తదువులువోలె నాసీనురైయుండిరి. ఒక్కడుగఁగఱారావముగాని, ఒక్కవేదనానివ్వనముగాని చారిపెదవులనుండి వచ్చినదికాదు. అచటనుండు హైందవు లాశ్చర్యచేతస్కులై యుండిరి. ఇట్లు మెల్లమెల్లగా నాశరీరములు నాల్గును బూదియైపోయెను. జనులందఱు నగరమునకుఁ దిరిగిపోయిరి. హైందవులు తలకొకతీరుగాఁ దలంచుచుండిరి. పౌరు లిద్ద యీధమున భాషించుకొనుచుఁ బోవుచుండిరి.

మొదటివాఁడు:—అహహా! ఆదృశ్య మశ్శయ్యుతమై యుండెను. మాణవనిత లంతపరిధర్తిపరాయణులని నేను గలనైనఁ దలంచినవాఁడఁ గాను.

రెండవవాఁడు:—ఈరాజుఁ డిట్లు సాహసించి నమాగమనమొనరించుట, పరిధర్తిపరాయణులగుఁడనెఱిగెడివాడు. స్వకులాభిమానమునకును, పూర్వాచారసంప్రదాయములకుఁ గట్టువడి వారు పరివేంబఁ బరలోకమున కేగిరి. అట్లని వారికి సాహసములేదని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు.

మొదటివాఁడు:—మంచిది. ఆదియటుండనిమ్ము. లోరమానుఁడు కాలధర్తి మొఁదలగదా? ఇంక ముందుముందు మనదినము లెట్లుండునని నీయూహ?

రెండవవాఁడు:—అది దైవమున కెఱుక. గొఱ్ఱెందినువాఁడు పోయి, బఱ్ఱెందినువాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. పరలోకమునకుఁబోయిన పెద్దరాజుపాలనము పాడుగావుండెను. ఇంక నాతనిస్థానమునకు రానుండుయువరాజు ప్రత్యక్షరాక్షసుఁడు. వీనిపాలనము పదికేలవిధములఁ బాడుగా నుండకపోదు.

మొదటివాఁడు:—ఈజ్జయినీపౌరులము మనమందఱము గుప్తసార్వభౌములయొడఁ జెప్పరానిద్రోహ మొనఁించితిమికదా! ఆట్టియొడ మనకెట్టికాస్తీ కాపలసినదే యని నాయభిప్రాయము.

రెండవవాఁడు:—అంతయేకాదు. మనయిదుమ లింతతో నంత వెఱుందఁబోవు. ఇప్పుటి కేమైనది? అపగింజలో నర్థభాగము కాలేదు. ముం

దున్నది ముదునల్లవందుగు. చిడువలు చిడువలపేఘములతో నుండురాజీ
యాంబర మిప్పుడు, కాటునుబ్బులతోఁ గప్పుబడియున్నది. కన్నుపొడుచు
కొనినను నగవదనిచీకటి యెల్లకడల నలముకొనినది. ఏమికానున్నదో యా
నర్వేళ్ళరునకే తెలియవలయును. జరుగనుండువిషయములు జాడగానైన నీకుఁ
బొడఁగట్టుచున్నవా!

“అహ! నెత్తురువానలు తురియుచున్నవి” అని మొదటివాఁడనెను.

ఇరువదియొనిమిదవతరంగము.

తలఁపనితలంపు.

కలాంబారుకోటయందు బోరన వర్షించుచుండెను. కోటయంతయు గులకపఱివలమైనను, అంతయు నమిసుగానుండెను. ఎల్లకడల జలమయమై యుండెను. పర్వతసానువులనుండి చిన్నచిన్న నీటికాలువలు ప్రవహించుచుండెను. నీళ్లులాగా మోకాటిబంటిసేరు పాటుచుండెను. ఆనీటికాలువలలోఁ జిన్నచిన్న కాకితపుఁ బడవలచేసి విడుచుచు నాడుకొను కొందఱుబాలురు తప్ప నానమయమున జనులెవ్వరుకాని బయటపరాకుండిరి.

రాసగరు ముందఱును సేరు చిన్నకాలువలై పాటుచుండెను. ఆనాన నీటియందు పడవలు విడుచుచు నార్లురువిడ్డ లాడుకొనుచుండిరి.

“చూడు. చూడు. నాపడవ ముందుపోవుచున్నది” అని వారిలో నొకబాలుఁ డుత్సాహమున గంతులిడెను. వానికిఁ బదునార్లెండ్లుండును. ఈమినుకుఁ దగినదేహపుష్పిఁ గలిగియుండెను.

అంత నొకబాలిక “అన్నయ్యా! ఇవిగో, నాపడవను విడువుము. ఇది గడ్డిమొక్కలకుఁ దగులుకొని నిలిచియున్నది” అని యడిగెను. ఆబాలికేడెండ్లుండును.

“నావలనఁగాదు. నేను నాపడవను దఱుమువలయును. లేకున్నఁ జంద్రభానుఁడు నన్నోడించును” అని యాబాలుఁ డనెను. ఆమాటలకు బాలిక పెద్దపెట్టున నేమివసాగెను.

మఱియొకబాలుఁ డామెను బుజ్జించుచు “చీచీ! నరసింహ! వట్టి గెలుపునకై నీవంత చేపులాడెదవని నాకుఁ తెలియదు. మన శైవగుణము వేరుపురుగై, మనబండుగులకు డుగ్గము నా పొదించు గెలుపు మనకెందు

అను! రా! లలితా! రా! నీపదము నేను విడిచెదను. నరసింహుడు తన పదము ముందు విడుచుకొననిమ్ము! అందువచ్చుకీర్తి యేమియులేదు" అని చెప్పెను.

నర:—నీవు పంజమునిలిపినయెడల, నేనుగూడ నాపెదను. నేను లలితకు సాయమొనరించుటకై నాపదము నిలిపినయెడల నీవానందున నన్ను మిరిపోజూతువేమో యనుకొంటిని. ఇప్పుడు నీవామెను బాసల కానున్నాఁడవుగాన, నేనిక నాపదమువిడుచుట కవసరములేదు. అందు నాకు వచ్చెడి పేరుకూడలేదు. నిన్ను నీచోటివారల నోడించినఁగదా, మాచోటివారలకుఁ గీర్తిప్రతిష్ఠలువచ్చును.

నరసింహుడు తనపదము గట్టుకుఁగీసి, వెనుకకువచ్చి గడ్డిమొక్కలకుఁ దగులుకొనియుండు లలితపదము విడఁగిసి వదలెను. అందులకు లలిత కిలకిల నవ్వుచుఁ జప్పుట్లుచఱచెను. అంతట నరసింహచంద్రభానులు మరలఁ దమపద వలను సీటవిడిచి యాడుకొన మొదఁడిరి. అందఱుకూడ నదేవిధముగా నాఁడు కొనుచుండిరి. బొటబొట నీరుగాఱుకప్పులలో లలిత నవ్వుచు నరసింహుని లాగి "అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! చూచుచూడు. నాపదవకూడఁబోవు చున్నది" అని గంతులిడుచుఁ జప్పుట్లుకొట్టుచుండిను.

కొటలలోలల మహామాయ, యశోధర్మ, చారుమరి, ఎనక, అ కుంజలఁజూతుచుఁ గూర్చుండియుండిరి. మహామాయ కిప్పుడు వెబ్బదియెనిమి దేండ్లునిండినది. నేత్రదృష్టు లించుక మనకలక్రియొన్నను, ఆమహారాణి దృఢగా త్రయై మిగుల నోపకలోసుంచెను. చారుమరి కిప్పటికి నలువదేండ్లు నిండినది. కాని యాకోమరి ముప్పదియేండ్లకు మించియుండునని యెవ్వరు కొనరు. ఇప్పటికిఁగూడ నారాణిసౌందర్యరాశి లొలఁకాడుచునేయుండెను. యశోధర్మ కిప్పుడు నలువదియెనిమిదేండ్లు నిండినది. ఇప్పటికిఁగూడ నాతని యందలిబరాక్రమము ప్రతిభ, ఉత్సాహము వీరమంతయేని కొనబడినది

కాదు. వసంతకును నివృద్ధు నలవదియై దేండ్లకుఁ బ్రవడినది. కాని యాగో పాంగనమున మిక్కిలికిఁగూడ శైశవలక్షణమునొకమై యుండెను.

“అకూనలచాయఁ జూడుము. ఆవానలోఁ దడియుచు వారు పరు గిడుచున్నారు. వారికి జలుబుపట్టునేమో! అమ్మయ్యా! వారిని బయటికిల పోనిచ్చితివి” అని మహామాయ యనెను.

“నేఁబంపలేదు. ఆకళ్లులు వారంతటవారే పోయినారు. ఆది యటండ. వానలో నానినంతమాత్రమున వారికేమి మొక్కుమివచ్చునో నాకర్థమగుటలేదు. కష్టజీవనమునకు వారలవడియుండవలదా? పైఁబెట్టినఁ బక్షి, ఇలఁబెట్టిన నెలక తీసికొనిపోవునని, పుష్పములవోలె వారిఁబోషించినఁ బ్రయోజనములేదు. ముస్తండు వారెన్ని యోసిలుగులఁబడి నలఁగవలసియుండును గదా! కష్టములతోర్పునట్లు వారిం బెంచుట మంచిది” అని చారుమతి బదులిచ్చెను.

యశోః—ఆవును. ముందు నేను వానకుఁజొకి నరసించునని, చంద్ర భానుని, లంతకు నింటిలో నాఁబయించితిని. దాని కాపసిఁగందులు మోములు చిన్నఁబుచ్చుకొని యాటల కువ్విట్లూరుచుండిరి. అంత నేను వారి నట్లరికట్టి వారియుత్సాహాన్ని నార్పుటకంటె, వాననాశుడువలన వారికి జలుబు చేసినను మేలే యని భావించితిని. ఆహా! నేను వారిని వదలివేసినపుడు దేవిగారు వారియుత్సాహానికయముచు జూచియుండవలసినది. అపారమగు నుల్లాసము చిందులాడునట్టి మద్దుమోముల నేనిదివఱకుఁ జూడలేదు. అటుఁ జూడుము. అటుపాటలయందు వారికుంఠిసంతోషమును జూడుము. ఇంత యేల? ఒకనాఁడు నేను నరసించునని వెక్కిరిసింయక యింటిలో నిలిసియుంచి తిని. ఆప్పుడు వాడు నన్నుఁ గాంచి “బాబూ! నీయది వహణ హృదయము కాఁబట్టియే, నీవిట్లు నాస్వేచ్ఛావిహారము నరికట్టి నన్ను బంధించి యుంచితిని.” అని యడిగెను. ఇంక మీరిపోరాదని తలంచి, వానిని విడిచి

లిని. ఇప్పుడు చూడుము. వాడు వానలోఁ దడియుచు గంతుచుచు న్నాడు.

“హూణుల ప్రస్తావమువచ్చినది. ఆహా! ఆమోటుమూఁక గూర్చా వర్తమును కాసింప మొదలిడి యెన్ని వత్సరములు గావచ్చినవి! అకటా! వానిఁ దఱిమివై చుటకు మన మొనరించు ప్రయత్నములన్నియు నిష్ఫలములు నీటి వ్రాలైపోవుచుండినవి. ఆనాఁడు పాటలీపుత్ర సమర మప్పుడు సంవర్సము లన్నియు మన కాకాజనకములై యుండినవి. కాని యంతలో నాపుత్రుననుచు, బాలాదిత్యునకు నెక్కడనుండియో కూపాను భేదాభిప్రాయములువచ్చెను. ‘వట్టియంతకకలహములేకదా, పోరాముఁడు నెలలలో మాయమైపోవా’ యని బానించుచుంటిని. కాని, అకటా! నాభావములన్నియు బూనియైపోయెను. నాయభిమతములన్నియుఁ జిడులయ్యెను. వారివిభేదము లొక్కపెట్టునఁ దామరతంబరలయ్యెను. పాటలీపుత్ర సమరమై యిప్పుటి కిరువదియేనిమిదేం ద్లయినది. కాని భరతవర్షమునకుఁ జోషణకర్తలై యుండవలసిన యాయుధ యుల యంతకకలహములు రాచరాచు పెంపొందెను. శరీరములు పెండైనను జీవము లొక్కటిగఁగుండవలసిన యశోధర్మ బాలాదిత్యులనివాదము వచ్చును, హూణులైనాండవనివాదమున నెనయగుచున్నదిగాదా!” అని మహామాయ శోక నిరుద్ధకంఠమున మఱి మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆమెనయనముల నశ్రు లురలుచుండెను.

చారు:—అమ్మా! వగఁగుండకుము. మమ్ములఁగూడఁ బరితాపపన్నుఁ డ్రోయుటకప్ప దీన నేమైనఁ బ్రయోజనమున్నదా? వారికి భేదాభిప్రాయము లున్నవని వారికే తెలియదు. అట్టి విభేదాభిప్రాయము లలిసామాన్యముగాఁ బెట్టి పాడుకొనినవి. బాలాదిత్యుఁడు శాద్ధమతము నవలంబించి, యద్వానిం బ్రకటించుటఁజేసియు బట్టి యనర్థములు పుట్టినవి. కావలసిన కార్యములన్ని యుం దలక్రిందులైనవి. అట్లుకాకున్న నాతఁడు పూర్వసింహాపీఠ సధిష్ఠింబి యుండఁదా? ఏమూలనో మగధయం దొకసామాన్యసింహాపీఠ సధిష్ఠింబవలసిన

గ్రహచార మాతనిః బట్టియుండునా? ఇంతకును విధివ్రాంతలకుల్లంఘ్యములు సుమా!

మహా:—నిజము. ఇంతతో సిగ్గు దుఃఖము దొంతరదొంతరలుగా దుమికివచ్చుచున్నది. హాటు నోడించి, యాతనిని మనదేశమునుండి తఱుమ గొట్టుకొని మనమొనరించిన ప్రయత్నములన్నియుఁ బెరిగినట్లే పెరిగి కడకు విఠిగినదికదా యని నేను నలంచుకొనినపు డంతయు నాహ్వానము ప్రిలు చుండు. కనులబడిన కామితవీరమును జేరునంతలో మనరాజకీయనాక బుడుం గుమని మునిగి మనలనందఱు నిరుత్సాహపఱచినది. బాలాదిత్య యశోధర్తల విభేదాభిప్రాయము లంతరించుట కేదియేని సంభవించదా యని, యేటేట నేను నిరీక్షించుచుంటిని. కాని నానిరీక్షణములన్నియు వ్యఫలగుచుండెను. కడకు నేనొక ప్రబల ప్రయత్న మొనరించితిని. కుట్టూపిరితోనుండు భారతమాత నిర్ధరించుకొని వివాదములు వీడిమని వదులైదేండ్లక్రిందటనే నాకట్టికి బోధించితిని. ఒకప్పుడు నాకుమారుండు హాటుల నోడించి యుజ్జయినిసింహ సీమై బాలాదిత్యుని గూర్చుండఁజేయుదునని తనకిప్తములేమన్నను, నాకు వాదాన మొనరించియుండెను. ఆమాటకుఁ గట్టువడి తనబలఁగములన్నింటిని బాలాదిత్యునివశమున విడుచునట్లు నాతనయుఁ డంగీకరించెను. కాని యట్టి యుదారగుణమును బ్రకటించినందుల కాతః దొంగిలిన ప్రతిఫలమేమి? ఆందు లకు బాలాదిత్యచక్రవర్తి “నారాజ్యమగు మగధ నాకుఁ జాలును. నా రాజ్యమును నేను నాకుఁ దృప్తిగాఁ బాలింపఁజాలకున్నాడను. ఊరక రాజ్య మును విత్తరింపఁజేయుటవలనఁ బ్రయోజన మగదడదు. హైందవసరేంద్ర మండలి ప్రకటించు సహకారమునందు నాకు విశ్వాసములేదు. మిహిరగులు నోడించుట మాటలతో నగుకార్యము కాదు. నేను నామాగధుల ననవసరముగా నిడుమలపాల్చేయుటకుఁ దగినకారణము నాకగభడదు. విజయము నిక్కమని నాకు నవ్వుకముకలిగినఁగాని, నాభటు నొక్కనినైన యశోధర్త యధీన మొనరింప నియ్యకొనను” అని వ్యతిరేకముగఁ బలికెను. బాలాదిత్యుని ప్రత్యు

త్తరము నాకుమారునియుత్సాహాన్ని నాస్తివైచి, యాతనిని గ్రోహపరవశుఁగా నొనర్చెను.

యశో:—అవును. అస్తివైచినది. నాకోరికను నేను బాలాదిత్యున కెఱింగించినప్పుడు, ఆతనికింటే నేనే బరాక్రమోపేతుఁడనై గుంటిని. అప్పు టికి నామాతలుండగు గుణసాగరుఁడు, పరిమళదము జేసి గుంటునుంటేసి, కళింగరాజ్యముమీద నాస్వాధీనమై గుంటెను. నాటిమాగధనైనను లక్ష్మిని లై గుంటునుంటెకాక, వారికి యుద్ధసామగ్రి కొఱపడి గుంటెను. కాన గళింగమహాకోసలపైన్యము లన్నివిధముల నుగధరాజువల ముండి గుంటెను. అట్లుండియు నేను నామాతృదేవిని దేశము నొనలొచ్చిని. హైందవమతాధిక్యముగాని, నావిశ్వప్రతిష్ఠలుగాని, భారతదేశయోగక్షేమములను విరూపకనేయని నిశ్చయించుకొంటిని. బాలాదిత్యుని-నాస్తివైచుట బాలాదిత్యుని—యెట్టివిబంధనలుగాని విధింపక యాతనిపూర్వజన్మసంసారముపై నెక్కింప నొదెంబడితిని. కాని, ఆహ! అందులకు నా కారణంబైన ప్రకృతిరమేమి? అప్పుడు బాలాదిత్యునకు నాకును వివాదములుండినమాట నిజము. కాని యాత వఱకు నాకాతఁడు వంద యని తెలియదు. ఆతని ప్రకృతరమంతేసి, చిన్న నాటినుండి యొకకంచమున దిసి, యొకమంచమునలుండిన నెప్పువై నాటి నీచభావ ముదలించినది.

చారు:—దేవా! మీరు పొరబడుచున్నారు. బాలాదిత్యుఁడు టిటి కందకాఁడు. ఆతనివద్ద నికను బూర్వపు ధైర్యసాహసములున్నవి. కాని పూర్వ మాతఁడు రాజధర్మములని భావించువిషయముల నిర్బుడట్లు కలంచుట లేదు. హైందవావసీతులు తమకార్యక్రమమున ముఖ్యమనిభావించు రణక్రీడ కారంబిప్పు డిష్టమగులేదు. తప్పని సరియగుసమయము వచ్చినదప్పు—అందును నాక్తసంరక్షణార్థముమాత్రము—యుద్ధప్రసక్తి తగదని యాతని యభిప్రాయము.

యశో:—అదికదా మఱి పిఱికితనము! జయము నిక్కువముకాదు నెవమిడి సుక్షత్రియుండగువా డెవ్వఁడును యుద్ధమునకు వెనుదీయుడు. అది సంగాక, దిగ్విజయా మైనబవర మెట్లో, అట్లే స్వరక్షకార్థమైన నమరముకూడ సుక్షత్రి యాచితకార్యములై యున్నవి. కాసారగినిర్మాణము, విద్యాప్రదానము మొనలైనవి రాజధర్మములైనవని, కైరాతుండగు విదేశీయునితోఁ బోరాడి మాన్యభూమిని దుస్సహనరకవేదనలనుండి యుద్ధరించుటకూడఁ దనధర్మమని భూమిమీఁకుఁడు భావించవలయును. ఆనవనరముగాఁ దాను మాగధులరక్షణము ధారవోయనని బాలాదిత్యుఁడు తరమిచ్చెఁగదా! స్వధర్మానుష్ఠానవరుండగుప్రభు వెన్నటికైన నట్లునా? పాఁతులభౌలికాభ్యుదయమును, మానసిక కక్షల నభివృద్ధిపఱచుట తనధర్మమని గ్రహించినభూపాలకుఁడు, వారిపొరుషములఁ గాపాడుటకూడ తనవిధియని మఱువఁగూడదు. నీవేమనినను, పాపము బాలాదిత్యుఁడు శాద్ధుడైనతోడనే భిరువైపోయెను. నేటి మగధాధీశుఁడు నాబాల్యమిత్రుఁడవుటకు నాకు సాహసము చాలకున్నది.

చామి:—అత్యుత్తమ! మీమాటల కద్దివెప్పటకు నాకుఁ జింతగావున్నది. బాలాదిత్యుఁడు పిఱికిపందకాండని మూఁటికి ముష్టాటికిఁ జెప్పఁగలను. నాఁడు సార్వభౌముఁడు మిన్నొఱసి ప్రవహించుగంగానదియందు దూకి, మునిగిపోవలసిన యాముసనివానిని గట్టుకుఁజెచ్చినాఁడని వింటిరి కదా? ఇది పిఱికితనమందురా? సాగరభూషమును కైపుద్రుఱచు గంగాప్రవాహమునం దొక్క పెట్టున దూకుటకు భిరువునకుఁ గుండెలుండునా?

యశో:—ప్రేయసీ! బాలాదిత్యుఁడు వృక్షిపరముగాఁ బిఱికిపందయని నాయభిప్రాయముకాదు. భీకరుండగు భూమకునిఁజంపి, నాకుఁ బ్రాణదాన మొనరించిననాటివలెనే, నేఁడుకూడ నాతఁడు సాహససంపదయందు వీరమైనఁ గీసిపోఁడని నాకుఁ జెలియెను. కాని రాజపరముగాఁ జూచినయెడల నాతఁడు భిరువయ్యెనని చాటఁగలను. ఆతఁడు తనప్రజల ప్రాణములఁ గాపాడుటకై యూరక దేవులాడుచుండును. యుద్ధమనిన నాతఁడు సాధారణముగ

నేనగించుకొనుచుండును. ఆనాఁడు మిహిరగులుఁడు మరల బోరునవరమని
 బీరములుపలుకఁగా నాతఁ డేమనెను? “నీవు నారాజ్యమును ముట్టడించిన
 దప్పు, యుద్ధమొనరింప నాకిష్టములేదు. అప్పటికిఁగూడ నాచే నైనంతవఱకు
 నారాజ్యమును గాపాడుకొఁగలను” అని యాతఁడు భీరుజనసహజమగు
 నుత్తరమిచ్చెను. పాపము! ఆబాలాదిత్యుఁ డిప్పుడు శాద్ధభిక్షువులచేలి కీలు
 బొవ్వుయై యున్నాఁడు. నలంద మొదలగువిశ్వవిద్యాలయముల నందర్పించును,
 కాలవలు క్రవ్వించుట, మతబోధకులను వివిధ దేశములకు మనః ప్రచారముగొఱ
 కనుపుట, బీదలకు శరణాలయములు నిర్మించుట మున్నగుభర్తృకార్యములయం
 దాతఁ డిప్పుడు మునిగి లేలుచున్నాఁడు. శాద్ధసన్న్యాసులతో, జేవసాదు
 లతో గరిసిమెరిసి వర్తించుచున్నాఁడు. చతురంగబలముల నరిచాచుకొనుట
 విప్రుల గౌరవించుట యాతనియం దిప్పు డరుదైనవి. ఇతఁ యాగములను
 దనరాజ్యపు బెల్లలయం దొనరింపరాదని యాతఁడు కట్టుదిట్టిముల గావించి
 యున్నాఁడు. పూర్వమువోలెఁ బాటలీపుత్రమునందఁ గుక్కరాచుండుఁడు
 లలో నిప్పుడు వేదమంత్రములు వినఁబడవు. ఆశ్వఖురిపంధ్యానిము ఁప్పు డా
 భలమునకు దూరములైపోయినది. ఆహాహా! బాలాదిత్యుఁ డింత పాటుపోత్ర
 నందుల కేమనుకొనెలయును.

వసంతకః—భరతఖండమునుండి హళాజునిఁ దఱిమివేయుటకు మీరై
 మీరేల ప్రబలప్రయత్నము లొనరింపరైతిరి? ఇట్లుడిగినందులకు జేవరవారు
 నన్నుఁ దయఁజూడవలయును.

యశో—ఇందులకుఁ గారణము ప్రత్యక్షము. మొదటివిషయముః
 న్యాయముగా బాలాదిత్యునకు రావలసినసింహాసనము నాక్రమించుటకు నా
 కిష్టములేదు. బాలాదిత్యుఁడు హైందవసరేంద్రమండలి విడిపోయినందున,
 నేనే యారాజమండలి నాయకుఁడనై, యాభట్టప్రసమరమున హళాజుల
 నణఁబవచ్చునని యూహించుకొనితిని. కాని యిట్టిమహాకార్యమునఁ గృతకృ
 త్యుండ నగుటకుఁ బెక్కు లంతరాయములు నన్నుఁ జీమచూచుచుండెను. ఏల

యన, బాలాదిత్యునకుఁ గలఁ ద్రిప్రతిష్ఠలు నాకులేవు. సముద్రగుప్త విక్రమా
దిత్యవంశజుఁ డగుభూకాంతుని నాయకత్వము నెందఱో రాజు లంగీకరిం
తురుగాని, మాళవమహాశోసలాధిపుండగు నాచూధివత్సమును వారు సమ్మ
లించును. కుమారీదేవివంశజు నుద్ధరించి పూర్వసింహాసనము కెక్కించుటకనిన,
రాజులందఱు నడుముకట్టి నిలుతురు. కాని మహాశోసలాధిపుండగు నాకుఁ
బరీక్షియములగు నుజ్జయినిని, ఉత్తరహిందూస్థానమును జయించుటకై సాయ
మొనరించువా రుండరు. అన్నింటికంటె ముఖ్యమగువిషయ మొకటికలదు.
మహాశోసలకళింగాధినాథుండ నగునన్నుఁ జూచి యమాయకమగుప్రభువు
లెందఱోగలరు. నాచరాక్రమాభ్యున్నతికి వారెన్నఁటికేని సమ్మతించరు. కాని
గుప్తపార్శ్వభౌమునిప్రతినిధినిఁ బ్రతిఘటించినచుటకు వారెవ్వరిఁగాని ప్రతి
భయించదు. కడపటివిషయముః ప్రస్తుతము హూణరాష్ట్రమునందలి ప్రజ
లకును, మాళవదేవీయులకును బాలాదిత్యునిపై భక్తి మొదలు. ఇక నాపై
వానికి విశ్వాసములేదని నేను వేఱుగఁ జెప్పఁబనిలేదు. నేనిప్పుడు మహాశోసల
కళింగయులను రాజునైయుండియు సేకారణములందేసి హూణు నొఁచివేయు
ప్రయత్నము లొనరింప నశక్తుండనైయున్నాను. కాని యిప్పుడుమాత్రము
గొప్పప్రయత్న మొనరింపవలయును. నానాఁటికి జరాభారము వైకొను
చున్నది; కాన సేమాణుప్రయత్నించినఁగాని, మరలమరల బ్రయత్నించుటకుఁ
గావలసినబలము చేతులుదు. ఈయిరువదియొనిమిదేండ్లుగా మన మీపాడు
ప్రతిబంధములవలనఁ బరితపించుచున్నాము. మగధమహాశోసలరాజ్యములు
మాత్రము హూణునిదాడినుండి తప్పించుకొనియున్నవి. ఐన నేమి? ఉత్తర
హిందూస్థానమంతయు హూణపదతాడనముల నలిగిపోవుచున్నదిగాదా!
కుట్టూరితోనుండు మందభాగ్యులవేదనారావములును, మానధనమునుబాసి
కుయ్యిడుకన్యామణుల దీనదుఃఖాలాపములును, 'అకలీ రాఘవేంద్రా!' అని
యల్లాడు ధరిద్రులవేడికోరికలు, ఉజ్జయినిప్రభృతిప్రదేశములందు మిన్న
ముట్టుచున్నవిగాదా!

చారు:—ఒకభటుడును నిన్న మనకేమి వినిపించినో యెఱుంగరా? ఉదరానందుడు డచునిర్భాగ్యుని మిహిరగుఱుడు పట్టలుపట్టలుగాఁ జీల్చి వేయు వెనట! కమలాక్షనామదేవులు బుధిశులగుచుండ నాతఁడు దాసీయందై యుండుటయే యాకాశోరళిక్షకు నేరమంట!

వసంక:—ఉదరానందుడు కాలధర్మ మొందెనా? ఆరిండిహిశునకు బరహాకముననైనఁ గడుపునిండ నేయిదొరకు ననుకొందును.

ఈమాటకు వారు నవ్విరి.

యశో:—మంచిది. ఇదియే, నానిర్ధారము. నేను పృథ్వి డ నగు చున్నాను. పృథ్వుచ్చటకుఁ గాలవ్యవధి చాలదు. ఈపవిత్రభూమియందు హూణునకు నిలువ నీడలేనట్లు కడసారి ప్రయత్నింపవలయును. ఇందులకుఁ దెగువఁబూనవలయును. గెలిచితిని నర్వశ్రేయము. ఓడితిని అదియే నా యాశ్చర్యమగుగాక! సుకృత్యునిబోలె నామి వీరస్వర్గమైన నాదేవఁగాని, పరాజిం దనై కలూబారుకొలనుఁ దిగిరాను. ఈపవిత్రసమరమున శ్రద్ధ వహించు కై దైవానుగ్రహమున నాకిద్దరు మహారాజులున్నారు. అత్త! నాయభిమతిమునకు సీకేమందువు?

మహా:—బట్టి! వీరోచితములగు సీమాటలచే నాహృదయాధి సంతోషభరితమై పొంగి పొరలిపోవుచున్నది. అమలాపురి మున్నగుస్వల్పభూభాగములనిమిత్తము హూణునితోఁ జీటికిమాటికి నీవు బోరాడుచు ప్రతిభాసామర్థ్యములను దుర్వినియోగ మొనరించుచుండుటకు, నేఁగాంచి బలమాటు లోలొనఁ గుమిలిపోవుచున్నదానను. 'పరాక్రమోపేతుడగు కాత్రవునకుఁ జిక్కనియక, నాకుండురాజ్యమును నేను రక్షించుకొనినఁజాలును. తనకు మాలినధర్మము, మొదలువెడ్డ బేరముకలదా' అని తృప్తిపడు రాజకీటకముల వలె సింహదుబేమో యని నేను భయపడుచుంటిని. కాని నేటికి నాభయము లన్నియు నిరాధారములని యెఱుంగుట కెంతయు సంతసముగావున్నది. ఇట్లుండియు, నీవు హూణునితోఁ బోరాడి విజయశిలుండవు కత్తుని నిన్ను

నేను బుగ్గొప్పనదానగాను. ఏలయున, సోదరశ్రభువు లేవ్వరుకాని నీకు సాయమొనరింపరనియు, నందుచే నీకపజయము నిక్కువమనియు నాకుఁ దెలియును. నాయనా! తెలిసి తెలిసి విశాకవారాంసిధియందు నిన్ను నెట్టుటకు నీతల్లివగు నాకెట్లు బుద్ధివుట్టును? కాని నీవు వీరోచితగుణగణభరితుఁడమి యెఱింగి నేనిప్పుడు మదమొందుచున్నాను. అవును. యశోధర్మచోరిన మహామహిమ గనినందులకు మహామాయ యానంద మపారమై యుండునను బడు నందియమేమి? ఇంక నావీరమాతకుమారుఁడు గెంచినను, ఓడినను ఒక్కటియే. స్వధర్మనిరక్షణమునకై, వైరి తనకన్న నెన్నియోవిధముల మిన్నయైనను లేక్కసేయక, వానితోఁ బోరాడినధీరుఁడు నాగర్భమున జనించినఁ జాలును. ఆహా! ఏమి నాభాగ్యము! ఏమి నాయదృష్టము. నిందుయోమనమున నేనొందుచుండిన గుణత్పాహమున నేనిపు డనుభవింతుచున్నాను.

“ప్రేయసీ! ఈవిషయమున నీయభిప్రాయమేమి?” అని యశోధర్మచారుమతి నడిగెను

చారు:—దేవిగాయభిప్రాయము నాకు సమృతమైయున్నది. నిజము చెప్పవలయుననిన. నామాతృభూమి యరణ్యమే నేను రాత్రింబవళ్లు కుండుచునేయున్నాను. కవీశ్వరులకాలవాలమును, ప్రఖ్యాత జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులకుఁ బట్టుకొమ్మగను, మహాజ్ఞానులకు బెంకియు, అసవ్యకశిల్పి కారులకు నివాసమును, అసమానవీరులకు బిడారును నగు మన యాభరతఖండ మిన్నివత్సరములుగాఁ గిరాకుండగు విదేశీయునిపాదములక్రింద నణఁగిమణఁగి యుండుట, భారతీయులమగు మనయం దించుకొనియు త్యాగబుద్ధి లేమింజేసియేకదా! మన కొకపాదుధనముమాత్ర ముండినఁజాలును. ఎట్టులా యొకట్టుల మనకుఁ గలుపునిండఁగూడును, కంటినిందనిద్రయు లభించుచుండినఁజాలును. రాసురాసు మనము మామిడిక్రిందసోమరులమై మను పీఠుఁగులమైతిమి. ఆహా! పూజ్యమగు నీవేదభూమి నానాఁటికిఁ జీఁచించి పోవుచున్నదిగదా! నీని లింక మందినములు లేనట్లున్నవి. ఇట్లునొనునపు

దంతయు నాహృదియము ప్రిలుచుండును. నాచిత్తము కళాంధకార బంధుర మగుచుండును. ఒకనాడు మనకుఱ్ఱవాడు చంద్రభానుడు నన్ను గాంచి "అమ్మా! ఆప్లేచ్చుడు మిహిరగులుండు, అమలాపురిని బలుమారు ముట్టడించుచుండునా! మాబాబుకూడ నానిరాజధానియగు ముజ్జయిని వట్టణము నేల ముట్టడింపఁగూడదు?" అని యడిగెను. అందులకు నేను "నాయనా! ఆప్లేచ్చుడు పరాక్రమశాలినుమా!" అని యంటిని. నాఁడందులకు నిర్లక్ష్యముగా "అయిన నేమి? నేనును, నసింహుండును జెద్దయగు వఱకుండుండు. ఆప్లుడు మే ముజ్జయినికేబోయి, కృష్ణుడు కింసునివధించిన విధమున, మిహిరగులుని జంపెదము. మాబాబు, యామిహిరగులుని వీని రాణునిచూచి భీతిల్లినాఁడుకాబోలు! కాని మేముమాత్రము జంతుల లేదు" అని పలికెను. ఆకుఱ్ఱవాని లోకుకలకుల నాకుఁ జాలదినములు వేదనఁగలిగించుచుండినవి. ఆప్లుడు తమకు పోకిన యాధీరవాక్యములు నాకపాదమగునంతోషము నిచ్చినవి. వీరమాతయుగదేవి రివలె, వీరభక్తునగు నేనిపుడు దివ్యానంద ముభయించుచున్నదానను. మనోహరా! మీరు నేఁడు తలఁపెట్టినమహాకార్యమున కంతరాయము లుండకపోవను. సత్యము. మీరు కృతకృత్యులగునొప్పున లెక్కలేనియాపదలకు లోను గావలసివచ్చుండును. కాని యట్టిపూజ్యమగు కార్యమును సాధింపఁజూచు మానవోత్తము లరుదుగా నుండురు. ఇందులకుఁ బర్యవసాన మేమైననగుఁగాక! నేటి యాసిద్ధారణ మన శిన్నటికిఁగాని వగవఁబోను.

యశో:—వసంతా! దీనికి నీవేమందువు?

వసంత:—దేవా! నేను మీకు యోజనఁ జెప్పఁగలంతదాననా! మహారాజులు మహామాయాచారుమతుల సమంచితాభిప్రాయములను నేను విని, విశ్రమాశ్చర్యములొందితిని. నేను త్తమవీరవంశసంభూతఁగాను. ఈరాజు లకుఁబోలె నాహృదియ ముద్వేగపూరితమగుటలేదు. మీరు నేఁడు సాధింపఁ జూచినకార్యమున కంతరాయము లుండునేమో యనియు, దుర్భరములగు

కష్టముల నెదుర్కొనవలసియుండుననియు నేను భీతిల్లుచున్నదావను. కాని యాహైందవధరాధీశులు సందిగ్ధనమయముల మీయొడఁ గృతఘ్నులొడు రనిమాత్రము నేను నిశ్చయముగా మనవిచేయఁగలను. ఎంతోకాలము మీరు కష్టముల కోర్పుకొని హైందవనరేంద్రమండలిని స్థాపించిరికదా! అసూయావిద్రోహము లామండలికి చేరుపురుఁగులై, దాని నొక్కనిమిషములొఁ గూర్చివేయకపోవు. మీరు హూణునితోఁ బోరాడి, వానిని రూపుమావ మనశిస్సూర్తిగాఁ దలంచియున్నయెడల, మీకు నేనొకటి యుపదేశించును. సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బరాధీనులరై యుండకుండు. పిలయన, నమయానమయము లనియోగింపక, వారు మిమ్ము విదనాడఁగలరు. మీరాణువలన్నింటిని యుద్ధమున కాయత్తవఱపుఁడు. మీర్రజలనందఱును, వీరావేశపరులఁ గావించి, మీవలెనే వారుకూడ యుద్ధమునకు నడుముకట్టి నిలుచునట్లు చేయుండు. పనిపాటలులేక గోష్ఠిగిల్లుకొనుచుఁ గూర్చుండి యుండుర్రజలకు మీవటాలములొఁ జేర్చుకొనుండు. మీదేశమును గాపా పెకొనవలయుననిన, మీసంఘమును నిలుపునవలయుననిన, మీమతమును బోషించుకోవలయుననిన, మీరు హూణునితోఁ బోరాడక విధిలేదని వారికి బోధింపుఁడు. మీమంత్రులకు, మీనైనికులకు మీరు నమ్మినట్లే నటించుచు, బోణాన వారిని విశ్వసించుకుండవలయును. మావపుండు ధనమునకు దానుండు. ఇట్టిసమయముల వారు ధనమున కమ్మునుపోవుట సర్వసాధారణము. చాతుర్వర్ణ్యములకు మీరు మీనైన్యములఁ జేర్చుకొందు. దాన నగు నగౌరవ మేమియులేదు. చాతుర్వర్ణ్యనముద్ధరణమునకుఁగదా మీరిట్లు నమరమునకుఁ గడంగుట! కాన మీకు సాయమొనరించుటకై నాలుఁగుకాతులవారి నేల పిలవరాదు! మీర్రజలకు న్యయసాహాయ్యమాత్రములఁ గలుపుండు. నాయకుండులేకున్న పోరానరించువిధమును వారికి నేర్పవలయును. కర్ణధారుఁడుపడిపోయినను, నొక పోవుచునే యుండవలయును. ఇట్టిర్రజలలోకాస్పహముండిననే యామహాకార్యము ఫలొస్తుభునుగును. నామట్టుకు నే

నవ్వుటివలెనే, మిత్రార్థసానుకూలతకు నాచే నైనంతసాయ మొనరింప సంసిద్ధులై యున్నాను.

యశో:—అయిన మంచిది. ఈవిషయమున మీరందఱు తేకాభిప్రాయమైయున్నారు. కాన రేపటినుండియే నేటి యానిర్ధారణమును గార్వ రూపమునఁ బెట్టెదను. అమ్మా! సందేశహరులను నలుమూలలకుఁ బంపుట యుక్తమని నీవు తలంపవా?

మహా:—అవును. అది మిగుల నవసరము. అప్పు డేభరణీశుఁడైన నైన్యముతోడను, ధనముతోడను నీకు సాయమొనరింపరాకపోయినను, నీ రాయబారములవలన, నీ యాచార్యకార్యము స్వీయభరాత్మమృదర్శనముకొనుటకు నవ్వకులొన్నక్యప్రకారముకొనుటకు నాదనియు, మఱిదుర్భరావస్థలఁ బడి ప్రస్తుత మాతృదేశము నుద్ధరించుకొనుకనియు వెల్లడియగును. నీ విట్లానరించినయెడల, సీదేశమునంగల యసంఖ్యాకపనుమలీకులలోఁ గొందఱైన నీకు బానటయై నిలిచిన నిలువవచ్చును.

యశో:—మంచిది. నాబటాలములపై నేను బూర్తిగ నాధారపడి యుండెదను. వసంతయౌవదేశానుసారముగా, నాప్రజలకు నీవిషయమును గూర్చి బోధించెదను. కాళింగులకు వారిరాణి చారుమతి బోధించును. మహాకౌశలులకు మహామాయయు నేనును బ్రబోధించెదము.

చారు:—కళింగమునందు నేను గృతకృత్యురాలనైనయనంతరము నేను నాచెలి నరస్వలికడకుఁ బోయెదను. పోయి, యామెవలె మనకుఁ గొంత వలనైన సాయమొనరించునట్లు చేయవలయునని యామెం బ్రార్థించెదను.

యశో:—వానిసాయము మనకువలదు.

చారు:—అట్లనకుండు. వీరమంతసాయమునైన, మీరు నిరసింపరాదు. మీరిచ్చట్టిన నార్యకాలినాగరకతకుఁ బోషణకర్తలై వ్యవహరించుచున్నారలు గదా! మహాకౌశలాధిశునిదురహంకారము, ఆర్యులనదుద్యమమును నాక మొనరించిన దనునపక్షి రాకుండుఁగాక! హైందవరాజ్యరత్నహారమునందు

మగధరాజ్యము, నాయకమణివంటిది. అట్టిరాజ్యమును మనము త్రొక్కివచ్చు గూడదు. ఒక్కొక్కరినిదాసి, వారు గావించుసాయ మెంతస్వల్పమైనను దానిఁ గ్రోనుట మనకు విధియైయున్నది.

యశో:—నిజమే. కాని యాబాలాదిత్యుఁ డిదివఱకే నాకుసహాయ్య మొనరింపఁ దిరస్కరించియున్నాఁడుగదా! మరల నాతనిఁ బ్రార్థించుట నిరుపయోగమునుమా!

చారు:—ఇంకొకమాణుకూడఁ దిరస్కరించినఁ దిరస్కరింపనిండు. ఈ పదునైదేండ్లలో నాతనివైఖరి చూసినదేమో, యెవరికేమి తెలియును? ఎట్లు యివ్వనేమి? నన్నుఁ బ్రయత్నింపనిండు. ఆర్యులయభ్యుదయమున కడ్డుకలు పట్టల, మీరు మీయభిమానమును దిగమ్రొంగుచుండవలయును. స్వకీయాభిప్రాయములకు, స్వాభిమానమునకు, కారుణ్యమునకు, కయ్యమునకు సేవవిత్త్రోద్యమమునఁ జోటుండఁగూడదు.

మహా:—చారుమలియభిప్రాయము నాకుఁ బరమసమ్యక్తము. బాలాదిత్యుఁ డిప్పుడు పూర్వాభిప్రాయమును మార్పుకొనియుండఁడా? ఎట్టులో యొకట్టుల గుర్తవంతజూడకూడ నీయర్థమునఁ బాల్గొనినయెడల మాణిప్రొందినపరుమునందు మనకగువిజయము నాకు లెండింతలు సంతసము నీయఁగలడు. మీఁదు మిక్కిలి కామరూపదేశీయు లిప్పుడు మాగధులయందు గల నడుచుచున్నారు. కుమారా! మనకటాలమునఁ జేరుభటుఁ డొక్కొక్కఁడు, మనవిజయసౌధారోహణమున కొక్కొక్కసోపానమువంటినాఁడని గ్రహింపుము. ఎంతకొద్దినాయ మైనను సరియే; మన మద్దాని దిరస్కరించు స్థితియందులేము. ఉండినను లెరస్కరింపఁగూడదు. రాజులందఱి నడుగుటలో మనకగు నవమాన మేమియులేదు. కడకు శత్రుప్రభువులనైతము 'ప్రొందన కేంద్రమండలి' యందు సభ్యులుగాఁజేరుటకు వీలుండవలయును. వారికట్టి యుద్ధాత్త యుండఁజనును. నేఁడు మన మాతృదేశమున కట్టిపట్టునిడుపు

లుండక విధిలేకున్నది. ఇట్టిసందిగ్ధసమయములందు మిగుల మెలకువతో నడుచుకోవలయును.

యశో:—మఱి నశేంద్రమండలి కథ్యత్నం దెవఁడు!

చారు:—సాహసాంకుఁ డధ్యత్నఁడైయొండఁజనును. అది యటుండ నీయుద్యమమునకు శంఖుస్థాపనఁ గావించినవారలు మీరేకదా! ఒక మీ రధ్యత్నస్థానము నాక్రమించుట కెవ రాటంకపఱతురు? దాని కధికారులు మీరేకదా!

యశో:—ఒకవేళ బాలాదిత్యుఁడు నానాయకత్వమున కధిక్షే పించిన?

చారు:—ఈకార్యమున నాకుఁడుకూడ సర్వశక్తుల వినియోగించినఁ దప్ప, నాకనియాక్షేపణలు న్యాయహీనములగును. ఆతఁడు సాయమొనరించినయెడల, మీతోసమానముగ నశేంద్రమండలి నాయకుఁడై మీతో సమానముగ సర్వకార్యములకు పుత్తరమిచ్చియై యుండును. మీయాక్షేపణలకుఁ దగినన్ని కారణములు నాకగపడవు.

యశో:—నిమియాలెచ్చ. కాని యాతఁడు కత్తివంచనఁజేయక సాయమొనరించి, సాయమొనరించుటయేగాక స్వయముగ రథాంగమున కరుదెంచినఁదప్ప, నాతోసమానముగ నాయకత్వమును వహించుట కధికారముఁ గలిగి యొండఁడు.

చారు:—మంచిది. దాని నట్లుండనిండు. నానాదేశాధీశులకడకుఁ బంపుటకు మీపద్ధ నిపుణులుగు దూతలున్నారా!

యశో:—లేదు. ఒకగిద్దఱుమాత్ర మున్నారు.

“అయిన మంచిది. కలింగమునందుఁ బ్రవీణులగుదూత లున్నారు. వారిని ముప్పదిమంది నీకార్యమునకై యేర్పరించెదను” అని చారుమతి నవుడు వసంతకు “సుభాషిణీ! నీవు పాటలీపుత్రమునకుఁబోయి, నేవచ్చు లోపల కార్యమునకు సరస్వతిని సిద్ధపఱచియొంచెదవా!” అని యడిగెను.

వనంతః—చిత్తము.

చారుః—శేషే నేను గళింగమునకు బయలుదేరితిమి. నీవుకూడఁ బాటబీపుత్రమునకుఁ బ్రయాణముకావలయును. మనకుఁజ్జలలో నొక్కని నా పెంటఁ గొంపోవుదునా?

మహాః—చంద్రభానుం డోడ్కొనిపోయి. నరసింహుఁ డిచట వాని బాబుగారి కుపకరించుచుండును. చంద్రభానునిపైఁ గళింగులకు మిక్కిలి మక్కువయని సేవనుచుండువుగదా! ఓహో! వారుగో ముద్దుబిడ్డలు. వాసలో దప్పకడిసి తడిముద్దలై వచ్చుచున్నారు.

ఇంకఁగూడ చంద్రభానుం డచటికిఁ బరుగెత్తివచ్చి మహామాయ పైఁ బ్రాణుచు “అవ్వా! సేవనివడేమి?” అని యడిగెను.

మహాః—కండీ! కేపు సేపు మీయవ్వుతోఁగూడఁ గళింగపట్టణము నకుఁ బోవుదువు.

ఆమాటలకుఁ చంద్రభానుఁడు కిలకిలనవ్వుచు “కళింగమునకా! కళింగమునకా! లలితా! లలితా! నేను గళింగమునకు బోయెదను. నరసింహా! నేను కేపు కళింగమునకుఁ బోయెదను” అని చిందులువేయసాగెను.

అందులకు నరసింహుఁడు మహామాయను మురిపెముగాఁ గొట్టుచు “ఓముసరియవ్వా! నానంగలియేమి? నేనుగూడఁ గళింగమునకుఁబోనా?” అని మకురుచేయసాగెను.

మహాః—నాయనా! మీబాబు మిహిరగులునితో యుద్ధమొనరింప నున్నాఁడు. నీవిచటనేయుండి మీబాబుకు సాయమొనరింపఁ బ్రజల కుపకరింపవలయును.

నరసింహుఁ డందులకు నవ్వుచు “బలిబలి! అయిన నిక్కడనే యుండెదను. మహాకోపలమందే యుండెదను” అని పలికెను.

చంద్రః—అవ్వా! నేఁగూడ హూణునితోఁ బోయెదను. నేను గళింగమునకుఁబోయిన, హూణునితోఁ బోరాడుటెట్లు?

వారితోక్కుచుచలుకులకు మహామాయ మురియుచు “నాయనా! నీవును వహుజునితో యుద్ధముచేయుటకే పోవుచున్నావు. దానికి గళింగులఁ బురికొల్పుటకై నీవును మీయవ్వుయుఁ బోవుచున్నారు.

చంద్ర:—బలిబలి! అయిన నేఁబోయెదను.

ఇంతసేపుగా లలిత చారుమలియొడిలోఁ గూర్చుండి కన్నీరుమున్నీరుగా వెక్కిరియెచ్చుచుండెను. చారుమలి యాబాలను బుజ్జగించుచు “లలితా! లలితా! నీకేమి కావలయును?” అని యడిగెను.

లలిత:—నేఁగూడఁ గళింగమునకు వచ్చెదను. నీవు చంద్రభానుని మాత్రము తీసికొనిపోయెదవని, మాయవ్య చెప్పచున్నది.

చారు:—అమ్మా! నిన్నుఁగూడఁ బిలుచుకొనిపోయెదను. ఏమివనుము. చిన్నికనులనుండి కొటకొట నీటిబొట్టలు క్రిందఁబడుచున్నను, ఆ బాలిక చకచకనవ్వుచు యశోధర్మను గొఁగించుకొని “బాబూ! నీతోడను మాయవ్యతోడను నేఁగూడఁ గళింగమునకువచ్చెదను” అనెను.

యశో:—తల్లీ! నేనిక్కడనేయుందును. మీయవ్వుయే పోవును.

లలిత:—నేను నీతో నుందును. అవ్వుతోఁబోదును. ఇది యెట్లు సాధ్యము! ఓబాబూ! నీని కొక త్రోవఁజూపవా?

యశో:—రావమ్మా! రా! చెప్పెదనురా!

అని యాతఁ డాబాలిక నెత్తుకొని లానికిఁ బోయెను. ఆతనివెనుక నందఱు పోయిరి. నరసింహుఁ డవ్వచేరిని, చంద్రభానుఁ డవ్వచేరినిఁబట్టుకొని పోయిరి.

వసంత:—ఈబిడ్డలు వానయందుఁ దడిసి ముద్దలైయున్నారు. వారు కట్టుకొనుటకుఁ బొడిగుడ్డలు తెచ్చెదను.

లలిత:—బాబూ! వసంత యేయూనికిఁబోవును?

యశో:—పాటలీశ్రమమునకు.

లలిత:—అట్లున్నఁ బాటలీపుత్రమునకు నేఁగూడఁబోవలయును. ఓ బాబూ! నాకుఁ జెప్పము. నేను మాయమ్మతోఁ గళింగమునకుఁబోవలయును. వనంశతోఁ బాటలీపుత్రమునకుఁ బోవలయును. నీతోఁ గలాంబారునం దుండవలయును. దీని కుపాయమేమి?

వనంశ ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచు “లలితా! నేఁజెప్పెదరమ్మ” అని కప్పకడిసియుండు నాబాలను యశోఘర్షవద్దనుండి తీసికొనెను. పిదప వారందఱుఁ బురికిఁబోయిరి.

ఇరువదితొమ్మిదవతరంగము.

కళింగమగధరాజ్యములు—సమశసన్నావాములు.

అమరావతీనగరవాసులందఱును రాజసౌధము ముంగలనుండు ప్రాంగణమున గుమిగూడియుండిరి. వారియుత్సాహము వర్ణనాతీతమైయుండెను. రాజకుమారి చారుమతి యున్నదినియు, గానకౌరులందఱు రావలయుననియు, రాజభటులు నగరమంతయుఁ జాటించిరి. ఉదయమేమగుటలకు వభూతమయ్యెను. అంతకుమున్నే పౌరులు తండ్రిపతండ్రిములుగా నరుదెంచి కార్యక్రమారంభమున కెదురుచూచుచుఁ గూర్చుండియుండిరి.

“రాణిగారు మనలఁ బిలిచియుంటే! నీకేమైనఁ దెలియునా?” అని యొకపౌరుఁడు వేటొకని నడిగెను.

“స్వదేశ, స్వనుత, స్వధర్మసంరక్షణార్థమై హూణులతోఁ బోరాడుట ముఖ్యమని, రాణిగారు కళింగపట్టణమున జనుల కుపన్యసింపినారట. మన యశోధర్మమహారాజుగారు, హైందవసరేంద్రమండలి కధినాయకులుకా నున్నారు. పవిత్రతమమగు సీమహాకార్యముకొఱకు విత్తమునిచ్చియు, భటుల నంపియు, స్వర్వవిధముల సాయమొనరింపవలయునని మనకుఁ బ్రబోధించుటకై మహారాణిగారు సొంతముగా విచ్చేసియున్నారు” అని రెండవపౌరుఁడనెను.

మొదటివాఁడు:—మహారాణికి మనసాయమేల! అమోకసుసన్నల మొలఁగుట కపారమగుచతురంగబలమును నాకాబలమును గళింగదేశమందున్నవికదా! కళింగరాజుతోకాగారములం దిసుకపాతరలవలె ధనరాసులఁన్నవి.

అరాణి మంత్రి మండలిని లోబలుచుకొనినఁజాలును. అప్పుడంతయు నామె యధీనమగును.

మొదటివాడు:—అవును. అంతలో మనరాణి యూరకుండుటలేదు. ఈస్వాతంత్ర్యసమరమునఁ బాల్గొనఁగఁగింతులను వీరోన్మత్తులఁ గా వింశవల యునని యామె పట్టుపట్టియున్నది.

మొదటివాడు:—కళింగులను హూణులలోఁ దలపడవలసినంత యవసర మేమివచ్చినది? దండయాత్రలవలనిభిలి మనదేశమునకులేదు. ఒకవేళ హూణులు మనదేశమును ముట్టడించినయెడల వారిని డీకొనుటకుఁ గావలసినంతవ్యవధి మనకుండును. అంతవిఘ్నము మనము కష్టపూరించివల్ల కదలకయుండవచ్చును. లేనిపోనిప్రసక్తి మనకేల?

మూడవవాడు:—హూణులు మనదేశమును చేపి ముట్టడింతురేమో? ఏదికాని నిశ్చయము తెలియును?

మొదటివాడు:—వారు కళింగమును చేరుటకుముందు, మహాశోసలమున దాటిరావలయును. హూణులందఱు యాత్రకు మనము ధర్మమహారాజే శారణమని నాయభిప్రాయము. అతఁడు చేయుబద్ధుల హూణుల నణచి వేయుటకై యోచించుచుండును. అతఁ డాత్మవంశప్రతిష్ఠను బెంపొందింపఁ బ్రయత్నించుటంజేసియే, యిట్టికష్టములు కలుగుచున్నవి. ఇట్లు కళింగము నా నాటికి మహాశోసలము చేరి కీలుబొమ్మ యగుచున్నది.

నాల్గవవాడు:—మిత్రమా! యశోధర్మ మహాశోసలమునందే హూణుల నడ్డగించుటబట్టి, వారు మనకళింగముపైఁబడరని సీయభిప్రాయము కాఁబోలు. ఒకవేళ నాతఁడు పరాభూతుడైనచో, మనకళింగమున కెట్టిగతి పట్టునదియు సీకే తెలియును.

మొదటివాడు:—అప్పుడు మేము నిద్రాహారములమాని, నర్హులముల నమకూర్చుకొమా!

నాల్గవవాడు:—(నవ్వుచు) ఆననవును. ఇట్లుకాలుచుండ బావి త్రవ్వవారిలో నీవొకడవు.

ఐదవవాడు:—నద్దునద్దు. మహారాజిగారు విచ్చేసినారు. మహారాజిగారు విచ్చేసినారు.

అందఱు తాల్వారమువైపుమాచిరి. అచట మహారాజి చారుమరిదేవి నిలిచియుండెను. ఆమె కిరుకెలకులఁ జంద్రభానుఁడు లలిత నిలిచియుండిరి. మహారాజివదనము గంభీరమై చావణ్యరసమును వెదఁజల్లుచుండెను. చారుమరిద తామెకు విధేయులైయుండిరి. 'జయజయమహారాజీ!' అని జయజయారావములు రోదసికహరము నిండెను. చారుమరి దినయోత్తమాంగయై యభిమానపూర్వకముగ వారివదనము లందుకొనెను. అతట నామె యుచన్య సింహ మొదలిడెను. ఆమె కంఠస్వరము మందమైయున్నను, స్పృటముగా నుండెను. ఆంకకుముందు శబ్దమొనరించుచుండిన నుచివ్వఁజు మాటలునిగిసిరి. చారుమరి యుచన్యాసమును, వాక్యమునను వాక్యమునందుకొని యంతఃపుర వైశాఖుఁడు దిగ్గజగా నఱచుచుండెను. దూరముననుండునపులకొఱ కిట్టి యేర్పాటు కాచిపఱచెను. చారుమరి యావిధముగ నుచన్యసింపసాగెను.

"నాయులుగుబిడ్డలారా! కళింగులారా! రాజధర్మయుగులగు నాకళింగులమధ్యకు నేను మరల రాఁగఁచితినిని, నాయూనంద మమందమై గొలున్పి. ('జయజయమహారాజీ' అను హర్షధ్వనులు) నేఁడు మీరు నన్నుఁజూచి యానదించుచుండుటకు నాకుఁగూడ బ్రమోదముగానున్నది. ఒకానొకవిషయమును మనసుననుచుకొని, నేఁడు మీకడ కరుదెంచిరి. నాకువలెనే నాయభిప్రాయము మీకుఁగూడఁ బరమసచ్చతమైయుండునని నాకుఁ దెలియును. ఈపుణ్యభూమిని పూజించిబాటనుండి విడిపింప నే నుత్సహించుచున్నాను. ఇదియే నానిశ్చితాభిప్రాయము. ('జయజయమహారాజీ' అను హర్షధ్వనులు.) వీరావేశులగు మిమ్ములఁజూచి నాహృదయ ముప్పొంగుచున్నది. కాని మీ రిట్టిసజ్జనులని నాకింతకుముందే తెలియును. నాకళింగులను నాకుఁ దెలియును.

('జయజయమహారాణీ' అను హర్షధ్వనులు) ఐత్రమగు కళింగదేశమున, బుట్టిపెరిగిన నాకు హఠాఃనివలన నార్యావర్త మొందుకష్టములఁ దలంచు కొనినపు డంతయు నెత్తురుడికిపోవుచుండును."

"మానెత్తురుకూడ నుడుకుచున్నది" అని పొరుఁ డొకఁడనెను.

"అవును. అది సామాన్యమేకదా! అట్లేకదా యుండవలయును! మీరు కఠిగులుకదా! మీ రీపుణ్యభూమియందుఁబుట్టి పెరిగినవారుకదా! అట్టియొక నాకుఁబోలె మీనెత్తురుకూడ నుడుకుచున్నదనుటఁగో నాశ్చర్యమేమి? మననూర్యావర్తము హఠాఃనివేతఁ బడునవశ్యులఁ దలంచుకొనునపు డంతయు బాలుఁడైనను, మిఁరాజకుమారుఁ డీచంద్రభానునిరక్తము మఱిఁగి పోవుచుండును."

"నానెత్తురు కాఁగుచున్నది. మిహిరగులుని నేనుఁ జంపువఱకు కది కాఁగుచునేయుండును" అని యాబాలుఁడు చంద్రభానుఁ డణిచెను. ('కఠిగుఁడు చంద్రభానుఁడు చిరంజీవియగుఁగాక! మారాజకుమారుఁడు వధిల్లుఁగాక!' అను హర్షధ్వనులు.)

"అంత నెత్తురునైత ముడికిపోవుచున్నది. హఠాఃలు పెట్టుపొంగ లంతనిచములై దుస్సహములైయున్నవి. మనము కళింగులముమాత్ర మార్యోత్తములమనియు, నార్యమతసీతులను మనము పోషణకర్తలమనియు నింత కాలముగా భావించుచున్నాముగదా! కాని యానలవపదివత్సరములుగా మనకు బ్రియమగు నార్యధర్మము మేఘులకుఁజిక్కి ఊడించుచుండ నితరుల వలె మనముకూడ, మనలఁ బ్రేరినివచ్చునినాశము నెఱుంగక మత్తుతో నున్నాము. విశ్వవిఖ్యాతమగు గుప్తసామ్రాజ్యమును హఠాః డాక్రమించిన తఱి, కళింగము కదలక మెదలక మొద్దుపలెనుండెను. అంతట నల్పరాజుల పంతువచ్చెను. హఠాఃవిజయోదంతములును, హైందవపరాజయవృత్తాంతములును నాభావోద్యానముపాలిటిపరకువులై నాయాకాంక్షారముల ననుదినముఁ గొట్టివేయుచున్నవి. ఉదయాదిత్యునిఁజూచుటకైన నాకు లజ్జగా

నున్నది. (అమెయెట్టయెదుటఁ బొమ్మఁ గొండవై నెక్కియుండు బాల
 సూర్యుఁ జూపెను.) ఏలయన, భారతదేశ మొందువనగల కాతఁడు నన్ను
 నిందించుచున్నట్లున్నాఁడు. తమనంతరివారమని విజ్ఞప్తి గురజాలు నంఘ్రీ
 భావబద్ధులై యాత్మవిరోధి నెదిరింప నమకట్టిరో లేదో యని కంఠసంజల
 యందును సూర్యచంద్రులు మిగుల నానందముతోఁ జూచుచుందురు.
 అన్నన్నా! కాని వారి కాభాభంగముగాక మజేమున్నవి! ఆర్యావర్తము
 యొక్కయు, నార్యధర్మముయొక్కయు విశుద్ధమూర్తలఁ నిలకించి సంత
 సింతుటకుమారుగ నాదేవులు, నిహదుఁడగువిదేశజాఁ పుజ్యులైనవారమునందు
 సింహాసీని గూర్చుండి కట్టాఁగిరితో నుండునార్యమాతపై నందులొమలఁ
 గాంచి నిట్టూర్పులుచ్చుచుందురు. ఈవిధమున నికఁ గొంతకాల ముండి
 నచో, సూర్యచంద్రు ఁద్దయు మనదేశమునకు వచ్చుట మాని యొక్క
 మాటుగా సిద్ధశతవర్షమును గాఢాంధకారసముద్రమున ముంచివైతురు.
 కష్టములు కాపురముసేయవని మానధి లింగముతో నెరిగినను, దేవత
 లట్లుండరు. ఇప్పుడు మనము భగవదపరాధులనుకు నెదిరినదికలము.
 భవిష్యదపరాధమునకు నింకను నెంతయో వ్యవధి గున్నది. 'కలరాధిక్తి' అన
 వినలేదా? మావయిఁ డీకలికాలమున భక్తిగాక నెక్కి కష్టసముద్రములను
 దాటవలయును. కృత, త్రేతా, ద్వాపరయుగములందువోలె బరసేశ్వరుఁడు
 శరీరధారియై యిప్పుడు మనకు సాయమొనరింపరాదు. ఆయుగములనాఁటి
 ప్రజలు నిష్కళంకులు. అవతారపురుషులు తమతోఁ గలిసిమెరిసియున్నను,
 వారి నాకాలపువారు గౌరవించి పూజించుచుండెడివారు. కాని యీకలి
 యుగమున దైవము మనుష్యావతారమున విచ్చేసినయెడల, ప్రజ లాతని
 నిరాదరణ మొనరింతురు. అవమానకలుగురు. కాన మనప్రయత్నము
 లన్నియు నిమిత్తమాత్రములని గ్రహించి, దైవము యేమిగడ యని నమ్మి,
 మన మాతనిపై నాధారపడియుండవలయును. ఆర్యమాతను సంక్షించుటకుఁ
 గాని, ఆర్యధర్మముల నుద్ధరించుటకుఁగాని మనము కలింగుల 'మిరితవతి

కేమియుఁ గావించుమైతిమి. ఎన్నఁడో యొకనాఁడు మనము బాఁదిత్యునకును, మనప్రభువునకును సాయపడి, పాపలీపుత్రయ్యధమున హూణుల నోడించిఁబుకఁబోలు! కాని యంతఁగా మనసాఁయ్యము తృణాగ్నివలెఁ దృటిగా మాయమైనది. తీవ్రములగుస్వేదములు, సీచములగువిరోధములు, వీనిచే నాహులవిధులము మాసిపోవ, నామహాకార్యము వికలవందలయ్యెను. ఈ మనపాపగుణముల గాంచి మనకాత్రపుడు దుఃఖినిఁగొన నయునుండి పకఁగనన్వయఁ జరిగి లెగురవైచుచున్నాఁడు. అర్కమాత నిరాశతో పగలఁబోగులుచున్నది. ఆహులహీనవశము దేహము వెఱుంగొంది ముక్కుపై ప్రేరించిపోనియున్నారు. ఈమహాకార్యమునకు మహారాజు చాల శ్రద్ధఁబూని యున్నాఁడు. కాని యంతకు నొక్కఁడెమిచేయఁగలఁడు! ఈమాణు హూణులనోడింప సర్వవిధములఁ బ్రయత్నించుటకు నిర్ధారించుకొంటిమి. ఇ మలకు నలుమూలల దూతలఁబంపితిమి. మీతోఁ గలిసి యొచింపకయి, కళింగనైష్యమును కళింగకాకాయలమును, కళింగకోశాగారము నొదింపనయును పుటు నినియోగించియుండిపారము. అది మంచిమార్గమనిపొడి నాకు నూచింపఁబడినది. కాని 'యల్ల'నరించుట రాజభక్తి సమేతులగు కళింగులయొడ మనము ద్రోహముచేసిన ట్లగును; అర్కమాత పాదపద్మములకుఁ బ్రాణమునుములుఁ బూజనల్యులకు వారికిఁగల యధికారమును మనము నిరాకరించిన ట్లగును.' అని యీమాటలను నేఁలెడచెవిఁ బెట్టిలిని. ('మహారాణి చిరంజీవి యగుఁగాక' అను వార్తాధ్వనులు) ఓకళింగులారా! పూజ్యుమగు సీసమద్యమమునకు శక్తివింఛనచేయక మీరు సాయమొనరింప మిమ్ముఁ బ్రబోధించుటకును, కళింగులపైఁ దనకుఁ గలవాత్సల్యము నిశ్చలమైనదని నొక్కిచెప్పటకును మీమహారాజు యశోధర్మ నన్ను మీకడకుఁ బంపియున్నాఁడు. ('మహారాజు వర్ధిల్లుఁగాక') అను వార్తాధ్వనులు.) ఐవిత్రమగు సీసమద్యమమునకై యాతఁ డెల్ల వేళల నన్నాహము లొనరించుచున్నాఁడు. కాన నాగరకతానముద్ధరణమున కగుసీయధము

గొలుకు మీరుకూడ నమిముకట్టి నిలిచియున్నారనియు, మీరాజభక్తి నిశ్చలమై, నిష్కళంకమై, నిరుపమానమై యున్నదనియు మీమహారాజు గారికి విన్నవించుటకు నాకు మీరు నెలవీరుపలయునని వేడుచున్నాను."

"మీకు మాయపట్టనిచ్చితిమి. మీకు మాయపట్టనిచ్చితిమి. మహారాజు చిరుబీవు లేమరుగాక! మహారాణి చిరుబీవియునుగాక! హూణుడు నాశమగుగాక!" అని పోరు లఱచిరి.

చాచు:—నాకళింగు లీ యుద్ధమునకుఁగాను, స్వధర్తము ననుపరిపన్నుని నేరలఁపవలసినా!

"అలా! కలంపవచ్చును. కలంపవచ్చును" అని పోరు లఱచిరి.

చాచు:—నాకళింగు గట్టివారని నేరంశకుముందే యనుకొంటిని. ఓపోరులారా! ఇంక మీకిప్పటికి నెలవు.

"జయజయమహారాణి" అని పోరులు జయజయధ్వనము లొనరించిరి. అంతట పోరుమీద, చంద్రభానులు, లంత గూఢాచారమునకు వందనము లొనరించి యంతఃపురముఁగానికి బోయిరి. జయలు స్వర్ణము లకుఁ దిరిగిపోవుచుండిరి.

ఒకఁడు:—మహారాణి మహావక్త్రగా నున్నది. మనల నెట్లు పురికొల్పవలసినదియు, నామెకు బాగుగాఁ దెలియునుమా!

ఇంకొకఁడు:—ఇంద్రార్చ్యమేమున్నది? ఆమె పుట్టిపెరిగినది కళింగరాజ్యమునందుఁగదా! ఆమెకుఁ గళింగులకు బాగుగాఁ దెలియును. మీఁదు మిక్కిలి యారాణి విడువీనుణి. ఇంకయేల? ఆవిద్యానముద్్రుఁడు విద్యానముద్్రుడేకదా! అంతటి మహాపండితుఁడునైతము మహారాణి చారుమరియొడుట నిలువనోడినాఁడు.

వేటొకఁడు:—ఈహూణుఁడైందవయుద్ధముకడ కెట్లు కుదముట్టునోకదా?

మఱియొకడు:—ఇందులకు సందియమేమి? వారిని గళింగులు పాతాళమునకు ద్రోక్కివేయుట సత్యము. ముల్లోకము లొక్కపెట్టిన నెత్తివచ్చినను, నేటికళింగులను డిశాని నిలుచుట సందేహము. వారియుత్సాహమంత యపారమైయున్నది.

ఇంతలో వారు చీలిపోవలసివచ్చుటచే, వేటువేటుమార్గములబట్టి పోయిరి.

ఇక నచట బాహిరీపుత్రమున బాలాశిశ్యపరస్వతులను వివాదముకలిగెను. పసంత పాహిరీపుత్రమునకుఁబోయి యుజ్జయిసిపౌరు బాబాలపృథ్వు గొందు దుర్బరబాధలన్నింటిని సరస్వతికి వినిపించెను. సరస్వతిమనస్సు మెత్తవడెను. తనజన్మపట్టముందుమరపథ కారాణి చింతించసాగెను. ఆమెహృదయము కరిగిపోయెను. యుజ్జయిసిపౌరులమర్దకకుఁ దనహృదయము చగిలి నెత్తురుకారుచున్నదని యామె నసంతోషించెను. నెత్తురుధారలనుండి యుజ్జయిసిపౌరులఁ గాపాడవలయుననిన, ముందుగా మాగధులు తమనెత్తురు బాటించుట కియ్యకొనవలయునని విసంత నెప్పెను. ఈయభిప్రాయమునందలి సత్యమును సరస్వతి గ్రహించెను. తాన బాలాదిత్యుఁ డీవనిత్ర కార్యమును సంపాదించుటకై సమృద్ధిమన ట్లామె సర్వశక్తుల వినియోగించసాగెను. తాని యిది మాటలచే నగుటని కాదు. బాహుబలప్రదర్శనమున స్వకీర్తిలతను విగంతములకు వ్యాపింపఁజేయు చుడ్డకముననుండిన బాలాదిత్యుఁ డిప్పుడు వైరాగ్యవృత్తిఁ బూనియుండెను. మాగధులయభివృద్ధికై యాతఁ డిప్పు డెన్నియోవిధములఁ బాటుపడుచుండెను. ఉత్తరహిందూస్థానమున మగధరాజ్యము విద్యకుఁ బెట్టిన పేరై యుండెను. భరతవర్షమునందలి రాజ్యములన్నింటిలో మగధరాజ్యము సర్వసంపత్సమృద్ధమై యుండెను. కాని యారాజ్యాధీశుఁ డిప్పుడు మున్నువోలి యుద్ధప్రసక్తిఁ దనిలియుండుట మానెను. ఆత్మసంరక్షణార్థ మొనరించు యుద్ధముమాత్రము న్యాయబద్ధమని యాతఁడు భావించుచుండెను. దురవస్థలఁ గుండుప్రజలు తమఁగాపాడ క్రాత్రవునితో యుద్ధమొనరింపఁ గుంఱుడిన

చో వారిని రక్షించుటకు మాత్రము పోరాడుటకుననియు, కేవలమాత్మసంక
 కీర్తిప్రతిష్ఠలం జెంపొందించుకొనుటకై యుద్ధమాదుట తగదనియు నాశంబు
 నిర్ధారణమొనరించుకొనియుండెను. ఒకనాడు, సరిసర్వత, పూర్వము గుర్త
 రాజులవైయుండిన రాధ్యములప్పింటిని మఱి నాక్రమింపఁబోవని సూత
 నికి నూచించెను. అందుల క'శంబు "ఏర్పాములు" పట్టము" అని
 యడిగెను.

"అర్పావర్తము" యు అనేగుహిమాచలఘాభాగము."

"అ" మొదటి మాడెట్టలు సహస్ర క్రపాల్పాదికపులస్పాధీయన
 మాత్రముండెను. నానంకికర్తయగు శంకరాచార్యుని కిచ్చివేసిన రాష్ట్రములు
 వేసిలో మూడిటికిని గొనినవిగాని. అది నవన కాలము లగుచుండెను.
 ఇంక నాతసిభూద్వలకుఁగాని సూరిమొయ్యగఁగ్రామ లేచివేసి పోరిం
 జెప్పవలయునా! కావన న్యాయస్థిగో నాచియెడిల. నాకావర్తముపై
 నంతయగు నాకదికామ్యమునె యభిమతిని వీలులేదు. ఈమధ్య
 నేను బాండులయొక్క మాధుర్యమునానె గాని, నానె పోల్చుకొనింప
 త్రాగించుటలేసియేకదా! పోరాష్ట్రములు నెమ్మ నావాది నెమ్మనింపఁటను
 త్రాగించియుండినవారు. గాదు. మీదు మీక్కిం గాని మామిళమున,
 వనాశోపానలముచుండి యుద్ధము కైక బ్రయత్నించినవారుకారు.
 ఇట్టియెడ, నాకు సుఖములేనికల నెఱిగినో విడిచిపెట్టుచు. నేనే
 లేనిపోనిబాంధవములు గొప్పించుకొని, మంచిభాగ్యులగు నాదిద్దలను మాగధు
 లను బరియొసంగు లేటిన్యాయమో నాకర్థమగుటలేదు."

"నిరంకుశుడగు. వనాశునిపాలనలో పరిపోయిచూచినచో, గుర్త
 లాఁబడిపాలనము స్వర్గప్రభుమని చెప్పవచ్చును. పాతకులను స్వర్గసౌఖ్యము
 నిచ్చుట రాజధర్మముకదా!"

"అనిష్టులు స్వర్గసౌఖ్యము నెట్లుభవించుదు?"

ఈసంభాషణము జరిగిననాటినుండి, సరస్వతి పలుమారు బాలాచిత్త్యునితో సీసంగతి-బ్రస్తావించుట మానెను. కాలము గడచుకొలది, సరస్వతియు హెచ్చుతక్కువగఁ దనభర్తయభిప్రాయములు జేకిభరింపసాగెను. ఆమె క్రమక్రమముగ మగధను వనఃస్వభూమిగ భావించి, మగధులపాలిటి కన్నతల్లియై పరిశీలమునకై యహోరాత్రములు పాలుపడుచు హఠాద నందయాత్ర మగుజరిచి మఱచిపోయెను. కాని యుజ్జయినిపౌరు లొందు కష్టములను పసాతవలన వినినంతనే, హఠాదురద్రుదగముల కామె నెత్తురు తెల్ల సాగెను. హఠాద వణచునిమిత్త మొకరొమ్ము ముఱివి వృద్ధుని హృదయమయ్యెను. కాని యాత్మాన్వయకీర్తిప్రకృష్టల నభివృద్ధిపఱుచుటకై యీసమర మొనరింపవలయు ననుచునా యామె మానసమున సీమా యుద యింపలేదు. కరకాష్టముల నాక్రమింపవల గుండురాకచే నిప్పు డీగిర మవ సరముని యామె శ్లోఽపుకాదు. కాని హఠాదవతాదనముల పగ్గుచూచగు నుజ్జయినిపౌరులను, ఇతరరాష్ట్రముల పుద్ధించుటకు నిప్పు డిట్టిరణ మవసర మని యామెకుఁ దోచెను.

ఆవిధారణ మిప్పు డామెవదనమున రూపొందియుండెను. ఆమె ప్రాణేశ్వరునిజేరి “ప్రియ! చారుమలీయశోభర్తలపద్ధతుండి వసాత యొక సంజేశముతో గదు దెంచియున్నది. ఆసశ్రముద్రముపాడి ప్రజలను గట్టి క్రించుకై, యుజ్జయినిపండి హఠాదరాక్షసులఁ దఱిమివేయుటకు నాకు ప్రబలప్రయత్నము లొనరింపనున్నారట. చారుమలీయశోభర్త లీమహా కార్యమున మనసాయము నాకొండొంచుచున్నారట” అని చెప్పెను.

బాలా:—నాయభిప్రాయముల నివేఱుగుచువుకదా! దైవానుగ్రహమున నేనిప్పు డాత్మాన్వయకీర్తిప్రతిష్ఠలను విభరింపజేసికొను దురాశనుండి తప్పించుకొంటిని.

సర:—నన్నుగూడ నట్టిదురాశ లిప్పుడు వదలినవి. దుష్కుహబాధలొందుచుఁ బరితపించువరరాష్ట్రములఁ జూచి నేఁ జరించుచున్నాను.

వనంక వినిపించుగాధ లెట్టివందనైన ఢీకోవాత్తునిగాఁ జేయఁగలవు. వానిని వినిన నెత్తు రుడుతుచున్నది.

బాలా:—నిజమే. ఆర్రజలు తమ్ము రక్షింపఁ గుయ్యిమిట యశో ధర్మనా? లేక నన్నా?

సర:—అదిక్కులేనెత్తులకుఁ బ్రార్థనాజలముతూదలేదు. ఉజ్జయిని పొరులును. ఇశ్వరరాష్ట్రీయులును బుద్ధియు మీయెద, నుదాసీనులై కృత ఘృతైయండినందులైన, వారి కిపుడు, విష్ణులగాని యశోధర్మనుగాని తమ్ముఁ గాపాద జేప కొనుకొని సిగ్గుచున్నది. అట్లని వారి కిపుడు, నిరాదరిం చుట కిది యొకకారణముగా నెంచకండి. పోయక చేసినకప్పులకు వారికప్పుడు, కత్తాత్తాకడచున్నది. ఈంగిరి దైవమనకొలుక. కట్టకీడిలగుమాన వులు తమ్ముగాఁ విష్ణుల బ్రాణింకొన్న జేమి! అడవిలకు నీక్కి. 'అయ్యో' యని యల్లాడు నిర్భాగ్యుల గాపాడు. మీయట్టిరాజశ్రీకిరెలను ముఖ్యకర్త వ్యముకాదా?

బాలా:—నిజమే. ఎవరినో రక్షించునిమిత్రము, మాగధులనెత్తురు ధారలు రణాంగణమున ధారవోయులను నావిధి కాములేము.

సర:—మాగధులు శవయధ్ధవద్యాపాపము నవ్వదివ్వది, లికిఁ జేయకుండినఁ గాలక్రమమునఁ బాటుబోతురాదురు.

బాలా:—నహలకూరుడు కృభావమును నిలుపుకొనియొంది. కళ్యాణ మనవడకము. సాహసం దొకఁడు దొంగనిఁట్టుకోవలయుననినఁ బ్రతిదిన మాతనియింటికి దొంగలు వచ్చుచుండివలయునా? ఇదియేటి యభ్యాసము?

సర:—కాని క్రమశిక్షణములేక, మనకటాలములు యుద్ధవిషయం దారిజేటులేట్లు? పెరితైర్య మప్రతిమానమై యుండవచ్చును. వారియు త్యాహ మపారమై యుండవచ్చును. కాని వారికి నక్రమనైతికశిక్షణము లేకుండినయెడల, నంతకంటెఁ గ్రమశిక్షకమగు వైరిగమూనా మెదుటనిలు చుట కల్గ.

బాలా:—యౌధసంక్షోభము లేకున్న నేమి? సక్రమమైనవికళిక్షణ మల
పఱచుకొనుట మిగుల సులభముకదా! సమరేతరవ్యాపారములయందు నా
ప్రజలు క్రమశిక్షణ మొందినఁజాలును. ముందు వారు చిత్తమును స్వాధీన
పఱచుకొనినచో, శరీరాభ్యాసము దానియంతట నదియే యులవడును. ఇంత
యేల? నిజము నాకుఁ దెలియును. అంతకు మీరివచ్చినయెడల, మాగధులకు
స్వరాజ్యమును రక్షించుకొనుసామర్థ్య మున్నదని నాకుఁ దెలియును.

సర:—స్వరాజ్యేతరరాష్ట్రములఁగూడ సంరక్షించుకత్తి వారి కుండవల
యును. 'మాదే యారోగ్యము; మాదే యైశ్వర్యము' అని స్వార్థపరులై
మాగధులు తమదృష్టిసంతటిని స్వరాజ్యముపైనుంచుట సజ్జనసమృతముకానే
రదు. ఇంతకు వికాలమగువిశ్వమునందు మగధ యేపాటిది? ఆర్యావర్తమును
సంరక్షించుటకై మహాకొనలులకు, గళింగులకు సంపూర్ణధాభక్తులు, మాగ
ధులకుమాత్ర ముండవలదా? హిందూదేశ మిట్టిప్రచరిశ్చతులయందుండు
నప్పుడు, మాగధు డెట్టిజోక్యమును గలుగఁజేసికొనకుండుట కరమపాయకర
ముకదా? ఏకవేళ హూణులు జయించిరేని, మనలఁగూడఁ గలగింపక
పోదు. అట్లుగాక, హైందవసరేంద్రులు విజయవిరాజితులైనయెడల, దేశ
ద్రోహులగుమాగధులపై వారలకుఁగల క్రోధమునఁజేసి మనరాజ్యమునంతటిని
నేలమట్టముచేసికొని వదలరు.

బాలా:—నిర్హత శుకములగు నిట్టిదండయాత్రల నరికట్టుట కుపాయము
మాగధులకుఁ దెలియును.

సర:—మాగధులసాహసపరాక్రమము లద్విరీయములైనను, విజయో
న్మత్తులగు హూణరాక్షసులచేనైన, గ్రోధోద్రిక్తమగు హైందవసరేంద్రమండ
లిచేనైన నోటమిసొందుట నిస్సంశయము. ఇంక మాగధులు 'తమకుండేటికి
గాళ్లుమూఁదే' యనుమొండికట్టును వీడకపోయినయెడల, వారి కట్టిదుర్గతి
పట్టునని నిష్పక్షపాతముగాఁ జెప్పవలసియున్నది. మహాహరా! మహాకొనలు
లిప్పుడు మాగధుల కొకవిధముగా సాయమొనరించుచున్నారని మీరు తలం

చుటలేదుకాబోలు! హూణునినాశముకొఱకు మనముకూడ మహాకోపలలకు సాయమొనరించుట మనవిధికదా? హూణప్రాణానిలముల బోకార్చునఱకు, వారితో బోరాడ యశోధర్మ కృతనిశ్చయునై యున్నాము. కాన మాగర్భ కృత్తున నాతనికి బాసలుగా నిలువనియెడల, నాశం దివజను మొందుటకు సంసియములేదు. ఇది వేఱువిధమైన నన్ను సరస్వతి యు పేరుతో నిలువకును. నాగరక ప్రపంచవివాళకరునికోరికలకు కృతగుఱు సీతాల్మ స్నేహితుని జాదుచు 'పూరిండునా? యశోధర్మ' యెడి నెన్ని యోగవర్తములచేతను గొందించుచును. కాని సూర్యుని క్రమోద్భవ బుడచి గొందినవృత్తసాహసు డిదిగొంగమోగిని, సింహిచోగర్భ గంది యున్నాడు. ఈ గర్భములు, చంద్రునియు బాసినవర్త ముచ్చునకైన నాన రాధ, పూర్వము మీనుండికాలమున గాన, మీతో కర్మిగ జరుగు చుండెను. మీకర్మకాలమున మీకుని గుడిగుండై నిండి గొందిండు. ఇట్టి బాధ్యులైన మీరొద్ది ఊపును. దేవతామృతము గదించుచున్నారు. అనిల ప్రకాశించి యాసించి బోనివ్వుని నిడివెట్లు మీకు న్నామమని లోచు చున్నదా?

బాలా:—సరస్వతీ! నీవు నీవు నివాహమానినను యశోధర్మ ప్రతి కూలందై యుండెను, మాయునికలనాములకు మనవివాహముకూడ నొక కామనియగు నీకుఁదోయునా? ఆట్లుండియు నీవు యశోధర్మచక్రము వహించి వాదించుచున్నావు!

సర:—ఇవును. వాదించుచున్నాను. మీతేమముకొఱకే, నన్ను మీరు కృత్తుగూడదని యశోధర్మ యూతేరించునుండును. మీకు మంచి దని తనచుడికి దట్టినదని, నాతడు మీకుఁ దెప్పినాడు. ఇది నాకును వత్తుకదా. ఆశనియవదేశ ముఁదలమని నేఁబలుకఁజాలను. అనియటుండ, నాప్రాణకాంక్షనుకు ధర్మవత్తునకును పువదేశమును ప్రసాదించిన ప్రాణ స్నేహితునిపై నేనెట్లు కప్పలెప్పుదును!

బాలాచిత్త్యుఁ డాపాలచివతురభాషణముల కుప్పుంగి యామెను గవుంగఁగించుకొని యొకముద్దు పెట్టుకొనెను. “ప్రేయసీ! నీవంటి నారీమణిం జేపట్టినందులకు నేను నేఁడు గర్వించుచున్నాను. నీ ప్రబోధములు నన్ను లోఁబఱచుకొనినవి. ఐవి త్రమగు సేమహాకార్యమునఁ బాల్గొని, మందభాగ్యులగు ప్రజల కుద్ధరించునిమిత్తము యాధమునకు సన్నద్ధులైయుండవలయునని నేఁడే ముగధులదఱకు నాయానతిని జాటింపఁజేసెదను.” అని బాలాచిత్త్యుఁడు చెప్పెను.

“నాథా! ధన్యురాలనైతిని. మీయనుగ్రహమున కెంతయుఁ గృతజ్ఞురాలను.” అని సరస్వతి మందహాసమొనరించుచు బాలాచిత్త్యుని ముద్దిపెకొని యాగదీపీశివోయెను.

ఇంక నేపున వసంత వెలుగుల వేదియుండెను. ఆమెయుత్తల మధిక మైయుండెను. సరస్వతి మందహాసముచుండి సరస్వతి బయటికివచ్చుటయే తదవుగా, వసంత యామెఁడనుబోయి “సంగతులేమి? మహారాజుగారు సమ్మతించినారా?” అని యడిగెను.

సర:—అఁక! సమ్మతించినారు?

వసంత సరస్వతిని మఱిమాట్లాడనిచ్చినది కాదు. ఆమెయూనంద మపారమయ్యెను. అంతఃపురప్రాంగణమున నొకవార్తావహుఁడు సిద్ధముగా నిలిచియుండెను. ఆమె యొక్కగంతులూ వానివద్దకుఁబోయి “పాము! పోయి, యీ సమస్తమును సాయమొనరింప బాలాచిత్త్యసార్వభౌముఁడు సమ్మతించినాడని, మనమహారాజుగారికి విన్నవించుము. ఎక్కడగాని నిలువ కుము. అమలాపురిఁజేరువఱకు కల్లెములు వదలకుము. పాము” అని యాజ్ఞ చేసెను.

తోడనే యావార్తావహుఁడు టెక్కలతో నెగిరిపోయిన ట్లతిత్వరగాఁ బోయెను.

ముప్పదియవతరంగము.

మిహిరగులుని యుద్ధాలోచనసభ.

సాగలపట్టణమునందు నేడు చాల గంభీరముగా యుడెను. రాజాజ్ఞను మాందొచ్చి హూణముఖ్యులందఱు సదవసేవకనుమేతలై రాధానికి వచ్చియుండిరి. హూణసామంతులు భారతభరణాంశులును, హూణమిత్రులగు హైందవభూమిశులును రాజగరిణమున మిహిరగులునకు సాయమొనరించుకలంపున వచ్చియుండిరి. ఈ హైందవవీర్యశులగారి గాత్తి రాధిపుడు వక్రాయుధుడును, కాశీరాజును సింద్రద్యుమ్నుడును, సారావ్రి నాయకుడగు రుద్రసింహుడును ముఖ్యులుగా జేర్కొనబడును. చేష్టమని జనకుడగు నాహపాణుఁ డిప్పుడు పరలోకమునకుఁ బోయియుండెను. చేష్ట నుండు నాకనితనయుడు నాహపాణుఁడును దమస్వామికి సాయమొనరింప నెంచి నిజబలములతో నరుడెంచియుండిరి.

మిహిరగులు డిప్పుడు కొలువుండెను. నాటిపూర్ణిమలఁ జిక్కగ నాలోచించుటకై హైందవభూకాంతలు, హూణభరాధీశు లచుఁ గూడి యుండిరి. ఈసభకు చేష్టమఁడు, నాహపాణుఁడు, వక్రాయుధుఁడు, ఇంద్ర ద్యుమ్నుఁడు, రుద్రసింహుఁడు, సింద్రదుగురుమాత్ర మాన్వనింపఁబడిరి. అందఱును రహస్యాలొచనమందిరమున జేరినంతనే మిహిరగులుఁడు వారలఁ గాంచి “ప్రస్తుతము యశోధర్మయ, బాలాదిత్యుఁడును మిమ్ముమన్నుఁగానక గర్వాంధులై వర్తించుచుండుట మీకు విచిత్రమేకదా! వారిదురాగతములను సూర్పి యోజించుటకై, మిమ్ముల నిటకు రావించినాఁడను. ఒకదూక యశో

ధర్మపద్ధతుండిచ్చి తునలనందర్పించ ద్వారముకడ వేచియున్నాడట. వానిని లానికి రానిత్తమా?" అని యడిగెను.

వక్తా—దేవరవారిచిత్తము.

దూత లానికిఁ బిలువఁబడెను. వానికి రమారమి ముప్పదియేండ్లుండును. మహాభుజుడగు సారాయబారి వీరరసము రూపుఁగైకొని వచ్చిన క్రియ నుండెను. ఆతనిపేరు యుద్ధకేశరి. సార్థకనామధేయుఁడు. తాను మహాకోపలమునందలి సుత్తత్రయ వంశసంజాతుఁడని యాతఁడు గర్వించుచుండును. యుద్ధకేశరివంశమువారు, యశోధర్మ మహారాజన్యునివంశమును బదు నెనిమిదితరములుగా సిరువమర్థితోఁ గొలుచుచుండిరి. యశోధర్మ మహారాజునితోఁ బోరుచున్నాడని యుద్ధకేశరికిఁ దెలియుటతోడనే, యాతఁడామహారాజువద్దకుఁ బోయి "దేవా! మావంశమువారు పదు నెనిమిదితరములుగా మిరాజవంశమును, మంచికాలములందును, చెడుకాలములందును నేదించుచున్నారు. కాని యింతకాలముగా మేము మియభిమానమునకుఁగాని, మిరొనగు కానుకలకుఁగాని కనిపెట్టుకొనియుండినవారము కాము. కాని దేవా! నేఁడుమాత్రము మీకృపామృతమును నాపైఁ జీలుక మిమ్ముఁ బ్రార్థించుటకు నామనస్సంతయు నొచ్చుచున్నది ఇది నావిధియనిపొడ నాయభిప్రాయము" అని మనవిచేసెను.

యశోధర్మ యాతనియెడఁ బ్రసన్నుడై "యుద్ధకేశరి! నీయభిప్రాయమి? నాకత్తివంచనలేక నీకోరిక నెఱవేర్చెదను" అని చెప్పెను.

దానికి యుద్ధకేశరి సంప్రీతుడై "దేవరవా రెల్లప్పు యిదారహృదయులు. న్రాందివనకేంద్రియందలి నిశ్చితాభిప్రాయమును మిహిరగులునకు విదితఁజుటకై, న న్నాతనికిడను దూతగాఁ బంపుటకు దేవరవా రనుగ్రహింపవలయును." అని యడిగెను.

యశోధర్మ విశ్రాంతుడై "ఇదియేటికోరిక! ఆకార్య మపాయకరము గదా! క్రూరరాక్షసుఁ డగుమిహిరగులుఁడు యుద్ధనియమముల నుల్లంఘించి నిన్ను వధించుటకుఁగూడ వెనుదీయఁడు" అని చెప్పెను.

కాని యుద్ధకేసరి ముంజునాథమొనరించుచు “దేవా! నగరామనివం
గేనాకి భయములేకని మీరు: బెలుచకను, మాంశమువా రీపరునిమీరి
తరములుగా మీరా 'పంశములు నేలించుచున్నారా?” అని పఠించెను.

యంధర్వ యావీరునిపలుమలను సంగుష్టపై “నిన్ను బోన
యసూయకూయలు నూలుదును చూకడమండీన, హూడులను మనదేశమునం
ల్రవేశించుము శక్తిలేకుండేదీక్షింపా!” అని ప్రస్తుతించెను. అంత యుగో
ధర్వ స్వామిభిక్షుడుండగు గుంధకేసరిని గౌరవించునని హాసనియభిప్రాయము
న నొంద, ముంజునాథునిదీక్షింప మింకా నుండెను. గుంధకేసరి మట్టిధీరా
గ్రేసెను !

కొలుపు మాంసమునం బ్రవేశించిరంతే, గుంధకేసరి యాచర్యుల
తెలిగి “ఓహూగాధిపా! మిహింసా! మహింసాధీశు:!” యుగో
ధర్వగను, మగధస్వామి బోలాబిష్టంబును, కామరూపాధిపతిమార
పాలుండును, కలంగరాజున మూమశి చామనురీచీనియు, చింకలు / మ్మిం
గల వ్రాంధవరాజుమారులును నుమూరి యును ఈసందేశమును మీకు దిని
పెంచునై నన్ను వమరాయబారిగా మీకడకు పంపి గుంపారు. వాగ్ధోరి
జిగా మీకు దినించెదను. ‘ఆర్యావర్తమును నీ పధర్పమున నాక్రమించి
నాండవు. నలువదినిములలో నున్న నీ పదిపాము. లేకున్న మాచే నలుము:
బహులైన సునిధుండవై నుండుము.’

మహింసలున కాసుదేశము కర్ణకకోరమై నుండెను. అసంఖ్య
నిష్వలుత్రక్తింన క్రొంగవలె నెగిరిపడుచు “అనాచారునినాలుకం బెఱికి
వేయుదు” అని గరించెను.

అందుల కింద్రద్యుమ్నుడు “దేవా! దూత పూజ్యాదు. ఆశ్వుధరా
ధీకుడు దూత: కింకరు. ఇంతకు నాతఁడు స్వామిరలుకుల: బెలుకవలె:
బలుకువాడేకదా!” అని విన్నవించెను.

మహి:—నేను భారతీయుడనాను. కాన మీ పాపపుణ్యములు నన్ను కాపింపవు. చేప్తనా! ఎఱ్ఱగాఁ గాఁనకొఱ్ఱలు, పటకాదులు తెప్పింపుము. ఈదురాత్మనకు, హూణుని గౌరవించునిధానమును నేర్పింతుము.

యౌద్ధకేశరి సటలు వెలికిన కేవలహాలి గామి గజుచుచు “ఓరీ హానిమానమనాదా! నేను భయమెట్టిదో యెఱుంగని ప్రసిద్ధకేశరివంశ జుడనని నీకుఁజెయిదా! నానాలుకమాత్రము పెఱుగ నెల! నాయుగముల నొక్కొక్కటి నెలగివేయిము. నానెత్తును నొక్కొక్కటిగాఁ గార్చివేయిము. సింహుని నేత్రగోమలనంశము, రాక్షసానందరసముతో సంపదేసికొనుము. ఆపట్టికి గూడ యౌద్ధకేశరి చింతాకుల భయమునైన జల్లడించును. ఓరీ మైచ్చానమా! నీవనిన, నాకెంతయో తిరస్కారము. ద్వేషము. కాని నేఁ దాతరస్కారద్వేషములు శతాధిక నిభృభితములై, దుష్ఫరములై యున్నవిరా! నానన్నభూమి పాపరివిండుములనన్నిధి నీవు నన్ను బండ్లుపంకగనుండుట కెంతయు సులసిండుచున్నావు. కాని ద్రోహ కర్మలగు సంశ్రయభవరి, ప్రాప్తిహిమ్మునిఁజూచి నాసంతాప మపారమై యున్నది” అని వంకెను. ఆరాజులమోము లవమానముచేఁ జిన్నవోయెను.

మహిరగులుఁ దాతరివలుకులకుఁ గాలదచినవన్నగముహాలి రోజుచు “పలుగాఁకీ! తులువా! నోరుమూయింపు. కేకున్న నాచెతులయందే నీవు చచ్చెదవు” అని గద్దించెను.

కాని యౌద్ధకేశరి యాతనిగద్దించులను విసులఁజొనుపక “ఓరీ! రమ్మ! మగవాడకేని రమ్మ! సహజకూరుడవేని చెప్పినంత చేయుము” అని గర్జించెను.

మహిరగులుఁ దాతనిలోఁ బోరాడలేమెగాని, నాహపాపప్రాయుధు లాతనిఁ బట్టుకొనియాపరి.

వల్ల:—నీచుడగు వీనిలో మహాసేయులరగుమీరు పెనుగుట ధర్మము కాదు.

అమాటలకు యుద్ధకేసరి కాణాతకునివలె: గనలుచు "ఓరీ! మాశ్వు ద్రోహీ! చండాలుడా! ఏమిచూయచున్నావురా? నాపంశముతో దుల తూగంగల క్షత్రియకుటుంబము, విశాలమగు నీనూర్వావర్తమున నొక్కటి యైన, మచ్చునకైనగలదా? ఓరీద్రోహీ! కాదుకాదు. క్షమింపుము. సేనార్థులగు నీబోటివారికి, క్షత్రియపంశ విశ్రచారము లెట్లు తోయగలవు? గంధపాడివాసన గాడిద కేమితెలియును?" అని వజ్రముధుని దూషించెను.

చేష్టయి డింతలోఁ గన్పినకట్టులు, పటకాయలు తీసికొనివచ్చెను తోడనే మిహిరగులుఁడు "ముందు వానికన్నులు బెఱికివేయుము" అని యాజ్ఞ చేసెను. చేష్టయి డాగనగనిలాసకట్టుల నొక్కమాటుగా యుద్ధకేసరి కన్నులఁ బొడిచి బెఱికిరాగెను. కాని యుద్ధకేసరి యించుకయైన బాధనొందక "అహ! ఇంతవఱకు నీవిదాధము దగు వైదేశికుని పదతాదనముల గాడి నలుగు నామాశ్వుఘామిని జూడలేక పండురుచుచున్నది. ఇప్పు డాపేదన నాకు దప్పవదికదా!" అని యాఁడొ గర్వోక్తుఁడైచుచుండెను.

"నాని నాలుకఁబాడఁ బెఱికివేయుము." అని మిహిరగులుఁడు గర్జించెను. ఇదియు నయ్యెను. కాని అప్పుటికినైశము యుద్ధకేసరి సూర్యుని వేదన ననుభవించునట్లులేదు. అవీరుఁడు తుడిచిపెట్టుకాపుచు దానిని నఱికివేయ వహుఁడభటులకు నన్న చేసెను. అదియు నయ్యెను. అంతట చాణీరుఁడు తుడికాలిఁ జాపుచు దానిఁ గోసివేయ వారికి నైగ చేసెను. ఇదియు జరిగెను. ఇప్పుడు యుద్ధకేసరి క్రిందిగొఱుగెను. అంత నాతఁ డెడమచేత నెడమకాలిఁ జాపుచు దానిఁ గోసివేయ నూచించెను. వహుఁడభటు లద్దానిఁ గూడ నఱికివేసిరి. ఇప్పుడు 'యుద్ధకేసరి' యిది పిలువఁదగినది యొక్కమోదెముమాత్రము నిలిచియుండెను.

యుద్ధకేసరి యాదిత్రవధకు సంశయముతో ననుభవించుటకు మిహిరగులుఁడు గమనించెను. అతం డందుచే నిరుత్సాహుఁడై "ఈమూర్ఖుఁడు

నాకించుకయేని సంతోషమునీయలేదు. వీడు విలపించుచులేదు, మన్నింబ నన్ను బలిమాలచులేదు. వీనిఁ జంపుటకంటెఁ గూరగాయలఁ దఱుగుటయైనఁ జాల యానందముగా నుండును.” అని చప్పురించెను.

దాని కింద్రద్యుమ్నుఁడు “అయిన దేవరవారియచుజ్ఞయైన వీనిపనిఁ గానిచ్చెదను” అని తనఖడ్గమును యుద్ధకేసరి మొండెమునందు లోతుగా గ్రుచ్చి యాతనిబాధఁ చొలంగించెను.

యుద్ధకేసరి గూఢాపాదులొకమునుండి పరలోకమునకుఁ బోయెను. ఇంద్రద్యుమ్నుఁ డాశవముం జూపుచు “ఇంతటి సుక్షత్రియవీరుని నేఁ జూచి యుండలేదు” అని పుకెను.

చేప్త:—హూణుఁడు సాహసమునకుఁ బెట్టినపేరుకదా! వాఁడుకూడ నింతసాహసమును జూపనోవలదు. కాని యామూఢునకుమాత్రము తగిన శాస్త్రయైనదినుమా!

మిహి:—ఈపీఠుఁగుఁ దీసివేయుఁడు. ఇక మనము కూడినపనిఁ గావించుమా?

ఆశవము నచటనుండి తొలఁగించిరి. అచటనుండి హైందవోర్వీశుల ముఖ్యుల నాఘోరకార్యము నిర్విణ్ణులఁజేసెను. ఆకార్యక్రమమునఁ బాల్గొన వారిచిత్తవృత్తులు లిరుగుఁబాటొనరించుచుండెను. ఎట్టులొయొకట్టుల యోజనలుమాత్రము సాగుచుండెను.

మిహి:—ఇప్పటివరికితే లివి. హూణద్రోహులతోడియుద్ధము తీరని పనియైనది. నమరము తప్పని పరియై, నానాఁటికి సమీపించుచున్నది. మనకాత్రపు లెంతబలమును బ్రోవునేయుదురో వారితోఁ దలపడుటకు మన మెంతబలమును నేకరించుకోవలయునో, యానంగతుల మన మిపు డాలోచింపవలయును. మనము మునుఁగుటయో, లేలుటయో యానమరము నిర్ధారింపవలయును. ఈదేశము హూణులయధీనమునందుండుటయో, తప్పి పోవుటయో యాయుద్ధము పరిష్కరింపవలయును.

నానా:—చూడనిద్రోహులకు దోష్టమైనాంకజోర్తికు లెవ్వరై యుండుదు? మఱి వాగి సైన్యములు, ధనము సంభవముకాదు? ఈవిషయములన్నింటిని సవిస్తరముగా జేవరవా? పుట్టికే వేరలవానివలన నెఱిగి యుండురహస్యము సందేహములేదు.

మిహి:—మనకూర్చుచారులగా నిపండుడు కలగొని కాలఫర్త మొందినాండు. ఇంక సర్వసమృద్ధి, సుమగిల పోడియేలేదు. నాటినుండి మనరహస్యపరిజ్ఞానము, విస్మయంకముగా ఉండునా లేదు కాని, సీతలకు కావలసినసంగతులన్నియు నేను జేసికొని గొన్నాను. చూడనిద్రోహులకు నాయకులు, వారిరాజుల మొత్తమును నాకు జేసివేసెను. రాజులైనా దిక్కుపది ౧,౦౦,౦౦౦ గొడ్డభటులకు క్రమశిక్షణనివ్వగా గొడిరాని న్నాడు. కళింగరాజుత్తర చారుమతి ౧౫౦,౦౦౦ గొడ్డకలవారినికలలో రావ న్నది. కామరూపస్వామి సుమా పాలుడు ౫౦,౦౦౦ సిహనులకు, దిక్రవా నాయకుడు యశోధర్త ౫,౦౦౦ సాహసారులనివ్వెను. సింహరాజు న్నారు. సింహరాజులు ౫,౦౦౦ గొడ్డభటులకు ౧౦,౦౦౦ సైనికులతో రావ న్నాడు. కాంపురాధిపతుడు, కమలవర్మ రాజు ౫,౦౦౦ గొడ్డభటులకు, వేదజ్ఞానము మహేంద్రవర్మ ౨౦౦౦ భటులకు, పరివారము మహాశేనుడు ౧౫౦౦ మోధులకు, వ్యాఘ్రరాజుడు ౧,౦౦౦ వీరులకు, కాకవర్ణనినాయకులమున ౫౦౦౦ గొడ్డభటులు. మొత్తముమీద వారిల మున 3,౨౨,౫౦౦ సైనికులుండుదు. మఱియు జేవరాష్ట్రము, రాష్ట్రాధ్యక్షుడగు ఆచరాజుడు ౨౦౦,౦౦౦ సైనికులతోపచ్చి వారి గూడెనున్న దని వదలిగానున్నది. ఇందులకు బ్రతిఫలముగా వారాతనికి సారాష్ట్రము నొసంగ బాసచేసియున్నాడని. ఈవచనంబు యంతయును నిజమో అయిదు.

రుద్ర:—బాలాదిత్యయశోధర్తలకంటె నెవరాజుగారు ప్రబలుడగు నైరి యనవచ్చును.

నానా:—ఇప్పుడు మనరాజువరమిది యంతయుండును?

మిహి:—మొన్న బామియూనుదేశమునుండి ౨౫౦,౦౦౦ భటులరుదించిరి. ఉజ్జయినియందును, ఇతరప్రాంతములందును, ౨౦౦,౦౦౦ హూణులు బున్నారు. గాంధారేయులగు ౧౫౦,౦౦౦ శబరులు మనకు దోడ్పడి, దోషిడియందుఁ బాల్గొన సంసిద్ధులైయున్నారు. ఘూర్జరులు, యాభేయులు, బలిక్రయులగు హైందవులు ౧౮౦,౦౦౦ మందియుందురు. ఇవిగాక, ఇంద్రద్యుమ్నవజ్రాయుధులభటులు ౧౫౦, ౦౦౦ మంది కుందురు. మొత్తముమీఁద మనవద్ద ౯౩౦,౦౦౦నైనికు బుందురు. వారిలో ౪౫౦,౦౦౦ మంది హూణులుందురు.

నాహ:—అయిన మనయాకులపాటునకుఁ గారణ మింతయైనఁ గన్పట్టదు. హూణభటుఁ డొక్కఁడు, హూణేశతరు లిద్దఱతోఁ బోర నమర్చుఁడు. పర్షియను లీహూణపరాక్రమము నీవఱకే రుచిచూచియున్నారు. వారే యిందులకు స్థాపులు.

చేప్ట:—ఘూర్జరులు, యాభేయులు హూణధ్వజముక్రిందఁ జేరి నమముకట్టి నిలిచియున్నారు.

నాహ:—గాంధారేయులగు శబరులునైత మొక్కయిప్పైన వెనుక వేయుటలేదు.

వజ్ర:—కాశ్మీరులుకూడ ధైర్యసాహసములకుఁ బుట్టినిండ్లునుమా!

మిహి:—అవును. హైందవేశరులకంటె వారు ధీరులు.

వజ్ర:—అయిన మన మిట్లేలచేయరాదు! అపరాజితునకు సౌరాష్ట్రమును మనమే యిచ్చుట కియ్యకొని యాతనిఁ దటస్థునిగా నుండునగునగదా! అప్పుడు మనకు హూణవిద్రోహుల నోడించుట మిగుల సులభము. హూణ విద్రోహుల నణచినతర్వాత, నపరాజితునకు మన మిచ్చినమాటను ద్రిప్పుకొనవచ్చును. అప్పుడు మనతోఁ బోరాడుటయో యూరకుండుటయో వానికి వదలదము.

సోరాష్ట్రస్వామియగు శ్రీనివాసాచార్యులకు నిగులుగడి "హూణులారా! గుఱునకు సోరాష్ట్రము నొసంగ నమృతించినయెడల, వారిఁజూచి భీష్మ హూణులగుట కంగీకరింపని వనుకొందురు. అని మనకు నిగు చేటుగదా!" అని పోతెను.

మిహి:—హూణునిద్రోహులకు సాయముగా నూర్చి ఆచరాశకులు వచ్చినమాత్రమున నేమి? ఎల్లవారు వానికి బుద్ధివెల్పుటకు హూణులు నసిద్ధులై గుఱుదురు.

నానా:—ఆచరాశకులను మనల నెదిరించినయెడల, మనము మహారాష్ట్రమునుగూడ జయింపవచ్చును.

మిహి:—నిజమాడిగిది.

వశ్రా:—జేపరివా రీగుఱుదమున యచరాశకులైనవదన, నింద్ర ద్యుమ్నసి, నన్ను కేదీధమున నాదరింతురో చాడవలయును. అప్పుడు మాకెట్టి భములు కలుగవచ్చువో!

మిహి:—మిహిరాష్ట్రములు మియభీననూ ముంపినిచ్చినవలదు!

రాగము శ్రుతిమిహిచోని నేమోయని, వశ్రా గుఱు డిగ నోరెత్తిన వాడు కాదు.

మిహి:—మంచిది. ఇక మనము కరువానిసంగతికిఁ బోవుము. ఆ విద్రోహులకు మనమెచట నెదుర్కొందము? మహాశోనలపుఁ బొలిమేరలయంద దడ్డగొకమా? లేక మగధయెల్లల నిరోధితమా? లేక కాశీబట్టణమున గలియఁబడుదమా?

నానా:—మహాశోనలపుఁ బొలిమేరలయందుఁ దలచుటయే గొంతము. ఇందువలన మూడులాభము లున్నవి. ఉజ్జయినిపౌరులు కలఁకడఁజెంది యుత్సారని వింటిమికదా! ఈసరిహద్దులయందెసవో, మనము వారిఁ గనికెట్టి యొందుటకు నీలుందును. ఈపొలిమేర మనకార్యరంగమునకు నమిసమై,

శత్రుకార్యరంగమునకు దూరముగ చుండును. ఇక మూడవలూభము. ఆప్రదేశముల హూణవిద్రోహుల కంతపరిచితము లైనవికావు.

చేప్త:—ఆవిద్రోహులు మహాకోపలమునకుఁ బడమరగాఁ బోరనుకొనుము. అప్పుడెట్లు?

నానా:—అప్పుడు మనము మహాకోపలమును ముట్టడింపవలయును. కాని యూబుద్ధిగోరుఁడు యశోధర్మ యూవిధమున దొడ్డువాటలాడదని నాయభిప్రాయము. ఎప్పుడెప్పుడు హూణులఁ దఱిమివేయుదునా యని యుద్విఘ్నము నాగఁడు. కాలినిలంఘమునకుఁ దాళియుండునా? లేక తననైనికుల యుత్సాహగ్ని జ్వలార్ప నోపఁగలఁడా? ఇని యసంభవము.

రుద్ర:—అవును. సహానికము. నేను యశోధర్మ నెఱుఁగుదును. ఈయుద్ధక్షేపినికి నాతనికిఁ జాలకంఠమైన భేదములేదు. తమమరణమునకుఁ గలయవసరమునుగూని, యండువలని ప్రయోజనముయగాని యోచింపకమే వీరు మడియుచుండురు.

మిహి:—నేని నఱుండును. మన మాలోచింపవలసినసంగతి యింక నొకటిమాత్ర మున్నది. హూణరాష్ట్రము లేమైనఁ నిరుగుఁబాటొనరించు సూచనలు పొడఁగట్టుచున్నవా?

రుద్ర:—దేవా! సౌరాష్ట్రవిషయము నేను మాట్లాడఁగలను. ఆజనులు పాటుబోతులు. నిరుగుఁబాటొనరించు మగతనము వారికిలేదు.

మిహి:—యాభేదములసంగతి!

చేప్త:—దేవా! వారొకించుక యత్కృప్తితోనున్నారు. కాని వారు మన శైట్టికవృత్తులఁ గలిగింపనోపరని నానుచువి. వారిలోఁ బెక్కుమంది మన రాజువలఁ జేరియున్నారు. ఇంక వీరు తమమిత్రులు హూణవిద్రోహులతో జేరకుండఁ జూచుకోఁగలరు.

మిహి:—ఉజ్జయినిసంగతి!

చేప్తు:—జేవా! ఉజ్జయినీబారులు చాల నసంతుష్టతయ్యున్నారు. కాని వారుగూడ నీజేకీయుల కేమిటఁ దీసిపోవువారుకారు. వారిమాటలు కోటదాటుచున్నను, కాలుమాత్రము కడవదాటదు. మొఱుగుకుక్కలు కఱుచునా! వారు తమస్వేచ్ఛావృత్తికిఁగాని, మహిమాన్వములకుఁగాని, యాస్తీ పాపులకుఁగాని యించుకయైన నష్టమువాటిల్లు సూచన లగపడినచో, నా లేతసారకాయలఁగూడఁ గోయుట మాని, చెప్పుక్రిందలేళ్లవలె నడఁగియుండుదురు. సాధారణముగాఁ బ్రజలలోఁ బలుకుబడిగలవారు ప్రాప్తజులు. కైశ్చులని చెప్పువచ్చును. వీరు రాగిరువ్వఁ గోల్పోవుటకుఁగాని, యొకదెబ్బఁ దినుటకుఁగాని పాల్పడరు. మనసైన్యములు పూర్తిగా నోటమిఁ గాంచి జీవచ్ఛవములై యుండినఁదప్ప, ఉజ్జయినీనగరమునందుఁగాని మఱియొచ్చోగాని తిరుగుబాటులుండునని నేను భీతిల్లను.

మిహి:—ఇకరరాష్ట్రములసంగతి యేమి?

చేప్తు:—జేవా! యుద్ధమున మనము షరాజరులమైనఁదప్ప వారు మనల నెదిరింపరు. కులీనులందు గుప్తకౌశలంబులు పెక్కుదురునుటకు నందియములేదుకాని, విజయము తమకు నిజమని నమ్మకముపుట్టువఱకు వారు బయటఁబడరు. జేవా! సుఖాభిలాషను, బంధువాత్సల్యమును నొక్కపెట్టిన విడనాడి, రణావనికుఱుక వారికి దీమనములేదు.

మిహి:—ఇక మనము సభ చాలింపవచ్చు ననుకొందును. అన్నిసంగతులఁ బరిశీలించిమికదా!

అంత సభ ముగిసెను. ఆయెదుగురును సభామందిరమునువీడి చనిరి. చేప్తుననాహపాజులు హళాహసైనికశివీరములకుఁబోయిరి. వశ్రాయుధుఁడు, ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు, రుద్రసింహుఁడు కొంతదూర మొకటిగాఁ జనిరి.

“యుద్ధకేసరి పథసుగుఱించి నీయభిప్రాయమేమి! అది మిగుల బోధ్యమైయుండినదికదా? ఆతఁడు నాకు ననాతనత్వప్రియవీరులను క్షత్రికిఁ జెచ్చి నాఁడు.” అని ఇంద్రద్యుమ్నుఁ డనెను.

“అతనిచురణము వీరపురుషోచితమనుటకు సంధియములేదు” అని దుద్ర
సింహాండుపలికి, వక్త్రాయుధునిముందు మిగుల మెలకువతోఁ బ్రవర్తింప
వలయునని యాతనికిమాత్రము తెలియవట్లు నైగచేసెను.

వక్త్రాః—ఇంద్రద్యుమ్నా! మనము హూణపక్షపరిబులమై యశో
ధర్మాదులతోఁ బోరుచున్నందులకు, మనకించుకయైన నాదాయ ముండవలయు
నని నీవు తలంపవా!

ఇంద్రః—ఈహూణాండు మనరాజ్యములను మనకుదక్కనిచ్చిన
నదియే పదివేలని నేను సంతసించెద.

“హూణవిద్రోహులసన్నాహములగూర్చి నీయభిప్రాయమేమి? వారిని
మనము నులభముగా నణచివేయలేమా?” అని వక్త్రాయుధుండు దుద్రసింహా
నడిగెను.

దుద్రః—అహా! అందుకు సంధియ మేమున్నది.

వక్త్రాః—ఈయశోధర్మ యనిన కాకుఁ గిట్టదని నీకుఁ తెలియును
గదా! వాండు చారుమతి నెట్లో చేబట్టఁగలిగివాడు. నేఁగూడ నారాజ
కుమారి పాశేగ్రహణమునకుఁ బ్రయత్నించితిని కాని యాగర్వాంధురాలు
వచ్చుఁ గన్నెత్తియైనఁ జూచినదికాదు. ఈవక్త్రాయుధు నగౌరవపఱచినందుల
కగుఫలము నామె త్వరఁగా రుచియాయెను. ఆరాకుమారి నాయంతముఁజూచు
వంతలో మహాశోకపరింకరాజ్యములు మాడి మసిబొగ్గులై పోవలయును
నుమా!

ఇంద్రః—ఆమె నచ్చుఁగూడఁ దిరస్కరించినది. కాని నీవలె నేను
దలఁచును. ఇంతకును స్వయంవరమునఁ బెక్కురు రాజకుమారులు విచ్చేయు
దురుకదా! ఎట్టిరాజకుమారియైన వారిలో నొక్కనిమాత్ర మేకదా పరియింపఁ
గలదు. అందఱిని పరింపనందులకు నామెను మన మెట్లు దూషింతుము? అది
యామె మెట్లు సాధ్యము?

“నరి. ఇంక నావిడిచికిఁబోయెదను” అని వక్త్రాయుధుండు “నీవు

రుద్రసింహునియరికిపై యుండువనుకొందును" అని యంద్రద్యుమ్ను నడిగెను.

ఇంద్ర:—అవును. ఇక నాకు సెలవు.

వశ్రా:—మీకీద్దము పెంచినములు.

రుద్ర:—పంచనములు.

వశ్రాయుధుని పోయినది వింద్రద్యుమ్నునకు. "ఈవిధముగా యుద్ధకేసరిఁ బోనమాతము పెంచించు రాక్షసకృత్యముని నీవు భావించవా?" అని రుద్రసింహు నడిగెను.

రుద్ర:—అవును. నేనట్లే యనుకొంటిని. కాని మనము యుగలము? ఈచూడులకు యుద్ధవియమములు లేవుగదా!

ఇంద్ర:—కాంటికి నియమములుండినగదా, యుద్ధమునకు లేకుంటుంటు! నీవు చూచుకొన్నవను బాగుచేసెనట్లు మాట్లాడుచున్నావునుమా!

రుద్ర:—నీవుచేయయో! నాస్థిల చంచలముగ ఉన్నది. మాయాని యగు భానుగుప్తునిపెట్టివచ్చుకూడ, చూడనియెడల చివరలో నాడించ లేకపోయెను. ఆతఁడు కాలగతికొందులను వదలుగా చూడు లాతని రాగ్యమును స్వాధీనపఱచుకొని, యాతనిభవరాసులన్నిటిని గ్రహమొనరించు కొనిరి. భానుగుప్తునిపెద్దకుమార్తెను చేప్తునికుమారుని. చూచాచూడకప్పు బలవద్దివాచా మొనరిందిరి. ఆహాహా! ఈచూడులభూరికృత్యము నాకు తెగటుగొల్పుచున్నది.

ఇంద్ర:—ఆపెండ్లికి నీవు పోయియుంటివా?

రుద్ర:—లేదు. ఆనాటి కేడియో తలనొప్పియనియో భ్రమమనియో నెరుఱుచెప్పి, నేను దప్పించుకొంటిని.

ఇంద్ర:—యగోధర్తయోడినఁ బరిస్థితు లెట్లు మాటును?

రుద్ర:—దురదృష్టవంతులగు నీధర్తవర్నమునందు మఱిగొంతభాగము చూచునికోరికలబడి యల్లాడును.

ఇంద్ర:—భారతభూకాంతులభాగ్య మెట్లున్నదని సీభావము.

దుద్ర:—భారతీయులు పరాజితులగుట నిక్కము. 'మహాగణాపలా
యంలే మహాకానాంతుకాగతి?' అన్నట్లు సక్రమబద్ధమైయుండిన గుప్తసా
మ్రాజ్యమునైతము హూణునిధాటికిఁ జెవరిపోయెనన, నికఁ బరస్పరజ్వేష
లును, ఇతరేతర, ద్రోహకర్షణునగు సభ్యవినిర్మితమగు హైందవనరేంద్రమండలి
గుప్తవిజయాలముందు నిలుచుట యొక్కడిమాట! ఈ ప్రయత్నము హాస్యాస్ప
దముతప్ప మఱి నేఱుకాదు. స్కాందగుప్తునియంత్యక్రియలు హూణునిరోధక
ప్రయత్నములను విఱుగఁద్రోసినవి. ఆనాటితో నాశలన్నియు నడుగంటి
పోయినవి. హూణరాక్షసులచుండి మనము తప్పించుకోఁగల మనునాశ మన
కికలేదు. అట్టియాశయేయిండిన నేను కూడ హైందవనరేంద్రమండలియందు
జేరియుండెడివాఁడను.

ఇంద్ర:—నీతో వచనవిచ్చి చెప్పుచున్నాను. నేనుమాత్రము
వారితోఁ జేరదలంఁచితిని. ఈమిహిరగులునిఘోరికృత్యములు నాకు హేయ
ములై కాన్పించుచున్నవి. యుద్ధకేసరిహస్తో, నాయభిప్రాయము సుస్థిర
మైనది.

దుద్ర:—నీకు సర్వనాశముకాకుండుఁగాక! నీవు తటస్థుడవైయుం
డుట శ్రేయమని నాయుపదేశము.

ఇంద్ర:—తాటస్థము నాయంతరాత్మను సంత్వప్తిజఱుచుట లేదు.
మీఁదు మిక్కిలి యాదినములందు యుద్ధకార్యస్పృగునికంటె. తటస్థున కెక్కు
జాపదలొదవుట సహజము.

దుద్ర — బాగుగా జెప్పితివి.

అంతట వారిద్దఱు, దుద్రసింహునివిడిదియగు సక్రపుల సగరుకుఁ
జొయిరి.

ముప్పదియొకటవతరంగము.

అమలాపురియందలి బహిరంగసభ.

అచట నమలాపురియందు యశోధర్త సచివసేనాపలతోడను క్రజల తోడను సభకుడియుండెను. ఆచనసమాహ మసంఖ్యాకమైయుండెను. అందఱు యద్రేకభారితరులై కార్యక్రమారంభము నెదురుచూచుచుండిరి. ఆ మహాకోసములు తమ ప్రభువు వరాణాలతోఁ బోరాడ నొనర్చుకొన్నామామ లకు గగ్గించి వేనవేలుగా నరుదెంచియుండిరి. యశోధర్త వారి కిదిభయన నుపన్యసించసాగెను.

“ఓయార్యులారా! ఇది భరతవద్దచారిత్రమనందు సరిగ్గనమయ ములు. మనమతమును, పరిజ్ఞానమును, నాగరీకము రక్షించుకొనుటకుఁగాను, రక్షారమి నలువదివత్సరములుగా మనలను నేలఁబెట్టి కాలరాచుచుండు నిషాదుఁ డగు విదేశజానితోఁ బోరాడవలసినసములు నమీసింపుచున్నది. ఇట్టిసమరము మనకాలి కిదివఱకు సంభవించియుండలేదు. దైవనిర్మితములగు నాలుగువర్ణము లకుఁ జెందియుండు బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు వీరందఱును దమమాతృభూమి వివాకవాహినింబడి కొట్టుకొనిపోవుచుండ నామె నందుండి తప్పించి గట్టుకెక్కింపఁ దలంపక యూరకచూచుచుండిరి. ఇన్ని యోధులుగా నుజ్జ్వలియందు చూఱుండు నిక్కురున్నను, నొక్కఁడైనాడవో ర్వీకుఁడైన నాకని నటయండి గెంటివేయ నుద్యోగించినవాఁడుకాదు. ఇప్పు టిఁకనుండ చూఱుండు గుర్రసైన్యసమున సుఖాసీనుడై చతుర్వేదములను గట్టుబ్రతులను, చతుర్వర్ణములను గాలదక్కుచున్నాఁడు. కాని యార్యా వర్తముమాత్రము సిగ్గుచాని మొద్దవలె నున్నది. మీఁదు మిక్కిలి పుండులై ముల్లుగుచ్చునట్లు బ్రాహ్మణులు తమకాకురీవిభూతితోడను, క్షత్రియులు

తమబాహుబలనంబు త్రితోడను, వైశ్యులు తమధనాధికములతోడను, క్షాత్రులు తమ సేవాపరత్వముతోడను నాతనికి బాసటగా నిలిచియున్నారు. ఈనాటంగు జాతుల నొక్కటిగాఁ గలిసి నిస్సారమగునంకరజాలిగా నొనరింప మిహిరగు లుండు ప్రయత్నించుచుండ, వాండు కృతకృత్యుడగుట కానాటంగువర్ణముల వారే సాయమొనరించుచున్నారు. అశ్వజాతుల కుజ్జయినయం దంశ్యకాలము దాఁపురించియుండ, నార్యరాజులు వారిరక్షింపఁ జేతకానివారై చిక్కమొగములతో నున్నారు. మనము బుద్ధిహీనులము. కాఁబట్టియే యీనాఁ దుజ్జయి నిఁగిగల్గినగతి రేపు మనకుఁగూడఁ బట్టునని మనము గ్రహింపఁజాలకున్నాము. పశూణుండు విజయుండగుకొలది, బలమున నధికుండగుచున్నాడు. సారస్వత మునకుఁ బట్టుకొమ్మయగు పుజ్జయినగరమున నాగరకత మాసిపోయినయెడల, ననాగరకత తామరతంపరలై మహాకోసలమును ముంచివేయుట సత్యము. మహాకోసలమునే కాదు. సమస్తభారతజాతికిఁ బూజ్యమగు కాశీపట్టణమునుగూడ నాశమొనరించుట నీకకము. అంతతోఁబోదు! దూరముననుండు మగధ, కళింగ, కామరూపరాజ్యములకూడ రూపుమానిపోవుననుటకు నందియము లేదు. కాలక్రమమున గంద్రానము, కంచి, కేరళము, మహారాష్ట్రరాజ్యములు నైతము మూలమట్టుగాఁ గూలిపోవును. కాని యిప్పుడిప్పుడార్యజాతికి మంచిదినములు వచ్చుచున్నట్లున్నవి. ఇప్పుడిప్పుడు హైందవనరేంద్రులు కొందఱు నిద్రమేల్కొని తమపైఁబడనుండు భీకరనిర్భాతమునుండి తప్పించుకొనుటకై కనులు నులుపుకొని, యొడలు దులుపుకొని లేచుచున్నారు. ధరమ పూజ్యమగు సీభరతవర్షము నవనిత్రమొనరిందిన యీవిదేశజాతను నిమిదాధము నిటనుండి పాఞ్చద్రోలుటకై వారిపును ప్రబలప్రయత్నములయొద ప్రమత్తులై యున్నారు. ఇట్టిప్రయత్నము లొనరించుటకు మీరాణీ మొదటివాఁడు. మీరు తల్లివలెఁ బ్రేమించు మీరాణి చారుమతి యాతనికి ప్రయత్నములలొఁ గుడిభుజమై నిలిచియున్నది. ('మహారాజా చిరంజీవియగుఁ గాక! మహారాణి చిరంజీవియగుఁ గాక!' అనువార్దధ్వనులు.) మీరాణి యీ

యుద్ధమునుగుఱించి కళింగమునఁ బ్రచారమునఁబెరించినది. అప్రచారఫలముగఁ గళింగులందఱు యుద్ధసన్నద్ధులైరి. తనకుఁ ద్వరలో ౨౦౦,౦౦౦ కళింగసైనికులు లభించునూచన లగపనుచున్నది. ఇంతవఱకు, కళింగరాజశిఖామణి యగు కారకేలునివద్దఁగూడ నుండినదికాదు. ఇక మగధవిషయము: మహారాజా బాలాదిత్యుఁ డీయుద్ధముకొఱకు సర్వకర్తుల వినియోగించుచున్నాఁడు. సక్రమసైనికశిక్షనందుటకై మాగధులు రేయిబడళ్లు గడపుచున్నారు. కొద్దమతాకీర్ణమును మగధరాజ్యమునందు వర్ణపవక్షకలేమింజేసి, స్వస్థులములును సైన్యములందుఁ జేర ననుబెంచుచున్నారు. అమృతము పుద్గోచుకొఱకు, వాస్తవీకముగ కొద్దమతముకూడఁ బ్రయత్నించుచుండ, నీ క మనము వెనుకాడవచ్చునా? నాలుక నుగిచలునుల కిది సమయము కాదు. ఇది మనసారముట్టాడఁదగినసమయము. ఇది పలుకులఁ బలులమూలముగాఁ జూడవలసిన సమయము పీఠూర్పులారా! నానుఁగూడ బాలాదిత్యసంభయందు నష్టకముకలదు. కాని యిప్పు డానాఁడుపెద్దములవారును స్వశర్మాఁ ప్రానవరులై యుండునలేదని నాకుఁ దెలియును. టీకావితు ౨౧. ౧౦ నవ పొందినదుర్జ్వితులఁబోగొట్టి, మరలఁ బూర్వమువోలె నది నిష్కలకశర్మచమస్వితములై యుండునట్లొనరింప నేను బ్రయత్నించుచున్నాను."

"ఓబ్రాహ్మణులారా! యగర్వికము, మిఠిభావమును, మిఠి ప్రజల యందలి 'చ్చి'లంపులఁ బెంపొందించి మిఠిట్టల సింపుకొలుపుమాత్రము దుర్వినియోగ మొనరించుచుంటి. దేశ మేయుండుడి కొట్టకొనిపోవుచున్నను మిఠి గమనింపెడివారుకారు. మిఠిలభర్తములగు భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములన నేమియో మిఠిఁజుగవన్నారు అమృతసవగోచములను, సిన్ధిపిఠిగు పుమాత్తసాన్నిధ్యమును జేరుమార్గము సరయూత్రయశ్శముల మీ కొనరింపకున్నారు. చిరుదులఁబడ నుంటకు, గౌరవములఁబెంచుటకు, అధికారిములఁ బొందుటకు, భాగ్యము వార్జించుటకు మీ రన్నివిధములఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. ఈదురాకలు మిమ్ముల ననుదినము తోవ్రేసి, మీసారమును, మీ

మగటిమిని బీచివేయుచున్నది. ఓవిప్రులారా! దురాకాధ్వంతభూమివృక్షమగు నిట్టివక్రమార్గములఁబోయిన, నదృష్టభావము మికగపడఁడు. ఎన్నటికిఁగాని మీరు బాగుపడరు. నదాచారసంపన్నులగు బ్రాహ్మణులనిన; నేను వారిఁ జూచింతును. కాని దురాచారులగు బ్రాహ్మణులను మ్లేచ్ఛులకంటె హీనముగాఁ జాతును. ఏలయన; వీరు నస్తార్గము నెఱిగియు, దుర్జనులై యున్నారు. మ్లేచ్ఛుఁడో, దుర్మార్గముఁడప్ప మఱిదేని నెఱుంగఁబుగదా! ననాతనభర్తృపరాయణు లెవరైన సెవలనున్నయెడల, నేను వారి బ్రార్థించుటేమన, ముందుకు రిండు. ఇచ్చి, మీపురువులగు ద్రోణాచార్యు, ఆశ్వత్థామ, చాణక్యులవలె దివ్యాయుధములఁగొనిన మీరభివృద్ధిచేసేవవిత్ర కార్యమునకు మీచే నైనంత సాయ మొనరింపుడు. మీకిప్పుడు దివ్యస్త్రములులేవని లజ్జనొందకు. మిరండు. అరణ్య యోధు లుపయోగించునాయుధములను మీరుకూడ ధరించి మీశక్తికొలది పోరాడుడు. మీరొనరించుసాయ మొంతస్వల్పమైన నేమి? ఇప్పుడదియుఁగూడ మీదేశమునకుఁ గావలసియున్నది.”

“ఓక్షుల్రయలారా! మీరు మీసాహసకరాక్రమములను మీమాతృభూమికి శత్రువగువానికి విక్రయించితిరి. కుటుంబకలహములందును, కనికమాఁనకుట్రలయందును మీరు తెగల్కొని మీసాహసమును విడువలొనరించుకొంటిరి. స్వభర్తృనిష్ఠహణముకంటె, మీరు యుక్తానుక్తములఁ బరికింపక సాహసములఁ జూపుచుఁ గాలముం గడుపుచుంటిరి. నిరంతములగునికలఁతలను, విద్యేషములను మఱివిపోయి, మాతృదేశసముజ్జీవనముకొఱకు మీరందఱొక్క మొగమై నడుముకట్టి నిలువుఁడు.”

“ఓవైశ్యులారా! మీకుఁగలధనమును మీరు మీవిషయలాలత్యమునందును, వ్యభిచారవ్యవహారములందును దుర్వినియోగపఱచుచున్నారలే కాని, చిల్లిగవ్వలైన బీదసాదుల నుద్ధరించుటకై వ్యయముచేసినవారు కారు. ధనమే ప్రధానమని మీరు తలంచి, యాపాదుధనముకొఱకు మీరెన్నియబద్ధములొడుటైన వెనుదీయుటలేదు. మానముపోయినను, రాగిరువ్వవచ్చినఁజాలు

నని మీరు భావించుచున్నారు. ఇంకను ధనకాచము మిమ్మిట్లాడించుచున్నది. ఇంకనైన నిట్టిదుర్నిద్రనిండి మీరు మేల్కొని, మీయత్నములచేతను, మీధనాధికములచేతను మీమాతృభూమి! బాపటయై నిలువుడు. ఇప్పుడు మీదేశమునకు చెందు గావలసియున్నది. మీవాణిజ్యకళాసముజ్జ్వలముగొలుకును, మీయైక్యస్వసారక్షణముగొలుకును మీరు క్షత్రియులపై నాధారపడి యుండుటవలనఁ బ్రయోజనములేదు. మీరు దగినయూ గుఱములను మీరు దాని మీస్వదేశవైలో భారామిఁ కావంతవరమును కాని. 'జీవితదలని మాకెప్పుడువచ్చియుండు పాడుపేరును బాపుకొనుండు.'"

"ఓకూదులారా! 'మేము కాయకష్టమొందుచువారము' అనిమీరు నాకడ గర్వోక్తవారము. మీరుపని కష్టములన్నియు విధిలేక పడుచున్నారలేకాని వేరుకాదు. మనస్సురిగఁ జేయుకార్యముమాత్రము గణనమునకును. ఓకూదులారా! మీమాతృదేశము మరవస్థలగుడి కుదుచుండ మీరు నోట్లగిల్లకొనుచు కూర్చుండి నిలుటిరి. ఇందు చే రాజ్యమునందు మీరు గల సక్రమాధికారమును స్వయంకృతాపరాధమున మీరు కోల్పోయిరి. ఇంకను నిరంకుశుండగురాజు, క్షత్రినకులములనొకంటె మిమ్ములనే మిక్కిలిగా హింసించును. బ్రహ్మణః దేగాని కాచాపనెత్తి ముఖస్తులచేతను, పాండిత్యప్రకటనముచేతను నాకనిఁ దనవల వైచుకొగలడు. క్షత్రియుఁ దానిరంకుశ ప్రభునైవ్యక్తములజేరి తప్పించుకొనును. తైశ్మణి దాతని! గువర్ణ పూజచేసి యాకనినుడికెక్కును. కాని మీరుమాత్రము నిష్పరాయణులై యారాక్షసునిహింసలకు గురియగుదురు. ధనమా? మీరులేదు. యుద్ధపరికరములా? మీరెఱుంగదు. చతురవాక్యపండితమా? మీరుఁ దెలియదు. ఇంక నాకేమి మిమ్మెట్లు కరుణఁజూచును. అప్పుడు మీబాధలు చెందింకలగును. మూడింతలగును. పెదవిలేనిది మీకష్టములుఁ జెప్పుకొనుటనైన మీరు గుండెలుండవు. పనిబాటలమునిగి తెలివితేమిదు సామాన్యజనులదీవాలాపములు, నిరంకుశ రాజవర్ణలయందేకాదు—ఒక్కొక్కప్పుడు రాజులుగొలుపులందుఁ గూడ

వివేచన. దుర్భరమగు నిట్టియవస్థనుండి తప్పించుకొనుటకు మిగిలిన బేహార్ల మున్నది. హూణునితోఁ గయ్యమొనరింప నమకట్టియుండు హైందవనరేంద్ర మందలిరాజువయందు మిరందలు వేనకువేలుగాఁ జేరును. చేరి, మిగిలిన దేరులను యుద్ధభూమియందుఁ బ్రవహింపఁజేసి, రాజ్యపాలనావిధానము నందు మిగులఁగలయధికారమును స్థిరపఱచుకొనుదు. ("మేము సిద్ధముగా నున్నాము. మేము సిద్ధముగా నున్నాము." అనుధ్వనులు.) అయినఁ బొందు. వల్లెయనక కట్టణమనక, దూరమనక దగ్గఱయనక, మూలమూలలకుఁ బోయి భూమిదున్నుకొని బ్రతుకు మిరైతుసోదరులకు నాయాసం దేశమును విసి పింపుడు."

అంతట యశోధర్త అచటకే గొంతదూరమునఁ దొలఁగి నిలిచియుండు ప్రజలఁ గాంచి "ఓపంచములారా! 'మాహింసల కంతములేదు' అని మీరు నామందు బడాయిలకొట్టకుండు. ఆహింసలను మీరు విధిలేక వదులుచున్నారు కాని వేఱుకాదు. మనసారేబడుబాధలే ప్రళంసనీయములునుమా! అరమన నుతోఁ బడుబాధలు దేహమును గట్టపెట్టుటయేగాక, అత్తకుఁ గళంకముఁ దెచ్చి పెట్టును. ఓశ్వపాకులారా! ఇన్నికతాబ్దములుగా మీరు కులీనులచే హింసించఁబడుచుంటిరి. కాని వేదములుగాని, శాస్త్రములుగాని కడఁబాటివారి నెఱుంగవు. ('మహారాజా చిరంజీవి యగుఁగాక! మహారాజా చిరంజీవి యగుఁ గాక' అనువార్షధ్వనులు.) మిహినస్థితికే గారణము మీరే యని చెప్పవలసి యున్నది. ఈశ్వరకంటె మిరధమదశయందున్నారు. నిశ్చయములైయు న్నారు. ఏలయన; సొంతమని చెప్పఁదగినది. మిగుల జిల్లిగవ్వయైన లేదు. స్వామ్యమైనది నూది మొనయంత భూమికూడలేదు. మీరు కుక్కలకంటె సేచ ముగా, గాడిదకంటె పీనముగాఁ జూడఁబడుచున్నారు. అనుదినము మీపై మూతలుపర్చించి మిమ్ము ముంచివేయుచున్నవి. కాన మీరు బాగుపడఁదలంచితిరేని, మిగిలిన బేహార్ల మున్నది. మీలో మీరే పటాలములుగ నేర్పడి, ముందురోపుండుయుద్ధమున హూణునితోఁ దలవడ నన్నధ్యులుకందు. బ్రహ్మ

జులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, వీరవరణివలె మీరుకూడ మాత్ర
దేశమునకు బుత్తులేకదా!" అని యాపవ్యసించెను.

శకునాత యశోధర్మ సూరిని సమూహమునంతయు నొక్కమారుగా
నుద్వేషించుచు "కీర్తిప్రతిష్ఠలఁ గావలెనని నేటిటిసాహసకార్యముల నుద్వే
షించినవాడఁగాను. నేను కాని, చారుమతి కాని. బాలాచిత్రుఁడు కాని, పుమార
పాలుఁడు కాని సూతనరాష్ట్రవిపక్యమునకై—నానిధర్మానికారినిగాదని—
యాత్రమింపనొల్లము. బాలాచిత్రమహారాజుయ్యని యుదారగుణమును వింటిరా?
నముద్రగుప్తసాగ్వభౌమునిచే రాజ్యముగోల్పోయి పరాజయఁడైన ప్రభు
వంశామార మెవ్వ డైన, గ్రస్తుశము పూజులయధీనమునకుండు రాష్ట్ర
మెద్దానినైనఁ దనది యని, చెప్పవలయునే కాని ఆరాజ్యమహానిప్రజలు తమ
పూర్వరాజవంశజుని యాధిపక్యము నాక్షిపింపకుండినయెడలఁ దనకుఁ గలవరి
పూర్వాధికారమును విదలుకొందునని బాలాచిత్రమహారాజు చెప్పియున్నాఁడు.
(ఇందులకు నేనుకూడ సమ్మతించితిని. దేవరాష్ట్రమహారాష్ట్రస్వామి యగునవ
రాజుఁడు సౌరాష్ట్రము తనకుఁ గావలయుననెను. అతని కారాష్ట్రముతో
నావంతయుని సంబంధము లేమిదేసి, మేమును కంఠీకరింపమైతిమి. 'నీకే
కాదు. మాకుఁగూడ మేమిట్టిప్రమాదము నుండుకొంటి'మని మేమాతనికే చె
యఁజెప్పితిమి. ప్రియతములగు నాప్రజలారా! నేటిపరిస్థితులకు మీరు తఱచి
చూచినట్లు లేదు. భారతదేశభవిష్యద్దశ యీశమరమువై నాధారపడియున్నది.
ఈసనాతనభూమి యనాగరక—నముద్రమున మునుగుటకుఁగాని, లేక
యొక్కమారుగాఁ దేలి గట్టుకెక్కి యార్జునుతమును, నాగరకతను, పరి
జ్ఞానము నుద్ధరించుటకుఁగాని యీయుద్ధమే కారణమైయున్నది. ఇట్టికిష్టపరి
స్థితుల మీవర్తనములవై భారతదేశభాగ్య మాధారపడియున్నది. దాక్షిణాత్యు
లగురాజులు కొంతమంది యేదియో కొంతకుఁగొంత సాయమొనరించుచు
న్నారు. కాని మనప్రయత్నము లింకను గొఱవడియున్నవి. ఇట్లుటికిఁగూడ
మనబలములు పూజారాజువలతోఁ దులఁదూఁగఁజాలకున్నవి. కాన నోభార

లీయులారా! మీరందఱు వేనవేలుగా లక్షలులక్షలుగా సైన్యమునందుఁ జేర
వలయునని నాకోరిక. హూణబాధితుల విలాపస్వరములు మీచేవులఁ జిట్లులు
చేయుటలేదా? విఠతువులు, మందభాగ్యులు, మిఠ్ఠుల బలిమాటులేదా?
నిషాదుఁడగు విదేశజానిబారినుండి రక్షింప మీకొంతకై గృహిణు లెదురుచూచు
చున్నారు. ఇట్టిపరిదేవనములఁ బెడచెప్పిబెట్టువాఁడు మీలో నొక్కఁడైనఁ
గలఁడా? ఉండఁడని నానమ్మకము. (‘ఎవ్వరులేరు, ఎవ్వరులేరు’ అను శీకలు.)
నామట్టుకు నాకొక్కఁడేమార్గము మిగిలియున్నది. ఐవిశ్రమగు నీభారతభూమి
నుండి హూణులఁదఱిమివేయుప్రయత్నమున, నాదేహమునందలి రుధిరమును
కడపటిచుక్కవఱకు నర్పింప సంసిద్ధుఁడనైయున్నాను. ఒకవేళ నాకవశయము
కలిగి నేనుమరణించునట్లు తఱస్థించినచో, మీరిప్పుడు నాయొడఁజూపుచుండు
భక్తివాత్సల్యములను మీయువరాజకుమారుండు నరసింహునిఁడఁగూడఁ జూప
వలయునని చెప్పుచున్నాను. ఇంక మీకు నెలపు” (మహారాజు చిరంజీవియగుఁ
గాక!) అను హర్షధ్వనులు) అని చెప్పెను.

యశోధర్మ కలాంజారుశోభకుఁ జారుమతిఁ జూచుటకై పోయెను. ఆతఁ
డామొం గాంచిన వెంటనే “కళింగపట్టణమునందును, అమరావతియందును బరి
స్థితు లెట్లున్నవి?” అని ప్రశ్నించెను.

చారు:—ఆత్యద్భుతముగానున్నది. కళింగు లీయద్ధమును దమస్వ
కార్యముగా భావించుచున్నారు. సైనికులలో, నావికులలో నుత్సాహము
బలిసియున్నది. సామాన్యజనులయొత్సాహము నిరుపమానమైయున్నది. ఒక
విశేష మేమనగా; ఊద్రులు గుంపులుకట్టి రాణువలొఁ జేరుచున్నారు.
వైత్యులు వారికై వారు, ధనరాసులఁ గ్రుమరించుచున్నారు. ఇప్పుడు కళింగు లీ
కదనమునకు. జూపునమ్మతిలో నర్థాంశమైన, నింతదనుక మఱియేయద్ధము
నకుఁగాని చూపియుండినవారుకారు. అమలాపురిలోఁ బరిస్థితు లెట్లున్నవి?

యశో:—ఆత్యాశ్చర్యముగానున్నది. నేను నామహాశోకులలను నమ్మి
నందుకు, వారిపు డనుపగులీరున వర్తించుచున్నారు. వారియుత్సాహమును
నీవు చూచియుండవలసినది. పాటలీపుత్రమునఁ బరిస్థితు లెట్లున్నవి?

చారు:—ప్రళంసార్హములైయున్నవి. బాలాదిత్యుఁ డొకమహా నైస్యముఁ గూర్చుచున్నాఁడు. చరమాధిపుత్రి పార్వతి లక్ష్మణుహరీ లర్పించి నది. ఇదియొకగాక, భద్రబాహువుకుమారుఁ డీశతార్హమునకై జైచుల యందుఁ బ్రచార మొనరించుచున్నాఁడు. ఆప్రచారమునకు ఫలితముగా నిప్పుడు జైసులందఱు, మగధయుద్ధమునకై ధనాదికములఁ దెచ్చి శ్రుమృరించు చున్నారు. ఇదియంతయు వారికి రాణి వరస్వతిపై సుంసునసురాగమునకు సాక్ష్యముకదా! ఇట్టివరస్వతిని జేడ్టపలదని, మీరు బాలాదిత్యున కుపదేశించి తిరికదా!

యశో:—ఈరాణి వరస్వతి యింతటి చాతురీధురీణ యని నేనప్పుడు తలచియుండలేదు.

చారు:—అపరాజితునివంగలియేమి?

యశో:—కదా కారాజు మనతోఁ జేరఁగూడదని నిశ్చయించుకొని నాఁడు. సౌరాష్ట్రముచుగుఱించి మన మొనరించినతీర్పును విని 'హూణులే మనకంటె మంచివా' రనినాఁడఁట!

చారు:—మంచిది. అంతవఱకు నిర్ధారణమైనది ఇక మనముమాత్రము హూణులతోఁ బోరాడవలయును. ఈపనికి చాల చిక్కులున్నవి. కాని 'కష్టీ ఫలీ' అనికదా యార్థవాక్యము.

యశో:—కళింగమునుండి యెంతరాజువ రాసున్నదో?

చారు:—౨౫౦,౦౦౦ భటులు రాంగలరు. ౧౦౦,౦౦౦ క్రైస్తగా నైస్యమునఁ జేరినవారుకూడ సిద్ధముగా నున్నారు.

మహా:—నెబాన్. నెబాన్. ఇంత గొప్పపటాలమును కళింగ మియ్యఁ గలదని, నేఁగలనైనఁ దలచియుండలేదు.

యశో:—మగధనుండి మన మెంతరాజువసు నిరీక్షింపవచ్చును.

చారు:—౧౫౦,౦౦౦ యోధులు రాసున్నారు. ఈమహాచమూ విమూహమునకు మహారాజుబాలాదిత్యుఁడును, యువరాజకుమారుఁడు మురారియు నాయకత్వమువహింపనున్నారు.

మహా:—(అశ్చర్యముతో) రాజకుమారుడు మురారివచ్చుచున్నాడా? బా! వానికిప్పు డిరువజేం డ్లుండును. కాదా?

చారు:—అవును. స్వమతోద్ధరణమున కగుయ్యుద్ధమునందు దనబెద్దకుమారుడు నాయకుడై యుండవలయునని రాణి సరస్వతి పట్టుపట్టియున్నది.

నర:—అమ్మా! మురారికూడ యుద్ధమునకువచ్చుచున్నాడుకదా! నేఁగూడఁ బోయెదను.

మహా:—నాయనా! సీకిప్పుడు నిండుగాఁ బడునాల్లేండ్లయినలేవు. కాన నీవు పోరాడు.

నర:—(ఉత్సాహముతో) నేఁబోయెదను. నేఁబోయెదను. న న్నడ్డ గింపకుండు. సీకుఁ జెలియకుండ, నేను బరుగైతిపోయెదను. నేను వెనుదీయుచున్నానని మురారికిఁజెప్పిన, నాతఁ డేమచునో తెలియునా? నేఁ బిఱికిపందనని యాతఁ డనుకొనఁదా?

యశో:—నరసింహా! నేను నిన్నుఁ గలాంజారుదుర్గసంరక్షమునకై నియమింపనున్నాను. సీప్రాణములనైన నిమ్ముకాని; కోటచుమాత్రము హూణుని స్వాధీన మొనరింపకుము.

ఈశం త్రమున కాయర్థకుండు నరసింహుండు బేలుపోయి “బాబూ! ఈకోటలో నొక్కతాళిముక్కనైన హూణుని కొప్పుఁజెప్పటకంటె, నేను నూణుమార్లు చావనైనం జచ్చెదను” అని పలికెను.

మహా:—కుమారా! ఆహూణుండు మనయుద్ధకేసరిని జిత్రవధఁ గావించెనట! నిజమా?

యశో:—అవును.

చంద్రభానుండు:—బాబూ! అమిహిరగులుని సీవెందుకుఁ గత్తికొక కండచేయఁజెలిది? వాఁడు దురాత్ముఁడుగా నున్నాఁడు బాబూ! వానితోఁ బోరాడ నాకుఁగూడఁ గోరికకలుగుచున్నది.

అశ్రుజలముద్దుమాటలకుఁ జారుమలి యుట్పొంగి మందహాసమొనరించుచు “తండ్రీ! నీవుకూడ నీయన్న నరసింహునితోఁ గలంబారుకోట యందుఁగి, హూణుఁడు కోటలోనికిరాకుండఁ జూచుకొనుచుండుము.” అని బుడ్బగించెను.

చంద్ర:—వాఁడు కోటలోనికివచ్చినయెడల, యుద్ధకేసరిని వాఁడు వధించినట్లు నేను వానిని వధించెదను.

లత:—బాబూ! ఈమిహిరగుఱు దంతచెడ్డవాఁడా?

యశో:—అవును తల్లీ!

లత:—బాబూ! అయిన నీవాతని నేల చంపలేదు? నీకందులకు సంశయమేల?

యశో:—అమ్మయ్యా! నేనిక నెంతమాత్రము సంశయింపను.

లత:—అయినఁ బోయి, యుద్ధకేసరిం బంపిన యాదురాత్ముఁ బంపి వేయము.

చంద్ర:—బాబూ! మురారిఁగూడఁ గలంబారుదుర్గమునకురమ్మని నీవేల పిలువఁగూడదు?

యశో:—(మందహాసముతో) చీచీ! నీకు మురారిసాహాయ్యము కావలయునా?

చంద్ర:—వలదువలదు. మురారిని యుద్ధమునకుఁ బోనిమ్మ! మేము కలంబారుదుర్గముఁ గాపాడుకొందుము.

మహా:—కుమారా! దాక్షిణాత్యులగురాజు లేమిసాయమొనరించిరి?

యశో:—అంతగా నేమియులేదు. కాకవర్ణుఁడు ౧౦,౦౦౦ సైనికులతో నరుదెంచినాఁడు. మఱికిందఱు తామూరాక, తమసైన్యములను నూత్రము పంపిరి.

చారు:—మనసన్నాహములు తుదకెట్లు పరిణమించునని మీయభిప్రాయము?

యశో:—అత్యద్భుతముగాఁ బరిణమించును. ఎటుఁజూచినను మనకు విజయము నిజమని నాకుఁ దోచుచున్నది. కాని భౌవికాలగర్భమున నేమి దాఁగియున్నదో, యెవరికెఱుక?

మహా:—విజయమో, వీరస్వర్గమో, కదా!

యశో:—అవును. సీమాట నిజము.

చంద్ర:—ఇంత సందేహమేల! విజయమే దాఁగియున్నది. మరణమును గుఱించి బానిస భావించు టెందులకు?

నర:—సీకేమియుఁ జెప్పియదు? మృత్యువు నెదుర్కొన సాహసించు వానిని, విజయలక్ష్మీ పరింపవని నీకుఁ జెప్పియదా? నీకు మరణమనిన భయమైనచో, నేను మురారిని నాకు సాయముగా నుచుకొందును. నీవునద్దు.

చంద్ర:—ఓహో! నాకాభయము? అవసరమైనచో, నేఁడుకూడ మృత్యువు నెదుర్కొన సిద్ధముగా నున్నానునుమా! అహలూఁకా! జోనరించు ఘోరకార్యములఁ దలఁచుకొనునపుడంతయు నానెత్తు రుడికిపోవుచుండును ఆమరావతిలో నానెత్తురు తెల్లినదో లేదో, అప్పు నడుగుము.

నర:—అమ్మా! నీనినెత్తు రుడికినదా?

చంద్ర:—అమ్మా! ఉడకలేదా?

‘అవును. ఉడికినది’ అని చారుమతి యమదానందమునఁ బల్కినను.

ముప్పది రెండవ తరంగము.

వరాహమిహిరము.

అది చైత్రమాసము. పూర్ణిమాదినము. రాలి పడిగొలైవది. పోడకకళాసంపూర్ణములగుచంద్రగిరియు లుజ్జయినీగరమును. గానికాఖా నగరముగు విక్రమపురమును గౌముదీకాంతుల స్నానముచేయించి మెడి పూతలు పూయుచుండెను. విశుద్ధసీలాంబరమునందలి వేలకొలదివత్స్రములు భూలోకవిలాసమును నయనానందకరముగఁ దిలకించుటకొ యన, హైందవముద్ధాంగనలభంగిఁ దొంగిలొంగిచూచుచు, నిర్భజమానముగ నమ కళాప్రసరణమున, నూతనలేఃముఁ గల్గించుచుండెను. అకాశచిహ్నలకమున ముఖ్యులైతిమయగు నికాకరులను, శృంగారనాయకునిరీతి ముసిముసినగవుల నక్షత్రకాంతులనుభ్య సంచరించుచు, వారివైఁ గుఱిపుష్పాకాశాంశువులఁ గ్రిందనుండుభువికిఁ ద్రిప్పి, యాత్మకాంతిపుంజమున శోభాభాసురములై యుండు భౌతికవస్తునముదాయములవంకఁ గన్నులు వండ్లవుగా తిలకించు చుండెను.

ఉజ్జయినీనీధులయందుఁ గర్పూరముపఱచిన ట్టుండువెన్నెలలోఁ గొం దఱుకాలు రాదుకొనుచుండిరి. వారితల్లులు దేశద్రిస్తురులగు హూణులకు భయపడి లైటికిరానోడి, కిటికిలచెంకజేరి యాబిడ్డలఁబిలిచి “కుఱ్ఱలారా! ప్రొద్దుటోవుచున్నది. వచ్చి నిద్రపొందు” అని వారిని బ్రతిమాలుచుండిరి. కాని వారియుద్యోధన లాయర్థులచేచి కెక్కకుండెను. అటపాటల వారు మానకుండిరి. “దినదినము పున్నచుగానందదు. ఇందులకు బదులు మేము

వైయమవసనాఁడు పెందలకడనే నిద్రపోదుములేము” అని యాకుట్ట లను చుండిరి. హూణులువచ్చినదిమొదలు, పౌరకాంతలు పుక్కిటిపురాణములకై వెన్నెలరాత్రులందు వీధివసారాలలోఁ గూడుట మాని, పెరటివసారాలఁ గూడి కాలముబుచ్చుచుండిరి.

నాఁడు విక్రమపురమునందుఁ జంద్రునకుఁ బాడుగుట్లు, పాడునగళ్లు, పాడిండ్లుతప్ప మఱేమియుఁ గానవచ్చుచలేదు. కాని యాపాడుప్రదేశము మధ్య నొకఁయొన్నతగోపురముమాత్రము, కట్టుకదలక నిగిచియుండిను. గుప్త రాజధానిని హూణులు ముట్టడించినప్పటికి, దీనిక్రమపురము గుప్తహూణ రుంగమై చాలవఱకు నలఁగెను. హూణులధాక కఁ యేనునెలలు తాళఁ గలిగెను. కాని పౌరు లవి ద్రోహకర్తలకుఁ జిక్కి, కడ కది హూణులచేతఁ బడెను. (కన్న) గోపాస్తాదులగుహూణులు జేనాలయములను, నగళ్లను నాశమొనరించిరి. క్రిమూల్యములగు శివావిగ్రహములను ముక్కలుముక్కలు చేసిరి. నిరుపమానములగు వెక్కడఁపుఁబడలను, చిత్రములను రూపుమాపిరి. శివచామరీమహిమలఁ జాటువస్తువులఁ మడిచివైచిరి. కవలంత యశోవిక్రాంత మగు గుప్తసామ్రాజ్యవైభవములను గప్పులకుఁ గట్టువట్లు ప్రకటించుచుండు నద్భుతకళానిదర్శనము లన్నింటిని, రాక్షసహృదయులగు నాహూణులు నేల మట్టమొనరించి, అప్రతిమానమును, సనాతనమునగు హిందూదేశచారి ప్రోదధి యందలి దివ్యసంఘటనమణులను భవిష్యద్భూతసంతానమునకు దక్కనియక దోఁచుకొనిరి. కాని యీనాశవృత్తాంతమునుండి యొకగోపురముమాత్రము తప్పించుకొనెను. పాడు చేసిన ప్రదేశమునకు మధ్యభాగమున, నొకకట్టడమును నిర్మి యుంచినచోఁ దమపని వన్నెకెక్కగలదని నూచించి యట్లాగోపురమును రక్షింప నాజ్ఞఁజేసిన తోరమానునిచలచిత్రము, నెంతని కొనియాడఁగలము! ఈనిర్ధారణమునకు, వరాహమిహిరునికంటె నెక్కువగ సంతసించినవారు మఱివ్వరుండరని చెప్పునగును. వరాహమిహిరుఁడు యువకుఁడు. ప్రసిద్ధిఁడగు నక్షత్రకాస్త్రజ్ఞుఁడు. అతఁ డిప్పు డాగోపురాగ్రమున నిలువఁబడి యొకమాటు

శకాంతుని, మఱియొకమాటు నక్షత్రములఁ జూచుచు, దనమిత్రుడగు దండి యనుకవీశ్వరునితో సంభాషించుచుండెను.

"వరాహమిహిరా! నిన్న కాకుంజలనాటక మెట్లుండినది?" అని దండి యడిగెను.

వరా:—కళానైపుణ్య మించుక కొంతవడియన్నను, నాటకము మాత్ర మద్భుతముగా నుండినది. కాని యీలాభములకు నటకులమాషించి యుపయోగములేదు. ఈకాలమున వానిం బ్రోత్సహించువా రెవ్వరున్నారు? నాట్యకళోపాసకులను గుర్తసార్వభౌము లధికముగాఁ బ్రోత్సహింపఁజుచుండెడివారు. దానంజేసి నటకులు, నటకురాండ్రు కని విని యెఱుంగని ప్రాచీణ్యము వడసియుండిరి.

దండి:—అవును. సీమాట నిఁము. ఆకాలమునందఁగ నాట్యకళాకాశలమునుగుఱించి, మాతండ్రిగారు విచిత్రగాథలఁ జెప్పుచుండెడివాఁడు. ఒక నాఁడు ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణనాటకమాడిరఁట! కారవసభారంగమునందు ద్రౌపది తనమానసంరక్షణమునకై, విసువారిహృదయములు సీరగునట్లు విలపించుచుండెను. ఆమెచతులు పంచపాండవు, లావడఁగి పరిదేవనములఁ జెప్పలంజెట్టరైరి. ఆచార్యోత్తములగు భీష్మద్రోణులు సామాన్యభర్తమునకుఁ గట్టువడి తూర్పుండియుండిరి. తోడనే స్కాండగుర్తచక్రవర్తి, కన్నులెఱ్ఱచేసి పటపటఁ బండ్లుగీటుచు, నయ్యది నాటకమనుమాటయే మఱచి, చివఱున నొఱునుండి తరవారిదివిచి, దుశ్శాసనపాత్రధారిపైకి దూఁకెను. అంతలో నమాత్యు లాతని కడ్డుతగిలి, నాటకమనియు, నయ్యది నాట్యకళాకాశలమనియుఁ దనుస్వామికి నిన్నవించిరి. వెంటనే సార్వభౌముడు సంతోషించి, దుశ్శాసనద్రౌపదీపాత్రధారులకు, జెరి యొకరత్నాంగుళీయకమును బహూకరించెనట!

వరా:—మనపూర్వులదినము లంతవస్థైర్యాంధియుండెను!

దండి:—ఈకాలమున మననటకుల కమూల్ములగు పారిలోషికముల నెవరొసంగుదురు? ఇట్టి బరిస్థితులఁబట్టిచూచినచో నిన్నటినటకులు నమద్దులని చెప్పనొప్పును.

వరా:—అవును. వారు బాగుగ నాడిరి. కాలిదానకవికృతనాటకము లాడుటకుఁ జాల ప్రజకావలయును. అట్లుండియు వారు నాటకము రత్తికట్టు నట్లు ప్రదర్శించిరి.

దండి:—నిన్నటిదువ్వంతుఁడు వేటయందుఁజూపిన యాతురత చాల నద్భుతమైయుండెను. మృగయానత్తికి నీవు ప్రతికూలుఁడవైనను, రాజాటకుమాత్ర మయ్యది సముచితధర్మమని నీ పంగీకరింపక తప్పదు.

వరా:—రాజులు ధనుర్విద్యాకౌశలులైయుండవలసినదే. కాని సాధు వులగువారిణములను జంపుట కగువేటయనిన నాకు ద్వేషము. సింహవ్యాఘ్రు గుహలయందుఁ జొచ్చి, వానిం జంపుటఁగూడ మిగుల పాపమనియు, నశ్రమ మనియుఁగూడ నాయభిప్రాయము. ఇంక నాశ్రూరమృగములు జనావాస ముల కరుదెంచి, మానవులకుఁ బశువులకుఁ బీడఁగలిగించుచున్నయెడల, నప్పుడు వానిని వధించుట రాజసేవకులనును రాజునకును విహితమేగాక విధి యుఁగూడ నైయున్నది. ఒకవేళ సింహవ్యాఘ్రాదిమాంసభక్షకశ్రూరమృగ ములు పల్లెలలోనికిఁ బట్టణములలోనికి వచ్చినయెడల వాని నశ్రమముగా వధించుటకుఁ దగినకౌశలమును బడయుటకై రాజు లప్పుడప్పు డదవులకుఁ బోయి శ్రూరమృగముల వేటాడుట యుక్తమనికూడ నేనందును. కేవలము సాధుమృగములను వేటాడుట దూష్యము.

దండి:—సింహములు, వ్యాఘ్రములు ప్రతిగ్రామమునకురావు. కాన భూకాంతుఁడు మృగయావినోదమునఁ బ్రవీణుఁడగుటకు సాధుమృగములనే వేటాడక విధిలేదు. ఆతనికిఁ బ్రద్దుపోవుటెట్లు?

వరా:—తనయిచ్చవచ్చినట్లొకఁడు రథములందో, గుఱ్ఱములవైననో తిరుగాడుచుండవచ్చును. పల్లెపల్లెకుఁబోయి బీదలకు, రోగులకు, నిర్భాగ్యు

లకు, వికంతువులకు, వృద్ధులకుఁ దనచేసినంతసాయ మొనరించుచుండనగును. ఈవిధముగా నాతనికిఁ బ్రొద్దుపోకయేమి? పులులు సింహములు గ్రామము లందు లేకున్నమానె; మూఁగలు, కంటులు, గుడ్డులు, బీదలు, రోగు లెందఱో యుందురు.

దండి:—ఈవసులఁగూడ మనరాజు లొనరించుచున్నాడుగదా! కాని మృగయావిరోధఫలముగ ప్రభువుల కలవపసాహసపరాక్రమములును, సమయ స్ఫూర్తియు, జీవకారుణ్యమయములగు నీవు చెప్పిన కార్యములవలనఁ గలుగవు. రాజగు నాఁడు నీవనుటలు వర్తించుచుండినయెడల, నిముసములో దొరలకో, దొంగలకో యాడి నెత్తిన గుడ్డవేసికొనిపోక మానఁడు. ఈవిషయము నటుం దనిము. మానవతియగు శకుంతలకు దుష్టంకఁ డొఁగాము బాలోచింపక నిరాకరించుటకంటె గ్రూరకార్య మింకొకటిలేదని నీవనుకొనరా? అనిరాకరణము నాకన్నుల కశ్రువులఁదెచ్చినది.

వరా:—అవును. నాకును దీని మానవు లింద్రియదాసులుకారాదని విదితమగుచున్నది. విశుద్ధచారిత్రయగు శకుంతలనైతము తనమెప్పుడు తండ్రి యనుమతి నందకపూర్వమే మతవిధుల నుల్లంఘించి కామదాసియై దుష్టంతుని వలచి, సిద్ధప నవమానముపాలై పెక్కిదనుమలఁ గుడివలసివచ్చెనగా! కాని ముగ్ధాంగన, యట్టిపరిస్థితుల సాధారణముగ వేటొకలాగున నమిచుకోఁ జాలదని నాయభిప్రాయము.

దండి:—అవును. అది సత్యము. కాని గాంధర్వవివాహము సర్వజన సమ్మతము కాకున్నను, ధర్మవిహితమైయున్నది. దాని నటుండనిము. కాళిదాసు కాకుంతలనాటకమునందు భరతవాక్యమున—

ప్రవర్తతాం ప్రకృపిహితాయ పార్థివ
 స్మరస్వతీశ్రుతి మహతాం మహీయతామ్,
 మమాపి చ క్షుద్రయతు నీలలోహితః
 పునర్భవం పరిగతశ్చక్తిరాత్మభూః.

అని ప్రార్థించియున్నాడుగదా! ఇది నీకు విచిత్రముగఁ గన్పట్టుటలేదా? చక్రవర్తి యాస్థానవర్తియై సర్వసౌఖ్యముల నుద్యోగబాంధు కాళిదాసు పంటికపించుచున్నాడను నీవిధముగా మరుపుట్టువుచుండి తప్పించుకొనఁగోరుట నీకుఁ జోద్యమైయుండలేదా?

వరా:—లేదు. అది నాకు సామాన్యముగఁ దోచుచున్నది.

దండి:—ఈకాలమునఁ గవీశ్వరుల కట్టియభిమతము సాధారణమై యుండవచ్చును. మన మిప్పుడు నివసించు సామకాల మెట్టివానిఁగాని మరు జన్మ మెత్తఁ జూచుకొల్పదు. కాని విక్రమాదిత్యచక్రవర్తి పాలనము దివ్యముగా నుండెఁగదా! ఆప్సర మూడ నింకొకజన్మమంద గోరిక లేకపోవుట నాకుమాత్రము మిగుల విస్తయముఁ గొలుపుచున్నది.

వరా:—అట్లు కాదు. కవీశ్వరులగు స్వదేశసౌభాగ్యవిద్యుస్తాలలు విజ్ఞానభయనినైతము భ్రమింపఁజేయుచున్నను, ఇహలోకదేవతదుఃఖాంధకార ముమాత్ర మాతనికప్పులకు గట్టుచుండును. విక్రమాదిత్యచక్రవర్తి పరిపాలనమున జీవితము సౌఖ్యజనకమై, యానందాలవాలమై యొప్పులఁ గులుకుచుండెను. ఆతని కాలమునఁ బ్రచిష్ఠాపితములై కళకళలాడుముఖములతో నలరారుచిత్తరువులఁబట్టి యీవిషయము విదితమగుచున్నది. పాటలు నాటకము లిట్లే కీర్తించుచున్నవి. కాని యిట్టిభౌలికానంద మొకయైనను, సారూప్యానందముతో సరిపోలునా? కాళిదాసుపండితుడుచేత్తముఁడు, తామరాకును నీరంటనివిధమున, లోకికానందము లనుభవించుచుండియు, సనాతనఋషీంద్ర సంస్తుత్యమును, భవబంధవిచ్ఛేదమును, నిత్యమునగు దివ్యానందమునందఁ గమలించుచుండును.

దండి:—వరాహమిహిరా ! నీవెల్లప్పు డూర్ధ్వలోకములగుఱించి యోచించుచుండువుగానఁ బరలోకసౌఖ్యములఁ బ్రస్తుతించుచుండువు.

వరా:—దండి! విశుద్ధసిలాంబరమునందలి నికాకరతారకలను నేను జూచునపుడంతయు 'పుండరీకమండితమగు' 'నీలకాసారమున నత్యుత్సాహ

మన నీదులాడు రాజహంసమే రాకానుభాకరుడు' అనునద్యుక్తమగు నీ యుపమాంశకారము నాకు జ్ఞప్తికివచ్చుచుండును. మిగిలినవ్యయములకుఁ జెప్పని తొడవులగునూహాబలమును మిగుల భావప్రదర్శనాచమత్కారమును మహా శృంగారసంభాషణములై యుండునుమా!

దండి:—నాయుపమాంశకారము నీకు హృద్యమైనందులకు నాకు సంతోషముగానున్నది. స్వగీయములను భౌతికములతోఁ బోల్చినందులకుఁ దప్పుపట్టెదవేమో యని భీతిలిని.

వరా:—నీవు పోల్చినవిరెండును, సౌందర్యమున సమానములగుటచే నీయుపమాంశకారము సలక్షణముగనున్నది.

దండి:—అన్నట్లు చూచితి. ఈజలజోగమానమునకుఁ గారణము నీవే యని సేతుఁ దెలియదుకాబోలు.

“అదెట్లు?” అని వరాహమిహిరఁ డాశ్చర్యముతో నడిగెను.

దండి:—నక్షత్రము లుదయించి యస్తమించుచుండుగాన, నవి సంచలన మొందుచుండునని నేను భావించితిని. సుప్రసిద్ధనక్షత్రకాస్త్రపేక్షయగు నార్యభట్టు ‘నక్షత్రమండలము సుస్థిరమైనది. భూచక్ర మిరుసుపై విరామము లేక తిరుగుచు, మార్తాండనక్షత్రచంద్రమండలముల కుపయాస్తమయములఁ గల్గించుచుండును. అతివేగమునఁ బయనమొనరించు, నౌకయందలి మానవు నకుఁ గూలభ్రమలగు స్థిరపదార్థములు వెనుకకుఁ బరుగిపొవట్లు తోచువిధమున సూర్యచంద్రనక్షత్రాదు లెంత యచంచలములై యున్నను, బ్రతిక్షణము చలించుచున్నట్లగపడుచుండును.’ అని సిద్ధాంతికరించియుండుటచే, నే నయ్యది విశ్వసించి, తారకలన చంచలములగు తామరపూవులతోఁ బోల్చితిని. కాని వరాహమిహిరా! ఉన్నదున్నట్లు చెప్పుము. సూర్యుడు, చుక్కలు నిశ్చంచలములని నిష్పందేహముగా నిర్ధారణ మొనగింపఁబడినది?

వరా:—లేదు. సూర్యుడు నక్షత్రములు సంతకంబైఁ జెడ్డవియగు నక్షత్రగోళములఁ జాట్టుచుండవచ్చును. కాని మన కీవిషయమై యేమియుఁ

తలియదు. నాగురుశేఖరుడగు నార్యభట్టు సూర్యాదినక్షత్రములు భూమిని జాట్టి తిరుగుచుండు ననుపిచ్చిభ్రమకు లానైయుండి 'తాంబట్టినకుండేటికి మూండేకాళ్ల'ని మొండివాడ మొనరించెను. కాని యిప్పుడు మన మా సూర్యాదినక్షత్రములే భూమికి బ్రదక్షిణించుటలేదని నిర్ధారణగాఁ జెప్ప వచ్చును. ఇదియే కాదు. సూర్యుని భూమిచుట్టి తిరుగుచుండునని నూతన సిద్ధాంతము.

దండి:—మీరు నక్షత్రకాస్త్రజ్ఞులు విచిత్రమానవులునుమా! భూమి గుండ్రనిదనియు, దానివ్యాసము ౧౫౮౧ యోజనములనియు, పరిధి ౪౯౬౭ యోజనములనియు నార్యభట్టు కనిపెట్టఁగలిగెనో నాకుఁ జిత్రముగా నున్నది.

వరా:—భూమి మండలాకారముగనున్నదని 'వితరేయబ్రాహ్మణము' నందుఁగూడ నిరూపింపఁబడినది. 'భూమండలము' అని దానియందుఁ బ్రయోగ మున్నది. సూర్యునకుఁ బొడుపుత్రుంకులలేవనియు, నిరుపప్రైదియగు భూచక్రమున సూర్యున కెదురైనభాగము పగలని పిలవఁబడునని యా 'బ్రాహ్మణము' ప్రకటించుచున్నది. ఆర్యభట్టు భూపరిమాణమును సొంతముగాఁ గనుఁ గొనెను. అట్లే, చంద్రుఁడు, గ్రహములు, ధూమకేతువులు సూర్యునివద్దనుండి కేజమును గ్రహించుననియు, గాన సూర్యుని కభిముఖములై యుండు నా గోళార్థభాగములు, స్వీయపదార్థప్రకృతిజేసి వివిధకాంతులతోఁ బ్రకాశించు చుండుననియుఁ గనిపెట్టియున్నాఁడు.

దండి:—సూర్యాదినక్షత్రములకూడ భూమివలె స్వభావసిద్ధములగు పదార్థములచే రూపొందియున్నవా?

వరా:—అహా! అందులకు సందియములేదు. కాని యాపదార్థములు భేదించియుండవచ్చును.

దండి:—చంద్రబింబము సూర్యునివలనఁ గాంతి నందుచుండుఁగదా! అయిన బింబమంతయు ప్రకాశింపక, సగముమాత్రము ప్రకాశించుటకుఁ గారణమేమి?

వరా:—చంద్రమండలమునందలి యేదని యొకయర్థాంగముమాత్రము, సూర్యునకు భూమికి ననుమ వచ్చుచుండును. అట్టియొక నాయుర్భాగము మాత్రము సూర్యకాంతినిబడసి, 'ఎండవభాగము' య్వక్తియచ్చామూలకారముతో నల్లగా నుండును. ఎండయందుండునుండ రెండుప్రక్కల నిందులకుఁ దార్కాణముగాఁ జెప్పవగును.

దండి:—మఱియొకసంగతి. ఆర్యభట్టుగ్రహణములు కలుగుటకు గారణములఁ గొన్నింటిని సిద్ధాంతీకరించినాఁడనిచూచుకదా! నానియందు నాకు నమ్మకములేదు. 'భూమి తనభౌతికగుణమునందు సూర్యచంద్రులకు నుపయోగముగాఁ గా, భూచ్ఛాయ చంద్రునిపైఁబడును, అప్పుడు చంద్రగ్రహణమగును. సూర్యునకు భూమికిననుమ చంద్రుని వచ్చినపుడు సూర్యుని గొంతుఁ గొంత కోసికొనిపోవునట్లగుచుండును. అదియే సూర్యగ్రహణము' అని మూలకముతోఁచినట్లు వ్రాసికాడు. కాని యందులకు నిదివరము లేమికలవు?

వరా:—ఇదియే సిద్ధాంతము. చంద్రగ్రహణము వడమటిదియగునను, సూర్యగ్రహణము తూర్పుదిక్కునను 'మొద' కవు. ఆర్యభట్టుసిద్ధాంతము సత్యమైకయొడలఁ చంద్రగ్రహణమునఁ బంద్రుఁడు భూచ్ఛాయముఁ బ్రవేశించుటయు, సూర్యగ్రహణమున సూర్యుఁడు చంద్రచ్ఛాయముఁ బ్రవేశించుటయు జరుగుచుండునని మనము విశ్వసించవలసియున్నది. విచిత్రకరమగునిట్టి విషయమును నుజ్జేటిసిద్ధాంతముగాని తలక్రిందులు చేయుటలేదు. దానంతేసి యాతనిసిద్ధాంతమే సత్యసిద్ధమని నమ్మవలసియున్నది.

దండి:—అయిన గ్రహణములకు, రాహుకేతువులకు నెట్టిసంబంధము కాని లేదని నీకు సంపూర్ణ విశ్వాసమున్నచో, గ్రహణము వట్టునిమిషపుకాలములయందు గ్రహగ్రహణముగా నీదుకోళ్లవలె మునుకలదులొకులకును, పురోహితులకును నట్లొనరింప నవసరములేదనిచెప్పి, గ్రహణసంఘటనమునకుఁ గల కారణముల గారి కెఱింగించి, వారిపిచ్చిభ్రమల నీవెందులకుఁ బాఠద్రోలరాదు?

వరా:—వారు నామాటలు విందురా? లోకుల గృడ్డితనము చేత బాటియున్నది. లోకము తలక్రిందులైనను, వారు పురాణములయందలి వస్తుకము వదలరు. ఇక పౌరోహితులు మసిపూసి మారేడుకాయజేయువారు. ఉన్నదున్నట్లు వారు చెప్పరు. అట్లు చెప్పినయెడల వారిపాటలు పూడుటకు మార్గమేమున్నది? నీయుపదేశానుసారము నడుచుకొనినచో నేను మూర్ఖుడనని లోకులు నన్ను బరిహసింతురు. మేధావులగుపౌరోహితులు నన్ను మతిచెడినవాడననియు, నాస్తికుడననియు నిందించి, యనవసరముగా జనవిరోధముగల్గింతురు; కాన నేను నాయభిప్రాయములను గ్రంథమున వెలుపరించితినేని, కాస్తము సత్యబద్ధమని యెఱింగినపౌరోహితులు, నాజోలికిరాదు. ఇక లోకులనంగలియూ? ఆకాస్తములను వారుచదువుట దుర్లభము. ఒకవేళ చదివిన, జ్యోతిషసిద్ధాంతములు వారికంతగా నర్థముకావు.

దండి:—మంచిది. దాని నటుండనిమ్ము. ఆయనసిద్ధాంతము, విషవద్విషయము, ఆరునెలలపాటుండు సమరాత్రిందివసములు, లంకయందలి సూర్యోదయకాలము రోమదేశమునం దివరరాత్రి సమయము మొదలగుసిద్ధాంతములార్యభట్టువికదా? నీవు వీనిని విశ్వసించువా?

వరా:—ఆసిద్ధాంతములలో నించుకొనఁ బ్రమాదములేదు. మాయాచార్యుండు సత్యసంధుఁడు. తనసిద్ధాంతము లన్నివిధము లసత్యములని తనకుఁబూర్తిగా నర్థముకలుగువఱకు, వాని నాతఁడు ప్రకటించువాఁడుకాదు. తనజిహ్వలగుమమ్మల, నాతఁడు తనసిద్ధాంతములను తనకు బోధించునట్లు చేయుచుండును. అట్టిసమయముల నాతఁడు సంకయగ్రస్తునివైఖరిఁబూని, క్లిష్టములగుప్రశ్నలను మమ్మ నడుగుచుండును. మాకై మేముకూడఁ దనసిద్ధాంతములను గనిపెట్టితిమని, విశ్వసించువఱ కాతఁడు డూరుకుండెడివాఁడుకాదు. అంతటఁ దనసిద్ధాంతములగూర్చి, లెక్కకుమిక్కిలి యగుప్రశ్నల మాకుఁ జోచినవానినన్నింటిఁ దన్నడుగునట్లు చేయును. మాలో నెవ్వఁడైనఁ దనసిద్ధాంతముల నూఁగులాడించినచో, మాగురుసత్తముఁ దాళివ్యనియెచ్చుకొని

‘ఇట్టి నిరాధారములగు సిద్ధాంతములను లోకులకుఁ బ్రకటించి, వారిని మోస మొనరింపకుండ నన్ను మేల్కొనినందులకై నీకు నేనొకయుఁ గృతజ్ఞుఁడను’ అనుచుండును. పరీక్షల నారి లేరియుండు పరిపూర్ణజ్ఞున మలవడినదప్పు, నేటిసిద్ధాంతముల గదిలించుటగాని, కల్లలని చాటుటగాని తగదని నూతని మతము.

దండి:—లంక, రోమదేశములందఱి సూర్యోదయనమయముల నాతఁ డెట్లు పరీక్షించెను?

పరా:—అంత లేలిక మఱేమున్నది! లంకనుండి రోమదేశమునకుఁ దనశిష్యు నొకనింబంపి, తాను సిద్ధపఱచిన ఘంటాచక్రము సాయమున నముద్ర యానమునఁ బట్టుకాలమును బహుజాగ్రత్తతోఁ గనిపెట్టునట్లు చెప్పెను. నాక రోమదేశముఁ జేరునప్పటికి, ఘంటాచక్రమునం దుండవలసిన కాలము కంటె నాఱుగంటలు తక్కువైయుండెను. అట్లే మరలఁ దిరిగివచ్చునపుడుకూడ నాతఁ డాఘంటాచక్రమును మిగుల జాగ్రత్తగాఁ గనిపెట్టియుండెను. అప్పు డుండవలసిన కాలముకంటె ఘంటాచక్రమున నాఱుగంట లెక్కువైయుండెను. ఇట్లు లంకనుండి రోమదేశమునకుఁ బరిభ్రమణములో నాల్గవపాలు పట్టుగాఁ బట్టి, రోమదేశమున సూర్యుఁ డాఱుగంట లాలస్యముగ నుదయించుననుమా న్నిరపడినది.

దండి:—ఇప్పుడు నాకు నమృతముకలిగినది. మీవృత్తికిఁ జాలవఱకు శ్రద్ధాభక్తులును, శోధనాపరిశ్రమలును, నచరిమితధనమును నవసరములు నుమా!

పరా:—ఆడపటిదిమాత్ర మీదినములలోఁ గావలసినంతగా లభించుటలేదు. కానఁ గొంతవఱకు నాచరిశోధనలు నిరాఘాటముగా సాగుటలేదు. నేఁడెప్పిన యాచరిశోధనమునకుఁగాను, అగ్ర్యభట్టు, శిష్యుని నముద్రయాన భోజనాదివసతులకై ౨౦౦౦ పణములను వ్యయము చేయవలసియుండెను. ఏకమాదిత్యవక్రవర్తి యాతనికి దానమిచ్చిన ౧౦,౦౦౦ పణము లప్పుటి

కింకను, గొంత నిలువయుండెఁ గాన, నాతని కప్పు డట్టికత్తి యుండినది. ఇప్పుడు నాకుఁ బ్రతివత్సర మైదువందలపణములమాత్రము వచ్చుచున్నది. ఈనక్షత్రకాస్త్రసంఖ్య యుజ్జయినియందుఁ బుట్టినదాదిగ, విక్రమాదిత్యసార్వ భౌముఁ డద్దాని కనుగ్రహించుచుండిన నీమొత్తమును, నిర్భాగ్యుడగు బాలా దిత్యుఁడు తనకప్పనిష్ఠరము లెన్నియున్నను, నిలువక పెద్దలపేరు నిలుపు చున్నాఁడు.

దండి:—అయ్యెదువందలపణములతో నీ వద్దాని నెట్లు నిర్వహించు చున్నావు?

వరా:—నేను జోశ్యముచెప్పి యార్జించుధనాదికములఁగూడ నీకార్య మునకై వినియోగించుచున్నాను.

దండి:—వరాహమహిరా! మనయదృష్టములయందు, గ్రహనక్షత్ర ములకు జోశ్యమున్నదని నీవు నిజముగా నమ్ముదువా? ఒక్కమాట. జోశ్యము నముచితమని నీవు విశ్వసించువా?

వరా:—కారణములేక, యేదియుఁ గలుగదు. మానవజీవితమునందలి ప్రతికార్యమున, కేదియేని యొక కారణ ముండిరీరును. మానవునిజన్మ కాలము నందలి గోచార, మాతనిజీవితవైఖరిని ధ్రువపఱుచుచుండును. ఆగోచారముఁ బట్టి, మేము దైవజ్ఞులము, మానవునియదృష్టమును నిర్ణయించుచుండుము. గర్భ ధారణనమయమునందలి గోచారమునుజూచినయెడలఁ, బాల నుభయుక్తముగా నుండును. కాని కోటికొక్కయెడలైన నిది యసాధ్యము. మఱియు జనకుని గర్భధారణనమయమో, లేక జన్మకాలమో, యాతనిసంతతిగుణములకును, అదృష్టమునకు నెంతయో సంబంధించియుండును. అట్లే యాతనికండ్రికిఁ దండ్రికండ్రికి సంబంధముండును. కాని రసవాదమువలె జ్యోతిషముకూడ నాచరణలో గణనకురాదు. అట్లని రసవాదమువోలె నయ్యది నిరర్థకవిద్య యనుఁజెల్లదు.

దండి:—అయిన జ్యోతిషఫలము, లభ్యములని తెలిసియు నీవేల యావృత్తి నవలంబించుచున్నావు? నక్షత్రశాస్త్రమునందు మాత్రము కృషి నట్లుట మంచిదికదా?

వరా:—నక్షత్రశాస్త్రమునందు నాకు మిగుల నాసక్తికూడ నున్నది. కాని యాశాస్త్రమున రాగిరువ్వయైన గమలకగపడదు. నేఁగావించునక్షత్ర శాస్త్రపరిశోధనల, కయ్యది ధనాధికముల నియ్యజాలకపోవుట యటుండ, నాజీవనాధారమునైన నయ్యది యుపకరింపదు. కాని యాజ్యోతిషవ్యాపారమునమాత్రము నాలుగుడబ్బులువచ్చునటుట నీవెఱింగినదేకదా! ఆసంపాదనమును నక్షత్రశాస్త్రపరిశోధనలకు వ్యయమొనరించుచున్నాను.

దండి:—నీపరిశోధన లిపు డెట్లున్నవి? నీకై నీవేమైన సిద్ధాంతికరించి యున్నావా?

వరా:—లేదు. ఇంకను నేమియులేదు. ఇప్పటివఱ కార్యభట్టు, వరాశరమునీశ్వరులసిద్ధాంతములను నాపరిశోధనలచే నొంపెట్టుచుంటిని. ఇప్పటి కీపని చాలవఱకైనది. అనన్యవిదితము లగుసిద్ధాంతములను, అనఁగా, భూభారమొక! సూర్యచంద్రనక్షత్రాదులు మన కెంతదూరము! మున్న నీ వెటుంగ బ్రయత్నించుచున్నాను. నాకిపు డీరుపదియై దేర్ఘవయస్సి. నేను గాలభర్త మొందువాఁగా బ్రపంచజ్ఞానమునకు నాభాగముపొడి. జేర్చి. నాపెద్దలకు, గురువుకు, దేశమునకు నేనుం బుట్టుటయు పీర్పుకొంగలనని నాయభిప్రాయము.

దండి యాతనిఁ జేరి మందస్వరమున "మాతృభూమిప్రస్తావము వచ్చి నదిగదా! మగధ మహాశోసల కళింగదేశములందలి ప్రబలసమరసన్నాహములను, యశోధర్తచారుమతుల యుద్దేశోత్సాహసంపూరితములగు సుపన్యాసములను నీవు వినియుండువుగదా! నగలనగరమునందఁ మిహిరగులుని సమరాలోచనానభనుగుఱించియు, యుద్ధకేసరి భీకరచిత్రపథలపాలగుటగుఱించియుఁ గూడ నీవాలకించియేయుండువు. యశోధర్త రాజువఱఁగాని, బాలాదిత్యుని చటాలములొఁగాని నై నికుండవగుటకు నీకుఁ గోర్కెకలదా?" అని యడిగెను.

వరా:—అవిషయమై నేను దీర్ఘముగా నాలోచించి, కడకు జేరఁ గూడదని నిశ్చయించుకొంటిని.

దండి:—మనరాజా, మనదేశము, సంకటసమయములనుండునప్పు డిట్టి నిర్ధారణలొనరించుట, వారియెడ ద్రోహ మొనరించుటకదా!

వరా:—కానేరదు. ఈవిషయమై నేను బాలాదిత్యమహారాజాలోఁ గూడ సంప్రతించితిని. ఆతఁడు వాకీవిధమున, శ్రేణిమూలమునఁ దెలియఁ పఱచినాఁడు. “సీవు ప్రాణములఁ బణములుగా నొడ్డి, రణాంగణమునకుఁ జన రాదు. వీలయిన, సామాన్యనైనికుఁ డొకఁడు కాలగతిసొందెనేని, వానితో నెల్లవిధముల నములగువారు వేలకొలది యాతనిస్థలమునకువత్తురు. కాని శేముషీవిశేషభూషితుఁడవు సీవు. జ్యోతిశ్శాస్త్రమును, నక్షత్రశాస్త్రమును సొంగోపొంగముగా నభ్యసించియున్నాడవు. అట్టి మహాపురుషుఁడవగు నీ మరణమున భిరతభండమునకుఁ దీరినలాట వాటిల్లును. సీస్థానమున కరుదెంచు వాఁడు మఱియొకఁడుండదు. వైఁగా నేను యుద్ధరంగమునకుఁ దగవని నాకుఁ దెలియును. నేను భటుఁడనై యశోధర్మకుఁగాని, బాలాదిత్యునకుఁగాని యంతగా నుపకరింపను. కాని నక్షత్రశాస్త్రవేత్తగను, జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞుఁడు గను నేను నాపరిశోధనలమూలమున మనదేశపుఁ గీర్తిప్రతిష్ఠలఁ బెంపొందించుటయే కాక, హైందవసరేంద్రమండలి కొలింతుకబాసటగా నిలిచియుండఁ గలను.”

దండి:—ఎట్లు?

వరా:—ఉజ్జయినిపౌరప్రముఖులు నిన్న నాకడకుఁ బ్రశ్నకువచ్చిరి. వారికి నేను ‘హైందవులకు విజయమగును’ అని జ్యోత్యముచెప్పి, హాణియుద్ధ నన్నా హములపటిను నడలునిమిత్తము లెరుగుబాటొనరింప నిదియే యడవని వారి కుద్బోధించితిని. ఈసంగతి సీవు వినియేయుండువు.

దండి:—ఒకవేళ హైందవులు ధరాజిత్తులైనయెడల నప్పుడుజ్జయిని పౌరులపౌధలు భయంకరములై, దుర్భరములైయుండుంగదా! విక్రమపురము

వలె నుజ్జయినైతము నేలమట్టమెపోదా? స్త్రీబాలవృద్ధులందఱు ప్రాణములఁ గోల్పోదురుగదా!

వరా:—అట్లే కావచ్చును. హైందవులొడిపోయి, భరతవర్ష మంతయు హూణపాదాక్రాంతమైనప్పుడీ క నుజ్జయినైతము నాకమైననేమి? ఆసేతు హిమాచలము నందిగగ్గిరియందలమటించుచుండ, నుజ్జయినకూడఁ దనచే నైనంతసాయ మొనరించుటకు తెనుదీయరాదు.

అమాటలకు దండి విశ్రాంతుడై వరాహమిహిరం జూచుచు “నీవు యుద్ధకార్యము నంగీకరింపవని నేదలంచెదను” అనెను.

వరా:—అవును. నేనంగీకరింపను. భూములకని, దోపుములకని, తుచ్చ లాభాపేక్షచే దలపెట్టుయుద్ధములు నాకిష్టములేదు. నిరంతరములగుగోళములఁ గన్నార్పక యడేపనిగాఁ జూచునలవాడైయుండు నాకు, అణువంత భూగోళమునందలి పరమాణువంతభాగమునకై పోరాడి నెత్తురుదేరులఁబాటించుట కరము క్రూరమనియు, బుద్ధిలోపమనియుఁ దోచుచుండును. కాని న్వనాగర్వక తా సముజ్జీవముకొఱుకఁగాని—స్వకాలిప్రాణసముద్ధరణముకొఱుకఁగాని—నడపీచుఁగల్గె మనియుండుటకంటె మరణ ముచితమని జనులు తలంచి నపుడు తెగించి పోరునకుఁ గడంగుట న్యాయమేకాక, వారికి విధికూడనై యున్నది.

దండి.—చుంచుమాట. దివ్యానందబంధురమును, ప్రకాంతమయము నగు నిట్టివిమలరాకాసమయములఁ దళతళలాడుచుఁ గలగలమని నవ్వుతారకలను, లేజోచుయుఁడగునుధాంతుని, విశుద్ధసీలాకాశమునఁ జూచునపు డొక మహానమరము చేతులున్నదని నమ్మువారెవరు? వరాహమిహిరా! నేను రణరంగమునకుఁ బోదలఁచియుంటిని. కాని యిప్పుడు నీయభిప్రాయముల నాలపించినతర్వాత యుద్ధభూమిప్రస్తావమువదలి కవిత్వము వ్రాసికొనుచుఁ గూర్చుండ విశ్వయించితిని. యుద్ధభటుడనై నేనంత యుపకరింపను. కాని విశ్వవిఖ్యాతమగు మహావీరమునకుఁ దగినకవీశ్వరుండఁ గాఁగలను. పీఠరసవంధ

రితములగు సమరగీలికల రచించి, యాసందిగ్గసమయములం దుజ్జయిసి పౌరులు హాఠునకుఁ దిరుగఁబడునట్లు వారిం బురికొల్పెదను. ప్రాద్దుపోవు చున్నది. ఇక నాకిప్పుటికి నెలవు. పోయినచేద. శుభమగుగాక!

వరా:—నాకును నెలవు. క్షేమమగుఁగాక!

దండి పెట్టుదిగి క్రిందికిఁబోయెను.

వరాహమిహిరుఁడు సోపానద్వారముచుమాసి వెనుక కరుదెంచి, నక్షత్రములచాయఁ గన్నార్చక యట్లే మాచుచు నిలువఁబడియుండెను. అప్పు డొకయంగనామణి యాతని వెనుకవైపునకుండు కపాలమును నిశ్చలముగాఁ దెలిచి యచటి కరుదెంచెను. ఆకాంతకుఁ బడునెనిమిదియేండ్లుండును. ఆ మందయాన వాల్మీకులభేషులు మందహాసరుచులతో సమ్యుటలాడుచుండె ను. ఆయెలనాగ చీమదిటుకుమనకుండునట్లు మునిశ్రేష్ఠులై నదదవచ్చి వరా హమిహిరునిదాసి “మనోహరా! ఇంకను నక్షత్రములఁజూచుచున్నారా?” అని యాతనికి గోఁగిలించుకొనెను.

వరాహమిహిరుఁ డాతడును ముద్దుపెట్టుకొని “మనోహరిణీ! చంద్ర ముతీ! ఇట్టి ప్రశాంతసమయముల నేను రాత్రికాలమంతయు నక్షత్రముల నవలాకించుచుండుట సికినాఁడు క్రొత్తయా?” అని యడిగెను.

దాని కాదిలంకలకొలికి యించుక సంతాపస్వరమున “అనంగలి నాకు బాగుగాఁ దెలియును. కాని నేను సంవత్సరమంతయు వర్ష ఋతువైయుండ వలయుననియు, రాత్రులన్నియు మేఘాచ్ఛాదితాంబరములై, యంధకార బంధురములై యుండవలయుననియుఁ గోరుచుండును” అని పలికెను.

వరా:—దాన నీకగులాభమేమి?

“అప్పుడు నాస్త్రియుఁ డెల్లప్పుడు నాతోడనే యుండును. అప్పుడు నక్షత్రములఁజూచుటకు సాధ్యముకాదుకదా!” అని యాకాంత యాతనికి ప్రేమమీఠ నుద్దిడుకొనెను.

వరా:—స్త్రియా! నక్షత్రములఁజూడ నీవ్వుములేదా?

చంద్ర:—ఇష్టమున్నది. కాని యెల్లకాలము చూచుచుండుట నా
 కిష్టములేదు. కొన్ని సమయముల నేగూడఁ దారినై యుండవలయునని యా
 కాంక్షించుచుండును.

వరా:—కారణము?

“అప్పుడు గంటలకొలది మీరు నన్ను తెప్పపైటక చూచుచుండురు.
 నేనుగూడ మీచూపులయందు నాచూపుల నైక్యముచేసియుండవచ్చును” అని
 చంద్రుని చక్కగాఁ దననాథుని నేత్రములఁ జూచుచుఁ బ్రేమామృతమును
 గురియించుచుండెను.

వరా:—కొమరీ! నీవిలాకనాంతువులు నాకు నక్షత్రములయందు దగ
 వడుచున్నవి.

చంద్ర:—(మండపానముతో) అందుకుబదులు, మీరానక్షత్రకాం
 తులను నాచూపులయందుఁ జూడవలయునని నాయభిమతము.

వరా:—నేను దండికపిశ్వరుఁ డిచ్చటికి వచ్చియుండెను.

చంద్ర:—అతనిరాకపోకలను నేను జూచితిని. మీసంభోషణముఁ
 గూడ వింటిని.

వరా:—పొంచుండివింటివా?

చంద్ర:—నన్నుఁగాక మీకుఁగాని, మిమ్ముఁగాక నాకుఁగాని రహస్యము
 లేమున్నవి? కాన నాలికించితిని. మీరుభయమును శక్తివంచనచేయక యీ
 వడుద్యమమునకుఁ దోడ్పడఁ దలపెట్టిరని విని చాలసంతసించితిని.

“నరి. ప్రేయసీ! పోయి పండుకొనుము!” అని వరాహమిహిరుఁ డా
 మదిరాక్షసి ముద్దుపెట్టుకొనెను.

చంద్ర:—వలదు. నేనిచటనేయుండెదను. మీరు ‘తారకలఁ గన్నా
 ర్కుక చూచుచుండుఁడు. నేను మిమ్ముల గన్నార్కుక చూచుచుండెదను.

వరా:—మంచుతో నీకు జలుబుచేయును.

చంద్ర:—ఇంతకుముందెన్నిమారులు జలము చేసినది? మిత్రోగరిసి
యివటఁ గూర్చుండుట కిరాల్లి మొదటిదా!

వరా:—ప్రేయసీ! నాన్యాయభాషణము లాలకింపుము.

చంద్ర:—మీన్యాయమునందు నాకు నమ్మకములేదు. కాన మీరు
నన్ను నమ్మింపఁజూచుటవలనఁ బ్రయోజనములేదు. క్రూరరాక్షసాకీర్ణములగు
సహచరితాటవులచేతము సీతామహాదేవి తనపతి ననుగమించియుండ, మీ
రివట మనయింటియందు మీసహాసనములు నాకొసంగ నమ్మలేంపకున్నారు
గదా!

వరా:—నీవు మొండిదానవు. అయిన నీయిష్టము.

“కరుణాపూరితమగు మీనమ్మలికి నాహస్తప్రణామములు” అని
చంద్రమతి తననాథునిపజ్జఁ గూర్చుండెను.

వరాహమిహిరుఁడు చంద్రాచిరక్షత్రగణములఁ దదేకధ్యానమునఁ
జూచుచుండ, చంద్రమతి తెప్పవెట్టక తనభర్తం జూచుచుఁ గూర్చుండి
యుండెను. ఇట్లాప్రియులిద్దఱు సూర్యోరయమువఱి కాసీనులైయుండిరి.

ముప్పదిమూడవతరంగము.

కారూరుయుద్ధము.

భానుఁ డుదయించెను. కారూరుమైదానమునం దాతనియరుణకాంతులు ప్రసరించి యనంభాకృతులై యచటఁ గూడియుండునైనికులయుష్టివములఁ బ్రతిఫలించి నానావిధవర్ణముల నుద్భవిల్లఁజేయుచుండెను. హాణులు, వారిమిత్రవర్గము లొచ్చిదిలక్షలకు వచ్చియుండిరి. వారిరాజున యపారమైయుండెను. వారి నెదిరించుటకై హైందవసేనెంద్రులు ౨౫౦,౦౦౦ యోధులను సేకరింపఁగలిగిరి.

యశోధర్మ, మగధరాజకుమారుఁడు, మురారి, కుమారపాలుఁడు, కాకవర్ణుఁడు. వీరు హాణుప్రతిపక్షులగు భారతనరనాయకులలా నాయకముణులని చెప్పవచ్చును. శ్రలవనితలంపుగ బాలాదిత్యునకు జ్వరమువచ్చుటంచేసి, యాతఁడు స్వయముగ రణాంగణమునకు రానసమర్థుండయ్యెను. కాన మగధనుండివచ్చిన ౧౫౦,౦౦౦ నైనికులకు మగధయువరాజగు మురారి నాయకత్వము వహింపవలసినవాఁడయ్యెను. యశోధర్మయధీనమున ౩౦౦,౦౦౦ కళింగులు, ౧౦౦,౦౦౦ మహాకోసలు బుండిరి. కుమారపాలుఁడు ౫౦,౦౦౦ ఖటులతోడను, కాకవర్ణుఁడు ౧౦,౦౦౦ యోధులతోడను వచ్చియుండిరి. దాక్షిణాత్యులగురాజులు కొందఱు ౪౦,౦౦౦ నైనికులఁ దమతమదళవాయుల యధీనమునఁ బంపియుండిరి. ఈమహాభారతచమూసమూహము, యశోధర్మ సేనాధిపత్యమునకు నొఁచుకొనెను.

హాణునై న్యమునకు మిహిరగులుఁడు సర్వసేనానియైయుండెను. అతని చేత్రిందఁ జేవ్వునుఁడు, నాహపాణుఁడు, దుద్రసింహుఁడు మున్నగుదళ

వాయుబండిరి. వజ్రాయుధుడు, మిహిరగులుని యధినాయకత్వమున, స్వనైస్యములను సొంతముగా నడుపుకొనుట కధికారముండెను. ఇంద్రద్యుమ్నుడు తుదకు హాణుల జేరరాదని నిశ్చయించుకొనెను. అట్లని యశోధర్త కక్షము నవలంబించినచో, నొకవేళ మిహిరగులుండు గెలిచిన దనగతి యేమగునో యనుభయమున గడ కాతడు తటస్థుడై నిలిచియుండెను.

ఇరువాగులవారు నత్యుత్సాహముననుండిరి. హాణులు, తమకు విజయము నిక్కమని భావించి, యాశమరము నొకపిన్నాటగాఁ దలంచుచుండిరి. వారివైరులుకూడఁ దాము గెలుపొందుట నత్యమని యనుకొనుచుండిరికాని; యాయుధము తమాషాయని తలంపకుండిరి. యశోధర్త రాజునయందలి నై ని కులు—హిందువులు, శౌద్ధులు—‘యశోవా వృశ్యుర్వా’ యను వృథసంకల్పముతో నుండిరి. రణరంగమునుండి విజయసహితముగనో, ప్రాణరహితముగనో పోవలయునని యశోధర్త కక్ష మొనరించియుండెను. రాజకుమారుండు మురారి విజయలక్ష్మినో, వీరస్వర్గమునో పొందవలయు ననునిర్ధారణతో నరుడెంచియుండెను. ఆతఁడు, వైనమైనపు డాతనితల్లి సరస్వతి యాతనిఁ జేరఁ దీసి “నాయనా! ఇప్పటికిఁ గని విననిఘోరయుద్ధమున నీవు పాల్గొనవచ్చునదవు. ఓమురారి! కావలయునని నేను నీకు ‘మురారి’ అనుపేరు పెట్టితిని. ‘మురారి’ ‘మిహిరారి’ యిదియెందును నామసాదృశ్యము నందియున్నది. మిహిరారికర్థము: మిహిరగులారి; అనగా మిహిరగులసంహారి. భగవానుడగుమురారి వోలె, నీవుకూడ నొకానొక కార్యార్థమై ఈభువి నవతరించినవాడవు. ఈ యనురుఁ డామురాసురునికంటె మహాక్రూరుఁడునుమా! నాబట్టి! విపక్కురమగు నిఘోరయుద్ధభూమికి ని నిట్టిస్వనయనునందే పంపుటకు నామనస్సాహ్నుకున్నది. కాని స్వధర్మానుష్ఠానమున, నద్దంకుల లెక్కింపరాదు. నీ పెద్దలగు గుర్రసార్యభౌముల కీర్తిప్రతిష్ఠలను నీవు కాపాడుదువని నావిశ్వాసము. తైరి! నీవు వెచ్చుచూపకుము. విజయలక్ష్మీ జాతంగునుటలై పోరాడుము. ఓటమి మిఁకుఁడవచ్చని సరియైనయెడల మార్పురఁ జించి చెందాడి వానికి విజయానం

దము, న్నబలవిశాళమున రూపుమాయన ట్టొనరింపుము. నీకమ్మఁడు ధర్మగుప్తుఁ
డును, నీచెల్లెలు నారాయణియు నీవెంటరానెందిరాని, పసిబిడ్డలగువారిని
నేను రాసీయఁజేరిని" అని నుడివెను.

విజయమో, వీరస్వర్ణమో రెండింట నొకటిఁగాంచునని మురారి ప్రతిప
యొనరించెను. అంతట నరస్వలి యాతని నక్కునఁజేర్చుకొని "నాముద్దు
కుట్టా! నీవు ధర్మయుద్ధమునఁ బోరనున్నాఁడవు. ఆర్యావర్తనివాసుల జీవరక్త
మును బీల్చి పిప్పిచేయు నీరక్కసుల నుక్కడఁగించునిమిత్తము కావలసినబల
మును, సుకుమారమగునీకరమునకు పర్యేశ్వరుఁ డనుగ్రహించుఁగాక!" అని
దీవించెను.

నాటిరణాంగణమునందలి మురారివైఖరి, యాతఁడు తల్లికడఁజేసిన
శపథమును సార్థకపఱచుచుండెను.

పోయినమాఱు తననైనపిలు యుద్ధమధ్యమునఁ బాటిపోయి, తనకుఁ
దెచ్చినయవమానమును బాపుకొనునిమిత్తము, కాకవర్ణుఁ డీమాఱు స్వయముగ
వచ్చియుండెను. తనభటులునైత మందఱివలె విక్రమవిశృంఖలులని మాగధు
లకుఁ దెలియపఱచుటకై కుమారపాలుఁడు తమకమొందుచుండెను. కంచి,
వేంగి, కేరళనైనికు లాత్మపరాక్రమప్రదర్శనమున వైరి ప్రవముఁబడయ నెంచు
చుండిరి.

నేటియుదయమున నాయకులందఱు, తమతమ సేనానివహముల కుప
న్యసించుచుండిరి. మిహిరగులుఁడు, చేప్తుఁడు, నాహపాణుఁడు, వశ్రాయు
ధుఁడు తమయశుచరుల కుపన్యసించిరి. మిహిరగులుఁడు తననైనపిలు కీచిమున
నుపన్యసించెను. "ఓహహాఱారా! మీబాహుబలవిస్ఫూర్తిని మఱియొక
మాఱు ప్రకటించుటకుఁ దగినతరుణము, మీకినాఁ డబ్బియున్నది. ఓటమిపై
జోటపెనంచుచున్నను, ఈహిందువులు మనపై గల్గెత్తుట లింకను సాహసించు
చున్నారు. ఇప్పుడు మిమ్ముల నెదురొడ్డి నిలిచియుండుకత్తువుల నొవారింతుట
మినిధియైయున్నది. ఈవైందపు లింక మీసేరనినఁ దల్లడిల్లున ట్టొనరింపు

కార్యము మీఠుజములపైనున్నది. ఈభారతీయులు మరల మిమ్ముఁ బ్రతిఘటించి నిలువకుండ వారికిఁ దగురీతి బుద్ధిఁజెప్పవని మీపైనున్నది. శ్రేయస్సమృద్ధములును, లక్ష్మీనిలయములును నగుమహాకొలము, మగధ, కళింగము, వేఙి, కంచి, కేరళము మున్నగుదేశములకు, మనమార్తుర త్పద్రచమాసమానమును కంచెయొక్కటియే, మీకడ్డుతగిలి నిలిచియున్నది. మీయొడుట నిలిచియుండు పాపిష్ఠులనందఱఁ జించి చెందాడుఁడు. అప్పు డాసేతుశీతనగము మీకాట పట్టయియుండును. మాశవము మొదలగురాజ్యమునందలి ధనరాసులను మనము కాఁజేసితిమి. ఇంక నచట చిల్లిగవ్వయైనలేదు. కాన మనకుఁ గ్రొత్తభూములు కావలసియున్నవి. ముఖ్యముగా బామియానుదేశమునుండి వచ్చిన వీరపుంగవులపై సీకంచెంబడఁగొట్టు భారమున్నది. మరల నివ్వడు పాటలీపుత్రము భాగ్యాభివృద్ధినొంది కళకళలాడుచున్నది. కళింగపట్టణము, అమరావతి, కంచి మొదలగునగరములు మరలఁ దమసంపత్సమృద్ధిచే విశ్వవిఖ్యాతి నందియున్నవి. మీకై వేచియుండు స్వాదుఫలములవలె నవి నిలిచియున్నవి. ఇంక యుద్ధపర్యవసానముంగూర్చి నా కంతయాతురతలేదు. గుప్తరాజులంతవారలఁ జీకాకు పఱచిననై న్యములకు—పర్షియను లంతవారలను గలగుండువడఁజేసిననై న్యములకు—నంతకలహములచే జదికి నామమాత్రము నిలిచియుండు భారతరాజనామకులఁ జూచి, దిగులాండఁబనిలేదు. కాని నేను నాచూచుట కొక విషయముమాత్ర మొటింగింపవలయును. ఇంక పై నీపీడను వదలించుకొనవలయునని మీకుఁ గోరికగానుండినయెడలఁ బ్రత్యర్థులనందఱు సంహరింపుడు. ఇంచుకంతయైనఁ బిఱికితనముఁ జూపిన భటుఁడు—హూణుఁడైనను, లబ్ధక్రయఁడైనను—తోడనే కత్తి కొకకండగాఁ జేయఁబడునని నేను మీకుఁ దెలియఁజేయుట యనవసరమునొందును. పీచూణులారా! నేటినమరమున మీవీరవిహారమును నయనానందకరముగ దిలకించునిమిత్తము, మీపూర్వుల పనితాత్పరలు వేచియున్నవి. పెద్దలపేరుఁ జెఱుపఁబుట్టిన భ్రష్టులని వారిమది నొప్పించుకొను. ('హూణుండు చిరంజీవియగుఁగాక' అనువార్త ధ్వనులు.)

అంతట జేష్ఠుడు డీవిధమున నుపన్యసింపసాగెను. “ఓహూణులారా హూణులు, మృత్యువునకు మృత్యువునంటివారని ప్రపంచమునకంతయొక దెలియును. ‘పితృకీరణము’ అనుమాట హూణభాషయందులేదు. మీముందు నిలిచియుండునై నికులు భీరుజనాగ్రేసరులు. వీరక్షుస్యలు. అటులుండియు వారు ఈగలవలె బాధించుచుండురు. ఈగ బాధించుచుండిన దానిని విడుచు వారెవరు? అయ్యోగలకడ నపారమగుధనరూపమున మధు వమితముగా నున్నది. ఆపురుషాధములచిలుకుమార్చి, వారిభోగభాగ్యములఁ బురుషవరేణ్యులగుమీ రనుభవింపుడు. మనము హూణులము. మనము హూణులమై మన వలయును. ఈసమరమున మీరు హూణులని ప్రకటించి, హూణరాజన్యని కృపానురాగములకుఁ బాత్రులరగుడు.”

పిదప నాహూణులను మాట్లాడెను. “ఓహూణులారా! మన మీనాడిచట విజయలక్ష్మీపాణిఁ గ్రహించి దోపుసుల ననుభవింపఁబాడియున్నారము. హూణుల కిట్టిచర్య లీనాఁడు క్రొత్తలుగావు. ‘కష్టఫలై’యనుట హూణులు స్వానుభవమునఁ గనుఁగొనిరి. మగధ, కళింగ దేశములందుండు హేమరాసు లిప్పుడు మనకన్నులకుఁ బండువొనరించుచున్నవి ఈయుద్ధమును ద్వరలోఁ దుదముట్టించి, పాటలీపుత్ర మునకుఁ దైనమానము రంప.”

తరువాత వజ్రాయుధుండు తనయోధుల కిట్లుపన్యసించెను. “ఓయోధులారా! మీరిప్పుడు హూణులక్షవరులై పోరుచున్నారు. మీరు మీమిత్రులకుఁ ద్రైర్దశరాక్రముల వెనుకఁబడకుండు. విజయూనంతరము దోఁపిసులయందు మీకుఁగూడ, భోగమునచ్చుటకు నందియములేదు. మాగధులు మనకాశ్చిరమును జయించినవిషయము జ్ఞప్తిపెట్టుకొని, ఇప్పుడు మీరు మగధను గలబించి కసి తీర్చికొనుడు.”

ఎదిరినై న్యమునకు యశోధర్మ, మురారి, కుమారపాణుఁడు, కాకవిష్ణుఁడు పునన్యసించుచుండిరి. యశోధర్మయువన్యాసముః—“మహాశోనల, కళింగ, మగధ, కామరూప, సింహళ, వేగి, కంచి, శేరళ వీరసత్తములారా! ఘన

భారతయుద్ధానంతరము, నేఁడు మీరు పోరనుండునంతటిహోరయుద్ధము, మఱి జరిగియుండలేదు. మనస్వాతంత్ర్యసంపాదనాప్రయత్నములను నాశమొనరింప నెంచి, మనవైరులగుహూణు లిచటఁ జేరియున్నారు. ఆరక్కసుల నిరంకుశపరిపాలనాభరమున నలువదిమూఁడేండ్లుగా మనమాతృదేశముపడిదు నడలి కుయ్యిడుచున్నది. నిషాదాధముఁడగువైదేశీకుఁ డుజ్జయినియందుఁ బాలన నల్పుచు, నిన్నిదినములుగా, నర్హసస్యసంపత్త్యుద్ధమై మధుశ్రీరములఁబడుట సీభరతవర్షమును 'చక్కనిపాడియావును' పీల్చి పిప్పిచేసి, పట్టిపోవునట్లుచేసి, జీవచ్ఛవముగా నొనరించిసాఁడు. వానికి లోఁబడియుండురాష్ట్రములన్నియు బీడులైపోయినవి. దివ్యానందసుందరమై భూలోకవైకుంఠమైయుండిన దివ్య భూమి యిపుడు దుర్భరదశఖివివశాత్తులగు మందభృగ్యుల పదనారావములచే నిండియున్నది. హూణునికోటలఁజిక్కి యల్లాసురాష్ట్రీయు లనుక్షణము, రుధిరాశ్రుకణములు రాల్చుచున్నారు. నిస్సహాయులగునిర్భాగ్యులు మీసా యమున కంగలార్చుచున్నారు. మీరు సంఖ్యయందు హూణులకిందెఁ దక్కువయనుటకు సంజేహములేదు. ౬౫౦,౦౦౦ లకు మీరువచ్చియుండ, ౯౦౦,౦౦౦లకు హూణులు వచ్చియున్నారు. ఇందుకై మీరు నిరుత్సాహ మొందఁ బనిలేదు. దేవతలు ముప్పదిమూఁడుకోట్లుండ, రాక్షసు లఱువది యాఱుకోట్ల కుండలేదా? అట్లుండియు నెల్లప్పుడు దేవతలే విజయులగుచుం దురు. ఎందువలన? ఎందువలనననఁగా, దేవతలకు దైవబలమున్నది. అట్లే నేఁడు భర్తము మనపట్టఁగలడు. మీఁడుమిక్కిలి సురాసురుల సంఖ్యాబలమునందుండు లేదముకంటె, మనము రెండులక్షలనైననుకుల నెక్కువగాఁ గలిగియున్నాము. మీరు పౌఠపాటుపడకుండు. ఆకసమునుండి దేవత లీయుద్ధమును జూచుచుం దురు. మనమోడిలిమేసి, వారు మనలఁ బరిహసింతురు. అప్పు డొక్కసారిగా మనము నరకమునఁ గూలుదుము. మనయోధులయం దెవ్వఁడుగాని జాలిమత భేదములనిదనాడి, నేఁడు సుక్షత్రియశేఖరుఁ డనిపించుకొనుఁగాక."

అంతట మురారి మాగధులతో నీలీరునఁ బ్రసంగించెను. "ప్రియతము. లగు.నాపోరులారా! పేదలను, బాధితుల నుద్ధరించునిమిత్తము, మీరు నేఁ

డిచటి కరుణించియున్నారు. మీది నైతికవృత్తికాదు. మీసామాన్యవ్యాపారము యుద్ధముకాదు. అట్లుండియు నవసరమున ద్విసప్తదంతయు మీరు నడుముకట్టి ముందుకువచ్చుచున్నారు. వితంతువులదీనాశాపములను, నిర్భాగ్యులపరిచేవనములను, మానవతులవిలాపములను, మీరు రణభేరిధ్వానములుగా భావించుచున్నారు. ఈసమరమున మీరు స్వలాభములకై ప్రాకులాడుట లేదు. ఈవికాలవిశ్వమునందలి పౌరసామాన్యధర్మముల నెఱవేర్చుకొనుట మాత్రము మీరిట కేలేందలియున్నారు. అధర్మపాలనము, అసత్యకార్యము లెక్కడగనఁబడిన నక్కడ నణచివేయుటకు మీరు సంసిద్ధులైయున్నారు. దుస్సహవేదనలమృగ దిక్కుమాలినవారి గాచునిమిత్రము, అనుడ ననుగుగా నెంచి మీరు చరుగి పుచ్చుచున్నారు. స్వధర్మసంరక్షణార్థము పోరానరించుభీరులు స్వప్రాణములఁ దృణముగాఁ జాతురు. స్వధర్మోద్ధరణమునకైన సమరమునఁ గాంచిన వీరమరణము, విజయముకంటె నెంతయో సంతోషప్రదమైయుండును. ఓపూరులారా! విజయలక్ష్మీపైసో, వీరస్వర్గముపైసో కన్నుంచుఁడు. మీరాజకుమారుఁడు మీవెంట నెల్లకాలముండును.”

పిదపః గుమారపాఠుఁడు తనయరుచరుల కీనాటఁగుమాటలు చెప్పెను. “ఓకూరపుంగవులారా! మీసహజసాహసపరాక్రమములఁ బ్రకటించుటకు, మీరు వైకాలినగరమున హాజరులేదే బొందినయోటమికిఁ గసిరీపుకొనుటకు, మీరీవుడు బంగారుపంటినమయ మబ్బినది. చంపుటయో, చచ్చుటయో తప్ప, భీరోదాత్తుఁడగుయోధునకు వేణుమార్గములేదు. బ్రహ్మపుత్రానది కావలి తూలమున మీబత్తులు, విజయులగుమిమ్ముల నాహ్వానించుటకో, విగతజీవములగు మోహరీరముల నందుకొనుటకో వేచియున్నారు.”

అసంతరము కాకవద్దుఁడు తననై నీకుల కిట్లుపన్యసించెను. “ఓవీరవరులారా! ‘సింహాళులు పిఱికిఁబందలు’ అనుపూర్వ లాఠిించినదుర్మళమును బాపుకొనుటకై నేను బాల తమక మొందుచున్నాను. ఇందులకే నేను స్వయముగా వచ్చితిని. సింహాళభూములు సారవంతములనియు, సింహాళమునఁ దైరుపంటలు

నమృద్ధములనియు లోక ప్రసిద్ధికలదు. కాని సింహానుమాత్రము సింహాద్వీపమునఁ దప్పపుట్టి నారనియు, సింహాద్వీపవాసుఁడు నీరసుఁడనియు పేరు రాకుండఁ జేసికొనుఁడు. మీరు, అనిరుద్ధపురనిర్మాతలసంతతియనుట మఱువకుండు. మీరు మీమాత్మదేశపుఁగీర్తిని గాపాడఁజెంచితిరేని తెలించిపోరాడుండు. మీరుపోయినను, నేనుమాత్రము రణావనివీడిరాను. నేనురాకున్న, మీ రనాధులై యిండ్లఁ జేరవలసియుండును.”

ఉపన్యాసములన్నియు నైనతర్వాత, నైనికులందఱు ప్రాతఃకాలభోజనము లానరించిరి. అనంతరము యశోధర్మపటాలము విజయముకొని కొంత తడవు ప్రార్థనలానరించెను. ఇదియు నైనపిదప నిరుకక్షలవారును ఘోరయుద్ధమునకుఁ బూనిరి. హూణులయాశ్వికదళము నిరాఘాటముగా విహరించుటకు పీలులేనిప్రదేశము నొకదానిని యశోధర్మచాగ్రతగా నేర్పఱచెను. ఆస్థలముఁ జేరిన హూణులయాశ్వికదళము, నిర్వక్రపరాక్రమోజ్జ్వలమయ్యెను, విజృంభించుట కశక్తమయ్యెను. ఆశ్వికనైస్యముపై నాత్మవిజయమున కాధారపడి యుండిన హూణుల కందుచే నాశాభంగము కలిగెను. కాన నాటిసమరమునఁ బదాతులుమాత్ర మొండొరులతోఁ బోరాడవలసివచ్చెను.

హూణగురగబల మిప్పుడు క్రిందికివిగి, నింగిముట్టనార్చుచు బోరసాగెను. యశోధర్మభటులు స్వరక్షణమొనరించుకొనుచుఁ బ్రతిపక్షుల సంపవానలముంచి, వారల నొప్పించుచుండిరి. హూణులు క్రోధభిషణాకారులై క్రొల్పులువలె భారతచమూనమాహామనందుఁ బ్రవేశించుచుండిరి. ఇప్పుడిరువాఁగులవారును ఖడ్గాఖడ్గిం బోర మొదలిడిరి. ఒండొరులు బద్ధిములఁ గ్రుమ్ముకొనుచుండిరి.

కుమారపాలుఁడు హైందవదళమునకు వలపలితైపుననుండెను. ఆతని కెదుట వజ్రాయుధుఁ డుండెను. నిమిషములొక గామరూపనైనికులు దండాచారులనుకాత్తిరులను దెసలఁబట్టించిరి. కుమారపాలునినైస్యము నదర్శదుర్వా

రులును, వైరిభయంకరులునగు పులిందు లనేకులుండిరి. ప్రాణము లఱచేకఁ బట్టుకొని కాలిఁ బుద్ధిచెప్పుకాక్షిరులను వారు విడువక పలువిధములగు చిత్ర వధలఁజెట్టి నుఱుమాడుచుండిరి. కాక్షిరులు కాంచితీకులగుటకు మిహిరగులుఁడు కాంచినంతనే, హూణకాల్పలము యశోధర్మ సేనాముఖమును ముట్టడించునట్లు జేసెను. అవియేకదవుగా హూణులు వీరోచితములై సింహవాదముగాన రించుచు ప్రాందవసేనాగ్రభాగమున నిలిచియుండు చుహాళోనలులను, కలింగులను, మాగధులను మార్కొనిరి. ప్రాందవులు సహజహతులవలెఁ గయ్యమొన రించుచుండిరి. కాని హూణులు సంఖ్యయందు వారి కలీతులగుటయేకాక, వ్యక్తిసానుర్ధమునందుగూడ వారిని మించియుండిరి. మీఁడు మిక్కిలి హూణులకు యుద్ధవియమములులేవు. నడుమునకుఁ గ్రిందిభాగమునఁగొట్టుట తగదని తలంచునార్యులవలెఁగాక, వారు విచక్షణావిహీనులై సర్వాంగముల జొల్లఁ జేయుచుండిరి. ఇందుచే హూణులు తమైదురొడ్డినిల్పియుండునార్యులఁ గ్రమక్రమముగా వెనుకకు నెట్టుకొనిపోగలుగుచుండిరి. ప్రాందవపటాలము దావలివైపు సింహళాధిపుఁడు కాకపర్జునినాయకత్వముననుండెను. ఆతనికెదురుగా ఘూర్జరులు, యోధేయులు, హూణాల్పక్రములగు భటులుండిరి. రుద్ర సింహుఁడుకూడ నచటనే యుండెను. ఈభాగమునఁ గొంతసేపు తుముల యుద్ధము జరిగెను. సింహళులు స్వప్రభుసమక్షమునఁ బరాయనసూత్రముఁ బఠించుటకు వెనుకాడుచుండిరి. తమతోనుండు కంచి, కేరళ, గంద్వాసవీరులు తమఁ బాటుపోతులని హేళనఁగావించురని వారు జంకుచుండిరి. సహజకూరుఁడగు కాకపర్జుఁడు ప్రాణముల లెక్కకుఁగొనక వీరవిహార మొనరించుచుండెను. తమరాజన్యఁడు ప్రకటిండుమహాద్భుతపరాక్రమమునకు సింహళు లాశ్చర్య మొందుచుఁ దాముకూడ స్వామికీ దగిన సేవకులనిపించుకొని బ్రయత్నించుచుండిరి. కాని పాపము వారు సింహవిక్రములగుఘూర్జరులను, యోధేయులను దాఁకి నిలువనోరకుండిరి. క్రమక్రమముగా వారు వెనుక కొక్కిరియమగు నెట్టుచుండిరి.

హైందవసీసాగ్రభాగమును, చాపలవైపును పటిమనదలుచున్నదని గ్రహించి యశోధర్త దిగులాంచెను. కాశ్మీరులను వెన్నంటికలుముకొనిపోవు కుమారపాలు నాతఁడు పిలిచి, వాహినీమధ్యభాగమును రెండుమూఁడుతేల కామరూపజోదులచే నింపెను. ఇప్పటికిఁగూడ ముందువైపు కూలిపోవుచుండెను. కాన యశోధర్త మురారిఁ బిలిచి “మురారి! నేఁడు మనకు దుర్దినముగా నున్నది. ప్రబలప్రయత్న మొకదానిం గావింపుము” అని చెప్పెను. మురారి తననైనికులకు వైరుల నలిపేప్రముగా మార్కొనఁబ్రబోధించెను. మాగధులు ముందుకుఁ ద్రోసికొనిపోవుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండిరి, కాని హఠాఞులసామర్థ్యాలికయమునకు పీడిపోవుచుండిరి. కళింగులు, మహాశోనలులు తమకంటె నరఖ్యాబలమునందును, వృత్తిబలమునందును మిన్నయగుహఠాఞుల నెదుర్కొని వారిని తెనుకకు నెట్టివేయుట కశక్తులైయుండిరి. ఇచట నిట్లుండ, నచట నెడమకట్టు రుద్రసింహుఁడు మెల్లమెల్లగా హైందవనైన్యమును తెనుకకు నెట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇంతలోఁ గుమారపాలుఁడు కాకవర్ణునకు బాసట యొవచ్చి, యాభాగమునకుఁ బటుత్వముకలిగించెను. యశోధర్తమురారులు సాహసకార్యము లనేకములు గావించుచుండినను, సీసాగ్రభాగము నట్లవాఱుచునేయుండెను. కడకు యశోధర్త తననైనికులఁ గాంచి “కడపటిమా తొక్కసారి తెగించిపోరుఁడు. ప్రతియోధుఁడును దైవప్రార్థనమొనరించి యేమైన నగుఁగాక యశుధృఢమానసమున ముందుకుదూకుఁగాక. నేనుమాత్రము పర్యవసానముల గమనింపక ముందుకుఁబోవ నిర్ధారించుకొంటిని. అర్యుఁడగువాఁడిందులకు వెనుకఁబడఁడని నాకు బాగుగాఁ దలయును” అని ప్రబోధించి ముందుకు దూఁకిపోయెను. మురారికూడ నాతని వెంబడించెను. మాగధులు, కళింగులు, మహాశోనలులు తమనాయకు ననుసరించిరి. “మీగృహములంపలి మీపత్నులను, మీసోదరీమణులను మీయ తలంచుకొనుఁడు. అమానుకులగు మీదిద్దల మచినుంచుకొనుఁడు. నేఁడు మీతోడిలిరేసి, వారు హఠాఞుగ్ని కావాలియోషరు. ఓనైనికులారా! కురుక్షేత్రయుద్ధమునఁ బోరాడిన మీ

పూర్వలను మీ రనుకరింపుడు” అని యశోధర్త వారలఁ బురికొల్పుచుండెను. నైనికులందఱు కాయుద్యోధన నచ్చెను. వారియుత్సాహము పెల్లివిరిసెను. వారు తైరవమూర్తులై సింహనాదములొనరించుచు వైరులఁ దాడి, వారిధాక నరికట్టిరి. మిహిరగులుఁడు, నానాపాణుఁడు, చేష్టకుఁడు తమభటుల సంతయో పురికొల్పిరికాని, యువయోగములేకపోయెను. మాగధులు, కళింగులు, మహా కోసలులు ‘అటో యిటో’ అని తెగించి వీరవిహార మొనరించుచుండిరి. “ఓ నైనికులారా! మీరు స్వాతంత్ర్యముచుబడయుట కిదియే కడపటిద్వారము. దానితలుపులమూయుటకు మీరియ్యకొందురా? మీపుత్రులు, మీపౌత్రులు, మీరు పితృకీపందలని మిష్టుల ద్వేషింపకుండురుగాక! ఆచిత్రార్థికముగా మీరు మీపెద్దలనుండి గ్రహించుచుండుస్వాతంత్ర్యవిధిని మీరు కోల్పోవ కుండురుగాక! నేఁడు మీరు పురుషులవలెఁ బోరుండు. లేకున్న మీరిక తల తెత్తుకొని నలుగురిలోఁ దిరుగఁజాలరునుమా” అని యశోధర్త వారిహృత్ప రోవరముల నుత్సాహరసముచే నింపుచుండెను.

ఇరువాఁగులయందలివధాక్రమము బీభత్సమైయుండెను. వాహినీమధ్య మున సంగ్రామము తుములమైయుండెను. పెండుపక్షములవారును సమానముగఁ బోరుచుండిరి. హూణులు తమకంటె సుఖ్యాతీతులగుటంజేసి వ్యాఘ్రముకంటె నెక్కువప్రాణనష్టము కలిగినను వారద్దానిఁ బూరికింగొనరని యశోధర్త గ్రహించెను. సమరకాలము పొడవగుకొలఁదిఁ దమకు విజయము దూరమగు చుండునని యాతఁడు భీతిల్లుచుండెను. ఇంతలో దాపలివైపునఁగూడఁ దుముల యుద్ధము జరుగసాగెను. అచటియుద్ధవీరు లిరువాఁగులవారును నలులు వెఱికిన సింహములవగిది పోరానరించుచుండిరి. కుమారపాణుఁడు, కాకవర్ణుఁడు దురలఁ బూర్వస్థానము నాక్రమించి మార్తరపీఠ మడఁచుచుండిరి. రుద్రసింహుని ప్రబోధములచే ఘూర్ణరులును, యోధయులును దిట్టముగా నిలిచి హైందవులఁ గెలిచునగుచుండిరి. భరిసీతులఁబట్టిచూడ, నాఁటిసమరమున విజయలక్ష్మీ కటక్తురాలైయుండునట్లు తోఁచుచుండెను. అట్టులైన, యశోధర్తకుఁ దీఱని

హాని చేకులునకుటకు సందియములేదు. ఇట్లు యశోధర్త నిరుత్సాహుడై యుండ, హూణ నీనామధ్యభాగమునుండి కొంతనైన్యము చేష్టచునియాధిపత్యమున గదలిపోవుట యాశనికంటబడెను. అప్పు డొకవార్తావహుడు యశోధర్తకడకు బరుగిడివచ్చి “జేవా! శూద్రులు, పంచములు వేనవేలుగావచ్చి వైరినైన్యమును నెరుకజేట్లు ముట్టడించినారు. వారిని మాక్కొరుట్లై ౧౦,౦౦౦ హూణులు చేష్టచునాధిపత్యమున బోవుచున్నారు. హూణుల పనిపట్టుట కిదియే సమయము” అని విన్నవించెను. లోడనే యశోధర్త హూణుల దాకఁ దనభటుల కాజ్ఞ చేసెను. సహజభైర్యోత్సాహులగుహూణులు పగల నెదుర్కొన సంసిద్ధులై గుండిరి. అట్టిసమయమున మిహిరగుణనివద్ద కొకవార్తావహుఁ డరుదెంచి “జేవా! ఉజ్జయినిపౌరులు తిరుగఁబడినారు. చాళుక్య వీరుఁడు పులకేశినిసారాష్ట్రమును ముట్టడించినాఁడు. యోధేయులు ద్రోహులై కత్తులు కటారులుదీసికొని మనపైకి బయలుదేరినారు. ఉజ్జయినియందఁ మీ రాజప్రాసాదము నట్లరిమూఁకలు చుట్టుముట్టినారు. రాజద్రోహులు బొక్క నమును గొల్లఁగొట్టుచున్నారు. యోధేయులు యెడఁబూనుచున్నములఁగో నుజ్జయినియందఁ రాజవిద్రోహులతోఁ గలయుచున్నారు. ఆసమయమునను జేరు నట్లు గొప్పనైన్యము నొకదానిని పులకేశిని వారికి సాయముగాఁ బంపచున్నాఁడు” అని మనవి చేసెను. మిహిరగుణునిచెవుల కీపలుకులు ములుకులయ్యెను. అతఁ డాందోళనపడసాగెను. “ఉజ్జయిని గాపామిగొనుట ముఖ్యతమము. ఉజ్జయినియే మనమగఁజిమికీ బునాది. నామాతృదేశమున కానగరము దాపు నఁగలదు. ఆహాహా! ఈసంగతి నాకు రేపు తెలిసియుండఁగూడదా! అంతలా నేనిచటి రాజద్రోహులఁ దునిమి, ఉజ్జయిని కరుదెంచి యచటి ద్రోహత్తుల పనిపట్టుటకు వీలుండెడిదికదా! కాని యిదెట్లు సాధ్యము? ఆలస్యమున నమృతముగూడ విషమగుఁగదా!” అని యాతందనుకొని, నాహపాణుఁ దిలిచి, యాతని కీపాదువార్తఁ జెప్పెను. ఒకక్షణమైన నాలసింపక మిహిరగుణుడే రాజధానిఁబోవుట యుక్తమని నాహపాణుఁ డాతని కుపదేశించెను. మిహి

రగులని నిష్క్రమణమును, అందులకుఁ గల కారణమును నిమిషములలోఁ గార్చి చూపలే నుభయ సైన్యములందు వ్యాపించెను. చూచు లించుక నిరుత్సాహ మొందిరి. హైందవు లుప్పొంగిరి. శ్రమభరిభిన్నులగు తమ సేనానిసహముల కీసమాచారములు నిజములనిచెప్పి, యశోధర్మమురారులు వారిని సంతోషించు భింజేల్చుచు, ముందుకుఁబోవ నుద్బోధించుచుండిరి. హైందవ సేనాసమూహ ముత్సాహసంభరిత మైయుండెను. భారతవాహినియందంత నానందవీచిక లంబ రమునంగుచుండెను. రుద్రసింహుని నాయకత్వమున నుండుయోధేయులు, తమ దేశీయులతిరుగుబాటు నాలకించి తత్తరమొందుచు, యుద్ధరంగమునుండి స్వదేశమున కేగఁ దహతహలాడసాగిరి. స్వరాష్ట్రమగు సౌరాష్ట్ర మేమగునో యని రుద్రసింహుడుమాడఁ గళవళపడసాగెను. చూచులయ్యదృష్టభాసం దప్తాద్రి జేరకున్నాడని రుద్రసింహుడు భావించెను. ఇంక చూచుసాంగ కృము శిన్ను దురదృష్టాంశకామున ముంచివేయునని తలంచి, యాతఁడు చూచుల వీడిపోవ నిశ్చయించెను. ఇంతకుఁ జేరినపురిత సమనఁగాః యోధే యులు, ఘోరయులు, రుద్రసింహులు; అనఁగా చూచు సేనకు దక్షిణభాగ మంతయుఁ దలవనితలంపుగా రణరంగమునుండి వెడలిపోయిరి. వేలకొలదిగా యోధేయులు, చూచులబద్ధిక్రయులును హైందవ సేనయుండు జేరిరి. ఇంత సేపుగా వారితోఁ బోరుచుండిన పమరపాలకాకవర్ణు లాత్త బలములతో సేనా మధ్యభాగమున కరుదెంచిరి భారతవీరు లిపు డానందపరపశులై తమ కింక జయము నిక్కమని యుప్పొంగుచుండిరి. “ఓనై నికులారా! విజయము మన కన్నులకుఁ బొడఁగట్టుచున్నది. మనయందుబాటుగానున్నది. ముందుకుఁబోయి దాని నందుకొనుడు. నిర్భాగ్యులకును, వికంతువులకును చూచు లొనరించిన యాపదలకుఁ గసితిర్చుకొనుడు” అని యశోధర్మ వారిఁ బురికొల్పుచుండెను. తోడనే భారతవీరులు మదపుడేరులభంగి లైరుల డీకొనిరి. నాహపాణుని నాయకత్వమున నుండుచూచులు సహజసాహసపరాక్రమములు మెలియఁ బ్రణములఁ దృణప్రాయముగా నెంచి సమర మొనరించుచుండిరి. కాని

యంతయు బూడిచిపోసినవన్నీరగుచుండెను. కడకు విజయలక్ష్మి యుత్సాహ సంభరితులగు హైందవులను పరించునట్లుండెను. ఎంత తెగించిపోరుచున్నను, అవజయము తప్పనిసరియగుచున్నదని హూణులకు దొఁచుచుండెను. అట్లు లఘ్యును వారు సంహారదులభంగి విహరించుచునే యుండిరి. కాకవర్ణుడు స్వభటుల వెంటఁగొని తలమిగిలి వైరి సేనానివహముఁగానికిఁబోయి ప్రాణములఁ గోల్పోయెను. కాని చూతనిభటు లంతతో నిరుత్సాహపడక, కాకవర్ణుని తమ్ముడు మేఘవర్ణుని నాయకత్వమున ముందుమిగిలి పోరుచుండిరి. రాజకుమారుడు మురారి నాహ పాణునితో బాహుబాహు బెనఁగుచు దీప్తముగా గాయపడెను. తోడనే యశోధర్మయానతిచే భటు లాతని వెనుకకుఁ గొనివచ్చిరి. ఇది తగదని యెంతయో దూరము మురారి యుద్ధప్రకృతిఁగాని, యశోధర్మ వానిఁ జెవినిడఁడయ్యెను. కడ కావీరమాళి మాగధులమధ్యనింది యథార్థిగా వీరివిహార మొనరించునట్లు మాటఁబెప్పించి, వెనుకకుఁ గొనిపోఁబెట్టు కియ్యఁ కొనెను. ఇప్పుడు యశోధర్మ మాగధ సేనానివహమునకుఁగూడ నాయకత్వము వహించెను. హైందవులు ముందువలెనే పోరుచుండిరి. హూణులు తమరాజకుమారుని గాయపఱచినందులకై మాగధులు శ్రోత్రవీషణాకారులై యెప్పుడెప్పుడరాతివీరుల సుక్కడఁగింపిమా యని ముందుఁజేయుచుండిరి. హూణులందుచేఁ జేసేతఁ జేసినవనికిఁ దగినఫలము సంభవించుచుండిరి. మాగధులు హూణులయు త్రమాంగములఁ దాళఫలములవలెఁ బైకెగురఁగొట్టుచుండిరి. అట్లు మాగధులు వారిని పుకకు నెట్టుకొనిపోఁగలుగుచుండిరి. ఇరువారలయందలి వధోద్యోగము బీభత్సముగానుండెను. కాని హూణ సేనయందు బీభత్సతరమై యుండెనని చెప్పఁదగును. ఆకూర్పులను, పంచములను సంహరించి చేప్తనఁ డింతలా 300,000 నైనులతో వచ్చి హూణులకు మరల బాసబయై నిలిచెను. అప్పటికిఁగూడ హూణులు తమ్ములైగినివచ్చు హైందవవిజయాధి తరంగములను వెనుకకు నెట్టివేయఁజాలకుండిరి. యశోధర్మయశ్వము లిప్పుటికి రెండు నిర్భీవములయ్యెను. కాని యాతఁడు మఱియొకహయమునెక్కి కడన

భూమి నెక్కడఁజూచినఁ దానయై కన్నట్టుచుండెను. అమహావీరుని యంగరక్షకులగు మహాకౌశలు లాశనికిఁ బెట్టసికోఁడై, యాశనిం దుదముట్టింప మామూల నాసరించు ప్రయత్నముల పైమొనరించుచుండిరి. యశోధర్మ యెదుటఁబడు మామూల ప్రముఖులందఱు, హైందవిప్రచందాఘాతములచే నేలకొంగులు చుండిరి. ఇక విజయముకలుగుననునాశలు చేష్టననామాపాణుల కిటుగఁబెను. తాని వారు విడువక పోరుచునే యుండిరి. మామూలసాహసము సుస్తుని పాత్రమై యుండెను. యశోధర్మ యక్కడఁబడుచు "వేటొక కార్యమునందైన యెడల, వీరు దైవాంశసంభూతిని బొగడ్తనదియుండెడివారు. వీరి నాస్తి ధర్మాలంబులయఁగాఁ జేసినచో వీరిని మారొడ్డినిలుచుట యసాధ్యమగును. రణ కేసరులగు వీరు సనాతనమతాంశిధర్మైనిచో, నాధర్మములరక్షించువాని పేరు ప్రాణములనైన లెక్కింపరు" అనెను. యుద్ధ మతిఘోరమైయుండెను. ఇట్లు మూడుగుంటలకొలము సమరము ౬౨ గెను. మామూలక రణరంగమున నిలువఁజాలక, బెట్వానదితీరములకుఁ బాఱిపోయిరి. అచ్చు దానదిగట్టు లొఱసిపాటుచుండెను. కాన మామూలుల వీరపుల సీటివైపునకు ద్రిప్పి, తమ పైబడు హైందవులఁ బ్రతిఘటించుచుండిరి. వీరోన్నతులగు నామామూలుల విజయోత్సాహసంభరితులయ్యి యశోధర్మనైసికు లాక్రమింప నశక్తులై యుండిరి. తాని యాకదనభూమికిఁ బట్టుపట్టులనుండి గ్రామీణులు మామూల తలప్రాణము లోఁకకుదచ్చినదనిని, వారిపీచమడచుటకైపాఱు, గడ్డపాఱులు, నాఁగేట్లు మున్నగువానితో వచ్చి వారి నెదిరించిరి. ఉజ్జయినికారూరులకు మధ్యనుండు రాష్ట్రమంతయుఁ దిరుగుఁబటొనరించినదని వార్తావశులు నా మామూలచేష్టలకు నివేదించిరి. ప్రజాకల్లోలములచేతను, క్రతుండయాత్రల చేతను గూఁటిపోనుండన్యరాజ్యమగు పశ్చిమమాళవమును దిక్కించుకొన నెప్పుడెప్పుడు యుద్ధక్షేత్రమునుండి పోవుదునా యని నామాపాణుండు తామ రాకుమైని ఒలకణమువలెఁ దహతహలాడుచుండెను. చేష్టనుండు యుద్ధనిరా మమువఱకుఁ బోరనెంచెఁగాని; యంతయు నిరుపయోగమని యాశనికిఁ దెలిసి

పోయెను. ఆపదయును హూణుల సుతీమిచూచుచుండెను. బెల్వాతీరమునందలి హూణనభాక్తమును దీనిని సార్థకపఱచుచుండెను. ఉజ్జయినిపశ్చిమ మాళవములఁ గాపాడుకొన నెంచి నాహపాణి చేష్టలు, ప్రాణిలిచే దెసలు పట్టిపోవు హూణులఁగాపాడి తమమానమును గాచివిడువుఁడని యశోధర్మతో రాయబార మొనరింపసాగిరి.

హూణులకు బ్రాణములతోఁ బోనియ్య యశోధర్మ కేమాత్ర మిష్టము లేకుండెను. కాని యాతఁడుమాడఁ జాలమంది నైనికుల గోల్పాయెను. మిగిలినభటులందఱు జలసింహసియ్యుండిరి. ఇప్పుడు యశోధర్మ హైందవసేనానివ హమునకు సర్వాధికారియై, సర్వసేనానియై నున్నాఁడు. ఎటువోయి యెటువచ్చినఁ దనకీసమరమునఁ గలిగినలాభములు వికటించునో యని యాతఁడు వెనుక ముందాచుచుండెను. ఇప్పుడతనికిడ ముద్ధపరిక్రాంతులగు కెగిం, ౦౦౦ భటులుమాత్రమున్నారు. నాహపాణి, చేష్టలుపదద్ద ౧౮౦,౦౦౦ నైనికులున్నారు. కాన బ్రాహ్మతెగునంతవఱకుఁ ద్రంపరాదనియు, విసిగివేసారియ్యుండు హూణుల నింకను దాఁకుచుండినయెడల, వారు తమజీవముల గడ్డి పఱకలుగా నెంచి రణావని కర్పించురనియు యశోధర్మ తెలిసికొనెను. చావునకుఁ దెగించియ్యుండు హూణునకంటె మువ్వద్రవకరుండు మఱియొకఁడులేడని యాశం దెఱుంగును. హూణావరాధవము నాలకించినతోడనే భారతజాతి యంతయు మత్తునిదిల్చుకొని లేచుననిమాడ నాతనికిఁ దెలియును. దీని కిండుక వ్యవధి కావలయును. ఆతనికిప్పుడు భయకారణ మేమియులేదు. పరిస్థితులన్నింటిని గమనించి తగినవిధమున నడుచుకొనుట కాతని కిండుక తెలిసిమాడ నవసరమైయుండెను. గీనికిఁజోమి, వైరిని దఱిమి చేయునిమిత్త మాతనికిడ బెల్వానదిని వాటుటకుఁ గావలసివడవలులేవు. కాన నాతఁడు దూరమాలోచించి హూణులకు గొన్నినియమములకు లోబడఁజేసి యుజ్జయినికిఁ దిరిగి పోవునట్టొప్పుకొనుటయే సమంజసమని నిర్ధారణ మొనరించుకొనెను.

ఆసంధినియమములు నివృత్త పాతముగఁ బ్రతిహూణున కనువర్తింప వలయుననియు, బ్రతిహూణుండును స్వేచ్ఛావృత్తితోఁ బోవలయుననియుఁ

జేష్ఠనవాహపాణులు చట్టుబట్టిరి. వారు స్వాధీనమొనరించుకొనిన హైందవ
వతాకములను, ఆయుధములను, బంధితులను విడిచిపెట్టుట కియ్యకొనిరి. కాని
తమకేతనములను, తమయస్త్రములను దమకియ్యవలయునని వారు గట్టిపట్టు
దలతో నుండిరి. హూణపక్షచరులై పోరాడుచుండిన 30,000 హైందవ
సైనికులకు హస్తోదకములిచ్చునట్లు, యశోధర్త హూణుల నియ్యకొనఁజేసెను.
వారు నమ్మినబంట్లనియైన నెంచక, హూణు లానిర్భాగ్యుల నొక్కమారుగాఁ
జ్రోసిపుచ్చిరి. మిగిలిన ౧౫౦,౦౦౦ హూణులు సక్రమవద్దలిగిట్వానది నుత్త
రించిపోవుటయేతదవుగా, నిచటి భారతసైనికుల నా 30,000 లను నిరా
యుధులఁగావించి యొక్కపెట్టున వధించిరి. పొట్టకూటికై హూణపక్షమునఁ
జోరాడిన యా 30,000 హైందవభటుల దుర్మరణమునకై యశోధర్తకుమా
రపాలురు కంబు దడియెనఁబెట్టినవారుకారు. దరిద్రదామోదరులగు నాలభి
క్రయులరక్షింపుఁడని యోధయు లెంతయు వాదించిరికాని; యశోధర్త
నిశ్చలుఁడై “ద్రోహులు చావవలయును. దేశద్రోహమునకు మరణవందనమే
నిష్కృతి. కొందఱేగాని కాచావనెత్తి తప్పించుకొందురుకాని, యెప్పుడో
యొకప్పుడు వారికాగలితప్పదు” అని పలికెను. ఈసమాధానముల కింక యో
ధయులు నోరెత్తలేకపోయిరి. విజయులగుహైందవు లా 30,000 నిర్భా
గ్యుల కుత్తుక బుత్తరించునెడఁ దమ్ము మన్నింప వారింపుకైనఁ బ్రార్థించినవారు
కారు. ధీరత్వము మొలయ వారు మృత్యువును గొరించుకొనిరి. వారివీరము
నకు యశోధర్త సైత మాశ్చర్యమొంది “ఈద్రోహు లనాయాసమరణమొంది
తమకళంకమును బాపుకొనిరి” అనిమాత్ర మనెను.

ఆలభిక్రయులవధానంతరము, హైందవసేనాబృందమున కెల్లకడలఁ
బ్రలహితాహము వ్యాపించెను. హైందవవిజయోదంతమును, హూణపరా
భవవృత్తాంతమును, సహస్రభేరిధ్వానములు ప్రపంచమునకంతయుఁ జాటు
చుండెను. ఈమహావిజయమునజేసి యశోధర్తకుమారపాలులహృదయాంబుధు
లందలి యానందతరంగము లంబరమునంటుచుండెను. కాని యొకసంగలిమా

శ్రీమూ వారీయానందమున కడ్డుతగులుచుండెను. రాజకుమారుడు మురారి యనారోగ్యము వారివంతకుఁ గారణమయ్యెను. గాయమొంది నెజ్జంజేరి యుండు మురారివద్దకు యశోధర్మచోయి “కుమారా! నీగాయమెట్లున్నది?” అని ప్రేమ యుట్టిపడునట్లడిగెను.

“యుద్ధవార్తలేమి?” అని మురారి యడిగెను. “మనకే విజయమైనది” అని యశోధర్మ చెప్పెను.

మురారి యాననాబ్జమానందభోసురమయ్యెను. ఆరాజకుమారుని నయన గోళములు ప్రమోదాశ్రుసంపూరితములయ్యెను.

“అహహా! ఎంతయానందము! దుర్పార్థులగువరాణరాక్షసు లవజయ మొందుటకు-నామాతృభూమి యాదువృద్ధానవులబానిసుండితప్పించుకొనుటకు- వ్యధర్మోద్ధరణమునకైన స్వాతంత్ర్యసమరమునందు నేఁబాల్గొనియుండి టకు- తల్లికడఁజేసిన శపథమును సార్థకపఱచి పగరకు వెన్నిచ్చిరాకుండుటకు-అహహా! నాయానంద మపారమైయున్నది” అని యారాజకుమారుఁడు పలికెను.

ఆమాటలకు యశోధర్మ సంతసించి “నీగాయ మెట్లున్నది?” అని మరల నడిగి ముందుకువంగి యావ్రణముఁ జూచెను. లోడనే యాతఁడు దిగులుపడి వెనుకకడుగిడి “కుమారా! నీగాయ మింతదారుణమైనదని నేఁ దలంపలేదు. అబద్ధము నీకమిపులానికిఁ జొరఁబడినదినుమా! నెత్తురు చాలకాఱినది. నీవు మరల రక్తినిమనిషివగుటకుఁ జాలకాలమగును” అని పలికెను.

మురారి మందహాసమొనరించుచు “నేను మరల నిరామాయుడఁ గానని, యేదియో నాకు నొక్కి చెప్పచున్నది” అనెను.

“కుమారా! అట్లనకుము. నీకిపు డిరువదియేడ్లయిన నరిగానిండలేదు. నీవు చిరంజీవివై యుండువు” అని యశోధర్మ యాతనికి ధైర్యముఁ జెప్పెను.

“కాని నేనెట్లుకొనను” అని మురారి హీనస్వరమునఁ బలికెను.

కుమారపాలుఁ డారాజకుమారునిసమీపించి గాయముఁ జూడవంగెను. మురారి బాధ నోర్వఁజాలక కన్నులుమూసెను. కుమారపాలుఁ డానందస్వాం

కుండై “నాటిట్టికుమారత్తు ముదయింపవలయునని నాయభిలాష. అహహ! ఇట్టిపుత్ర రత్నముంబడయుటకు నాదేవి వాసవదత్తకూడ నున్విష్టారుచుండు గదా! వీరమూర్తియగు నిట్టియోధు నిప్పటికి నేగాంచియుండలేదు. ఇంకగాంచ బోను. కాని, అకటా! నాహృదయము నావరించియుండిన విజయానంద మీదృశ్యవిలాసమున నగము కలుషమైపోయినది” అని చింతిల్లెను. యశో ధర్మ తనదళనాయకాని బిలిచి “అతిలేతననూలుగురుకూరుల నంగరక్షకులు గా నిచ్చి యారాజకుమారుండు మురారిని గలంజారుకోటకు జేర్చుడు. రాణి చారుమతి యాతని ద్వారలో నారోగ్యవంతునిగాజేయును. బాలా దిత్యరాజ్యునకు మనవిజయోదంతమును నివేదింపుటకు, రాణి సరస్వతికి రాజకుమారుండు మురారిదుర్దశ నెఱిగించుటకు, శిష్టుగామియగు వార్తా వహు నొకని నిపుడే పాటలీపుత్రమునకుఁ బంపుడు. రాణి సరస్వతీకూడఁ గలంజారుదుర్గమునకు విచ్చేసి చారుమతికిఁ దోడ్పడు. గాక! ఆరాజులపరి చర్యలచే మురారి యారోగ్యభాగ్యభివృద్ధినందఁగలడు” అని కల్పదండేసెను.

ఆవళనాయకులు యశోధర్మమునతి నౌవలఁదొప్పిరి. అంతట యశో ధర్మకుమారపాలులు, కాకవర్ణునిశవమును రోజురంగమున వెనక మొననిడిరి. ఆశవము గాయములచే నిండి పీనుగుపెటలయందుఁ బడియుండెను. మేఘ వర్షుఁ డాపీనుగుపైఁ బడి మొత్తుకొనుచుండెను. యశోధర్మకుమారపాలు లా తనిఁ గొంతవఱకు నూఱిడించిరి. “సోదరా! మీగోత్రోద్భవులగు రాజశేఖరు లెందఱో రోజురంగవిహార మొనరించి, వీరిస్వర్గముఁజూఱఁగొని విఖ్యాతినందిరి. కాని మీవంశముదునైతము, నీసోదరుండు కాకవర్ణరాజవరేణ్యునివలె మాయనియశము నార్జించినవారులేరు. ఈతం డాత్మనాగరకతాసముద్ధరణముకొఱుకు, స్వాతంత్ర్యసంరక్షణముకొఱుకు బోరాడి, స్వదేశమునకు గర్వంఁ మైల్లమారమునంద స్థమించినాడు. ఈతం డీమహాకార్య మొనరించి, తన జీవితసర్వస్వమును సాధుపరిత్రాణముకొఱుకు ధారపోసినాడు. ఇట్టి వీరవంతు లుప్పుడప్పు డవతరించి, యాపదుదధిమునుంగనుండు నాగరకతావ్రపంచము

నుద్ధరింప నాత్మప్రాణముల నమర్పించుచుందురు. సింహభేడు కాకవర్ణుడు లేడుకాని, ఆర్కుడు కాకవర్ణుడుమాత్ర మార్కజాతిహృదయసీమల నిత్యుండై యలంకరించియుండును” అని యశోధర్త యాతని ననునఁబెను.

అంతట గుమారపాలుఁడు మేఘవర్ణునితో “నేను గామరూపదేశము నుండి వచ్చితిని. కాకవర్ణుడు ౨౦౦౦ మైళ్లదూరమునుండి వచ్చినాఁడు. కాని నీరులు విదేశములనియు, విజాతీయులనియు విభేదము లేఁబరదు. కాక వర్ణుఁ డుత్తమశ్రుతి యమరణమొందినాఁడు. ఇంతకంటె త్తత్రియనకుఁ గామితమేమి కలదు? ఓరాజా! సీసోదరుఁడు ధర్మయుద్ధమున మరణించునోము నోఁచుకొనెను. ఆహా! ఆతనిభాగ్యము నెంతని ప్రస్తుతింతును! ఇప్పు డాతఁడు దేవలోకమున నమరపరివేష్టితుండై దివ్యానంద మనుభవించు చున్నాఁడు. కాకవర్ణుఁడు లభించినవీరస్వర్గ మందఱికిఁబ్బునా? ఇట్టియొక సేవు మోదమోదవలయుఁ గాని, భేద మొందిరాదు” అనిచెప్పి, యాతనికి దుఃఖో పశమన మొనరించెను.

మేఘవర్ణుఁ డిందుక యూఱిజిల్లి “ఓసోదరులారా! నాయుగ్రజాని గుఱించి మీరుపఱికిన ప్రశంసావాక్యములను నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. ఆప్రశంసల కాత. డిద్దు డనినాడ నాకుఁ దెలియును. నేను సంతోషింప వలయుగాని, శోకింపరావలసినాక నాకుఁ దెలియును. కాని నేనుకూడ మార వుండనేకదా! నాసోమమరణమునకు దుఃఖింపకుండుట నాకు సాధ్యమా? అప్పటికిని నాయుగ్రజాఁడు ధర్మరక్షణోద్యోగమున ననువులఁదొఱఁగెనని యు, మహాత్ముఁడగుబుద్ధధర్మవాఁడు పుట్టిపెఱిగిన పవిత్రప్రదేశముల పుద్ధ రించి, వానినిఁ బులింపఁదగుదేశజాఁడు చెఱుపకుండఁ గాపాడుటకై చాల శ్రమనొంది ధన్యుఁడయ్యెననియుఁ దలంచుకొని, వైకొనిపచ్చు నాశోకము నణఁచుకొనుచుండును” అని పలికెను.

అంతట మునుభిధ్వానములు దెసలమాక్తో)ను నారాజులు మూవు రును కాకవర్ణునిశవమున కారణాంగణముందే దహనక్రియ లొనరిందిరి.

యంద్రభూమియందలి యోధులందఱు పరమపదించిన తమ ప్రభువునందఁ దమ
 కుఁగలభక్తిని తెల్పడించిరి. యశోధర్మరాడులు, విగతజీవులగు భారతవీరుల కుచిత
 రీతి దహనక్రియ లానరింప నేర్పాటుచేసి, హఠాత్పక్షచరులకవములుఁగాకు
 లకు గ్రద్దలకు వేసిరి. కదనరంగమంతయుఁ బిండులుకట్టి యెగురువత్తు లాపీఠుఁ
 గులఁ బీఠుకొని లెనుచుండెను. క్షతగాత్రులగు నైదికులు కైద్యసహాయమునకై
 పరిసరగ్రామములకుఁ గొనిపోఁబడిరి. యంద్రమున గాయములాంచి లేవ నకత్తు
 కైయుండు హఠాత్సానువర్తులపై యశోధర్మరాడు లించుకయైన ననుకంపఁ
 గొనక, వారట్టియథోగతి కర్హులని యచటనే విడిచిపెట్టిరి. ఈవిధమున
 నేర్పాటులన్నింటిం గావించి, విజయోత్సాహులగు హైందవోర్వీకులు
 ఇంద్రమ్యముఁను తమ్ము జేరకుండినందులకై గూతచికిఁ దగురీతి బుద్ధిచెప్పు
 నెంచి చతురంగబలప మేతముగాఁ గాకీనగరమునకుఁ బోయిరి.

ముప్పదినాలుగవతరంగము.

యుద్ధఃపర్యవసానము.

మహామాయ, చారుమతీ, వసంతలు హైందవవిజయోదంతము నాల
కింది యపారానందమునందిరి. కాని ఊతగాత్రుఁ డగుమురారిరాక, వారి
యానందమున కడ్డునిలెను. చారుమతీవసంత లామగధరాజకుమారుని సవర్య
లయందు దనుక్షణము వర్తింతుచుండిరి. వృద్ధరాణి మహామాయనైత మా మున్న
స్థుఁడగు రాజకుమారునిశయ్యవద్దఁ గాలముగడపుచుండెను. మహామాయ,
చారుమతీ, వసంతలు తన కువచారములు సలుపుచుండినెడ, నారాజకుమా
రుఁడు తనకు హాయిగా నున్నదనియు, నేవిధమునఁగాని, లోభము లేకున్న
దనియు వారు తలఁచునట్లు వర్తింతుచుండెను. చారుమతీవసంతలు కనకుఁ
బరిచర్యలానరించుచుఁ జాపుపుత్రానురాగము, మహామాయ తనయొడఁ
ల్రకటించుపాత్రప్రీతి, నరసింహచంద్రభానులకుఁ దనవైచుండు సోదరవత్స
ల్యము, లలితకుఁ దనయొడఁచుండుసోదరభావము, అన్నియు మురారి నవ్యక్తా
నందరసపూరితునిగాఁ జేసెను. కలాంజారుదుర్గమునందలి భవిత్రానురాగామృత
కాసారమున, నపయోనినమగు నాతనిడెందము డప్పిటిప్పుకొని, ప్రణముచే
నాతఁ డొందుదుస్సహవేదన నొకించుక మణువఁజేయుచుండెను. లలిత కిప్పు
డేడేండ్లు. లలితం జూచిన నెల్లవిధములఁ బారుమతిఁ జూచినట్లుండును. లలిత
చారుమతి యచ్చుగ్రుద్దినట్లుండును. ఆచిన్నిబాలమైతి నాతఁ డభిలషించు
చుండెను. మాటిమాటికి లలిత మురారికడనుఁబోయి యాతనికిఁ బ్రోద్దుపుచ్చు
చుండెను. అపసికందుతోక్కువలుకు లారాజకుమారుని కర్ణముల సుధఁ జింది
నట్లుండెను. మిహిరగులుఁ డెట్లుండును? వాని నేల వవలిలివి? నిన్నుఁ బొడిచిన్.

బల్లె మెక్కడ? నిన్ను గాయపఱచిన నానాపాణుని నీవేల చంపలేదు? మాబాబు నానాపాణుని బట్టుకొని కలాంబారుకోట కెందులకుఁ దీసికొని రాలేదు? ఇట్లు లాభానిక మురారిఁ బ్రశ్నించుచుండును. విక్రమింపరాదయిందఁ దగిన యారోగికి నిట్టిసంప్రక్ష్మములచే నుద్రేకముఁ గలిగింపరాదనుకలంపున, చారుమతీమహాయ లాబాలను బలుమారు మురారికడకుఁ బోకుండఁజేసిరి. తాని మురారి కిది నమ్రతములేకుండెను. లగిత మురారికి సంతోషమాయినయై యుండెను. “అబద్ధ యిద్దపడినపుడంతయు నిచటికి రానిచ్చుచుండును. ఆభాగిక లేకున్న నాకుఁ బిచ్చిపట్టినట్టులుండును. ఆయిందుబింబానన యీ గదికివచ్చిన, నిచట వెన్నెల కాయుచుండును.” అని యాతఁ డనుచుండెను. అందుచే జారుమతీవసంతలు, లగితరాకపోకల కడ్డువెప్పుట విరమించిరి.

అప్యదప్పుడు నరసింహుండువచ్చి మురారిఁ జూచి పోవుచుండెడి వాఁడు. మురారిఁ జూచిన మొదటివాఁడే నరసింహుఁ డాకనితో “అహ! నిన్నుఁజూచిన నామనస్సు నిలుచుటలేదు. ఇప్పటికిఁగూడ నేను గాయపడ కున్నానుగా! మురారి! ఈమారు నీవు చూచానివైకి దండెత్తిపోవునపుడు నన్నుఁగూడ వెంటఁగొనిపోవలయునుమా! మాబాబుగాని, మాయమ్మగాని, యద్దుపలికిన, వారిని లెక్కనేయకుము. నేను నీతో నుడిమి కుండిన నీ నీగాయ మొంది యుండెడివాడవు కావు. నేనద్దాని కడ్డుపడియుండెడివాడను” అని చెప్పెను. తా నీమారు యుద్ధమునకుఁ బోవునపుడు నరసింహుని వెంటఁబెట్టుకొనిపోవునట్లు మురారి యాశని! మాటయిచ్చెను. నరసింహుని యానందము మేరమిఱిపోయెను. ఆబాలుండు. చంద్రభానుండు మున్నగు మిత్రులకడకుఁ బరుగెత్తి “నేను ద్వరగా మురారివెంట యుద్ధమునకుఁ బోయెదను. ఇక నేను మీయందఱివలెఁ జిన్న వాఁడఁగాను” అని యెగిరెను. ఈ మాటల నాలించి చంద్రభానుండు కోపపడినతోడనే యాబాలుండు మురారి కడ కరుదెంచి “ఆన్నయ్యా! ఈమారు నీవు యుద్ధమునకుఁ బోవునపుడు నరసింహుని వెంటఁబెట్టుకొనిపోయెదవని చెప్పితివట! ఇది నిజమా! ఆయాన

నన్నుగూడ నేల రీసీకొనిపోవు? నేను బాణములు చాలబాగుగాఁ గొట్టఁగల నని నీకుఁ దెలియునుగదా! నిన్న నే నొకబాణముతో జింక నొకదానిం జంపి తిని. ఆవునుగదా ఆవా? నాకుఁ గలవిలువిద్యలో నరసింహున కర్థభాగమైన లేదని నీకుఁ దెలియునుగదా! ట్టియెడ నేవు వానిని దీసికొనిపోవుటవలన లాభమేముండను? సేకుపకరించువాడను నేనుగదా! నేను సేవెంట నుండిన యెడల, నాహాహునిబల్లెము సేపొట్టలో గ్రుచ్చుకొనుటకుబదులు, నాబాణము వానిదొక్కలో నాటుకొని యుండెడిది." అని నిష్ఠురములాడెను. చంద్రభానుని వెంటఁబెట్టుకొనక కలనైనఁ దాను యుద్ధభూమికిఁ బోనని మురారి యాబాలునకు నచ్చఁజెప్పెను. అంతటఁ జంద్రభానుఁడు నరసింహుఁ డాదిగాఁ గలమిత్రులకడకుఁ బరుగిడి తానీమారు మురారిలోఁగూడ దండ యాత్రకుఁ బోనున్నానని బడాయికొట్టెను.

తన్నెవ్వరును జూచుటలేదని తలఁచినపుడంతయు, మురారి యాశా పూరితములగు విలోకినముల ద్వారముతట్టు జూచుచుండును. మహామాయ, చారుమతీ, వసంత లీసంగః గనిపెట్టిరి కాని, యావీక్షణములందఱి గూఢార్థ మును, వాసికిఁగల కారణమును వారు గ్రహింపజాలకుండిరి. లఠితిం జూడ నుండునఖిలావయే యందులకుఁ గారణమని చారుమతి చెప్పెను. కాని వసంతమాత్ర మందుల కొప్పుకొనక మాతృసందర్శనాపేక్షయే యావీక్షణ ముల కర్థమని నిర్ధారించెను. ఒకనాఁడు వసంత తటాలున మురారికడకుఁ బోయి "నాయనా ! మీయవ్వు వచ్చినది" అని చెప్పెను. తోడనే యా రాజకుమారుని శుష్కపదనము సంతోషభాసురమయ్యెను. "ఏదీ ! మీయవ్వు యేదీ ! నాకమ్మఁడు నాచెల్లెలుకూడ వచ్చిరా? మాబా బెట్లున్నాఁడు" అని మాటమీఁద మాట నడిగెను. వసంత తా నాతనిబేలుపుచ్చుటకుఁ బశ్చాత్తాపమొంది "నాయనా ! విసోదార్థమంటిని. మేము మీయవ్వుకుఁ జెప్పిపంపి తిమి. అనుక్షణ మామెకొఱ కెదురుచూచుచున్నాము. ఆమె యింకను.. రాలేదు" అని సమాధానపఱచెను.

అకాభంగమున మురారి మోముదమ్మి మునుళించెను. నయనగోళము నుండి క్రిందికురలు బొప్పకణ మొకదాని నాపుకొనుటకై యారాజకుమారుడు ముఖము నావలనుఁ ద్రిప్పకొని ప్రయత్న పూర్వకముగా నుండునోన మొనరించెను. కాని వసంక వీనినన్నింటిఁ గనుఁగొనకపోలేదు. ఆమె కారాజకుమారునిపై నుండువాత్సల్యము దొంతరలు దొంతరలుగా దూఁకివచ్చెను. పాలిపోయి కళావిహీనమైయుండు నాతనిచెక్కిళ్ల నామె ముద్దుపెట్టుకొని “నాతండ్రిగదరా ! నీకు నోయిగానుండునట్లు నటించి మమ్మ నుతోపెట్టఁ జూచుచున్నాఁడవు ! నిజముగా న్యభౌవసిద్ధమగు మాతృసంపర్యనాభిలాష నీ హృదయమున నిండియున్నది. మీబాబుకు జబ్బుగానుండుటచే మీయమ్మ యాతనికిఁ బరిచర్య లొనరించుచున్నది. అతనికిఁ గ్రమక్రమముగా నిమ్మ ఖించుచున్నది. మీబాబు కొంచెము లేఱుకొనినతోడనే, మీయమ్మ యిచటికి వచ్చును. ఆమెను జూడనిదే నీవు నిలవలేకుండునయెడల నామెకొని కిప్పుడే చెప్పించెదను” అని బుజ్జగించెను.

మురారి “వలదు. వలదు. మాబాబుకు దేహము నిమ్మకొంచువఱకుఁ మాయచుకొనుటఁ జేప్పించవకుండు” అనెను.

ఆ రాజకుమారుని ప్రార్థనయుం దిమిడియుండు సార్వర్థత్యాగము, అబల యగు వసంతహృదయమును హర్షాంబుధి నోలబాడించెను. ఆతనియుదార భావమును దలంచుకొని యామె యానందాశ్రు పూరితనయన యయ్యెను. ఆమెమేను జలదరించెను. కన్నీటితోనుండు తన్ను మురారి చూడరాదని తలంచి యామె బయటికిఁబోయెను. చారుమలి యానంగులని వసంతవలన నాలించి “అహా ! ఆరాజకుమారున కీపాదుగాయము కానుండెన నంత బాగుండెడిది ! మనవిజయానందమున కిది కళంకముఁగూర్చినది. అతఁడు శ్రీరోదాత్తుడు కాఁబట్టి, తన మూలమున నితరులెవ్వరుకాని కష్టమొంద కుండునట్లు ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. బాలాదిత్యమహారాజా త్వరలో న్యుక్తుఁడైన బాగుగనుండును ! అప్పుడు వరనవ్వికి ధర్మగుప్తసారాయణితో నివ

టికి రా వీలండును. ఆమెకడకు నేడే యొకవార్తావహం బువెదను” అని భరితావసూచకస్వరమున బలికెను.

సూతనవిజయోదంతము లనుదినము కలాంకారుడుర్గమునకు వచ్చి చేరు చుండెను. కాశీరాజగు నింద్రద్యుమ్నుఁడు పూర్తిగా నోడింపబడెను. దానంజేసి యాతఁడు యశోధర్మపక్షచరుల కీయధమున గలిగిన నష్టమును గట్టియిచ్చుటయే కాక, యశోధర్మ సార్వభౌమత్వము నంగీకరించి యాతనికి లాఁబడి కప్పమియ్యవలసినవాడయ్యెను. హూణులు మిహిరగులునాయకత్వ మున నుజ్జయినికిఁ బోవుసరి కచట యాధేయచాగుక్కులతోఁబ్బాటునఁ జారు లట్ల కల్లాలము లొనరించుచుండిరి. ఆలిరుగుఁబాటు నణఁచుటకై హూణులు మిగులఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. ఆట్టిసమయమున భారతీయు లుజ్జయినికిఁ బోయిరి. కావూరుయొద్దభూమినుండి బయలుదేరిన ౧౫౦,౦౦౦ హూణుల సైనికులు, వెక్కువెదఱక గమ్యస్థానమును జేరలేకపోయిరి. ఉజ్జయినీకారూ రులనుభ్యుండు ప్రజల పట్టిపడుగున హూణులవైబడి వారిం జించి చెందాడి, చూచుచుండఁగనే మాయమగుచుండిరి. పులకేశిని యనుచరు లచ్చుచ్చు గుట్టలవెనుకను పుట్టలచూటును దాఁగియుండి వారిని రూపుమాపు చుండిరి ఇట్లు హూణు లుజ్జయినికి జేరునప్పటికి ౬౦,౦౦౦ లకు దిగిరి. ఇంక నీ ౬౦,౦౦౦ భటులతో నుజ్జయినియందలి కల్లాలముల నణఁచుట యసాధ్యమని నావాపాణుఁడు చేష్టయిలో నాలొచించి, స్వరాష్ట్రమగు వల్మీకుమాళవము గానామింకొనునిట్లై మూలముల నుపయోగింపఁచలంచెను. పులకేశినిసాయమును, యాధేయలయందను జూచుకొని చెలరేగుచుండు నుజ్జయినీపౌరుల నణఁచుట దుస్సాధ్యమని మిహిరగులుండు గ్రహించెను. ఎవ రెవరిరాజ్యములను వారివారికయూచితముగా నిత్తుమని, యశోధర్మ పులకేశిలులు హూణపక్షచరులగు రాజుల కాశలంజాపి, వారిఁ దమతట్టుకుఁ ద్రిప్పికొనిరి. ఇప్పుడు మిహిరగులుండు తెక్కులుడిసిన పక్షీయయ్యెను. ఉజ్జయిని తనకేక దక్కదనియు, దన కాపట్టణమున నిలువ నీడలేదనియు నాతఁడు గ్రహించెను.

చెను. అంతః గాత్తిరస్వామియగు వక్త్రాయాధుఁడు దీనుఁడగు నాతనిపైఁ గరుణించి యాశ్రయమొసంగెను. మిహిరగులుఁడు తనగతికిఁ గుందుచు, స్వామిభక్తిపరులగు కొందఱు చూడఁజూచు తన్నునవరింప శ్రీనిగరమునకుఁ బోయెను. అచట నాకృతఘ్నుఁడు వక్త్రాయాధుని రహస్యముగా హత్యఁ గావించి, తనప్రాణదాత సింహాకీర్తి నాసీనుఁడయ్యెను. పామునకుఁ బాలువోయ విషవృద్ధియగుట యిట్టిచేకదా ?

హిందూదేశమునఁ బశ్చాద్భాగమునందలి కొన్నిరాష్ట్రములను దన బంధువున కొకనికొనంగఁ, గుమారపాలుఁడు, యశోధర్మ నడిగెను. తాని యాతఁ డద్దాని కియ్యకొనలేదు. అవికారణముగఁ గుమారపాలుఁడు న్ననినన్యసమేతముగా బ్రహ్మపుత్రానగీ పూర్వవిశకుఁ బోయెను. చూడఁ జూచు, హైందవులను రాజనామకులు కొందఱు పూర్వచూడరాజ్యములను దొరకినంతవఱ నాక్రమించుకొనిరి. వారందఱును యశోధర్మసార్వభౌమ త్వమునకు నవ్వలించిరి. బాలాదిత్యుఁడు తనరాజ్యమును విస్తరింప జేయు నుద్దేశము తనకులేదని ప్రకటించియుండుటచేసి, యశోధర్మయే సార్వ భౌముఁడయ్యెను. చాళుక్యరాజగు పులకేశిని సారాష్ట్రమునందు గొంత భాగము నాక్రమించి ఉత్తరార్ధభాగమునుమాత్రము రుద్రసింహునకు వదిలిపెట్టెను. రుద్రసింహుఁడు వల్లభివృద్ధిమును రాజధానిగ నేలుచుండెను. పులకేశిని సారాష్ట్రమునందర్ధభాగము నాక్రమించుటకై యశోధర్మ యాతేసిం చెను. ఈవివాదమునందేసి యాహైందవోర్వీకు నిద్దఱుకు యుద్ధము జరిగెడిచేకాని, యంతలాఁ బులకేశిని సారాష్ట్రములోని యానగము భాగమును యశోధర్మ సార్వభౌమత్వమునకు లాఁబడి పాలించెదనని చెప్పెను. అదేవిధముగా రుద్రసింహునాహపాణులుకూడ సుత్తరసారాష్ట్ర మును, కశ్మీరుమాళవమును బాలించుట కియ్యకొనిరి. చేష్టనుఁడు కొందఱు చూడఁజూచుసాయమున యమునానదికిఁ బడమరంగలభూముల రాజ్యము స్థాపించుకొని, యశోధర్మచక్రవర్తి సామంతుఁడైయుండెను. చేష్టను నాహ

పాణులు హిందూమతము నవలంబించి, రణవీరసింహుఁడు, ధర్మసింహుఁడని పర్యాయనామములఁ దాల్చిరి. వారు హైందవసంస్కృతదాయములను సంపూర్ణముగా ననుసరించి, బ్రాహ్మణులను గౌరవభావమునఁ జూచుచు, సంస్కృతభాషను బోషించుచుండిరి. తాము సుక్షత్రియగోత్రోద్భవులమని వారు ప్రకటించుచుండిరి.

పాణులఁ బిలువమార్చి విజయలక్ష్మీ లాలితుఁడైయుండు యశోధర్మను నభినందించి, ఆపేతుహిమాచల మాతని సార్వభౌమత్వము నంగీకరించుటకై, హైందవభూకాంతులందఱ తాతనిసమ్ముఖమునకు రాయబారులఁ బంపిరి. ఈయభినందనములచేతను, విజయవరంధరలచేతను యశోధర్మ కభిమాన ముత్థియించెను. ఆతఁడు తనరాజ్యభూములగు కలింగమహాశోసలములయందుఁ బలుతావుల నీక్రిందివిధమున కాసనములఁ జెక్కించెను.

సార్వభౌమేంద్రుఁడ నగుయశోధర్మను, నేను పాణులొదిగాఁగల నిపాదబలముల నాక్రమించి, హిమాలయమహేంద్రగిరులకును ప్రాకృత్సమునముద్రములకును మధ్యమందు భూమిని, వికచ్ఛత్రాధిపత్యముతో నేలితిని.

ఈకార్యము లన్నింటిఁ గావించుకొని యశోధర్మ కలాంజారు దుర్గమునకుఁ దిరిగివచ్చుటకు రెండునెలలకుముందే, మురారి యచటికి వచ్చియుండెను. విజయశీలయైవచ్చిన తమప్రభువరేణ్యుని మహాశోసలు లమితోత్సాహమున నాహ్వానించిరి. దారిపొడుగునను జనులు బాదులుతీరి, పాణులదమనుఁ జూచుకుతూహలమున నుండిరి. ఆతఁడు కలాంజారుచేరునప్పటికి, మహామాయ, చారుమతి, వసంత, ముగ్ధరుకుఱ్ఱలతోఁ, శౌరబ్బందము తమ్ముఁ జాట్టుకొనియుండఁ దనకై వేచియుండుటఁ గాంచెను. యశోధర్మ ద్వార ప్రవేశ మొనరించినతోడనే మహామాయ యాతనిం గవుంగిలించుకొని

“కుమారా! అద్వితీయమగుదృశ్యమును నాకుఁ గన్పఱచి, నీవు నేడు నానేత్రములకుఁ బండువొనరించితివినుమా! స్వాగతము! నాబట్టి! ఐదుత్రమగు కలాంజారుదుర్గమున నీకిదే సుస్వాగతము! మహాకోసలరాజవంశమునకు నీవు సమార్జించిన కీర్తిప్రతిష్ఠలఁ గాంచి, పరలోకము నలంకరించియుండు నీశైద్ధ లానందబాష్పములు విడుచుచున్నారు. నీవు చిరంజీవివై, సనాతనమగు సీవంశపుంగీర్తి నింకను బెంపొందింతువుగాక!” అని యాశీర్వదించెను. (‘మహారాజు చిరంజీవియగుఁగాక! యశోధర్మమహారాజు చిరంజీవియగుఁగాక’ అనుహర్షధ్వనులు.) అంతట చారుమతి “ఓప్రాణకాంతా! ఓదేవా! కలాంజారుదుర్గమునకు మీకిదే స్వాగతము! పూజ్యమగు మీజన్మస్థలమునకు—పూజ్యులగు మీపూర్వులు వెలసియుండినస్థలమునకు—మీకిదే స్వాగతము. మీరీదుర్గమును నిర్గమించినపుడు, మహాకోసలమునకుమాత్ర మధినాథులరై యుంటిరి. మరలఁ బ్రవేశించునపుడు సార్వభౌములరై—హిమాలయము నుండి మహేంద్రగిరివఱకును, కళింగమునుండి పశ్చిమోదధివఱకుఁ గలధరణీతలమునకు స్వాములై—యున్నారు. కళింగమహారాజు తనసార్వభౌమునకు భక్తిపూర్వకప్రణామము లర్పించి, హఠాదీవాంధములపాలిటి చంద్రభానున కీకలాంజారుదుర్గమునందు సుస్వాగత మొనఁగుచున్నది. (‘మహారాజు చిరంజీవి యగుఁగాక’ ‘మహారాజు చిరంజీవియగుఁగాక’ అనుహర్షధ్వనులు.) పిమ్మట వనంత “ఓసార్వభౌమేంద్రా! నాఁడు ధర్మకాలయందు మొదలుపెట్టిననాటకము నేడు పరిసమాప్తయైనది. దేశ్చిత్తురియైయుండిన యశోధర్మ, హిమగిరిమహేంద్రగిరులకును, తూర్పుపడమరనుద్రములకును మధ్యనుండుధరాతలమున కధినాయకుఁడై వెలయునుదినము వచ్చినది. మీజాలియాటబట్టునకు—సనాతనమగు మీరాజవంశముండిన ప్రదేశమునకు మీకిదే సుస్వాగతము.” అని ప్రస్తుతించెను. (‘మహారాజు చిరంజీవియగుఁగాక. వనంత చిరంజీవియగుఁగాక’ అను హర్షధ్వనులు.)

పిదప లలిత తనకంఠి చేయిబట్టుకొని “బాబూ! అడుర్బాధుఁడు నానాపాణుండు మనమురారిని గాయవఱచినాఁడుకదా! వానిది నీవు

చంపలేదా?" అని యడిగెను. ఆచిన్ని బాలసంప్రక్ష్మమున కాకని! లాజ్జ
మ్రోసివచ్చెను. ఆతఁ డుత్తరమియ్యలేకపోయెను. ఆతఁడు చారుమలితో
"రాజకుమారుఁడు మురారి కెట్లున్నది? ఆతఁడు స్వస్థుఁడగుచున్నాఁడని
నమ్మెదను" అనెను. భావగర్భితములగు చారుమలి దీనినిలోకనములఁ
గాంచి యశోధర్త చకితుఁడయ్యెను. కాని యాబాలిక లలిత యాతనికిఁ
బ్రత్యుత్తరముచెప్పెను. ఆమె తండ్రికడకుఁబోయి "బాబూ! నేఁజెప్పెదను.
మురారి! జబ్బుగానున్నది. పూర్వ మాతఁడు నాతోఁ బలుమారు పలుకు
చుండెడివాఁడు. కాని యిప్పుడు పలుకుటలేదు. ఆతఁడు మాచిమాటికిఁ
గన్నులు మూసికొనుచుండును. అప్పుడప్పుడు కవాటముతట్టు చూచు
చుండును. బాబూ! ఆతఁడు చాల నీరసించియున్నాఁడు. కల్యగతమై
పోయినాఁడు. బాబూ! మురారి యట్లుగుటకుఁగలకారణము నాకుఁ
దెలియుటలేదు. నేను మురారిని బెండ్లిచేసికొనలయునని వనంత నాతోఁ
జెప్పినది. కాని యాతఁ డందులకు సిద్ధముగా నుండుటెప్పుడు?" అని
పలికెను. అమాయికురాలగు నాబాలపలుకులందలి యవ్యక్తవిషాదమును
గ్రహించి, యశోధర్త, చారుమలి, వనంత, మహామాయల ప్రయత్నముగాఁ
గంట నీరిడిరి. పౌరులస్వాగతవచనములకుఁ బ్రతిపంచనములర్పించి, యశో
ధర్త బంధుజాలము బలిసికొలువ నంతఃపురములోనికిఁబోయెను.

తోడనే యశోధర్త మురారిక్షేమము నారయఁదలంచి యాతనినెజ్జ
వద్దకుఁబోయెను. చారుమలి యాతని నావలకుఁగొనిపోయి "నాథా! గాయము
ప్రాణోపద్రవకరమైయున్నది. ఈసుకుమారుఁ డింక ననేకదినములు.....
....." చారుమలి యింక మాటాడఁజాలకుండెను. ఆమెను శోకము పై
కొనెను. కాని యామె యంతలో సమాళించుకొని "రోగిగదిలో భావోద్వే
కముఁ జావకుండు." అని యశోధర్తతోఁ జెప్పెను. యశోధర్త, చారు
మలి, వనంత, మహామాయలు రోగిగదిలోనికిఁ బోయిరి. కల్పావళిష్ఠుఁడై
నెజ్జపై బిరుండియుండుమురారిం గాంచినతోడనే యశోధర్తకు దుఃఖము

పెల్లగించుకొనివచ్చెను. అతనిగుడ్డ నీరుగ్రచ్చెను. అతడు కన్నులు తుడుచుకొనెను. మురారి కండ్లుమూసికొనియుండెను. రోగి నిద్రించుచుండనోపునని, యశోధర్త చారుమలితోఁ జెప్పెను.

చారు:—కాదు. ఈరాజకుమారుడు బాధనోర్వఁజాలక కన్నులు మూసికొనియున్నాఁడు. ఈతఁడు మాకుఁ గొంచెమైన వేనటగల్గింపఁడు. మానవర్యులయందుఁ దప్ప పట్టనేపట్టఁడు.

వనంత మెల్లగాఁ బాన్పునమీఁచి “మురారీ! మురారీ!” అని పిలిచెను.

మురారి కండ్లుతెరిచి “మాయవ్వు వచ్చినదా?” అని యాశతో నడిగెను.

వనంత:—లేదు. రేపువచ్చును. యశోధర్త మహారాజా వచ్చినాఁడు.

మురారిమోమున లేనవ్వుతోఁచెను. “వచ్చినాఁడా? హూణులను నాశమొనరించి వచ్చినాఁడా? ఉజ్జయిని యారక్కసులబాఱినుండి తప్పించుకొనినదా?” అని యాతఁ డనెను.

యశో:—మురారీ! ఉజ్జయిని హూణహింసలనుండి లేఱుకొనినది. ఆ పూరులు నిన్ను రాజుం గావించిరి; కాని నీయనవులిని నేను వారికెఱింగించితిని. వారందులకుఁ జాల చింతించినారు. తమస్వామిభక్తిని నీకుఁ దెలియఁజేయ వారు నన్ను వేడిరి. నిన్ను వారు త్వరలో దర్శింప నువ్విట్లూరుచున్నారు.

ఆరాజకుమారునివదనము విన్నవయ్యెను. ఆకాభంగమందు ద్యోతక మగుచుండెను. “వారు నన్నెన్నటికిఁ జూడఁజాలరు. హూణులొడింపఁబడిరని వినుట కెంతయు సంతసముగానున్నది. తనజన్మనగరమగునుజ్జయిని హూణుల బాఱినుండి తప్పించుకొనెనని వినుటకు నాకల్లి ముదమందుచుండును. మాయవ్వు యెక్కడ! ఆమె వచ్చినదా?” అని యారాజపుత్రుఁడు మెల్లగాఁ బిలిచెను.

యశో:—లేదు. ఇంకను రాలేదు. త్వరలో వచ్చును.

అరోగి నయనాంబుజములు మరల ముకుళించెను.

“సరస్వతికొఱియై, చెప్పిపంపివా?” అని యశోధర్మ రహస్యముగాఁ జారుమతి నడిగెను. “పంపితిని. ఆమగధరాజి యీసాయంకాలము వచ్చు నేమో యని నిరీక్షించుచున్నాను” అని యామె రహస్యముగాఁ జెప్పెను.

యశో:—బాలాదిత్యున కెట్లున్నది?

చాలకాలముగా యశోధర్మ బాలాదిత్యుని దేహస్థిలినిగుఱించి ప్రస్తావించినవాఁడు కాఁడు.

చారు:—ముందటికంటె నాతని కిప్పుడు కొంచెము వాసిగావున్నది. వానంజేసియే, యిప్పు డాతనిని దామలపోషణచుమంది, యిచటికివచ్చుటకు సరస్వతి కిండుట విలకలిగినది. నాథా! మీ బాల్యమిత్రునితోడి వైరభావమును వీడుట కిదియే ముచినమయమని మీరనుకొనరా? మీసమాధానమునకుఁ గారణము మురారియగుఁగాక! ఇంతమాత్రము నన్నుఁ గరుణింపుఁడు.

యశో:—కాంతా! నేను నిదియే తలంచుచుంటిని. బాలాదిత్యుఁడు స్వస్థుడైనప్పటికి, నేనాతనితో సఖ్యపడెదను.

మహా:—కుమారా! మహాకయగువన్నమగు నీనిర్ధారణమునకు నా హృదయ మానందమున గంతులిడుచున్నది. బాలాదిత్యుఁడు వక్రమార్గగామి యైయుండియు, సీచభావములకుఁగాని, సీచకార్యములకుఁగాని గడఁగియుండినవాఁడు కాఁడు. ఆతని ముద్దేశములు భేదింపవచ్చును. మతము భేదింపవచ్చును. అట్లుండియు నాతనియుదారభావము నేమిదను! వృత్తిగతాభిప్రాయములకుఁ బ్రేముఖ్యములేయక, యాతఁడు సోదరమానవులకు యోగ్యతానుసారముగ నాదరించుచున్నాఁడుకదా! ఈవిషయమున నాతనికి దుల్గులు లేరుమహా!

యశో:—నీమీట నిజము. నాప్రమాదమును గమనింప నాకింతకాలముపట్టినది.

మహా:—ఇప్పుటికైన నీతప్పదమును నీవు గ్రహించుటకై నాకు సంతోషముగా వున్నది.

అంత వారు వసంత నటనండ నియమించి యంతిపురిఁబోయిరి.

నాఁటిసాయంతాలమే, మహారాణి సరస్వతి, నారాయణీధర్మగుర్తులఁ దీసికొని కలాంబారునకువచ్చెను. యశోధర్మ, మహామాయ, చారుమతీ, వసంత లామెను ద్వారముకడఁగఁగిసికొని చక్కగా మురారిగదిఁబోయిరి.

“నాబిడ్డ కెట్లున్నది?” అని సరస్వతి త్రోవలోఁ జారుమలినడిగెను.

చక్కకన్నీటికణములోఁ జారుమలి యుత్తరమునిచ్చెను. దానిభావ మును సంపూర్ణముగా సరస్వతి గ్రహించెను.

వారు రోగిగదిఁ బోయినలోడనే శల్భావళిప్తుఁడగు మురారిని దాసి “నాయనా! మురారి! నేను వచ్చితిని” అని సరస్వతి హెచ్చరించుకొనెను.

మురారి కన్నులువిప్పి “అమ్మా! అమ్మా! వచ్చితివా?” అనెను. పాలి పోయి యెముకలుమాత్రము మిగిలియుండిన యాతనివదనమన సంకృప్తియు, సంతోషమును జెందులాడుచుండెను. “అమ్మా! మాబాబు కెట్లున్నది?” అని యాతఁ డడిగెను.

సర:—నాయనా! మీబాబు కేమమగునున్నారు.

మురారి:—నారాయణీ ధర్మగుర్తు లెక్కడ?

తోడనే యాబిడ్డలు “ఇక్కడనున్నారము” అని గంతులువైచుచు మురారివేతులఁ జెరియొకరు కట్టుకొనిరి. మురారి నేత్రగోళములు దివ్యానంద భానురము లయ్యెను. “అమ్మా! నాకు హాయిగానున్నది. నాకీష్టదు హాయిగా నున్నది. లలిత యేదీ? అబాలనుగూడ నారాయణీపెంబ నాచేలిం బట్టుకొమ్మని చెప్పఁడు” అని పలికెను. తోడనే లలిత యొకపరుగున వచ్చి “మురారి! ఇదిగో వచ్చితిని” అని పలికెను.

“అమ్మా! అమ్మా! నాకీష్టదు మహానందముగా నున్నది. అమ్మా! నానొసటిపై నీచేలిని పెట్టుము” అని మురారి మెల్లగా ననెను.

సరస్వతి యట్టివరించెను. శోకమయముగు నాదృశ్యమునకుఁ జావలఁ హృదయములు నీలయ్యెను. యశోధర్మ—రణగంగమున నద్దులేక శత్రుశిర

ముల బంతులవలె నెగురగొట్టు భీరుడుకదా—అతడుకూడ లైటికిబోయి బసికూనవలె వెక్కివెక్కి యేడువసాగెను.

ఇవట మురారి “నుహారాణి చారుమలి యొక్కడ? నే నామెను జూడవలయును. అమ్మా! నీవులేనప్పు డామె నాకుఁ దల్లియైయుండినది. వనంకయేదీ? ఆమెనుగూడఁ జూడవలయును. ఆమె నాపాలిటిదివ్యాంగవయై యుండినది. మాయవ్వ మహామాయనుగూడఁ జూడవలయును. నాతమ్ములు నరసింహ చంద్రభానులేరీ? వారినిగూడఁ జూడవలయును.” అని నెమ్మదిగా బలికెను.

అందఱువచ్చి యారాజకుమారు నెడుట నిలిచిరి. అతనివదనాంబుజ మునఁ గృతజ్ఞతాభ్రూర్వకమగు లేనవ్వు తొలఁకాడుచుండెను. అతఁ డట్లే వారిని గన్నార్పక చూచుచుండెను. యశోధర్మకూడవచ్చి కయ్యుటకక్క నిలిచెను. వారందఱును దుఃఖభారమునఁ గ్రుంగియుండిరి. పెదవిఁ గదల్పుట శ్రేయస్స వారికిఁ దోచకుండెను. కడకా ‘గచ్చకాయలకుండ’ లలితనైత మొక్క పలుకైనఁ బలికినదికాదు.

ఉన్నట్లుండి మురారి “అమ్మా! నాకు గంగాశోణానదులు పొడఁ గట్టచున్నవి. ఆహాహా! ఎంతవెలుతురు! ఎంత... వెలు...తురు!.....”

మురారినయనములు, మూఁతవడెను. ధర్మగుప్త, నారాయణీ, లలిత చేతుల నాతఁ డదిమెను. ఆరాజకుమారుని ముఖాంబుజము కళావిహీన మయ్యెను. దివ్యానంద మాతనిపెదవులఁ దాండవమాడుచుండెను. ఆయ్యో! మాకుఁ జేతులాడకున్నవి. మురారి మరణించినాడు.

ముప్పదియైదవతరంగము.

బాలాదిత్యాస్తమయము.

మూరారి మరణానంతరము సరస్వతి మగధకు మరలివచ్చెను. ఇట్లు
దామె కోకాబ్బి మునిగియుండెను. పెద్దకుమారుని వియోగము నాయబల
నహింపఁజాలకుండెను. స్వదేశోద్ధరణార్థ మామె యట్టిస్వార్థత్వాగమును మన
సారఁ గావించెను. మరల నవసరమైనచో నదేవిధముగా నొనరింప నాధీరు
రాలు సంసిద్ధముగానుండెను. కాని యాత్మాగమును మఱచుట కారాణి
యొంతయుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇతరు లద్దాని మఱచునట్లు చేయుటకుఁ
గూడ నామె ప్రయత్నించుచుండెను. కాని యామె కాపని యసాధ్యమగు
చుండెను. ప్రియతమమగు వస్తువును జాఱివిడిచినమానవుఁడు తా నావస్తు
వును గోల్పోవుటకుఁ జింతపడవలయును. లేకున్న నావస్తు ఎతనికిఁ బ్రియ
తమముగాదని నిస్సందేహముగాఁ దలంబవచ్చును. ఆవస్తువును ధారపోయు
టకుఁ గావలసిన మనోదౌర్ధ్ర్యము తనకుండుట కారఁ డెంతగా సంకసించు
చున్నను, ఆతని కొకమూలఁ గొడువగ నే యుండును. సరస్వతిస్థితియు నట్లే
యుండెను. పుత్రవియోగము ననుభవించిన తల్లికిఁదప్ప, పుత్రదుఃఖ మిట్టిదని
చెప్ప సాధ్యముకాదు. మూరారి మరణమౌతన చూపఱుఁ జాల జాలికలి
గించెను. నహజరీతి సరస్వతి హృదయముగూడ స్వపుత్ర మరణాఘాతమునఁ బగిలి
పోయెను. తనకూర్చియును శవమును, తనకారాబుపట్టి దహనక్రియలను
గర్హారఁగాంచినచో బాలాదిత్యుఁడు దుర్భరదుఃఖమునఁ గూలిపోవు నను
తలంపున రాజకుమారుని శవమునకుఁ గలంజారుకొటయందే దహనక్రియ
లానరించుట యుక్తమని చారుమరి చేసినసూచనకు సరస్వతి నస్తులించెను.

ఉత్తరక్రియ లగుటయేతదవుగా, సరస్వతి పాటలీపుత్రమునకుఁ బోయెను. ముందటికంటె నివ్వడు తనపతి సీరసుఁడైయుండుట నామె గ్రహించెను. ప్రాణకాంతయగు సరస్వతిపరిచర్యలకును, దాదులనర్యలకు నెంతయు వ్యత్యాసముండెను. ఘోరమగుపుత్రమరణవార్త బాలాదిత్యుని చెవులఁబడకుండునట్లు దాడు లెంతయో ప్రయత్నించిరి. కాని యెట్లో యది మహారాజునకుఁ దెలిసెను. ఇన్నియుఁగలిసి యాతనివ్యాధిని దిరుగఁజెట్టెను. జ్వరములీవ్రత హెచ్చెను. పాపము! గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపొటువలె వచ్చిన యాచూతనవిపత్తునకై, సరస్వతి పుత్రవియోగకోకమునుగూడ దిగ మ్రింగి, శేయింబవట్ల నిజపతిసేవానిరతయై యుండెను. పతివ్రతయగుసరస్వతి యెన్నిసవర్యజ్ఞానరించుచున్నను, స్వామిభక్తిపరులగు రాజవైద్యు లెంతసేవించుచున్నను, అంతయు బూడింబోసిన పన్నీరగుచుండెను. నానాటికి బాలాదిత్యునిచేహస్థిలి చెడ్డపోవుచుండెను. కడకాతఁ డిఁక నెన్నిదినములూ జీవింపఁ దని లోఁచెను. పుత్రవియోగమునఁ బరితపించుటఁజేసియు, గంటికిఁ గూర్చు లేక పతిసేవానిమగ్నయై యుండుటఁజేసియు, సరస్వతికిఁగూడ నారోగ్యము చెడెను.

ఒకనాఁడు బాలాదిత్యుఁడు సరస్వతిం బిలిచి, తనచెగటఁగూర్చుండు మని చెప్పెను. ఆమె యట్లే కూర్చుండెను. అప్పు డాతఁ డామెతో “ప్రేయసీ! నాయంత్యము దాఁపురించుచున్నది. కాన నేను నీలోఁ గొన్నివిషయములను గుఱించి మాట్లాడుట యుచితమైయున్నది.” అని చెప్పెను.

దురలిక్రమమగు దుర్దశానుభవమును జెవులార విని, సరస్వతి పసిపాప వలె వెక్కిరియింప యేడువసాగెను.

బాలా:—ప్రేయసీ! నిడువకుము. నాయెవను విప్పిచెప్పుటకు నీయే ద్వులు నన్ను నిరుత్సాహపఱచుచునుమా!

సరస్వతి వైఁటకొంగున జెప్ప లద్దుకొనుచు “ప్రాణేశ్వరా! మీరు నాకు నెలవీయకుండు నంగరులేమి!” అని బాష్పనిరుద్ధకంంతమునఁ బలికెను.

బాలా.—ప్రేయసీ! నాయంత్యదినము నమీసిండుచున్నదని నీకు తెలియగదా! మరల విలపింపఁబోకుము. వాడి వత్తయ్యాయందు నీముఖాంబుజమును జూచి నేను భరింపఁజాలకున్నాను. బుద్ధభగవానుఁ డెట్లు నాయాసమరణమొందినది నీవెఱుంగవా? ఆమహాత్ముని శిష్యవర్గము గురునిర్యాణము శెంత నిర్విచారముగఁ జూచినదియుఁ దెలియదా? మనము పెక్కుసార్లు భగవద్గీతను జదువుచుందుముగదా! 'మృత్యు వనివార్యమైనది. కండితు లద్దానికై వగవరు. జరాభారమును నిశ్చింతతో ననుభవించుకైవడి, మరణమునుగూడ సంతనమున నెదుర్కొనుము' అనికదా యందుఁ జెప్పఁబడియున్నది! ఏనికసంతాపములకును, ఆకాభంగములకును రోసి బలరాముఁ డెట్లు కరలాకము నలంకరించి నదియు నీకు విదితమేకదా! ఇంక నిర్వక్రపరాక్రమోజ్జ్వలఁడగు భీష్మచార్యుం జూడుము! నిర్వ్యాకులమానసమున నామహాత్ముఁడు నిర్యాణము నెదురుచూచుచు సంకతయ్యకై బవళించియుండలేదా! జననమును మరణము వెన్నంటివచ్చుట ప్రకృతిసిద్ధము. కాన నోప్రేయసీ! అన్యట్లాఘ్యములగు భగవత్సంకల్పములకు వగచుట నిష్ఫలమని తెలియుము.

సర:—నాకు సాధ్యమైనంతవఱకు నాదుఃఖము నణఁచుకొనుచునే యున్నాను. నాథా! మీరు నాకు నెలవీయఁజెంచిన ముఖ్యవిషయములేమి!

బాలా:—ప్రాణనాయకీ! నీవు నామరణానంతరము సహగమన మొనరింపరాదు. ఇదియే నామొదటికోరిక.

సర:—కాని మీకోరికఁదీర్చుట నావలనఁగానివని. మన పెద్దలసంప్రదాయము లావిధమునఁ గలవు. మిమ్ములఁబాసి నేమనఁజాల. చేవా! సుక్షత్రియ వీరాంగనలయాచారముల ననుసరించుటకు నాకడ్డుతగులకుఁడు. హూణుఁడగు తోరమానునిరాజులునైతము సహగమన మొనరించిరిగదా!

అని సరస్వతి భర్తపాదములను గట్టిగాఁబట్టుకొని సహగమన మొనరింప వలదనునాజ్ఞ చేయుటఁడని వేడుకొసాగెను.

బాలా:—ప్రేయసీ! సరస్వతీ! సహగమన మార్యసంప్రదాయముకాదు. ఆర్యాంగనలందఱు భర్తల వెంట దివికిగినయొడల, వికంతుహితచర్యలకుఁ దా

వెక్కడిది! అట్లుండియు, కాస్తములన్నియు విధవాధర్మములను వాగొనుచు న్నవి. అదియుంగాక, మనధర్మకాస్తకర్తలు, పరివేంట పరి సహగమనమొనరింపవలయునని యొచటఁజెప్పియున్నారు! చెప్పియున్నాంజీన, వృద్ధురాలగు తల్లిని బోషించుట పుత్రునకు విధియని యేల విధించియున్నారు? పుత్రుని తల్లి రక్షించుటకై వదలి, ధర్మ దివికేగెనని దీనియర్థముకదా?

సర:—నాథా! మీకాస్త్రవివరణము సమచితమై యుండవచ్చును. కాని యార్యాంగనామణులు నిజపతులతోఁ బరలోకమునకుఁ గూడఁబోయి రని మీరు మఱచితిరికాఁబోలు! ఇందులకు సావిత్రిదేవి యొకసాక్ష్యము కదా!

బాలా:—కాని సావిత్రి యెచట సహగమన మొనరించినది? ఆమె యమునిఁ దిరస్కరించిన పనితాళిరోమణికదా? పరిప్రాణములఁ గొనివచ్చుటకై యామానపతి పితృపరివేంటఁ బరలోకమునకుఁగూడఁబోయినది. అదియుంగాక సత్యపంతుఁడు యోగమునందే కాలగతినొందుటందేసి, పాపరహితుఁడైయుండెను. కాని వృద్ధుండగు నావిషయమై నీవొనరించుప్రార్థనలను యముఁడు చెవులఁజొప్పించెడు.

సర:—ప్రాణేశ్వరా! ఎవరెట్లువోయిన నాకేల? నాపరిననుసరింపవలయుననియే నాయాప్తికము. అందులకు నాకధికారమున్నది.

బాలా:—కాదుకాదు. ప్రేయసీ! నీవు పొరపడుచున్నావు. స్త్రీపురుషుల కెవ్వరికిఁగాని యాత్మహత్య యొనరించుకొనుట కధికారములేదు. ఆత్మహత్య మహాపాతకమని సర్వమతము బుద్ధోషించుచున్నది. అదియుంగాక మానసరంక్షణార్థము విధిలేక వచ్చినందప్ప, ఆత్మహత్య లొనరించుకొను స్త్రీపురుషులు పితృపదలని చెప్పనొప్పును.

సర:—నాథా! అయిన నాగతియేమికావలయును? మీరేమని తలంచుచున్నారు? నీదియేని యొకటి ఖండితముగా నెలవిందు.

బాలా:—ఈలోకమందుండి నారాయణీధర్మగుప్తులగంటిని తెప్పవోత. రక్షించుచు, మనదిద్దలగు మాగధులయొగక్షేమముల నారయుచుండుమా.

నీకుఁగూడ మరణకాల మానన్నమైనప్పుడు, సంతోషసంతాపములకే మాత్రము లోఁబడక నీపాదధూళిని విడిచించుకొని పరలోకమునకురమ్ము.

సర:—ప్రాణేశ్వరా ! అయిన సంతానవిహీనలగుపత్నులుమాత్రము సహగమనమున కధికారులని మీరందురు. అవునా?

బాలా:—కడకు వారికిఁగూడ నందుల కధికారములేదు. వారు ధర్మ నిష్ఠుడవని, దైవభక్తిపరులై, లోలోపకారనిరతులై యిచటఁ దమజీవితములఁ గడపుచుండినచో, బరలోకమునందలి తమపతులమూర్తల సెంతయు సంతస పెట్టినవారగుదురు. భర్తకు భార్య యర్థాంగికావున, నామె యొనరించు సత్కార్యఫలములన్నియు నాతనియూత్త శుద్ధించుచుండును. అట్లే భర్త యొనరించుసత్కార్యఫలములుకూడ భార్యకుఁ జెందుచుండును. వెనుకముండు లారయక గుడ్డినమ్మకముతో మనసార సహగమనమొనరించు సలీమకల్లులు సాహసీకలని చెప్పనొప్పును. వీలయిన, తమకు విధియనితోచిన కార్యమును వారణగొఱులైక కావించుచున్నారగుదా! ఇట్టి తెలివిమౌనపనులంబట్టియే, వేదనాభరితమగు సీత్రపంచమునకు సేవలొనరించి లోలోపకారిణులై తన రారుపని తారత్వములు కలువగుచున్నారు. ఇహమునుండి పరమునకుఁ బోవు సమయమానన్న మగుఁడనుక, వారీలోకమునందేయుండి ప్రజలకుఁ గాలు నొచ్చినఁ దమకుఁ గన్నునొచ్చినట్లు భావించుచు, వారిని గన్న విడ్డలరీతి గాపా డుచుఁ దమజీవితమును సద్వినియోగ మొనరించుచుండినచో, బలితో సహ గమనమొనరించినప్పటికంటె వారెన్నిమడుగులూ సాహసీకలని చెప్పవచ్చును. వారికి విడ్డలులేకున్నంతమాత్రమున నేమి? అనాదశిశువులను, నిర్భాగ్యులను తనవిడ్డలని భావించి వారిఁగంటిరి తెప్పవోలెఁ గాపాడుచుండినఁ జాలును. వారిమృతభర్తలకుఁగాని, భగవంతునకుఁగాని యంతకగటె సంతోషదాయకము వేఱుండదు. ఇక సంతానముండియు సహగమన మొనరించుమానపతులసంగ తియా? వారికృత్యములు పాపపూరితములనియు, వారిత్యాగము కళంకభరిత మనియు నాయభిప్రాయము. నీయది కానివస్తువును నీవు దానమీయఁగూడ

దు. అట్లే సీపసీకూనలదై యుండుమాత్మప్రేమను నీవు దోచుకొండగదు. నీ సంతానమును నీవు సక్రమముగ సా! సంకరించినప్పుడే, నతి కుచితముగు స్వార్థత్యాగ మొనరించితివని నీవు గర్వింపవచ్చును. ధర్మగుప్తున కిప్పుడు వచ్చుచున్నదేండ్లు. నారాయణిః బడేండ్లు. వారు తెక్కలురానిపక్షులుకదా! అట్టిపసీకూనలవదలి నామెంట నీవు పరలోకమునకువచ్చుట వారి! హానికరము సుమా! ఆదియైగాక, వారిని దిక్కులేనిపక్షులఁగావించి నీవు నాతోవచ్చిన యెడల, నీముఖముఁజూచుటకైన నామనసొప్పుదు. ఏలయన. విడ్డలకు ద్రోహ మొనరించుక్రూరులను మానవంతుఁడగు ప్రభు వాదరింపఁడు. భూకాంతుఁ డర్భకులపాలిరక్షకుఁడుకదా! అట్టియెడ నర్భకులకు ద్రోహమొనరించిన క్రూరాత్ములకు భూమికుఁడు తోడ్పడునా? ఆక్రూరాత్ములఁ జేరఁదీయునా? తనియమము లందఱకుఁ జెల్లును.

సరః—నాథా! నేనిప్పుడు మీయభిప్రాయముల నేకీభవించితిని. సహ గమన మొనరించునానా లన్నింటి వదలితిని.

బాలా—అయిన నీనిర్ధారణము నాకు సంతనము నించినది.

సరః—కాని ప్రాణేశ్వరా! విధవాహితచర్యను నాకెఱింగింపుఁడు.

బాలా—నాను సరియనితోచినదానిం జెప్పెదను. మనుధర్మశాస్త్ర మునం దీవిధమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. 'ఆదర్శసీయయగు వితంతువు ఫలాహారముమాత్రము పుచ్చుకొవలయును. నిష్కలంకమగు ధౌతాంబరమును ధరింప వలయును. తెల్లమల్లిపూవులను దలయందు ముడువవలయును. భర్తయే దైవ మని భావించుచు, సంతతము లోక సేవాతత్పరయై, భర్తృమోక్షప్రాప్తిఁజూచు దనజీవితసర్వస్వమును ధారివోయుచుండవలయును. చెడ్డపనులను, చెడ్డతలఁపులను, చెడ్డమాటల నామె వదలవలయును. ఆమె బుద్ధభగవానుఁడు నిర్ణయించినయష్టాంగయోగము నవలంబింపవలయును. ఆపదలయం దామె యందఱకుఁ దల్లియై యుండవలయును. నిర్భాగ్యుల నుద్ధరింప ననుకట్టియుండవలయును.' తావిధమున నామె సత్కార్యము లొనరించుచు, మృత్యుదేశత

తన్నుఁ బరలోకమునకుఁ గొనిపోయి తనవలెం జేర్చునంతవఱకుఁ గాలము గడపుచుండనగును.

సరః—వింతలుపుల కిట్టిచర్యలు నిర్ణీతములైయున్నవని నాశీతవఱకు జెలియదు. ఆనా! ఇట్టి సద్విషయములను స్త్రీలకేల నేర్పరాదు?

బాలా:—ప్రేయసీ! మనభూర్వూహనరించిన ప్రమాద మిదియేకదా!

సరః—నాథా! మీరేమైన నానారములేసికొనరా? మీరు పశ్యములేసి కొని చాలకాలమైనదికదా!

బాలా:—సరస్వతీ! నాకాకలిలేదు.

సరః—విమైనఁ గొంచెము తిరుడు. చూచుడు; మీరెంతగా శుష్కించితిరో! ఈపాదుజ్వరము మీనెత్తురుకండలకు గఱగించివైచినది. ఆనానా! నాథా! మీరెంతమార్పుఁజెందితిరి! మీయొడఁదను నమలివేయునదేది? మిమ్ముల బీల్చి పిప్పి చేయునదేది? మురారిమరణమేకదా?

పాపము; సరస్వతి పెద్దపెట్టున నేడువసాగెను.

బాలా:—సరస్వతీ! వలదు. విడువకుము. దైవము నాజీవములఁగొని మురారిని రక్షించియుండఁగూడదా యని నేఁదలఁచుచుందును. ఇంతయే కాని, నేను మురారిఁ దలంచుకొని కృశించుటలేదు. అంతర్గతరూక్షనాసారమును బీల్చివేయుచున్నది. నేను స్వస్థుఁడనాదు ననునాకలేదు. లేనేలేదు.

సరః—నాథా! అట్లనకుడు. నేను దుఃఖమునఁ జచ్చెదను.

బాలా:—జరుగనున్నదానిని దాచుటవలనఁ బ్రయోజనమేమి? ప్రేయసీ! దుఃఖంబకుము. ఇంక నేనొకవారముపైన జీవించును. పరలోకప్రయాణమునకు నేను సిద్ధపడవలయును. ఇంకను గొన్నివిషయములు మిగిలియున్నవి. నీకన్నీటిని తుడుచుకొనుము.

సరస్వతి కన్నీ రద్దకొనెను. కాని మరల నయనగోళముల సంతలోఁ గ్రొత్తనీరూరెను. సరస్వతి యెంతప్రయత్నించిన నేమిప్రయోజనము? బాష్పజలముల నాఁపుకొనుట కామెకు సాధ్యముగాకుండెను.

బాలా:—సరస్వతీ! నేను నాప్రజలకు జెప్పరానిహానిఁ గావించితి. నిరాధారులగువితంతువులను, నిర్భాగ్యులగుశిశువులను నేను శక్తిమంచనలేక యుద్ధరింపజైతిని. సరస్వతీ! నీవిక వారికి సాయమొనరింపవలయునని నాయభిలాష. గౌరవజీవనమున నుదరపోషణ మొనరించుకొనుశక్తి ప్రతివితంతువున కుండుఁగాక! విశిశువుగాని యాకట మాడకుండుఁగాక! వితంతువులందఱిని నీతోఁబుట్టువులుగాఁ జూచుకొనుము. అనాథశిశువులందఱును, నీ ధర్మగుప్తనారాయణులున్నారగుదా, వారివలెఁ జూచుకొనుము. నాకోర్కిఁ గొనసాగించునట్లు మాటయిమ్ము.

సర:—మీయాజ్ఞను మాళిందాల్చెదను.

బాలా:—ఇక నిర్భాగ్యులగు చండాలురున్నారు. నిష్కరుణాత్మకమగుసంఘము బహిష్కరించిన మందభాగ్యులు వీరు. అవినీతికరమును, అస్వభావికమునగు నీసంస్థ, వేదవిహితమును కాన్త్రసమృతము నైనది కాదు. వేదములు, కాన్త్రము లీసంస్థ నెఱుంగవు. అయిదవవర్ణమునది లేదని చునువు నెలవిచ్చియున్నాఁడు. శ్రీరామచంద్రునిపడవను గుహుఁడను అంత్యజుఁడు గంగానదిపై నడపెను. బ్రహ్మత్రియవైశ్యులందఁజాలనిమోక్షమును శబరియనునిహదవనిత కామహాత్ముఁడు ప్రసాదించెను. మహాదేవుఁడగుశివుఁడు లోయవేషము ధరించి నాఁడు. కడకు బుద్ధభగవానుఁ డీనడుమనే బ్రహ్మణుఁడగుమహాప్రజాపతిని, మాలయగునుపాలిని సమానముగ నాదరించి, వానిమై గరుణారసబిందువులఁ జిలుకరించి నాఁడు. ఇంతయేల? మనకు బ్రత్యక్ష ప్రమాణమున్నదికదా! ఉజ్జయినీరారు లెవ్వరుకాని మాకానాఁడు శరణమియ్యనితరుణమున, చండాల్ని యగుమాధవి న్వప్రాణములఁ దృణప్రాయములుగా నెంచి, నాకును యశోధర్మకును నాశ్రయమొసంగి మమ్ములరక్షింప లేదా? ఇన్నిసద్గణములుండియు, వారిని భారతీయులు తుక్కులకంటె నీచముగఁ, బండులకంటె హీనముగాఁ జూచుచున్నారగుదా! ఈపాపిష్ఠుల నుద్ధరింప నేను కొంతవఱకుఁ బాటుపడియున్నాను. కాన నీవు వారికొఱియి

కను క్రమించి, వారిని మంచినీటికి గొనిరావలయునని నాకోరిక. దైవము బక్షపాతమెఱుంగదు. ఆకనిక జాలివక్షతలేదు. ఇహలోకమునందు సోదర మానవులను వేఱుచేసి కడజాలివారని విభజించుమానవులు, పరలోకమున దైవ ముచే జండాలురుగాఁ జూడఁబడుదురు.

సర:—ఈపంచముల సుద్ధరింప నేను సాఫ్యమైవంశవంతుఁ బ్రయత్నించెదను.

బాలా:—అయిన మంచిది. ఇప్పుడు నామనస్సు కుదుటఁబడినది. నన్నింతుక కన్నుమూయనిప్పు. నిద్రవచ్చుచున్నది.

సరస్వతి యాతని విడిచిపోనుండునంతలో నాగదిలోనికి శారాయణి ధర్తగుప్తు లడుదెంచిరి. నారాయణి నేరుగాఁ దండ్రికడకేగి “బాబూ! నీకుగతియేమో నాకుఁ దెలియుటలేదు. నీవు మరిగా నాహారముఁ గొనుటఁ గూడ మానిలివి. మాయమ్మ నీయెదుట లేనపుడంతయు నామె కంటికి గడ వెఁడుగా నేచ్చుచుండును. మాయమ్మకు నులోపపెట్టుటకైన నీవంత యెంగిలి చేయఁగూడదా? బాబూ! ఇదిగో, లెచుము. నీకొఱకై యీ మిత్రాయుఁ దెచ్చిలిసి” అని యాబాలకోమల కరములు చాచి కొంత మిత్రాయు నాతని కందిచ్చెను. అదిన్ని పాపకు నులోపపెట్టుటను బాలా దిత్యుఁ డొకముక్కఁ దినఁ బ్రయత్నించెఁగాని, యాతని కది సాఫ్యము కాకపోయెను. ఎట్టులో యొకట్టుల కన్నుమూసికొని యాతం డొకముక్కం దినెను.

నారా:—బాబూ! నీవు చాల జబ్బుగానున్నావు. నేను మురారిని గలంజారునందుఁ జూచినపు డాతం డెట్టుండెనో నీవిపు డట్లున్నావు. మురారి స్వర్గమునందున్నాడని మాయమ్మ నాలోఁ జెప్పఁచుండును. బాబూ! స్వర్గ మెక్కడనున్నది? ఇప్పుడే చెప్పుము.

సర:—అత్త! నారాయణి! మీబాబు దస్పియున్నాఁడు. ఆయన నిద్రొంపవలయును. ఆయన నీకు రేపు బదులుచెప్పను రమ్మ.

బాలాదిత్యుని మొగమున శోక మేఘావృతముగు మందహాసచంద్రికలు పొడఁగట్టెను. “సీమాట నిజము. పరలోక మెట్లుండునదియు నప్పటి గొలచుక నేనెఱుంగదునేమో!” అని యాతఁడు పలికి, నారాయణిని దగ్గఱకు దీసి కాంగిలించుకొని, చెక్కులనొక్కి ముద్దిడుకొనెను.

నారా:—బాబూ! నీ పెదవులు వేడిగా నున్నవేల? అమ్మా! బాబు పెదవు లెంతవెచ్చగానున్నవో చూడుము!

బాలాదిత్యునకుఁ దీప్తజ్వరము తగిలియున్నదని సరస్వతికిఁ బలియును. అందుచే నామె యూరకుండెను. ఇంతసేపుగా ధర్మగుప్తుఁ డూరక నిలిచి యంతయుఁ జూచుచుండెను. ఆబాలుఁ డొక్కపలుకైనఁ బలికినవాఁడు కాఁడు. కాని యాతనిపదనాంబుజముమాత్రము విన్న నైయుండెను. బాలాదిత్యుఁడు వానిని దనశయ్యపద్దకుఁ జేర నైగఁజేసి “వట్టి! నేను మిమ్ముఁ డ్వారలా విడిచిపోనున్నాను. మీయవ్వు మిమ్ముల గారాబమునఁ బెంచఁగలదు. ఆమె గీచినగీటును మీరు దాటకుఁడు. ఆమె మనసును నొప్పింపకుఁడు. ఆమెను నేవించుచుండుఁడు.

ధర్మ:—అట్లే నడచుకొనియెద.

నారా:—బాబూ! నీ వెక్కడికిఁబోదువు?

బాలా:—త్వరలో నెఱుంగదువమ్మా! ఇంక నన్ను మీఁదు.

అందఱును రోగిగది విడిచిపోయిరి. బాలాదిత్యునకు నిద్రవచ్చెను. తిరిగి సరస్వతి గదిలోనికివచ్చి కూర్చుండెను. ఆమెనయనములఁ బావ్వువారి ధారలు కట్టుచుండెను. ఆమె యభ్యుదభ్యుప రోగి నాడిఁ బరీక్షించుచుండెను. జ్వరము తీవ్రతరముగుట నామె గ్రహించెను. రోగియొడలు భగ్గుమును చుండెను. అచటనుండు దాసీజనులందఱు విచారాక్రాంతలై చేతులు పినుకు కొనుచుండిరి. యథార్థి నేఁడుకూడ రాజవైద్యుఁడు వేళకు సరిగా వచ్చి రోగిని పరీక్షించెను. ఆతఁడు తలఁచినంతకంటె జ్వరము తీవ్రతరమై

య్యండెను. “రోగి యుజ్రేకముతో నుండెఁగాఁబోలు! జీవరవా రాహుర మేమైన రుచిమాచిరా?” అని రాజవైద్యుఁ డడిగెను.

సర:—లేదు. అఁకలి లేదనుచున్నారు.

వైద్యుఁడు:—అలాగా!

సర:—నీవిచట రోగివద్దనే యుండవలయును.

వైద్యుఁడు:—దాని కభ్యంతరములేదు కాని నాయునికివలన బ్రయోజనమాత్ర ముండదు. రోగి జీవించునను ఆశలేదు.

సరస్వతిగుండెయందు బండవడినట్లయ్యెను. ఆసాధ్య చక్షువుల బాష్ప జలములూరి కాలవలై స్త్రవించుచుండెను. ఆపాదమస్తక మామె గడగడ వడఁకుచుండెను రాజవైద్యుని నిశ్చితాభిప్రాయ మాయువిదమ శోకసంద్రమున ముంచెను. వైద్యుఁ డామె దుఃఖముఁ గాంచి “మహారాజీ! మీమానసమును జిన్నపుచ్చుచున్నానని నాకుఁ జింతగా నున్నది. కాని రాజుగారి కంత్య ఊహము సమాపించియున్నదని, ఉన్నమాట యున్నట్లు చెప్పినచో, నేను మీ యెడల ద్రోహమొనరించినట్లగును. మహారాజుగారి కీరాత్రి గడచుటకూడ సందేహమని నాయభిప్రాయము” అని చెప్పెను.

సర:—అంత దుస్థితికి వచ్చినదా?

వైద్యుఁడు:—అవును కల్ల! అవును.

వైద్యునియభిప్రాయము పాటలీపుత్రమునందంతయు వ్యాపించెను. పౌరు లెక్కడివనుల నక్కడఁ గట్టిపెట్టిరి. మహారాజుగారి యవ్యవృత్తను గుఱించి యేవేళ కేడి విందునొ యనుతమకమున వారు గుమికూడుచుండిరి. నాటి యవరాష్ట్రమునఁ బార్వతి వచ్చి, రోగిగదియందుండు సరస్వతిం గలిసి కొనిెను. సాయంత్రము చీకటివడినతర్వాత, బాలాదిత్యునకు జన్మి కలిగెను. అతఁ డేమేమియో వలసరింప నొందలిడెను. వలంమా రాతఁడు “మూరారీ ! మూరారీ! సరస్వతీ! నారాయణీ! యశోధర్మా! ధర్మగుప్తా! మాధవీ” అని యఱచుచుండెను. సరస్వతి “యశోధర్మకొలు కివ్వడే చెప్పిపంపునునా!”

అని నైద్యు నడిగెను; కాని యాతఁ డందులకు 'వ్యవధిలేదు' అనెను. పార్వతి రోగి కయ్యుక్తక్రతుఁడోయి నిలువఁబడెను. బాలాదిత్యుఁడు కన్నులుదెలుచెను. కాని యాచాపులయొ దాతఁ డామెను గుర్తించిన మాచనలు లేవు. సరస్వతి యాతనినుదుట చేయుయ్యుండెను. అది భగ్గనుచుండెను. జాడ్యము మన శక్తి మించిపోయినదని నైద్యుఁడనెను.

అరోగిచే గొన్ని కషాయములఁ ద్రాగింపఁ బార్వతీసరస్వతులు ప్రయత్నించిరి కాని, వారి కది సాధ్యము కాకపోయెను. రాత్రి చాలప్రాద్దుపోయెను. "ఇంతకును బుద్ధభగవానుఁడు సత్యమును నెలవచ్చివాఁడు" అని బాలాదిత్యుఁడు ప్రజ్ఞశోఁ బలికి కప్పుమూసెను. సరస్వతీపార్వతు లాతని పోచ్చురించుకొనిరి. కాని గూతఁడు పలంకలేదు. ఆమాట లనిసతర్వాత నాతఁడు పెదవివైసఁ దెలుచినవాఁడుకాఁడు. శ్రమాపరిభిన్నమగు నాదీవుఁ డధర్రాత్రి సమయమున మట్టికుండను వదలిపోయెను.

ఆచట గుంపులుగట్టియుండు పూరులందఱు స్వప్రభుమరణమునకు శోకసాగరనిమగ్నులైరి. పెన్నిధిం గోల్పోయిన పేదచందమున వారు వగచుచుండిరి. తమ్ముఁ గన్న బిడ్డలవలెఁ గాపాడుచుండిన తమరాజివ్వుడు లేఁడు గదా యని వారిలోఁ జాలమంది వెక్కివెక్కి యెడుచుండిరి.

మొదటివాఁడు:—అశోకమహారా ాక్కఁమితప్ప, నీతనిఁబోలిన మహారా జివ్వుటికిఁ బుట్టియుండలేదు. పుట్టనుబోఁడు.

రెండవవాఁడు:—ఆవునవును. ఆతఁడు తన ప్రజలపాలిటి కండ్రియై యుండెను.

మూడవవాఁడు:—చితంతురక్షకుఁడును, దీనచింతామణియునగు నిట్టి రాజచంద్రుం డివ్వుటికి మగధరాజ్యమునం దుండినవాఁడుకాఁడు.

నాల్గవవాఁడు:—పేదల నాతఁడు తనప్రత్యులవలెఁ బ్రేమించుచుండెను.

ఐదవవాఁడు:—మనరా జస్తమించెగదా! ఇంక మనగలియేమి కా నున్నదో?

మొదటివాడు:—యమరాజగు ధర్మగుప్తునకుఁ బట్టాభిషేకమొనరించి, యాతనికి యుక్తవయస్సువచ్చువఱకు మహారాణి సరస్వతి కరిపాలనాచక్రమును ద్రిశ్చురుండునని వదలిగా నున్నది.

విదవవాడు:—అయిన మహారాణి సరస్వతి సహగమన మొనరింపదా?

మొదటివాడు:—ఓనరింపదు. ఆమె సహగమన మొనరింపకుండునట్లును, జీవితశేషమంతయుఁ దనబిడ్డలగు మనలఁ గాపాడుటయుండుఁ గడపునట్లును, తాలాదిత్యుఁ డామెవలన వాగ్దానము లీసికొనెను.

విదవవాడు:—దైవము వందనీయుఁడుగదా! మహారాణి సరస్వతి మనకుఁ దల్లివంటిది. ఇంక మనము భయపడఁ బనిలేదు.

మొదటివాడు:—నీమాట నిజము.

ముప్పదియాటవతరంగము.

యశోధర్త-చారుమతి-పూరీజగన్నాథము.

ఇప్పుడు చారుమతీయశోధర్తలు పూరీపట్టణమునందలి రాజమందిరములో సువసించుచుండిరి. జగన్నాథస్వామి సందర్శనార్థమునకును, దేవాలయ పరిపాలనావిధానమునందుఁ గొన్ని ముఖ్యమగుమార్పులఁ గావించుటకును వారానగరమునకుఁ బోయిరి. యశోధర్త రాజ్యమునందలి దేవాలయములన్నింటిలో నయ్యది మిగులఁ బ్రసిద్ధికెక్కియుండెను. ఆ సేతుహిమాచలముకూడ నయ్యది విఖ్యాతిపొందియుండెను. మహామహిమోపేతమగునట్టి దేవాలయమునం దానుపూర్వకముగ నర్చకుఁడు మంగలివాడైయున్నాఁడుగదా యని యశోధర్త కటకటఁబడుచుండెను. సీచకులజాఁడగు నాకితం దొలగించి, వానిస్థానమున బ్రహ్మపూజారిని నియమింపనగునని యాతఁడు చారుమతితో నెన్నియోమారు లనియుండెను. ఇట్టిమార్పు లొకవేళ ధర్మవిహితములైనను, సీతిమతము లగుఁగంటుచున్నవని తోచినచప్పు, జగన్నాథముఁబోలిన ప్రాచీన దేవాలయములందలి యానుపూర్వకాచారములఁ జెవరఁగొట్టుట యుక్తము గాదని చారుమతి యధ్యంతరపెట్టుచుండెను.

ఆమాటలకు యశోధర్త “చారుమతీ! ఈమార్పు సీతిమతముద్ధరణము కొఱ కవసరమని నీవు తలంపవా? వేదశాస్త్రములవాసననైన నెఱుంగని మంగలివాఁ డెక్కడ? దేవునిఁ బూజించుటెక్కడ?” అని యడిగెను.

చారు:—బ్రాహ్మణులగుపూజారులుమాత్రము నకలవేదశాస్త్రముల నెఱింగినట్టా యేమి? వీవో నోటికివచ్చినమాత్రములఁ జిలుకపలుకులవలె:

బలుకుచుఁ గీలుబొమ్మలవలెఁ బూజాదికృత్యములను మాత్రము వారొనరించుచుండురు. జ్ఞానమునకుఁ దోడుభక్తియుండుట ముఖ్యము. అబ్రహ్మణుఁడు మహాప్రజాపతి పండితునికంటె, మంగలివాడగు నానందుఁ డెక్కువభక్తి శ్రద్ధలతో నుండినకారణమునఁగదా బుద్ధభగవానుఁ డాతనిఁ బ్రేమించుచుండినాఁడు.

యశో:—ఓసాను. అనందునిబోఁటిసాస్త్రీకులు దేవాలయమందుఁ జేరి, మంగలివానిఁ బూరిజగన్నాథములానికిఁ బ్రవేశపెట్టినారు. ఇందాళ్ళుర్యమేమున్నది.

చారు:—అట్లనకుఁడు. ఏన్నియోశకములుగా మంగలివాఁడు పూరియందుఁ బూజారిగా నున్నాఁడు. ఇతరదేవాలయములయందు బ్రహ్మణుల కర్చకకృత్యమునకు హక్కుండనట్లు, మంగలులకివలఁ గలదు. మంగలికి జగన్నాథమునందెట్లు ప్రవేశమయ్యెనో యాకా మిమఁ జెలియునా? మీరు కలింగమున జన్మించియుండమింజేసి, బహళి యాకా మిమఁ జెలిసియుండదమకొనియెద.

యశో:—ఆకా యేమి?

చారు:—ఆరునఁ జిత్తగింపుఁడు. ఆలయప్రాంగణమునం దొకనాఁడు జగన్నాథస్వామిరథోత్సవము జరుగుచుండెను. నాలుగువర్ణములవారును, అచట గుమికాడి యుత్సవము నవలాశించుచుండిరి. కులీచుడని గర్వించు బ్రహ్మణుడగు పూజారికిసమీపమున శ్వపాకుడగుకుమ్మరోగి యొకఁడు పండుకొనియుండెను. వాఁడు మూఁడుకాళ్లమునలి. ఆతనికా లొకఁటి మోకారి వజ్రకు మొందెముగానుండెను. వాఁడు చూచుటకు మిగుల ననన్యముగా నుండెను. వాఁ డాయర్చకుని జూచి దీనవర్షమున “స్వామి! నాకన్ని తీర్థమిందు. నాప్రాణములు పోవుచున్నవి” అని వేడుకొనుచుండెను.

దాని కాబ్రహ్మణుఁడు ముఖమంతయు గన్నులుచేసికొని “ఓరీ! నీచుడా! నీకు దీర్థము కావలయునటరా? ఓరీ! అధమాధముడా! నిన్నుఁ

బాఁకిన నాకు మైలకగులునని వెనుదీయుచున్నాఁడఁగాని; లేకున్న నిన్ను నాలుగుతన్నులు తన్నియుండెడివాఁడను. తొలఁగుము. నీముఖముఁ జూడ మాకు సిగ్గగుచున్నది. తొలఁగుము.” అని యామలవానిని నోటికొలఁదిఁ దిట్టుచుఁ గేకరించి వానిపై నుమిసెను. అచటనుండు నాలుగువర్ణములవారావిప్రుని మెచ్చుకొని చప్పుట్లుకొట్టిరి.

అంత వారిలో నొకమంగలివాఁడు కొంచెము ధైర్యముఁజెచ్చుకొని “అయ్యలారా! వాఁడుకూడ నొకమానవుఁడేకదా! ప్రాణములరక్షింప వాఁడు ప్రార్థించుచున్నాఁడు. వానికొరికను నిరాకరించుట పాడిగాదు” అని చెప్పి, తెగువఁజేసుకొని, పూజారికడఁబెట్టియుండుపాత్రముఁగొని, సాగిలఁబడియుండు శ్వపాకున కొసంగెను. విద్యతువు లీసాహసకార్యముం జూచి యట్లే కొయ్యబాటి నిలిచిరి. వారియం దలజడికలిగెను. అందఱొక్కపైట్టున “మంగలివాఁడు తీర్థము పు మైలపఱచినాఁడు” అని కాణులఱుచుచు నాయకార్యమొనరించిన మానవాధమునిఁ బుటమువేయ నచుకట్టిరి. ఆకుష్ఠురొగి యంతలో లేచి నిలిచెను. చూచుచుండఁగ నే వాఁడు మాయమయ్యెను. అట్టి ట జగన్నాథస్వామి ప్రత్యక్షమై నిలిచియుండెను. ఆపరాత్పరుఁడు మేఘ గంభీరభావణము లాడుచుండెను. “భావికాలమున జగన్నాథదేవాలయము నందలి పుణ్యతీర్థమును మంగలివాఁడు తాఁకుచుండుఁగాక! ఈయధికారము వాని కాచంద్రార్కము నిలిచియుండుఁగాక! మంగలియైనను, అతఁడు పరమార్థజ్ఞానమును, భక్తితత్వమును బ్రదర్శించి నాకుఁ ద్రియుండయ్యెను. బ్రహ్మజ్ఞునందును శ్వపాకునందును నన్నాతఁడు చూడఁజాలెను. ఇక నీతఁడు పర్వసముద్రై వర్తించుఁగాక! ఈతఁడు నాయర్చకుడై యుండఁదగియున్నాఁడునుమా! ఈతఁడును, ఈతనిసంతతివారు నికపై నాయర్చకులై యుందురుగాక! బ్రహ్మజ్ఞుఁడుగాని, మఱియేయగ్రకులజాఁడుగాని యాకంఠోనఁగు తీర్థముఁ గొన రోఁతపడకుండుఁగాక! ఈతని దూషించినచో, నన్ను దూషించినవారగుదునుమా!” అని నెలవిచ్చి యూవిశ్వనాథుఁ డంతలో నంతర్ధాన

మయ్యెను. నాటినుక నాపిరులు జగన్నాథమునం దర్చకముఖ్యులై యున్నారు. బ్రాహ్మణుఁడుగాని, మఱియేమటనుఁడుగాని, మంగలులకర్చకత్వమునకుఁ గల యోగ్యత నాక్షేపించినవారు కారు.

యశో:—చారుమఠీ! జగన్నాథమునందు మంగలివాఁ డర్చకముఖ్యుఁడై యున్నాఁడను కారణమున, శ్వపాకుఁడు నిరాఘాటముగా దేవాలయమునఁ బ్రవేశింపనగునని నీవనుచున్నావా?

చారు:—అట్లనను. ఇప్పుడు పెద్దసంకటమువచ్చినది. ఈశ్వరిక ప్రధానార్చకు లిప్పుడు తమమూలపురుషుని యుద్వోగత త్వమును మఱచిరి. మఱచి యామాఘు లిపు డీతరదేవాలయములందలి బ్రాహ్మణపూజారుల నాదర్శముగాఁ గొని వర్తించుచున్నారు. లోభగుణమునందును, నాస్తిక్యమునందును మాత్రము వారు బ్రాహ్మణపూజారుల నతిక్రమించుచున్నారుగాని జ్ఞానవైభవమున వారికాలిగోటికైన సరిపోలకున్నారు. వీరిమూలపురుషుఁ డర్చక ప్రధానియైనతర్వాత జగన్నాథుఁ డాతనికి దర్శన మియ్యనోల్లకుండెనని, నీకవీరిమొగమైనఁ జూడకున్నాఁడనుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది?

యశో:—ఆహాహా! ఆచుపూర్వకులగు నీయర్చకులు మనమతమునకుఁ జీడపురుగులైయున్నారుగదా! పూజ్యమగు ప్రధానార్చకత్వమునకు యోగ్యతముఁడును విరాగభావసంపన్నుఁడునగు మానవోత్తము నేల నియమింపరాదు? ఇట్లునరించినయెడల, దోషభూయిష్ఠములును, అనాచారబంధరములునై యుండు మనదేవాలయములన్నియు సంస్కరణములకుఁ గేంద్రస్థానములై, యాదర్శప్రాయములై వన్నెకెక్కుగదా!

చారు:—(వత్సరు) ప్రాణేశ్వరా! మీరు పరమనిష్ఠాగరిష్ఠులగు ననాతనప్రొందపులరని నేను తలచితిని. దేవాలయములనిన, మితంత నీచభావముదలించుటకుఁ గారణమేమి?

యశో:—అవును. నీమాట నిజము. నేను ననాతనప్రొందపుఁడనవలయును. దానందేసియే, దేవాలయములపై వనురాగము నాకు యెందు! వాని

యందు నేడు బ్రలియుండు దురాచారములను నేనుదూషించుటకుఁగూడఁ గారణ మవియేనుమా! దీనిజనరక్షణార్థము దేవాలయముల కిచ్చినధాన్యాదిక ములతో నెందఱు బీదసాదులు బ్రతుకుచున్నారు? దేవునివైయుండుచుదార్థము లేదేవాలయములందు దొంగలపాలగుటలేదు! ఏదేవాలయార్చకుఁడు విరాగి యని పేర్కొంచియున్నాఁడు? ప్రాణనాయకీ! వినుము. ఆర్యావర్తమునకుఁ గీర్తికాముదులఁ బ్రసాదించిన ప్రాచీనమునీశ్వరులందఱెవ్వరు? వారందఱు దేవాలయార్చకులారా? కారు. కాని దేవాలయములఁబడి మూలఁగుచుండు నపారధనరాసు లామునీశ్వరులనైతము నీలిహీనులఁ జేయుఁగాఁబోలు!

చారు:—ఋషులైనవారు మనదేవాలయములకు రానేరారు. ఆత్మ హృదయములయందును, ప్రపంచమునందలి ప్రతివస్తువునందును వారు దైవ మును జూచుచుందురు. వారికి విగ్రహారాధన మనవసరము. పరిశుద్ధాత్ముఁ డర్చకత్వమున కియ్యకొనఁడు. వాని కావృత్తి గిట్టదు.

యశో:—ప్రేయసీ! అట్లుకాదు. ఇట్టిమహాత్ములలోఁ గొందఱైన నర్చకత్వమున కంగీకరించినదప్పు, మనదేవాలయములందు సంస్కరణములఁ గా వించుట యసాధ్యమని నీవు తలచవా? మనప్రాచీను లెంతయనురాగముననో, యెంతకష్టించియో యెంతధనమునో వెచ్చించి దేవాలయరాజములఁ బ్రతిష్ఠించి మనకొనఁగియుండ, మనము వానివిషయమై చింతాకంఠయేని క్రద్ధ వహించి వానిని సక్రమముగఁ బాలించుట కినుమంతయైనఁ బ్రయత్నించుట లేదుకదా! ఈవిషయము ననుకొనుకొలఁది, నాకు విషాదము కలుగుచుండును. అశోగఁబడి మ్రగ్గుచుండు నీసరమపవిత్రాగారములఁ గాంచి, నాయందలి హైందవవృక్షితవృక్షము లిరుగుబాటొనరించుచున్నది నుమా! మనదేవాలయము లందు మూలమట్టుగా సంస్కరణము లొనరింప నేను భావించుచున్నాను. ముఖ్యముగాఁ బ్రధానార్చకపదవులు యోగ్యుల కట్లునట్లొనరింపవలయును.

చారు:—అట్లు వారి కిచ్చువారెవరు?

యశో:—దేవాలయధర్మకర్తలగు నారాష్ట్రాధిపతులు.

చారు:—నున్నింపుడు. మీయభిప్రాయము ననుజనుముకాదు. ఏల యన, రాష్ట్రభీతుడు దుర్మార్గుడైనచో బ్రధానార్పకునిగా దుర్మార్గు నొకని నియమించి, వానితోఁబాటు జేవాలయమును దోచుకొనుచుండును. ఉజ్జయినియందలి విష్ణుజేవాలయమునఁ బ్రధానార్పకునిగా, మిహిరగులుఁ డెట్టి దుర్మార్గభానుణిని నియమించెనో చూడుఁడు! కానఁ బ్రధానార్పకున కా జేకాధిపునితో నెట్టిసంబంధముగాని యుండఁదగదు.

యశో:—ఎట్లులైననేమి! జగన్నాథమునందలి మంగలపూజారులఁ దొలఁగించి, వారిస్థానమున యోగ్యులగుబ్రహ్మణపూజారుల నియమించవలయునని నాయభిప్రాయము!

చారు:—మీరట్లు నియమించినయోగ్యులగు బ్రహ్మణపూజారులునైతము యెందుకరములలో, మంగలపూజారులైనట్లు సీచదశకు రాఁగలరు. ఆపూర్వకముగ వచ్చుచున్నాఁడనుకాదనునందేసి, యానుంగలపూజారియైన గౌరవింపఁబడుచున్నాఁడు. కాని యాబ్రహ్మణపూజారి నట్లు గౌరవించువారెవరు?

యశో:—ప్రేయసీ! ఆట చూడుము. బయట జంఝానిల మెట్లు వీచుచున్నదో చూడుము.

చారు:—అవును. ఇంతకు నిది వడగాలి కొట్టుకాలముగదా! కాని యానమయమున నిట్టిజంఝావాతముకలుగుట మిగుల విచిత్రముగానున్నది. ఎచ్చటనో యేదియో కీడు మూడనున్నదని నామది శంకించుచున్నది

యశో:—అటుచూడుము. ఆపెనుగాలిగా నొకవార్తావహుఁడు చిక్కుకొనియున్నాఁడు. అతఁ డందుండి తప్పించుకొనఁ దగుకుకాదు చున్నాఁడు.

చారుమరి కిటికీవద్దకుఁ బోయి యాతనిం జూచెను.

చారు:—ఆవార్తావహుఁడు పాటలీపుత్రమునుండి వచ్చుచున్నాఁడు. అతఁడు పాటలీపురజగన్నాథమూర్తమున నడచుచున్నాఁడు. గుర్రరాజునివచ్చు

మును భరించియున్నాడు. అతం డెట్టివార్తలఁ గొనివచ్చుచున్నాడో యని నాకుఁ గళవళమగుచున్నది.

యశో:—బాలాదిత్యున కిపు డెట్లున్నది?

చారు:—ఈనడుమ వినుటలో నాకఁడు స్వస్థతఁ గాంచుచున్నట్లు వింటిని. మురారి యంక్యక్రియలైనతర్వాత, సరస్వతి కలాంకారునుండిపోవు నప్పు డీవార్త జెప్పినది. కాని యామెపోయి చాలకాలమైనది. ఇటీవలిసంగతి తెలియదు.

యశో:—ఇప్పు డాతఁడు స్వస్థుడైయుండునని నాయభిప్రాయము. మనకు జగన్నాథమునందుఁ బనియొనపింపుట, నీతోఁగూడఁ బాటలీపుత్రము నకుఁ బోసెంచియున్నాను. రాణి సరస్వతిఁ జూడ నీకుఁ గోర్కెలు క్రేళ్లు వాటుచున్నవని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పఁగలరు. బాలాదిత్యునితో నఖ్యువడు టలై నాకుఁగూడఁ జాల నాతురతగా నున్నది. అతఁడు స్వస్థుఁడగుటకు నే నాకని నభినందించి, మాపూర్వస్నేహమును మరల నెఱుఁగొనవలయును.

చారు:—ప్రాణేశ్వరా ! మీవలుకులు నాచెవుల సుధజలిసేట్లున్నవి. దురదృష్టదినములయందునైకము బద్ధానురాగులరైయుండిన బాలాదిత్యుఁడును మీరును, కడకు మంచిదినములయం దన్యోన్యనిందాపరాయణులరైయుండునట్లొనరించిన విధిచెయిదములు విపరీతములుగదాయని యొన్ని యోమారులు నేను భావించుచుంటిని. ఆధునికభూకాంతులయందు మీద్ద అసమానాదార్య సంశోభితులరుగదా ! అట్టిభూమిశు బాండోరులతోఁ గలహింపకుండిన బాగుండెడిది ! నిరుపయోగములగు నిట్టికయ్యములను వారిప్పుడు పాఠఁ ద్రోల నెంచుచున్నారని వినుటకు నాకమందానంద మొదవుచున్నది. నామట్టుకు నేను, సరస్వతిని యామె చిన్ని బిడ్డలను జూడ నుద్విగ్నముచున్నాను. మన బిడ్డలఁగూడ వెంటఁబెట్టుకొని పో నెంచియున్నాను. మనలలిత, నారాయణితో నామరణాంతస్నేహ మొనరింప బాసఁచేయున్నదని మఱచితిరి కాఁబోలు ! సరసింహచంద్రభానులుకూడ, ధర్మగుప్తునితో నట్లే నఖ్యమొనరింపు కపళము లొనరించియున్నారు.

యశో:—ఈసంగతి నాకు బ్రహ్మదము నించినది. పెద్దలకంటె విన్నలైన సాధురీతివర్తింతురుగాక! ఈవాగ్దానముల నాధారమొనరించు కొని యొకానొకదినమున నీరెడురాజాస్వయములు వియ్య మొనరింపనున్నది కాబోలు! మంచిది. ఆవారావహుఁ డట్లే నగరుచెంగటి కరుదెంచి నాఁడు. వాడు తెచ్చినవార్త యేమియో విచారితము రమ్మ.

ఇంతలో దేవారికుఁ డొకఁ డావారావహుని రాజసమక్షమునకుఁ దెచ్చి నిలువఁజెట్టెను. వాఁ డారాజదంపతులకు వందనమాచరించెను. వారి కనులనుండి యశ్రుజలము సంతకధారలుగాఁ బ్రవహించుచుండెను. ఎట్టకేల కాతఁడు గద్దదికతో “జీవరవారికిఁ గర్ణకశోరమును దుఃఖవార్తఁ దెచ్చితిని. బాలాదిత్యమహారా జస్తమించినాఁడు” అని విన్నవించెను.

యశోధర్మ కొయ్యబాటిపోయెను. “అస్తమించినాఁడా?” అని యాతఁ డట్లే తొలిబొమ్మవలె నిలిచెను. చారుమరి “అస్తమించినాఁడా”? అని విచారముగా నఱచి చిక్రమువోలె నిలిచియుండెను. యశోధర్మ పసిబిడ్డ వలె నేమవసాగెను. చారుమరియును నిలసించుచుండెను. ఆరాజదంపతు లారీతి శోకసాగరమున మునుకలుపేయుచుండిరి.

“జీవా! మామహారాజుగారు ప్రాణములువిడుచుచు మిమ్ములఁ దలఁచు కొనెను. ‘ఓమహాశోకసూధిపా! ఓయశోధర్మా’ అని యాతఁడు కలవరించు చుండెను” అని గూవారావహుఁడు విన్నవించెను.

ఈ వృత్తాంతము, యశోధర్మ శోకానలక్వాలల కాక్వాహుతి యయ్యెను. ఆవారావహున కచట నిలుచుట కష్టముగానుండెను. “ఇక నాకు సెలవీయవలయును” అని వాఁ డనెను.

చారు:—ఉండుము. మహారాజి సరస్వతి సహగమనమొనరించినదా?

పాపము! చారుమరి, యాతురక రూపుఁ గ్రొనినదోయనఁ, బ్రత్యుత్తరముకొఱకు నిరీక్షించుచు గన్నార్పక నిలిచియుండెను.

“దైవకృపవలన నయ్యది జరుగదయ్యెను. తనతో నహగమన మొన రించు తలంపుమాని, ఇహలోకమున నిలిచి బిడ్డలను, ప్రజలను రక్షించు చుండునట్లామెచే, బాలాదిత్యుఁ డతికష్టమువై మాటఁదీసికొంగలిగినాఁడు.”

చారు:—దైవకృప యపారముగదా ! నీవింకఁ బోనగును.

వార్తాపఠుఁ డారాజదంపతులకడ నెలవుఁగొని వెడలిపోయెను.

యశో:—చారుమతీ ! నాయటిపాతకుఁ డీభువివైసుండఁడు. నేను నీచాత్తుఁడనై నాప్రాణమిత్తుని విడనాడితిని. ఆకటా ! ప్రాణావసానసమయ మున నైతము ననుఁ దలంచుకొనుచుండిన నాప్రాసే హితునియెడ నేను గృతఘ్నుఁడనై చరించితిగదా ! ఆఱవప్రాణముగా నన్నుఁ జూచుచుండిన సజ్జనుని నేను గౌరవింపనైతిని. తిన్నయింటికి వాసము లెన్నఁ బాల్పడితిఁ గదా ! ఆతనిపరిశుద్ధాత్మ యీమృత్యుయగేహమును బాసిపోనుండునపుడైన నాతనిమరణకయ్యను నేను దాయనైతిని. ఆతండు నన్ను భూమకుని ఖడ్గధార నుండి రక్షించి నాకుఁ బ్రాణదాన మొనరించెగదా ! అట్టి నాప్రాణదాతను నేను గౌరవింపనైతిని. ఆయుదారనంపన్నుఁడు సార్వభౌమత్వము నొల్ల కున్నను, నేనుమాత్రము నీచాత్తుఁడనై యాకరుణానిధిపంపిన నైన్యముల తోడ్పాటున నాతని పెద్దలభూముల నాక్రమించితిని. ఆహాహా ! నేనెంత నీచమితిని. నేను మానహీనుఁడనై ‘సార్వభౌమేంద్రుఁడనగు యశోధర్మను, నేను హహాజులాదిగాఁగల నిషాదబలముల నాక్రమించి, హిమాలయ మహేంద్రగిరులకును, ప్రాకృత్తిమనముద్రములకును మధ్యనుండుభూమిని, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముతో నేలితిని’ అని కాననములఁ జెక్కించి ప్రకటింపఁజేసి తిని. ఈక్షణమే నాభటులు పోయి యాయబద్ధపువ్రాఁతలను దుడిచివైతురు గాక ! ఆశిలాస్తంభములను నేలమట్టము గావించురుగాక ! వానిని నేలమట్ట మొనరించి వానికిబదులు ‘హిమాలయమహేంద్రగిరులకును ప్రాకృత్తిమ నముద్రములకును మధ్యనుండు భరతవర్షమున, మహాశివశాధిపుఁడగు యశో ధర్మచోరినదంబాచారి, అనత్యవాది, కృతఘ్నాధముఁడు లేఁడు’ అని కానన

ములఁ జెక్కింది క్రతిష్ఠింతురుగాక ! అహహ ! నాపెద్దలకు నేనెంతగాఁ దలవంతులు జెచ్చితిని !

పాపము ! యశోధర్మ దుష్కరముఃఖమున హృదయము న్రిలునట్లు నిల పెంపసాగెను.

చారుమతి యాతని నాలింగమొనరించుకొని “నాథా ! మీరట్లున కుండు. మీరు డంబాచారులు కారు. అనశ్శవాదులుకారు. కృతఘ్నాధములు కారు. మీరు బాలాదిత్యునియెడ నించుక యన్యాయమొనరించినమాట నిజమేకాని, సీచకార్య మేమియుఁ గావించినవారు కారు. స్వదేశసముద్ధరణముకొఱుకును, భరతవర్షసముజ్జీవనముకొఱుకును మీరు పాటుపడుచుంటిరి. అందులకై మీదేవికసౌఖ్యమును ధారవోయుచుంటిరి. క్రూరకీరాతుఁడగు విశా లేయు నుజ్జయినినుండి పాణిద్రోలి, మాతృభూమి నాతనిబారినుండి కప్పింప బొగొదిత్యుఁడు మీకు సాయమొనరింపమింజేసియే, యాపాటియన్యాయ మైన మీరాతని కొనరింపవలసినవచ్చెను. కాని మీరు బాలాదిత్యునిఁడప్పు కలఁచినమాట నిజము. అతఁడు మీకు సాయపడకుండుటకుఁ గలకారణమును మీరొఱిసి చూచినవారుకారు. కాని యీపౌరపాటులు మానవులకు సహజ ములు. మీచర్యలందు సీచత్వముగాని, కృతఘ్నతకాని కాననగుటలేదు. మాన వులు శోషోద్రేకపూరితులైయున్నప్పుడు, ఎదుటివారిని నిదానముగా, సరళ ముగా నర్థమొనరించుకొనుట మిగుల నసాధ్యము. అట్టి సమయములయందే మానవుఁడు పొరపడుచుండును. కాన నయ్యది యక్రమము కానేరదు. హూణుని జయించుటకై మీరు బాలాదిత్యునిసాయ ముఁజేసిందితిలేకాని, స్వలాభపరాయణులై స్వరాజ్యము నభివృద్ధిపఱుచుకొ నెంచి పరరాజ్య ముల నాక్రమించుటకై సాయమొనరింపుమని మీ రాతని వేడుకొనినవారు కారు. మీరు బాలాదిత్యుని పూర్వుల రాజ్యము నాక్రమింపినవారుకారు. మీరు స్వాధీనమొనరించుకొనినరాజ్యము నంతటిని బాలాదిత్యుఁ డాకాంక్షించియుండలేదు. ఆరాజ్యభూముల మీరు నిరంకుశపాలన మొనరింపఁ దల

పెట్టినవారుకారు. ఇంతకును బాలాదిత్యుడు వదలుకొనిన రాజ్యములపై మీకు సమచితాధికారమున్నదికదా! మీరు హఠాఃల మట్టుపెట్టిరి. మీరును గుప్తరాజవంశంజాతయగు మహారాణి మహామాయగర్భమున నుద్భవమొందిరి. కడకు బాలాదిత్యుడు నైతము మీరు నీచులనియు, నధమాశములనియు, గృతఘ్నులనియుఁ దలంచినవాఁడు కాఁడు. అట్లు తలంచుకొన్నందున మరణకయ్యై నాతఁడు మిగిలిన కలవరించుకొనఁజేసి వాఁడు కాఁడు. ప్రాణకాంతా! ఊహింపఁడు. నాథా! మీరు బాలాదిత్యునెడఁ గావించిన తప్పులు దిద్దుకొను ప్రయత్నమున, మీయాత్మకళాంతుఁడగుకడేసికొనుకొను. మనము పాటలీపుత్రమునకుఁ బోయి హతభాగినియగు సరస్వతిని బిడ్డల నూఁడింపవలసియున్నది. అనాథయగుసరస్వతిని నామె కూనలకును మనచేనైనంత సాయమొనరించుటకు బాలాదిత్యుని మరణమే ప్రోత్సాహకారణమైయుండుగాక. కాన మనము బాలాదిత్యునివై నింతపతికుఁ జూపిన నిరాదరణమునకుఁ దగులీతిగా వారి నిపు డాదరింపఁజనును. రండు. రోదనమొనరింపకుండు. విలపించు మిమ్ములఁ జూచిన నాకు గుండె పగులునట్లున్నది.” అని యాతని నూఁడించెను.

“చారుమరీ! బ్రెటవీచుతు పాసుకంటె నాచిత్తమునందు ఘోరతరమగు నుపాసు కొట్టుచున్నది. నాతల తగులఁబడుచున్నది. నామానసము వ్యాకులమై యున్నది. నాకుఁ బిచ్చిపట్టినటులున్నది. నాప్రతిభను నిర్మూలమొనరించు యావేదనాక్రమమును దొలఁగించుకొనుటెట్లు? నేను శ్రోధభీషణుమగు సాగరముచెంతకుఁబోయి యొకింతతడ వచటఁ గూర్చుండవలయును.”

చారు:—ఈపెనుగాలిలోనా?

యశో:—అవును. ఈపెనుగాలిలోనే సాగరఘోషమును నేను చెవులార వివలయును.

ప్రకృతిచికిత్సలయందుఁ జారుమరీఁ గట్టినట్లుకము గలదు. అతం డట్లానరించుట యుక్తమని యామె తలంచెను. కానఁ జారుమరీయతో

ధర్మము, పరిచారముల నెవ్వరిని పెంటగొనక, యెంటరిగా నముద్ర తీరమునకుఁ బోయిరి. శోకాతిశయమునఁ విన్నవోయినవదనారవిందములతో నొంటరిగా సాగరతీరమునకుఁబోవు తమరాజదంపతులఁ గాంచి రాజభటు లశ్రుతూరిత నేత్రులై యట్లే నిలిచియుండిరి. యశోధర్మ నముద్ర తీరమున నొకయిసుక తిన్నపై జలాభిముఖుడై కూర్చుండెను. చారుమలియు నాకనిచెంగటఁ గూర్చుండెను. కొండలపాటికరట్లు విరామములేక దొర్లుచుండెను. ఆరాజ దంపతులపై నీటికుంపురులు పడుచున్నను, వానిని లెక్కనేయక యట్లే కూర్చుండియుండిరి. చెవులఁ జల్లులుచేయు నాభీకరతరంగములభీషణనినాద ముల నాలిండుచు, యశోధర్మ విపరీతసంతోషము ననుభవించుచుండెను. ఆతం డొకమారు “చారుమలీ! చారుమలీ! నముద్రము పొంగుచున్నది. నముద్రము పొంగుచున్నది” అని పలికెను.

చారు:—అవును. నాథా! అవును. మన మింకఁ గొంచెముపైకి జరిగి కూర్చుండమా!

యశో:—వలదు వలదు. ఇక్కడనే కూర్చుండము. నన్ను, నీన్ను, కళింగమును, మహాశోనలమును, ఈవీచికలు సాగరమధ్యమున కూర్చుకొని పోయి సర్వనాశమొనరించుఁగాక! ఓహో! చారుమలీ! చారుమలీ! అటు చూడుము. అటుచూడుము. ఆతరంగము నన్నుఁ బిలుచుచున్నది. అదిగో, ఆతరంగము నన్నుఁ బిలుచుచున్నది. ఆతరంగము.....

యశోధర్మ నేత్రగోళములు తళతళమెఱయుచు మిఱిమిట్లు గొలుపు చుండెను. దెబ్బలార్చక యాతఁ డట్లే చూచుచుండెను. చారుమలి తననాథుని వికారాకారముఁ గాంచి భయభ్రాంతుడయ్యెను. తీవ్రదుఃఖమునఁ దనపలికిఁ దిత్తచాంచల్య మొదపుచున్నదని యామెకు భీతికలిగెను. ఆమె కేమి చేయుటకుం దోచినదికాదు. బాలాదిత్యాస్త్రమయముచేతను, సరస్వతి యనాధయై పోవుటచేతను, చారుమలి శోకపరవశయైయుండినను. వ్యాకులమానసుఁడగు తనపలి నామె చూచి, యాతనికి మలిపోవుటకుముందే తగినచికిత్సఁ

గావించుట మేలని తలంచెను. సహజచాతురీధురీణయగు నామె మానసా
కాశమున నొకయాలోచనావిద్యద్వైతము తళిక్కిని మెఱిసెను. ఆమె
యశోధర్మను బిగ్గగాఁ గొనిలించుకొని “ప్రాసాదా! ఇంచుక కాంతిం
పుండు” అని బలికెను.

కాని యశోధర్మ వేయిలేళ్లు కుట్టినవానివలె బాధపడుచుండెను.
ఆతనిమూరాల మతీతమై యుండెను. “నన్ను వదలుము. చారుమరి! నన్ను
వదలుము. ఆహాహా! నేను సీచాలిసీచుండను. నాకు నూటలనిచ్చునదేదియు
లేదు. ఏదియు నూటల నియ్యఁజాలదు. నీవు నాకు బోధించునదేమి?
ఏమి చేయుమనుచున్నావు? నన్ను వదలుము. నేను నడువముద్రమునకుఁ
గొట్టుకొని పోవలయునని యున్నాను. కొట్టుకొనిపోయి, నామ్రతిభామల నిం
కింపఁజేయు నీభూరదుఃఖానలము నార్చివేయవలయును. అవీచికలపై నిలిచి
బాలాదిత్యుండు నన్నుఁ బిలుచుచున్నాఁడు. ఆహాహా! చూచుము. చూచుము.
ఆతఁడు పిలుచుచున్నాఁడు. నన్నాతఁడు పిలుచుచున్నాఁడు. నన్ను వదలుము.
నేఁబోవలయును. నేఁబోవలయును. ఓబాలాదిత్యా! ఓమురారీ! నేను వచ్చు
చున్నాను. ఇదే వచ్చుచున్నాను” అని యాతఁ డనంగతముగాఁ బలికించు
చుండెను. ఆమెకట్టును విడిపించుకొని యాతఁ డాదారుణసాగరమునందు
దూఁకఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కాని చారుమరి యాతని గట్టిగాఁబట్టు
కొని “ఓయశోధర్మమహారాజా! మీరు చేయనుండుకార్యమేమో మీకుఁ
దెలియునా? సుత్యుత్రియశీఖలలరని విఖ్యాతినందియుండుమీరు, అవక్రపరా
క్రమదురంధరులరని ప్రసిద్ధిక్రియిండుమీరు, విద్యుత్తధర్మము నెఱవేర్చు
ననుమరులరై, పితీకిపందలవలె నార్తహత్యఁ గావించుకొనఁ గనుకించుచున్నా
రరా?” అని సౌమ్యముగాఁ బ్రశ్నించెను.

యశోధర్మ యిండుక ప్రజ్ఞవహించి “ఏమీ! నేను పాటుఁబోకు
ననియు, స్వధర్మదూరుడననియు నిందింప ననుకట్టినవా రెవరు?” అని
యడిగెను.

“నేను. మీ ప్రాణేశ్వరిని. మీ యధాంగిని. యశోధర్మమహారాజవ్యుని పట్టమహిషిని. యశోధర్మమహారాజవ్యుని కీర్తిలతకాలంబననుగునేను. చారుమతిని.”

యశోధర్మ యామె ధీరవాక్యములకుఁ గ్రుద్ధుడై “ఎంత దీమనము! నేను పిఠికిపండ్లననియు, నీ బాహ్యుండననియు నీవు నిందించుచున్న దానవా?” అని యడిగెను.

చారుమతి సమయస్ఫూర్తిని విమపక “అయిన వినుడు. నాయూహ నిరాధారముకాదు. కప్పులఁచెఱువని ముగ్గురుకుఱ్ఱలను నాగొంతునకుఁగట్టి నన్ను విడఁచినొనరించి, హఠాఱులు మున్నగుతైరివ్రాతము పాల్పెసిపోవుట పిఠికితనమందురా, కాదా? స్వధర్మపరిత్యాగ మందురా, కాదా? బాలాదిత్యుఁడు పరలోకమున కేగుచు మీపోషణమున వదలిపెట్టినయాతనిరాణి సరస్వతిని, నిర్భాగ్యులగు నిద్దఱుబిడ్డలను శత్రుల కొప్పగించుట పిఠికితనము కాదా? స్వధర్మమునకు హస్తాంతము లిడుటకాదా? ఆర్యావర్తమునఁ కలంకారప్రాయమగు కాశ్మీరసామభూములను, నిమిదాధముండగు విదేశఱుఁడు ద్రోహకర్తమున నాక్రమించి కులుకుచుండ, మీరూరకచూచుచుండుట పిఠికి తనముకాదా? స్వధర్మముఁ బరిత్యాగము నొనరించుటకాదా?” అని నిర్భయముగాఁ బలికెను.

యశోధర్మ యిప్పుడు కుదుటఁబడెను. ఆతని కింతుక చిత్తకాంతి యొదవెను. ఒకటిరెండునిమిషములనే పాతఁ డట్లే నిలిచియుండి “చారుమతి! నీమాట లెంతయు సత్యములు. నేను ప్రమాదపడితిని. సత్యము నెఱుంగక, నేనిప్పుడు స్వధర్మము నుజ్జగింపనుంటిని. చారుమతి! క్రూరుండగుమహిరగులఁడు కాశ్మీరమున నున్నంతదాఁక—నరసింహచంద్రభానులకు తెక్కలు వచ్చునంతదాఁక—నరస్వతియు నామెబిడ్డ లిద్దఱును తైరుల నెదిరించి నిలువ శత్రులగునంతదాఁక—బాలాదిత్యమురారుల వెంటఁబడి నాకై నేను బరలోకమునకుఁబోవుటకు నాకధికారములేదు. చారుమతి! రమ్మ! నగరిఁక బోవుదము

రమ్మ! మైముఱచియుండునేను పొరపాటుపడకుండునట్లుచేసి, నన్ను రక్షించి 'లివి.' అని సంభావించెను.

చారుమలి యెలనవ్వుతో నాతని గాఢముగఁ బరిరంభించి రసము లాలక ముద్దిడుకొని "ప్రాణేశ్వరా! నేను మిమ్ములను నాపరుషభావణములచే నొప్పించియుండిన, నను మన్నింపుఁడు. మిమ్ము వెతలఁబైట్ట నేను గలనైన నెంచియుండినదానఁగాను" అనెను.

యశో:—కాంతా! నిను మన్నింప నేను యోగ్యుడనా? నేను నీకు వృథాప్రయాసఁ గల్గించితిని. కాన నీవే నన్ను మన్నింపవలయును.

ఆచట సాగరుఁడు గంభీరఘోషమొనరించుచుఁ బర్వతోపమాన ములగు తరంగముల దొర్లించుచుండ, నిచట సేవకపత్ను లొండొరుల దిగ్గఁ గొంగిలించుకొని తియ్యనిముద్దు లిడుకొనుచుండిరి. అంత వారు ప్రకాంతా త్తులై బాజసాధమునకుఁ బోయిరి.

చారు:—ప్రాణేశ్వరా! సరస్వతీధర్మగుప్తులను శక్తులబారిచుండి సరి రక్షింపుఁడు. బుద్ధుని, శౌద్ధమతమును దూషించుట మానుఁము. పంచముల నుద్ధరింప నమకట్టుఁడు. ఈమూఁడుకార్యముల గావించినచో, మీరు బాలా దిక్కునియాత్మకు శాంతిఁ జేకూర్చినవా రగుదురు.

యశో:—అట్లే చేసెదను. మఱియొకటికూడఁ జేసెదను. బాలా దిక్కుఁడు కులవిభాగముల నమైనవాఁడు కాఁడు. నేనంతకుముందు భావించి నట్లు, జగన్నాదమునందలి మంగలిపూకారిని దొలఁగింపక, యాతనిజ్ఞాప కారము నిలిపియుంచెదను.

చారు:—ఇప్పుటి కెప్పుడో చేసియుండవలసినపని నొకదానిని నేనిపు డొనరించెద. ఇప్పుడు నాగర్భమునందుండుశిశువు యాడుచియైనచో 'మాధవి' అని పేరు పెట్టెదను.

యశో:—అయిన మనము పాటలీపుత్రమున కెపుడు పోవుదము!

చారు:—రేపే వైనమాదము. ఆహాహా! ధరస్యనిని, ఆమెబిడ్డలను ఎవ్వడెప్పుడు చూతునా యని యుక్తలమొందుచున్నాను.

చారుమతీయశోధర్త లప్రయత్నముగాఁ గన్నీరువిడచిరి.

యశో:—బాలాదిత్యుఁడు కాలధర్త మొందెనని విన్నచో, పాపము మాయవృక్ష గుండె పగులును.

చారు:—ఆమె నేడిచట లేకుండుట మంచిదైనది. నే నీదినము చూచినదృశ్యము నామె చూచియే యుండిన, నామె యిప్పటికి బాలాదిత్య మురారులఁ గలిసికొనియుండెడిది.

యశో:—దుర్భరదుఃఖపరవశుఁడనైయుండిన నేనేమికావించితి నో, నాకే తెలియదు. నీవు నన్ను మన్నింపవలయును.

చారు:—మన్నించుటకు మీరొనరించిన నేరమేమి? మహామహిమోపేతమగు మీయాదార్యమును గన్నులారఁ గాంచి నేను నేను ధన్యురాల నైతిని. యావట్టిపము నేనద్దానిని మఱువఁజాల. మనమింక జగన్నాథ స్వామి దేవాలయములోనికిఁ బోయి, కష్టములనుండి కాపాడ నాదేవదేవుని వేడుకొందము.

యశో:—ఆవును. ప్రార్థనలవలనఁ గలుగు చిక్తకాంతి మనకిప్పుడు కావలసియున్నది. దుఃఖధ్వాంతబంధురములైయుండు మన హృదయకుహరములు జగన్నాథస్వామి కృపాకటాక్షవీక్షణములచేఁ దేజోవంతములగుఁగాక! అజ్ఞానాంధకారునిఁ బూర్వము పీడించుచుండిన జననమరణరహస్యము వెలుగుగ నాకుఁగూడ నిపు డాశపుట్టుచున్నది. నాకిపు డాతనిసమస్యయు, దానిపరిష్కరణమునకుఁ గలకష్టనిష్ఠురములును బాగుగాఁ గన్పట్టుచున్నది.

మఱునాఁడు తమపాటలిపుత్రప్రయాణమునకు వలయునన్నాహముల నొనరింప నేవల కాజ్ఞఁజేసి, ఖమ్మలగుభార్యార్ధర్త లిద్దఱును జగన్నాథ స్వామికోవెలకుఁ బోయిరి. వారు దేవాలయప్రాంగణమును డాయనప్పటికి, వరసించాచంద్రభానులలితల వెంటఁబెట్టుకొని వనంక వారికెదురుగా బచ్చెను

లలిత యశోధర్మవద్దకు వచ్చి “బాబూ! నీవుకూడ దేవళమునకు వచ్చి నావా! వసంతా! నీవు సరసిహచంద్రభానులఁ దీసికొని యింటికిఁ బొమ్ము. బాబు ఆవులతో నేను వచ్చెదను.” అనెను.

చంద్ర:—అమ్మా! నేనుకూడ నీతో వచ్చెదను. వసంతా! నీవు సరసి హానిఁ దీసికొనిపోమ్ము.

సర:—కాదుకాదు. నేనును మరల దేవునిఁ జూడవలయును. మరల మనమందఱియు లోనికిఁ బోవుదము.

చారు:—జగన్నాథస్వామివారిసంకల్పములు మనల నాడించుచున్నవి. కలకాల మవి యట్లే యుండుగాక. జగన్నాథస్వామివారిప్రబోధమును— ఈదేవాలయము నలంకరించియుండు భగవంతునిప్రబోధమును—సర్వ వ్యాపియు, సర్వేశ్వరుఁడును, సర్వవృద్ధయాంతర్యామియు సగుభగవానుని ప్రబోధమును—జగమంతయు ననుసరించుచుండుగాక.

స ం పూ ర్ణ ము.

వచన గ్రంథములు.

ప్రతి 1-8 రూ. అ.

అంధ్ర వచనభాగవతము, ద్వాదశస్కంధములు, శ్రీశతఘంటము		
వేంకటరంగకృతము	...	6 8
డిటా 3 వాల్మీకిములు	...	7 0
అంధ్ర వచనభాగవతము, ఆదిపర్వములు		
డిటా ఆరణ్యపర్వము	...	2 8
డిటా విరాటోద్ద్యోగపర్వములు	...	2 8
డిటా భీష్మద్రోణపర్వములు	...	4 0
డిటా కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, శ్రీపర్వములు (అచ్చగుచ్చుది.)	...	4 0
డిటా కాంతిపర్వము	...	4 0
అంధ్ర వచనరామాయణము, 7 కాండలు, రెండుసంపుటములు	...	12 0
అంధ్ర కవిజీవితములు శ్రీగురుజాడ, శ్రీరామమూర్తిగారిది ...	...	3 8
అంధ్రవాస్తవ్యచరిత్ర సంగ్రహము	...	1 8
అయిదుగురుదొంగలకడ	...	0 6
అరేబియన్ నైట్సుకథలు	...	1 4
తనబునీలికథలు, ప్రథమభాగము	...	0 6
డిటా ద్వితీయభాగము	...	0 8
ఋషులచరిత్ర, రాచకొండ అన్నయ్యకృతము	...	0 8
గైక్వారుగారి ఉపన్యాసములు	...	0 2
చార్లెస్ దర్శనకథలు	...	0 8
తాతాచార్యులకథలు	...	0 6
త్రిలింగకథలు	...	0 8
తెనాలి రామలింగనికథలు	...	0 4

	ప్రతి 1-వ ద్వ. అ.	ద్వ. అ.
శ్రీకృష్ణపూర్వకథలు	...	1 8
దశకుమారచరిత్రము, ఎనమచింతల సంజీవరాయకావ్యము	...	1 8
దేశింగురాజాకథ (జంగముకథ)	...	0 6
ద్వాదశోపనిషత్తులు, సంస్కృతమునకు పరియైన తెనుగువచనము	...	3 0
వలచరిత్ర, చిన్న నైజా, పటములతో	...	0 6
సంస్కృతనాటకకథలు, శ్రీసీతారామకావ్యము	...	1 4
నవనాథకథలచరిత్ర, శ్రీబచ్చు రామన్న	...	2 0
నలుగురుమంత్రులకథ	...	0 4
నీతిచంద్రిక, చిన్నయసుారిది	...	0 6
పరిష్కాసినోదకథలు	...	0 12
పంచతంత్రము, వచనము, సులభశైలి	...	0 6
పరమానందశిష్యులకథ	...	0 3
పతివ్రతలచరిత్ర, మంగిపూడి వేంకటకర్త	...	1 8
పురాణగాథలు, శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యకావ్యము	...	0 10
ప్రహ్లాదచరిత్ర, చిన్న నైజా, పటములతో	...	0 4
ప్రాచీనదేశచరిత్రలు (Ancient History)	...	1 12
దేశతాగునికథలు	...	0 8
భారతరమణీమణులు, ప్రథమభాగము	...	0 12
ద్వితీయభాగము	...	0 8
భోజానికథలు	...	0 8
భోజకాళిదాసకథలు, ప్రథమభాగము	...	0 12
భోజకాళిదాసకథలు, ద్వితీయభాగము	...	0 12
చుర్యాదరామన్నకథలు	...	0 2
మహాభక్తవిజయము, చిత్రపటములతోసహా	...	6 0
మదనకామరాజాకథ	...	0 14
యజ్ఞశ్రేద్ధకథాసంగ్రహము	...	0 8
రఘువంశకథ	...	0 8
రాజశేఖరచరిత్రము, నీరేకలింగముగారిది	...	1 0

Approved by the Madras Text-Book Committee
for School use.

య వ న ద త్త

(చరిత్రాత్మకమగునవల)

ర చ య క :

శ్రీ వరిగొండ సత్యనారాయణమూర్తి,
వాణిజ్యకళాధ్యక్షుడు, బోర్డు హైస్కూలు, గూడూరు.

వెల రు. 1-0-0.

పండితాభిప్రాయములు.

ఉట్టిపన్నాగములు, కల్పవలస, ఆద్యుత్తరసమయగూర్చి, పాతకల
దృష్టిని నామాలాగ్రమును బిగపట్టియుంచిన గ్రంథకర్తయొక్క శ్రేణుషీ
విశేష మెంతయునియాడతగినది. * * *

‘భారతి,’ మద్రాసు.

* * * ‘యవనదత్త’ జూచినవెంటనే నాకు
గల్గినంతలోపాద్యుకములకు మేరలేకుండెను. ఈనవలయందలి సంవిధానమేమి,
సురుచిరమైన నాశైలియేమి, నాడెందమున కమందమైన యానందముం
గూర్చినవి. * * *

‘అభినవతిక్కన’ దుర్భాసుబ్రహ్మణ్యశర్మ,

Member, Board of Studies in Telugu,
Andhra University.

పాత్రములెఱచి చదువదొరకొన, నాలస్యమైనను సరియే, దీనిని ముగించితీరవలయు ననునభిలాష జనించినది.

విషయము * * ప్రసిద్ధ భారతవీరవరేణ్య చరిత్రాశ్శకమగుటయు, భాష గ్రామ్యముగాక మనోజ్ఞగ్రాంథికమగుటయు, శైలి సరళమై మృదులమగుటయు, పఠనాదులు మొత్తమున స్వభావమనోహరకల్పనమగుటయు, నీమొదలగుగుణవిశేషములే పూర్వోక్తమగునభిలాషకుఁ గారణములు. * *

‘కవిశేఖర, సూక్తిసుధానిధి’ వడ్డాది సుబ్బారాయఁడు.

* * శైలి రమ్యంబుగాను, మృదుసందర్భకచితంబుగాను నున్నది. ఇందలి వాక్యములు * * నలినీర్పములును, స్థిరప్రస్వయోపేకంబులునుగాక, చిన్నవియ్యి సరళాస్వయసందరములు వైయున్నవి. * *

నాగపూడి కుప్పస్వామయ్య,

Member, Telugu Board of Studies,
Madras University.

* * * కవిగారికవిశారీరి మృదుమధురమై, స్థిరమై, పాఠశానందదాయకముగ నున్నది. * * *

వజ్జుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,

Lecturer in Telugu,
Oriental Research Institute,
Madras University.

ఈ గ్రంథము పలయువారు క్రిందివిలాసమునకు వ్రాయవలెను.

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్టేట్ నేడ్, చెన్నపురి, ఈ.

14063

